Benvenuti
Imolensis
Commentariu
in Purgatorium
Dantis.

Mss.
Panciatich.
7
R. BIBLIOTECA NAZ. CENTRALE DI FIRENZE

III
6

This page was intentionally left blank

*

Pagina lasciata intenzionalmente vuota

CXIX

14

Benvenuti Imolensis
Commentarius in Purgatorium Dantis.

Per correr miglior aqua alza le uele
Omai la nauicella del mio ingegno
Che lascia dietro asse mar si crudele.

Cum poeta bonus et peritus sit ille qui describit et determinat unaquāqꝫ rem secūdūꝫ suam proprietatem et ueritatē ut scribit phūs ī sua poetria, Poeta dantus descripto pfecte īferno secūdum exigentiā rei ī quo agitur de statu uiciosorū realiter et moraliter, iuxta formā promissi ordinis describit purgatoriū ī quo agitur de statu recedentiū a uitiis. Ego uō exoneratus expositione libri primi uelut ipē ī parte laboris fueriꝫ, cū autore alacrius accedo ad declaratione secūdi, qui plus difficultatis uidetur habere ratione materie altioris et ignotioris. Et primo quidē totū istuꝫ librum distinctū ī xxxiii capl'a, ut per se patet, diuido ī tres partes ītegrales. quarū pⁱma uoco Antipurgatoriū. 2ᵃ uō post purgatoriū. 3ᵃ uō post purgatoriū. Prima pars continet solū aliquos relegatos ex purgatoriū pp tardatā penitētiam qui uadunt errando nec possint ītrare purgatorium, sed ad tpus sunt circumuagantes, et ista pars durat usqꝫ ad nonū capl'm. 2ᵃ pars .s. purgatoriū continet ī se septem gīna peccatorū, qui purgantur a septem peccatis mortalibus ī vii gironibus, et ista durat a nono capl'o usqꝫ ad uigintiseptē. 3ᵃ pars .s. post purgatoriū continet paradisum deliciarū ubi poeta describit Ecclīaꝫ dei militantē et pⁱmā beatricis apparitionem. et durat a xxvii cᵒ. usqꝫ ad finem. Primum Capl'm phemiale, tam nobile q̄ difficile huius ī se parssus fortes, potest breuiter diuidi ī q̄tuor partes gnales, ī pⁱma quarū poeta more suo pponit et īuocat. In secūda describit tempus amenū quo īcepit hoc sacrū opus et īspectionē celi, et uenerabilē custodem isti loci qui facit eis aliquas petitiones ibi. Dolce color. In tertia ondit quō virgilius rndet ad quesita illi portario et querit introitū ab eo ibi. Lo duca mio. ī quarta et ultima ondit quō custos psuasus concedit sibi īgressum, et dat quedā precepta seruanda ibi. Martia. Alie uō sunt particule speciales quas assignabo iuxᵃ modū solitum discurrendo psingulas. Ad pⁱmū igⁱ ueniens dico qꝫ Poeta pⁱmo proponit, proponit siquidē materiā dicendorū circa quā aperit ītentionem suam et breuiter dicit qꝫ aīus eius dispositur et apparatur ad meliorē māꝫ describēdaꝫ q̄ fecerit huc usqꝫ ordina litterā sic. La nauicella del mio ingegno .i. īgeniuꝫ meū quod est tanq̄ nauicula et dicit diminutiue ratione honestatis et humilitatis, quia puenit ad materiā humilem naꝫ iᵒ cᵒ īferni faciens īuocationē suā dixit satis supbe. O alto īgegno, uel respexit metaphoram magis propⁱā, quia nauicula uelocius currit p aquā et nihil uelocius est īgenio quod pcurrit uniuersūꝫ cito et multa cōplectitur. Nauicula etiam facilius penetrat aqua, et ita ingeniū acutiꝫ māꝫ, uel dicit nauicula quia postea nauigabit cū magna naui armata aquam paradisi ubi dicit 2ᵒ cᵒ. Dietro al mio legno che cantando uarca. O mai .i. deinceps. alza le uele .i. erriget altam speculationeꝫ et hic nō qꝫ poeta noster ī toto poemate suo procurrit tres aquas, quarū pⁱma est bassa et mortua .s. īfernalis et istam nauigauit hucusqꝫ ad littus cū remo. 2ᵃ est alta et uiua, et ī ista nūc īcepit erigere uellū. 3ᵃ ē altissima et profundissima .s. paradisi et ibi ītrabit profundū pelagus. che lascia dietro asse mar si crudele .i. estꝫ amarā māꝫ qualis est īfernalis ubi uidit tot crudelia tormenta penarū amariora omni mari ut patuit p totum librū pcedentem, et ondit ad quid erigat uella dicens p correr miglior aqua .i. causa describendi meliorem materiā et magis piā. et hic nō qꝫ prima aqua .i. māꝫ est bona rōe iustitie que ī se bona est, que etiā fiūt bona pro poeta et sequentibus eum. 2ᵃ ē melior quia habet ī se iustitiā idest misericordiā. 3ᵃ est optima quia habet ī se summū bonū et perfectā felicitatem.

E canterò di quel secōdo regno
Doue lumano spirito si purga
E di salir al ciel diuenta degno.

Hic autor aperit ītentionē suā circa materiam propositā dicens, E cantero .i. ego poeta dantus qui cātaui de primo regno īfelicitꝫ dānatorū, nunc cantabo idest poetice describā, Di quel sō regno .s. purgatorio .i. de secūdo statu aīe, que recedens a uitiis cᵒ ī purgatorio morali cōiūcta corpori et essentiali sepata a corpore prout notaui clarius, pⁱmo cᵒ īferni, ideo bene se declarans

ΤΩΝ ΠΑΝΤΖΙΑΤΙΚΩΝ
ΕΚ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
III

dicit doue lumano spirito si purga, ab omi .s.
sorde uitiorum cum pena debita uel dicat, et di
salir al ciel diuenta degno, quia minus uide
tur indignum et contra diuinam iusticiam quod anima pol
luta labe malorum impura et grauis ascendat in
celum purissimum quod totum est lux et amor,
et hic uide lector quod hec tria regna persuadet
iusticia uera etiam apud gentiles, Vnde ut
omittam testimonia sacre scripture et fidelium
doctorum de inferno loquitur magni philosophi et poete,
Vnde Aristoteles in sua poetria dicit, In inferno enim est
continua tristicia et meror inconsolabilis purga
torium uero posuerunt pictagoras et plato licet
non sub nomine purgatorii quod uolunt quod anima praui
hominis iterdum uiuet corpus canis, asinis serpentis
uel ursi ut ad tempus purgata possit redire ad
astra de paradiso et sentire predicti Vnde
Plato qui sequitur pictagoram, et Tulius qui sequitur
platonem, ostendunt uterque in suis libris de
re. pu.ᵃ premia destinata iustis in celo .s. imorta
litatem et uitam beatam Vnde Tulius in ultima
parte vi de re. pu. ondit premia parata cultoribus
iusticie in celo et persuadet amorem iusticiae Scipi
oni et quis sane mentis compos dicat Neronem
et Scipionem pari premio remunerari, et Mes
salinam et Lucretiam pari supplitio puniri.
Vnde Pictagoras in suis aureis uersibus ut
Calcidius refert dicit, Corpore deposito cum
liber ad ethera perges, Euades hominem factus deus
etherius alti.

Ma qui la morta poesi risurga
O sancte musa poi ch uostro
sono
E qui caliope alquanto surga
Seguitando'l mio canto con quel
suono
Di cui le piche misere sentiro
Lo colpo tal ch desperar perdono.

Nunc poeta facit suam inuocationem, et qui inuoca
uerat poeticas musas .2°. inferni in generali nunc
inuocat eas in generali simul et speciali dicit quod primo
ma la poesi morta .i. scientia poetica mortua,
dicunt aliqui quod poeta hoc dicit quia tractauit
de mortuis, sed intellige sane, quod poesis non potest
mori, sed mortua .i. neglecta et calcata tempore
suo, hodie uero potest dici mortua et sepulta, ideo
dicit. risurga qui .i. reuiuiscat in ista materia noua,
quam nunc intendo aggredi Vnde dicit, o sancte muse
que faciunt homines sanctos et sacros iuxta illud
Tulii in oratione pro lucio archia preceptore suo, qui
suo iure, uir ille Ennius sanctos poetas appellat,
quod quasi deorum aliquo dono et munere, comodati
nobis esse uideantur Non ne poesis fecit hominem
istum de peccatore sanctum: poy che uostro sono .i.
postquam sum redditus totus studiis uestris, et
egregie poetaui circa materiam inferni, et nominatim
inuocat principalissimam musarum que uocatur
Caliope, et est eloquens pronuntiatio nostri dic,
et qui caliope alquanto surga .i. inualescat et
exaltet uocem suam ad quod uide quod poeta in
usus est eloquentia in primo libro, nam introdu
xit mercurium qui est deus eloquentie aperientem
sibi portam ciuitatis infernalis cum una uirga,
quod subtiliter expositum est inferni c° nono hic
uero indiget maiori eloquentia in paradiso uero
utetur maxima eloquentia cum perfecta sapientia ad ple
nam autem intelligentiam huius inuocationis et ali
arum factarum et fiendarum in toto poemate datis
est notandum quod omnes poete tam greci quam latini fing
unt nouem musas de quarum numero et nomine omnes
conuenire uidentur, sed de ordine uirtutis et
proprietatis est magna diuersitas. Alii uero
dicunt quod sunt nouem spere sicut Macrobius
Alii quod sunt nouem instrumenta formatiua uo
cis humane sicut Remigius super marcianum
et ipse martianus aliter ordinat musas quam
fulgentius libro mitologiarum, sed opinio ful
gentii magis uidetur digna fauore et pluribus
placet, Vnde nouissimus poeta petrarcha
sequitur ipsum in suo libro bucolicorum, Est ergo
sciendum quod iste nouem muse finguntur noue
uirgines que dicuntur dee poetarum et figuraliter
representant nouem, que sunt neccessaria
poetanti, prima quarum ponitur Clio, Clio
enim est dea glorie, unde dicitur a clos quod est gloria
quasi gloriosa dea, quia appetitus glorie
principaliter excitat poetas ad scribendum
et ad finem fame scribunt iuxta illud Ouidii
Quid petitur sacris, nisi longa fama poetis
Vnde petrarca ibidem tangens uirtutem istius prime
muse dicit quid fame perdulcis amor: habetur post
in isto uersiculo primum scire cupit fame dul
cedine clio. Secunda uocatur Euterpe que
est dea delectationis Euterpe enim grece latine
dicitur bene delectans quia summa delectatio est
in poeticis ut pulcre ondit Aristoteles in sua poetria
quod indicat iste uersus. Euterpe uocis gr
ande iuuamen habet. Tertia uocatur Melpiomone
que est dea meditationis Melpomone enim
interpretatur meditationem faciens quia post
cognitionem et declarationem debet homo instare
scientie meditando nam non potest haberi perfecta
cognitio rerum nisi mediante meditatione
que perficiat habitum scientie Vnde uersus. Instat Mel
pomone super oblectamine meditando. quarta
dicitur Thalia que est dea Capacitatis .i. appre
hensionis, est enim apprehensio rerum cognitarum
cum delectatione et meditatione. Dicitur enim
Thalia quasi ponens germina quia plura colligit
capit et discat ut comprehenditur in isto uersu.

Ipsa Thalia sinu premeditata capit. Quinta polimnia que est dea memorie et convenienter ponitur post predictam, dicitur enim polimnia multam memoriam faciens, unde dicitur a polis, id est pluralitas, et mens, nam post apprehensionem necessaria reminiscentia et retentio potissime poeta qui tot tam varia et dissona habet meminisse, ut continetur hic versus: Ne concepta fluant memorat polimnia multum. Sexta que succedit in ordine nominatur herato et interpretatur inveniens simile, nam post habitam scientiam et memoriam debet poeta aliquid simile invenire, nimium enim est semper uti inventis et numquam aliquid de proprio invenire. quod sonat iste versus: Invenit hinc herato que simulantur eis. Septima est Tersicore que est dea iudicii, unde Tersicore, id est diiudicatio, de qua dictum est: Tersicore super inventis diiudicat ipsa. Octava meretur nomine Vrania, id est celestis, que est dea electionis. Nam uranon grece latine celum, est enim vere opus celeste scire elligere Thema describendum, quod celestis mens poete dantis mirabiliter fecit qui tam nobilem materiam scivit assumere ut non habuerit parem nec ante nec post se, hoc autem declaratur tali versiculo: Eligit urania que meliora probat. Nona ultimo venit nomine Caliope que merito ponitur in fine, quia est dea eloquutionis, nam finaliter ad eloquentiam omnia predicta conveniunt. Nam ope profecto fit recitatio et traditur doctrina aliis publice cum debita pronunciatione de elloquii venustate. Bene enim dicitur Caliope a calo quod est bonum et phonos quod est sonus, quasi bona et consona vox, quod manifestat presens versus: Caliope regina sonat decreta sororum. Nomina musarum sunt hec, scilicet Clio Euterpe Melpomone Thalia polimnia herato Tersicore Vrania Caliope. Et non quod muse sint nove, et dicuntur filie Iovis, in medio autem istarum nobilium puellarum stat apolo deus sapientie et poetarum et puelle in circuitu respiciunt illum allectum amore eius, ipse autem tenet citharam septem cordarum suavissime cantans, quia sol temperat armoniam septem planetarum, ut bene dictum est: In medio resonans complectitur omnia phebus. Ex omnibus predictis satis perpendere potes, quod poeta noster invocat musas in generali et etiam in speciali istam Caliopem cuius officium est in fine decantare, proclamare egregia opera [?] ideo bene dicit: E qui Caliope alquanto surga, scilicet ad deffensionem meam contra emulos meos, et adiuvet cantum meum, et subdit poeta modum quo velit se iuvari ab ista nobili domina, scilicet ut cantet nunc pro poeta suo tam excelenter sicut olim fecit pro musis suis contra pierides quas mutavit in picas, et ad cuius fabule intelligentiam preclaram operam prestare, quod sicut scribit Ovidius V° methamorphoseos satis diffuse, pallas dea sapientie cum venisset

ad visendum parnasum montem celeberrimum poetarum, de quo plene dicam primo capitulo paradisi, et ellico nunc pulcerrimum fontem illius montis, commendata amenitate loci convocavit musas felices ratione loci et studii, tunc Vrania virgo celestis de qua dictum est supra, respondit quod verum est, dicebat pallas si essent tute ab iniuriis violentorum, et continuo narravit quod semel ipse nove sorores irent ad templum appolinis quod est in monte parnaso, quidam nomine pyereus qui armis subiugaverat regnum boetie videns eas blande et cum ficta reverentia invitavit illas ut intrarent tectum suum cum esset tempus pluvie. Cum autem cessasset pluvia et facta serenitate muse vellent recedere, iste iratus clausis portis parabat violentias, sed muse levissime evolaverunt per fenestras. Pireneus temerarius ascendit turrim altam et volens sequi eas precipitem se deiecit et totus confractus maculavit terram scelerato sanguine suo. Cum autem diceret ista pallas visum est audire voces humanas in arboribus, erant autem nove pice, et pallade petente que essent, Vrania iterum narravit aliam iniuriam factam musis, et dixit quod quidam nomine pyerus de pelle civitatis Alexandri magni genuit novem filias tante superbie et ellationis quod timere transacto longo spatio multarum terrarum venerunt in montem parnasum et ceperunt proripere contra musas dicentes quod amplius non fallerent vulgus indoctum vana dulcedine cantus, et si haberent aliquam fiduciam sui certarent cum eis cum tali conventione ut victe relinquerent locum et victrices retinerent possessionem loci, et huius certaminis iudices essent Nimphe dee fontium. Et dicit Vrania quod contendere erat turpe eis sed cedere visum est turpius. Ordine ergo dato sederunt hinc inde partes ambe, et sedibus marmoreis, et illa que primata fuerat cepit cantare contumelia deorum qualiter in bello giganteo fuerant et latuerunt magnificando gesta gigantum. Tandem facto fine dicit Vrania: mandatum fuit nobis ut responderemus, tunc omnes muse commiserunt vices suas Caliope Regine que erat eloquentissima omnium, et hec mirabiliter cantavit laudes deorum et ruinam gigantum. post longum cantum nimphe dederunt sententiam nemine discrepante quod muse vicerant, sed ille proterve contradicebant, clamabant et improperabant. ex quo Caliope irata dixit: postquam non sufficit nobis esse victas, dabimus vobis peiores penas, et continuo illis ridentibus et spernentibus comminationes, Caliope percussit eas et maledixit in ira sua, et subito converse sunt in picas, et antiqua loquacitas et rauca garrulitas et varium studium loquendi remansit in eis. muse vero victrices assumpserunt nomen sibi victarum, quia vocate sunt pierides sicut filie pieri, sicut olim Scipio vocatus est Africanus ab Africa victa ad perpetuam rei memoriam et gloriam.

Vrania

Fabula sic breuiter transcursa nũc breuit' uidea-
mus circa ipam aliquid allegoriaẽ, qm ista est ĩ
fictio iocunda ualde, dico q̃ primo qr Pireneus est
supbus uiolentus q uidetur iterdũ ãmittere co-
lere et honorare musas ĩtra domũ suã sim̃l'it
hñdo legendo libros multos et pulcros poetarũ
nõ ad usum uirtutũ, sed ad propriã uoluptatẽ,
ideo bene dr̃ uelle uiolare musas sicut Hero
q aliq̃ diu dedit opam musis et aliquãdo poe-
mata scripsit sed musas et musicã et elloquẽ-
tiã conuertit ĩ usũ obscenitatũ suarũ, qm mutã-
to hitu discurrebat p oĩa lupanaria Rome et
cũ meretricibus disputabat de omĩ gn̄e uolup-
tatũ uocans illos comilitãs suos et suadens ut
bñ sperarent, quia eis nil difficilẽ poterat se uiu-
ente. Et Sallienus impator poemate clarus
sed fedatus omĩ uitiosa libidine cũ alij poete
fecissent epytalamia sup nuptias nepotis sui
fecit ipe optalamiũ .i. carmẽ nuptiale ualde
subtile sed ĩ materia ĩhonesta dicens. Ite simul
pueri parit' sudate medulis omib; iter uos nec
murmura ura columbe brachia nõ edẽ nec ui-
cãt obscula conch sed muse euolant et euadũt
quia scĩa est ĩuiolabilis ut ĩquit Boetius. has
saltẽ nullus potuit puĩcere ẽtor. Licet eĩ Hero
mori fecerit Senecã et Lucanũ tn̄ illi cũ sciã
et uirtute reuolauerunt ad sua astra et fama
et glĩa ĩdelebilis remansit de eis. Ipe uõ ĩ fine
prostratus confusus et ĩfamatus talẽ exitũ
habet omis uiolator scĩe et uirtutis, sed ultius
sicut aliqui faciũt ĩiurias musis p uiolentiam
ut patuit ĩ pireneo, ita aliqui faciũt ĩiuriam
eis p ignorantiã sicut patuit ĩ filiab; pierij que
nouẽ p̃sumpserũt ɔtendere cũ bmj nouẽ mus-
as qr scĩa tot habet hostes quot sũt ignorãtes.
Vnde et bij scĩe liberales simulit' hñt picas
ĩfestas sibi imo septẽ mecanice hñt picas suas
quia ĩ omĩ arte et scĩa ĩueniuntur magri doc-
tores et artifices ignorãtes qui solũ uigent tem-
eritate et supba loquacitate hñt ɔtẽdere
cũ pitis et probis magnificantes se solũ sibis
et si semp inueti sunt tales maxĩe hodie repi-
untur quãdo soli sophiste audiũtur ĩ scolis et
ubiq;. sed huius litis iudices sunt niphe dee
fontiũ .i. uiri sapientes et clari q sunt fontes
sapie et eloquentie quia solum sapientes sũt
q possint uere iudicare de scientibus et igno-
rantibus et dant iustã sciam iter eos sed ig-
norantes nõ acquiescant imo ptinaciter pro-
clamant sed finalit' remanent pice quia
solũ remanet eis sonus uerbalis et ĩ silius idest
ĩ populis garriũt more picarũ que profferũt
uerba et uoces humanas nõ intelligentes se nec
alios ideo tales merito possint dici Corui lo-
quaces pice garule et rane strepidule que
ĩportuno clamore obstrepunt aurib; audiẽ-
tiũ. sed uidebatur musis turpe ɔtendere
cũ istis quia scdm uerbũ Salamois, noli respõ-
dere stulto scdm stulticiã suã ne sibi similis
uidearis, tũ turpius uisũ ẽ cedere, quia ut dicit
idem sapiens Rñde stulte ne sibi sapiens uide-
atur. Hunc ad lr̃ã redeundo dicit poeta Cal-
iope surgat armata. Seguitando el mio canto
.i. iuuãdo suo fauore meũ poeticũ tractatũ,
con quello sono .i. cantu poetico excelenti et po-
tenti, di cui .s. sono le piche misere sentiro .i.
pierides ĩfelices miserabilit' mutate ĩ pichas
pp suã audaciã et calorem Juuenalẽ, lo colpo tal
mauis uulnus nõ potest dari talibus q̃ detegere
ignorantiã suam, che desperar perdono quia
nunq̃ postea possint spare ut restituantur ad
pmã famã quã sibi prius ĩtempestiue et ĩdigẽ
usurpare sibi conabantur. Istud .n. ẽ cõe uitiũ
Juniorũ et sic uide quãtam similitudo faciat ad
propositũ, quia poeta noster implorat hic ut
possit confundere emulos ignaros poetrie sicut
olĩ Caliope ɔfudit pichas aduersarias suas et
dimisit eas ĩ mala hora cũ garritu suo nihil no-
cituras sibi. sicut q̃ magna musa obtinuit ɔtra
feĩas garulas que audebant disputare secum
ita magnus poeta ɔtra emulos garrentes mo-
re mulierũ que tam temerarie q̃ ignoranter
audebant calũpniare benedicta eius ponẽtes
os ĩ celum sicut pierides ɔtra deos, sed auctor
noster loquitur laudes dei et deorũ idest Ang-
elorum, ut patebit ĩ processu :-

Dolce color dorĩetal
çaffiro
Che sacoglieua nel
sereno aspetto
Dal meço puro ĩ fino al p̃mo
giro
A liochi miei ricominciõ diletto
Tosto chio usci fuor delaura
morta
Che mauia cõtristati li ochi
el petto
Lo bel pianeta che adamar
conforta
Facea tuto rider loriente
Velãdo i pesci cheramo ĩ suo

scorta.

Ista est secunda pars generalis huius Capituli primi in
qua autor iam facta pulcra invocatione volens des
cendere ad tractatum primo describit pulcrum tempus
quo incepit pulcerrimum opus suum, describit autem
ortum aurore primo per effectum .s. calorem aeris. secundo per
explicitam causam .s. per apparitionem Luciferi qui preuntiabat
solem venire ad ortum, et quia littera est fortis volo te
scire quod poeta iam vult sensualiter dicere in effectu quod quamvis
erat semper solitus videre in inferno aerem caliginosum
pestilentem semper et inquietum minantem fulgura tonitrua
tempestates, nunc intraturus purgatorium invenit
aerem clarum luminosum purum atque quietum. ideo exhi
laratus est. Intraverat autem infernum adveniente tene
bra noctis nunc intravit purgatorium adveniente
luce diei, ad litteram ergo dicit poeta. Dolce color .i. pul
cer et purus color illius aeris ad differentiam coloris
aeris infernalis qui est obscurus et amarus. dori
ental zaphiro illius aeris celestis quem tam pulchre
sub metafora coloris lapidis zaphiri describit
nihil enim terre parit similius celo sereno ipso zaphiro
et per zaphirum intelligit solummodo illum colorem serenum
aeris. similem zaphiro nec intelligas sicut quidam vane
dixerunt quod per zaphirum poeta intelligit beatricem
quia ipsam tamen invenit in sumitate montis purga
torii. dicit chi sa colgeva nil sereno aspetto .i. in
aspectione illius aeris sereni qui recte videbatur
unus zaphirus dal mezo puro .i. ab illo emisperio
inferiori unde dicitur emisperium quasi dimidia spera
medietas. H. celi semper est supra terram alia pars
infra ut dictum est finali capitulo inferni et dicit hoc contra sequ
enti in fino al primo giro .i. usque ad primum circulum
lune cuius globum dicit attingere usque ad globum lunarem
vel primo giro .i. usque ad circulum ignis qui est primus
in spera activorum et passivorum et videtur melior ex
positio Ricomentio dilletto alochi mei .s. intelec
tualibus. tosto .i. quanto chio usci fuor dela ura mor
ta .i. postquam exivi de aere mortuo in inferno sepulto
rum che mavea contristati li oghi mel petto. idest
conturbaverat mentem meam oculo videndo et
corde compatiendo tam tristicia mala damnatorum
et tangit causam huius serene apparentie et ult
breviter dicere quod venus oriens in illo hemisperio
ita clarificabat aerem. Venus. H. aliquando est orientalis
sicut quando precedit solem in ortu suo et tunc vocatur
Lucifer quasi lucem ferens et est lucidissima aliarum
stellarum aliquando vero est occidentalis .s. quando sequitur so
lem in occursu, et tunc vocatur hesperus ut dicetur
plenius paradisi Capitulo viii°. dicit ergo lo bel pianeta
idest venus que est pulcra aspectu suo et facit
homines pulcros amabiles et amantes unde dicit
cha damar conforta .i. suadet et machinat incli
nat in influentia sua ad amorem non dico mihi amoris
facea tuto rider loriente .i. letari et splendere
sicut. H. aer videtur tristari adveniente nocte
quando induit colorem nigrum. Ita videtur letari adve
niente die quia induit colorem clarum et dicit. Ve
lando ipesci quia venus erat in piscibus et nimio
splendore suo celebrat ipsum signum che erano in sua
scorta quia semper precedit per signa zodiaci sicut et ceteri
planete, si ergo venus oriebatur cum ariete post ve
nerem quia aries sequitur immediate post pisces,
et per consequens post venerem et sic appropinquabat
dies. Io mi volse hic poeta ostendit quid ipse vi
derit pulcrum in illo hemisperio sereno et dicit quod
convertens se ad meridiem respexit polum austra
lem in quo vidit quattuor lucentissimas stellas sed
ad declarationem huius littere que videtur obscura
bonum est scire quod quemadmodum hic iuxta polum
nostrum sunt alique stelle que videntur immobiles
numquam recedunt vel moventur a visu nostro, ita quod
opposita parte videtur rationabile quod sint alique
stelle iuxta illum polum que in alia parte terre eodem
modo non referuntur a firmamento. Ille ergo numquam
possunt apparere existentibus in illo hemisperio
superiori quia tumor terre interpositus est nec mirum
cum dicatur in media esse gentem, cui non apparet
nisi una de stellis plaustri quod non potest con
tingere propter aliud nisi propter interpositionem tumoris
terre ex quibus patet quod poeta noster non poterat
simul videre utrumque polum sicut multi falso dicunt
hic ideo si cepit videre polum articum, polus enim
septentrionalis est super capita nostra. Antarticus
vero est in opposita parte et sub pedibus nostris, et fir
mamentum semper volvitur ab ortu in occasum inter
hos duos polos, et inde contingit quod polus noster
numquam recedit a visu nostro et ille qui est ex alia
parte numquam nobis apparet, et e converso accidit
in alio hemisperio. Io ad litteram dicit poeta Io mi
volse ad man dextra .s. versus meridiem et posi
si mente .i. respexi cum oculo mentis, ad laltro
polo .s. australem qui erat alter ibi sicut nobis
est bassus et vidi iiii stelle .i. iiii° virtutes idest
cardinales ut autor se glosat et exponit capitulo
ante penultimo huius purgatorii que merito
appellantur stelle quia sunt clare incorruptibi
les sancte stelle, et non quod circa aliud polum sunt
tres lucidissime stelle oppositis istis iiii° ut dicitur
in capitulo viii° que alegorice sunt tres virtutes theolo
gice et dicit non viste mai. idest non visa iam
per multa secula ab hominibus vitiosis, si antiqui
egregie coluerunt eas ideo dicit fuor cha la prima
gente, et non quod aliqui exponunt hoc sic idest
preter quam ab Adam et helia, sed ista est minus
stricta expositio primo quia parentes parum steterunt
in statu inocentie et minus pauca fuissent culto
res istarum virtutum et tamen statim ostendet quod Cato fuit
illustratus ab eis. Alii exponunt preter quam a prima gente
.i. ab hominibus prime etatis que dicitur fuisse
aurea que ignoravit vitia et inocenter coluit
virtutes sed quando ista etas fuerit non invenio sed
credo quod poeta velit dicere quod miseri moderni
perdiderunt visionem istarum quatuor stellarum quas
antiqui viri bene viderunt et vixerunt ambulantes
ad lucem earum ad quas cetere virtutes morales
reducuntur sicut antiqui romani bene Augusti
nus xv de Civitate dei ostendit deus in opulentissimo

Io mi volsi a man dextra e puosi mente
Alaltro polo e vidi quatro stelle
Non viste mai fuor cha la prima gente.
Goder parea il ciel di lor fiamelle
O settentrional vedovo sito
Poi che privato se di mirar quelle.

d

Romanorū quātū ciuiles uirtutes ualeant etiā
sine uera religione, et magni ph̄i tā greci q̄ la
tini et ista uidetur uera ītentio autoris quod
ipe clare maīfestat ī c° briij° ubi dicit Virgili⁹
q̄ stat cū illis qui plenissime nouerūt iiij° uir
tutes ꝛc̄ et declarat excelentiā pulcritudinis
istarū stellaꝝ dicens Goder parea il cielo de
lor fiamelle quia uiri celestes illustrati radijs
illaruꝫ que dirrigunt hōies ad felicitatē et qr
moderni dixerunt coli eas, ideo statī poeta
ex īdignatione et dolore īdignantiꝫ exclamat
o dico sito septētrionale per hoc ītelligit orbē
romanuꝫ xp̄ianuꝫ qui est uicinus tramōtane
et polo orbi nr̄o septentrionali licet posset
large ītelligi de omnibus īcollentibus terraꝫ
nr̄am hītabilem qui omnes uident ipm polū
licet magis septentrionales et occidentales
Vedouo .i. induiatū et spoliatū tanta clarita
te stellarū, unde dicit poi che priuato sie de
ueder quelle.

Com io di lor squardo fu partito
Vn poco me uolgēdo al altro polo
La onde el carro gia era spartito
Vidi presso di me un uegliо solo
Degno di tāta reuerētia ī uista
Che piu nō dee al padre alcum
figliolo.

Hic poeta cōsa humanitate aeris et pulcritudiē
celi describit uenerabilē senē custodem loci, hic
aūt erat Cato uticensis et qr hic uidetur er
ror satis enormis. Rogo te lector ut uires ā
parū colligas ad ꝯsiderandū qd poeta nr̄ uelit
et ītendat sub ista noua et mirabili fictione
que uidetur sapere heresim . nimis .n. uidetur ab
surdū q̄ ponat Catonē custodem purgatorij
que debuisset ponē ī inferno tū qr fuit paga
nus īfidelis tū qr iterfecit se ipm. Vnde debe
bat melius reponi īter uioletos ꝯ se ipos. Ad
hoc dicunt aliqui q̄ Poeta pp̄ mirabilē uirtutē
Catonis imaginatur q̄ deus īspirauerit sibi ue
rā cognitionē fidei. sed istud nil ualet quia
ubi te īuenero ibi te iudicabo, licet enī possibi
le sit q̄ suspendēs se laqueo habeat ꝯtrictiōeꝫ
et saluetur tamē nō possumus iudicare nec de
bemus nisi dānatione eius. Jo. si poeta habeat
respectū ad excelentiā uirtutis Catonis sufficie
ebat ponere ipm īter uiros illustres cū socrate
Seneca et alijs magnis uiris quos ponit sine
pena ī loco luminoso et herboso, alij dicunt et
cōīt° omēs q̄ Cato hic ponitur pro honestate
nec istud ualet qr Augustin⁹ primo de ciuita
te dei circa p° ī egregie disputat contra istum

Catonē quia se occidit dicit. Non honestas
turpia p̄cauens sed īfirmitas aduersa nō sub
stinens p̄terea honestas figuratur potius ī
Martia Catonis ut dicetur paulo ī. Sed
omissis ambagibus pro uera ītelligētia hu⁹
passus debes memorare q̄ poeta noster ut
plurimū loquitur de purgatorio morali
quod ut clare pateat est notā q̄ M. Cice
ro ī ep̄lis quas scribit M. Ciceroni fratri
suo qui paruи corporis sed magni āī fuit
legatus Iulij cesaris ī Gallia, ut patet ap̄
Iuliū celsiꝫ cū fecisset illi multas p̄suasiōes
ad uirtutē cōcludit q̄ frater faciet hoc faci
liter si putabit ipm Tulliū esse p̄ntēꝫ oībus
rebus quas dicet et faciet. Ecce qualr̄ Tul
lius proponit se ipm fratri suo ī exemplū
uirtutis. Seneca aūt scribens Lucilio amico
suo optīo uoluit proponere se ī exemplūꝫ
illi quia nō fuit ita cupidus glie, sed suadet
ut ipse fingat sibi p̄ntiāꝫ alicuius clarioris
uiri cuius autor se custodiat sicut Catonis
Scipionis aut Lelij qui fuit amicus p̄fectissi
mus Scipionis et addit q̄ si cato uidetur si
bi nimis rigidus q̄ eligat Leliū uirū remis
sиore, uel aliū cui⁹ uita et oīo placuerit sibi,
Sic g̊ Seneca relinquit nobis libertatem
elligendi quē uolumus, dūmodo elligam⁹
illū cuius uita sit nobis nota, ad propositū
ergo dantis īgressurus uiā uirtutis moral⁹
sequitur ꝯsiliūꝫ senece, et elligit Catonem
rigidū, quia etiā ipse multū fuit rigidus
et durus, similit⁹ multi elligunt sibi ipsiꝫ
Senecā. sicut ego elligi mihi ipm dantem,
nec mireris lector si sic moralit⁹ dixi istum
passuꝫ fore ītelligendū, quia etiā uirgilius
nō hic locaꝫ hīt n̄ loquatur de purgatorio
morali quia nō nouit purgatoriuꝫ essentia
le. nec ī uita cū fuit pagan⁹ nec post mor
teꝫ cū sit dānatus. his notatis uide qualit⁹
poeta nr̄ cū consilio senece moralis fingit
sibi p̄ntiāꝫ Catonis qui dirrigit ipm ad
uiā uirtutis altissime, et sic dixi de uir
tutibus ita ītellige de scījs quia tullius cona
tur īmitari platonem, Virgilius homerū
Statius uirg̃. nunc descēde ad lr̄am quam
ordina sic. Ego dantis uidi p̄sso de mi uno
ueghio solo .s. Catonē uticensem qui erat
senex etatis quia multū uix et sapia mīta.
solo .i. sine socio quia nō indigebat duce, sic
poeta noster qui erat sociatus Virgilio, uł
solo .i. solitario quia solitudo ē maxime
amica uiris sapientibus et uirtuosis et
dicit degno de tāta reuerētia ī uista .i. in
apparentia. Erat autēꝫ Cato sūme reue
rendus ratione etatis qr senex, ratione
quia Romanus, dignitate quia senator
urbis et funct⁹ multis magistratib⁹ clari
tat⁹ uirtutis et sapie que reddebat euꝫ
uenerabilem ī hostib⁹. che piu nō de al

patre alcun figliolo. et hic nō bn̄ q̄ parentes
sunt honorandi a filijs post deos ut dicit ph̄s. Si
parentibus qui dederunt nobis corpora debe-
mus oīa quanto magis de nobis sunt bene
meriti pceptores et magri qui formauerūt
aīos nr̄os primi .n. dederūt nobis domuz
corruptibile et caducā. Alij uō domuz imor-
tale et hunc senē uidi. Com io da loro sgu
ardo fui partito .i. statiz cū remoui oculos me
os ab inspectione illaruz iiij stellaꝝ. Vn poco
me uolgendo a laltro polo .s. ad nr̄m articū
et nō intelligas q̄ uiderit ipm̄ quia ut iam
dictū est non poterat simul uidere utrūq
poluz ymo dt̄ ɔtrariū qr dt̄ la onde l carro .i.
constelatio circa polū nostruz que uocatur
Vrsa maior. gia era spartito p quod dat i-
telligi q̄ iam transiuerat ad illud hemisperiuz
ubi nō apparebat polus nr̄ qui tn̄ bn̄ appa-
rebat bn̄ i nr̄o hemisperio superiori ante q̄ tra-
situz faceret ad aliud hemisperiuz nec expones
sicut aliqui falso exponunt q̄ autor uelit dicē
q̄ iam fiebat dies quia tunc plaustrū disp-
eret nobis q̄tuz ad uisuz nr̄m sed totum
ɔtrariū fiebat .n. dies i illo hemisperio iferiori
i nr̄o uō fiebat nox et icipiebat plaustrū
uideri a nobis.

Lunga la barba e di pel biancho
mista
Portaua e suo capelli simigliāte
A que i quai caddeua al petto do
pia lista
Li raggi de le quatro luci sc̄e
Fregiauan si la sua faccia di
lume
Chiol uedea come sol fosse
dauante.

Hic poeta describit istū uenerabilē senem
ab hītu corporis et aīe .s. a uirtutibus. sed ante
q̄ ueniā ad expositione littere primo est
curiose insistendum ad tollēdū unā dubita
tionem que omīs intelligentes adducat i max
imā admiratione .s. q̄r poeta nr̄ nō potius
iducat hic Catonē superiorem qui fuit optim9
moru censor et correxit i urbe mirabiliter
malos mores et huit ingeniuz diuinū uersa
tile ad omnia et uideas clare q̄ nō i merito
mirantur de e3 ɔsideratione dignissimuz
q̄ multi fuerunt Catones puta bn̄ de

eodem sanguinē sicut patet p agelliū li° noctiū
acticarū ubi tractat de cronologia Catonuz
quorū primus et ultimus fuerūt uiri pre-
stātissimi .s. Cato censorius et uticensis. Cato
prior oriūdus de tusculo ciuitate pauus
istius catonis uticensis prius uenit Romaz
q̄ portius cato a quo portia familia originez
habuit uidetur superior catone posteriore
nō solū etate sed uirtute et probitate multip-
licī nā primo q̄dē promeruit cognomē sin-
gulare sapiē intellige et nō solū magnā sa-
piām sed etiā maioz sciāz litterariū nec solū
lr̄is latinis sed et grecas opā dedit cuz tam
latinas iam senior didicisset scripsit librū
de originibus famosiz fuit .n. optimus agri-
cola suī tp̄ris. Vltra sciām magnā habuit
maiorē eloqntiā q̄ aliqs suus temporan
eus quia latina eloquētia nūduz puenerat
ad summū culmen quod postea fecit sub Ci
cerone ut testatur Seneca libro declamati
onū. Jo fuit eloquētissimus orator suo tpre
nā scripsit orones inumerabiles sicut .n.
scribit titus liuius bis m° uicibus p̄ se caz
dixit nec unq̄ senectutē coactus ut uellet
deffendi p aliū et semp inijs assolutus
fuit quod erat signū magne seueritatis
et inocentie fuit .n. clarissimus prud
entia i ɔsulendo rei .p. et uirtute bellica.
Ipse consul citatus profectus i hispaniam
magna plia gessit cū magna idustria et
audacia sed cuz nō posset ɔtinē gentez
ferocē a rebelione ablatis armis q̄bus
semp assueuerat et sine q̄bz uiuere nes
ciebant ut tolleret illis omēz cām et ma
teriaz rebellandi misit singulis ciuib3 lr̄as
cū mandato ut stati iussis p̄ntib3 singule
psterneret muros et menia sua vna
queq3 credēs sibi soli p̄cepi paruit mādat.
multe tn̄ rebelliones hinīnd fiebant sed
rigidissimus dux omnē aspitatē uincebat
i nullū seuior q̄ i se ipm̄ laboris uigilie
famis somni patientior i se q̄ i alijs nis
hnīs i exercitu suo p̄cepiū nisi cibas et no-
men impij. Nam cū iret i yspania ɔsul
populi romai uisus ē eodē uino et cibo
quo remiges ɔtentus ministerio triū huor
p certo hic uir fuit isignis et omi i re
mirabilis naz cum quidā essent apti ad
sciām iuris ciuilis q̄ tunc erat i p̄cio maxio
alij ad sciām rei militaris opam darent
crederes illū natū ad lr̄as ti armis ad
arma et breuit9 quicqd agē attentasset
id suū artificiū iudicasses. Vnde nō erat
faciale iudicare cui rei esset aptior cui arti
esset habilior. Nam ut utar uerbo plinij
septem nalis historie. fuit optimus ora
tor optimus senator optimus imperator
orator inq̄ ellegantissimus Senator gra
uissimus Imperator uictoriosissim9. Nam

ī iuuentute mult/ clarus pugnis ornatꝰ. Postq̄
ad etatem dignitateq̄ꝫ peruenit laude multiplici
extitit honestat/ nulli hoīꝫ. ħ ī re oī quam
agrediebatur modestissimus ī aduocatione acē-
rimus, nulli cedens ymo tanto durior q̄to ille
ꝯ quē orabat erat maior, sepe accusans nobi
les, sepe accusatus ab illis, sed semꝑ absolutus,
sed nunq̄ uictus labore aut piculo tritus, se
curus semper et īdefessus ad omnia, ita ut ui
derentur ferreus aīo et corpore, nā nunq̄ aliquā
ptem uite tranqllā duxit, qr nūq̄ circa r. p. ami
nistratione cessabat, nec ullā partē uite tutā
ab emulorū īuidia dux. Jō octuageio sexto āno
accusatus de crimie capitali, cum hret para
tos Juuenes oratores q possent adiuuare et de
fendere īnocentiā tanti uiri nullius aux̄ uoluit
quod accusantibus miraculū uisūꝫ ē, qr nullus
potuit notare uocē tremētē, aut memoriā senio
uacillantem ex aliqua pte demū āno nonageio
exposuit se Sergio albe oratori facūdissimō ac
cusanti hyspanos et quos Juueīs uicerat. est et
ꝯsilio senex lingua et orone defendit, et ipm
Galbā fecit de accusatore reū, et protraxit ad
iudiciū ppli. Jpe uō de uictoriis yspanie iustissi
me triumphauit, ipe deinde fuit collega Acilii
glabrionis ꝯsulis ſm Titiliuiū et ſm Tullium
tribunus militaris, et militās sub eo fuit ma
gna pars magne uictorie quā ille hūit de An
tiochio potentissimo rege syrie ad mōtes trim
omphilarū ī grecia et nō multo post ꝯ uoluntatē
nobiliū, qui hunc uirū oderant et timebant
factus censor cum lucio ualerio fracco quem
ipse uoluit collegam egit seuerissimā Censurā
multos notatos īfamia expulit de senatu luciū
qntū flamīnꝫ frem Titi flamī magni ducis qui
uicerat phylippū regē macedonie. Jlle. ptr.
Lu. placentie fecerat decapitari hoiem ī con
uiuio, quis reū mortis ad instātiaꝫ sue meretri
cule, que dicebat nunq̄ uidisse hoīem decollari
mores nouos et corruptos extirpauit, et antiq̄s
reformauit, et ut ꝯcludam cito talis fuit ista
censura, qꝫ cū prius et postea multi fuerūt cē
sores Jllustres uiri, Cato solus meruit nom
censorii, et uocatus est cato Censorius, de
Catone aūt superiore satis dictum, de īferiore
dicta sunt mirabilia Jnferni C° xiiii°. hic. n.
cato hūit corpus īfatigabile īuiabile, qui for
titer et patienter portauit ī harenā Affrice
oīa īttollerabilia picula īcomoda dāna sicut
uiolentiam uenti haustrini, excessūꝫ caloris
īopiam aquarū errorem uiarū, multū timens
omībꝫ suis sibi uō nihil, sed oīa hec mala erāt
leuissima, nisi īuenisset diuersa gnā serpētūꝫ
pestilentiaꝫ īfligentiū et īaudita uariaq̄ꝫ gnā
mortis, sicut plene scriptum ē inferni C°
xxiii° xxb. et tamē inter tot pestes et mortes
suorꝫ, unq̄ hic cato uisus est fractus aūt neg
ligens ymo uirtus Catonis simul erat uirtuti
nutritiue q̄ quiescat ymo ceteris quiescentibus

ipā uigilat et magis laborat digerendo cibū
et ministrando cibū mēbris alimētūꝫ. Jō cato
iste meruisset magis triumphasset de harene affri
ce, q̄ alter cato pro hispania subiugata. mlta
ta sparsiꝫ scripta sunt apud diuᵉsos autores
de laudibus istius Catonis quas omēs ut clau
dā uno uerbo dicit Tullius, qꝫ nemo melior
natus ē, nemo pietate p̄stantior. Valerius uō
dicit qꝫ qui uirū bonū ac sapientē noiare uo
luīt sub Catonis noie diffiniat. Nō tamē qꝫ
Cato prius tm̄ laudatus fuit ualde aduᵉsus
Affricano superiori duci clarissimo sub quo q̄sto
militauerat tpre ħi belli punici. et fuit qr ille
recederet de Roma, fuit etiā autor qꝫ Kartago
euerteretur ꝯ Scipionē Affricanū uirū opti
mū, vñ ex sniā Catonis ipo iam mortuo Kar
tago deleta est q̄ erat tamq̄ semꝑ acuens uir
tutē romanā. fuit eī iste cato prior semper
stimulus magnus nobiliū, et habuit linguaꝫ
amarissimā nimis. Cato uō uticensis fuit ini
micissimus cesaris, ideo cū Cicero fecisset li
brū de laudibus catonis, Cesar fecit librum
ꝯtrariū quē uocauit Antichatones. hiis uō bn̄
libratꝭ poteris facillime ꝯphendere, lector qꝫ
isti duo Catones diuerso licet tpre, fuerunt
duo clarissima lumīa Romane uirtutis, sed
licet Cato censorius ī multis uideatur ex
cedere ꝑ nepotem suū, quia fuit excelles
ī lris armis et artibus urbanis & rusticis
tm̄ poeta nr potius elligit sibi istū secundūꝫ
q̄ primū, quia magis faciebat ad suū pro
positū qr iste Cato, fuit maxie Centri iiiior
uirtutū moraliū quas finxit appuisse sibi
isto principio, tendēt ad purgatoriū, et fuit
acerrimus deffensor libtatis quā solā poeta
nunc ibat qrendo, nunc est tpus redeundi ad
lrāꝫ ideo poeta describit istū Catonē p̄mo
ab eius canitie ueranda dicens, et ille senex
Portaua la barba lōga et mista di pel biācho
idest canaꝫ, e i suo capilli al similiante. s. illi
barbe cane, quia similitᵉ capilli erant lōgi
et cani, sicut barba uel ſm aliā lrāꝫ. Ai
suoi capilli simiḡliāte. i. barbā simile suc
capillis canis, est tm̄ idem effectus, ī canis
est eī prudentia, et hic nō qꝫ hoc ē acceptūꝫ
a Luchano qui scribit ī 2° qꝫ qn̄ sunt orta bel
la ciuilia īter Cesarem et pompeiū Cato
pmisit sibi crescere barbam et capillos ī sig
nū doloris, tm̄ pater amātissimus patrie
vñ dicit urbi pr ē, urbiq̄ꝫ maritus. Jn coē
bonus ic̄ et dicit di qual. s. capillis, dopia
lista cadiual petto. i. ꝑ utrūq̄ꝫ humerum
et moralitᵉ loquendo, potest ītelligi de ui
tute et sapia que dependebat ab isto sacro
sc̄o pectore capite, dictū describit ipm ab
ornatu uirtutū dicens, le ragi de le qtro
luci s̄te. i. p̄dictarū lucidarū stellarū quatuō
uirtutes morales radicebat ī ipo pectore sc̄o
Catonis. Jta Tullius et Lucanus uocatur Ca

ipm Catonē sanctū, et erat sublectū ip̄arū uirtutū, vn̄ dicit, fregiauan si la sua facia die lume .i. exornabant et reddebant eū clarū, vn̄ ualerius maximus describit istū Catonē ab istis iiii^{or} uirtutib; principalibus quarū p^a prudentia docet recte agere oīa, Justicia reddere cuique quod suū est, tempantia reffrenare uoluptates, fortitudo esse robustum ꝯ pic(u)la mortis, vn̄ dicit, chil uedeua comel sel fosse da uante .i. ac si eēt dies clara, que tn̄ nō erat adhuc sed claritas Catōis iuuabat claritatem aurore et reddebat ipm uisibilem clare.

Chi sete uoi chen contral
cieco fiume
Fugita hauete la p̄gioē etna
Disse mouēdo quelle hone
ste piume
Chi ua guidati o chi ui fu lu
cerna
Vscēdo fuor de la profonda
notte
Che sempre uera fa la ualle
inferna.
Son le leggi dabisso cosi rote
Oe mutato ī ciel nuouo con
siglio
Che dāmati uenite ale mie
grotte .

Nunc Poeta ponit orōnem catonis ad eos qui petit tria, Et primo q sint qui euaserunt ab īferno vn̄ dicit, chi sette uoy disse .i. ille cato tā luminosus loquitur cū admiratione factus stupidus rei nouitate nūq alias uise, mouēdo quelle honeste piume .i. loquēdo hoc pro tanto dicit qr loquendo mouebat pilos barbe ī facie sua honestissima, chē contral cieco fiume fugito auete la p̄gione etna .i. Infernū. Et hic nota qr multi exponunt qr autor uocat Acheronta cecū flumen, quod est oīo falsum et īpossibile, quia isti nō exiuerat de īferno p flumen acherontis, p quod ītrauerāt, et si exisset nō transisset ad hemisperiū īferius, nec unq̄ puenissent ad purgatoriū, sed appellat cecū flumen illū Riuulū q nascitur ad radices montis purgatorij ꝯ infernū, quia directe sic aq purgatorij oppon̄ aque īfernali, que aqua est occulta, quia labitur sub terrā, ut patuit finali c^o Inferni, ꝯ cuius cursū virgilius et dantes uenerant, imaginabatur ei cato q isti essent de nūo dānatorū, ideo mirabatur, vn̄ facit hanc petitionē et dicit, chi ua guidati o chi ui fo lucerna .q.d. et si sic est qr euaseritis ab īferno quo duce quo lūie potuistis uenire p tramitē tam occultū. Sciebat .n. Cato ideo naturalis nō poterat astatu uiuorū nisi diuina gra illuminate vn̄ d^t. Vscendo fuor di la profunda notte .i. de alta caligīe nocturna, che sempre uera fa la ual īferna .i. q nox semp facit nigrā uallem īfernalem, quia ī inferno nūq lucet sol, nūq apparent sydera, q autor iam p parte hic uidere cepat. Jo cato admiratiue facit 3^a petitionem et dicit, le leggi dabisso .i. nulla redēptio est hitantibus ibi, son cosi rotte .s. p uos quod est īpossibile, oe mutato ī ciel nouo cōsilio .i. an hoc est Indultū uobis ex spiali grā diuina. che dānati .i. uos dānati ī īferno, uenite ale mie grotte, idest ad locum Purgatorij.

Lo duca mio allor mi
die di piglio
E con parole e cō ma
ni e con ceni
Reuerēti mi fe le gābe el ciglio.

Ista est tertia pars generalis ī qua poeta nr̄ ondit quō virgilius responderit Catoni ad quesita et petiuerit itroitum. Et primo ondit quō uirgilius audito et uiso isto sene sapientissimo reddiderit ipm reuerentē ꝯ illum dicit q^o. Lo duca mio .s. virgilius q duxerat me primo ad pn̄tiā Catōis seis terribilis ī introytū inferni et nūc duxerat me ad pn̄tiā Catonis senis uenerabilis, uoles reuereri illū ut dignū erat. Alor mi die de piglio .i. cepit me subito et reuerenter me fe le gambe el ciglio .i. desposuit me ad prestādā debitā reuerentiā, curuādo mihi genua et iclinando caput illi, Cō parole cō mani et cō cenij. .q.d. omnibus modis quibus potuit ī tam breui poncto, quia ut iam dictū est sup^a. Cato erat dignus tanta reuerentia qr filius plus nō debz patri, et ponit rn̄sionē virgilij, qui rn̄dit he petitioni catōis, quia petiuerat quis duxerat eos et lumen fecerat eis, vnde dicit,

Poscia rispuose a luy da me
nō uenni

Dona scese dal ciel per li cui prieghi
Dela mia cōpagnia costui soueni.

Deinde ipse virgilius r̄ndit ipi Catoni, da mi nō ueni .i. nec potuissem uenire cum oi consilio et auxilio humane scie sed diuine, vn̄ dicit, dōna domina .s. beatrix que est sacra theologia, scese dal ciel .i. quia hec sacra scia nō est, dat hoib; p acquisitionē .s. p uisionē a deo vn̄ dicit, p li cui pregi dela mia compagnia costui soueni, .i. isti danti, qui est datus mihi dicendus p infernū et purgatoriū, sicut dictum ē plene 2° C° inferi.

Ma da che tuo uoler che piu si spieghi
Di nr̄a condition comella euera
Esser nō puote il mio chate si nieghi
Questi nō uide mai lultima sera
Ma p la follia sua le fu si p̄sso
Che molto poco tempo a uolgier era.
Si commio dissi fu mādato ad esso
Per lui cāpar e nō uera altra uia
Che questa p la quale io me son messo.
Mostrato lio tuta la gēte ria
E hora ītendo amostrar q̄lli spirti
Che purgan se sotto la tuo balia
Comio lo tratto saria longo adirti
Del alto scende uirtu ch̄ maiuta
Conducerlo a uederti e audirti.

Hic virgilius r̄ndet p̄me petiaoni Catonis et dͭ, qui sunt qui uenerunt contra cecum flumen, et primo ad captandā beniuolentiā p̄mittit q̄ nō potest negare quod ille petit, ordina sic litterā, Mi esser nō puote quia uideo q̄ tu es magne auctoritatis et alte potatis, che il mio supplevele se neghi ad te, da che, e tuo uoler che piu si spieghi .i. plus aperiatur et manifestetur, di nr̄a condition comella è u̅ā, qr nō uenimus tanq̄ s̄mi fugitiui ōtra mādatū dn̄i fracto Carcerem, nec sumus dānati p iudice infernalem, vn̄ dicit. Questi .s. dantis constitute corā p̄ntia tua, nō uide mai lultia sera .i. mortē, sed uiuens adhuc transiuit p infernū ad euitandū mortē etnā. Et hic nota q̄ Catholice loquendo homo dupliciter descendit ad infernū, quidā .n. peccauit mortaliter, et neq; penitentes et ostinati moriuntur et tales nunq̄ euadunt ab inferno. Alij aūt peccando mortalit̄ descendunt ī infer no uiuentes, sed cognoscendo culpā p penitentiam euadunt, et talis fuit poeta ut ipso dicit virgilius. ma p lo suo follia .i. temeritate, u̇ fu si p̄sso .i. quia iā XXXV ānis steterat ōtinuāx ī peccatis, che molto poco tempo a uolgier era, quia auaritia pressus erat, ī extremo p̄iculo mortis etne. nisi virgilius ad eū missus succurisset ei. io dͭ virgilius. Si commio dissi fu mādato adesso .s. dantem a beatrice, p lui campar .s. a deuoratione lupe que maxīe infelicitabat eū ultra alias feras et dͭ lo nō uera altra uia .s. euasionis eius. che queste p la quale io me son messo, vnde dͭ uirgilꝰ sibi ī º C° inferni, ad te quen tener altro uiagio, qud' toti ibi plene expositū sunt, quia .s. oportebat dantē denouo descendere ad infernū .s. p aliam uiā quā primo intrauerat .s. p spectatione ut cognita miseria uitiorū facilius p̄ueniret ad purgationē eorū, et ecce uiā p quā duxi eū, mostrata lio tuta la gente ria .i. omīs prauos punitos ī inferno et hoc uerū est de gn̄ibꝫ singulorū, et nō de singulis generū, et ora intendo mostrar li spirti qe purgan se sotto la tua balia .i. penitentes et purgantes se a peccatis ī purgatorio, cuius tu es custos, et

excusans se Virgilius si nō narrat totā formā sui discursus uel processus dicens, Com io lo trato .s. p omēs circulos iferni, seria longo a dirti. quia multū expendere tempus et hoc e͡et inutile sibi et ī expediens quia tibi suffiat admittendū ipm intra regnū suū solum scire qꝫ ex grā diuina honesta de cā ueniat unde dicit Virtu che ma iuta conducerlo ad uederti et a udirti scende de lalto .s. a celo quia mala uirtus humana nō p se erat sufficiens ad hoc.

Or ti piaccia gradir la sua uenuta
Liberta ua cerchando che si cara
Come sa chi per lei uita rifiuta.

Hunc uirgilius facit suaʒ peticionē p niaplirtentā Catoni et adiuuat ipm p cāʒ acceptabilē que adducat ipm ut dignetur admittē ipm qui summo studio querit libtatē, ex ipi Catonis sed ad intelligendā istā lrām nobilem et subtilem, uolo te prius multa decēpulcra notare, et primo quidē qꝫ felix gen romanorū pro magna pte gessit magnalia libtatis amore, unde Aug͡ de .C. dei h fuerūt p cipue illa duo que cōpulerunt romanos ad gesta miranda .s. defensio libtatis et cupiditas glorie, quia .n. gloriosūʒ uidebatur eis dominari atqꝫ impare ī gloriū nō famullari atqꝫ seruire, primo studerēt eorū p̄riam fore liberam, deīn dnāʒ, nōne bruttus primus autor Romane libertatis amore illius ptuli amori filiorum quos sub oculis suis magno aīo fecit occidi, quia reges a se expulsos reducē conabātur, et ipe fortis pugnax ī campo filius regis amore uīdicte hasta transfixit, ab eo ōpiter transfixus, Nōne uirginius recupator libtatis oppsse uirginā uirginem filiā suam manu propria et alieno gladio occidit, libere notandū etiā qꝫ aliqui sunt liberi et serui a nā aliqui a fortuna, ut probat phus libro pollitico͡rū naturalit͡ qui ꝫ sapientes et uigent effectu itellectu dnantur et īsapientes et ratione carentes seruiunt alij uō serui et liberi a fortuna sicut capti ī bello efficiūtur serui capientūʒ et uictores liberi īponunt leges uicti, de uirē gentiū aut precio uēdūnt, et quid pplīs lib poterat dare maius libtate un Titus flauius consul romanus de quo facta ē mentio paulū sup, liberata grecia de manibus philipi regis macedonie, oratione magnifica, exortatus ē grecos ad libtatē et gratius donauit libtatem oibus ciuitatib grecie, ideo ad sonū tā iocunde uocis, tam letus et altus clamor factus est ut aues de celo cecidisse dicantur, qm nullū maius bonū nullū dulcius dare poterat. Naturale .n. est oibus alia libtatis amore, ideo bene Cato liber homo natus ī libera ciuitate merito oderat cesarem qui libertatē quīgentorūʒ ānorūʒ abstulerat de ciuitate. Nō etiā qꝫ uera libertas nūq̄ īuenta est et nusq̄ nec apud romanos nec apud grecos et mlto minus apud alios populos, tam roman͡ fuit liberior citus et diucius, sed omīs populus qm habet abutitur libertate un Titus liuius, hoc nā multitudinis ē aut humilit͡ seruit aut supbe dnātur, libertatē q̄ media est, nec sp̄nere temꝑate nec hr̄e sciunt, uera tn̄ libertas est libertas āni qui ē liber a uitijs, et hanc sibi quisqꝫ dare potest quātūcūqꝫ sit ī seruitute uel captiuitate alterius positus, et hanc nullus potest accipe, hnt hanc nō eripuit dionisius tirānus sapiētior platoni. hanc libertatem q̄rebat hic nobilis poeta dantis, et ut cito ueniaʒ ad propositū uirgilius uidetur sic augere. Si cato phus paganus tollerauit oīa īcomoda discrimina aduisa et etiā se occidit pro libertate temporali deffendenda quia ut Valerius ait, neqꝫ libertas uixit post catonem, q̄to melius poeta danus pro acqrenda libertate eterna, debet alto aīo tollerare omīs labores et aspa et si expediat mortē ut liber euadat a seruitute hostiū .s. uitiorū q̄ tam diu obsederūt illam nobilem aīaʒ ī carcere corporis, nūc ad litterā ueniens uirgilius Catoni de dante dicit. liberta ua cerchando che si cara, quā quidaʒ generose mortis precio emerunt sicut scribit Aug͡ de .C. d. de Theobroto phīo, qui lecto libro platōis, de īmortalitate aīe p̄cipitauit se de alto muro ut ad uitā eternaʒ de hac uita mortal͡ miserie transfugerat, simile fecit Cato un aducit ipm ī ex͡. Come sa chi p la uita rifiuta. qr sicut tu Cato fecisti.

Tu l sai che nō ti fu per lei amara
In utica la morte oue lasciasti
La uesta chal grandi sarra si chiara.

Hic uirgilius ꝯiter tangit cāuʒ et genus mortis catonis et ad huius lr̄e claritatem est primo sciendū tam utiliter q̄ delectabiliter qꝫ sicut scribit Iullius celsus sotius Iullij

9

Cesaris qui rebus istis presens fuit. Cato non
īterfuit prelio quod feliciter gessit Cesar ī Af
frica contra Scipionē socerū pompei et Jubā
regē potentissimū numidarꝫ de quo prelio
dicitur plene C° paradisi vj. remanserat .n. utice
et qr non erat ibi fortis uidens aīos ciuium
īclinari ad cesarem eiecerat plebē, therme
ex urbē scenatū uō detinebat īclusum ī cus
todia equites scipionis qui fugerant a conflictu
peruenerunt uticaꝫ, quaꝫ īgressi ītendebat solū
cedibus et rapinis. Cato uō multis psuasionibꝫ
conabatur psuadere ut finē mortibus faceret
ac pde et remanerent secū ad defendendū
ciuitatem, sed uidens qꝫ nullo īgenio poterat reti
nere eos intēdētes solū prede et nō uirtuti
uidens simulit omnes surpueientes ut plurimū
ītendere fuge, oī spe perdita tandē oībꝫ rebus
q̄to diligētius potuit ī tali extremitate ordīatis
et filijs comēdatis. L. Cesari qui erat questor ī
psidēs ciuitatis, nullo signo ondo sue ītentionis
uultu et sermone solito et tranquillo iuit ī
camerā et clādestine portauit secū librum
platonis ꝯtinentē īmortalitatē aīe et gladiū
simul, alterū quo mori uellet alterū quo pos
set, lecto iḡ libro ad lucnā, q̄diu iussit ē sibi
recepisse firmitatem aīi subtrauit paruꝫ
tunc stricto gladio quē usqꝫ ad illā diē serua
uerat īcorruptū ab oī cede ꝯfixit pectus illud
quod templū constantie hatur, duplici uul
nere. medici et familiares excitati aliquo
signo ītrantes camerā conabātur ligare uul
nera, quod ille patienter sustinuit ut se ab
illorū molestia liberaret. post recessū uō il
lorū quia omē ferrū forte erat ablatū, Cato
rescissis manu uulneribus generosum illum
spm nō tam emisit q̄ eiecit ut ait seneca.
Uticenses quis odiret eū qui erat hostis ce
sari, fecerunt illi sepulcrū pp singularem
uirtutē eius, et quia murmūrat ciuitatē
eorū, mirificis opibꝫ et armibus catone mor
tuo. Lucius cesar psuasit uticensibus iam
p se bn̄ psuasis ut aperirent portas cesari,
quia de illius clementia multū spabat et cō
fidebat, ipse uō iuit obuiā cesari et puolutus
ad genua eius nō petiuit nisi uitā, hanc cesar
beīgnissime concessit illi et Marco Aquillio
Catonis filio et alijs filijs et socijs. nunc ad
litterā dicit virgilius. optimū exēpluꝫ huius
rei, hēmus te Catonē bn̄ dicit. Tu l'sai che nō
ti fo per lei amara la morte, tanta est dulce
do libtatis, qꝫ nō pmittit amaritudinē mortis
sentiri ī utica q̄ ciuitas libie, distat a Cartagi
ne p dictā, et fuit olim condita a feniabus
sicut cartago, oue .i. ī qua utica Lasciasti la ue
sta .i. carneꝫ. che al grā di .s. nouissima die
judicij, sera si chiara. quia .s. caro glorificata
post resurrectioneꝫ, erit septies clarior sole,
aliqui tn̄ textes hn̄t, cara et exponūt aliqui
quia Cato se sponte uita puauit nō reīduet

carnē sed trahet post se, sicut poeta finxit C°.
xiiij°. sed ista lr̄a et expositio est alienissima a
mente autoris q fingit Catonē ēē saluū nō qꝫ
sic sit nec qꝫ sic credat sed sub tegumēto huius
nobilis fictionis ītendit aliā nobileꝫ scīaꝫ, ut satis
clare iam exposui sup̄, sed circa istā mortē Ca
tonis, ne aliquis malus ērror oriatur legenti
ē cū magna uigilātia adūtēdū qꝫ de istā morte
apud autores morales, multa scripta īueniun
tur. Cicero aut̄ ꝯtentus est excusare l° officiorꝫ
et dicit qꝫ uultus tirāni nō erat aspiciendus
a Catone, sed qr̄ cato nūc procurabat potius
īterficere primo ipm tirānuꝫ, sicut fecit brutꝰ
gener eius qui multo magaior Catone īterfe
cit Cesarem, deinde uirilit̄ pugnauit, et de
mū se īterfecit, ne ueīret ī manus crudelium
hostiū, ita qꝫ huit justiorem cām occidendi se
q̄ Cato cesar .n. tanq̄ nāl̄r clemens etiā ī ardo
re belli ciuilis, optabat salutē duorū optimorꝫ
uirorū .s. Catonis sapientissimi et Ciceronis
eloquentissimi, et ēē Ciceroī clementissimus
fuit. Cui post cedem thesalicā, scripsit marce
tuli bene spare te iubeo, Morte aūt catōis au
dita, inq̄t cesar, Cato īuidie glīe mee, et ego
sue īuideo. et tn̄ aūt tullius p multos dixerat
āmos ꝯtrariū de morte uoluntaria, lbs de .r. p.
Seneca aūt mirabilit̄ comendat mortē catōis,
et īclinat ī istiam mortis uolūtarie, sed ēte
oīa benedicta sua hoc uno maledicto nimis
enormit̄ mandauit, sic ergo peius fecit q̄
Tulius, quia tollerabilius est ērorē excusare
q̄ laudare. Augustinus uō iustius et uerius
mortē istam dampnat et accusat p° de .C. dei
circa p^m ellegantez disputans ꝯtra eū multis
psuasionibꝫ claris, oīs .n. lex tā diuina q̄ hu
mana prohibet homicidiū, sic ḡo nō licet hoī
occidere se, so merito quidā uiri sapientes
anna Catonis, istud factuꝫ nō laudauerunt
qm̄ nullo mō cato turpe iudicauit uiuere
sub Cesare uictore, cum .n. fuit autor iste
turpitudinis clarissimo filio suo cui p̄cepit
ut oīa de cesaris beīgnitate sparet. Si .n.
torquatꝰ laudabilit̄ occidit filiuꝫ licet uicto
rē quia pugnauerat ꝯ mandatū eius, cur
cato uictus pepcit filio uicto, quia nō pepcit
sibi q̄to altioris aīi Marcus regulus isto Mā
co catone. Cato .n. nō uicerat cesarē cui de
dignatus ē subici. Regulus uō iam uicerat
cartaginēses, de qbꝫ gloriosaꝫ uictoriā rep
ortauerat, et tn̄ ab eis postea uictus, uoluit
potius eos ferre seruiēdo q̄ auferre se eis mo
riendo, ideo suauit sub dnatione cartagi
nēsiuꝫ patientiā, et ī Romanorū dillectione
ꝯstantiaꝫ, nec auferens corpus uictū ab ho
stibus nec aīuꝫ īuictū a ciuibus. Si ḡo uir Ro
manus cultor falsorū deorꝫ fecit hoc uera
uirtute, q̄to magis uerus christianus cultor
unius ueri dei. Si aūt fortissimus Sanson se
et suos hostes Ruina domus oppssit hꝰ fecit

spirante spū sancto p quē miracula faciebat.
.hoc etiā senserūt omnes boni phi plato quidē
dicebat mortē nālez esse spectandā a simili
sicut .n. seruus positus ī carcere a dn̄o suo si
furtiz fugiat, dn̄us nō liberat ipm a pena
sed potꝰ penā adauget. Ita aīa ī corpore qͥ
seruus positus ī carcere, nec sine mandato
dn̄i sui se īde subtrahit nō se libat a pena
et potius penā augmentat. Aliud sile addu
cit plato sicut si aliquis mortē īferat alieno
suo reus est morte, quia homicidiū cōmit
ita homo qui est suus dn̄i si ītersiciat se
ipm hoc idem probat plotinꝰ discipulus
platonis et plenius q̄ cato plato. Ad idē dt
tullius qꝫ piis omibꝫ retinendus est aīus ī
custodia corporis, nec minus hūanuz assig
natū a deo fugisse uideatur, ymo certis ma
lis potest esse aliquid remedij. hinc uō mꝫ
cū .n. homo nālr moritur, potest mori sine
peccato cum illo, cum uō sponte iugerit ma
nuz nō pot aīa exire sine pecō, nec se
amplius penitere peccati imo etiā homo p
fectus nō debet se occidere quia hic p mor
tē uiolentā coinqnat aīaz, et illā purgataz
reddit impuraz, de hac mā pulcra multa
dca sūt ī īferni C°. xiij° ubi agitur de petro de
uineis qui īiuste īcat maniz ī se īsaiz, Mul
ti tn̄ pocupauerūt mortē credentes effugere
puas molestias, sed se ī etnas et ī remediabi
les demouerunt de quorū sera penitentia dt
Virgilius. C°. vj° Eneidos Q̄ uelent ethere in
alto, nūc et paupertē et duros pferre labores.
sed tarde. Ideo nullū maꝰ peccatū est homi
q̄ interficere se ipm. est q° dies pfixa hoī, quaz
nec anticipare fas est, nec differre possibile.
Cato q° qui semp fuerat magn̄ et cōstans ī
cōsulti ī fine fuit atqꝫ pcipit° et quo sapien
tissimus reputabatur ī hoc stultissime egit
qm̄ sapientibus oibus uita iocūda est, letam
ferunt libentꝰ tristē patientꝰ nīh .n. pot fortuna
cui nō possit uirtus obsistē, Sapientior ergo
uidetur dicendus socrates q carcerez nō fu
giuꝰ sed XXX tirānorū tā letus q̄ ī uenenuz
missuz ab illis ausit ītrepidus q̄ uādo uitari
nō potuit. ex dictis q° sūt facile patere potest
qꝫ Cato nō occidit se pro lībtate aut honesta
te. sed miꝰ uidentur mouisse cū p̄miuz īuidia
sicut dixit cesar cū uictor uticā properaret ui
se Cato pmierat audita morte eꝰ. tm̄ fuit
uerendiā. vn̄ Augustinus ū sup̄ dicit et vt
nos aliquid micius addamus erubuit.
Verecūdabatur .n. cato uir ītegerrimus uci
re ad mīaz hostis odiosissimi. ꝯtextū fuit
īdignatio et ira. Cato eī offensus a Cesare
qui ī suo consulatu fecerat ipm īdigne tra
hi ad carcerē semp quesiuit uindictaz, et ob
hoc adheserat pompeio sed ultimo pdita
spe uindicte uisoqꝫ cesare uictore, se occidit.
quartū fuit uanitas. Nā sicut bene scripsit

uir sapiens Cato uidetur quesiuisse cāz moriē
di nō ut tā Cesarē fugeret, sed ut stoicoruz nūo
ascriberetur, suiuqꝫ nom̄ aliquo grādi facinore
clarificaret demuz pro aliquali excusatione
Catonis ē nomē qꝫ tunc uidebatur esse gliosum
anticipare mortiz, cū homo timebat uenire
ī manus aduersariorū suorū fieri ludibriū for
tune aut aliud īdignius pati et peius morte
et ne exempla aliunde pquirā tempore p̄dicti
belli Africani quo cato se occidit. Scipio socer
pompei se occidit et rex Juba de quorū mortibꝫ
dicetur vj paradisi quid dicā de anibale et rege
mitridate quorū uterque se ueneno extinxit, ut
dicetur p̄fato C° paradisi et ita possem dicere
de mille quid singulorū ex quero qm̄ alique nobi
les ciuitates pro lībtate exposite fuerūt ferro et
igne crudelissimo excidio a propriis ciuibꝫ sicut
saginitū numatia et hastaba ī hispaia et ita
de multis et uere licet mors uoluntaria Jur ci
petur ap̄ oms quia depositiz reddi nō debet
absqꝫ precepto deponentis, tn̄ circā scripta
fide ī cāu necessitatis mors uidetur amplectenda
huius rei memorādū ex uidetur reliquisse
minus Jurius q nobilis senator Capuanus eo
tempore capua diu obsessa erat redenda
Romais ī senatu suo acerrissima orone locutus
est memorās. illis multas et magnas īiurias
quas fecerāt romanos Capuani dando se
hanibali et ardentissimū odiū ꝯ eos quoruz
sitis nō pot sanguine saciari et ꝯcludens psua
sit leui et honesti morte posse uitari omia
acerba xxvij tunc senatores sociauerunt eū
domū ubi erat paratuz cōuiuiū et oms reple
ti multo cibo et uino uenenū sūpserunt, et sic
oms libati sunt ante q̄ porte hostibus aperi
rentur sic una breuis potio libauit corpus
a cruciatu aīuz a cōtumelia oculos et aures
a uidendo et audiendo īdigna. Nō etiaz qꝫ
multi dicunt qꝫ hic Cato uticensis se uenena
uit, quidez est oio falsuz, sed fuit altꝰ Cato
tpre Aug° ut dicit Eusebius libro temporē.
Nō et qꝫ vicentius beluacensis ī suo speculo
historiali quod fuit opus nō gallicū, scribit
qꝫ hic Cato uticensis fecit libellū, quo pueri
scolastici utuntur, quod nō solum est falsuz
sed īpossibile, quia ī illo libello fit mentio de
Lucano qui fuit tpre Neronis, dicit etiā qꝫ
Cicero fons romane eloquentie fuit legatus
Cesaris ī gallia quod est etiā falsum quia
ille fuit. q°. Cicero frater Marci Ciceronis
ut iam dictum est supra.

Non son li editti eterni p
noi guasti
Che questi uiue e minos
me non lega

Ma son del cierchio oue son
li ochi casti
Di martia tua chen uista ācor
ti pregha
A sancto petto che p tua la
tegni
Per lo suo amor adunque a
noi ti pregha.
Lasciane andar p li tuo sette
regni
Gratie riporterò di te a lei
Se desser mentouato la giu
degni.

Hic ultimo virgilius respondet Catoni ad tertiam petitionem, quia Cato superius petiuerat si leges abissi erant ita uiolate, ideo dicit. li editti etni .i. precepta diuina, est enim edictum preceptum principis, unde in Euangelio exiuit edictum a Cesare Augusto, non son guasti per noi. quid statim probat dicens, che questo uiue .s. dante. et edictum quod dicit quod nullus numquam euadat ab inferno intelligitur de mortuis in peccatis obstinate, et ego licet mortuus non tamen sum dānatus, ad penā inferni in inferni, unde dicit, e minos qui dicitur iudex inferni et est uidituri consciencie, in homerus libro xj° discerat sibi aureum sceptrum, non legame .i. non ligat et dānat quasi dicat non ex conscientia culpe, sed ignorantia fidei, quam ignorauit sum dānatus. Aliqui tamen aliter exponunt istam literam et dicunt, quod virgilius uult dicere, quis ego sum decarceratus minois, tamen sum relaxatus ad tempus, ut sim ductor istius, sed ista expositio est omnino falsa quia si uis bene inspicere, virgilius non uult dicere quod sit sub potestate Minois, immo est in campo uirenti sine pena cum aliis uiris illustribus, et ecce statim se ipse glosat, ma son del cerchio .s. primo, oue son li ochi casti de martia tua .s. uxore, unde dictum est ibi, Lucretia martia iulia et cornelia et dicit, chen uista ancor ti prega .i. te rogare uidetur, O sancto petto .i. o sancte Cato in cuius pectore uiguit tanta uirtus, che p tua la tegni, quia amat te post mortem sicut amauit in uita, adonqua ad noi ti prega .i. aue peticionis nostre.

p lo suo amore, quia semper facta fuit ut dicit lucanus, et hic nota quod p martiam que fuit castissima et honestissima, figuratur honestas, que tamquam uxor semper adheret uiro uirtuoso, qualis erat Cato, et facit suam peticionem specialem, virgilius dicens, lasciarne andar per li toi septem regni .idest per septem gradus purgatorii in quibus purgantur uitiorum in cellis et promittit premium dicens, gratie riporterò a lei .s. si facias nobis gratiam transeundi et dicit, se desse mentuato la giu degni .s. in inferno si saluati curant sibi de laudibus dānatorum uel hoc forte dicit quia teste salustio Cato semper spernebat gloriam humanam sed quanto magis illam spernebat, tanto magis gloria sequebatur eum.

Martia piacque tanto
ali ochi miei
Mentre chio fui di
la disse allora
Che quante gratie uolse
da me, fei.
Or che di la dal mal fiume
dimora
Piu muouer non mi può p
quella lege
Che fatta fu quādo men
usci fora.

Ista est quarta et ultima pars generalis in qua poeta ostendit qualiter Cato ad persuasionem virgilii, dederat eis passum et quedam precepta seruanda et primo quomodo cato respondet secunde parti peticionis, ubi uirgilius requisiuerat eum p amore martie et dicit breuiter quod quando fuit secum nihil sibi gratum denegauit, ordina sic literam, disse egli allora .s. ille Cato, martia piacque tanto ali ochi miei cum sui oculis castas, mentre chi fui di la .i. quando fui in illo limbo inter illustres, che quante gratie uole da mi fei. sed postea numquam, unde dicit, or mouer non me po piu .i. nunc non potest amplius flectere me precibus, poy che

demora di la dal mal fiume .i. i inferno
p que totu labitur mala aqua acherontis
que mutat nomen i diuersis locis licet
sit tn una aqua, ego uo sto atra aquaz
contrariā illi que est inorata, et assigt
causam, quia no posset mouere dorsi
nus, p quella legge che fatta fu quādo
me n usci fora, et hic no q poeta fingit
hic q fuerit astractus de limbo p xpm
et translatus ad custodiā purgatorij, et
tunc facta est noua lex q quicuq3 intra
ret postea infernū no exiret, que lex pimo
no erat, quia antiqui patres speruerunt
diu euadere a Carcere illo, ideo aīa dam
nata no potest amplius mouere aīam
saluatā. Alij tn exponut q Cato dīa fac
ebat i uita amore uirtutis et honestatis.
sed nūc cognoscat q felicitas no 9sistit i
uirtute uel honestate, licet sit uia ad
felicitatem. Alij dicut q noua lex facta
est .s. euangelica que uult q morte ma
trimoniu terminatur, ita q si Cato exurge
ret, hodie posset dice alia3 uxore, simi
lit Martia aliū uirū, et sic dantes expo
nunt lrām illā, mentre ch fu di la .s. i
mūdo uiuens cū ea. et tunc fecit sibi cer
gratiam quā uoluit, a me, quia recepi eā
post morte secundi uiri, sed prima ex
positio est de itentione autoris ut pate
potest itueti Litteram.

Ma se dona dal ciel ti muoue
e rege
Come tu di no te mestier
lusinghe
Bastisi ben che per lei mi
richege
Va dunque e fa che tu costui
ricinghe
Dun giunco schietto e chi
laui il uiso
Si cogni sucidume qui di
stinghe
Che no si couerria lochio
sorpriso

D alchuna nebia andar dinā
ci al pimo
Ministro che di quei di par
adiso.

Hic Cato respondet prime petitioni quam
virgilius fecerat supra ubi dixerat, donna
scesse del cielo p li cui preghi 24 de lalto desce
de uirtu che ma uita, et uult breuiter di
cere no expedit q adiures me p amore
mulieris terestris. sed suffiat q adiur
es me p amore et uirtute illius celestis
dne cuius pabulis dicis et fuisse motū ad
succurrendu isto ternezario i tanto discrie
uite dicit ergo, ma no era mistice lingue
quia adulatio uana uidetur requirere bene
grauissimū p amore uanū unius femie
quā oli3 dilexerat, se dona del ciel .s. bea
trix beatificata i celo quā dantes ardentis
sime dilexit et ideo bastisi che p lei mi ri
chegi, quia obtinebis sine mora unde statī
concedit illi licentiam dicens vadunq3 ne
sbes amplius i uerbis, et 9tinuo dat sibi p
cepta seruanda circha nouū poetā ad purga
toriū, et primo precipit q muniat ipm cin
gulo humilitatis, quia pma uia accedēdi
ad penitentiā causa ascendēdi ad monte
altissimū uirtutis ē humiliatio que maxie
erat necessaria huic poete qui ante q
intraret istud iter, et inchoaret istud opus
salutiferū fuerat ualde suprbū. dicit q fa
che tu ricinghe, bn dicit recingas, quia au
tor olim erat cinctus una corda nodosa a tra
ude qua virgilius discinxerat eū, p capie
do Gerione ideo uult q nūc recingat
eū cū iunco enodi, ideo dicit, dun iunco
schietto. Et no q tn figurat humilitatem
p iuncū, iuncus .n. oritur i locis bassis et li
mo moli, et est sine nodis, breuis flexibi
lis et cedit ad impetū undarū et curuat
se ad terram, ita autor, qui primo erat na
tus iter montes et saxa, uelut quercus
alta dura et nodosa, nūc induit humilitatē
et dedit terga contra impetu aduersorū et
uenit ad habitandum locu planū .s. Ra
uēnam recedens a gente superba suorū sicut
iam totiens ipe dixit. Et dat sibi optimū
preceptū dicens, e che gli laui il uiso .i. fa
ciem eius, si che ogni sucidume, asucco
et assignat cām dicens q no esset
conueniens q uisus fedatus uitijs accederet
ad conspectum Angeli dni bn dicit, che no
si couerria lochio sorpriso dalcuna nebia
idest itellectu offuscatu aliqua macula
uitiorū, andar di nāci al primo ministro
idest ad presentiam primi officialis, che di qui
di paradiso, quia unus Angelus sedet sup

portā ueri purgatorij tenens claues quibus claudit et apit portā fortiorē q̃ ista sit ubi stat Cato ī introytu Antipurgatorij Angelus figurat sacerdotes de quo dr̄ plene nono C°. S; hic oritur una dubitatio vr̄ ꝙ poeta sibi contradicat qr ī p̄dicto c°. fingit ꝙ iste Angelus īsignivit sibi septē. p. i. septez pecca mortalia ī fronte que postea singulatiz purgabat per singulos circulos quō ergo hic p̄cipitur lauari ꝯ iuncgilio ut accedat purgatus ad Angelum dicēduz breuit' ꝙ poeta hoc bn̄ et subtiliter fingit, nā p hoc dat ītelligi ꝙ hō cōtritus de culpis suis ī aīo suo statī ē absolutus ī ꝯspectu et'ni judicis, et tn̄ si habet tp̄us et locum debet accedere ad sacerdotē ad ꝯfessionē faciendā et peitentiā huilit' suscipiendā, ideo dix xp̄us leprosis quos mūdauerat. Ite ostēdite uos sacerdotibus.

Questa isoleta dītorno adimo adimo
La giu cola doue labatte lōda
Porta de giūchi sopra il mollelimo
Nullaltra piāta ch facesse fronda
O īdurasse ui puote hau'uita
Po challe pcosse nō secōda.
Poscia nō sie di qua uostra reuita
Lo sol ui mostrera che surge omai
P̄rēdete il mōte apiu lieue salita.

Hic Cato quia mādauerat nouū poetā recīgi ī eo docet, ū īueniantur jūci et describit locū ubi habundant sed ad intelligentiā huius lr̄e ē p̄sciendū ꝙ poeta nr̄ fingit ꝙ ī illo hemisp̄io īferiori exposito īferni ē una parua et plana īsula circlaris ī cui' medio est unus mōs altissimus usqꝫ ad celū qui circa meduz ē murratus et factus ad gradus circlares, et sicut gradatiz descender ad Centrū īferni ita gradatī ascenditur ad cacumen istius montis contiguī celo, sicut si quis uelit ascēdē Arenā berone ītipiat afondo et tendat ī altuz, sed ī harena itur abitra, hic uō itur ab ex ītracutu motis, p unā uiā excalaz, quā poeta Cornicē uocat, ut sepe patebit ī processu, nuc ad lr̄am dicat Cato, Questa isoleta circūcincta mari, quā poeta uocauit purā sperā finali C° īferni, porta di junchi sopra limo. i. hūido et hūili sole, la giu cola. i. ī loco basso circa extremitatez doue labatte londa. i. ubi aquā maris repcutit ripam cōtinuo, ī torno. i. circū circa littora, ad ymo ad ymo, quia ī loco basso uiuit et uiget hūilitas tutior ꝯtra īpetus aduersos q̃ supbia alta et subdit, ꝙ nulla alia planta posset uiuere ul' durare ibi dicens, nulla altra piata che. s. uert'. facessi fronda o īdurasse. i. que facieret hoīez supbū flore prosp̄itatis, sicut iusticia magnanimitas fortitudo zc̄. ui puote hauer uita. s. negatiuā que ē ī plautis et ecce cāz, pero challe pcosse nō secōdauo. i. nō cedit impetū aduersū, et uere poeta nr̄ nō est fractus aduers, imo hūilit' et patienter tollerauit exiliū, paupertatē, omūꝯ familie et oīa grauia, nec sequutus ē exemplū catonis in desperando, quē tam sequit ī accedendo ad uirtutez, et nō lector ꝙ sic nīrauī ī p̄ncipio īferni, et postea sepissime p totū ꝙ Infernus est duplex. s. eēntialis et moralis, et ꝙ poeta alterutro cale procedens tractauit de utroqꝫ et p̄cipue de morali, et maxīe ī dando penas oībus gn̄ibus peccatoꝝ Ita etiā purgatoriuz est duplex. s. eēntiale et morale, ideo autor descripturus purgatoriū eodez mō nunc tractat de eēntiali, nūc de morali sed principalissime de morali ī describendo situm et distinctionē oīuz penarū penitentium. Unde ut uideas clare ꝙ poeta loquitur moralit' ī descriptione huius loci, uolo te scire aliqua circa purgatoriū essentiale, et p̄mo q̃tē uō ꝙ locus purgatorij sm̄ cōez opiniōnez theologorum, dicitur esse sub t'ra, quia talis locus ullis corespondet feditate uilitati culpabilis, qui locus creditur esse pars īferni. i. quibusdā pp uerbū Gregorij, ubi dicat ꝙ sub eodē igne, electe purgātur, et damnatus crematur. bn̄ sola pena ignis est ī purgatorio pt tn̄ ex diuina dispositione alibi aīa puniri et purgari sicut dicit idez Gregorius, ibidez de aīā pascasii qui purgabatur ī glacie, quod deus concedit uel uelociorem purgationē et liberationez, ut possit alijs suaz īdigentiam reuelare sicut patuit ī pascasio p̄dicto, uel ad destructionez et curationē nr̄az, ut pena euidens nos terreat, sicut de aliquibus audiui cūuenitibꝫ uel propt' īpetrationē alicui' sancti uiri sicut sanctus patricius Impetrauit ꝙ quidā purgaretur ī quodā loco subterraneo, ex

quo postea ortū est ibi fabulose esse purgatoriū
sicut etiā a simili ī mari siculo. Insula Vulcani
dr̄ esse unū hostiū Inferni, quia ex se mittit to
nitrua et īcendia, ī quē locū aīa theodorici
regis gottorū missa est decaqi audā sco heremite.
Est aūt pena purgatorij durissima. Nam
Augustus ī quodā sermone dicat qp ille ignis ē
durior q̄ quicq̄ penarū ī hoc seculo quis pos
sit audire uidere uel cogitare. Ex hijs ḡ euid-
enter apparet qp autor describit hic locū pur-
gatorij moralis, et ultīo Cato dat tertiū et ul
timū documētū optimū dicens, posha nō sia
de qua nostra reddita, quia homo īgressus purga
toriū .i. penitentiā, nō deb; amplius redire
uersus īfernū .i. uicia quibus recessit, et res-
pondet quod tacet, quia posset dicē Virgili
et quis diriget nos ī uiā uirtutis, Respondet,
Lo sol che surge omay .i. īcipit oriri post luci
ferū ui mostrara prender il monte .i. radij
diuine grē qui oritur ī intellectu taliū uiatore
ondet nobis ē arduū iter uirtutis et dt, ad
più leue salita .i. carpetis montē ubi īuenietis
uiā faciliorem .·

Così sparì e io sù mi leuai
Sēza parlare e tutto mi ritrassi
Al duca mio e li occhi a lui
drizai
El cominciò seguisse li mie
passi
Volgianci ī dietro che di
qua dichina
Questa pianura a suo ter
mini bassi
Lalba uincea lora matutina
Che fugia īanci siche dilō
tano
Conobi il tremolar de la
marina
Noi andauan per lo solīgo
piano
Cō huom che torna ala
perduta uia
Chen fino adessa li pare ire
ī uano .·

Nunc Poeta ītendit ondere, qualit̄ Virgilius
adimpleuerat ordinate mādatū catonis erga
se, et primo se ondit quō pparauerit se ad
recipiendā disciplinā, sui ducis, Vn̄ ɔtinuās
dicta dicendis dicat, Così sparì .s. ille Cato
e io sù me leue, quia primo stabat an̄ genua
sua reuerenter ante Catonē. Senza parlare
.s. expectās tacite et attēte quid dux erat ac
turus, et tuto mi ritrassi al duca mio, quia cō
traxit omēs uiros coronis ī unū meditans cir
ca nouū onus, Vn̄ dicat, e li occhi a lui drizai
.q.d. ecce me paratū oīa facere obedienter
impata, et ɔtinuo subiūgit pceptū Virgilij
domino, El cominciò .s. ille Virgilius cepit dicē
pceptiue, seguissi li mei passi, quia si semper
secutus es p infernū, q̄to mag̃ p illud regnū
p quod nūq̄ itur n̄ arto solo. Volgiano ī die
tro, .s. uersus orientē, et ecce cā, che di qua
.s. ex pte orientis, e li chinā .i. īclinatur, q̄sta
pianura .i. īsula piana, a suo tīmini bassi ī
sunt suma .q.d. ripa est bassissima, ubi ideo ī
cohandū est ī tua purgatione ī loco sūme
humiliationis.

Lalba uincea lora matutina
Che fugia ianci sich di lōtano
Conobi il tremolar de la ma
rina
Noi andauan per lo solingo
piano
Cō huom che torna ala per
duta uia
Chen fino adessa li pare ire
ī uano.

Hic poeta describit tempus acomodū suo
itineri et ipm̄ iter et uult breuiter dicere, fie
bat dies, Vnde dicat, Lalba .i. albedo, uincera
lora matutina, a matutina que est aurora, ch
idest q̄ fugia īanci quia aurora disparet ad
ueniente sole, ita qp uicatfer recedebat qui
paulo an̄ illuīabat oriente et sol accedebat
qui uincebat eū, io dicat, siche da lontano .q.
.d. pp lucem solis ante peruenremus ad litus
Conobi il tremular de la marina .i. fluctu-
ationem aque marie et tangit ipm̄ iter

dicens, noi andauā p lo solingo piano, .i. p planitiem illius parue insule, et hic nō op̄ scādū fictionē nr̄i poete t̄ra nr̄a habilis ē magna freqntata a multis, quia plena peccatiū, s3 illa t̄ra purgatorij opposita nr̄e est pua et uacua quia est t̄ra penitētiuz tēdentiuz ad uirtutez p quā paucissimi ambulāt, et declarat hoc p pulcerimā cōparationē et prīssimā uiatoribus dn̄s. co homo che torna ala pduta strada, pauci ei sunt q perueniant ad uiā rectā nisi cespitādo p multa deuia ideo dicit ch' ī fin adella li pare ire ī uano oīs .s. hō uiuens ī mondo isto appellatur uiator, quia tendit ī pr̄iam, sed sepe exorbitat a uia recta, et diu p uana uagatur, sic poeta nr̄ qui p tot tempora iuerat p uanos honores et p̄lanos amores, sed nūc tande recognoscebat errorē suuz.

Quando noi fummo doue la
rugiada
Pugna col sale p eēr ī parte
Doue adorezza poco si dirada
Ambo le mani ī sulerbetta
sparte
Soauemēte el mio maestro
pose
Ondio ch' fui acorto di sua arte
Poi uer lui le guāze lagrimose
Iui mi fece tuto discoperto
Quel color che nīferno mi
nascose.

Hic poeta ōndit, qualiter Virgilius iuxta formā mādatorū Catonis lauerit sibi faciē, et quia lr̄a est fortis uult dicere s. ā tr̄ q cū puenisset ad extremū littus illius insule, ibi de loco herboso cū manibus collegit de rore q erat multus ibi et suauit' lauit sibi uisū. nūc ordina et expone lr̄am sic. Il mio maestro .s. Virgilius doctus a Catone puose suauemēte ambo le mane spte, .i. expansas ad colligēdū rorē qui erat ibi recens de mane ī sulerbetta, quia erat tēpus ueris, ideo herba era tenella et hoc dicit Quando noy fume doe la rosada pugna con sole. q. d. postq̄ uenimus ad locum cōcauū, herbosum et umbrosūz

ubi sol multū resistit soli ante q̄ dissoluat' (ros)
vn̄ dicit, doue pocho si dirada, .i. modicū resoluitur, ad orezia, .i. ad umbrā ad fri|scū sicut uidemus de facto, quia sol est altus ante q̄ resoluatur. Ros ī solis bassis cōcauis et uallosis, ubi ī locis altis patētibz et aridis, Cito dissoluitur a solis radio, p hoc aūt autor dat ītelligi, q ros diuine gratie habundat ibi, ubi homies humiliant corda sua deo et lauātur eorū peccata ī ueterata, et subdit quō obtulerit se lauādū illi dn̄s, Vndeio che fuy acorto di sua arte quia ppendi q uolebant laudare mi uultū cuz illo rore purissimo, puosi uer luy le guanzie lacrimose, et ipse s. u. p̄ lauit me et nō q dicit genas lacrimosas, quia hēbat oculos turbidos et madidos ad modū quo

uel uult dicere q lacrimatus est p dolore et gaudio simul, dolore q̄ tā diu creauat p siluā cū tanto discrimie uelut si diceret, heu me misiū quid feci p tanti tpus, et ex gaudio quia uidebat se puenisse ad bonū portū ubi euerebat omnē amaritudinē maris, q̄diu hauserat et biberat et ibi potabat dulcez rorē qui abstergebat omnez rubiginē ab itellectu suo Vnde potuit effectū huius sancte lectionis dicens, quiui mi feae tuto discopto .i. manifestū, quel color .s. naturalē che linferno minascose, quia q̄diu est ī iferno nō potest plene cognoscere b. g. .i. rōnes n̄ālez prohibente peccato, quā tūq3 uideatur sapiens et multa scire quia multa multi sciunt, et se ipsos nesciunt multa querūt sciām pauci uō cōsciaz.

Venimo poi ī su lito disirto
Che mai nō uide nauicar
suo aque
huomo che ditornar sie
poscia sperto.
Quiui mi cinse come altrui
piaque
Or meraueglia che quale
gli scelse
Lumile pianta cotal si rinaque
Subitamēte la onde lauelse.

Hic ultimo poeta ōndit qualiter Virgil' reuixerit cū iunco et primo describit locū

ubi habundāt Juna dicens Venimo poy. s.
recedentes aloco herboso plenoq; flore, ī sul
lito deserto, quod a nullo hītabatur et a nul
lo frequentabatur, Ideo dicit, che mai non
uide nauicar sue aque, chi sia possa expto
di tornar, per hoc uult dicere q nulli pos
sunt accedere ad Antipodes si tn̄ sunt q
negat August᷒ de ciuitate dei, nullus ē
fuit qui reuerteretur nūq̄, hoc dicit pro
Vlixe qui tētauit illud accedē, s̄m poete
fictionem, sed cito ipm̄ periuit et nota nt
diu̯ hoīez quia Angelū bene uidit nauiga
re suas aquas sicut statī patebit C° 2° se
quenti. Et nō q licet līa ex dictis uideatur
satis clara tn̄ hab; occultiorē intellectum
ul q° dicē q nullus an eū fuit ad purgato
riū alta fantasia mentis nec poetice descri
bit purgatoriū q scīauit. nec uideatur t'
hec expositio aliena lector quia poeta ho
C° paradisi idem dt de mā paradisi cū dt.
Laqua chio pdogia may nō si corse et acce
pto uno illorū Jūncoriz, virgilius cinxit
dantez vn̄ dicit, quiui mi cinse come altr
ui piaque. s. Catoni et principit ī excelē
tiam, ex mirabili effectu, qui subito se
quutus est ex auulsione illius Juna dns
o .i. dico, mirauilia .i. rē mirādā ualde
che lumile pianta. s. iūcus q bn̄ figurat
hūilitatem si rinaque subitamēte la
onde lauelse .i. ī eodē limo molli iuxta
īpetū aque vnde euulsit ipam, cotal
qual gli scelse .i. talis quales ipse se legit
.i. secū sum elegit quia. s. renatus est al
ter iūcus eque paruus uiridis flexibilisq;
docens accedentes ad peītentiā debere
īclinare capita sua et hūiliare corda sua
p hoc āt figurat q ex uno actu hūilitatis
nascitur alius, et uirtus est cōis offerēs
se unicuiq; uolenti eam amplecti, et tras
fundere de uno ī aliū, nec recipit dimi
nutionē hoc āt acceptū est a virgilio
vi° Eneidos ubi dicit p° auulso nō deffe
cit alter. Aureus et simili frondescit ū
ga metallo, hoc dicit q quāto magis ex
ercentur tanto magis succrescant, et
proficiūt uirtutes scienthe.

a. non cap.

Gia era il sole alorizōte
giunto
Lo cui meredian cerchio
couerchia
Gierusalē col suo piu alto
ponto.
E la notte choppostia a lui
cerchia
Vscia di gange fuor cole bilāce
Che le cagion di man quan
do soperchia.
Si che le bianche e le uermi
glie guance
La douera de la bella aurora
Per tropa etate diueniuan
rance.

Postq̄ ī supiori C° prohemiali, poeta dantis
proposuit īuocauit et nārauit qualiter ītra
uerit purgatoriū p Catonē, et lotus et acīctus
fuit p virgiliū, nunc ↄsequenter ī isto ho C°
īcipit suū tractatū de his q neglixerint
penitentiā usq; ad mortē, qui sunt relegati
ī antipurgatorio quorū plures sunt speties
et p° ī isto C° tractat de prima spē eorū q
tardauerunt suā ↄfessionez usq; ī finē attr
acti aliqua magna delectatione, tā nāli q
artificiali, qualis ē illa que ↄsistit ī musica
puta cantu uel sono, Et pn̄s capītm potest
diuidi ī iiij° partes pn̄ales, ī prima quarū
poeta describit tempus et locū simul sui
tractatus subtilit' et pulcre, In ha describit
vnū angelū, cuius officiū est transportare
aīas saluādorū ad purgatoriū ī uarni ibi
statī; Noi erauam ī 3ª describit unā turbā
aīarū portatarū ab angelo et earū ↄditionē
Inter quas describit ī spali unā aīaz mod
ernā quā familiarit' nouerat ī uita ibi
La turba, ī 4ª et ultiā īuitat aīaz amici ad
canendū, cuius cantus finalit' īterumpitur
a Catone rigide īcrepante eos ibi, cio se
noua leze. Ad primā ptē ueniens dico q
poeta describit tempus et locū, et quia
pcedenti C° descripserat stellā dianam
que pronūtiabat diem uenire, ideo descri
bit ipsam diem, et ult' dicere ī sn̄ia, q ī
illo henispio oriebatur dies ī ariete ī nro
uō supiori oriebatur nox ī libra vnde
ad ītelligendam litterā clare que uidetur
obscura, debes repetere unū quod notaui
ī C° pcedenti. s. q totū celuz ī duas partes
equales, quarū una uocatur henispeiū
supius altera medietas uocatur henis
piū inferius, et zona diuidens unā ptē
ab altera uocatur Orizon, mō dicit poe
ta q sol puenerat ad orizontē ī nostro

occidente qui erat oriens sibi, qui erat ī hen
uspio īferiori, Ideo qñ nobis fit dies, illis fit nox
et ē çuerso Et declarat se quia si sol erat ī ori
çonte, sequitur qp ille circulus quē facit sol ī
meridie, tangit n yerusalem que est ī me
dio orbis, Nox ō est dedirecto opposita soli
ueniebat sup illos ab eorū oriente, Nunc ad
litteram dico qp poeta describit ortū solis
fugantis auroram dñs il sole .s. oriens, qia
era giunto alorigente, quia recedebat a aspe
ctu nostro et accedebat ad eos, vñ dicit Le
cui, .s. cuius oriçontis meridiē, cerchio .i. in
nostro henuspio copchia yerusalem acti
cuius, quia yerusalem est subiecta meridia
no soli qr est ī medio mūdi Col suo piu alto
puncto qui appellatur cenitibus respiciens
directa caput nostrū, ola notte che oppo
sita aluy cerchia .s. illi soli .i. circuit quia
nox nō est aliud nisi q̄ umbra tre que fit
qñ transit sub trām, et est sub nobis uscia
fuori .i. īcipiebat oriri de gange .i. de oriēte
nro quia ganges est fluuius maximus in
die inqr de flumina orientis famosa .s. Tigris
et heufrates ganges et Nilus Et in° occidēte
.s. danubius Renus padus et Rodanus, et dt
Cole bellançe .i. libra que equa lance men
surat diem et noctē et sic erat equinoctiū
Vernale et dt che .i. que billançe, eli cason
di man qñ souerchia, quia nō pōt ampli
tenere equalitatem, qñ ipsa nox superat
libram .s. qñ cessat et intrat scorpionez
et probat p effectū qp sol oriebatur super
eos, quia aurora īcipiebat mutare terciū
colorem, Nam pp aproximationē solis
uapores primo albescunt, dt uide propter
refrictionem radiorū solarū efficiuntur,
Rubei et propt sup habundātiaz radij effici
untur Citrini vnde dicit, siche leguançie
.i. gene splendoris bianche .s. prime, et uer
milie .s. secunde, dila bella aurora, alludit
poetice qi aurora sit una pulcra dña al
ba, et bene colorata deueniuan rancie, .i.
obumbrate et citrine Est .n. citrinus gialus
rubeo colore pmixtus .q.d. gene aurore
que fuerant primo albe, deinde rubee et
nunc fiebant surruse, ptropa etate .i. mo
rā, quia nimis steterat ante conspectuz
solis uenientis cū splendore magno, La doue
io era .s. ī illo henuspio īferiori ? mō enu
cleata sēā et declarata lrā ī gñali nūc sū
plura notanda ī speciali ad maiorem
claritatē, Primo quidē sup illo uocabulo
orizon est notandū qp orizon īterpretatur
limitans, est .n. oriçon circulus qui tmi
nat spatiū nri uisus .i. ultra quē uisus
extendi nō potest, ubi .n. uidetur nobis
celum iungi ipi tre, Intellige quādā lineā
que ita ex oī parte circūdatur equaliter
quousqꝫ uisus nr puenire potest, et hec
linea uocabitur orizon artificialis, est .n. alius
oriçon nālis .vꝫ. ille qui iacet iuxta littora tre,
diuiditur firmamentum ī henuspiū superius
et īferius recto mō et istaz nā orizon uariari
nō potest artificialē uō quē sibi fingit unus
quisqꝫ uariatur sm motū illius ab uno loco
ī aliuz, nō .n. pōt mouere pedeꝫ ī antea uel
retro qn uarietur ille suus oriçon, ex una
.s. pte crescendo et ex altā decrescendo ī
proposito poeta loquitur de oriçonta nā
li nō de artificiali, Sed uō sup illo uocabulo
merediamus qp meridianus habet uariari
sm hitam tunc diuisitatē, meredianus est
quedā linea ītelligibilis que diuidit firmamē
tum ī parte illa ī qua sol equalit distat ab
oriente et occidente respectu nri, Certum
est .n. qp est quedā propriora diei ī qua sol
est ita sup capita nostra qp equalit ē remo
tus ab ortu et occasu, quem ortū et occasū
ht quātuz ad nos .i. ꝯ sm qp nobis oritur ul
occidit, hec aūt hora appellatur meridies
qr media pars diei pterijt, et media futura
est, debes fingē ī aīo quādaꝫ lineā ītelligibi
lem que firmamentū diuidat ubi sol ī tali
hora diei īuenitur, et hec linea dr circulus
meridianus qui circulus habet diuariari
sm diuisitatem hitationū nō .n. oms gentes
eodē modo site sunt, uel ī eadem regione
ymo quedā sunt magis propinque orienti
quedā magis remote ab eo, vnde nec oibus
eodē tpe sol oritur nec occidit, nec simul
oms hnt meridiē, sicut nec simul oms hnt
ortū et occasuꝫ, Imo oēs illi q sunt propinquiores
orienti hnt citius meridiem, et p ons suū
meridianuꝫ ī proposito quo poeta nō loqt
de meridiano artificiali, qualis est pdictus
ymo de nāli q diuidit istuꝫ nrꝫ henuspiuꝫ
superius ī duo equalia et ī quo qñ est sol eq
ualit distat a uero oriente et a uero occi
dente et ī eo solū meridies deberet esse
si oms gentes essent equalit site et nec
tumor tre impediret ꝫ uō sup eo qp poeta
dicit qp meridianus tegit yerusalem, nā
uidetur dubitandū de eo quod alibi dixit
et hic dicit et dicet .vꝫ qp yerusalem sit ī
medio mūdi, nā ꝯriuꝫ uidentur magni
phi et Theologi, dicendū breuiter qp yeru-
salem potest dici esse ī medio mūdi, ex tes
timonio sacre scripture, est etiaꝫ ī medio
regionis Iudee, vñ Egisippus ī libro de
captiuitate Iudeorū, dicit ī medio at Iu
dee ciuitatis Ierosolimitana qi umbilicus
regionis totius, ut prudentibus placuit
habundans regio meditamis copijs nec
fraudata mari ꝯtinuis ita ut qi caput ī
corpore nō obumbret sua mēbra atqꝫ re
gat atqꝫ ei tuicioni sit et pulcritudini de
qua multa sepe dicentur ī isto libro, et
posito qp hoc nō sit uerū istorice, tū ē uerū

Allegorice et allegater.

Allegorice et alleganter fingit poeta q᷑ iste
modus purgatorij directe ē oppositus i Infer-
no, quia uirtus recte contrariatur uitio. sicut
iam declaratum est circa finē iferni. & nō
q̄ hora temporis quia autor itrauerat pur-
gatoriū optime conuenit materie describende.
Unde Virgilius i simili casu describit eadem
horā pulcre. cū .n. Eneas ueniens a Troia q̄
est tra uoluptatis, passus multa et uaria pe-
ricula uenisset ad cospectū ytalie que pon̄
pro tra uirtutis. Apparebat aurora unde d[t]
3o. Eneidos. Iamq; rubescebat stellis aurora
fugatis. Cū procul obscuros colles humilemq;
uidemus Italiā. italiā primus conclamat ac-
hates. Italiam leto socij clamore salutant. Ita
nūc Poneta dantis ueniens de tra uitiorū
ad tram uirtutis cum fido socio. Virg. & illu-
cescente aurora que est i iniciū diei. letatus est
uidens montem purgatorij et humilem pla-
niciem que cingdat eum.

Noi erauan lunghesso mare
ancora
Come gente che pensa a suo ca
mino
Che ua col core e col corpo di
mora
Echo qual suol p̄sso dal matino
Pli grossi uapor marte rossegia
Giu nel ponēte sopral suol
marino
Cotal ma parue si ācor lo uegia
Vn lume p lo mar uenir si ratto
Chel muouer suo nessun uol
ar paregia.
Dal qual comio un poco ebbi
ritratto
Locchio p dimādar lo ducha
mio
Riuidil piu lucente e magior
fatto.

Ista est secunda pars gnālis, i qua Poeta pmis-
sa descriptione temporis et loci, nūc descri-
bit unū Angelum, qui ex officio suo habet
transportare aīas ad purgatoriū, et quia lrā
est ualde difficilis et satis abscondita uolo te-
sare q̄ poeta snalit' uult dicere, q̄ cū Virgi-
lius et ipse starent adhuc i littore maris
cogitantes circa iter agendū, uidit subito
uenire p mare unū lumē fulgentissimū &
ardentissimū ad modū planetē martis, cum
uelocitate mirabili, quod quidē lumē q̄to
magis appropinquabat, tanto magis inua-
lescebat. Hic aūt erat quidā Angelus, qui
cū leuissima nauicula, portabat aīas pur-
gandorū ad illud littus, ad lrām ḡ poeta
primo describit dispositionē ipsorū duorū
dicens, noy erauan longhesso il mare anco-
ra .i. nos ambo poeta adhuc eramus prope
mare i littore unde fuerat auulsus iuncus,
et ecce quō stabant, como gente che pensa
ad suo camino .i. sicut peregrini qui uadūt
pro idulgentia, sicut modo illi ibant ptinēt
errare i uia, qui primo itraturi i stratā rec-
tā, che ua col core .i. cū aīo, et col corpo di-
mora ne i consulte moueat se, et iterū uide-
runt Angelum luminosū, unde ordina
sic litteram que est satis itricata, et ecco
un lume uenir p lo mar. hic erat Angelus
dnī, si ratto .i. tam belox et festinus, chel
muouer suo nessun uolar paregia, .i. quia
nullus motus alicuius auis leuissime uel
uelocissime, equat uel equiparat motū
illius luminis, et bn̄ dicit quis .n. motus ali-
cuius auis corporalis possit assimulari mo-
tui Angeli, qui est sba spalis et icorporea,
et declarat ipm̄ Angelū pulcra comparatione
nobilem et pulcram dnīs lumē dicō Cota-
le .i. tam ardens et ignitū, qual marte, qui de
natura sua est callidus et igneus, sor presso
dal matino .i. aurora, rossegia p li grossi ua-
pori, quia si mars de sua natura, rubeus in-
ueniat uapores obuios sibi duplicatur rubor
eius, qui nel ponente .i. occidēte, sopra il
sol marino .i. supra supficiē maris, et hic
nō q̄tum comparatio est propria de ibellige-
tia ad planetam sicut enī mars calidus et
rubeus, de sua nā accendit hoīes ad bella,
Angelus splendens et ardens iduat hoīes
et inclinat hic ad belladū c̄ uitiā, et debel-
landū hostes. Nota etiā q̄ rubedo est taz
iflamata, figurat amorē caritatis, quo an-
gelus ardet i contemplatione dei, sicut enī
Angelus malus trahit hoīem ad ifernū
Ita angelus bonus trahit eos a uicijs, et
iduat ad purgationē, et confirmat dictū
suū dicens sic ero, hoc lumen uidi, sic ācor
lo ueggia, modus est iurandi q̄.d. si deus

M

det mihi tantā grām, ꝙ ego iterū uideam
Angelū pdictū. s. ꝙ ī ponēdo mortis, bene
dispositus ueniam hiario ad purgatoriuz
reale sicut iam semel uiuus, Qui ad ipm
metaliter et facit ī hoc parentesim. i. int-
positionem et subdit ītensione dictu luis
diu, dal qual. s. hunc liue. i. angelo luoso
cormo abbi ritratto im pocho lochio, i. cu
ī paruo momento mouissez uisuz ab eo et
cōuertissez uersus uirgiliu, p domandar-
lo ducha mio, o quid ē istud tā mirabile,
riuidel piu lucente e magior fatto, quātuz
ad uisum eius, qtuz ad proximationem
et ī hoc nō uelocitatem Angeli qui ī ī(n)stā
ti transcurerat magnū spatiū, ita ꝙ quē
prius uiderat alongē splendentē, subito
uidit ipm de propē splendentissimū.,

Poi degni lato adesso mappario
Vnō sapea ch bianco di sotto
A poco a poco un altro alui uscio.
Lo mio maestro ancor nō fece
motto
Mentre ch pmi biāchi aperser
lali
Alor che bē conobbe il galleoto
Grido. fa fa che le genochia
cali
E cho langel di dio piegha
le mani
O mai uedrai di si facti officiali.

Hic poeta descripto Angelo ī gnāli, nc descri-
bit ipm ī spāli quantū ad orgā quibȝ utēba-
tur, et quia lrā est difficilis ī sententia
uult dicere ꝙ uidit duo alba que mouebā-
tur a dextris et a sinistris eius, et paulo
post uidit quoddā 3m eius albū quod ce-
pit apparere sub eo unde dicit, poy ii non
sapea che bianco, quia nō adhuc poterat
pcipere quid esset sed postea sciuit, map
pario da ogni lato adesso, ita ꝙ lumen
illud rubeū et īflamatū rutillabat īter
duo alba candidissima e un altro. s. albū
uscio. i. apparuit, di sotto alui, i. de sub il
lo lum̄e primo. Et hic nō ꝙ aliqui credē-
tes subtiliter exponere istam litterā dix-
erunt ꝙ ista duo alba erant duo Angeli

colleterales dicti Angeli et 3m albū erat ter-
eius Angelus ī societate eius ī dutu cādida
uestimenta, sed isti somniant nescio quid,
ideo dicas ꝙ duo alba prima erant due
ale uolantes et uentilātes illius Angeli igni-
ti que figurant puritatē eius et uelocitatē
licentia ēi poetarū et pictorū attribuit al-
as angelo, ut notū est apud omēs, 3m uō al
bum erat qdam nauicula alba quā rege-
bat angelus sub se, et ī qua portabat anī
gregem aīaruz, et ista fiut ītentio autoris,
lrā sequens glosa est pcedentis, unde 9ti-
nuo ondit qtomō uirgilius se hūerit circa
maifestatione angeli et honoratione eī
dicens, lo mio maestro. s. virgilius qui
stabat attentus expectans, ancor non
facea motto, nō fecit mihi uerbū, nec
rndit ad id quod tacite petiuerā cum
āmiratione, mentre che ipimi biachi
.i. usqȝ quo illa duo alba que primo ap-
paruerāt a lateribus angeli, appar uer
ali. i. uisa fuerunt sibi habere formam
et figurā allaȝ, et p hoc innuit tacite
ꝙ ratio sapientis non īdicat cito uel fa-
cliter ante q̄ cognitione expssaz de re uisa
quia uisus aliqn̄ fallitur de longinquo sic
ipse uirgilius dixit danti ī inferno ubi accip-
iebat alonge gigātes pro turribus et cogn-
ito angelo albūs statim pcepit danti ut
redderet illi debitā reuerentiaz unde dicit
e grido fa fa che le genochia cali. i. sine
morte procumbe sup genua tua, alor ch
conobe il galleoto. i. quando cognouit ꝙ
erat iuus angelus qui ducebat nauē, unde
dicit, ecco langel de dio piega le mani, in
signū reuerentie quia si pstati reuerētia
magna catoni quanto magis Angelo nutio
diuino qui ht transferre aīas mortuorū
ad purgatoriuz ubi cato hūt solū ītroducē
aīam uenientem ī corpore poete dantis
qui ītroduxit eū tamq̄ magnū magistruz
morū, unde si bn aduitas nūq inuenies ꝙ alia
aīa transeat p manus Catonis et ad bonā
exortatione eius dt, o may uederay si fatti
officiali. q. d. ubi 9sueuisti p infernū uidere
angelos malos teribiles, horribiles, nigros
ferotes armatos clamātes, minātes et tra-
hentes aīas ad penā dānabiles, amō uide-
bis angelos bonos splendidos lucidos, sua-
ues, benignos, cantantes et dirigentes
aīas ad penā salutarē. et hic nō ꝙ sicut
poeta noster ī introytu īferni describit
nautā qui habebat traycere p aquam
fluuis omēs aīas dānandorū cū nauī, ita
nunc describit unū patronū qui habet
traducē omēs aīas purgādorū cū nauī.,

Vedi ch sdegnan li argomēti

humani
Si che remo nō uuol ne altro
uelo
Che la lisue tra lliti lontani.
Vedi come gli a dritti uerso l
cielo
Tractando lale cole et ne pēne
Che nō si mutan come mort
al pelo.

Hic virgilius describit excelentiā istius guber
natoris gl'iosi et est lrā clara. unde dicit, ui
disti nautā mirabilē, sed uide modū naui
gandi unq̄ uisu3, vedi che segna li argumēti
humāi. q. d. uide qd nō dignatur i regendo na
ui3 uti organis hoīs que homo repit arte
et igenio quali sunt uela remi themo fu
nes 7cº. que istā poeta tetigit iferni. Cº xxjº
sed hic tangit tantū duo pr̄incipalia, quib3
uehitur nauis. s. remū et uelū, vn̄ dicit,
si rhemo nō uol ne altro uelo che la li sue
tra lliti si lotani, p hoc nō qd angelus nō in
diget auxilio, idiget homo vn̄ nota qd bene
dicit iter littorā tam longiqua quia iste
angelus transportat aīas bene morientiū
ab isto nr̄o hemisp'io supiori ad illud iferius
ad portum penitentie p mare tam amare
vn̄ dicit, vedi come la dritte. s. illas alas,
uerso il cielo. quia dirigit aīas ad celū, cha
ron ad ifernu3 tractādo laer cō li et ne pē
ne. i. uolando p aere3 cū pēnis pfectis, ch
nō mutan come mortal pelo, hic expo
nunt aliqui qd ale angeli nō mutātur in
tp̄e, sicut pilus hoīs qui a pricipio est
puus deinde crescit et mutat colorem
quia canescit ultimo, resoluitur et consu
mitur, tu uō dic et melius qd loquitur de
plumis auiū, quia aues mutāt pēnas
et earū pēne sunt cōrruptibiles, et nō qd
cōrruptio est propria de aue ad angelu3,
auis enī nobilis est leuis, uolansq3 per
aerem, sicut nunc iste angelus, aer enī
dn̄atur i aue, et aer iclusus iter ɔcauita
tem pēnaru3 alleuiat, et hilitat ut ferat'
sursum, vn̄ auis q̄to plus h̄t pēnositatē
tanto facilius se leuat sursum, ex leui
tate q° h̄t aptitudinē uolandi vn̄, q° dat
alas angelo ad denotandū subitū motū
et expeditā opationē ut statu3 sequitur.

Poi come piu e piu uerso
noy uene
Lucel diuino piu chiaro appa
riua
Per chl ochio da p̄sso nol sostēne.
Ma chinai giuso. e quegli sen
uene a riua
Com un uassello snelleto e
legiero
Tanto che laqua nulla uegiotiua.
Da poppa staua il celestial noc
hiero
Tal che parea beato p iscritto
E piu ducento spiriti dentro
sediero.

Hic Poeta describit celerem apulsionē angeli
cū luis itensione dicens, poy lucel diuino,
i. angelus dn̄i imortalis et icōrruptibilis nō
mutabilis, sicut nr̄e aues, sen uēne ad riua
i. ad illud littus ubi eramus, piu chiaro ap
pariua. s. nō erat, come piu e piu uerso
nō i uēne, et ecce claritatem imensa3, pch
lochio da p̄sso nol sostene, quia nō erat pro
portio obiecti ad sensum. ideo dicit, ma chi
nai iuso, s. ad trā quia oculus eius erat as
suetus uidere tenebram ifernorū, et iā p°
icipiebat uidere lucē angelorū, ideo bene
ondit ifirmitatē sui uisus, et quel. s. an
gelus, sen uēne ad riua cō uno uassel. i.
nauicula alba i snellecto et legiero, quia nō
erat glarea siue saburna i sentina illius na
uis ad firmādā nauē, sed uellociter arrebat
p t'ga maris, unde dicit, tanto che laqua
nulla uengiotiua, q. s. nō mergebatur nec
profundebatur i aquā, quia nauis erat le
uis, et aīe sedentes erant leues sine pon
dere carnis, et nō qd ista nauis est nauicula
Petri, p quā hoīes ducuntur ad purgatori
um. i. ad peītenhā, iuuāte et dirigente
diuina grā, que nauis unq̄ potest subm
ergi i mari huius mūdi, unde dixit xp̄s
rogaui pro te petre, ne fides tua non
deficiat, ideo bene est alba et pura ista
nauis sicut fides, ubi nauis charonis
est nigra et obscura, de qua dicit virgili'
vj° Eneydos, et ferruginea subuectat cor
pora cimba. et describit modū nauigādi

istius naute gloriosi dñs. il celestial nochiero .i. angelus missus de celo ad redimeduz miseros de fluctibus tempestatũ. staua da poppa sicut est de more gubnatuũ nauũ et addit ad augumẽtuz maioris perfectionis, tal che faria beato pur descripto, nedũ uisus sicut ego nc̃ uidi eum licet oculus nõ esset fortis ad tãtã claritatem substinẽdã et dicit, e piu di cẽto spiriti entro sederon, pro sedebant .q.d. mł ti tñ charon ɔtinuo ħt ĩ sua naui maiorẽ mł titudinẽ, quia pro uno qui tendit ad peni tentiã mille sunt qui tendũt ad peccãduz.

In exitu ysrael ex egipto
Cantauan tuti ĩsieme aduna
uoce
Con quãto di quel psalmo e
poi scritto
Poi fece il segno lor di sancta
croce
Onde si gittar tutti ĩ sula piagia
Et el segui come uene ueloce.

Hic poeta describit cantũ illarũ aĩarũ et ad in telligentiã huius fictionis artificiose uolo te p° scare ꝙ Egiptus ualde cõmedatur ab autorib; et p° qdẽ ab antiquitate. unde plato ĩ thimeo uł ꝙ dilluuiũ nõ puenerit ad eos. Augustĩ tñ ĩ lib° de ciuitate dei contra hoc dicit, ꝙ est uerũ de dilluuio pticulari, quod fuit ĩ grã tpre deuca lionis et ogygi regnis, sed dilluuiuz gñale qđ fuit tpre noe bñ puenit ad egiptos et ad oẽs et de dilluuio pticulari loquitur etiã Aristotiles libro problematum q dt ꝙ orientales fuerunt sapientiores, quia dilluuiuz nõ puenit ad eos. commendatur etiã Egiptus a fertilitate qr ut ait Lucanus. Terra suis fecunda bonis, sed certe est plena spentibus, calore et siccitati plena monstris et supstitionibus, cui⁹ gens ẽ gñalr ĩ bellis uilis et tristis, bñ ut omittãz testimoĩa sacre scripture. Iuuenalis uõ õn dit sacra egiptiorũ colunt pro dijs canes et spentes. Adrianus etiã Impator magnus romanus poeta et uir certe magne ĩtelligẽtie et prudentie qui plus pambulauit prouĩntias romanas q alius princeps, detestatur ua lde mores egiptiorũ, in epistula cã quadaz ad quã scribit ad amicum, sicut scribit helius ptianus ĩ uita eius ut ɔcludã cũ tulio ĩ suo tusculano ĩ libro v° Egiptiorũ mores quis ignorat quorũ ĩbute mentes prauitatis erro ribus Egipti q° malorũ mat. Egiptij uero

nõ solũ restiterũt moysi, sed cũ eo signa et mi racula contenderunt, q missus a deo fecit tot miracula apta, et fuit magnus astrolo gus ut phibet petrus comestor ĩ istoria ecc lesiastica. Iustinus tñ breuiator trogi pom pey, fuit satis uerus scriptor rerũ gestaruz uisus admiscet uera falsis ĩ hoc. Scribit enĩ libro trigesimo sp°. ĩter alia tñ multuz laudasset Ioseph, ꝙ Moyses filius eius dux fuit hebreorũ, qui fuerunt expulsi de egip to cũ scabiem et leprã paterentur, abstulit furto sacra egiptiorũ, egiptij psecuti illos repulsi tempestate domũ redierũt, quod dictũ dãnat Augustinus et Orosius scribẽs sibi. unde Ioseph historicus hebreus .3°. lib° antiquitatũ, dicit Moysen lepra fatigatũ factuz fuisse ducẽ expulsorũ, et eadem de causa uenisse ĩ cananeã cũ eis. Si .n. hoc fuis set uerũ nequaq̃ moyses expulisset lepro sos a castris suis, qui tñ apud multas gẽ tes moratur et honoratur. Commendatur et egiptus a magna potestate quia olim huit pharaones potentes. postea Tholomeos qui regnauerunt post Alexandrum magnuz. hodie uõ ħt soldanos qui tenent babiloniaz, Alexandriã olĩ emulã Cartaginis syriam et terram sanctã et multas terras, sed gens egiptia semp fuit apta nata seruituti. Ad litterã q° poeta fingit ꝙ aĩe portate ab an gelo cantabat illum psalmuz dauid, qui incipit. In exitu ysrael de egipto domus iacob de populo barbaro, ĩ quo quidẽ psal mo dauid describit deliberationẽ popli hebreorũ de captiuitate egiptiorũ. Itã dicit et illi spũs sedentes ĩ naui fundati ĩ fide. Cantauan tutti ĩsieme ad una uoce cũ magno gaudio sicut olĩ cantauerant ebrei ymnuz cũ moyse ĩ exitu isrł de egip to et nõ solũ cantabant pricipiũ illius psalmi, sed totum usq ĩ finẽ. unde dicit Cõ quanto de quello psalmo e posca scrip to, et sic uide ꝙ spũs portati ĩ naue angeli ĩtrabant purgatoriũ cantando, ubi portati ĩ naui charontis ĩtrabant ĩfernũ, frementes dentibus, blasfemãtes deũ parentes &c. Et hic aduerte lector ꝙ poeta noster finxerat illos canere psalmuz pdictũ qm egiptus tra plena erroribus, laboribus, et tempestatib; figuralit⁹ est tra hitabilis plena peccatis et piculis, cuius rex est pharao .i. diabolus qui appellatur princeps mũdi ut clare ostensũ est ultimo caplo inferni ĩ qua tra q̃diu hebrei steterunt, fuerũt uexati oib; calamitatibus, et pressuris coacti facere oĩa opa uilia et suilia, sicut cauare fossas, co quere lapides murales &c. Et ad tantum deducti sunt, ꝙ oĩs mares eorũ statim cũ nascebantur necabatur, nec poterãt de ista tra pessima recedere, et a tam

atrocibus malis nisi mediante diuina gr̄a, que dedit eis optimū ducē moysen qui familiariter loquebatur cū deo, et sm̄ preceptū eius regebat et conducebat populū dei ī trā promissionis, sicut angelus iste producit istos ad regnum quod promisit deus diligentibus se. Et sic hebrey libati postea habuerunt deū propitiū, et receperunt maxima et mirabilia beneficia ab eo, sed sepe ingrati conquerebantur et uolebāt redire ī egiptum, propt̄ quod deus sepe flagelauit eos. Ita recte accidit his qui recedunt a uitiis et tendunt ad uirtutes p purgatoriū, et sicut hebrei tādem peruenientes ī trām promissionis habuerunt mirabiles uictorias et maximas p̄das ī tra fertilissima, Ita isti tendentes ad uirtutes debellant hostes .i. uitia ī tra fellicissima .i. uirtute, et tn̄ triumphat ī celesti yerusalem. Et hic nō q sicut ultimo scribit Josephus 3° antiquitatū luna q̄rta x. sole existente ī ariete hebrei liberati sunt a seruitute egiptiorū, ī quo puncto poeta nr̄ liberatus est a seruitute peccatorū, et p desertum purgatorii peruenit ad celestē Jerusalē, de isto ducatu moysi dicetur alibi plenius, et finalit̄ poeta nr̄ ondit quo galleottus deposuerit aīas ad trām dato eis certo signo unde dicit per uoy, Ille angelus fece loro segno de sancta croce, ad denotandū q sic uenerant ad littus ī barcha fidei, ita sub uexillo et signo x̄ millitarent et certarent contra hostes p totum iter usq3 quo perueniant ad premiū laborū magnorū, et bene fingit q angelus dederit illis signū crucis, quia infidelis donec est e infidelis nō potest facere illud iter, ideo statim accepto signo descenderunt oms̄ ad trā un̄ dicit unde ei gittar tutti ī sula piaggia, ibi nō est portus in solebant quiescere nec morari, et ei .s. angelus. sen gio com el uene ueloce, quia pars uelocita te redeunt pro aliis aīabus portandis.

La turba che rimase li seluagia
Parea del luoco rimirando
itorno
Come colui ch nuoue cose
assagia.
Da tute parti saetaua il giorno
Lo sol chauea cole saete conte
Da mezo l cielo chaciato capri
corno

Quādo la nuoua gente alço la
fronte
Ver noi dicēdo a noi . se uoi
sapete
Mostratene la uia di gire
al monte.
Et uirgilio rispuose. uoi crede
dete
Fuorse che siamo spti desto
loco
Ma noi sian pelegrin come
uoi sete.
Dinançi uenimo īançi a uoi
un poco
P altra uia che fu si aspra e forte
Chel salire omai ne para gioco.

Ista est tertia pars generalis ī qua poeta describit unā turbam aīarum portatarum ab angelo, ex quorū unō recognoscat aīam unius sui dillecti, et primo ondit more earū dicens, la turba .s. illorū spiritum, che rimase li seluaggia paria dil loco rimirando ītorno, sic faciunt peregrini ī tra ignota, un̄ dicit, come colui ch nuoue assagia, et isti uenerant ad nouā rem tractādam .s. ad penitentiam et continuo ondit qn̄ et quid dixerit ille spūs eis, un̄ scribit tempus ydoneū processui istorū, et uult breuit̄ dicere q iā fiebat dies clara ubiq3 ī illo hemispio, quod ondit p euidens signū. qr .s. capricornus qui erat paulo ante ī medio celi declinauerat aliquātulum ad occasum, procedente sole, nā3 ut dictum est ī principio xpī, nox fiebat nobis ī libra, et capricornus est tertiū signū post librā, ideo erat ī medio celi, nā semp fuit sunt sex signa sup trām et sex ī tra3, quocq3 tempore dato dicit q̄ lo sol oriens cū ariete ibi, cha uea caciato capricorno de mezo il cielo, quia sicut sol paulatim ascendebat, ita capricornus paulatim declinabat, sagittaua il giorno, .i. emittebat diē, cō le saette zonte .i. cū radiis suis manifestis qui uelut sagitte acuti penetrāt et faciunt subtiliter, da tute parti ī hemispio

illo, et sic vide quod sicut predixerat eis cato, sol
oriens ostendebat eis iter, et ascendebat pa
ulatim sicut et ipsi ascendent paulatim, quando
la nuova gente, que noviter appulerat ad
illud littus novum, alzo la fronte ver noy, pu
tans nos fore incolas illius loci dicendo, a nuy
se vuy sapete mostrarne la via de gire al
monte, quia ignorabant viam virtutis, et
subdit poeta responsionem virgilii ad illos dicens,
E virgilio respose, omnes similem ignorantiam
in se, voy credete forse ch'siamo sperti de
sto loco, scilicet quod fecerimus diu residentiam hic
sed non est sic, quia iste miser tamen recognos
cit errorem suum nunc, sicut et nos, habet tamen pre
rogativam, quia quesivit reverti ad viam in vita
rectam, nos non solum post mortem, unde dicit,
Ma noy siamo peregrini come voy siette,
quia vadimus ad montem sanctum pro indul
gentia, sicut et vos et circa eius pervenimus ad
terminum quam vos, quia iam multum ambulavimus
per silvam aspiram, et diu laboravimus pro
perveniendo ad istam viam unde dicit, dianci
venemo iania da voy un poco. quasi dicat, modo mo
per altra via, scilicet in feandalem, che si forte et aspa
ra sempre descendendo, che el salir ogi may
ne parera gioco, idest quid delectabile respec
tive et vere consciderata bonum et cognita in viri
tate et infelicitate peccatorum que semper ten
dunt ad yma, facilius est ascendere ad
altitudinem et fellicitatem virtutum.

L'anime che ssi fur di me acorte
Per lo spirar ch'io era ancora vivo
Meravegliando diventaro smorte
E come messagier che porta
 ulivo
Trage la gente per udir novelle
E di calcar nessun si mostra
 schivo.
Cosi al viso mio s'affissar quelle
Anime fortunate tutte quante
Quasi obliando dire a farsi
 belle.

Hic poeta describit effectum responsionis
virgilii, et breviter dicit quod videntes autorem
fore vivum in tanta turba mortuorum, pre nimia
admiratione facte sunt attonite et palli
de, et est littera clara, unde dicit L'anime
che si fuor de mi acorte, per evidens signum,
che era ancor vivo per lo spirare, quod scilicet attrah
ebam et emittebam aerem, sine quo est im
possibile hominem vivere, quod anime illorum non
faciebant quo carent pulmone et ceteris
organis corporalibus, meravigliando deven
tare smorte. Et nota quod stupor est quedam
species timoris, qui provenit ex insolita yma
gine, ideo terret homines et mutat colorem sicut
est de natura timoris, ymo aliquando ita opprimit
fantasiam, quod lingua ligatur ita quod loqui non
possit. Isti autem mirabantur de re nova et
insueta, scilicet quod unus vivens venisset ad pur
gatorium, et palam viam quam ipsi, ipse enim vene
rat per terram, illi non per mare, et moraliter
loquendo mirabantur, quod ipse solus inter
tot ante tempus et horam mortis venerat
ad penitentiam quam illi distulerant usque in
finem, et ostendit quomodo omnes cum summa festina
tia cucurrerunt sicut in omnibus rebus vidi
mus accedere, quod ad nova homines libenter
concurrunt, et hoc per comparationem valde
claram de cursore qui portat olivam dicit quod
e quelle anime fortunate, quia electe et iam
certe de salute tutte, quod te s'affissar al mio
viso, idest omnes firmaverunt se ante faciem
meam et me respiciebant quasi angelum nun
tium dei, quasi obliando dire ad farsi belle
idest quasi obliviscendo ire ad montem, de quo
paulo ante petebant, in quo quidem mon
te anime fiunt pulcre, quia purgantur et
lavantur ab omni contagione vitiorum, et no
tanter dicit quasi quia quamvis viderentur
dimittere viam suam, parum firmando se,
tamen imaginabantur non perdere tempus,
opera si videbant hominem constitutum in tanta
gratia, scilicet vivum ire per purgatorium et facie
bant a simili. Cosi come la giente trage
al messagior che porta olivo per udir no
velle, avidis auribus, e di calcar nessun
si mostra schivo, quia in tali actu nullus
prestat reverentiam alteri cedendo sibi
et hec comparatio multum est ad propositum et pro
pria, nam poeta noster erat novus nuntius
portans bona nova, quia faciebat novum
opus et bene portabat ramum olive quia
est arbor gratie et sapientie et pacis, et iste
filius gratie, homo magne sapientie por
tabat nova pacis quia querebat pacifi
care se, et alios deo triumphatis hostibus
idest vitiis.

Io vidi una di lor traversi av
 ante
Per abraciarmi con si grande
 affetto

Che mosse me a far il simigliante.
Ombre vane fuor che nel aspetto
tre volte dietro le mani a lei
avinsi
E tante mi tornai con esse al
petto.
Di meraviglia credo mi dipinsi
Per che l'ombra sorrise e si ritrasse
Et io seguendo lei oltre mi
pinse.

Hic poeta describit in spiritu unam animam modernam de numero predictarum, et ostendit eius magnam affectionem ad se quia non contenta videre ipsum aproperavit impetuose in amplexus eius. dicit ergo. Io vidi una di lor in spiritu, trarsi davante. idest ante alias, per abracciarmi, con si grande affetto, idest cum tanta affectione, che mosse me ad far el simigliante. idest reddere vicem curialitatis licet non dum cognosceret ipsum, et quia non potuit amplecti eum, sicut credebat non minus miratus est quod non posset tangere eam, quam ille mirate fuissent quod viderant eum vivum quia compatio erat in utrumque sicut enim videbatur umbris videre hominem vivum, Ita danti vivo videbatur mirum videre animam amplectentem se et non posse amplecti eam. Ideo ex magna admiratione prorupit in unam exclamationem dicens, O umbre vane, o idest dicens animas vacuas et carentes corpore, preter quam in uno, for che ne l'aspecto idest preter quam in sola visione. quasi dicat. iste umbre nihil videbantur habere corporeitatis nisi in tantum quod erant visibiles. sed non erant aliter sensibiles, quod declarat per effectum dicens, tre volte drieto a lei le mane idest ter amplexus fui illam animam manibus post tergum eius iunctis, e tante idest cum totidem vicibus, mi trovay con nulla al petto, verba sunt Virgilii cum dicit, ter conatus eram collo dare brachia circum, Ter frustra comprensa manus etc. Ideo ponit effectum ex parte sui et illius anime dicens, di meraviglia credo mi depinsi, quia mutaverunt colorem sicut fecerat paulo ante iste cum aliis sociis suis dicens, Credo quia non poterat videre faciem suam met sicut aliorum, tamen bene sentiebat alterationem suam, et non mireris si autor ita stupefactus est quia iste erat primus mortuus, quem autor fuerat amplexus, per che l'ombra sorrise. scilicet de simplicitate poete, qui temptabat amplecti animam a corpore separatam, sicut olim solebat facere corpus animatum, e se retrasse idest aliquantulum a me se retraxit, et io seguendo lei, tamen quantum illa se retrahebat. oltra me spinsi, idest protraxi me versus eam.

Soavemente disse ch'io posasse
Alor conobbe chi era e pregai
Che per parlarmi un poco s'arestasse.
Rispuosemi cosi com io t'amai
Nel mortal corpo cosi t'amo
sciolta
Pero m'aresto ma tu per che vai.
Casella mio per tornar altra
volta
La dove son fo io questo viagio.

Hic poeta ostendit, quo tempore rogavit istum spiritum ad loquelam dicens, Et illa anima suavemente, sicut habuerat suavem vocem in loquendo et cantando disse ch'io posasse, quia frustra conabar amplecti eam, Alor connobbi chi era, ita quod quem non cognoveram ex conspectu cognovi ex loquela, et pregay che per parlarmi un poco s'arestasse, quia fuerat mihi carus et familiaris in vita, et post responsionem illius dicens, Rispuosemi. scilicet anima predicta, com io t'amai nel mortal corpo idest in prima vita, cosi t'amo sciolta idest soluta et separata a carne, pero m'a restaro, ma per che vay. quasi dicat. sed dantes qui vivus facis istud iter, et postea respondet appellans eum nomine ex magna affectione dicens, Casella mio. Ad quod sciendum est, quod iste spiritus cum quo autor tam amicabiliter loquitur fuit quidam suus florentinus casella qui fuit famosus cantor tempore suo, vir quidem curialis affabilis, ad quem dantes sepe solebat accedere in vita ad recreandum spiritum cantu illius, quando erat fatigatus studio, vel stimulatus passione amoris. Ideo poeta introducit eum hic quia multum facit ad propositum suum, ut statim videbis, nec dicas sicut audivi ab aliquibus, multi fuerunt excellentiores cantores ante istum et post de quibus poeta iustius poterat facere mentionem, sed nihil ad rem quia autor potius voluit facere memoriam et famam

de aico cui tenebatur et adducere se ipm i ex
i ma cantus quo fuit summe delectatus ut statim
uidebis dicit q dixio illi caselle Jo fo questo
uiagio .s. purgatorij p tornar altra uolta la
done io son .q.d. Jdeo facio hoc i uita ut i mor
te p purgatoriu merear puenire ad uitam
eternam, sed ne dimittam aliquid i discussum, hic
oritur iustissima dubitatio, querunt .n. multi
cu magna admiratione quid sibi uult ista
fictio istius noui poete, quare iste aie relega
te ex purgatorium puniuntur sine aliqua
pena purgatoria, Ad hoc respondent quidam,
q amara pnia est hoi expectare. Alij dicunt
q poeta p hoc dat itelligi q aliqui puniunt
i isto mundo an purgatorium sicut dictum e
i pcedenti caplo. Sed sic dicentes querunt sub
terfugia ignorantie sue, Sed ad uerum intel
lectum istius fictionis debes notare q sicut
plene dixi i primo capo, poeta nr loquitur
de purgatorio morali, uult ei dare itelligi
q de nro saluandorum aliqui sunt mortui
spualit p totu tpus uite qui tn saluantur,
quia i fine hnt contritionem et conuersionem
debitam ad deum, Jdeo bn fingit q morantur
et uagantur extra purgatorium sine pena
penitentiali p tn tempus p quantum distule
runt pniam i mudo, et q dico de istis itelli
gas de ceteris negligentibus de quibus dicitur
usque ad Capitulum.

Ma te com era tanta terra tolta
E egli ame nessun me fatto ol
tragio
Se que che leua e quando e chui
li piace
Piu uolte ma negato esto passa
gio.
Che da giusto uoler lo suo si
face
Veramente da tre mesi egli a to
lto
Chi a uoluto entrar co tuta pace.
Ondio che era hora ala marina
uolto
Doue lacqua di teuero sinsala
Benignamente fu da lui ricolto
A quella foce oua dirita lala
Pero ch sempre qui si ricoglie
Qual uerso acheronte no si cala.

Hic poeta quia dixerat Caselle qr iuuit
uenerat ad purgatorium, nunc merito petit qr
ipse tn tardauerit uenire Ad quod respon
det Casella q angelus qui ht officium transp
ortandi ad purgatorium aias uoluit ipm la
uare potius, et iure optimo hoc ipse fecit
qr no disposuit se citius, sed finalit i illo
anno Jubilei ipse sicut et alij multi reduxit
se ad deum, et contritus et confessus iuit ro
ma pro idulgentia et paulo post meruit
leuari ab angelo. Dicit g poeta primo ma
a te com e tanta hora tolta .i. et tu quare
tanto tpre distulisti uenire huc, et continuo po
nit responsionem Caselle, et elli ami .s.
Casella cantor dixit nessun ma facto oltragio
.i. nulla iniuria et nulla iniustitia a sequens .s.
angelus dni, che leua .s. i naui quando e cui
le piace cu gratia diuina, piu uolte ma ne
gato sto passagio quia .s. no promouit me
ad istud purgatorium, sicut tu sepe iuitabas
me ad cantum, Et hic no q gra no datur ei
qui se no habilitat de quo possunt dari
multa exempla sicut de illo qui ad largitatem
no extendit quia deus i quantum i se est
dat omnibus affluenter i illo qui oculos contra
lumen claudit, cum tn deus solem suum
oriri faciat sup bonos et malos i illo qui
fontem iueniens exigit fundum uasis sui
quia deus ut ait Augustinus magna liberalite
et ubertate omnes creaturas replet pro capa
citate eorum i illo qui domum suam claudit spi
ritus ne igrediatur amicus Jpse .n. deus stat
ad hostium et pulsat i illo qui lolium no ex
tirpat ex agro suo pp quod fructus crescere
no potest in illo qui negligit aperire os ad
sumendum cibum, quia talis debet merito fa
me mori i illo qui tempore pugne arma
abiat quia talis merito sepe capitur uel ne
catur uel occiditur i illo qui remum no mo
uet tepore tepestatis quia talis sepe et
merito mergitur i illo q egrotans medicis
contradicit, et ita possum dicere de mille Jdeo
bene dicit Casella q nulla facta est sibi
iniuria si no fuit iam leuatus ab angelo
dni et continuo Casella assignat causam sui
dicti dicens, che de iusta uoler .i. q ex uo
luntate diuina fit uoluntas Angeli que
est semp iusta .q.d. Angelus nemini pot
facere iniuriam, cu sit minister diuine uoluta
tis Juste, Et hic no lector bn q sicut dicit
Caladius cometator sup Tymeum platonis
ut deus uix Angelum sic angelus uix homines

Angeli sunt enī usui nūciantes deo nr̄as p̄ces
hominibus uō uoluntatē dei ītimātes et illi
nr̄az īdigentiā certe ad nos diuinū auxiliū
deferentes, quā ob cām̄ uocati sunt angeli
ab assiduū officiū nūciandi huius b̄n̄ficii testis
est tota grecia et uniuersā ytalia, nā natura
gn̄is humāi īfirma nimis indiget auxilio
melioris et p̄fectioris nature, q̄obrē creator
oīuz et conseruator deus uolens humanum
genus esse p̄fecit ei angelos p quos recte
regerentur, et isti quidez ministri dei prote
ctores nr̄i sunt ꝯ aduersarī potestatē, de qbꝫ
ait plato ꝙ sunt quadaz admirabili prudentia
memoria et docilitate qui oīa sciūt et cogi
tationes hoīuz īrospiciunt, et bonis eximie
delectantur, īprobos odiūt nec uisibiles nec
sensibiles. Et ondit casella qn̄ se hilitauit
tangens tp̄us gn̄alis īdulgentie dicens, ve
ramente egli .s. angelus gratiosus, a tolto
.i. receptauit ī naui, chi a uoluto ītrare cū
tanta pace .i. quicūqꝫ uoluerit conciliari
et pacificari deo, da tri mesi .i. a tribꝫ mēsibꝫ
ꝙ est dicere a Natali citra. Nā ut alibi dictū
est ānus quo poeta noster huit suā mirabi
lez uisionez Millesimus trecentesimus fuit
ānus iubiley qui ī cepat a natiuitate et nūc
erat tempus ueris quia sol ītrauerat ar
ietem. Vocatur aūt hic ānus quē Moyses
statuit ī deserto Jubileus, et erat quīquage
simus ut refert Josephus .3. antiqtatuz in
quo debitores a creditoribus laxabantur &
serui dimittebātur liberi stante siquidē Jubi
leo, quod nomī significat libertatez, restitue
bantur etiā campi antiquis dn̄is, Ideo dicit
Casella ꝙ tali tempore liberatus est de eg
ipto et de potētē pharaonis dicit q̄. Ondio
che era ala marina uolto, .s. ad maritimaz
romanā, doue lacqua si sala, .i. ītrat saluz
siue mare, p quod ītelligit ꝙ erat ꝯuersus
ad obedientiaz romane ecclesie, benignamēte
fui dalui ricolto, .s. ab illo angelo qui libētez
recepit redeuntes ad gremiuz eccl̄ie, qn̄tū
ꝯqꝫ tarde, Et nō ꝙ Tiber fluuius romanꝰ
ītrat mare longe a roma p xij. miliaria
iuxͣ ciuitatē quē uocatur hostia, quā olim
condidit Aneus marcius quartus rex roma
norū ī ipo ꝯfinio maris et fluīs ut ait flor
us Jam tunc p̄sagiens āio debere esse ut di
uitie totius mūdi et uictualia deciperentur
illo q̄i maritimo hospitio urbis, Et subdit
Casella ꝙ angelus reuertitur nūc uersum
hostiū tiberis, quia oīs s aīa saluāda trāsit
p passuz illū .s. p p̄cepta romane eccl̄ie, dicit
q̄ egli .s. angelus, a diritta lala .i. nūc de
p̄nti reuolat, a quella foce, .s. tiberinā, et ec
ce rōnem, po che quale .i. oīs aīa que, nō
se cala uerso dacheronte .i. nō descendit dā
nandam ad īfernū, ī quē intratur p passuz
acherontis, si racoglie sempre quiui .s. ad
portū alme urbis. q. d. b̄r ꝙ angelus nō colligit
aīas ab alia p̄te quaz a uera fide cuius ē caput
Romana ecclesia.

Et io se nuoua legie nō ti toglie
Memoria o uso ala moroso cāto
Che mi solea q̄tar tutte mie uoglie.
Dicio ti piacia consolarmi al quāto
Lanima mia ch cola mia persona
Venēdo qui e affamata tanto.

Ista est quarta et ultima pars gn̄alis ī qua po
eta ondit quō mutauit Casellaz ad cantandum
et quō cantus illius et ascultatio eorū fuerint ex
turbati p Catonē, et primo exordiens adiurat
ipm̄ p beneficia p̄ta, ut ita nūc recreet ipsuz
fatigatuz simul cantu suo sicut oliz ī uita sua
facere solebat. Unde dicit Et io supple Caselle
dixi, se noua legge .s. post mortez, nō ne to
gli memoria et uso q. d. si nō p̄didisti p mortē
memoriā et usuz quē duo maxime ꝯseruat
artē et loquitur conditionalit̄ quia nesciebat
si ille qui p̄diderat organa quibus uox form
abatur p mortez posset cantare et dicit, ala mo
roso canto, quia p̄pue fuerat expertus dulce
dinē cantus caselle ī tra amoris, Ideo dicit, ch
me solea quietare tute mie uoglie, .i. qui
cantus solebant mihi dare passiones amoris,
et sic captat beniuolentiā ī eo quod dicit illū
fuisse cantorē eximiuz adiutorez sui amoris
ut petit, dicio .i. de amoroso cantu, ti piacia
loquitur blande, di consolarmi al quanto la
nima mia, que uere īdiget consolatione. Vn̄
dicit, che uenendo qui .s. que aīa mea ueiens
huc .s. ad istud purgatoriū, cō la mia persona,
.i. cū carne mea hūmana, e affamata tāto
.s. cū corpore p tot aspera loca p tormenta
pēnaruz, Et hic nō ꝙ poeta hic de īdustria
fingit ꝙ petat delectationem cantus ad re
uelationez suarū curarū, q̄ rei ueritate sūme
delectatus est musica, Primo quidē rōne gn̄ali
qꝛ hec delectatio nālis oībus, sicut eī ph̄us scr
ibit viijº politicorū ait, Musicus magnus mu
sicus et musicuz amicus hoībus esse delecta
bilissimū cantare, 2º rōe sp̄uali. Musica eī
est necc̄ia poete, musice quātē sanguineaz
esse poeticam palā est hoībus. 3º ratione sp̄u
alissima, cū eī usus musice amicus sit natu
raliter omnibus etatibus, omnibus moribꝫ ma
xime Juuenes et melancoïa Indigent dele
ctatione, s̄m ph̄m, Et hic poeta fuit ualde
melancoïcus ā nā et a studio sicut cōiter fue
runt uiri sapientes ut Aristotiles libro pob
lematū querit propt̄ quid quicūqꝫ fuerint
uiri excelentes aut s̄m ph̄iam aut politicaz

aut poesim aut artes uidentur esse melēconici
qualis fuit hercules. Tullius tñ circa hoc dictũ
nõ placet deridet hoc ĩ suo tusculano.

Amor chi ne la mēte mi ragiona
Comĩcio egli allor si dolcemente
Che la dolceça ancor dētro mi sona
Lo mio maestro ⁊ io et qlla gēte
Cheran cõlui parean si contenti
Cõ a nessun tochasse altro la mēte.

Hic poeta oñdit formã et suauitatez cantus is
tius Caselle et breuiter dicit q Casella beni
uolus nõ tardauit uel negauit cantare sicut
est cõe uitiũ oĩuz cantorz quãdo sunt roga
ti ut ait Oracius, sed statĩ cepit canẽ. Vñ
dicit egli .s. Casella, comĩcio adir .s. can
tando, Amor che ne la mente mi rasona.
hic nõ q dantes fecit istam cantionez de
uirtutibus et pulcritudine beatricis. Ipse eĩ
nimiũ delectatus ab ipa iuuentute sonis
et cãtibus musicis. fuit eĩ amicus oĩbus optis
musicis et citharedis sui tpis et pcipue istĩ
Caselle qui itonauit multos suos cantus
et sonos. et pdictaz cantilenã de amore
beatricis itonauit cũ summa delectatione
ipius dantis. vnde dicit si dolcemēte che
la dolcezia ancor me sona, qr ĩpressio remã
sit ĩ aĩa que mirabilit delectatur musica
Vñ poeta ut oñdat delectationẽ musice
gñaliter capere oĩs statz delectationem
effectũ illius cantus dicens, lo mio maestro
.s. uirgilius, et Io et quella gente cheran cõ
lui .i. et reliqua turba que erat cũ illo Ca
sella. q. d. nõ soluz uiri studiosi sz uulgares
parean si contenti como a nessun tochasse
altro lamento, q̃ ille cantus. q. d. q nullus
uidebatur curare de alia re. ita erat attẽc
tus cantu q uidebatur oblitus tendere ad
montez de quo paulo ante cũ tanta cura
querebat, et ut cognoscat lector quãta
est uirtus. potentia et efficatia musice.
Nõ q musica nõ solum speculationi sz
etiã moralitati iuncta est. nihil enĩ est ĩ
tam propriũ humanitati quã remitti dul
cibus cantibus. Est eĩ musica tã naturalis
q sicut Boetius ĩ prohemio sue musice ĩ
fantes iuuenes senes, ita naturalit cãtib
musicis afficiuntur quadã affectione uolũ
taria ut nulla sit oĩo etas que a delectatio
ne dulcis cantilene separata sit. Musica na
turaliter est tã potens q prouocat et mu
tat hoĩes ad deuotionẽ ut pz ĩ choris ec
clãrũ, placat irã. vnde pictagorã miti
gauit iuuenẽ ebriũ tauromitanũ qui
qui furiose uolebat cõburere domũ ĩ qua erat
clausa meretrix sua a quodã qui etiã cognos
cebat eam. sicut scribit Tullius ĩ suo libro
de consilijs. Similiter idem pictagoras retr
axit a furore alios iuuenes ebriosos qui ac
censi cantibus tibiarũ tentabant irrumpere
portas mulieris honeste. dicit et Boetius
de empedocle qui temprauit iracundiam
adolescentis, qui furibundus inuaserat hospi
tez suũ, quia accusauerat patrẽ suũ. omnis
etas. oĩs sexus nãlit melodia musice delec
tatur. vnde ĩ funeribus temprat planctus,
ita q causa flendi fit dulcior cũ quodaz
cantico. Nam antiquitus fuit ɔsuetudo q cã
tus tibie pcedebat planctus sicut scribit
Statius ĩ suo maiori uolũe, vnde uidez
q mulieres deplorantes planctus suorum
quodã mõ decantare uidentur. Ar aut liº
poblematũz petit pp quid dolētes et delec
tantes fistulant, et dic, ut hi quidē minus
tristentur. Alij aũt magis gaudeant. ma
gni ergo et uarij sunt effectus musice.

Noi andauam tutti fissi e atenti
Alle suo notte e col ueglio hoēsto
Gridãdo che e cio spiriti lenti:
Qual negligença qual star e qsto:
Correte al mōte aspogliarui
lo scoglio
Chesser nõ lascia uoi idio ma
nifesto:

Nunc poeta oñdit qualiter Cato sup ueni
ens turbauerit ĩmensaz delectationez eoruz
arguens oĩs de negligentia, dicit ḡ ɔtinuãs
partẽ parti, Noi andauan tutti affixi et
attenti alle sõe notte .s. cantus illius casel
le, et ecco el ueglio honesto .s. Cato uicēsis
licet uterq3 cato fuit rigidus et honestus et
hostis oĩs lasciuie u aritatis, primus enim
oĩone grauissima clamauit ĩ senatu rom
ano, ɔtra ĩpudentiã et audatiã feminaruz
que repetebant usũz auri et argenti et pre
ciosaruz uestiũ, licet nõ obtinuerit. vticēsis
uõ tacens sola pñtia sua uetabat ĩ theatro
ne fierent ludi ĩhonesti ualde ĩ quib3 muli
eres nudabantur. Ideo merito poeta ĩtroduc
eũ ĩcrepantez uanã delectationẽ eorũ. vñ
dicit che e cio spirti lenti. qui dimittitis
honestaz et sanctitaz iter uirtutis, propter
delectamina uana. qual negligentia cer
te turpissima est iactura que p negligē
tiaz fit. qual star e questo. ĩ isto plano q

corrente al monte .s. purgatorij aspogliarue lo
scoglio .i. ad deponendum honus et saxum uiciorum
quod grauat āiam ad yma. Ideo dicit ches
sere nō lassera ad uoi dio manifesto. ad quem
itur per istū montē altum. Et hic aduerte bene
quāta arte autor noster peritur utitur hic q
primo posuit summam delectationē ouium de
inde mordacem increpationē Catonis. Unde
uolo te ulterius notare ꝙ nō obstante comen
datione musice facta hic poeta digne re
phenditur a Catone. primo quia nō erat
amplius uiuens. Secundo ꝙ hic renouabat
cantū de māa amorosa quia olim fuerat nimis
inuisatus. Tertio quia nūc tendebat ad pnām
unde melius erat nūc plorando ad gaudiū
peruenire q̄ cantando peruenire ad planctū. Ad
quod nota ꝙ sicut musica bene morata et
tēperata parit optimos effectus ita si sit mol
lis et lasciua pessimos quia nullū uestigium
sequitur honestatis. Unde plato qui fuit opti
mus musicus precipiebat ꝙ pueri nō erudire
tur ī omnibus modis musicalibus ex quo uole
bat ꝙ musica esset simplex et mascula
qualiter olim usi sunt lacedemonij ī grecia
et Romani ī Italia ad alliciendum animos
Iuuenū ad mores bellorum et laborū sed effe
minata que emollit uirilitatem. Nā teste gre
gorio cū blanda uox queritur sobria uerba
deseritur. Ideo anastasius ad uitādū uani
tatem usum canendi ī oculis dedixit. Ambro
sius ad inuitandū caritatē ordinauit ut cane
retur. Augustinus de utroque dubitat utr
unque permittens ut sicut scribit libro confe
ssionum et quidā uir bonus et prudens ha
bens curā magni cōuentus monialiū uetuit
ne cantādo diuinū officiū celebrarent. sed
ut de ceteris taceam Nero mollissimus q
fuit uir omnium mulierū et mulier omni
uirorū nimis dāpnabiliter delectatus est ī
oī gñe musicorū. oīa theatra grecie pcur
rens ubi olī studiū musice maxime ui
guit. adeo ꝙ ignarus musice reputabatur
indoctus sicut themistocles clarissimus
dux et princeps atheniensis culpatus est quia
ī aio lirā recusauit et parminudas stre
nuissimus dux thebarum similis Catonis
superiori ī tanta rerum īdustria laudatus est
ꝙ sciebat optime canere liraque pulsare
sicut scribit Tullius libro tusculanarum
questionū Achiles sono lire alaboribus
recreabat Socrates senensi senio nō erube
scebat discere musicā et idem Tullius ꝑo de
legibus mirabiliter cōmendat musicam
et idem tullius pulcre disputat utrum sit
utilis et ondit ꝙ nec colenda neque negligē
da sit. Et plato uir diuini īgenij arbitratus
est musicam ad statum siue corruptionē mo
rū ac rei. p. pertinere. Nero āt ita aliena
tus est mente per musicam ꝙ ī ultiō discrie
positus deflebat nō quantus princeps sed
qualis musicus periret. ut scribit Suetoni
us in sexto.

E come ricogliēdo biada o loglio
Li colūbi adunati ala pastura
Queti sança mostrar lusato ar
goglio.
Se cosa appare ondegli habian
paura
Subitamēte lasciano star lesca
Per chassaliti da magior cura.
Cosi uidio q̄lla masnada frescha
Lasciar lo cāto egir ī uer la costa
Come huom ch ua ne sa doue
saresta
Ne la nostra partita fu mē tosta.

Hic ultimo poeta describit recessum illarum aiarum
per unā cōparationē breuissimā et domesti
cam et breuiter dicit ꝙ isti fecerūt nunc
sicut columbi qui ītendentes ad capiēdū
cibū extimo clamore uel strepitu alicuius
superuenientis subito aufugiūt dimisso
uicto suo. Ordina sic litteram que uidetur
intricata. Uidio .s. dantes quella masinata
frescha .i. turbā nouā illarum aiarum lasciare
lo canto .s. illius Caselle et fugir uer la
costa .s. montis purgatorij como huom
che ua ne sa doue resta. quia qui incipit
tendere ad uirtutem ignorat exitū. cosi
comō li colubi supple fugiūt. quando
adunati ala pastura ī campo qui pascuntur
toliendo biadi o olio queti senza la mostrar
lassato orgoglio .i. dimisso suo magno mur
mure naturali lasciano subitamente stare
lesca. qua tā pulcrater pascebantur perche
assaglita sonda magior cura .s. fugiendi
nocumentū que ē maior cura q̄ capiēdi
cibum. Unde dicit se cosa appare unde egli
habian paura q. d. si cauent de salute
sua. Et hic nō quum cōparatio predicta sit
pulcra et propria primo quidē columbi
sunt pulcri politi amorosi et mansueti.
Et tales sunt cōtra isti cantores et pul
satores ut dictum est paulo supra de Ca
sella et sicut columbi cōgregati ī isto plano
pascebantur attenti et sicut columbi

qui de se sunt naliter igniti iquieti quietatur ad aburn. Ita isti spus similiter de se iquieti quietabantur ad cantū et sicut exterriti columbi clamore alterius fuguit dimisso cibo timore Catonis fugierunt ipellente pudore qui ē spetiēs timoris et concludit poeta istū tractatū et claudit cāuā dicens nela nostra partentia .s. virgilii et mei fo men tolta et facit diminutione .q.d. ymo multo velocior tanto quanto viri studiosi magis timēt verecundiā, et magis verecūdantur de oi parvo fallo, ut ipse poeta clare dicat statim in principio sequentis Capituli :.,

3. 3m Cap

Avegna che la subitana
fuga
Dispergerse color p
la campagna
Rivolti al mōte oue ragion ne
frugha
Jo mi ristrinsi ala fida cōpagna
E come sare io sança lui corso
Chi mauria tratto su per la mō
tagna.,

Postq̄ i superiori Capitulo pcedenti prox, poeta tractavit et terminavit de prima spetie relegatorū, extra purgatoriū qui fuerant lenti ad pniam usq; ad mortes seducti magna delectatione musicali. Nunc cont i pnti tertio caplo agit et tractat de secunda spetie relegatorum extra purgatoriū qui neglexerint suā cōverstiones ad deum, obstinati magna delectatione ecclesie et sic gravius deliquerint. Et istud capm sufficiat dividere i tres partes gnales. In pa quarum poeta noster cōtinuās mām pcedentem sequenti discutit subtiliter et occulte duo dubia. In secunda describit i gnali aliam turbā aīarum et mores earū ibi, Kui deveniamo. In 3a et ultia describit i spali aīam modernam cuiusdam viri illustris qui semp fuit rebellis et obstinatus contra ecclīam i tuta ibi. Et vn di lor. Ad primū q̄ veniens dico qp poeta ptractat duas questiones, sed ante hoc pro cōtinuatione pmittit dispositione sui et virgilii quia .n. dictū est i fine pcedentis capli, qp illi spus icrepiti a Catone omnes affugerant. Ideo nūc ondit qd ipse fecerit ne forte putares ipm imutavisse seqqi illarum aīarum. Dicat qp ipse solus recurrit ad ducem suū virgiliū sine quo nō poterat ascēdere mōtem. dicat q̄ cōtinuative, Jo mi ristrinsi .i. reduxi me strictum, ala fida compagna .i. ad Virgiliū fidelem amicū, qui nunq̄ deseruit eū, quousq; potuit sociare eū, qui virgilius iā desiterat a fuga, Avegna che la subitana fuga .s. post reprehensione Catonis, dispargiesse color .i. illas aīas vanas .q.d. lz dispsim fugerent omēs sine duce, p la campagna .i. planitiem illius insule, rivolti al monte .s. purgatorii tendētes versus occidentem cū sole a tergo, oue rason ne purga, .i. i quo iustitia stimulat et purgat nos, et cōtinuo facit antiphorā dicens, como seroy io sencia luy corso, sicut fecerā paulo ante cū eo .q.d. nullo mō, chi maria tratto sup la montagna, tā arduam ut dicetur paulo post .q.d. nullus nisi ipse quia sola ratio ducat hoiem ad virtutem illuminate sole divine gratie :.,

El mi parea dasse stesso rim
orso
O dignitosa cōsciēcia e netta
Come te picciol fallo amaro
morso.
Quādo li piedi suoy lasciar la
fretta
Che lonestade ad ogni atto
dismagha
La mēte mia che prima era
ristretta.
Lo tento ralargo si come vagha
E diedi il viso mio icontro
al pogio
Chen verso l ciel piu alto si
dislaga.

Hic poeta describit bonā dispositionem virgilii et suimet, qr .s. virgilius subito rediuit ad suā gravitatem et ipse ad suū principale itentū, unde dicat primo de Virgilio, El mi parea da si stesso rimorso

·s· remorsu consc̄ie dicit multa de ẽrore suo
quia supra uacauerat ita attēte cātu Caselle
tu uō dicas q̄ erat remorsus professinantia
cursus q̄ disconuenit uiro graui ut declarat
lr̄a sequens ūn̄ exclamat ī comendationem
bone ɔsc̄ie O dico consc̄iā dignitosa e netta
·i· dignitatib; plena et pura ɔsc̄ia· n· dicitur
q̄i cū alio sc̄iā cū homo est sibi cōscius suorum
bonorum uel malorum Ideo dicit como te picol
fallo amaro morso, quia illud peccatum q̄d
uidetur paruū uel nullū ɔsc̄ientie primi
hoīs uidetur magnum ɔsc̄ie boni Error eius
uirgilii hic fuerat paruus ymo forte nullus
·s· cicarusse parū q̄r aliq̄n̄ opportet ced
ere necc̄itati et obedire tp̄ri et tū de hoc
uirgilius erubescebat iuxta illud Gregorii
bonorum metum est ibi culpas agnoscere ubi
culpa nō est Augustinus uidetur ɔtrariū
uelle qui dicit cum humilitatis gratia mentiris
si peccator nō eras ant q̄ uidereris efficeris
mentiendo sed dictum gregorii debet ītelli
gi q̄ uir bonus nō solum faciat sibi consciam
sed nō seruat p̄cepta sed etiā si nō seruat
consilia dn̄i poeta ondit quali post red
uctionē uirgilii ipe statum se reduxit et res
umpsit suum propositū unde dicit La mēte
mia ·i· speculatio mentalis che prima era
destrecta ab illo suaui cantu Caselle lintē
to relargo ·i· ītentionē principales ampli
auit et liberauit que primo erat captiua
ta et tota occupata circa illū cantū amoris
si como uaga ·i· auida uidēdi res nouas pu
rgatorii Ideo dicit diedi uiso mio ·s· ītelle
ctualiter ī contra al poggio uersus mōtem
et declarat de quo monte loquatur dicens
chen uerso il ciel piu alto si deslaga qui
mons magis et magis dilatatur usq; quo
p̄ueniatur ī celū ūn̄ nō q̄ hic poeta fingit
q̄ hic mons īcipit ab arcto et gradatim
ascendēdo semp ampliatur sicut patet
ī arena uerone si īcipis a fundo et tendis
ī altum et talis recte est uirtus et hoc fē
a quādo li piedi suoi ·s· illius uirgilii la
sciar la fretta ·i· qn̄ cessauit currsus et fir
mauit se et tangit paruū fallū q̄ fecerat
uirgilius ūn̄ dicit che ·i· que festināntia
dismaga ·i· disturbat lonestade sicut de
scribit tullius libro officiorū et Seneca ad
Lucillū et dicit a ogni acto sicut enī gra
uitas et modestia dꝫ sapientem ī actibus
et ī uerbis sic et ī incessu uelocitas enim
mag̃ negociatorū et mercatorū q̄ phorum
et poetarū et uere uidere uirgilium currē
p illā planitie et dantē post eum cū sua
ampla toga dꝫ p̄stare mām risus etiam
illi rigido Catoni.

Lo sol ch dietro fiamegiaua
rogio
Rotto mera dināçi ala figura
Chauea ī me de suo ragi lo pogio
Jo mi uolsi da lato cō paura
Desser abandonato quādo uidi
Solo dināçi ame la tr̄a oscura
El mio cōforto p ch pur diffidi
A dir mi cominçio tuto riuolto
Nō crediti me teco e chio ti
guidi :·
Vesper egia cola doue sepolto
Lo corpo dētro al quale io facea
umbra
Neapoli la e da brādutio e tolto.
Ora se nāçi me nulla sā ombra
Nō ti merauigliar piu ch de cieli
Che luno al altro ragio non ĩgō
bra.

Hunc poeta ītendit discuttere unā questionē
et questio est talis quia cā separata posita ī
tr̄a ī medio radiorum solarium nō faciat ex se
umbrā. Hanc aūt questionē faciat tangit ta
cite ī eo q̄ fingit q̄ ipse uidens umbram suā
ante se uertit se ad respiciēdum umbrā uirgi
lii. sed nullū uidens obstupuit et timuit per
didisse uirgiliū suū de quo ille aduertens
arguit eū de ignorātia sua Ep̄o tangit cām
dubitationis sue dicens Lo sol ch dietro ·s·
post uos fiamegiaua rogio ·i· splendebat
rubeus uel rudis ·i· nouus q̄r nouit ortus
rotto mera dināçi ala figura p umbram
meā. Nā sol oriens et occidens facit umbr
as longas eleuatus minores ī meridie uero
minimas ut scribit phus libro poblematum
Ideo dicit chauea ī mi ·i· ī corpore meo
obstante di suo raggi la pogio ·i· quia ipe
sol hēbat īherentiam radiorum suorum ī me
et ob hoc Io mi uolsi da lato quia tūc forte
pati passu cū paura de esser abandonato
quia nō uidebam umbrā uirgilii quādo ui
di solo dināzi ami la tr̄a oscura ·s· p um
brā et nō sic uidebat ant uirgilium. Et nō

q̄ hic poeta dubitabat de re unq̄ amplius
uisa quia nuq̄ uiderat umbrā suā ī infer-
no et uirgiliū sine umbra, qr ī inferno
nunq̄ oritur uel lucet sol et subdit quō
uirgilius arguerit eū de ruditate sua di-
cens, el mio cōforto .i. uirgilius solitus
ortari me contra magnos timores et pi-
cula īferni, tuto riuolto .s. uersus me p
pendens de errore meo, Incomēto adire
gī īdignater, pche pur diffidi, q.d. o mo
dice fidey, quare ita faciliter amisisti fi
duciā et spem quā potes et debes habere
ī me q nuq̄ desui te ītrā demoniorū. Jō
dicit, nō credi tu me teco, supple esse, et
chio te guidi, sicut supple soleo uel po. hic
uirgilius soluit dubitationē dātis, assignās
cāz huius rei et dicit breuiter q̄ accidit
quia nō habet carnē secū quā reliquit se-
pultā ī hemisperio supiori et aīa sepata est
sba simplex īcorporea spūalis nullā hns
densitatem p quā īpediret penetrationem
radiorū, tangit āt locū sue sepulture
dicens, Vespero egia cola .i. iam est sero ī
italia quia ut dictū est clare ī capitulo p̄
cedenti iā erat facta lux ubiq3 ī illo hemis
pio īferiori ubi erant, Jsti q̄ tenebra noctis
facta erant ī nro supiori ubi iacet corpus
uirgilij, Jdeo dicit, doue e sepolto lo corpo .s.
meū dentro al quale io facea ombra .s. du
aīa mea erat iuncta corpori ī uita et decla
rat ī spāli locū et modū sepulture, Et hic
nō lector q̄ sicut poeta noster fecit ī inferno
Vgiliū describere patriā ī qua natus est .s.
Mantuā ī honorē et laudē uirgilij qr Mā
tua est nobilissima Ciuitas. Jta nunc ī pur
gatorio fingit uirgiliū tangere patriā qua
maxie delectatus est ī uita et apud quam
sepultus est .s. neapolī. Est eī neapolis ci
uitas littorea nobilissima nō dicta ab Enea
sicut dicit uulgus ymo potius ab hostibus
troyanorū .s. a grecis. Est .n. greca ciuitas
q̄ olī uocata est ptenope a uirgie ǝditrice
Ciuitas olī dilecta uirgilio cuius ipe me
minit ī fine georgicorū vbi dicit Jllo vir
giliū me tpre dulcis alebat pthenope, ab
una pte neapolis nō longe a putheolis
est mons falernus celebratus carminib3
poetarū propter progatiuā vini et īter
falernū et mare est mons qdā saxeus
manibus hoīum excauatus quē uocāt cptā
neapolitanā quē uulgus dicit a uirgilio ma
gicis īcantationib3 pforatū sicut et ī cetis
que miranda uidentur sicut etiā dicunt q̄
Castellū oui factū est ab ipo uirgilio Vn
nouissimus poeta petrarca scribit q̄ iter
rogatus semel a Serenissimo rege Roberto
respondit ridenter se nuq̄ legisse uirgiliū
fuisse marmoreū aut lapicidā qd rex ap
probans ait nō uestigia magice sed ferri

illic esse. Est enī uia publica arta sed long
issima p dimidiū huius montis, tenebro-
sa et horribili nocte semper obscura de q̄
etiā dicit uulgus admirabile, sed q̄ īuiolata
est tpre belli et nullis latrociniis attentata
cuius ī eplis ad Luciliū Seneca facit mētio-
nem. Jn fine uō huius obscuri itineris, vbi
p° uidetur celū ī alto monte, uidetur sep
ulcrū uirgilij opus antiquū et ex hoc forte
nata est opinio, q̄ virgilius fuit autor
huius caue. Virgilius eī pegre moriens
dū proficisceretur ī grecias īfirmatus in
uia, iter extrema suspiria recordatus est
sue neapolis, et obtinuit reduci ad eam
ut quā uiuus armauerat defunctus īcole
ret. Ab alia pte neapolis est alius mons
olī dictus uescenus, hodie uō uulgo uocat
summa, hic mons īcepit Jmperāte nerone
factus est ardens et p multa secula ignē
emisit. Ad quod spectaculū accessit plini9
sius ueronēsis grā uidendi et cognoscendi
causā īcendij, sed uento cinerē et fauil
lā excitante oppressus est, sicq3 illud ar
dens īgenium uiuū sepultū ē ī cineribus
illis. Sic neapolis ex una pte custodit vir
giliū Mantuanū, Et ex alia pliniū uero
nēsem uirū multiplicis sciē et floride
eloquentie. Est aūt iste mons mirabi
lis fructu multarū rerū, sed p̄sertim
ubertate vini, q̄ grecia appellatur quia
illa pars ytalie olim a grecis possessa ma
gna gratia uocabatur. Et nota q̄ tota
illa regio que dr̄ tra laboris fuit olī pars
campanie et utraq3 appellatio ab uberta
te facta est a camporū fertilitate et tra3
cultu qm̄ ager campanus nō solū pulcē
rimus ytalie sed etiā orbis trarū ut ait
Liuius, hoc ideo diffusius tetigi ut uide
as q̄ poeta dign9 fecerit memoriā de
tra fertilissima ī qua iacent ossa fructi
feri regni et alti eloquij ī mentibus fruc
tiferis, et altis apud neapolī. Hunc ad
lrāz virgilius dicit Neapoli la .s. illud
corpus meū sepultū, et da brandicio e
tolto, quia uirgilius mortuus est brun
disij et eius ossa relata sunt neapolī,
vbi p̄cepat sepeliri, alij tn̄ scribunt q̄
mortuus est apud tarentū, hec oīa et
alia eius opa tanguntur ī eius breui Epi
taphio quod tale est. Mantua me genuit
calabri rapuere tenet nūc parthenope
cecini pascua rura q.d. bucolica, Geor
gica Eneyda ex dictis uirgilius concludit
q̄ nō debet mirari si nō facit umbram
et arguit a minori et a simili quia uide
mus q̄ corpora celestia nō īpediunt unā
uisionē alterius, quia uidemus satur
nū nō impediente ioue et corpus ue
neris uel mercurij nō facit umbrā ad

radios solares, quãto minus aĩa que est
sba spũalis nõ facit umbrã, dicit ꝗ, Or se
nãçi ad mi nulla sa umbra, si terra uel
aliud corpus nõ obumbratur uel obscu
ratur p umbrã, que proueniat ame, nõ ti
marauighar piu che de celi, che luno ala
ltro ragio nõ ingombra, i. nõ impedit
nõ obstat qn radij alterius celi penetret
et transeãt et unus planeta nõ obstat
radijs alterius, cũ tamen stella sit densior
pars orbis.

A sofferir tormẽti e caldi e
gieli
Simili corpi la ṽtu dispone
Che come fa nõ uuol chanõ
si sueli.
Mat e chi spera ch nr̃a ragioẽ
Poscia trascõrer la ĩfinita uia
Che tiene una sustança ĩ tre
persone.

Hunc virgilius soluit aliã questionẽ que
oritur ex solutione dicte q̃onis, et est ista
ualde fortis et cõiter male ĩtellecta a plu
ribus qui locũtur multũ uelate. Dico ergo
ꝙ Virgilius respondit tacite questioi, quã
statĩ dantes facere parabat uel facere pote
rat obiciens sic, Tu dicis ꝙ aĩa sine corpore
nõ facit umbrã, quia nõ potest pati a ra
dijs solaribus. Unde est ꝙ tu et alij poete
uocatis aĩaz umbrã que potest pati et tot
tã uaria genera penarũz sicut iã ondisti
p totũz ĩfernũ m̃, et promittis te onsiẽ
p totũ purgatoriũ, Ad hoc respondet Vir
gilius ꝙ hoc nõ fit naturali ratione
sed dispositione diuina, dicit ergo La ṽ
tu. s. diuina cui nr̃a formulatur, dispone
simuli corpi uocat umbra corᵃ similia
corporibus celestibus que sunt uisibiles
sicut illa et est prometha phora, quia aĩe
sunt de natura celesti ĩgenite et corru
ptibiles sicut et celi et bene dicit dispo
ne, qr nõ sunt disposite p nãz, a sofferi
re, i. ad patiendũz, i tormenti, ĩ gene
rali. Modũz aũt nõ uult esse nobis no
tũz unde dicit, che. i. que uirtus diui
na, nõ uol che a uuy se sueli. i. manifestᵉʳ
comõ fa, i. quõ faciat et disponat sic ũ
bras ad penas et pp hoc facit oẽnino op
timã dissuasionẽ contra supbã curiosi
tatem hoĩz qui querũt naturali ĩuesti-

gatione cognoscere secreta dei qui tamen
nõ possũt cognoscere manifestissima nature
dicit ergo, Matto e chi spera che nr̃a ratioẽ
. s. nãlis, possa transcorrere. s. uelocitate
ĩgenij humãi, la ĩfinita uia. s. ĩcõphensi
bilem, che. i. quã uiaz, una sustãna ĩ tre
psone. s. deus unus et trinus, tene. s. ĩ
puniendo aĩaz ĩcorporeã igne corporali.

State cõtenti humana gente
al quia
Che se possuto hauesti ueder
tutto
Mestier nõ era parturir maria.

Hic Virgilius facit suã suasionẽ circa nãle
desideriũz sciendi et dat optimũ consilium
gñale omnibus hoĩbus ut debeat aĩaz capti
uare ĩ obsequiũz fidei dicens, State cõtenti
humana gente. i. o humanũ genus, al quia
. q. d. sufficiat uobis credere quia sic est et nõ
querere pp quid est ĩ his de quibus nõ pot
uobis pfecte assignari ratio uel caũa. Debe
mus enĩ simpliciter confiteri quia talia
sunt supnaturalia, nec de eis possumus hr̃e
noticiaz nec p reuellationẽ, Ad q̃ notãduz
ꝙ sm̃ phm̃ e tripplex cognitio siue demõstra
tio hẽtur de re. s. quid et quia demostratio
propter quid est qñ demostratur et probatᵘʳ
effectus p causaz que fit a priori. Demostra
tio uõ, quia est quẽ fit a posteriori. s. qñ de
mostratur causa p effectum sicut gratia
exempli. Simile uidemus ĩ rebus nãlibus,
magnes aũt attrahit aerẽ sibi uiciniorem
et leuiorem, sed si adhibes ad amãtez dicit
Augustinus desinit trahere et remittit, hoc
ego scio cognitione qr. s. ab effectu quia ad
oculũ uideo tamen nescio propter quid qr
ignoro caũm, uñ sapientes dixeũt ꝙ magn
ẽ habet hoc a uirtute specifica, ita posseẽ
dicere de multis, Modo poeta noster ad pro
positũ fingit ꝙ uirgilius qui est sua ratio
naturalis hic sponte subiicit fidey et suadet
alijs ut sint contenti credere quia sic est
et nõ queramus ratione sicut fides dictat
ꝙ deus ẽ trinus et unus, et ꝙ est ĩfinite
potentie, et ꝙ xp̃us est deus et homo, et ꝙ
aĩa patitur ab igne corporeo, q̃ si nõ uis
errare noli ĩuestigare crede et mãducasti.
Et confirmat virgilius quod dixit duplici
ratione, quarũ pᵐa uidetur talis, si possi
bile esset p rationẽ humanã cognoscere
diuinitatẽ et ordinẽ illius ĩ creaturis, cer
te hoc nouissent pᵐi parẽtes formati
manu diuina natura ĩtegra et pfecta sed
isti nõ potuerunt cognoscere omnia quãto

minus nos cōcepti ī cōruptione nati ī pecco
īter tot ērores, dicit ꝙ che .i. quia, si possuto
aiuisti veder tutto .i. scire et cognoscere oīa
clare, mestere nō era parturire maria, qr
si voluisset deus hoīem scire oīa, nō pcessi
sset pmis parentibus ne gustassent de ligo
sciē boni et mali, et si illi nō gustasset nō
esset dānatuz genus hūanuz, et si genus hu
manuz nō fuisset dānatuz nō oportebat chr
istū pati et nasci pro redemptione eius, Jo
de pmo ad ultimuz si homo potuisset scire
oīa nō oportebat mariā parere xpm, scio
tn̄ ꝙ aliqui faciūt īstantiaz contra istā solu
cionē dicentes ꝙ si etiā Adam nō peccasset
oportebat christū nasci, quia fuerat eterna
liter pdestinatus, et tunc littera exponetur
sic. Si potuissetis videre totū p rationes na
turales nō oportebat mariā parere xpm q
daret nobis fidem, que nō querit rōnes, sed
quicqd dicatur credo ꝙ pma expositio sit ma
gis de ītentione poete, quia Thomas de aq
no quē ipse satis sequitur ī diuinis tenet ꝙ
si Adam nō peccasset nō oportebat ~~nō~~ xpm
nasci. Nā ubi nō est plaga nō est opus medi
cina, sed unusqsq suo ingenio tenet quā opi
nionē vult. Vnuz tn̄ notandū videtur ꝙ non
soluz licet homini scire omnia, sed nō licet sci
re pauca, ita ut vera videatur sñia dicentis
Labet oīo verū discurrere p singulos sapiētes
diuinarū rerū et humanarū et īuenies omnia
erroribus plena. Augustinus et Jheronimus
tanti doctores sacre scripture q ītendunt sa
lutem aīarum quātuz īter se aliqn discordāt.
Medici qui ītendunt salutē corporū qntum
cōueniant poete Auicenā et Averoym legis
te cū curant sbal hoīuz quātuz hnt opinion
es ɔtrarias Decretaliste quō ad īuicē ɔtra
dicant, et astrologi qualia mendatia dicant
ut de ceteris taceam.

E disiar vedesti sença frutto
Tai ch sarebbe lor disio qtato
Eternalmēte e dato lor plutto.
Jo dico daristotile e di plato
E di molti altri, e qui chino la
fronte
E piu nō disse e rimase tbato.

Hic Virgilius hanc nobilē psuasionē alia ra
tione, et videtur arguere sic, si possibile
esset p rationē nālem et sciaz acqsitā cogno
scere diuinitatē et ordinē illius ī creaturis.
Certe maxime nouissent hoc et alia, antiq
et excellentissimi phi. Sed nos videmus
ꝙ Ar et Plato qui nouerūt plus ceteris circa
id quod sciri potest p ītellectuz humanū, et
tn̄ nō nouerunt oīa ī puris etiā naturalib3
et multo minus ī diuinis, quia nō creationē
nō īcarnationē nō resurrectionem, et vedi
sti .s. vos hoīes nouistis tay .s. magnos phos
disiar .i. desiderare scire totū, sença frutto
qr voto frustrati sunt, che serebbe lor disio
quietato si potuissent oīa scire p rationem
nec fuisset necciā fides, sed sapientes stulti
īuenti sunt. Ideo dicit che .i. quod desideriū
et appetitus sciendi oīa via naturali, e dato
lor p lucto .i. est conuersuz illis ī planctū eternal
mente qr eternaliter sunt priuati visione
dei quā semp suspirant. Et declarat Virgil9
qui fuerunt isti de qbus loquitur dicens Jo di
co de Aristotile, e te plato. Et hic nō lector
ꝙ poeta noster semp hic et ubiq3 pmittat
Ar platoni. Vnde ī inferno vocauit eū ma
gistruz scientū et platonē et Socratē posuit
propīquiores illi et merito, quia Ar extir
pauit errores oīuz et veritatem latentez sub
tenebra ignorantie adduxit ī lucē nec unq
īueni aliquē magnū philosophicū qui hoc
negauerit. Aliqui tm̄ magni morales et
catholici ptulerunt Catonem sicut Cicero q
vocat platonem deuz phorū et commēdant
Ar dicit platonē semp excipio et Augusti
nus qui sequitur Tuliuz idem dicit quia dic
ta platois sunt magis accomoda fidey chri
stiane et caladius comentator platonis
dicit ꝙ Ar suo quodā more pleni pfecti
q3 dogmatis electo ꝙ visuz sit cetera stu
diosa in curia neglight. Similiter Macrobi9
comentator tuly plus cōmendat platonez
sed certe video quare libri platonis nō st
ita translati ad nos nō leguntur nō allegā
tur cū tn̄ multi īueniātur in sermone gre
co quare nō comentati sunt a maximis phi
losophis sicut ab Auerroi et Alberto magno
nō ne satis patet ex paucis libellis trans
latis platois ꝙ plato psuadet, et Ar demo
strat. et dicunt fautores platois ꝙ Boetius
fuit platonicus, sed qr transtulit dicta
et libros Ar ī sermonez latinū cū tāta cu
ra cū magis stetur eius translationi q3
antique et qr cōmētauit aliquos libros ei9.
Socrates āt omne studiū phie ɔuertit
ad mores et conatus est facere hoīez bonū
magis q scientem ymo voluit ꝙ virtus
non differret a sciā, et quia magnus fuit
nūs phorum et poetaruz qui p speculatio
nē deuenerunt ī cognitionez multarum
rerū nāluz et moraluū, Ideo bene dicit
Virgilius, e di molti altri, sicut de auerroy
comētatore et multis alijs q crediderut
oīa scire de qbus alibi dictuz est, et dicit
dantes, e qui chino la fronte, et ipe vir
gilius hoc dicto deiecit oculos ī terram

ex dolore et pudore quia dictū tangebat
ipsum .q.d. tacite et ego īfelix de numero
illorū fui et piu non disse quia uocem
amisit ita qꝫ nō potuit amplius facere
uerbū dotali materia e rimase turbato.

Noi deuenimmo ītanto apie del
monte
Quiui trouammo la roccia si ērta
Chēdarno ui sariano le gam
be pronte
Tra lerice turbia la piu diserta
La piu remita ruyna e una scala
Verso di qlla ageuole e apta.

Ista est secundā pars generalis Capitoli in
qua poeta describit aliā turbā aīarū aliorū
relegatorū ex purgatoriū Et pᵒ describit lo
cū ad quē appulerūt ab eius arduitate di
cens et nui deuenimmo ītāto apie del mōte
.i. nos ambulantes ita p planiciē ɔferētes
de mā ardua puēimus ad radices montis
Et hic nō qꝫ hic est p̄mū p̄ncipiū mōtis
.i. inicīū uirtutis Ideo statim tangit eius
difficultatē dicens quiui trouāmo la rocia
si erta .i. ripā tā arduā chendarno ue
serien le gambe prompte .i. frustra quis
tractaret ascendere pedib; quātū ɔq; agi
lis montanus et ɔtinuo describit difficul
tatem nostrorū montiū Italicorū et ī ef
fectu poeta uult dicē qꝫ ī ripa Ianue ī qua
sunt itinera difficilima oīū nulla uia ē
tā aspera que nō sit plana et facilis resp
ectu istius Vnde uolo te notare ad ītelligē
dam istā nobilē ɔparationē Istā regionē
fuisse olī alterā cotem quē romane uirtu
tis aciem longo exicio p multos ānos exa
cuit sic eī scribit liuius habebat oīa ī se
q̄ hebant facere romanū militē uigilem
et solicitum .s. locorū montanā duriciem
īsydiarū opportunitatē Munitionē Cas
tellorū Continuatione laborū plurimū
piculi minimū pde nihil ocij extra his
ergo uide lector quātū ɔparatio faciat ad
propositū quia uir tendens et temptans
ascendere ad purgatoriū uł ad montem
uirtutis tamq̄ miles romanus Inuenit
oīa īpedimētā sicut loca et tp̄ra aspera
fortes aduersarios continua bella oīa
īcomoda et ut ɔcludā cū liuio cū ubiq;
terrarū esset pugnādū cū singulis diffi
cultatibus hic aū multis uno tempore
pugnādū erat et sicut tādē romanus uicit
ita uir fortis uicit oīa et dicit qꝫ uir natus
est ad uirtutē sicut auis ad uolatū. Nota
manifestū errorē eorū qui dicunt qꝫ liguria
est lombardia plana ymo ɔtrariū recte
qꝛ regio montana q̄ est īter uarū et macrā
flumina ut ait florus p hoc poeta ondit
qꝫ difficilis est accessus ad uirtutē ī pricipio
Ad lrām qᵒ dicit poeta la piu deserta
la piu romita .i. alta et aspera tra lerice e
turbia Lerice est una trā Ianuensiū ī ripe
ria uersus orientē Turbia est unū Castellū
fortissimū ī fine ytalie ī introytu prouicie
sup̄ nouaciū uē turbia qꝛ turbans uiā uolē
tibus itrare uel exire ytaliā et uē qui fecit
ista itinera alpestria ripie Ianue pot īma
ginari qꝫ poeta nō poterat melius expri
mere aspitatē loci p quē nō itendebat ire
Ideo dicit e una scala aquiole e apta .i. fa
cilis et plana uersu di quella .i. respectu
illius ripe montis et uere difficillima uide
tur uiā recedere adelicys uoluptatū et tē
dere ad pn̄iam et purgationē.

Or chi sa da qual man la costa
cala
Dissel maestro mio fermando il
passo
Sich possa salir chi ua sençala .
E mētre ch tenea il uiso basso
E xaminaua del camin lamēte
E io miraua suso ītorno al sasso.
Di man sinistra mapari una gēte
Danime ch moueno ipie uer noy
E nō parean si ueniuan lente.

Hic poeta ondit quō birgilius cepit īquirē
de uia habiliori ad ascensū dicit qᵒ disse el
maestro mio .s. birgilius fermando el pas
so .s. nō eundo och' sa da qual man la costa
cala .i. a qua pte mons est procliuior et lo
qtur admiratiue tamq̄ ignarus loci et tr̄it'
aspitate uie bn̄ dicit siche possa salir chi
ua senza ala hoc dicit uirgilius pro dante
qui nō habebat illi alas sicut angelus ymo
habebat secū corpus reprimens et retrahens
deorsum. q.d. tacite qꝫ homo uiuens ī carne
nō habet itellectū angeli cū nec potest ī
uolare nisi eo mō quo dicetur ī Capitulo
quarto sequenti et scribit poeta qualiter

itendentibus ad investigandū viā faciliorem
supuenit noua turbā aliarū aīarū uenien-
tiū valde lente ordina sic lrāz, e una tur-
ba danime. Ista erat ṡa septa negligentiū
pniā usq; ī fine, che mo uien apoy in uer
noy .i. ueniebant uersus nos, et dicit, e nō
parean .i. et nō uidebatur mouere pedē,
sì uenian lenti, et uē ista ueiebant tarde
ad montē purgatorij qui positi ī ɔtumatia
ecclesie excōicati nūq̄ couerterunt se ad
montē nisi ī extrema morte. Ideo debes in-
telligere de istis id quod notarij de alijs pri-
me spetiei .s. q; autor nō purgat eos hic ali-
qua penitentia ut innuat q; isti ī uita nūq̄
penituerunt. Ideo fingit q; stent ptantū
tpūs ex purgatoriū. Unde dicit, ina pari
da sinistra .i. uisa ē m̄ uenire alonge a
sinistra, mentre chio tenea el uiso basso
.i. iterū cū ipse uirgilius teneret caput
īclinatū ad t̄rā sicut est de more medi-
tantis, et examinaua del camin la mēte
.i. dū consideret mentē suā siue explor
aret ī mēte sua de itinere faciendo, et io
miraua ītorno suso al sasso .q.d. uidi istā
gentē dū uirgilius teneret oculos suos
deorsum et ergo sursū circa montē utrōq;
solicitus de uia.

Leua dissio al maestro li ochi
tuoi
Echo di qua chne dra cōsiglio
Se tu da te medesimo hauer n
nol puoy.
Guardo alora ecō libero piglio
Rispuose, andiamo ī la che ue
gnio piano
E tu ferma la speme dolçe fi
glio.

Hic poeta ondit qualiter mostrauerit Virgi-
lio gentē istā daturā sibi consiliū, dicit q̄
dissio al maestro .i. ego dantes dixi Virgilio
Leua li ochi tuoi, et sic uide q; uirgilius te
nebat oculos depssos et dantes leuatos au-
ɔtrariū dicunt aliqui textus, ecco de qua
che ue dara consiglio, ad eligendā uiā, se
tu da ti medesimo auer nol puoy, et est
morale dictū, p hoc nō q; quātūcūq; pe
ritus et exptus nō debet erubescere discē
a minori, ymo oportet sepe doceri ab igni
aro uulgari. Unī nō dubito q; Virgilius

ī libro georgicorū multa hūit a rusticis suis
quos ɔsulebat de aliqua re, ī cui⁹ cognitio-
nē nūq̄ deuenire potuisset cū toto suo ī-
genio uel studio et ita dantes qui pncip
aliter imitatur uirgiliū, Ideo statī subdit
q; prudens uirgilius paruit sibi, unde
dixit guardomi allora .s. ille uirgilius .q.d.
bn̄ dicis fili, et rispuose con .i. cū leta fa
cie, qī gratulando consilio eius, q° alacer
andiamo ī la .i. uersus eos qr sūt multū
alonge, che uengon piano, quia fuerunt
lenti ī uia, p hoc notat, q; tales sunt pre-
ueniendi et exortandi ad uiā uirtutis quā
si nouerunt, nō tn̄ tenuerūt et quia re-
cepat consiliū ab eo reddit sibi uicē dicēs
et tu ferma la speme o dolce figlio, quia
si feliciter īuenies uiā quia uadis uelo-
citer et isti tarde .q.d. quia uenisti acius
ad questionē quā isti tardi et lenti qui nō
nouerūt nisi ī morte, Ideo bene potes spe-
rare qui habes tanto plus gratie a deo.

Ancor era quel popol di lon
tano
Dico dopo nostri mille passi
Quātum bon gitator trarria
cō mano
Quādo si strinsor tutti aduri
massi
Del altra ripa e steter fermi
e stretti
Comaguardar chi ua dubiādo
stassi.

Hic poeta ondit actū illarū aīarū et bre-
uiter uult dicere q; cū virgilius et ipse
iā iuissent celeriter p spaciū unius milia-
ris et appropiquarent illis p iactū unius
lapidis, illi uidentes istos duos ueientes
tam solicite dubitauerūt sibi et adheserūt
monti spectantes aduentū rey, dicit ergo
quel popolo .i. illa turba nūosa, era anco-
ra deluntano .i. longe a nobis, quanto uno
bono gittator trarria cū mano, ita q; pote-
rant satis faciliter nos uidere, dico da poy
nostri mille passi .i. postq̄ ueneramus
unū miliare ualde cito, quando se strise
tutti aduri massi .i. saxis, de laltra ripa
ī ɔfinio montis, e stettere fermi e stritti

ubi prius ambulabant disgregati lente et plane et ecce quo et quare, como chi stes si aguardare dubiãdo, sicut contingit sepe q̄ aliqua gens magna militans ī sua ī mundo isto si vident acasu aliquos nūciōs vel cursores venire cū festinātia versus se statim firmāt se et dubitat que nova isti portant, et merito poeta fingit q̄ isti firmaverunt se dubitantes quia isti mirabantur q̄ isti duo soli ibant versus eos multos et relicta vera via ascendendi ad mōtem, et veniebant tam festini cum ipsi irent tam lenti.

O ben finiti o gia spiriti eletti
Virgilio icomincio p q̄lla pace
Chio credo ch p voi tuti sas
petti.
Ditene dove la mõtagna giace
Si che possibil sie landar ī suso
Che perder tēpo achi piu sa
piu spiace.

Hic poeta ponit orationē Virgilij ad illos spūs qui captans benivolentiam petit ab illis de via faciliori dicens ergo Virgilio ī comincio, supple dicere illis, ut teneret eos suspensos ī dubio, o ben finiti, s. ī articulo mortis, q̄r s. ī fine redijstis ad deū et nūq̄ penitentia pōt esse tarda, e gia spiriti electi, quia iam estis certi de salute, ditene dove la montagna giace, i. ubi via ascendēdi ad montē ē proclivior unde dicit, si che possibile sia landar ī suso s. hoī viventi, sed adhuc nō manifestat hoc eis, sed expectat reddere eos benivolos magis quādo plus mirabunt de hoīe vivo ut statim patebit et adiurat illos dulciter dicens, p quella pace s. eternam, chio credo che p vuy tutti sa peti quia omnes isti ī vita habuerant bellum cū deo gerentes bellum īiuste cū ecclīa dei, sed ī fine pacificati sunt cum deo, Ideo spectant ~~exteri~~ certissime pacē post tutā purgationē et cōfirmat Virgilius suā petitionē fore iustissimā p unā sententiam nobilissimā dicens, che perder tempo a chi piu sa piu spiace. Ista est sanctissima sñia oīum sapientum sed ut omittat dicta rectorum ipse Virgilius elegantissime hoc clamat ubi dicit, Stat sua cuique dies breve et irreparabile tempus, oibus est vite sed famā extendere factis, hoc virtutis opus. Ideo bene prudentissimus dantes qui satis vane expenderat magnā partē sue vite, nūc reliquā partem brevis tēporis conabatur bene expendere faciendo istud sanctū opus p quod extendet famā suam ppetuā et quereret vitā eternā, Ideo bn̄ Virgilius hic loquitur contra istos tam negligentes qui primo veniebant lente deīn stabant adherentes mōti īutiliter.

Come le peccorelle eschon
del chiuso
A duna a due a tre e laltre stāno
Timidette atterãdo locchio
el muso.
E cio ch fa la p̄ma e laltre fāno
A dossandosi a lei se la sarresta
Semplici e quete e lon p che
nō sanno
Si vidio movere a venir la
testa
Di quella mādria fortunata
allota
Pudica ī facia e ne landare
honesta.

Poeta noster ostendit p unā comparationem p se notā qualiter ille aīe se habuerunt ad verba Virgilij et dicit breviter q̄ fecerūt more pecudū que ī omi sua actione faciūt quicqd facit pcedens q̄r prima retardante cetere demorantur dubitantes, et ita mo prima movente cetere sequuntur nec tam sciut quo tendant quare vel quo ordina sic litterā si vidio la testa .i. principiū et caput de quella mandria fortunata, i. illius turbe magne illarum aīarum fortunatarū q̄r salvādarū, pudica ī facia et ne landar honesta quia disponebatur ad purgatoriū cum tn̄ fuisset ī vita ī pudica et ī honesta, movere et venire. s. versus nos ad ostendendum nobis viā quia diu añ nos fuerant ibi, allota .i. tunc assimili como le peccorelle eschon del chiuso

.i. stabulo uel septo a una adoe atre et ita p oms ad plures el altre stano temedette .s. ex ignorantia atterando .i. iclinando ad t raz locchio el muso ita hoies uelute pecudes respiciūt qm uident alios respicere, ecio che fa la prima laltre fano, etiā si illa iaat se ī puteū acostandossi alley, ita mlti adherent opinioni et uite unius, et ī foueaz cadunt simul secuz ille dico aīe simplice et quiete et ɔtente ī hoc unde diat, elum pche nō sano qr ignorant causaz. Et hic nota qp comparatio videtur satis propa qr grex oviz tactatuz et simpliciū tactatur precedētez, et illa euntte uadunt, et illa stante stant, ita turba multa aīaruz ignorantiū sequebatur nūc pcedentez aīaz regis Manfredi quot milia hoīuz sequuta sunt ī uita ignoranter et bestialiter istuz regem regnātez licet esset ī errore magno et ita nūc eū seqtur laudabiliter tēdentē ad questionē, et uere magna pars generis humanī sedet ī barcha sub gubernatore ignaro et parit simul secū. Et hic nō lector qp ista que uidetur nuda comparatio de oviculis simplicibus est subtilis et uestit pulcrā moralitatē, nā sub ista ɔparatione poeta uult dicere tacite qp magna pars hominū uere uiuut more pecudiz iconsulte sine electione uel rōne omīa agentes secūdū qp uident alios agere nō considerantes qm faciūt bona uel mala nisi alij sic faciāt et pprie sequūtur uestigia rectorū qr ut ait Claudianus mobili mutatur semper cum principe uulgus.

Come color dināçi uidor rota
La luce ī tra dal mio destro cāto
Si ch lombra era dame alagrotta.
Restaro e trassor se ī dietro
alquanto
E tutti lialtri ch ueieno apsso
Nō sapendo pche feno altre
tanto.
Sança uostra dimanda io ui
confesso
Che questo e corpo humano,
che uoi uedette

P che lume del sole ī terra e
fesso.
Nō ui marauigliate ma credete
Che nō sança uirtu che dal ciel
uegna
Cierchi di souerchiar questa
parete.
Cosil maestro, e quella gēte
degna
Tornate, disse entratte īnanci
dunque
Co dossi de le mani facendo
insegna.

Hic poeta ostendit quō pdicte aīe iaurerunt aliā maiorē dubitationē uiso corpore eius. Cōstrue sic lrām, color .i. illi spūs sicut māstre dus et quidā alij pcedentes, restaro, quia desierunt procedere ulterius, como ueder recta la luce .s. solis deuia ī terra dal mio cāto dextro, quia respiciebā a sinistra unn diat, si che lombra era dame alla grota, que erat primus additus montis, et trasciese ī dietro alquanto, .s. ex suspitione, et tutti glialtri che ueniano apresso fano altre tanto, .i. sic retraxerunt, se nō sapendo il perche, .i. ignorantes causaz sicut paulo ām fecerāt alia uice, et subdit poeta qp uirgilius q paulo ām monuerat de tempore non pdendo, nūc iterū uoluit tenere eos suspensos nec expectare qp peteret de re mirabili. Ideo statī pueniit eos et certioravit de causa umbre dicens, sençia uostra dimāda io ue confesso, nō rogatus nec requisitus, che questo e corpo humano che uuy uedeti .q.d. iste socius meus est uiuens cū corpore, p cui il lume del sole ī terra e fesso .i. diuisum, et io nō ui marauigliate, licet res sit ualde mirabilis que nūq aliās fuit, quia ipse uenit ex spali grā dei data a deo sibi unde diat, ma crediti che cierchi de soperchiare questa parete, .i. istū montez altuz et rectuz ī modū muri. Et finalr poeta ondit qp illi hoc audito statz onderunt uiā pro qua uirgilius adiuuauerat eos a principio unn continuatiue diat Cosi el maestro, supple uirgilius dixit et quella gente degna .s. puenīēdi aliqn

ad purgatorium

ad purgatoriũ quia saltẽ penituit ĩ morte, disse tornate, ostendens locũ ĩtroytus intrare nãq̃ doncha quia tamq̃ digniores debetis precedere quia iste uiuus prouidit sibi meliori tempore quã nos tardi, et dicit' coi dossi de le man facendo insegna .s. sequẽtibus portantes manus altas et erectas sursũ ondentes uiã uenientibus alonge, et uere uirgilius et dantes cũ dextris suis fecerũt uiã multis ad uirtutes.,

Et un di lor icomincio chi unq̃
Tu sse cossi andãdo uolgi il
uiso
Pomente se di la mi uedesti unq̃.
Io mi uolsi uer lui e guardal
fiso
Biondo era e bello e di gentil
aspetto
Malum de cigli un colpo hauea
diuiso.

Ista est tertia pars et ultima huius tercij capli ĩ qua poeta ĩtroducit unũ spm modernũ illustrem qui fuit maxime ĩfestus ecclesie, et primo pmittit oratione illius ad se dicens et un di loro. hic erat rex Manfredus dux principalis illius secte auarũ, ĩcomencio supple .i. dicere mihi, unque tu sei, .i. quicumqz sis, ĩ quo tñ relucet gratia dei, q tam uelocit' uiuus uadis ad mõtem, cosi andando .s. ne pdas tempus uolgi il uiso, qr poeta iam uertebat sibi tergum pcedens eũ, pon mẽte se di la .s. ĩ mũdo uiuentiũ, me uedisti unque, et subdit quõ paruit illi dicens, Io me uolsi uer luy aguardal fisso, cũ oculo speculatiõis ut uiderem si faceret ad propositũ meũ, Ideo statim describit mãfredũ ab hitu corporis dicens, biondo era e bello, e de gentil aspetto, ad quod notandũ q mãfredus iste fuit corpore pulcer probus et prudens fuit pulsor Cantor et amator Joculator et amicus et pulcrarũ puellarũ semp uestiebat uestibus uiridibus liberalis curialis letus. Ideo multũ amabilis et graciosus, sed claritatez harũ uirtutũ dehonestabant turpia uicia, Erat enĩ luxuriosus epicureus nihil spũaliter sapiens, sed solas uoluptates sectans, Ambiciosus nimis, nullũ scelus omittens cupiditate regnandi ut qui ĩ ore semp hũit illud dictum Cesaris. Nã si uiolandũ est ius grã regnandi uiolandũ est ceteris rebus pietatez coles, fuit ditissimus et thesauro patris federici et Conradi frĩs et ex regno opulentissimo et ĩ omnibus bellis que hũit cũ eccl'a sciuit laudabiliter gubernare regnũ suũ ĩ bono statuqz cõseruare propt' quod multũ exaltatus est ĩ potentia in terra et ĩ mari. Manfredus fecit destrui ciuitatez antiquã si ponti ĩ apulia que propt' paludes habebat aere infernũ et carebat portu et transtulit ipam longe p duo miliaria ĩ littore maris quã a suo nomie Manfredoniã uocauit et fecit ibi portũ cũ muro amplissimo ĩtra mare quẽ moliz uocauit et breuiter potest dici de Manfredo id qd' dicit liuius de hanibale has tantas huius uirtutes magna uicia equabant. hic Manfredus natus est ex nobili dña de Marchionibus ĩ lombardia cũ qua federicus rem hũit, qr aũt poeta tetigerat pulcritudinẽ mãfredi, statim õndit qualit' ista pulcritudo et nobilis aspectus deformata sunt ĩ morte illius uiolenta unde dicit ma un colpo .i. uulnus ensis, auea diuiso un di cilij, ita q habebat turpẽ cicatricez ĩ facie.,

Quãdo mi fui humilmẽte disdetto
Dauerlo uisto mai el disse or uedi
E mostromi una piagha a somo el
pecto.
Poi sorridẽdo disse io sõ mãfredi
Nepote di costãça imperatrice
Ondio ti priegho che quando
tu riedi
Vadi a mia bella figlia genitrice
Del honor di cicilia e di ragona
E dichi a lei il uer saltro si dice.
Poscia chio ebbi rotta la psona
Di due pũti mortali io mi redei
Piangendo a quel che uolẽtier
perdona.

Hic poeta õndit qualit' Manfredus manifestauerit se sibi, qr ipe nõ cognoscebat eũ. unde dicit. el disse, .s. ille Manfredus mihi. or uedi et mostromi una piagha

al petto fimo, ita quod uidetur hūisse duo mor-
talia uulnera ī populo. vnū supra oculum
aliud supra cor, ubi est fons totius uite,
quando me fu humilmente desdetto,
nō uidi te unquā et reuerenter pp regalem
aspectū, vnde dicit, dauerlo uisto may. i.
uidisse, unquā ipm uiuū et uerū, dicit poe-
ta quia nunquā uiderat eū, nec uidisse potuer-
at, quoniam dantes natus est eo āno, quo mor-
tuus est manfredus, et subdit quō man-
fredus descripserit se anōie ab origine a-
uita, et dicit breuiter quod est manfredus
nepos constantie imperatricis, Ad cuius lre
fortis itelligentiā, est sciendū quod federicus
huius natus est ex constantia et henrico filio
barbarosse ut dicetur plene. 3º. capº paradi-
si, fuit electus Imperator contra octonē quar-
tū, et coronatus et consecratus ab honorio
papa. 3º. Mº. ccº. XXº. qui imperauit. XXX. ānis
quo tempore semper fuit infestus ecclesie
tanquā filius ingratitudinis contra matrē
que nutriuerat ipm pupillū, et exaltauerat
ad romanū imperiū, quare tā ratione suorū
uitiorū, de quibus alibi dictū est, quē aua-
ritie prelatorū qui omnia sibi uolunt quādo
possunt, nunquā potuit habere bonā pacem
cū ecclesia que fecerat ipm nasci fatalem
sibi ex monaca uetula cōtra legē nature et oīa
iura humana et diuina nō memor perse-
cutionū patris eius henrici et aui eius fe-
derici primi. Sic ergo uidere potes, quia manfr-
edus hic subtacet nomē patris, qui fuit sē-
per flagellū ecclesie, et ipse reconciliatus ē
ī morte, et quia fuit naturalis filius et consciuus
mortis eius, Nunc ad litterā dicit poeta quod
ille, poi sorridendo, quia saluus erat,
quod dantes nō putabat, disse. Io son mā-
fredo nepote de constantia īperatrice,
potius denoīat se ab ista sancta femina
quam a patre peccatore et facit manfredus
sicut mulus qui interogatus a leone, cuius
esset, dicebat sum nepos equi, cū esset filius
Asini. Simile est quod scribit Stacius ī lō
maiorum de polinice qui interogatus ab Adr-
asto rege argiuorū, nolebat propalare
nomē patris sui edippi, qui infamiter genu-
erat eū ex matre propria, vnde dicit sibi.
Sed menti sibi conscia facti cunctatur pro
ferre patrē, Est genitrix iocasta mihi.
Sic ergo patet quod manfredus fuit nepos con-
stantie, nō filius nō priuignus ut quidam
glosant, hoc dedicto Manfredo facit suā
petitionē danti dicens, Ondio te prego che
quādo tu redi, i. reuerteris ī mundū ui-
uorū, quia uiuus es, uadi ad mia bella
figlia. Ista fuit alia magna constātia, que
fuit filia Manfredi et uxor dnī Petri re-
gis aragonū strenuissime. Cui successe-
runt tres filij. s. Alphonsus qui adolescen-
tulus mortuus est, ideo nō nominat eū, et
Iacobū et federicū, ideo dicit genitrice, i.
matrē de sicilia et de ragonia. i. honorab-
iliū regū, quia dnus federicus fuit rex sici-
lie, et dnus Iacobus rex Aragonie, de pre-
dictis filijs dicetur infra capº vijº. et alibi sepe
et dicit, et diche aluero aley, saltro se di-
ce. s. qualiter sum saluus, licet forte con-
trariū credatur, quia mortuus sum excōicatus
ī dignatione ecclesie, et assignat causam sue sal-
uationis dicens, possia chio ebbi rotta la
persona. i. corpus uulneratū, di doi colpi
mortali, altero ī facie, altero ī pectore
ut iam dictū est, io me rendie piāgendo
ex contritione cordis, a quello che uolenter
perdona, s. deo clementissimo cuius pro-
priū est misereri semper et parcere.

Orribil furron li peccati li pec-
cati mei
Ma la bonta īfinita ha si gran
braccia
Che prende cio che si riuolge
aley.

Nunc Manfredus ad confirmationē dicti sui
confitetur ī genere peccata sua ut ostēdat īfi-
nitā misericordiā dei, vnde dicit, Orribel
foro li peccati mei, Ad sciendū autem plene
horribilitatē peccatorū mānfredi ī particula-
ri est notandū quod manfredus peccauit in
patrē, fratrē, nepotē, et matrē ecclesiā, solus
cū primus morti paterne, ut aliqui scribunt
preuenit horā, quod si uerū fuit federicus re-
cepit a filio naturali, quod crudeliter fece-
rat ī filiū legittimū. Conradus autem audi-
ta morte patris descendit ex alamania
ī Italiā, et uenit Romā cū fauore ecclesie romane.
Deinde transiens ī regnū recuperauit siciliā
et omnia preter neapolim, quem Man. lete
recepit, licet dolens ī aīo, quia ipse uolebat
dnium, Conradus autem continuo obsedit nea-
polim magnis uiribus, qua tandem obtenta
omnes rebelles amicos ecclesie tā religiosos
quam seculares contriuit, ex quo si diucius
uixisset uidebatur futurus persequutor ec-
clesie nō minus tempore auo et pro auo, sed
fatū sue uie stirpis trahebat eū. Nam
cū regnasset duobus ānis infirmatus est
et uenenatus opa manfredi per unū medicū
ī uno cristerio ex quo remansit paruulus
filius Conradinus ī alamania natus
ex filia ducis bauerie cū pater licet excō-
catus reliquit ecclesiam tutricē, Anno mº tº
post mortē federici mortuo Conrado.

Manfredus remansit gubernator regni. quo
tempore Jnnocentius papa quartus cum magno
exercitu intrauit regnum sed nō post multum
mortuus est neapoli et sepultus. Man.
autem per longā uacationem ecclesie que dura
uit pluribus duobus ānis sine pastore oc
cupauit oīa. et magno opere studuit con
trahere et confirmare amicitias fidelium impy
in tuscia et lombardia et uolens se facere
regē conciliauit sibi aīos barbarum regni
usus ergo fraude honesta. Nā quocunque
magnatibus finxit se hēre per lras. qualiter
Cōradinus nepos infirmabatur ad mortē.
de quorum consilio misit legatos in Ermāiam
ad explorandum ueritatem legati igitur profecti
in Ermaniā inuenerūt quod mater Conradini
soliciti de salute filii tenebat eum cum aliis fi
liis certaneis in eodem hitu quod uidens magna
munera missa A manfredo timens ne filius
biberet de eodem pocculo quo pater subornauit
alium loco pupilli. Cui ambassiatores dederunt
uenenum in confectione quadā. ex quo puer
mortuus est. Ipsi uero credentes interfecisse
Conradinum reuersi Venetias fecerunt fieri
galee sue uelum et cetera instra nigra et ipsi
assumpserunt mortē pueri uestimenta nigra
et sim ordinē datum retulerunt mortē pueri.
Manfredus assumpta ueste nigra post
magnum planctum cum fauore amicorum et ma
gno consensu tocius multitudinis factus
rex in Sicilia apud montē realem āno xpi
M°.cc°.Lv°. preter mortē autem Jnnocentii
et longā uacationē electus est papa Ale
xander quartus de agnania qui sedit
ānis vii. Et uidens Man. regni solio flor
entem absque auctoritate appostolica ex
comunicauit eum contumacē contra quē misit
unum legatum sed mortuo Alexandro. Crea
tus est urbanus .s. de Ciuitate Turone in
francia qui uir ignobilis quē sed nobilis
uirtute animi uidens ecclam conculcatā uiri
bus manfredi quasi in tota ytalia que posti
erat exercitum saracenorum in patrimonio
petri fecit predicari crucem contra eos quos
repulit in apuliā. et ut cito dicam celebrauit
concilium in quo proposuit quō eccla subiu
gata a Man. qui nō degenerabat a maio
ribus suis qui semper tribulauerunt ecclam.
Jdeo ad reuocandum libertatē uidebatur sibi
mittere pro fratre Carolo boni Lodouici
regis francie. de quo facta est mentio supra
et demum multis dictis in comendationem
Caroli cum magno assensu omnium Carolus
uocatus contra Manfredum qui ueniens in italiā
tam feliciter quam feliciter habuit uictoriā de
Manfredo apud beneuentum. Postea de
Conradino ut plene dixi in ferni Caplo
xxviii°. ex dictis ergo uides si magna fue
runt peccata Manfredi. sed maior est
misericordia dei. Jdeo dicit mala bonta infi
nita .s. deus. a si gran braçça che prende
cio che si riuolge ālex. .s. per penitentiam. et
quia recipit in illos quibus eccla claudit
gremium.

Sel pastor di cosença che ala
 chaccia
Di me fu messo p clemēto allora
hauesse in dio ben letta questa
 faccia.
Lossa del corpo mio sariano
 ancora
In co del pōte presso a beneuēto
Sotto la guardia de la graue
 mora.
Or le bagna la pioggia e muou
 el uento
Di fuor dal regno quasi longo
 il uerde
Doue le trasmutò alume spento.
Plor malediction si nō si pde
Che nō si possa tornar letterno
 amore
Mentre ch la sperança ha fior del
 uerde.
Vero e ch quale in contumatia more
Di sancta chiesa ancor chl fin
 si penta
Istar li conuen da questa ripa in
 fore.
Per ogni tēpo chl ee stato trenta
In sua presumptioni. se tal decreto

Pui corto p buon prieghi no
diuenti.
Vedi ogi mai se tu mi puo far
lieto
Reuelādo ala mia buona gostāza
Come mai uisto. e anco esto di
uento
Che qui per que di la molto sa
uança.

Hic Manfredus tangit i placabile odiū pre
latorū contra se, qui etiā post mortē quesi
uerunt uindictā de eo, faciēdo ossa eius abia
ex regnū. Unde dicit. sel pastor di costança,
.i. archiepus Consanus che fo messo, .i. lega
tus p Clementē papā, allor alla caza di me,
.i. ad iquisitionem et psecutionē corporis mei
auesse i dio ben letto questa facia. s. miseri
cordie dei, et si uidisset me misericorditer
receptū et saluū sicut tu me uides, lossa del
corpo mio seriano ancora. s. sepulta qr nō
abiecta fuissent, i co del ponte. Fluius quod
dr Calor, psso ad benueto hec ciuitas sanni
nij olī uocata est maleuentū, sed postea mu
tato nōie p romanos dicta est beneuētum
ut dicit Liuius, et dicit sotto la guarda de la
graue mora, i hoc tangit miserā sepulturam
suā, ad cuius itelligētiam qr hec littera est
male itellecta est sciendū q Manfredus in
ultimo plio quod gessit cū Carolo apud bene
uentū desertus a suis et derelictus igessit se
i mediū furorē belli, sicut est scriptū i Inferni
Cº. xxviij. ibi pugnās probiter prostratus fuit
et quesitus tribus diebus nec poterat iueniri
qr intrauerat aciem sine isignibus regalibz
nec poterat sciri si erat mortuus uel captus
aut si euaserat tandē unus ribaldus de sua
gente recognouit eū p multa signa corporis
sui i medio campi ubi fuerat acrius preliū
et ponens nobile corpus p transuersū unius
Asini ueniebat clamādo cū exaltatione o
ego iueni Man. sed unus Baro Caroli idig
nans pcussit eū fuste et corpus psentauit Ca
rolo. Carolus cōtinuo faciens uocari omnes
barones captos petiuit si illud erat corpus
Manfredi, q omēs timidi respondebāt q sic,
sed potens rex est amor et timet conspectū
regis uictoris, nō arma militū uictricia
nō supplicia nō carcere nō mortē. Nam
comes Jordanus uidens corpus amati re
gis factū fortune ludibriū manibus pcus
sit sibi faciem, et clamans cū planctu dix
heu mihi dñe mi quid est quod uideo ex quo
fuit laudatus ualde a militibus francis. hic
Jordanus fuit uir nobilis de pedemōtiū i lō
bardia affinis Manfredi acceptus et carus
sibi sua probitate et fidelitate. Ideo Man.
fecerat illū comitē, et dederat illi terras mul
tas i regno ex quo fecerat eū magnū dñm
et tamē Carolus misit eū i prouinciā, et mo
ri fecit eū i carcere duro. Carolus rogatus
a militibus suis ut faceret honorē funeris
tanto regi rndit libenter facere nisi esset
excōicatus, nec uoluit q sepelliretur i sacra
to, sed sepultus est uelut miles cōgarius ap
pedes pontis beneuenti et sine ulla pōpa
exequiarū et sup fossa eius singli de exercitu
Caroli iecerūt singulū lapidē, ex quo facta
est ibi magna maceries lapidū et hoc est q
dicit, sotto la guarda de la graue mora. Un
aliqui exponūt mora pro mola sepulture
similis aceruus lapidū factus est sup corpus
assalon qn iterfectus fuit et deiectus i fouea
sicut eī aīa fuit oppssa multitudīe peccato
rū, ita corpus fuit oppssū multitudine
lapidū, nec tn ossa Manfredi diu quieuerūt
ibi ymo remota atra abiecta sunt i aquā
dicit ergo, or le bagna. s. illa ossa. la piogia
e batte el uento, q iua sunt isepulta, de fuor
dal regno, et ecce locū qn longo il uerde, .i.
prope fluuiū dictū uiride, quod iter regnū
et Campaniā descendit i mare tirenū, et dt
doue la trāsmuto. s. ille pastor Consentie
a lume spento .i. candelis extinctis cū excō
catione et maledictione. Et nō q Consētia
fuit olī ciuitas lucanie unde fuit henricus
miles qui pro Carolo pfecto sbornatus ges
tauit regale diadema i plio contra Corra
dinū de ista ciuitate facit frequenter mētio
nē Liuius. p lor maledictione, exponunt
aliqui ossiū meorū, tu uō expone et melius
s. pastorū ecclesie, si nō si perde, i. nō ita i
totū tollitur che nō possa tornar lo tertio
amor. i. grā dei ad hoiem, mentre che la spe
ranza a fior del uerde. i. aliquid uiriditatis
q.d. donec homo i uita non despat. Et hic
nota q aliqui dicūt q Manfredus i extrēmo
uite reduxit ad deū sed certe istud scire
nō potuit poeta qr Manfredus icognitus
mortuus est i medio furore belli. In uita tn
uoluit aliqn concordare cū ecclesia et fa
cere affinitatē cū Carolo ut ego uidi i qbz
eplis suis. Dico g q dantes hoc fingit quia
sub ista fictione intendit hanc conclusione
q nullus est tam scelezatus tam excōicatus
qui i extrema morte nō possit redire ad
deū, exemplo Manfredi qui fuit tā ifes
tus ecclesie, licet pater plus quē poeta
posuerat dānatū iter epycureos. Et ma
fredus respondet alteri questioni tacite
poterat dicere dantes, quid g pudicat

ista excoicatio. et qr excoicatio iusta uel iniusta
timenda est. Rndet Manfredus qp excoicatus e
longius remotus adeo et p ons potest tardius
redire ad deu, vn diat, uero che quale/ i. qui
cuq3, more i cotumacia de sancta chiesa qr
. s. nuq reconciliatur ecclesie i uita, ancor chal
fin se penta/ . i. i extrema morte quis redeat
ad deu cu spe, star li couen da questa ripa i
fuore/ i. extra istu montez purgatory nec po
test itrare ipm, trenta . s. tpribus, p ogni tpo
chegli e stato i prosumptione/ s. excomunicat s.
Et hic no qp poeta pont nu pro nuo. ita. n.
poterat dicere. x. uel . xx. sicut xxx. Manfre
dus at . xy. anis quibus regnauit stetit i obsti
natia ecclesie ita si ponat pro singulo anno
xxx. habebit magnu nuz anoru, et sic uult
dicere qp qui diuicius differt pniaz. tardius re
cipit graz, et multiplicantur peccata eius, qr
unu peccatu est cau alterius, et ue lector
qacq3 plurimit h eccla gravius punitur i
isto mundo, etia hystorice loquendo sicut me
morabile exemplu, hebu heruis i ista illustri
stirpe sueuie, ne alia ex queramus, potest
uidere maifeste iudiciu dei sup ea, Primo naq
federicus pmus post multa aduersa transiens
mare suffocatus i flume Anthiochie oronte qd
hodie dicitur ferrum, henricus filius post
multas ifelicitates ifelicius debellatus est
federicus hius oiu prioru suoru et posteroru
potentissimus a filio proprio dr suffocatus.
henricus primo gentus federici factus hostis
patri i illius carcere obyt uel se ocadit et eius
duos filios. Man. fecit mori i carcere Corra
dus alter filius federici i ytalia uenenatus e
p Manfredu. Man. uictus a Carolo peremptus
est i ~~filio~~ prelio, cuius filios et filias Carol
fecit i carcere mori Conradinus adolescentu
lus corradi pdicti filius uictus a Carolo deca
pitatus fuit ifelix qui euaserat ab isidys Ma
fredi littoris gladio reseruatus henricus
mortuus est i longo carcere bononiensiu. Co
radus de anthiochia qui descenderat de
stirpe federici captus i sicilia p Guidonem
de monte forte, cecatus et castratus suspensus
fuit, hunc fine hnt domu sueuie toto orbe
icluta. Sueui . n. oli fuerut potentissimi oiu
germanoru ut sepe pz apud Juliu celsum
Unde Julius cesar q pmus romanoru ducu
transiuit rhenu i germania vicit Ariouistu
rege sueuoru superbissimus, ex his ergo uide qp
poeta noster i ista ma, i qua tractat de rebel
libus ecclesie de industria eligit sibi hanc do
mu, qua nulla unq fuit ifestior ecclesie, de
qua domo potest dici illud quod dicit Lucan
de domo pompeiana O miseranda domus
Et subdit Man. qp licet sic dixerit de longo
tempore relegationis, tamen pot breuiari
pabus iustis. Unde dicit, saluo se tale decre
to . s. iudiciu dei, no diuenta piu corto per

bon preghi, et ultimo concludit orones suas dices
bedi ogimai si tu me puo far leto, reuelando
alla mia bona constança . s. filie sue que uiueb
at adhuc, et i qua sola sperabat i mundo que
fuit clementissima dna, de qua dicetur sepe i
isto libro, et bene merito uocat ea ostantiam
bona, quia noluit mori Indignacion ecclesie,
sicut pater suus Man. ymo uenit romaz cu
rege Jacob filio suo, et recoicata est ecclesie,
como may Justo . s. qualiter uetor itrare pur
gatoriu, che qui . i. i isto loco, molto s auança
p quelli de la/ i. p uiuentes i seculo uro ad
quod redditurus es./

Quando per delectançe — 4m Cap.m
Ouer per doglie
Che alcuna uirtu nra
coprenda
Lanima bene ad essa si raccoglie
Par chanulla poteça piu iteda

Postq i superiori Capitulo proxime pcedenti
poeta noster tractauit et determinauit de 2a neg
ligentiu qui distulerut pniaz ad ultimu uite
pp excoicationem. Nunc oniter i isto Capo. iiijto
agit et tractat de. 3a. spe negligentiu qui cessa
uerunt facere opa meritoria usq i fine pp
solam pigriciam et ignauia et presens capl3
uidetur p se distinctu i. 3. partes generales.
In prima quaru poeta otinuans se ad pcedeba
describit sua dispositione et uia p qua itrauit
ad montez, In secunda describit hemisperiu
celi illius hemispy iferioris ibi, a seder a po
nemo, In tertia et ultima describit sectaz isto
ru pigroru et unu illoru i spali, q moderne
fuerat sibi notus i uita ibi ma se te piace.
Ad primu dico qp poeta describit pcontinuaz
dispositione suaz circa ma pcedentez, et illud
capitulu no est minus subtile q pcedens cu
prima pars est nalis et astrologica. 3a. mora
lis, Et in ista prima pte otinuatiua poeta
sententialiter uult dicere qp ipa cu tanta
attentione steterat ad audiendu rege Man.
loquente secu qp multu tpus trasiuerat qp
ipe no ppenderat. Volens aut hoc ostendere
pmittit astractione que aliquado accidit
aie nostre. s. qp adeo interdu occupatur cir
ca una passionez qp no uacat alicui alteri
rei de mudo co sicut otingit i forti letitia ul
tristicia, sicut aliquis abstrahitur circa cantu
uel circa planctu, quod nihil aliud sentire
uidetur. Nunc ordina lram, que no est mi
nus itricata, q sentia abscondita. Et otrue

sic. lanima. s. rationalis et itellectiua. par ch
ad nulla potencia piu itenda. i. uidetur uaca
re nulle potentie pticulari, sed tm̄ potentie
itellectiue. quando bene si racoglie adessa.
i. qm̄ ipa aīa fortiter se restringit ad se. p
delectancie ouer p dolore, i. pp gaudia ma
gna uel dolores, che alcuna uirtu nostra
si cōprenda. i. quos delectationes et dolores
aliqua nr̄a potentia sicut auditiua uel
uisiua, ita capiat et recipiat fixe, aliqui
textus hn̄t, lanima bona. s. prima littera
est melior et otinuo confirmat et glosat dic
tū suū p effectū dicens, e pero qn̄ se de cosa
o uede si, ad delectabile uel tractabile per
potentiā sensitiuā, che tenga forte asi laīa
uolta. i. aīaz itellectiuā itentaz et ligatam
circa illud unū. uassene el tempo elomo
nō si nauede. i. nō ppendit et declarans
hoc dicit. che altra potentia e quella che
ascolta. s. sensitiua p auditū. e altra e ql
la che ha laīa itera. s. itellectiua. questa
e quasi ligata. s. itellectiua que est tota
dedita uni ex passionibus suis, et quella
e sciolta, i. et potentia sensitiua est libera
ab intellectu.

E questo e otra qllo error ch
crede
Vnanima souraltra i noi saceda
E pero qn̄ sode cosa o uede
Che tegna forte asse lanima
uolta
Vasse il tempo el huon nō se
ne auede.
Chaltra potēça e qlla ch la scolta
E altra qlla ch lanima i terra
Queste quasi legata e quelle
sciolta.

Hic poeta icidenter dānat unū errorem
ad cuius cognitionē est notandū quod fuit
oppinio quorūdam philosophorū antiquorum
qd i hoīe esset terplex aīa distincta. s. uege
tatiua. Sensitiua et Rationalis, et qd per
uegetatiuā fetus reciperet icrementū sicut
plancte, p Sensitiuā haberet sensus postqm
fetus esset formatus et organizatus sicut
et bruta hn̄t, et p Rationalē itelligeret et
esset homo, et sic una aīa accendebatur
supra aliā ut dicitur i littera, quē errorē
poeta reprobat, quia si hoc esset uerū, sequ
eretur qd i quolibet puncto uel istanti qlibz
istarū triū aīarū operaretur potentiā suaz
p se, quod patuit nūc esse falsumē circa
casuz eius, quia aīa eius sicut uacauit po
tentie sue itellectiue, qd sensitiua nō ppen
dit de cursu solis. ueritas tam est, qd una
et eadem aīa rationabilis habet dictas tres
potentias, sicut dicitur. xxv°. cap°. huius
purgatorij. Ad lr̄am qd dicit poeta, Et qsto
. s. quod dictū est de aīa i totū occupata, e
i otra quello errore. s. prauū, che crede, et
male, chuna aīa sovra altra i nuj saccenda
et hic est parentesis. i. una iterpositio.

Di cio ebbio sperienca uera
Vdendo qllo spirito e ammirado
Che ben ciquāta gradi salitera.
Lo sol e io nomera acorto. qn̄
Venimo oue qlanime a una
Gridaro anoi. qe uostro dimādo.

Hic poeta applicat casum positū de aīa ad
suū propositū dicens, dico, i. de tali occu
patione, ebbio isperiencia uera uedendo.
. s. cū integritate aīe, quello spirito. s. Man
fredū regem, et admirando, quia dicebat
tam pulcra et admiranda, tam pulcra
et notanda de ifinita misericordia dei,
et uere potentia itellectiua nostri poete
fuit ualde occupata circa pulcrā fictionē
factaz de Man. ita qd multū expenderat
tpis, licet nō i utiliter. unde dicit. che bē
cinquanta gradi salito era il sole. uult di
cere qd iam transiuerant qi iij hore diei
quia sol ostenderat supra hemispeziū
illud. p. L. gradus. Nā totus Zodiacus
diuiditur in xij. signa, et quodlibet si
gnū, habet xxx. gradus, et sic totus
Zodiacus sm̄ astrologos otinet gradus
360. et nō itelligas de motu proprio solis
qr sol stat p unū mensem i uno signo. sz
de motu firmamenti uiolento. unde nota
qd firmamentū mouetur de oriente i oc
cidentem suo motu nāli, et trahit secum
omnes speras planetarū i una die nāli
. s. i xxiiij°. horis. Sed sol et alij planete
mouentur contra firmamentum motu pro
prio. Accidit igitur de sole sicut de for
mica sup rota que mouetur motu con
trario motui rote. Ita qd rota facit sepe
totā reuolucionē suā, an qd formica pro
currat unū clauū rote. Sol igitur moue
tur i suo signo sed uelociter tactus a fir

mamento circuit totū celū ī una die. Dicit ꝗ
poeta, et io nō mera accorto. s. de tanto a-
censu solis. quando uenimo. s. ad locū, doue
quelle aīe ad una. s. simul, grido ad noi ꝗ
e uostro dimado. q. d. hac debetis intrare.

Magior apta molte uolte īpruña
Cō una forchetella di sue spine
Luom de la uilla quando luua
ībruna.
Che non era lo cale onde saline
Lo duca mio e io apresso soli
Come da noi la schiera se ptine.

Hic poeta describit introytū montis artū et
asperū p unā comparationē domesticam
de uado aspero et arto uinee ꝙ uinitor
claudit cū paucis spinis, quando uua
īcipit maturari, unde dicit, lomo della
uilla, .i. ~~ter~~ custos uel cultor uinee īpru
na, .i. īspinat. Nā prunus est arbor spi
nosa, molte uolte cū una forcatella de sue
spini .i. cū paucis spinis quas cepit cū for
cula, quādo luua ibruna .i. maturescit,
quia ī uua nigra citius apparet maturitas
et talis hētur cōiter florentie, magior apta
.i. uadū latius, che nō era luchalle .i. stric
ta semita, onde saliua lo duca mio .i.
birgilius qui semp pcedebat me. Et io
apresso .s. salii qr alie aīe nō intraue
rant uiā istam unde dicit, como da nuy
la schiera se partine .i. ꝗ citius cetes illas
aīarū quā ducebat rex manfredus reces
sit a nobis, quia potest uagari circa mon
tem sed nō ingredi. Et hīc nō ꝙ ista com
paratio que uidetur ita rustica est ciui
lis. Nā poeta noster uelut rusticus huc
usqꝫ fuerat siluestris et ambulauerat
p silua .i. materiā uiciorū asperā et īcul
tā .i. maꝫ uirtutū que fuerat sibi acer
ba hucusqꝫ, sed nūc īcipiebat paruā ri
mula sentire maturitatē et dulcedinē
eius, sed adhuc aliquē spine peccatorum
claudebant sibi uiam, que ab inicio uide
tur ualde arta et ardua, ut bene iam
dictū est, sed melius ut plenius tangit
ī isto caplo. Nota etiā ꝙ hic est primus
īgressus montis, de quo poeta breuiter
uult dicere, ꝙ licet introytus uinee sit diffi
cilis ad intrandū tali tpe. Tamē iste introy
tus montis erat difficilior sine cōpara
cione, ut statim mostrabunt cōparatiões
sequentes.

Vassi ī sanleo e discēdesi ī noli
Montassi su ī bismātoua et ī
cacume
Con esso i pie ma q conuien
cō uoli.
Dico cō lale suelle e cole piume
Del grā disio diretro a quel cōdocto
Che spāça mi daua e facea lume.

Hic poeta noster explicat difficultatē et as
pitatem istius loci p comparationes pulcrio
res, et uidetur uelle dicere summarie, sibn
recogito et reuoluo ī mente mea nunqꝫ
repery ī mundo nostro aliquē locū ita
aspirum, ad quē nō possit fieri ascensus
et descensus aliquo mō. Nam cū pedibus
itur ad montem altissimū ytalie, sed ad
istū nō sufficiunt pedes et manus sine alis
dicit ꝗ uassi ī sanleo, ascenditur ab hoīe
pruidente ad quod sciendū est, ꝙ sanctus
Leo est Ciuitas romandiole ī monte feltro,
iam satis deserta tpre nri poete et hodie
plus ī altissimo monte sita montibus
altissimis congregatis circūcincta, ita
ꝙ recolligitur intra fortilicium fructus et
oīa necessaria ad uictū et substentatio
nem humane uite, sicut et sanctū Mari
nū Castrū situ et munitissimū et opti
mū, distans a sancto leone p quatuor
miliaria mirabile fortilicium. Et nota ꝙ
comparatio est propryssima, Nā recte
ciuitas purgatory est similis sancto Leo
ni quia est ī altissimo monte situata et
est deserta, hns raros hitatores ubi ifre
nalis est sequens gentibus et est fortissi
ma tuta ab insidyis et insultibus hostium
sicut sanctus leo et dicit, et descendessi
ī noli, Noli est quedā terra antiqua
ī ripa ianue sup mare subiecta monti
altissimo scabroso, ad quē est difficilis
descensus, ita ut noli uideatur recte dicē
descendenti, noli ad me accedere. q. d. po
eta tacite ego descendi cū pedibus usqꝫ
ad profundum abissi, sed huc nō poteram
ascendere sine alis, qr difficilius est ī
ascendere ꝗ descendere, ut dicetur infra
et dicit, montassi su bs bismatoa, et hoc
opꝫ scire ꝙ bismatoa est petra mōtanea
ī montibus regy, tota saxea uiua altis
sima, ita ꝙ supat omnes colles uicinos
et unā solam uiam habet ī circuitu, quam
pauci deffenderent a toto mūdo ī cuius
summitate est planicies que colitur qn

est oportunũ loca circũuicina sunt siluestria et aspera vnde hitantes ĩ plano istius fugiũt ad illũ locũ tutissimũ tempore belli. Accidit aũt q̄ tpr̄e quo henricus sextus uenit ĩ lombardiam cũ Gibertus de corigio dñus parme queuisset cũ eo, quã tñ postea deseruit nobiles regni mu̾tũ timentes sibi de henrico deliberauerũt reli cta pria, sicut oliz athenienses fecerũt ducere se ad p̄dictaz petrã ĩexpugnabile et ibi expecta re ad tempus ad euitãdũ impetũ belli sed nõ fuit expediens, quia dictus gibertus recedens a Campo ĩmpatore ĩtauit bononienses et florentinos et alios contra illũ. Erat aũt Ci uitas regina ĩ magno flore sequens multitu dine populi habundans multis nobilibus do mibus, que ĩ tam breui cursu deuenit ad tan tã desolationez q̄ eius ciues sunt dispersi per totã ytaliã. Et hic nõ q̄ hic mons bismatore uidetur habere magnã similitudinẽ cũ mõte purgatorij, quia est altissimus mons elatus ad sidera fortissimus ex uiuo saxo ad quem nõ ascenditur nisi p unã uiã tortuosam, et ĩ summitate est fertilis, ubi homo stat tutus ab ho stibus circũsonãtibus vnde strepitibus bellorũ et hec oĩa inuenies ĩ hoc monte purgatorij si uo les perspicaciter ĩtueri. vnde homo stans ĩ summi tate istius petre uidetur oĩa habere sub pedi bus, ita q̄ terra ĩferior uidetur esse ĩfernus ĩfimus. Ita illeuir positus ĩ summitate mõtis purgatorij. i. ĩ pfectione uirtutis, uidetur hr̄e ĩfernũ sub pedibus suis qui est locus suppo situs et oppositus isti. et sic propinquus celo speculatur alta et diuina ergo bene dicit poeta montassi su ĩ bismatora et ĩ cacume. i. usq̄ ad sũmitatez que plana est et addit et ĩ cacume, ꝫ dicit qr ĩ ista summitate est una pars ĩ extremo eminens et altior. Modo uult dicere autor q̄ nõ soluz ab hoĩe potest iri ad summitatẽ istius montis, sed etiã ad illũ cacumen pcailare, nõ q̄ dicas sicut aliqui ignoranter dixerunt q̄ cacumen sit alius locus distinctus ab isto .s. unũ Castellũ altissimũ quod nescio et to tum est uanũ et pter ĩtentionez poete et ut cito dicã, iste est singularis locus fortissimus ĩ lombardia, sicut samarinuz ĩ romandiola et tñ uterq̄ʒ additur. vñ dicit conuesso ipse. q. d. cũ labore corporali. ma qui. s. ad mon tez purgatorij couien com uoli et quia dixe rat ĩ precedenti caplõ q̄ ipse nõ habebat alas sicut angelus ad ascendendũ. ratione uidea tur nunc desparé glosat dictũ suũ et ondit q̄ homo potest facere sibi alas vnde dicit dico colali isnele. i. uelloabus, et com le pi ume del gran disio. i. cũ pẽnis magni desi derij. i. cum labore cũ procedente rõne. Ideo dicit dietro aquello con dreto. i. Virgiliũ q̄ faciebat sibi scortam et saluũ oductũz, che spãça me daua. s. ascendendi, licet uidere tur durus callis, et facea lume, quia erri gebat eum ĩ altum./

Noi salauamo p entro il sasso rotto
Ad ogni lato ne stringea lo stremo
E piedi e mani uolea il suol di soto.
Poi ch uoi fummo ĩ su lorlo supmo
Delalta ripa e la scopta piagia
Maestro mio dissio che uia fareõ.

Hic poeta descripta difficultate ĩtroytus ualde egregie, nunc describit eorũ dicens, Nui saleuã. i. ascendebamus ptrã orientis per entro el sas so rotto. i. uiã excauatã ĩtra montez que uia erat alateribus arta et ĩterius aspa. Ideo dic, et ogni lato ne stringea lo stremo, ita q̄ a de xtra et a sinistra tangebant ripaz, quia ang usta est uia uirtutis, et quod plus ẽ ait il sol. i. terra disotto uolea piedi e man. i. exi gebat q̄ manus succurrerent pedibus sicut uidemus accedere ascendentibus montez asperũ et pedẽ potes ĩtelligere amorẽ et affectionẽ p manus opationẽ quia uirtus moralis ĩ opatione ɔsistit et uult phus ĩ primo ethicorũ, uel dic q̄ nõ solũ bona cũ dispositio sed etiã opis satisfactio req ritur tendenti ad pñiaz et subdit quõ pe tiuerit a virgilio de ulterius uia tenenda dicens, Maestro mio. i. o virgilij q̄ doceas me omnez uiã dissio che uia farimo poy che nuy fomo su lorlo supino. i. postq̄ puenimus ad finẽ illius rne cauate ĩ ultiã extremitate del alta ripa. s. illius montis, alla scopta piagia, quia prius ĩuerat co pti intra illaz uiaz./

Et egli a me nessun tuo passo
chagia
Pur su al monte dietro a me
acquista
Fin ch napaia alcuna scorta sagia.
Lo sõmo era alto ch uĩcea la uista
E la costa supba piu assai
Che da meço quadrant accẽtro
lista.

Hic poeta ponit responsionẽ virgilij cũ optio consilio circa nouã uiã dicens. s. respondit, nessun tuo passo cagia, i. declinet ĩ dexterã

uel sinistrā quia ibi nō erat signata uia certa
Ideo nō erat recedendū aducē q tenebat me
duū rationis unde dicit pur su al monte
tendens ī altum dietro ami acquista sequ
ens uestigia mea sin che nappaua alcuna
scorta saggia .s. que sciat docere nos uiā sic
fecit paulo ante alia turba aīarū. et descri
bit altitudinē montis poeta et rectitudinē
uie p unā nobilē comparationē dicens lo
somo era alto .i. cacumē montis erat altum
et tantū che uincea la uista qr oculus huma
nus nō potest assumere summitatē istius mō
tis q attigit celum ut sepe iā dictū ē et dice
bat sepuis et la costa .i. tumorositas et repē
tia montis assai piu supba .i. multo plus
rigida et recta che lista .i. linea da mezo
quadrante ad centro et nō intelligas lector
sicut multi male ītelligunt q ista costa eēt
ita recta sicut una linea longa que respicat
sursum quia si ripa fuisset admodū mu
ri nūq dantes potuisset ire cū pedibus suis.
Unde audiuistis quotiens uirgilius portaue
rat eū ī inferno qn īueniebantur tales uias
sed p purgatoriū nunq portabit ipm. Ad
ītelligentiā istō huius cōparationis debes notare
q tria sunt īstrumenta quibus utuntur as
trologi .s. spera materialis p quā ondit
corpus celi cū circulis suis. cuius cognitio ē
necessaria ad cognitionē poetarū. Secūdū
uocatur astrolabiū. quod est īstrumentū
spiciī recte admodū inaiorij ī quo ondītur
tota dispositio celi. Tercīū uocatur quadrās
est et est quarta pars astrolabij ī quo cōtine
tur breuiter quicqd cōtinetur ī astrolabio
et ut dem exemplū grossum istud instru
mentū est sicut si rectae diuidas unū ī alo
rū ī quarta quarteria equalia quorū una
pars uocabitur quadrans. Modū ad propo
situm ī isto quadrante est linea media que
īcipit a centro .i. ab illa puncta acuta et tra
hitur equidistanter usqz ad extremā circū
ferentiā. et ista linea si ponas quadrantē
ī plano ī uno latere suo uidebis plane
q stabit saltis alte sed nō nimis. ita q si
autor dicat q costa montis erat mag sup
ba q linea. Ista uult dicere ī effectu q erat
multū difficilis ad ascendendū sed nō tū
īpossibilis sicut potes clare uidere ī figu
ra hic alatere posita.

Jo era lasso quādio comīciai
O dolce padre uolgiti e rimiā
Commo rimagno sol se non
restai.
Figluol mi disse ī fin quiui

ti tira
A ditādomi un balço poco ī sue
Ch da ql lato il pogio tuto gira.
Si mi spronauar le parole sue
Chio mi sforçai carpando a
presso lui
Tanto chel cingio sotto i pie
mi fue.

Hic poeta describit lassitudinē suā quam ī
breui contraxit ī itinere isto cū consilio Vir
gilij dicens Jo era lasso .s. ualde cito quādo
īcomenciai .s. dicere uirgilio q nimis celerit
procedebat ī uia, e dolce padre uolgiete .s.
retro, e rimira commo io rimago solo se no
restai .i. remaneo sine te nisi arrestes te
et expectes et des spaciū respirandi, et p
hoc poeta uult dicere q licet ipe haberet
aīū promptū tū habebat corpus debile
et uē homini tendenti nuper ad tā arduū
iter uz montis purgatorij. Modicus labor
est sanus et de facili fatigatur. Ideo ponit
responsionē uirgilij dicens et ille uirgilius
disse figliolo mio. uocat eū filiū quia uocau
erat eū ī patrē. ī fin quiui ti tira .i. usqz ad
istū certū unde dicit et aditomi uno balzo
.i. digito demonstrauit mihi unū gradum
uno poco ī sue .s. propiquū sibi che da qllo
lato el pogio tutto tira .i. mons totus decli
nat et declinatur. Et p hoc moraliter āmo
uet q homo tendens primo ad uirtutem
debet cū moderamine certo gradatī ascen
dere et eligere sibi omi die certā particulā
quia totā uirtutē nō posset cito et simul
amplecti. Ideo bene uirgilius assignauit
sibi certū tminū. Ideo statū ponit effectū
huius boni consilij dicens si me sperona
ron le parole sue .i. adeo ītatauerunt me
ad uiā, chio me sforzai carpando a psso
alui quia quando homo est factus certus
de tmino propinquo nō ita grauatur
quātūcūqz fessus unde dicit tanto chl
cingho sotto i pey me fu .i. donec ascendi
illū gradū quē mostrauerat mihi. Cin
ghiū enī uocant montani Çonaç quādā
que appet naturalit ī saxa et sic requeuit
ibi cū corpore sed nō cū aīo.

A Seder ci ponemo iui amē
dui

Volti aleuante onde erauā saliti
Che suole ariguardar giouare
altrui.
Li ochi prima drizai abassi liti
Poscia li alzai al sole e amiraua
Che da sinistra nerauā feriti.

Ista est secunda pars generalis ī qua poeta no
ster describit dispositionē celi illis existētib3
ī illo hemisperio, et primo cōtinuans dicta di
cendis ondit, quō dederint se quieti corporis
et labori mentis dicens, Ambedui .s. ego
dantes fessus et virgilius grā mei, ce ponim
mo a sedere iui .s. ī isto balçio siue cinghio p
ostenso et uerē erat opus quiete corsa ad
istam speculationē describendā, uolti ad
leuante .i. uoluentes uisu3 uersus ortum
solis, onde erauan saliti .i. a qua parte orie
tis intrauerimus primū ascēsum montis che
.i. qui oriens sole giouare .i. delectare al
trui ariguardare, et tangit modū sue insp
ectionis dicens qp ut reuigoraret uisu3 ad
respiciendū melius solem reflexit oculos
ad terram unde dicit, gliochi prima drizai
abassi liti .i. ad extremā ripa3 illius insule
plane et basse ubi sol primo oriebatur et
ubi fuerit lotus rore et cinctus iunco a
virgilio .q. d. tacite ī mente sua, si nō tantū
me humiliassem nō essem tantū exaltatus
et abinde oritur sol .i. grā dei facientibus
taliter unde dicit, poscia gli alçaua al so
le et amiraua, quia uidebat contrariu3
eius quod erat solitus uidere et ecce che
da sinistra erauamo feriti .s. ab ipo sole
et sic umbra erat proiecta ī dexteram.
Unde nō qp si homo est conuersus ad oriente
ī isto nrō hemisperio hītabili, sol ferit ipm
a dextra, et iacit umbrā a sinistra ī illo aūt
hemisperio īferiori facit ɔtrariū. ideo nunc
feriebat dante3 a sinistra et iacebat um
bra3 ad dextra3 quia nr̄ occidens est ibi
oriens, et e ɔ̄ et ita qn̄ ī nostro est nox, ī
illo est dies. Nota etiā quanta arte utitur
poeta noster ī ista fictione quia tacite
dat ītelligi qp uir sapiens q nūq uult pde
re tempus qn̄ fessus cessat ab opatione
uirtutis uacat sciē meditando tm̄ mēte
circa aliqua pulcra sicut ipse nūc circa
subtilia contra pigros ignaros qui faciunt
residentiam hic.

Ben sauide il poeta chio staua
Stupido tutto al carro de la luce
Oue tra noi e aquilone entraua.

Hic poeta ondit quomō Virgilius ppendit de
eius admiratione et admirationis causam
dicens, ben sauide el poeta .i. bene ppēdit
virgilius, chio staua stupido tutto .i. stupe
factus nouitate rei mirabilis et isolite mihi
al carrico de la luce .i. solis cui poete attri
buūt quadriga3 .i. currū iiii.or rotarū, quia
sol efficit nobis iiii.or tpa anni quibus uelocit̄
currit ī luce suā dispensat distribuit oīb3
et dicit, oue tra noi et aquilone itraua
.i. inter ipos et septētriones, et itellige qp
uirgilius et dantes erant nūc ī hemisperio
illo inferiori qm̄ ī nostro hoc est īpossibile
videmus eni solem nasci ex parte dextera
quia inter orientem et haustrū et occidere
ī sinistra parte q̄ ī obliquū q̄i inter occi
dentem et septētrionem hoc aūt certum
est ɔtingere nō ex continuo motu ipius so
lis sed ex motu firmamenti quo quotti
die refertur ad occasum, quod firmamē
tu3 mouetur oblique nobis. ideo bene dic
autor qp sol bene intrabit inter ipos et sep
tentrionem quia occidens nostru3 ē oriēs
ibi, unde nō ulterius qp a tribus ptib3 terre
.s. oriente occidente et meridie splendor
solis potest intrare ī quāqꝫ domū, sed a
septentrione nunq̄ quod ideo contingit
quia sol nunq̄ uenit ad septentriones.

Ondegli ame se castor e poluce
Fossero ī cōpagnia di q̄llo specchio
Che su egiu del suo lume cōduce.
Tu uederesti il çodiaco robechio
Ancora allorse piu streto rotare
Se nō uscasse fuor del camin
uechio.

Hic poeta noster ondit quō et qualit̄ Vir
gilius declarauerit sibi quare et qualiter
sol itrat aliter ī illo hemisperio, aliter ī no
stro, sed ante q̄ descendā ad expositione
littere eius ad clarā noticiā, oportet pmo
aliqua notare. Et primo qp celu3 est corpus
sphericu3 ī cuius medio est unus circulus
diuidens ipsum celu3 usqꝫ ī duas partes
equales, qui uocantur equinoctiales. Sunt
et duo alii circuli qui distantes ab illo, alt̄
a dextra alter a sinistra qui dicuntur tropi
ci quorū unus uocatur tropicus cancri
siue estiualis quia cum sol peruenerit ad
istu3 circulum ī signo cancri, facit nobis
estatem. Alius uero appellatur tropicus
Capricorni siue iemalis, quia quando

sol pertinet ad istum circulū ī signo capricor
ni facit nobis yemē et dicitur tropicus .i.
cōuersiuus, quia cū sol peruenit ad utrūqʒ
istorū cōuertit cursū suū et retrocedit,
unde nunq̄ potest exire istos confines. Ulte
rius celū ī extremitatibus suis, habet duo
puncta super que uoluitur que appellan
tur poli, quorū unus est ī septentrione
aliis releuatus nobis ubi est tramontana.
Alius est ī medio bassus nobis et occultus.
Adhuc est circulus quidā ī celo obliquus
qui per transuersū amplectitur tres pri
mos circulos .s. equinoctialez et duos tro
picos. et iste circulus grece uocatur Çodia
cus .i. circulus aīaliū, quia ī eo sunt signa
sub quibus continuo cūrit sol et ceteri pla
nete, tū sol uadit p mediā lineā Çodiaci
que uocatur ecliptica. Alij uō planete non.
Est etiā notandū q sex signa appellantur
septētrionalia quia respiciunt septētrionē
.s. Aries Taurus. Gemini. Cancer. leo Vir
go. et qn̄ sol facit nobis estatem est ī istis
et calorem quia respiciat nos magis alte
et recte. Alia sex signa appellantur meri
dionalia, quia respiciunt meridiē. s. Libra
Scorpius, Sagittarius, Capricornus. Aqu
arius et pisces. Et quādo sol est ī istis fa
cit nobis yemē et frigus, quia respiciat nos
magis oblique et basse, ut hoc oīa hntur
clare ī tractatu spere. Nunc ueniamus ad
litterā cuius sententia prius est sumēda.
Dico ergo q virgilius uult dicere ī effectu
q si sol qui est modo ī ariete, esset ita ī
signo geminorū, ipse uideretur Çodiacū
uolui uicinius septētrioni, et est uerū q
sicut patet ex iam dictis signū geminorū
est signū cancri, ī quo est sol altissimus,
Ita q si sol esset ī gemīs uidetur melius
Çodiacus ea pte qua respicit polū nostrū
et ita si esset ī cancro multo plus ordi
na sic litterā, unde igli ad me, supple
virgilius dixit, tu uederesti el zodiaco
robechio .i. rubicundū, quia habet ī se
sex signa flammea, unde appellatur
signifer rotare .i. circuire ancor piu
stretto .i. magis prope alorse .i. polo
artico ubi sunt due urse .s. maior et
minor de quibus dicitur alibi sepe et
pcipue paradisi capitulo xiij°. saluo se
nō uscisse .s. ille Çodiacus fuor del ca
min uecchio .s. antiquū quod facit inter
duos polos tropicos quod est ī possibile
p nāz et hoc dico se castor e poluce fos
sero ī compagnia de quello specchio .i.
corporis illuminosi .i. solis ī quo se cetera
lumina speculantur, unde dicit, che
su e giu del suo lume conduce .i. ī hoc he
misperio superiori et īferiori uel ad sup
eriores et inferiores stellas. Sed ne

remaneat aliquid obscurū, In ista littera tā
bene declarata est ulterius īquirendū quare
Castor et polux ponūtur hic pro signo gemi
norū. Ad quod est sciendū q Juppiter rex
Cretensis tempore quo regnauit uiguit
tanta magnitate et felicitate, q omīs uiri il
lustres et mulieres grecorū finguntur a poe
tis traxisse originē ab eo, finxerūt quod ex Jo
ue ī spetie cigni .i. forma pulcritudinis
ex leda uxore tindari nati sunt duo filij
gemelli ex uno ouo .i. ex uno germine et se
mine et due filie gemelle ex alio ouo germīe
Gemelli fuerūt castor et polux fres qui
simul nati fuerunt parē formā, uirtutez
et factū. Gemelle fuerūt hellena et Cli
temestra, eodē partu nate, que fuerunt
pitatem magi et uitupij .s. libidinis, quia
hellena adultera paridis fuit causa tanti
belli et excidij tā nobilissime ciuitatis Troye.
Clitemestra uō adultera egisti sacerdotis
fuit cā mortis nobilissimi ducis grecorū
ōtra troyā. Ad propositū quo cū paris rap
uisset hellenā, Isti duo reges fres eius
audito rumore ī fami subito ascenderunt
unā galeaz et uelocissime secuti sunt eū,
sed statū orta ualida tempestate absorti
sunt ī mari, et quia postea nunq̄ uisi sūt
nec scitū fuit de eorū morte uel sepultu
ra fuale psuasum est uulgo, quod fuerat
rapti ī celū propter eorū uirtutē et glo
riam, sicut recte accidit de Romulo in
simili casu tempore mortis uiolente
eius, poete uō finxerunt, q erant ōuersi
ī sydera geminorū. unde Omerus. xi° odis
see introducit Vlixem dicentez et ledaz
uidi tindari ux. que sub tindaro fortis
simos genuit filios, Castorē equorum
bellicosū pugillo bonū pollucez. Aliquādo
certe uicissiz uiuūt, Aliqn̄ at moriuntur
.i. qn̄ unus uiuit alter moritur et eō, qd'
ideo factū est, quia eorū stelle ita se ha
bent q una apparente alia latet et eō.
Est aut̄ signū geminorū signū huma
nū quo ascendente poeta noster natus
est. Ideo facit libencius de signo geminorū
quod libentius cōtemplabat ī Çodiaco
cū ita bene ymo melius posset dicere
de Cancro qui magis distat ab equin
octiali et magis appropiquat polo.

Come cio sia se imo poter pēsare
Dētro racolto ymagina syon
Con q̄sto mōte su la t'ra stare.
Si chamē due hāno un sol oriçō
E diuersi emispi, onde e la strada.

Che mai nõ seppe charregiar feton.
Vedrai come costui cõuien ch uada
Dalun quãdacolui dal altro fianco
Selontelletto tuo ben chiaro bada.

Hic virgilius docet poetã cognoscere diuersum
itroytũ solis et diuersã umbrã p unã figurã
et demostratione clarã et breuiter dicit. Con
sidera ĩ mente tua, qd mons syon quod est ĩ
yerusalem que est ĩ medio mundi habitabilis
sit directe oppositus huic monti purgatorij
ĩ quo nũc es et uidebis clare, quomodo sol
mouetur nobis dispositus ab illis qui sunt ibi. qr
.s. ferit illos a dextera et facit umbrã a sinistra
nobis uõ eõ. Dicit ergo virgilius, selo uoy pen
sare come cio sia. s. qñ sol intret iter nos et
aquilonẽ et facit umbrã a sinistra de qua re
tu mirаris, tu racolto dentro. s. ĩ mente tua, qr
nõ potes hinc uidere montẽ syon cũ oculo cor
porali. ymagina syon. hinc mons erat ĩtra ye
rusalem et bene hitabilis. unde appellabatur
Ciuitas dauid, ideo poeta potius facit mentio
nem de eo q̃ de monte oliueto uel caluario, qm
sacra scriptura sepissime nominat eũ et maxime
psalmista, star ĩ su laterra. s. ĩ uestro mundo
cõ questo, i. ita recte sicut iste mons purgato
rij stat ĩ medio huius terre, ita qd isti duo mo
tes sunt oppositi, unde dicit, siche ambedue
.s. syon et iste mons, ãno un sol oriçon, qui
est circulus diuidens hemispiũ supius ab ĩfe
riori, sicut plene declaraui ĩ secundo caplo
huius libri circa principiũ unde dicit et di
uersi hemisperij onde e la strada. i. Çodiacus
qui est uere strata frequẽtata p quã ĩpauisabi
liter currit sol et ceteri planete quod declar
at cũ dicit, che mal nõ seppe cãregiar phe
ton, iã pluries ĩ inferno tacta et exposita est
fabula fetontis, qui filius solis male sciuit
regere currũ paternũ, nã exiuit stratã pre
dictã antiquã. s. Çodiacũ. ideo bene dicit.
mal i. malo suo et aliorũ nesciuit aurigare
quia ipse fulminatus fuit et suffocatus ĩ pa
do et omia flumina et germina aruerunt
ergo bñ male cessit, quia nesciuit gubernare
currũ omistũ tanta luce, q̃ hac imaginatiõe
facta uideray, i. faciliter cognoscere poteris
comẽ ille Çodiacus et p cñs sol, nuien che
uada ad costui. s. huic monti purgatorij da
lun fianco, i. ab uno latere. s. a dextro, quando
ad coluy. s. monti syon uadat, dalaltro. s. late
re quia sinistro, nõ Çodiacus amplectitur
aliquod utrũqz hemispiũ et dicit, se lintelleto
tuo ben chiaro bada. i. si bene respicias cum
speculatione itellectuali.

Cierto maestro mio dissio unquãco
Nõ uidio chiaro si comio discerno
La doue mio ĩgẽgno parea manco.
Chel meço cerchio del moto supno
Che si chiama equator ĩ alcunarte
Ech semp rimam tral sole el uerno.
Per la ragion che quinci si parte
Verso settẽtrion quãdo li ebrei
Vedeuan lui uerso la calda parte.

Hic Poeta noster fatetur virgilio se melius itelli
gere nũc istũ motũ Çodiaci et melius ipm decl
arat, dicit ergo, dissio. s. virgilio. maestro mio
qui tam bene declarasti m istũ passũ obscurũ
et remouisti dubitationẽ meã, certe unquanco
nõ uidio chiaro. q. d. sciebã sed nõ ita clare, co
me or discerno la doue il mio ĩgegno paria
manco. i. aliqualiter defectiuũ et certe uerũ
dicit, quia bene debes ymaginari qd poeta nr
nũc studiosius discusserit istã materiã et cla
rius intellexit, uolens eam nũc describere et
ecce quid, chel meçio cerchio. i. circulus eq
noctialis diuidens speram ĩ duo equalia, sm
omnẽ partẽ sui equaliter distans ab utroqz po
lo, del motto supno, unde dicitur et circulus
primi motus, che se chiama equatore diei et noc
tis, dicitur eĩ sic quia quando sol transit per
illud quod accidit bis ĩ ãno. s. ĩ principio libre
et arietis, est eqnoctiũ. i. uniuersa tra et dicit
medius quia sicut est ĩ spera, ĩ alcuna arte
.s. ĩ astrologia, et dicit che sempre rimano tral
sol et el uerno, hoc pro tanto dicit, quia qñ
sol uadit p septẽtrionalia, tunc facit nobis
estatẽ et alijs yemẽ, a quibus est elongatus
et eõ. quando cũ uadit p signa meridionalia
facit illis estatẽ et nobis yemẽ et ita eqnoc
tialis semp est medius ĩter estatẽ et yemẽ,
quia sub equinoctiali est maximus calor
quãuis auicenna dicat qd sit pars temperata
sub eo uel habet respectũ ad extrema ad q
nunq sol accedit, ubi est ppetuũ frigus et
assignat cãm dicens, p la rasione che de
quinci se parte. i. quia ex hac parte remo
uetur a nobis, uerso el septẽtrione. i. cõtra
aquilonẽ, ubi oppositum fit nobis unde di
cit qñ li hebrei. i. iudei, quia erant olim
hitantes ĩ syon ĩ ierusalem, uedeua lui. s.
solem, uerso la calda parte, i. meridiem et
dicit notanter uedeuan de pñti, quia de pñti
iudei nõ hitant ierusalem, unde nõ qd poeta
ita poterat dicere de italicis et gallicis et alijs
hitatoribus nre tre, sicut de hebreis, sed po
cius facit mentionẽ de hebreis, quia fecerat
mentionẽ de syon monte, ideo mag facit

de habitatoribus eius mentionem.

MA se ti piace uolentier saprei
Quātauemo ad andar chel pogio sale
Pui che salir nō posson li ochi miei.
Et egli ame. q̄sta montagna e tale
Ch semp̄ al cominciar di sotto e graue
E quāthom pui uassu e mē fa male.
Pero quādella ti parra soaue
Tanto ch suo andar ti sia legiero
Come aseconda giuso ādar p naue.
Allor serai al fin desto sentiero
Quiui di ripossar lafāno aspetta
Pui nō rispondo e q̄sto so puero.

Ista est tertia pars moralis et pulcra ī qua autor describit nāz et proprietatem illorū pigrorum et unū illorū ī spāli. Et primo antē q̄ ueniat ad istam gentē describit nām et proprietatem montis dicens q ipse resumptus a labore corporis p quietē auditis istis delectabilibus dixit birgilio, ma se piace, quia uidebat multū fatigatū te, uolentera saprey quāto aūo ad andare, timebat labores longe uie unde dicit, chel pegio sale .i. mons tendit ī altū, piu che salir nō posson li ochi mei, quia uisus nō poterat attingere cacumen montis quod erat contiguū celo et talis est recte uirtus q̄ tendit ad celū, et subdit responsionē qui pulcre exprimit naturaz uirtutis unde dicit, Et egli ame questa montagna e tale .i. talis nature et proprietatis che sempre al comīciare de sotto e graue sicut iam expertus fuerat, e quanto pui ua su et men fa male, quia minus grauat et hic nō lector q hic poeta allegatissime describit uirtutē sub figura mōtis qui ad radices est asperimus sed ī sumitate est amenissimus p hoc .n. ondit q uirtus est de difficili et a principio uidetur dura, sed ī fine est suauissima, q aūt uirtus sit de difficili patet q difficilius est attingere mediū, quā extrema ut probat phūs .2°. ethicorū. Item difficilius ē naliter ascendere q̄ descendere. unde plus trahit unus y deorsum q̄ .x. sursū. Corpus aūt corruptibile agrauat aīam, trahens illam deorsum ad malū, et nō erigens sursum ad bonū, preterea bonū fit tantū simpliciter .s. bn̄ agendo, malū uō multiplicat .s. agendo et cessando abono, adhuc illud quod mouet nos ad bonū est extra nos, et est futurū .s. eterna felicitas illud quod mouet nos ad malum est ītra nos et est pñs, ergo delectabile aprehēsum p sensum seu p ymaginationē de necessitate mouet concupiscētiaz, sed tam ī fine uirtus est maxime delectabilis .s. qn̄ est bene habituata unde phus primo ethicorū, signum generati habitus est delectatio. uirtus eī sicut et scīa est arbor altissima, cuius radices sūt amarissime. fructus uō dulcissimi Ideo bn̄ concludit birgilius, pero che quandella ti para suaue .i. montanea uidebitur facilis, tanto ch ī suo andare ti sia legiero .i. sine labore quod declarat pulcra methaphora, como ad secōda ī qui andare per naue. sup. est facile et sine labore, allora sera al fin desto sintero .i. summitate montis ī paradiso deliciarū ī fine laborū unde dicit qui di ripossare laio nella fano aspeta quia ante nō poteris habere quietem naz cū peruenerit ad dictū locū nō laborabit amplius ī ascendendo sicut uidebis q ascēdendo p omīs speras celi nunq̄. fingit poeta se sentire laborem et dicit piu nō responde .s. ex certa scientia ex experientia faciet te certum primaz aūt amaritudinē phorrescit quibus pigri sicut statim patebit de uno pigerimo.

E come egliebbe suo parola detta
Vna uoce da p̄sso sono. forse
Chedi sedere ī pria haurai distretta.
Al suon di lei ciascun di noi si torse
E uedemo amācina un gran p̄done
Del qual ne el ne io p̄ma sacorse.
La ci traherno e iui eran p̄sone
Chessi stauano alōbra dietro al saxo
Come luon p negligēça astar si pono.
Ein di lor che mi sembiaua lasso
Sedea e abracciaua le gienochia
Tenēdo il uiso giu tra esse basso.
O dolce signor mio dissio adochia

Colui che mostra se piu negligēte
Che se prigeça fosse sua sorochia.

Hic poeta uolens describere septaz pigrorū
pulcre fingit q̄ virgilio talia dictante et per
suadente ascensū montis, una uox uenit
de transuerso ad disuasionez huius. unde dic̄
et come egli .s. uirgilius, ebbe sua parola
ditta una uoce de presso sono, hic sciendū
est q̄ hec fuit uox unius pigri qui uocatus
est bilacqua. Iste fuit de florentia qui facie
bat citharas et alia istrumenta musica. vn̄
cū magna cura sculpebat et incidebat colla
et capita citharaz, et aliquando etiā pul
sabat, ideo dantes familiariter nouerat eū
qr delectatus est ī sono. unde supius ī 2°
capitulo posuerat unū amicū cantorē, ita
nunc ponit aliū sonitorē, et quia nouerat
istū tā pigrū ad oīa, nō tn̄ prauū sed satis
purū, ideo cum bona gr̄a fingit ipm̄ sal
uū. dicit ergo uox eius, forse che de sedere
ī prima aueray destrecta. q.d. ante q̄ per
uenias ad sumitatez, suauē habebis necēō
ponere ad descendendū l' sedendū sicut
te posuisti semel. q.d. irrisiue tu nō es
adhuc ibi, et ondit poeta quomō deuene
rit ī cognitionem istorū pigrorū, quorū
morē describit. vn̄ dicit, Ciascun de nuy
.s. virgilius et dantes. si torse. i. uoluit se
al son di ley. i. illius uocis dissonātis mul
tū ab eorū nobili itentione et uidimo
ad manana. i. a sinistra a qua parte sunt
reponendi isti tristes. vn̄ gran predone. i.
unā magnā petrā siue saxū, que facieb
at unā magnā umbrā. del qual. s. saxo
ne ello ne io. i. nec uirgilius nec dantes,
prima saccorse. i. ante q̄ audiremus illā
uocē que traxit oculos nr̄os ad locū. vn̄
procedebat et ideo nō pponderat quia
erant dediti meliori speculationi, ergo
la a trahemo. s. uersus petronē, et sui
eramo psone. i. aīe quorūdā pigrorum
che si stauan alombra dreto al sasso, et
uide q̄ vn̄ poeta tangit ī breuibus sibi
propriā nām istorū illiū qui ī frigore
stant ad solem, et ī sole stant ad umbrā.
Nunc enī erat sol altus, ideo retraxerat
se ad umbrā post saxum. Na isti tales
ī omī tempore uitant calorē, fugiūt ca
lorem et frigus. Et ideo de eis tam breui
ter et tā leuiter poeta ptransit. vn̄ uide
q̄ qualis est secta captiuorū ī inferno
talis est secta istorū pigrorū ī purgatōrio
et tangit, quare sic stabant, quia non
aliqua necessitate uel causa, sed ex me
ra pigricia. unde dicit como homo che
p negligencia a star si pone. unde isti
pigri non sunt negligentes ad opa meri
toria, sed etiā ad oīa facta ita q̄ pmittūt
domū ruere super se, et quitā cadere sup
oculū suū, et unde nūc poeta noster des
cribit ī spali unū amicū suū, cuius pig
ricia omī suo tempore ancessit inter sī
bi notos, et specificat eū ab hītu nature
pigri dicens et vn̄ dilor, hic erat bilacq̄a
cuius uox male sonuerat supra, che me
sembiaua lasso. i. qui uidebatur fessus
sedendo, quia nunq̄ faciebat nisi sedere
hoc dea, vnde cū dantes aliqn̄ ī uita icre
paret eum de pigricia sua, iste erat soli
tus ridere, q̄ dicit sedendo et quiescendo
fit sapiens. Sed certe sedent negligētes
et sedent sapientes. vn̄ nō q̄ duplex est
ociū, alterū uiri sapientis, qui negociat'
circa studia honesta, et hoc ocio nihil ē
dulcius. Aliud est negligentis qui sola re
quie delectatur, et tali ocio nihil ē fedius,
nihil ē similius sepulcro. Primū ē stud
iosorū a quo pueniūt egregia opa utilia
et delectabilia mūdo, quale est istud
opus gloriosum nr̄i poete. Secundū ociū
est apsum tristibus deditis uentri et so
no, Quod sm̄ uirgiliū est consanguineū
mortis uel saltē ē ymago eius. Labor q°
est mr̄ uirtutis et glorie, ociū uō parit
uitiū et ifamiā, quale erat ociū bilacq
vn̄ audi si bene sedebat, dicit eī et abr
aciaua le zenochia, tenendo il uiso basso
tra esse. i. iter illa genua, dignū ergo ē
q̄ diu tardet uidere celū, qui diu non
cessauit respicere traz, et subdit quō
onderit illū uirgilio cū exprobratione
pigricie, dicit q° dissio .s. uirgilio, o dol
ce padre mio adochia, i. cū oculo respi
ce si uis bene ridere. Colui che mostrar
se piu negligente, ex habitu corporis
che se pigricia fosse sua sorochia. q.d.
ac si ipse et pigricia nati essent ex eodē
utero nature.

Allor si uolse anoi epuosi mēte
Mouēdo il uiso pur su pla coscia
E disse or ua tu su che ualente.
Conobbi allor chi era e qlla
angoscia
Che mauacciaua un poco ancor
la lena
Nō mi pedi landar alui. e poscia
Cha lui fo giōto alço la testa apēa

Diciēdo hai bē ueduto comel sole
Da lo mero sinistro il carro mena:

Hic poeta ondit quō si habuerit ille audiens sibi īpropari pigriciā, et quō cognouerit eum ex actibus et uerbis eius dicit ergo allor. s. ille spūs sentiens se tangi ad uiuū, se uolse ad nuy. i. ad me et uirgiliū, et posemente mouendo il uiso pur su p la costa quia nō substinuit grauatū humore tre caput aliquātulū subleuare. Ociū enī et quies sunt due pestes hoīs, qui pariunt timore corpori et rubiginez aīe, et audi uerbū trislius ipō actu, et disse or ua su, tu che sei ualente, ita dicit piger ulis tota die qn̄ arguitur de pusillanimitate sua. Vade tu qui habes bonas carnes. q. d. Ego nō sum angelus, nec habeo ducez sicut tu ut possim ascendere montez arduū. Et ideo dicit poeta, Conobbi allora chi era, ex loquela sua quia ducebat labia sua ita lente et linguaz sicut et cetera menbra. Ideo quantūcūq3 fessus accessi libenter ad ipsum ociosum. Unde dicit, et quella angossa che mauacaua un poco ancor la leua, quia eram ita fessus, qp uix poterā respicere, mo ni impedi landar aluy, quia putaui modicū recreare sermonem eius. Unde dicit, Et poscia cha lui fo aguinto alcio la testa a pena, Unde quō ille trislis bene allinrexit duobus tantis uiris poetis, et quō recepit honorifice cōcaue3 suū uiuū ad quē uidendū ceteri spiritus conarbant et reuerebat et audi quid dixit dicendo iusiue. ai bē ueduto como el sole mena el carro da lo mezo sinistro. i. a spatula tua sinistra. Itē eī bilacqua nō uisus ab autore latens sb saxum tacitus ascultauerat collationez quā fecerat cū uirgilio circa motū solis qui ī illo hemisp̄io feriebat ipm a latere sinistro, et faciebat umbraz a dextra. Unde uide qp iste piger surpius dānauit laborem dantis circa opus uirtutis. Hēc iterū dānat laborem eius circa studiū scientie, et hic te lector uolo parū morari cū anime, et ymaginari qp poeta nō sine quare ītroducit istuz deridentem pulcrā speculationē eius sub iuste quia iuste ipse irriserat turpē pigriciē illius. Unde nō qp sm̄ ptolomeū ī principio sui q̄tripti Astrologia habet duas partes, quarū una ē de iudiciis, altera de motibus. Prima si sit uera uel fabulis, tn̄ nō diu uidetur facta. Ideo qui laborat circa eam merito uidetur irridēdus nō solum ab ignorātibus, sed etiaz a uiris sapientibus. Hanc partez astrologie dānauit et icrepauit poeta noster multū egregie xx. C°. Inferni qui īducit hoīes ī errores multos. Alia pars Astrologie est de motibus et ista est ualde nobilis, utilis et necciā. Unde et Ecclesia habet calendariū et aureū nūz et alia multa nisi ab astrologis. Ideo iste piger īutilis īdigne irridebat dantem nūc īspeculationi motuū celestiū, sicut etiā. Virgilius īcrepuit eū deplorantem īfelicitatez astrologorū diuinatorum ut patet p̄dicto Caplo. XX°. Sic ergo patet qp poeta noster sub ista fictione dat nobis ītelligere morē pigri qui truffatur de uiris sapientibus, qui fatigant aīuz circa cognitionem rerū occultarū et subtiliū, cū ipi marceant se ocio et audent dicere, nl̄ li noceo nihil mali facio, sed īpossibile ē bn̄ agere agentez ut testatur p̄hus libro politicorū. Vadat ergo bilacqua et marceat cū aqua sua et tu lector nō mireris, si poeta īduxit tam istū obscurū ī tam nobili materia, et exemplū poete studeas Imitari.

Li atti suo pigri, e le corte parole
Mosson le labra mie un poco a riso
Poi comincia'. Bellacqua a me nō
dole.

Ditte o mai ma dimi pch' assiso
Qui ritta se attenditu iscorta
O pur lo modo usato ta ripriso.

Hic poeta ondit quomō ex actibus et uerbis istius recepit risuz et consolationē dicens, li atti suoi pigri e le corte parole, quales fuerunt audiuisti quia dixerat tantū duo uba, que fuerant duo stomata sua, mosser le labra mie un poco a riso, qui tamen raro uel nunq̄ uel legere uel scribere istaz litterā, poi comenciai. supple dicere illi o bilacqua. Et est notādū cōueniens homini. Bene eī bilacqua ondebat se nunq̄ bibisse uinū, ita erat gelidus et tardus, ad me nō dole deti o may, postq̄ uideo te saluū, et cōtinuo petit de cā tarditatis eius dicens, ma dimme pche si assiso qui ritto. i. quare es tu firmatus hic, attenditu iscorta. i. spectas ducez tu, qui te conducat ad montez sicut ego habeo o pur ta ripriso. i. uel tu resumpsisti, lo modo usato. i. pigriciaz quā eraz semp solitus habere tecū ī uita.

Et egli o frate landar ī su ch' porta
Che nō mi lassarebbe ire a i martiri

Lucel de dio che siede ī su la pōta
Prima cōuien che tāto il ciel magiri
Di fuor da essā quātio feci ī uita
Perchio īdugiai al fine il buon sospiri
Se oratione ī pma nō maita
Che surga si di cuor che ī gracia uiua
Laltra che ual chē ciel nō e udita:

Hic poeta ponit responsionē bilacque ad peticiones suas qui nō loquitur amplius displicenter sed reuerenter ɔfitens culpaz suā unde dicit et egli .s. bilacqua respondit mihi o frate et amico andare ī su che porta .q.d. nihil prodest et ecce cām, che langielo de dio che de su la porta .i. sacerdos dnī q sedet ī introytu ueri purgatorij ut patebit Capitulo nono, nō mi lassarebbe iri ad martiri .i. ad penaz que irrogantur uniq³ intra purgatoriū, s̄ ī suo tempore purgabor currendo sollicite p circulū occidiosorū ubi nūc semp sedeo hic et ecce quare prima cōuien che tanto el ciel magiri .i. tantū tempus di for da essa .s. portā quanto io feci ī uita .i. quāto tempore uixi ī mundo p che īdusiai al fine ibuon sospiri .i. ɔtritionem et pnīaz saluo se oratione ī prima nō ma uita breuiādo mihi terminuz et dicit, che surga suo dicitor che ī gratia uiua .i. alicuius iusti uiuentis ī mūdo siestro sicut et petebat Manfredus ī capitulo precedenti et bene dico ī gratia qr laltra .s. orō īiusti che uale .s. nihil che ī ciel nō e udita .i. nō exauditur a deo et hoc notaui supra secundo et tertio caplo de illis qui uidentur stare sine .s. pena.

E gia il poeta īanci mi saliua
E dicea. uiene omai: uedi ch tocho
Meridian del sol che ala riua
E uopre la notte gia col pie mor
ocho.

Hic ultimo poeta claudens caplm describit recessum eorū a loco. dicens E gia el poeta .s. uirgilius īanci mi saliua .s. p montem qui uidebatur sibi nimis sterilis cū illis pigris, Ideo admonebat nō esse perdendum tempus, et dicit ueni omai, qr tempus est recedendi, Ideo describit statū temporis et uidetur breuiter dicere qp iā erat hora meridiana ī illo hemisperio eorū īferiori et ī nostro nox iā dillatauerat se usq; ī occidentē dicit q̄ uidi che tocco meridian dal sole .i. circulus meridianus, quid sit meridianus est tactus a sole .q. est meridianus est dictuz plene .3.º caplo circa principiū che .i. qr uel quod la nocte .s. procedens ab oriēte corpr, morocco .i. mauritaniā que ē regio Affrice ī fine occidentali, et ponitur pro parte occidentali, colpe, quia iam puenit ī occidentem ita qp dat pedem nocti dela riua .i. ī extremo littore morochi, unde nō qp sicut nō fit dies equaliter oībus quia prius fit ī oriente q̄ ī occidente meridie et prius ī meridie q̄ ī occidente Ita fit nox similiter diuersimode :.

Io era gia da quelle om
bre partito — Quintū Capm
E seguitaua lorme del
mio duca
Quādo di retro ame drigādol dico
Vna grido, ue ch nor par ch luca
Lo ragio da sinistra aquel di sotto
E come uiuo par che si cōduca.
Li ochi riuolsi al suon di qsto moto
E uidile guardar per merauiglia
Pur me pur me allume chera rotto.

Postq̄ ī supiori Capitulo proximo pcedenti poeta noster tractauit et determinauit de tertia spetie negligentiū penitentiū sola pigricia naturali. Nunc ɔnter agit et tractat de quarta spetie eorū, qui distulerūt suā ɔuersionem ad deū puenti morte uiolenta, et totum istud Capitulū quītū diuiditur ī quatuor ptes generales. In quarū prima poeta noster ad ɔplementū tractatus pcedentis describit spalez actū supradictarū aīarū erga su et se, erga illū cū increpatione uirgilij. In secunda describit quartā spēm animarū relegatarū ex ex purgatoriū et morē eorū ad se ibi ad tanto. In tertia describit ī spali aīam unius moderni q nārat modū sue mortis uiolente et uno ītomicio. In quarta describit aliū spm modernū q nārat modum sue mortis uiolente et sepulture īcognite ibi, poy disse uno altro. Ad primū ueniens

dico q̷ poeta ad pleniorē perfectionē tangit adhuc de m̄a ī supradicta ne uideatur tibi superfluū si poeta reflectit se ad materiam ptractatā nā si hoc nō fecisset ordo datus uidebatur īpfectus quia p totū īfernū non īuenit sectam aliquā que miraretur q̷ ipse uiuus iret p terram mortuorū et illud idem reperit ī purgatorio huc usq; et quia de amiratione istorū pigrorū nihil dixerat. Jdeo nūc plene hic addit dicit ergo continuās se ad precedentia. Io era gia partito di quelle ombre .s. illorū pigrorū qui stabant cū bilacqua q̷r satis dictum erat de m̄a tam uili et seguitaua lorme del mio duca .s. uestigia uirgilij qui pcedebat me sursum et uocabat ad altiorē m̄aꝫ, qn̄ una .s. illarū aiarū grido dietro ad mi. Unde dicit quia ipse recedebat et illi pigri remanebant ī sessione sua drizando el dito .i. ondens me alijs quia nullus istorū adhuc ppenderat de umbra eius quia erant ita lenti et tardi aīo sicut corpore et quia attente notauerant ipm̄ loqui cū bilacqua et ecce quid dixit ue che nō pare che lo ragio .s. solis da sinistra luca .i. luceat ī dexteram ad quel di sotto propter umbrā corporis et p oīa uidetur uiuus. Un̄ dicit et come uiuo par che si oduca .i. respirādo post ducē suū et ondit poeta q̷ ualde placuerit sibi uidere et audire q̷ habetur ī tanta āmiratione. Unde dicit gliochi riuolsi .s. aiā aīo leto al son de questo motto quod cedebat ī laudē meā et uidile guardar p merauiglia pur me pur me et nulliꝫ aliū pp̄ uitā et illume che era rotto propt̄ umbrā. Et nō lector q̷ istud capitulū quod multū uidetur clarū habet ī se multos passus difficiles et obscuros ut patebit et ecce primo nō debes ītelligere ita nude q̷ isti mirarentur de eo q̷ poeta erat uiuus et q̷ ipse gloriabatur et uirgilius de hoc īcrepuit eum. Jsti enī merito mirabantur de dante q̷ erat uiuus īter tot mortuos quia ante tempus mortis uenerat ad purgatorium ad emendādā uitā uitiosā, mirabantur etiā q̷ erat sapiens īter tot ignorantes. Nā sm̄ ph̄m propter ignorātie admiratur homines sapientes et solus faciebat tale suū opus p quod īuitabat uiuentes adhuc in mundo, ut ex suo uenirent ad conuersionē dū tempus h̄rent ipe aūt audiens uoces istorū que sonabant laudes eius, gloriabatur audire eos q̷r libenter audiebat dici q̷ ipse solus erat uir singularis excellētie q̷ nō habebat parē. Ubi debebat potius cū apostolo dicere, gratia dei suꝫ id quod suꝫ.

Perche lanimo tuo tāto simpiglia
Disse el maestro che landar alenti.
Che te fa ciò ch̄ quiui si pispiglia.
Vien dietro ame e lascia dir le gēti
Sta come torre ferma ch̄ nō crolla
Gia mai la cima p soffiar de uenti.
Che semp̄ luomo ī chui pensier
rāpolla
Soura pensier da se dilūgha il segno
P che la foga lun de laltro īsolla.

Hic poeta ondit qualiter uirgilius ppendens q̷ ipse īflāmabatur uanis laudibus istius multitudinis īpite īcrepuit eum rigide. Unde dicit, disse el maestro .s. uirgilius qui habebat corrigere errores meos, pche laīo tuo simpiglia .i. īplicat se alijs rebus uanis, cum ex proposito tendat ad uirtutem, ideo q̷r che landar allenti .i. retardas et dicit che te fa ciò ch̄ quiui si pispiglia, .i. quid confert uirtuti id quod isti de te loquuntur tacito murmure. q. d. ui che uiuo, potius derogat et detrahit tibi. Et hic nō q̷ uirgilius iuste īcrepat dantē hic qui uidebatur gloriari laudibus uulgarium ignarorum, quia uir sapiens nō debet magni pōdere uulgi iudiciū uanū. Jdeo bene dixit fabius maximus uir sapientissimus paulo emilio nobilissimo gloriā qui spreuerat uerā habebit ut scribit liuius et augustinus. Uirtutē h̄ui magna uirtus est spernere gloriā. Un̄ persius poeta elleganter dixit scire tuū nihil est nisi te scire hoc sciat alter et pulcrū est digito monstrari et dicere hic est quod dictū a faulis male ītelligitur. Loquitur enī persius yronice. q. d. uolens o homo ualens putas ne tu tuam scientiam esse nullā si fama tua nō pdicatur ab alijs et reputas tu tibi ad gloriam, si digito monstraris ī populo. Et de te dicatur īter homines hic est ille. Ad propositum ergo nūc uult uirgilius dicere danti popularis aure uile mancipiū nō te moueat uulgi stupor. Nā melius et tutius est fieri clarum uirtute q̄ fama taliū. Non enī est uera uirtus cui testimonium conscientie nō sufficit, et dat uirgilius optimū consiliū danti dicens uien dietro ad mi, qui duco te ad uirtutem, et nō ad Jnanē gloriā istorū uulgariū. q. d. consule consiliū iudicium rationis nō uulgi, ī examinando te. Unde dicit et lassa dir le genti quociens credis hoc accidisse nr̄o poete cum transiret p ciuitates ytalie, q̷ oculi oīuꝫ conuertebantur ī eum et ora cunctorū loquebantur de eo, et ipse ī aīo complacebat sibi, et ideo contra uentū istum dicit, sta come torre ferma .s. constans

et fortis, che nō crulla gia may la cima, sicut
uoluebas modo caput, p soffiar de uenti
.i. glorie uane que recte assimillatur uen
to ut dicetur īfra et assignat cām dicti
sui dicens, che sempre homo ī cuy pēsere
rāpella .i. repullulant, soura pensere .q.d.
quādo cogitamen bonū īpedit acquisicio
nem pimi, da si di longa il segno .i. finē
principaliter intentum .q.d. pēdit sibam
pro accidente et ecce quare, perche la fo
ga .i. pssura, de laltro .s. cogitaminis hazio
aduenientē, ī solla lim .i. priuat uel de
bilitat primum.

Che potia io dir se nō io uegno
Dissilo alquāto del color cospsō
Che fa lhom di pdon tal uol
ta degno.

Hic poeta ostendit suā bonā correctionem
ad increpationem virgilij, quia facit more
boni uiri, qui nō indignatur et nō excusat
errorem suū, ymo reuerenter et obediēt
subiat se correctioni, et paret precepto,
dicit ergo interogatiue, che poteua io dire:
.q.d. quid poteram de iure respondere
aliud: se nō io uegno, s. post te ergo, dis
silo al quanto comspso del colore .i. res
persus rubore uerecundie, chi fa lom
de perdone tal uolta degno. Et nota q̄
poeta ondit se nūc uere ire p purgatori
um, quia tam cito et tā facialiter pēitet.
Nunc pudor et dolor sunt due precip
ue scale quibus homo ascendit purgato
riū, sed certe lector hic tacere non pos
sum, qr īuenio om̄s auctores puta phos
Poetas, Oratores, hystoricos eodē errore
laborare, quia om̄s latrant, clamāt, dis
putant ꝯtra uulgus. vnus dicit uulgus
indoctus. Alter uulgus īsanū. alius ul
gus uanū, alius uulgus mobile, et ita
de mille. om̄s dānant iudicia, opiniōes,
Sententias, mores, uitā, dicta et facta
uulgi, et tamen ī mala ora om̄s querūt
arte, ingenio, labore, studio, fauorē uul
gi .s. famā laudes et honores, sicut facia
le patet ad propositū. ergo poeta nr̄
erubuit sentiens se iuste increpari de
eo quod uane gaudebat nunc uanis
uocibus istorū plebeiorum.

EH tanto p la costa di trauso
Venian gēte ī anci anoi un
poco
Cātando miserere a uerso a uso.
Quādo saccorsero chio nō daua
loco
P lo mio corpo al trapassar de
ragi
Mutar lo canto ī uno, o lūgo
e roco.

Ista est secunda pars gñalis, ī qua Poeta
describit nouā sectam que superuenit de
uotissime cantans, dicit ergo, entanto
.i. iterim me sic confitente errorē meū,
gente .i. nouū genus hoīum diuersum
ab his quos dimittebamus, quia illi stab
ant isti ambulabant, illi fuerāt ualde
frigidi et timidi. isti uō multū callidi et
audaces. venian ī anci da mi un poco
p la costa di trauerso, nō p uiā rectam
qr nō poterant ascendere subitū ad pur
gatoriū cantando miserere. Et nota q̄
dauid fecit hunc psalmū cū nimis gra
uiter offendisset deū, de quo psalmo
dicetur magis proprie paradisi Caplō
isti aūt grauiter offenderant deū
nec penitueranit ī uita sicut dauid, ideo
merito suppliciter īplorant diuinā mīa
confitentes illud dauid culpas suas di
centes simul illud dauid. Miserere
mei deus, sēm magnā mīā tuā, et sēm
multitudinē misationū tuarū dele ini
quitatē meā. Deus enī ut dicit deuotus
bernardus dr̄ pater misericordiarum
nō ulcionū uel iudiciorū quia miseredi
cām et origines sumit ex proprio ulci
scendi aūt magis ex nostro, ymo q̄dā
iusticia uidetur misereri, quia impia
est iusticia que hunc fragilitati nō no
uit ignoscere et dicit, adverso adverso
ad quod nō q̄ dauid scripsit psalmos
suos sub lege metri sicut et Jeremias
planctus, vnde arator poeta dicit met
ca iux sacris nō est īcognita libris ps
alterii liria cōposuere modi. Nō etiā
q̄ dauid fecit .C.L. psalmos, et uersus
duomilia sexcentos sex. vñ v. ter qui
quagenos dauid cāit ordine psalmos
versus. Bis mille sexcentos sex canit il
le, de quibus psalmis septem appel
lantur spiales siue penitentiales, ad
quorū similitudines petrarca fecit
alios septem, et unus deuotissimus
qui magis uidetur uocare deū ad mi
sericordiā est iste unus .s. miserere.

Ideo bene isti tendentes ad misericordiã
dei penitentia mediante, cantat istu ps
almũ penitẽalem, et isti similiter admir
ati sunt de dante uiuo. Unde dicit q isti h,
quando saccorser chio nõ daua loco al tra-
passar di raggi .s. solariũ, p lo mio corpo,
quod nõ erat paruũ, et ideo faciebat um-
brã, mutar lor canto .s. deuotionis, ĩun
olongo, e roco, quod fuit signũ admiratio-
nis, quia certe ceperunt omnes pariter
admirari et clamare, o quale miraculũ
q iste uiuus uadat p purgatoriũ, et uere
mirabile uidebatur eis, quia iste solus
iter eos nõ distulerat emendationẽ uite
ad senectutem uel mortem, ymo ĩ medio
itinere uite humane rediebat ad uirtutẽ
et salutem .·

E due diloro ĩ forma di messagi
Corsero ĩ contra noi e dimãdarne
Di uostra cõdicion fatene sagi.
El mio maestro uoi potete and-
arne
E ritrar a color che ui mãdaro
Chel corpo di costui e uera carne.
Se p ueder la su ombra ristaro
Commio auiso assai e lor risposto
Faciali honore et esser puo lor
caro .·

Hic poeta ondit qualiter due principales
ex acie illa perrexerunt ad exploradum
qui ipsi erant. Unde dicit. Et duu dilor
Isti duo forte erant quidã dñus Iacobus
del cassaro, et bon conte de monte feltro
ĩ forma de messagi, tamq missi pro pte
ceterorũ. Corsero .s. p costas, contra noi.
Isti duo cucurrerant multũ tempore mor-
tis, unus eques, alter pedes, ut euaderet
a morte, quorũ unus fuit promptus li-
gua, alter manu, ut statim dicetur. Ideo
huc uelociter peruenerunt, et dimãdarne
di nostra cõditione fatene saggi, quia ui
debantur magne auctoritatis. Isti duo
poete quorum alter erat uiuus, et con-
tinuo ponit responsionem uirgilij ad
illos dicens, el mio maestro .s. uirgilius
dixit eis. Nã uirgilius semp assumit p-
tem dantis, quando dictũ cedit ad lau-
des eius, quia laus ĩ proprio ore sordescit,
biuy potiti andarne, ne perdatis tempus
e ritrare a quei che ui mandaron .i. referre
et reportare illis, qui miserunt uos ad nos,
chel corpo di costui, qui sequitur me,
e uera carne .i. nõ fictitia, et ideo st p qr
restaro p uider lombra sua, quia firmau-
erunt, se commo io auiso, bene extimabat
uirgilius q isti mirarentur de quo et ceteri
assay e lor risposto, nec est opus pluribus
uerbis, et ideo faziali honor, quia magni
poete honorauerunt eum ĩ inferno. Ideo
isti multo magis qui sunt saluandi et dic,
et esser puo lor caro, quia iste tamq poe-
ta magnus potest eis dare longam famã
et potest rogare pro eis, quia est ĩ statu
gratie positus .·

Vapori accesi nõ uidio si tosto
Di p̃rima notte mai fender sereno
Ne sol calando nuuole dagosto.
Che color nõ tornasser suso in
meno
E giũti la coglialtri a noi dier
uolta
Come schiera che scorre sança
freno.

Hic poeta describit celerem redditum istorũ
duorũ ad suos p nobilem comparationẽ.
Ad cuius declarationẽ oportet primo no-
tare q sicut scribit phus libro metauro-
rum, uapores attracti a terra ascendunt
plus et minus, scdm eorũ qualitatẽ, qui-
ci sunt ita naturales et grossi q nõ exce-
dunt mediã regionẽ aeris, sed ibi cong-
elantur a frigore uel resoluuntur et ca-
dunt quidam subtiliores et magis ascẽ-
dunt, quorũ aliqui sunt ita rusticosi, q
nõ possunt resolui ĩ uentũ, sed ascendunt
ĩ tantum, q propter uicinitatẽ spere ignis
et motũ accenduntur, et si sunt modice quã-
titatis cito cadunt et p motũ eorũ uidet
q celum aperiatur et plus nõ faciunt,
sed si sunt magne quantitatis, multum
tardant ad resoluendũ, aliqñ p plures
dies, aliquando p plures menses, sicut
comete de quibus dicetur alibi. Ad pro-
positum ergo poeta facit hic cparationẽ
de illis uaporibus, qui sunt modice quã-
titatis et materie subtilioris, et uiscose.
Ad litterã ergo dicit ipse, nõ uidi may
uapori apresi fender sereno, quia hoc

acadit ī estate, di prima notte. s. ī sero. et fa
cit etiam comparationem de nubibus, que per
caliditatem aeris descendunt ad terram, qn̄
expulse a dicto calore, et hoc accidit sepe
de mense Augusti, qn̄ sol est ī leone uel pro
pe caniē maiorē, que eo tempore ascendit
cum sole, ut patet p albumasar ī suo introd
uctorio. dicit ergo, ne sol, i. nec uidi solem
scandere serenitate, calcando nuuole. i. caden
tibus nubibus expulsis. s. a calore, dagosto.
et applicat utramqꝫ comparationem dicēs
ad propositum, che color. i. illi duo nuntij
nō tornassero suso ī meno, p hoc ostendit
q rediderunt ī instanti, tū quia erāt uelo
cissimi de se, tū quia erant citi facti ex uer
bis birgilij, audito q iste erat unus uiuus
qui poterat eis breuiare tempus, et elongare
famaꝫ sicut uidebis q ipse faciet memoriaꝫ
ppetuā de his duobus, et est comparatio ua
lde propria de spiritibus istis calidis et sub
tilibus ad uapores subtiles accensos et leues
et sic ad nubes ueloces que subito currūt p
aerem sicut isti ymo sine comparatione uelo
cius iuerunt et redierunt quā aliqui uapo
res descendant, quia aīe sunt ī corporee, ideo
bene dicit q nunqꝫ uidit tantaꝫ uelocitateꝫ
et tangit quid fecerūt dicens et quinci
la dier uolta ad nuy cogli altri. i. cū cetera
multitudine magna ualde, que facta ē
cupida audita re tam mirabili a simili. come
schiera che corre senza freno. i. sine ordine
aliquo absqꝫ eo quia unus differret alteri,
et ita fuerant isti ardentes spiritus refre
nati ī uita.

Questa gente che prieme a noi
e molta

E uegnonti a pgar disse el poeta

Po pur ua, e ī andādo ascolta.

Hic birgilij consiliū ponit autor circa turbā
istam numerosam secundam, ne expedatur
nimiū tempus utiliter dicens, disse el poeta
. s. birgilius, questa gente che preme. i. cū
pressura uenit ad nuy, cupida uidendi et
audiendi te, e molta, qr ut per se patet
multi sunt et īnūabiles illi qui percutiuntur
tota die quorū multi si uixissent diutius
forte uenissent ad pniaꝫ ante mortē, et ue
gon ti a pregare sicut staꝫ uidebis ī tribus
spiritibus qui p̄cabuntur danteꝫ ut ipse
precetur pro eis, et de multis alijs dicetur
ī principio sequentis Capitoli. unde nimis
haberes facere, pero pur ua. i. uadas et re
moreris, et ī andando ascolta, quia non
opus magna speculatione animi ī ascul
tando istos sicut supra ī audiendo regem

Manfredum cū nimis temporis expendidisti.

O aīa che uai per esser lieta

Con qlle menbra cō le quai nascesti

Venia gridando. un poco il pas
so queta.

Guarda salcun di noi unque
uedesti

Si che di lui di la nouelle porti

De puai: de p che non arresti:

Noi fummo tutti gia p força morti

E peccatori ī fino a lultīa hora

Qui ui lume del ciel ne fece accorti

Si che pētendo e pdonādo fora

Di uita uscimmo a dio pacificati

E del disio di se ueder nachora.

Hic poeta describit orōnem istorū uenientiū
qui captata beniuolentia faciant petitionem
suā unde dicit et ille aīe, uenian grida
do. s. alonge o aīa, et bene dicit quia
dantes cum aīo ibat p regionē mortuorū
licet uiuens adhuc cū carne, che uay p
essere leta. s. quia tendis ad celuꝫ p pur
gationem peccatorum, cū quelle menbra
cō le quale nascisti quod est singulare
donū dei, unde poco il passo quieta. i. re
morare modicum et aduerte hic, q ista
littera nō uidetur bene sonare, quia
ut iam dictum est, aīe iste erant ueloci
ssime et uno momento attigissent dā
tem tardissimū grauitate corporis, di
cendo breuiter, q nō oportebat q dā
tes arestaret se propter expectare, sed
quia nō uidebatur dignari asciltare eos
eundo continue unde dicit, quarda se
alcun de nuy unqua uidisti. s. uiuenteꝫ
ī mundo, si che di lui di la nouella porti
et quia poeta sm̄ pceptum Virgilij nō
se arestabat, nō se reuoluebat ad eos di
cunt simpliciter. de: que dictio deprecati
tiua, p che uay. i. quare nō cessas abeundo
p che nō taresti, et uidentes q dantes nō
uidebatur flecti ad preces eorū, ut moue
ant ipsum ad commemorationē, narrant
eorū miserabilē morteꝫ dicentes, nuy fu
mi gia p forza tutti morti. i. Interfecti

Qua uim ualentes fuimus.

quia uiri ualentes fuimus i mundo, e peccatori
i fino alultima hora, sine penitentia tua i uita
et tamē meruimus apud deū ueniā, bn̄ dicit
quia. s. i ultimus. lume del ciel, i. gratia dei
est i talibus cum dicat Aug?, hac aīaduersione
concutitur peccator ut moriens obliuiscatur
sui, qui dum uiueret oblitus est dei, et uide
quō isti bene suadent poete, uidentur eī dicē
tacite, deus nō tenuit nos peccatores i extremo
et tu nō uideris dignari uel uidere uel audi
re nos, et tu poeta nō faciebat hoc ex arrogā
tia ideo solū ambulando audiuit uerba pa
uorū, et ecce quō illuminati sunt i morte,
siche pentendo, s. peccatorū nostrorū, et p
donando. s. debitoribus nris, uscimo fora de
uita. i. mortui sumus feliciter, adio pacificati
. i. reconciliati cui eramus rebelles, che. i. qui
deus nacora. i. amat de uiderse. i. quo solo
est felicitas, sed nō possumus adhuc ire sicut
tu Vadis.

E io pche ne uostri uisi guati
Nō riconosco alcun, ma sa uoi piace
Cosa chio possa spiriti ben nati
Voi dite. e io faro p quella pace
Che dietro a piedi di si fatta guida
Di mondo i mōdo cercar mi si face.

hic poeta ondit qualiter uiolentus tandē pab
istorū uiolent' interfectorū reddiderit se
placabilem et fauorabilem his, unde excus
ans se, et io dixi pche ne uostri uisi guati
. i. quis respiciā facies uras, nō recognosco
aliquē, quē uiderim i uita, Intellige dignitē
nota de quo ueli pficere memoriā et tamē
offert se totū deuota eorū ex caritate dicēs
ma sauoi piace cosa chio possa ospiriti bn̄
nati, postq estis bene saluati, diti et io faro
quia uidemini mihi uiri honorabiles et
iurat p quella pace. s. eternā, che me
se fa cercare. s. cū tot laboribus de mūdo
i mundo quia primo parrū regnū tactū
nūc parro regnū penitentiū, ut sic tādē
perueniā ad regnū beatorū, dietro ai piedi
. i. post uestigia, di si fatta guida. i. tam ex
cellentis Poete.

Et uno icomincio ciascun si fida
Del bn̄ficio tuo sança giurarlo
Pur chel uoler nō possa nō recida.
Ondio che solo inanci alialtri parlo
Ti priegho se mai uedi ql paese
Che siede tra romagna e quel di
carlo
Che tu mi sie de tuoi prieghi
cortese
In fano, siche bē p me sadori
Pur chio possa purgar le grani
offese.

Ista est Tertia pars generalis i qua Poeta agit
et tractat de uno spū moderno i spali, qui
procurauit sibi mortē sua temeritate. Et
ad itelligentiā huius littere, que est satis male
itellectā apud extraneos uolo te scire, qp Azzo
tertius marchio Exten magis famatus apud
modernos q Açço primus uel secundus nō
ratione maioris uirtutis sed potentie et ma
gnificentie. fuit eī dnūs ferarie Mutine Re
gij. et Cognatus regis Roberti, cepit graue
bellū contra Ciuitates Parme et bononie que
tunc temporis erant potentes et florentes
causa belli fertur fuisse quia Marchio que
rebat dominiū Parme, sperans p hoc facili
ter occupare Bonoiā, quā pp parmenses
cū bononiensibus fecerunt confederationē
itra se ut pfati Marchionis conatibus obuia
rent, pars illorū de sancto Vitali, que fauebat
rebus Açonis, expulsa est cū epō, qui erat de
domo illā. Marchio idignans conabatur re
ducere eā, Ideo āno dnī M°. cc°. nonagesimo
qnto Marchio mouens totū impetū bellū
supra Bonoiam iuasit eā a duobus lateribus.
Nam ex una parte colligauit se cū Magnar
do pagano dno fauentie, et alijs gebellinis
de romandiola. s. cū scarpetta de ordolaffis
de forliuio, uguçione de fagiola, et lamber
tatijs exulibus bonoie Maginardus cōtractis
undiq auxiliaribus cū subsidio equestri et
pedestri Açonis uenit contra Ymolā, quā tūc
tenebant Bononienses, nūo iiij.or milia, qui
exiuerūt obuiā ut impedirent transitū flu
minis santerni, quod tunc itumuerat ualde
sicut est de more illius fluuij. Sed Magin
ardus audax et itrepidus spreto impetu
aque cum fortibus equis sicut olim cesar
i rubiconis transitu, transiuit flumen, et
conuertit bononienses i fugā, et Ymolam
cepit. Capta āt magna parte bononiensiū
ex altera parte Marchio faciebat rehedi
ficari unū Castellū noīe bazzanū, quod
ex antiquo pacto facto inter bononienses
debebat stare destructū i ppetuū, sed

bononienses qui iuerant ad ipediendam edificationem, audito sinistro rumore ymole reuersi sunt, et sic eodem die ymola pdita est, et bazzanum rehedificatum contra bononienses. Vnde dictum est quam propriam norat ymolam bononia plorat, Aczo bazzanum releuat quod marchio planum. Iste Aczo lacessens et lacessitus bello, cum non uideretur consequi uictoriam speratam, procurauit sibi magnos amicos, et magnam sibi partem fecit in bononia et breuiter eo res deducta est, quod qui regebant rem publicam bononie, ceperunt uocare rectores et officiales de parte ghibellina qui quasi erant fauorabiles marchioni, sed postea in breui fecit pacem, primo cum parmensibus, deinde cum bononiensibus, tempore istius belli, bononienses elegerunt sibi in potestatem ad iura reddenda, Nobilem militem, dominum Iacobum del cassaro de ciuitate fani, qui uir temerarius et qui non bene didicerat regulam Iuris potentioribus, pares esse non possumus semper temere obloquebatur de predicto domino Marchione, semper uocans eum proditorem estensem, qui reliquerat ghibellinos Romandiole. Marchio sepe audiens hec et indignatus dixit, Certe iste Agaso marchianus non impune feret inprudentiam suam asininam, sed castigabitur fuste ferreo, dedit ergo operam, quod certi famuli ydonei ad hoc persequerentur illum quocumque pergeret finito officio bononie. Cum autem ille iret de uenecijs paduam in confinio territorij ueneti et paduani inuasus a famulis, qui latebant in insidijs nesciens quo fugeret, ignarus uiarum et locorum, trucidatus est ut apte tangit in littera, Hunc ad litteram dicat poeta, E uno. scilicet illorum spirituum, qui erat Iacobus del cassaro, Incomincio. scilicet dicere captans beniuolentiam, Ciascun se fida del beneficio tuo, quod tu offers, sencia iurarlo et hic nota quod iuramentum non debet fieri nisi urgente necessitate, nec debet quis tunc iurare per creaturam, sed per creatorem, quia iuramentum est species latrie .i. diuini cultus. Cum enim homo iurat inuocat deum in testem, quod uerum est quod dicat, et in hoc prestat reuerentiam deo. Nota etiam, quod simplex uerbum in uiro sapiente debet habere plus auctoritatis, quam sacramentum in uiro uulgari, et dicat, Pur chel uoler non possa non recida, dummodo impotentia non impediat uoluntatem. quasi dicat si habueris facultatem sicut habes uoluntatem. Et hic nota quod tria sunt que phylosophi concurrunt ad extenuationem omnis effectus, scilicet uoluntas scientia et potestas. sicut autor iam dixit iterum Capitulo. xxxj. potest enim quis habere uoluntatem et potentiam, et tamen quia non habebit scientiam non habebit effectum, Potentiam enim dicit aptitudinem et non actum, ut cum quis est aptus natus ad doctrinam, quia potest discere mediante studio et exercitio. Sed poeta hic sicut boetius capit potentiam perfecte que presupponit scientiam. Nam frustra est potentia que reducitur non potest ad actum, et frustra est calciamentum, cuius non est calciacio ut utrumque dicit phylosophus, et rogat iste spiritus pro se dicens, Ondio che solo inanci agli altri parlo, tamquam auditor, te prego se may uidi quel paese. scilicet Marchiam anchonitanam, che sede .i. situata est, tra romagna a parte occidentis, e quel di carlo, et regnum Caroli 2 qui tunc regnabat, che tu me sidi tuo preghe cortese .i. ut roges deum pro me, ut cicius possim uenire ad purgatorium in fano. Et hic nota quod fanum est ciuitas satis amena in littore maris in littore Adriaco, et in introytu marchie anchone, fertilis uino et oleo sed non hodie hominibus ciuilibus, que sic denominata est, quia fanum grece latine dicitur templum. Ibi enim olim fuit templum famosum fortune, que modicum fuit ibi suo cum, nunc falsum enim est quod dicat Gottifredus uitribiensis, sicut et multa alia que scribit in suo libro qui dicitur pantheon, quod apud fanum fuit olim templum dei fauni, ad quod uisitandum ueniebant olim peregrini de partibus galiarum et dicat, Siche ben per mi sacori non fortune, sed uni uero deo in cuius manu est natura et fortuna, per che io possa purgare le gran offese .i. ut possim peruenire ad purgatorium et purgare peccata mea, quibus grauiter offendi deum.

Quiui io fui, mali profundi fori
Ondusi al sangue insul qual io sedea
Fatti mi foro i grembo allatenori,
La douio pui sicuro esser credea
Quel da esti il fe far chm auea i ira
Assai pui la che diritto no uolea.
Masio fussi fugito i uer la mira
Quado fo souragiuto adoriaco
Ancor sarei di la doue si spira

Corsi al palude ele chanucce il
braco
Minpigliar si chio caddi, eli uidio
De le mie uene farsi i terra laco.

Hic dictus spus specificat locum sue origi
nis et uiolente mortis dicens. Quindi fu io
.s. de p̄dicta ciuitate fanensi, mali profū
di fori .i. foramina et uulnera multa facta
mihi penetrantia totū corpus. unde .i. ex
quibus foraminibus, usci el sangue, et
effluxit i sul qual .s. sanguine, io sedea
.i. uiuebam, quia sanguis ē sedes anime,
unde aliqui philosophi opinati sunt quod aīa
esset sanguis, facti mi foro i grembo ag
li anthenori .i. i teritorio padüanorum
quos sic denoīat ab anthenore. Ad quod
nō, quod Ciuitas paduana est nobilissima
ratione antiquitatis et potentie, quoniā
sicut scribit virgilius primo eneyd. Ant
henor post excidiū troyane urbis ueniens
i sinū maris adriaci subiugauit euganeos
populos hitantes i montibus ciuis fere iu
diciū adhuc est quod uilla prope padua usque
i hodiernā diem, uocatur burgo ganea.
quasi exburgē sibi euganeorum cōditū ē, primo
ergo nomen huius urbis fuit Euganea.
deinde uocata est patauiū demū padua
est eī potentissima ab olim quam olim uia
sit Ekoninus rex hiliry .i. sclauonie
et male sibi cessit, sicut scribit Titus hi
uis nobilissimus hystoricorū de hoc di
citur alibi paradisi scilicet Caplo nono. et
dicit Ladoue piu siguro essere credea
quia inter venecias ⁊ padua, duas flor
entissimas urbes, ubi solet iter esse tutis
simu, et subdit auctore sue mortis di
cens, quel da heste .i. Marchio azzo
estensis, el fe far .i. per famulos suos, et
qui per alium facit per seipm facere uidet.
Et nota hic quod heste est nobilissimu
castrū antiquum et fertile, distans a pad
ua per xxb miliaria, unde olim traxit
originem et denoīacione clarissima
domus marchionū illustriū estensium
per multa secula florens et ubique famosa
que dignissime noīatur ab est hoc enī
solū ē appellatur uerbū substīn, ubi ce
tera appellantur accidentalia, ymo ut
theologi uolunt hoc solum uerbū pre
dicatur de solo deo, Ista ergo domus es
tensis sola est i flore inter domos anti
quas illius partis ytalie, quales fuerunt
domus de Camino de Romano ⁊c. et
dicit che me aueua i ira, et merito
quia ira est appetitus uīdicte et ma
xime contra paruipendentē, et uult
plus et dicit assai piu che dritto non
uolea hic exponunt aliqui .i. ulterius
quam ius exigebat, quasi .s. extra terminos sue
iurisdictionis, tu uō dic ulterius quam ipse
Marchio uolebat quia uolebat quod hoc
fieret benecysi, et subdit iste spus, quomodo
poterat faciliter euadere, si recto cursu
fugisset uersus paduam, unde dicit, ma
se fusse fugito i uer la mira, que ē quedā
uilla ultra oriacū per duo miliaria, quādo
fui souraquito adoriago, ubi erant insi
diantes, ancor saroy ladoue si spira, .i.
i mūdo uiuentiū, et uult breuiter dicē
si ego arripuissem fugā per ripā fluminis
brente directe uersus paduā, adhuc es
sem inter uiuos, quia poterā facilit euā
dere, cū equo ueloci a manibus illorum pe
ditum, perueniendo cito ad locū hitationis
ubi fuissem tutus, sed contrarium fecit, unde dic
corse al palude .s. per transuersum relic
ta uia recta, ele cannuzzie et il brago.
.s. illius uallis, me pigliar si .i. ita me
implicauerunt, chio caddi .s. ab equo ubi
habilius et tucius me trucidarunt, unde
dicit, et li uidi io de le mie uene farsi
i terra lago, quia sanguis meus totus
effluxit ibi:

Poi disse un altro, de se qu
el disio
Si compia che ti trage al alto mōte
Com buona pietade aiuta il mio.
Io fui di monte feltro io son bō
conte
Giouāna o altri noua di me cara
Per chio uo tra costor cō bassa
fronte.

Ista est Quarta et ultima particula, i qua
poeta describit aliū spm modernū, qui fuit
nimis audax i prelio, sicut iste fuerat ni
mis temerarius i officio, dicit ergo, poy
disse un altro .i. alius spus captans be
niuolentiam dē ⁊ q. d. deprecor te, se quel
disio se compia, .i. si illud tuū desideriū
compleatur feliciter, che te trage al alto
monte, et sic uide quod adurat eū quia ide
tendebat ad montē, ut posset peruenire
ad celum, et uidere diuinā essentiā, i qua
sola quietatur omne desideriū humanū,

aduita il mio, supple desideriū, cō si bona pieta
de. q. d. cū eque bona caritate similiter roga
pro me si unq̃ contingat post te dictū statū
ad mūdū, q tu uadas ad Marchiā ad ciuitatē
Urbini, quia fui nobilior et ualencior q̃ iste
sit, ideo ut reddat poeta beniuolū statū des
cribit se a nōie & cognōie dicens, Io fui de
monte feltro, Ad sciendū aūt qs fuerit iste
spūs et unde debes scire q mons feretrus
est quedā contrata ī Romandiola continens
ī se multas t̃ras, sicut Ciuitatem sancti Leo
nis, de qua dictum est ī Capitulo p̄cedenti.
Samarinū et alia Castella, ex qua cōtrata
fuerunt olī oriūdi et traxerūt originē co
mites famosi, uocati usq ī hodiernā diē,
Comites de monte feltro, de quorū prim
ordio nō habetur memoria, sed de domo
ista multi fuerunt uiri strenuissimi, quo
rū unū antiquissimū repio dnm montefel
tranū, qui genuit boncōte. ex boncōte na
tus est montefeltranus miles ex mōte fel
tra. nō natus est famosissimus comes Gui
do de quo tā multa dicta sunt Caplo īferni
xxvij°, ex isto, Guidone natus est boncōte
de quo hic fit mentio Iuuenis strenuissi
mus armorū, qui ī conflictu aretinorum
apud bibenā missus a Guielmino Epo
Aretino ad considerādū statū hostium
retulit q nullo modo erat pugnādū, tunc
epus uelut nimis animosus dixit, tu nūq̃ fui
sti de domo illa, Cui boncōte r̄ndit, si
ueneritis quo ego nūq̃ reuertimini, et sic
fuit de facto, quia uterq pugnās probiter
remansit ī campo, dicit ergo, Io son bon
conte, bonus bellator fuit manu, ubi
pater īgenio ex isto boncōte nō remāsit
aliqua stirps, Ideo dicit q nullus est qui
roget pro eo, unde dicit Giouāna, que
erat uxor sua, que poterat īuenire sibi
aliū uirū, et altri nō adeini cura. q. d. Cō
sortes mei parū curant de mortuis, q̃
sunt dediti dominijs et potestatibus t̄palibus
Hīc comiti guidoni successit comes Federi
cus filius genitus eius uir ualentissimus q
magis tyrānice tenuit urbinū q̃ aliquis
predecessorū uel successorū suorū. unde fuit
trucidatus ab urbinatibus qui huit multos
filios. s. Gallasiū comitē nolfiū et alios
de quibus nō prosequior ne elonger a pre
posito. et dicit boncōte, p chio uo tra cos
toro cō bassa fronte. s. ex dolore et pudo
re, quia nullus est ī seculo qui roget deū
pro me.

Et io alui qual força o qual uetura
Ti trauio si fuor di campaldino
Che nō si seppe mai tuo sepoltura.

O rispuo elli a pie del casentino
Trauersa unacqua cha nome lar
chiano
Che soura lermo nasce ī appennino.

Hic poeta ondit quō īquesiuerit a boncōte
de sepultura eius, que nunq̃ fuit scita, Et
ad declarationē huius l̄re, que nō est bn̄
ītellecta, est sciendū q āno dnī. M°. cc°. lx
xxviij°. florentini sociato Carolo secundo
qui reuertebatur neapolim, ueniens arago
na, ubi fuerat captiuus ut dicetur alibi,
Iuerūt contra Aretiū, cū duce quē deder
at eis dcus Carolus, q uocatus ꝯ aymeri
cus de uerbona, uir probus et prudens
ī p̄lio ꝯtractis undiq uiribus guelforum
de senis. Luca. Pistorio et Volterris et de
bonoīa, et īter alios uenit ī subsidiū flore
tinorū Maginardus paganus uir pitus
armorū, de quo dictū est paulo supra.
Ex altera uō parte, Epūs aretinus de ubi
tinis boncōte, de monte feltro et dnūs
Guido nouellus, tunc potestas Areci, cū
exercitu uenerūt bibenā et fidentes uiri
ualentibus, quia habebant secū. xij. elec
tissimos, quos palatinos uocabant, peti
uerunt pugnā cū florentinis, nec timē
tes nūm hostiū, qui erant duo milia eqtū
et. xij. milia peditū. ipi nō erāt solum
octingenti eqtes et octo milia pedites.
Ex quo Aymericus de nerbona fertur
dixisse, aut sumus proditi, aut isti sunt
uiri īsani, et continuo mutauit totum
ordinē belli. Aretini tn̄ paruipendebāt
hostes dicentes temere q florentini mo
les erant magis familiares ueneris q̃ mar
tis, licet esset antiquus patronus eorum,
Cum aūt quidā seniores suaderent nō
esse pugnandū, unus Iuuenis aretinus
nimis calidus dixit, qui timet fugiat
tunc miles antiquus dixit Heri, Heri
qr sic uocabatur, tu habes rostrū nimis
citrinū. q. d. tu es nimis Iuuenis, tu fu
gies et ego manebo, et ita fuit de facto
et breuiter ordinatis aciebus, hinc et inde
magna arte, concursū est cū tanto ardo
re armorū, q primi paruores florentini
fuerunt facillime debellati, Cursius de
donatis strenuus miles, licet pena capi
tis esset mouenti se ex acie magnanimus
īgessit se ī hostes transuersaliter cū ipetu
tanto, q fuit principiū uictorie suorū
magnis uiribus pugnatū est, tandem
florentini uictoriā obtinuerūt et ꝯ ho
stiū occisi sunt plus q̃ duo milia Inter
alios Guilelmus epūs, et alius Guilelmus
de pacis, uir strenuissimus illo tempore

nepos epi boncõte de monte feltro, ex hõ
nõ victoria arrogantia Aretinorũ .s. tota
pars ghibellina fuit multũ attenuata. Ad
litteram ergo dicit poeta. Et io a lui. supple
dixi illi bonconti, qual forza o qual ventura
ti trauia gia fuora si de Campaldino. Istud
pliũ factum est apud popiũ et bibenã ĩ con
tracta quadã que dicitur certus mũdus ĩ
planicie que planicies vocatur campaldini,
che nõ se seppe mai tua sepultura nã corp
us eius nunq̃ potuit ĩueniri sed poeta fic
tione facit sibi sepulturã et subdit responsi
onẽ bonconti narrantis formã sue mortis et
sepulture. Et primo describit quid traxit
eum de Campaldino describens fluuium ibi
vicinũ vbi dicit, ecco rispuose .s. boncõte,
ad pie del Casentino nõ longe da bibẽna
trauersa una aqua .i. fluuius, che a nome
Larchiano, et tangit originẽ illius aque di
cens, che sovra l'ermo nasse ĩ apennino,
Ad quod nota quod iter Aretiũ et Florentiam
ĩ contrata Casentini, est quedã solitudo deuo
tissima solitudo, ubi est heremus q̃ dicitur
sancta Camalduensis quã fundauit ibi vir
venerabilissimus Remualdus de rauena
institutor illius ordinis de quo uiro et ordi
ne dicã plene paradisi Capo. XXIIo. Ideo
vide quod poeta noster volens magnificare
istum paruũ fluuiolu dei dulcia fecit
mentionẽ de isto nobili heremo qui vere
est locus notabilissimus.

La ouel vocabol suo diuẽta vano
Arriua io forato ne la gola
Fugiẽdo a piede e sanguinando
il piano.
Quiui perde la vista e la parola
Nel nome di maria fini e quiui
Caddi, e rimase la mia carne sola.
Io diro vero e tu'l ridi tra viui
L'angel di dio mi prese, e quel
d'inferno
Gridaua o tu del ciel p che me
priui:
Tu te ne porti di costui lo et'no
Per una lagrimetta ch'l mi toglie

Ma io faro del altro altro gouerno.
Hic boncõte p̃missa descriptione fluuij expli
cat locũ sue mortis dicens. Io forato ne la gola
.i. vulneratus ad mortem ĩ gutture, fugiendo
a cõflictu, a piedi perduto .s. equo ĩ prelio,
et sanguinãdo il piano .s. Campaldini, a
riuay la doue el vocabolo so diuenta vano,
.i. ad faucem qua Larchianus intrat ĩ arnum,
quia ibi perdit nomen suũ et dicit, quiui
.i. ĩ fauce dicti fluminis, p̃dei la vista e la
parola et fini .s. vitã, nel nome de maria
.i. ĩuocans beatã virginem que est mater
misericordie, et ĩ qua habebam deuocionem,
et quiui cadde .s. mortuus, et rimase la
mia carne sola .s. sine aĩa, et subdit boncõ
te qualiter ĩ ista contricione saluatus est
dicens, Io dico vero et tu ride tra viui .i.
refferas hoc ĩ mũdo viuentium, ut nunq̃ des
perent licet fuerint peccatores usque ad mõ
tem et habeant spem ĩ maria, L'angelo de dio
.i. angelus bonus mi prese, et quel d'infer
no .i. angelus malus, gridaua o tu dal ciel
.i. angele dei, p che me priui .s. iure meo
tu te ne porti de costui l'eterno .i. aĩam que
est ĩmortalis facias siluam et portas ĩ naui
ad purgatoriũ. Ita videbatur isti ĩ extremo
quod angelus bonus psuaderet sibi quod peni
tentiã nunq̃ posset esse tarda, quia latro
de cruce transiuit ad paradisum. Malus
uõ psuadebat ĩ ɔtrariũ, et reclamabat ha
fatie credis, tu fatie ai semper fuerit lon
ge nũc saluari ĩ instanti vnde dicit per
una lagrimetta, che'l me coglie .i. que eri
pit mihi illud quod ẽ eternum ĩ isto et dic
Angelus malus Io farò altro gouerno
q.d. malã tractabonem, de l'altro .s. corpo
re mortali quia aĩa separatur tamq̃ perpe
tuũ a corruptibili ut dicit phus libro de aĩa.

Ben sai come nel aere si raccoglie
Quello humido vapor che in
aqua riede
Tosto che sale oue'l fredde la
coglie.
Giunse quel mal voler che pur
mal chiede
Co'l'ontelletto, e mosse il fumo
el vento
P la virtu ch'l sua natura diede.
Hic boncõte vult nãrare suã sepulturã ignoratã

et de sorpturis pluuiam et tempestatem uiolen
tam quam demon excitauit malicia sua ad faciendum
ludibrium de corpore premittit generationem
pluuie naturalem et ad intelligendam istam litteram
debes primo notare quod sicut scribit philosophus libro
methaurorum et Albertus magnus, aer distinc
tus est in tres regiones siue partes quarum
superior est calida propter refractionem ra
diorum, qui refranguntur in superficie terre.
Media uero que uocatur interstitium est frigi
da, quia distat ab igne et terra, et radii
solis cito transeuntes parum calefaciunt eam
sol ergo cum radiis suis attrahit uaporem
humidum amari, et terra usque ad istam mediam
regionem frigidam qui condensatur in nubem
que deinde resoluitur in guttas, poeta ergo
ualde breuiter et clare tangit hic generatio
nem pluuie naturalem dicens quod sicut natura
operatur in emissione pluuie, ita nunc facit
diabolus sua opera et unde dicit ben sai.
q.d. scire debes tamquam philosophus naturalis, come
si racoglie ne laria .i. qualiter congregatur
in secundam regione aeris quel uapore humi
do .i. grossus, che in aqua riede .i. resolui
tur, tosto chel sale .i. quam cito ascendit doue
el fredo el coglie .i. ad secundam regionem
aeris frigidam, ita nunc angelus malus
nunc facit unam pluuiam naturalem unde dicit
quel mal uoler .s. predictus demon, che
pur mal che de col intelletto .i. quod semper
querit facere malum cum intellectu suo sagaci
quia est obstinatus quod numquam querit nisi mal
um, sicut bonus est ita confirmatus quod
numquam querit nisi bonum, quiuse e mosse el
fumo .i. concitauit nebulam, el uento, et
ecce quo potuit hoc facere, per la uirtu
che sua natura diede quia licet angelus
malus fuerit, priuatus gratia retinuit
tamen scientiam et potentiam naturalem, ita
quod potest faciliter mouere aerem et aq
uam et turbare alia elementa. Et hic no
quod poeta noster data opera facit hic istam
fictionem de pluuia quam excitauit de
mon, ut notaret aliqua de potentia de
monis, de qua Augustinus multa scribit et
Albertus magnus in suo libello de pote
ntia Demonis.

Indi la ualle comel di fu spento
Da prato magno al gran giogo
coperse
Di nebia, il giel di sopra fece in
tento.
Si chel pregno aere in aqua si conuerse

La piogia cadde e a fossati uene
Di lei cio che la terra non sofferse.
E come a riui grandi si couene
Ver lo flume real tanto ueloce
Si ruino che nulla la ritenne.
Lo corpo mio gelato in su la foce
Trouo larchiano rubesto e qu
el sospinse
Nel arno e sciolse al mio petto
la croce,
Chio fedi me quando dol dolor mi
uinse.
Voltomi per le ripe e per lo fondo
Poi di suo preda mi coperse
e cinse.

Hic prosequitur materiam inchoatam de pluuia, et
uult dicere breuiter quod demon fecit magnam
nebulam ex qua magna pluuia nata est ita
quod aqua magno impetu detrusit corpus
boncontis in arnum. ubi sepultum fuit sub
glarea. Construe sic litteram que uidetur
ualde intricata, Indi .i. deinde ille demon
couerse la ualle de nebia, al gran gioco,
.i. usque ad apeninum uel secundum aliam litteram
la ualle coperse al gran giogo di nebia
ita quod nebula descendit a montibus receptis
a ualle et peruenit ad montem. Unde nota
hic quod quando nebula descendit a montibus
in ualles indicat serenitatem, et econtrario signifi
cat pluuiam. sicut hoc quod his uersibus confir
matur. Cum terras nebule pulsant
lux clara propinquat Ethera cum dens
ant imbribus arua rigant, et hoc dico
factum est de nebula comel di fu spento
da prato magno .i. statim cum recessit de
prato magno. hic debes scire quod pratum
magnum est una magna montanea que
recedit a recto colle apenini a meridie
et uidetur tante altitudinis quante
apeninus. Ideo sol uidetur tardius re
cedere ab illo monte et in isto monte est
alia magna heremus uallis umbrose.
Ideo poeta libentius facit mentionem
de prato magno. Scias etiam quod pratum
est pulcerrimum castrum inter Florentiam

et Pistorium, de quo dictum est īferni C°.
XXvj°. Est et aliud pratū quod dr̄ vetus
ī Cansentino, iuxta arnū, nō longe a
prato magno, et dicit boncōte, et ille de
mon fecit, il celo ītento di sopra, .i. fecit
aerem ītinctū et offuscatū magna caligie
nebule vel super īposuit frigus depmen
do ex quo facta est pluuia, Unde dicit
siche laer pregno. s. nubibus, si conuerse
ī aqua, et ideo la piogia cade, et dicioch
de loy. .i. quicqd illius pluuie, laterra nō
sofferse. .i. terra plana nō sustinuit et nō
ībibit, venne ai fossati et feruuno. s. illud
totum aque fluxū, ver lo fiume real
.i. arnū, tanto veloce cū magno īpetu
che nulla lo ritēne, illud totū supfluū
aque, como ai riui grande si conuene
quia portabat aquā ī arnū, et ecce ef
fectū, lerchiane robesto. .i. robustū et
forte, tantis viribus aquarū veniens, tro
uo lo corpo mio. s. mei boncontis, gelato
.s. morte violenta ī eo nō remanserat sa
guis et aqua violenta, ī sula foce. s. illius
fluuis ubi intrat arnū, et sospinse quello
.i. et īpulit ipm corpus, ne larno et scio
lse al mio pecto la croce chio fei de mi
.i. quā crucem ego feci de brachijs meis
ī memoriā passionis xpi. qn̄ il dolor. s.
mortis, me vinse e volsomi p le ripe
e p lo fondo ipius arni, poy me coprse
e cinse. s. supra et circa, de supra pie
tra. s. cū aqua mixta, et sic boncōnte
respondit de sepultura sua quā sibi
poeta dixerat ēē ignoratā, Et cōsidera
lector, quantū arte poeta noster exalta
uit istā māz de se humilē et depssā.

De quando tu serai tornato al
mondo
E ripossato de la lungha via
Seguito el terço spirito al secōdo
Ricorditi di me chio son la pia
Siena mi fe e dis fecemi marema
Sal si colui chinanelata pria
Disposata mauea cola suo gēma.

Nūc ultimo poeta subanectit quendā
tertiū spiritum de nūo pdictorū, et ut
pnis littera fit clarior, et pmo ē scien
dum, qp ista aīa fuit quedam nobilis
dn̄a senensis de stirpe ptholomeorum
que fuit uxor cuiusdā nobilis militis
q vocatus est dn̄us Nellus de panochi
schis

de petra, qui erat potens ī maritima sen
arū. Accidit ergo qp cū semel cenassent
et ista dn̄a staret ad fenestrā pallacij
ī solacijs suis, quidā domicellus de
mandato dn̄i Nelli cepit ipam dn̄am
p pedes et papitauit eā per fenestrā
que cōtinuo mortua est, nescio qua sus
picione, ex cuius morte crudeli natū ē
magnū odiū īter dictū dn̄m Nellum
et ptholomeos consortes ipius domine.
nūc ad propositū, ista dn̄a rogat dātē
ut rogat pro ea, si unq̄ venerit ī tuscia
ad Ciuitatē senarū, dicit ergo. Il tertio
spirito. s. dn̄e īpie īterfecte seguito al
secondo. .i. locutus est successiuē post
spiritū boncontis, qui secūdario locutus
fuerat post pmū. de cuius dictio depcatiua
est, ricordete de mi, et ut possit bene
recordari eius ɔtinuo tangit nom̄, locū
originis, locū mortis et mortis actorē, che
son la pia, Ista dn̄a vocabatur pia, quā
īpie minister cedis occiderat, Siena
me fee .i. genuit me. est enī patria pri
apuū generationis quadmodū et pater
.q.d. fui una femina de Ciuitate sen
arū, de principibus illius Ciuitatis, e
desfecemi marema .i. maritima senarū
īterfecit me, et ecce quō, Sal si colui .i.
vir meus bn̄ scit hoc et est conscius sibi
me mortis, licet diceret et dici faceret
qp ego cecideram casualiter de fenestra
che nanellata pma mauea .i. qui posu
erat anulū, disposando. s. me. cō la
sua gēma, sicut tempore matrimonij
anulus tantū fiat ad matrimoniū illud
quod circulus ad tabernā, et hoc dico
facies quando tu seray tornado al mōdo
.s. viuentiū, et riposato de la longa via
.i. cū requieueris a longo itinere p cursū
īferno purgatorio et paradiso.

Quando si parte il giuo
co de la çara
Colui che perde si
rīman dolente
Ripetendo le uolte e tristo īm
para.
Con laltro sen va tuta la gente
Qual va dināçi e qual di retro

il prende
E qual dallato li si recha amente
El nō saresta, e qsto e qllo itende
A cui porge la man piu nō fa pssa
E cosi de la calca se diffende.
Tal era io i qlla turba spessa
Volgendo aloro e la equa la faccia
E promittēdo mi sciolgea da essa.

Postq̄ i supiori Capitulo proxime pcedenti poeta noster tractauit et determinauit de quarta spetie tardatorū ad penitentiā preuentorū morte uiolenta. Nunc consequenter i isto bi° Capitulo imoratur adhec i eadem mā et pūs pulcerrimū Capitulū potest diuidi i quatuor partes generales. In prima quarū poeta transcurrenter pstringit aliquē illorū spiritu uiolēter iterfectorū. In secunda discutit unā questionem, que oritur circa mām ptractā et introducit i spali unū singulare spm conterraneū virgilij ad loquendum secū ibi lo comecia. In tertia facit unā digressionem i qua facit unā iuectiuā contra ytaliā et principales auctores desolationis eius ibi ai serua ytalia. In quarta et ultima facit unā iuectiuā spalem contra florentiā ibi fierencia mia. Ad primū ergo ueniens dico q poeta breuiter parrat quosdam de nūo predictorū, sed primo pmittit dispositionem illius multitudinis erga se et sui erga illos p unā comparationem pulcerrimā, que quia clara est ut tota die experientia docet. nō quantū sit propria sicut enī uictore Açardi multi circūdant i ludo, Alij a fronte, alij a tergo alij ad dexterā, alij ad sinistrā. et rogant singulariter eū, ut det eis de euictione ipe aūt nō remoratur, sed continue eundo porigit manū isti i illi, et sic paulatiue exonerat se a pressura. Ita nūc poeta noster i ista turba maxima uictor uiciorū ditatus diuina gratia qua isti idigebant promittebat uni dare preces alteri elimosinā alteri comendare ipm suis, alteri se facere mentionē de eo et continue ibat ne expenderet tempus i istis, sim q pceperat sibi uirgilius, qr nimis huisset facere, si uoluisset satisfacere omnibus istis mortuis iplorantibus suffragia aīarum uel famā ab eo. Ideo noiat solum aliquos paucos. Ad litterā ergo dicit poeta, colui che perde roma dolēte, quia exposuit suū fortune, quando si parte el gioco de la çara, et dicit repetendo le uolte et tristo i para, si tamen discere potest aliqd i ea arte i qua magni magri sunt semper mendici, quare hic nō intendo dare doctrinā huius artis, tum qr sum penitus ignarus eius, tū quia nulla pestis est periculosior i mundo nullū est eī enorme maleficiū quod lusor faciliter nō faciat sicut furtū mendaciū piuriū, prodicionē rc. hoc ut i pluribus itelligas, nō eī loquor nūc de Augusto uel Claudio uel aliquo dno diuite, licet etiā tales multa culpabilia fecerint propter ludū, et tangit morē alterius partis dicens colaltro. s. uictore, se ne ua tutta la gente, uicto relicto solo, qual. i. aliquis, li si reca amente. i. reducat se ad memoriā illi si forte erat oblitus eius i illa lectica et pressura sed ipse ita obsessus quid faciat audi el nō saresta et questo et qllo itende, quia nunc uni nūc alteri dat aliq et ille ad cuy porge la man piu nō fa pressa, ymo recedit letus, et cosi dala calca si diffende cū dāno suo quia mūs pecuniam quā male quesierat penus dispergit et poeta applicat dictā comparationē Ad propositū suū dicens cotal era io. i. similis uincenti i quella turba spessa que stabat sepe et petebat et promittendo bene dic quia lusor dat dona de presenti ipse uō tm dabat uerba de futuro et paucis e seruauit promissa, quia de paucis facit mētionē, de quib statim dicit.

Quiui era laretino che dale braccia
Fiere dighino di tacho ebbe la mōte
E laltro chanegho corrādo i caccia.

Hic poeta describit quosdam spūs modernos notabiles, et primo noiat unū magnū iurconsultū de Arecio. qui fuit illo tempore famosus et acutus i ciuili sapia, audax nimis. Unde iterogatus semel a scolaribus suis bononie, de quodā puncto iuris, nōn erubuit dicere ite ad Accursiū, qui ibractauit totū corpus iuris Unde dicit, qui era laretin, Iste uocatus est dnus benecasa licet male cesserit sibi et fuit de uno castello comitatus Arecij, quod dr laterina et tangit occisorem eius unū oīū sui tpis uiolentissimū, quē notanter describit a ferocitate sua, ideo lector uolo q scias q ipe Ginus nō fuit ita ifamis, ut aliqui scribūt q fuit magnus sicharius et spoliator stratarū. Iste itaq Ginus tachi fuit uir mirabilis magnus menbratus niger pilo et carne fortissimus, ut sceua leuissimus ut papirius cursor, prudens et largus fuit de nobilibus de la fracta, comitatus senarū q expulsus uiribus comitū de sancta flora

occupauit nobile castrū radicofani contra papā et cū suis famulis manipularys faciebat multas et magnas predas, ita ꝙ nullus poterat ire tutus Romā uel alio ue p partes illas, ꝫ fere nullus incidebat manus eius qui nō recederet contentus et amaret et laudaret eū, et audi morē laudabilē ī tali arte latrocinādi. Si Merchator erat captus Ghinus explorabat ꝓbabiliter quantū ille poterat sibi dare et si ille dicebat quingentos aureos, accipiebat trecentos sibi, et reddebat ei residuū dicens nolo ꝙ possis negociari et lucrari. Si erat unus sacerdos diues et pinguis auferebat sibi multā l' mulā pulcrā, et dabat sibi ronçinū tristem. Et si erat unus scolaris paup uadens ad studiū, donabat sibi aliquā pecuniā et exortabatur eū ad bene agendum et proficiscendū ī sciētia, et certe si iste Ghinus nobilis nō fecisset aliud laudabile nisi ꝙ tā egregie medicauit Abbatem Clumacensem delicatissimū et ditissimū uirū, et curauit optime a morbo stomaci, pro quo ibat ad balneas cū superbo apparatu gallico, ut pulcerrime scribit uir placidissimus de certaldo sermone materno ī suo libro decameron, satis laudandus esset, sed ut cito ueniā ad propositum, accidit semel ꝙ quidā frater Ghini captus, adiudicatus est suspendio p pdictū dnm benecasam, qui erat tunc assessor ī Ciuitate Senarū, sed timens ferocitatem Ghini finito officio factus est auditor pape ut sic tucior esset, cum autem sederet semel ad banchū pro tribunali ī sala publica, ubi erant milia personarū Ecce Ghinus tachi īcognitus, uelut sceuola magis timendus, quā timens īuasit eū terribiliter et gladio transfossum ꝑcapitauit eū ab alto et fugiens euasit transiens, uelut fulmen ardens p mediū turbarum, et hoc est quod dicit nunc poeta de benecasa, che dalle braçia fiere de ghino de tacho ebbe la morte. Et nō etiā ꝙ ipse Ghinus hūit mortem uiolentā ab alio. Na papa bonifacius magnanimus audita nā mirabili istius hōis zelatū et rogatū ꝑtītū Abbatis clumacensis, misit pro eo et rogauit, qr tā nobilis animus sic se īhonestabat arte predandi. Cui Ghinus rndit ꝙ exercebat uitiū rapine, ut posset uti uirtute liberalitatis. Tunc bonifacius uidens ꝙ istud erat uitiū fortune nō aī, fecit eū militem sancti Johannis, et dedit sibi magnū beneficiū, quo posset honeste facere magnificentias semel aut sicus apd asinā lungā ī comitatu senarū terminis īuasus a multis armatis probiter pugnans interfectus est, de quo audiui illud mirabile quod scriptū est de Cesare. s. ꝙ omīs

percussores eius ī breui mala morte obierunt. Ideo forte dantes noīat eū hic, ut ponat eum saluū de hoīe isto plura nō dico de quo posset fieri tragedia. Deinde poeta addit aliū aretinū. Et ad sciendū quis fuerit iste ī noīatus, debes scire ꝙ ī Ciuitate Arety ex nobilibus de petra mala, fuit unus dnus tarlatus antiquus, qui genuit Angelum primo genitū, ex quo natus est Guido epus Aretinus famosus dnus Arety, uir magnanimus et magnificus, nib huius cleucale, qui aretiū patriā suā magnis honoribus et multis comodis decorauit. Ex ditto Tarlato natus est alius filius noīe Guzius patruus dicti Epi Juuenis strenuus armorū hic cū Tarlati gereret bellū cū bostolis nobilibus de Aretio, qui exules recipiebat se ī castello quod dicitur rondine ī ualle arni equitauit contra illos et cū prosequeretur quosdam, equus fortis transportauit ipm ī arnū et suffocatus est ī quodā pellago, cuius corpus inde extractū boscoli ludibriose sagittasse dicuntur, quia propter acerbū odiū natū est īter partes dicit ergo bene e laltro. s. Aretinus chanecco. s. ī flumine arni corredo ī caçia, dum prosequeretur hostes uel illi eum.

Quiui pgaua cole mani sporte
Fedrigo nouello e quel da pisa
Che fe parer lo buon marchuço
forte.

Hic poeta noīat aliū Juuenem et strenuū et nobilem, iste ut cito dicā fuit filius domini Guidonis nouelli de comitibus Guidonibus de Casentino quē occidit quidā firmaçolus filius dni Alberti de bostolis predictis, dicit ergo Federicho nouello pgaua quiui īter alios rogantes cō le mani ī porte. i. expansis ut rogaret pro eo, et non credas ꝙ autor noīauerit hic istū Juuenē, nisi qr et ille de petra mala fuit multū probus et tangit quendā aliū spm pisanū nō tn ut faciat mentionē de eo, quantū ut faciat cōmendacionē de patre eius, et hic uolo te notare ꝙ īuenio cōiter multos dicentes ꝙ iste fuit alter federicus pisanus, quem Marçuchus pater dni Johanis scornigiani terribili ictu īterfecit, quia ille pisanus īterfecerat filiū eius, ego tn audiui a bono boccacio de certaldo, cui plus credo ꝙ Marzuchus fuit bonus uir ī Ciuitate pisarum fraticellus de domo, cuius filio comes Vgolinus fecit trūcari caput et mandauit ꝙ corpus relinqueretur ī sepultū, sed iste paterculus de sero humiliter accessit ad Comitem, uelut quidā extraneus, cū negocii

nō tangeret dixit sine lacrimis et sine aliq
signo doloris, certe dn̄e esset de honore ue
stro, q ille pauper occisus sepelliretur, ne
esca canibus crudeliter relinquatur, Co
mes recognoscens eū, stupefactus dixit ua
de quia paciencia tua uicit duriciē meā
et continuo Marzuchus iuit et tradidit
filiū sepulture, dicit ergo et quel di pisa,
supple rogabat me, che fa parere el bon
Marzucho forte, idest morte filij ipsius
et loquitur de fortitudine uera aīi non
corporis, quia uere hic pater fuit fortis et
constans nō minus quā anagorias ph'us
qui obitū filij patienti aīo tulit.

Vidi conte orso e lanima diuisa
Dal corpo suo p asto e p inuegia
Come dicea nō p colpa comisa.
Piero dela broccia dico e qui pro
uegia
Mentre di qua la dōna di barbāte
Si che p o nō sia di pegior gregia.

Hic poeta noiat aliū nobilem dicens, vi
di, interrogantes, Conte orso, iste comes
ursus fuit filius Comitis Neapoliani
de accerbaia, qui accerbe fuit interfectus
uelut ursus tractatu comitis Alberti de
maugona eius consobrini, qui ursus qr
iuir talenis ponitur a poeta ī purgatorio
et ille perditor debet esse ī inferno ī cha
yna, et noiatis istis tuscis de ytalia, poe
ta ultimo subānectit quendā aliū sp̄z
nobilem de gallia īdigna īfamatū et oc
cisū. Ad cuius cognitionē, debes scire
q iste sp̄us fuit gallicus, bocatus dn̄us
petrus dela brocca īntimus consiliarius
et secrettarius philippi pulcri regis frā
cie qui quia oīa poterat ī regem suū
sicut petrus de uineis apud federicū
sc̄m Imperatorē romanorū īcurrit ī odiū
curialiū ex īuidia, et ipsa regina concepit
graue odiū contra eū quē uir suus tm̄
diligebat. Vnde falso accusauit eum
regi q scripserat sibi litteras ueneras
propter quod rex credulus, subito acce
sus ira et pudore l' furore, fecit īnocentē
iniuste suspendi, sicut legitur de Octone
Imperatore qui fecit decapitari militem
suū falsa accusatione uxoris sue quā
tamen postea cremari fecit, ueritate
repta, dicit ergo poeta Et uidi lanima
diuisa dal corpo suo. s. uiolenter separa
tam, p asto et p inuegia .i. īuidia, non p

colpa comessa .i. nō quia de rei ueritate eēt
ī culpa, cuius accusatus fuerat et dicit Como
dicea .i. sicut ipse refferebat mihi, tamen
īfamia laborabat contra eam ī uulgo, sed
dantes qui fuit parisijs post exiliū suum
explorata dilligenter ueritate huius rei
dignū duxit ponere ipm̄ saluū ī purgato
rio et reddere sibi bonā famā, sicut fecerat
petro de vineis ī inferno, et poeta quia erat
locutus nimis clause declarat se dicens
Piero de la broccia dico, et quia ipse nūc
describit purgatoriū, et tendit ad pn̄iā
huius peccati ī uita dicens, e la dōna de
barbante .i. regina francie, que erat filia
ducis braibancie, prueggia qui. s. ut pe
tentiā agat ī mundo ante morte. s. īnocentis
quē falso per īuidiā accusauit, mentre
et di qua. s. ī hac uita, si che pero .i. pp
id enorme peccatū commissū, nō sia. s.
ipsa de peggior gregia q iste petrus q
est īter agentes penitentiam ī hoc loco. q.
d. nec sit de grege damnatorū ī inferno.

Come libero fui da tute quāte
Quelle ombre che pregar pur
chaltri preghi
Siche sauaci lor di uenir sante
Io comīciai. e par che tu mi neghi
O luce mia expresso ī alcun testo
Che decreto del ciel oration pieghi.
E qsta gente priegha pur di qsto
Sarebbe dunque lor speme uana
E nō me il detto tuo ben maīfesto.

Ista est secunda pars generalis Capituli
ī qua poeta describit unā questionē, que
oritur ex dictis et describit unū spiritū
singularem cōcauē Virgilij et dubitacio
breuiter stat ī hoc Virgilio vj° eneydorū
scribit q Eneas cū iuit ad īfernū, īue
nit īter multas alias aīas, aīam palinuri
qui gubernator nauis ipsius Enee tēpore
noctis, deceptus a sōno, cecidit ī mare
et natando peruenit ad littus ytalie
et dū uelet exire ad littus, quidā pasto
res pricātes ipm̄ esse piratā lapidibus
mactauit eū, Iste aūt palinurus, uiso
Enea ī inferno rogabat eū suppl'r ut
deduceret eū inde cui sibilla respōdit

qp iudicia deorū nō poterant p̄cabus
hoīuz reuocari, modo ad propositum
dantes dubitat et petit a uirgilio, quō
stant ista simul .s. qp iste aīe rogēt, ut
rogetur pro eis, ut breuiter tempus ex
quo uideatur iudiciū dei posse mutari,
tua uō ī mia contrariū sonat .s. qp non
possit flecti precibus, primo ergo dan
tes mouit istaz quōnez dicēs uirgilio
lo comincai, supple dicere uirgilio come
libero fui, q̄ cito liberatus fuit da tutte
q̄nte quelle ombre solute eis promisso
che pregar .i. que umbre rogauerūt
me, pur che altre preghi .s. pro eis
et ecce quid, siche sauancae loro deue
nir sancte .i. acceleretur eis ut cito ue
niant ad purgatoriū, quod reddt aīas
sanctas et amicas deo et petiu, o luce
mia .i. o uirgili qui pellis ab oculis me
is omnē tenebrā ignorātie, unde ī infe
rno uocauit eū solem ī simili cau, el
par che tu mi neghi spresso .i. exp̄sse
ī alcun testo .s. uīs̊ ene. che oratione
preghi .i. moueat uel ī mutet, dicreto del
cielo .i. iudiciū dei ubi dicit Desine fata
deūz flecti sperare p̄cando, et ecce oppoī
tum, et questa gente pregha pur di q
sto, ut ostensuz est ī notatis hic et sup̄
ī tertio et quarto Capitulo, de duob̄
ergo est alterū, quia sarebbe dunq̄z
la lor speme uana .s. preces nō moue
rent deum, o nome il ditto tuo ben ma
nifesto .q. d. uel non bene ītelligo dictū
tuū, noluit dicere uel dictū tuū ē fal
suz propter urbanitatem.

Et egli ame la mia scrittura e pi
ana
E la sperança di costor nō falla
Se ben si guardi cola mente sana.
Che cima de giuditio nō s'avalla
Perche foco d'amor compia in
un punto
Cio che de sodisfar chi qui s'astalla.
E la dov'io fermai cotesto punto
Nō s'amendava p̄ p̄ghar diffetto
Per ch'l priegho da dio era digiūto.
Veramente a cosi alto sospetto
Nō ti fermar se quella nol ti dice
Che lume fia tral uero e lō tellecto.
Non so s'entendi io dico de biatrice
Tu la uedrai di sopra insu la uetta
Di q̄sto monte ridere e felice.

Hic poeta ponit responsionez Virgilij clarā
dicens, et egli ad me, sup̄. Virgilius r̄ndit
la mia scriptura e piana .i. nō dubia
nō scropulosa, et la speranza di costor,
quā ponunt ī precibus alienis, nō falla
.i. nō est uana ut dicit sicut boecius ī fine
nec frustra sunt ī deo p̄ces, se ben si guar
da cola mente sana .i. oculo mentali et
declarat primo 2am partem et dicit qp
si terminus breuiter istis amore sanctarū
p̄cuz nō tamē mutatur ex hoc consilium
dei, dicit ergo, che cima de judicio .i. al
titudo uel profunditas iudicij diuini, nō
s'aballa .i. nō demergit et nō tollit, p che
foco damor .i. ardor caritatis alicuius
iuste p̄cātis, compia ī un puncto .i. p̄ficiat
ī momento, cio che de satisfar .s. per lon
gū tempus, chi qui s'astalla .i. qui hic stat
et moraz trahit p tantuz tempus, p quā
tuz tardauit penitentiā, quia apud deū
nō currit tempus, et ipse omīs actiones
hoīuz p̄uenit et p̄uidit istū rogatorum
pro isto sicut Gregorius rogauit pro isto
Traiano, ut dicetur ī Cap.° x°. dictuz decla
rat primū dictuz suū et dicit, la dov'io
fermay cotesto puncto .s. ī inferno ubi
affirmatiue posui istam sniam, s. qp homo
nō debet sperare posse flectere iudiciuz
dei p̄cibus, nō s'amendaua p p̄gar dif
feto et assignat causaz, p che il° pregho
dadio era disiuncto, quia .s. ī inferno fiebat
illa p̄catio ubi nulla est redemptio, et qr
hoc fuit ante aduentū dn̄i, quo tempore
etiā, si sanctissimus Moyses, qui totiens
precibus suis flexit deū uolentē pdere
populuz ī ira sua, rogasset pro salute Yo
seph uel alterius iusti defuncti nō flexisset
deuz, quia sic statutū erat ne aliquis
saluaretur donec ueniret saluator. Et
subdit Virgilius suū optimū consiliuz
circa talez materiaz, et breuiter uult
dicere qr ī hīs et similibus nō debet stari
dictis p̄horuz et poetarū, nisi sacra scrip
tura assentiat, dicit ergo, ueramēte ad
cosi alto sospeto .i. tam profunde dubi
tationi que p̄tinet ad fidem, nō ti fir
mar se q̄lla .s. beatrix, nō tel dice che
lume fia tral uero e lintelletto. ueritas
ē ut dicit p̄hus est adequacio rei ad ī
tellectuz, et ne procedat ī aliquo obscure

dicit nō so sentendi io dico de beatrice et tu bene spera, quia cito peruenies ad eā unde dicit, tu la uederay al somo de la nota di questo monte .i. ī orto deliciarum ut patebit ī fine huius libri, ridere et felicie .i. letari et felliciter.

Et io signor andiamo a magior fretta
Che gia nō ma fatico come dianzi
E uedi o mai chel pogio lombra getta.
Noi andarem cō q̄sto giorno īanci
Rispuose, quāto piu potremo o mai
Mal fatto e daltra forma che non stanci.
Prima ch sie lassu tornar uedrai
Colui ch gia si cuopre de la costa
Si che suo ragi tu nō romper fai.

Hic poeta ut ostendat quō peruenerit ad unū singularem semotū a ceteris primo ostendit quō ipse factus est audior ad eundum audito noīe beatricis et quō intrauerit virgilius dicit ergo, Et io, quia dicis quod uidebo beatricem ī cacumine montis, andiamo ad magior fretta, q̄ fecerimus hucusq3, che gia nō ma fatticho cō dianci quia spes faciebat eū audacem credebat eū eo die posse supare motē et uidere beatricem ut p3 ī, ideo tangit tempus breue dicens, et uede omay che lombra el pogio getta .i. quod mons iacit umbraz uersus orientem et nos, unde dicit virgilius Maioresq3 cadunt altis de montibus umbre. Et uult dicere quod sol declinabat ad uesperas, et ponit responsionē virgilij qui dicit, quod nō tam cito peruenire quo uult et optat, unde dicit et ille virgilius respuose noy andaremo com questo giorno ī ancj ante occasum solis, quāto piu poremo o may .i. tam breui spacio, ma il fatto e daltra forma che non stanci .i. q̄ deliberes, quia uia est longior q̄ putes. Ma pria che si lasu, ī cacumine, uedray tornar .s. ad ortum colui .s. solem, che gia si copre dala costa .s. montis, post terg3 oc

cultatur, si che suo ragi tu romper non fay .i. nō facias umbrā, quia sol bassus nō ferit te amplius.

Ma uedi unanima la che posta
Sola soletta inuerso noi riguarda
Quella mensegnera la uia piu tosta.
Venimo alei o anima lombarda
Come ti stavi altiera e disdegnosa
E nel muouer de li ochi honesta e tarda.

Hunc poeta describit unū singularē cōpatriotaz virgilij ad cuius ītelligentiā debes scire quod hic nouus spiritus fuit quidaz ciuis Mantuanus noīe Sordellus nobilis et prudens miles, et ut quidā uolunt curialis tempore Ecerini de romano de quo audiui nō tn̄ affirmo satis jocosum nouū quod breuiter est talis forme habebat Ecerinus quandam sororem suā ualde uenerā de qua fit longus sermo paradisi Capitulo nono, que accensa amore Sordelli ordinauit caute, quod ille intraret ad eam tempore noctis p unū hostiolū posterius iux coquinaz pallacij ī ciuitate Verone, et qr ī strata erat turpe uolutabrū porcorū siue pocaca brodiorū ita ut locus nullo modo uideretur suspectus, faciebat se portari p quendā seruū usq3 ad hostiolum ubi Cunicia parata recipiebant eū. Ecerinus aūt hoc sato, uno sero subornatus sub spetie serui, transportauit Sordellū deīde reportauit quo facto manifestauit se sordello suffiat abstineas de cetero accedere ad opus tam sordidū, Sordellus terefactus subito petiuit ueniaz promittens unq̄ redire amplius ad sororem tuā Cunicia maledicta retraxit euz ī primū falluz, qr ipe timens Ecerinū formidatissimū homiz sui temporis recessit ab eo quē Ecerinus ut quidā ferunt, fecit postea trucidari nūc ad litterā dicit virgilius danti, ma uedi la .s. seorsum, una aīa che e posta sola soletta. Et hic nō quod poeta ponit Sordelluz sepatū a multitudine magna ceterarum aīarū rōne excellentie, quia fuit uir singularis uirtutis ī mūdo licet ī penitens ī uita, ergo ponit sordellū soluz ī purgatorio, sic Saladinū ī Inferno, uel ponit hanc aīam solam .i. solitariā, vn̄ audio quod fecit librū qui uocatur thesaurus thesaurorū, quē unq̄ uidi et dicit, et uerso uoy riguarda

et nō circūit ad uidendū nos sicut alii fecerūt quia nō uidebat umbrā, uel quia magnanimus erat et dicit quella ne insegnerà la uia piu tosta .i. leuiorem ascensū, et ondit quō uenerint ad eā, quia illa nō ueniebat ad eos dicit ergo, venimo a lei, et cōtinuo ex āmiratione tanti uiri prorūpit ī eius comendacionē apostrofans nūc ad eā et dicēs, o aīa lumbarda, quia de Mantua ciuitate lombardie q.d. o aīa admirabilis īter lombardas, come te stavi altera e disdegnosa, quia Sordellus fuit alti aī et indignantis nature, qn̄ uidebat et audiebat turpia et īhonesta, unde dicit, et nel muouer de li occhi honesta e tarda, quia erat uir bene compositus et bn̄ moratus.

Ella nō ci dicea alcuna cosa
Ma lasciauane gir solo sguardando
A guisa di leon quando si posa.
Pur Virgilio si trasse a lei pgando
Che ne mostrasse la miglior salita
E qlla nō rispuose al suo dimādo.
Ma di nostro paese e de la uita
C inchiese. el dolce duca icomīciaua
Mantoa. e lombra tuta ī se rēita.
Surse uer lui del luoco oue pria
stava
Dicendo o mātoano. io sō Sordello
De la tuo terra. e lun laltro abraccia

hic poeta ondit, quō Sordellus se hūit ua. cū peruenisset ad eū, et quō Virgilius petiuerit de uia, et p hoc deuenerit ī cognicōez eius, et dicit, Ella .s. aīa Sordelli, nō ci dicea alcuna cosa. quia .s. nō curabat de nobis icognitis, unde dicit, ma solo sguardādo lasciauano gire, et declarat modū p unā cōparatiōez nobilem dicens, a guisa de leon quando si posa, et hic ondit eum magnanimū, licet ei magnaīmus nō mouet nec curat eū qui nō molestat eū, sed habebat aīuz paulatū nō subitū, et qr̄ uir nihil diceret, pur Virgilio si trasse a lei ne perderet tempus, pregando che la ni mostrasse la miglior salita .i. habiliorez ascensionem et dicit, et quella nō rispuose al suo dimando, et prudenter egit, quia uolebat primo scire qui essent Unde uidetur q si simpliciter Sordellus ondisset ubi uia, et isti iuissent ad uiā suaz, nō deuenisset ī cognitionē Virgilii cōciuis sui, q fuit sibi gratissima, et sup oblectauit aīuz eius, dicit ergo, ma di nostro paese, et de la cita chese, uolebat .n. eū scire, cuius nacionis et professionis essent, ut melius posset iudicare de eis, ideo statī cepit Virgilius respondere de pria et dicit, el dolce duca .s. Virgilius qui tamq̄ bonus dux explorabat de uia ī locis ī quibus nūq̄ fuerat, ī comīciaua, supple dicere. Mantoa, uolebat ei dicere, mantua me genuit, sed Sordellus magis stupefactus noīe mantue, quā sup dantes de noīe beatricis, subito īterrupit sermonem, et iuit ī oscula eius, unde dicit et lombra ī se tutta romitta .i. stupida, sorse uer luy .i. Virgilium de loco doue prima staua, dicendo ô mantuano, quicūq3 tu sis dūmodo mantuanus, Jo son Sordello notabilis ciuis de la toa terra .s. mantua, e lun laltro abracciaua .

Hai serua ytalia di dolore hostello
Naue sença nochiere ī grā tēpesta
Nō dōna di prouīce ma bordello.
Quel anima gentil fu cosi presta
Sol p lo dolçe suon de la sua terra
Di fare al citadin suo quivi festa.
Et hora ī te nō stano sēça guērra
Li uiui tuoi. e lun laltro si rode
Di quei chun muro e una fossa
serra.

Ista est Tertia pars generalis ī qua poeta facit unā digressionē p quaz inuehit contra ytaliam, et principales auctores desolacionis eius, primo ergo sumpta occasione ab actu istoruz duorū proborum ciuiū, qui ondderunt habere īter se tantā caritatem ad pātriam ergo considerans autor tantas discordias ciuiles ytalicoruz ī gn̄ali, ex animi idignatione exclamat dicens, hay, īteriectio dolentis .q.d. dolenter dicā, serua ytalia, que solebas esse liberrima et donare libertatem ut dixi. Capº pº. huius Libri,

di dolor e hostello .i. hospiciolū et domi
ciliuz doloris iuxta illud nessun e magior
dolor etc. naue senza nochiero .i. carens
principe et gubernatore, i gran tēpesta
nō dōna di prouīcia, que solebas esse
regina regnorū, ma bordello, et nota
metaforā pulcraz sicut eiz ī lupanari
uenditur caro humana, pro sive pu
dore, tra meretrix magna .i. curia roma
na, et curia liberalis, uendit libertates
italicā, sicut etiā ad postribulū uadunt
īdifferenter omīs uolentes cū delectacōe
ita ad ytaliā cōcurrerunt omnes barbare
nationes cū auiditate, ad ipam cōcul
candā, tamq̄ meretricē prostitutā, et
assignat poeta causas sue exclamatio
nis dolorose dicens quella aīa gentile
.i. sordellus uere nobilis uirtute aīi et
ut audisti, fuo si psta de far al citadin
suo quiui festa .i. uirgilio sol per luy
dolce son di la suo terra .s. mantue, et
tn̄ erat uterq̄z mortuus, et nullus unq̄
mouerat aliuz, cū uirgilius fuerit, per
tot secula ante sordellū. et hera .i. mo
derno tempore, li uiui tuor .i. q uiuunt
ī te italia, nō stano senza guerra, et quod
est peius sive bello ciuili et plus q̄ ciuili
un dicit, et lun laltro si rode, tamq̄ ca
nes, di quei che un muro et una fossa
sera .i. qui habitant ī una ciuitate uel
terra, et eadem domo et eadem archa
quia multi qui simul ī morte sepeliunt
nō possunt stare simul ī uita.

Cerchati misera ītorno dale pde
Le tuo marine e poi ti guarda
ī seno
Salcuna parte ī te di pace gode.

Hic poeta reuertitur ad exclamandum
contra ytaliā et confirmans quod dixit
dicit, o misera .s. ytalia cuius nullus
miseretur, cerchati ītorno dela prode .i.
ripas, le tue marine .i. terras maritimas
et poy ti guarda ī seno .i. ī medio .s. terras
mediterraneas, salcuna parte ī te di pace
gode. Et hic lector me excusabis, qr ante
q̄ ulterius procedam, cogor facere īuecti
uāz contra dantem, ondit poeta mirifice
reuiuisceres modo ubi pax, ubi libertas, ubi
tranquilitas ī ytalia, fucaliter uideres
o dantes, q aliqua particularia mala
tuo tempore premebant ytaliam, et illa
quidē parua et pauca, nūc ē inter dā
na ytalie, carentiā principis et discordiā
quaz respondeam familiarū, nūc aut pe
iora fata nos pmunt, ita ut dicere possiz
de tota ytalia, quod virgilius tunc de un
ica urbe dixit, Crudelis ubiq̄z luctus ubiq̄z
pauor et plurima mortis ymago, pro cto
ytalia nō talia passa est tempore hani
balis nō tempore pirri, nō tempore Got
torū aut longobardorū, Athila etiam
nō legitur transisse Apeninū nec totum
paduz, sed solū uastauit regnū et Ro
mā, quāto ergo excusabilius possem ex
clamare, si talis esset ad ōipotente, q tu
qui ī tpra felicia ī cadisti, quibus non
omīs nūc uiuentes ī misera ytalia pos
simus īuidere. Ipse ergo qui pot cito
mittat ueltrū, quē tu iudisti ī sono
si unq̄ uenturus est.

Che ual p che ti racōciasse il freno
Giustiano se la sella e uota:
Sançesso fora la uergogna meno.
Hai gente che douresti esser diuota
E lasciar seder Cesar ne la sella
Se ben intendi cio ch dio ti nota.

Hic poeta aggrauat miseriā Italie, quia
si ytalia fuit olim oppressa a barbaris
post impiū translatū ī greciā, tn̄ habuit
aliqn̄ releuantem et reformatē eā, dt
go che uale. q. d. nihil, p che Iustiano
Iustinus imperator, ti racōciasse el freno
idest gubernaculū et regimen, hoc fe
cit legibus que constringunt hoīuz ui
tas, et armis, quia liberauit ytaliam
de manibus Gottorū, ut pulcre scribit
paradisi vj capo, se la sella e uota .s.
sessore, et si sedens impiy caret impa
tore, qui stat ī germania, ut statim
patebit et dicit, senza esso fora la uer
gogna meno .i. uerecundia foret minor
sine ipo freno simile dicit Lucanus de
romanis, q si fuissent semp serui, ut
multi barbari, minus moleste ferendū
esset, et continuo īuehit ōtra pastores
ecclesie, qui nō pmittunt īperatorem
regnare ī ytalia, dicit ergo, hay .i. dolentes
ressero, giente .s. sacerdotalis et nō dicas
gens italica sicut quidā exponunt et
nō bene che deresti esser diuota .s. deo
et uacare spūalibus et dimittere tpalia
impatori, et lassar seder cesari ī la sella
.i. imperatorez que est uacua sessore ut
iā dictū est, Et dicit se bene ītende cio
che dio ti nota, cum dixit, reddite q
sunt cesaris cesari et que sunt dei
deo q. d. si nō uis aliud ītelligere et ex
ponere illud dictū xpi, Et hic nota ut

uideas q poeta iuste increpat prohibētes
imperatorem esse ī ytalia, q ī Millesimo
CC° nonagesimo octauo, Albertus dux
haustrie primogenitus perempto adulfo
ellecto imperio successit illi ī regno q anno
sequenti misit legatos Bonifatiu significans
se uelle uenire ad sedez aplicā suscepturus de more coronaz, quibus ppa
respondit q nō erat ellectus legitime
et q idignus imperio, qui adulsus regez
dnm bellū suuz iniuste mouerat et prodictorio illū occiderat, et sedens armatus
ī solio et ense cinctus, et habens ī capite imperiale diadema, tenensq3 manuz
ad capulū ensis cincti, nō ne inquit ego
possum imperij iura tueri, Ego sum certe
Cesar, postea orta discordia inter ipm
et filippū regē francie, bonefatius fecit
fedus cuz Alberto, et ipm uocauerat eo
tempore quo uocatus est ī Ciuitate
Anagine :.,

Guarda come sta fiera e fatta fella
P nō esser corieta da li sproni
Poi che ponesti mano ala pdella.
O alberto todesco cha bandoni
Costei che fatta idomita e seluagia
E douresti iforcar li suoi arcioni.,

hic poeta inuehit contra Albertuz pdictuz
qui neglexit eū, posset uenire ad liberādā italiaz, ordina sic litterā, et descende
ifra et dicas, O alberto todesco, ellecte imperator, cha bandoni costei. i. istā Italiam,
che e fatta idomita et saluagia. i. rebellis
et inobediens imperio quia nō uenisti ad eā
domādā, et dourest iforzar li suoy arzioni,
. i. equitare eam, guarda come questa fiera. s. Italia, e fata fella. i. praua p non
esser coreta de li sproni imperialibs, poy
che ponesti mano ala predella. i. postq
assumpsisti regimen istius fere bestie et
frenū eius, tn qd aliqui trahunt istā liraz
ad ecclesiam, et nō ad Albertū, et exponunt
sic, tu ppa uideas quō ista Italia ē facta fellea, quia nō pmisisti imperatorē uenire et
assumpsisti ī te regimen :.,

Giusto giudicio dale stelle chagia
Sovra'l tuo sangue e sia nouo e
aperto
Tal che tuo successor temēza nagia.
Chauete tu el tuo padre sofferto
Per cupidigia di costa distretti
Chl giardin de lomperio sia de
serto.,

hic poeta ipreatur dicto Alberto maluz
ob dictā culpā dicens, Giusto giudicio. s.
diuinū dale stelle cada sovra el tuo sangue. i. ueniat super te, Et hic nō q istud
euenit de facto. Naz ī millesimo trecentesimo
viij° klis mady, Albertus pdicts fuit gladiatus ab uno suo nepote prodicalit ī
transitu unius fluis descendes de nauicā fuit, quia dictus Albertus occupabat
partem hereditatis ducatus austrie, ponit
ergo hoc factuz tanq futurū, quia habet
respectū ad tempus sue visionis, nūc ad
tempus quo h scripsit, sicut sepe idem
ondi ī Inferno ī multis dictis, que uidētur
prophetica, cuz tam nō sint, ideo dicit
et sia nuouo et aperto, quia bene iudicium satis extraneū et dicit, tal chel tuo
successor temenza nagia. i. territus exstu descendat ī italiā et certe henricus
de lucimborgo bene studuit reformare
ytaliā, licet nō potuerit morte pueniente
ut scribitur paradisi C°. XXX°. et assignat
cām ipreationis facte dicens, chauete
tu. s. Alberte, qui debebas magis attendi
ad ueniendū p mortez bonifaciq, quia
promiserat sibi et iodiū regis francie, el
tuo patre. s. rodulfus q fuit prudentissimus et ualentissimus, de quo dicetur
plene capitulo sequenti, qui ondiunt se
uenire, et omis ytalia fuerunt ualde conterriti, et florentini deliberabant parere
mandatis, ideo dantes uult dicere tacite
si Rodolfus uenisset florentiā, nō euenisset
illa scandala et ego nō essem exul, nos
dico, distreti p cupidigia di costui. s. ī Alamaia, auete sofferto. i. sustinuistis q
italia destrueretur, cuz tu ceteris causis
post positis debuissetis potius totis uiribs
intendere, ad reformāduz ytaliā, que
sola poterat dare nobis imperiū orbis terrarum, ideo dicit, chel giardin de limperio
. i. italia. sia deserto, et h nota bene q ytalia est pulcrior domus mūdi cuius ars
siue caput est roma, cuius glorie orbis
terrarū totus augustus fuit. Tuscia est ei
camera, quia ē pars ornatissima et ordinatissima huius domus ī qua morātur pulcre puelle, sicut ī camera, et ubi
fiunt secreta consilia, sicut ī Camera
lombardia est sala, quia ibi sunt maiores
potentie, ibi fiunt magnifica conuiuia
Ample sunt ei quelle lombardorū corter

romadiola est ortus romanus tota uirens
tota fertilis et amena Marchia Ancoitania
est cellarium qui hi sunt uina suauissima
omnium olea uiola fiens. Apulia est stabulum
quia hi sunt nobilissimi equi isti palea
fenum stramina planicies, et isti facta sunt
magna bella campestria ut autor dixit
in Inferni C° xxviij° Marchia taruisaria
est uiridarium huius nobilissime domus
habens arbores altas floridas. Venetias padua
et verona, habet et ista domus multas alias
pulcras et accomodas mansiones de quibus
esset longum prosequi, sed principaliora teti
gi, sed hec ytalia magnus bellaris bellis so
nat. Vnde ut scribit uirgilius. Anchises pr
Enee ueniens in conspectum ytalie, uiso ego
alonge bellum inquit terra hospita portas.)

Vieni auedér montechi e capeletti
Monaldi e filipeschi huon sença cura
Color gia tristi e quisti con sospetti.
Vien crudel uieni e uedi la pressura
Di tuo gentili e cura lor maghagne
E uedrai sancta fiore come sicura.

hic poeta inproperat quedam particularia dam
na urbium ytalie, quorum ipse uidetur cura, et
quibus poterat faciliter mederi dicit q°
Veni ad ueder montechi e capeleti Iste fu
erunt due clare familie Verone maxime
monticuli qui habuerunt diu bellum cum alia
familia nobilissima .s. cum Comitibus de sancto
Bonefacio. Itam monticuli comites cum fauore
Eccerini de romano eiecerunt Azzonem sum
Marchionem Estensem, rectorem tunc illius
ciuitatis, sed ipse in manu forti cum Comite
Vberto sancti Bonefacii monticulis ante de
bellatis, reintrauit veronam ubi finem uite fel
iciter terminauit et dicit Monaldi et phi
lipeschi Iste fuerunt due nobiles domus
de urbe ueteri hom sença cura, quia tota
die inter se rixantur nec est qui curet et dicit
Color .s. monticulos ia tristi, quia iam
exules et dispersi et questi .s. monaldi
et philipeschi, com sospetto quia timent
sibi de eorum ruina, et ex indignatione inge
minat exclamationem et dicit bien crudel
uieni, crudelis quia negligit famam suam
crudelis quia negligit curam tot nobilium
priuilegiatorum ab antiquis Imperatoribus
romanis Vnde dicit et uedi la pressura
di tuoi gentili .i. oppressiones tuorum nobilium
et cura lor maghagne, quia sunt sine cu
ra et inter ceteros Vederay sancta fiore co
me secura Isti comites de sancta flora
fuerunt olim potentissimi in maritima Senarum
Et iam tunc senenses destruebant eos, de quo
ma dicetur plene Capitulo sexto.)

Vieni auedér la tuo roma che piague
Vedoua e sola, e di e notte chiama
Ciesare mio perche no macompagne.
Vieni auedér la gente quanto sama
E se nulla di noi pieta ti moue
A uergognar ti uien dela tuo fama.

Hic ultimo obicit Alberto aliud maius ma
lum quod preponderat magis ceteris .s. de
solationem alme urbis que est caput orbis
unde dicit Veni auedér la tuo roma, quia
diceris rex romanorum che piangie .i. de
plorat suam desolationem vedoua sola sine
principe sponso et protectore eius sicut
olim princeps Alemani olim consolati sunt eam
ideo inuocat auxilium tuum vnde dicit et di
e notte chiama Cesari mio .i. imperator
perche non ma compagni, ne fiam preda
omnium ut cito dicam. Vieni ad ueder la gente
.s. ytalicam quanto sama Et quia Albertus
posset dicere ad suam excusationem non amo
uos ex quo non amatis uos inuicem videt
et se nulla pieta de noi .i. si aliqua compas
sio nostrum miseriorum ti moue .i. non flectit
saltem Ad uergognar ti uien dela tua fa
ma quia turpitudinis prius et non es, et quia
pressura serui uenit et dedecus domino sic certe
predicti duo cesares minus malefecerunt
et non ueniendo in Italiam quam hic modernus
Imperator karolus de lucinborgo nepos
boni henrici sexti de quo dictum est, qui
bis uenit in ytaliam maxime secunda uice
tempore urbani vti, cum terribili exercitu
ab omnibus accepit et omnium libertates quas
potuit uendidit, uiuat ergo in infamia sem
per eius.)

E se licito me, o sommo gioue
Che fosti in terra per noi crocifisso
Son li giusti ochi tuoi riuolti al
troue.
O e preparation che nelabisso
Del tuo consiglio fai pal'am bene
In tutto dala corgier nostro iscisso.

Che la cita ditalia tutte piene
Son di tirāni e un marcel diuēta
Ogni uilano che parteg(i)ādo uiene.

Nunc poeta iratus et turbatus ex p̄dictis que uidentur contingere sine ullo ordine diuine prudentie, que nō uidetur curare iacturas naufragantis ytalie exclamat ad deū dicens, Et se licito me, sup. dicēe, facit colorē qui dicatur licentia, quia nō olī, o sōmo Ioue .i. omīpotens eterne deus, et loquitur poetice, nā poete gentiles capiunt Iouē pro sūmo deo, che fosti ī terra per noy crucefisso, et ita nō deberes auertere oculos tuos a nobis unde petit, Son li ochi tuoi iusti riuolti altroue, q̄ ad Italiā. q. d. an uideris reuoluisse oculos tue pietatis ab Italia, et benignus respicere aliam p̄tē, an est uerū q̄ tu facias hoc ī tuo secreto cōsilio, quia .s. p̄mittas aliqua mala fieri ut inde elliciās aliquod bonū occultū effectū, et īcognitū nobis, unde dicit, o è p̄paration .i. p̄ordinacio, che fay ne labisso .i. profunditate quia iudicia dei abissus multa, chel tuo consiglio prouidentie tue et ecce q̄r p alcun bene ī tuo sciso .i. totaliter diuisū et alienū de la corgier nostro .i. cognitione nostra, quia oculus noster īfirmus ut ualet cernere alia littera hab(et) ī tuto per uoler corigier nostro sciso .i. ut oīo corigas nostrā diuisionem, sed p̄ma l(itte)rā est melior et magis de ītentione poete et assignat poeta cām exclamationis facte ī dicto, ne uideatur minus temerarius, un(de) dicit, che la cita ditalia, nō aliarū prouī ciarū cōiter, son tutte piene de tirāni, ymo tirannulis unde dicit et q̄ multi peius est et ogni uilan che men parte grando deuentis Marcello, Et hic nota lector q̄ poeta nō loquitur hic de illo Marcello famosissimo uictorie, qui circa finē p̄mi belli punici occidit manu sua uiridomarum regem, ī lombardia apud padū, deinde tempore 2i belli punici, cepit florentissimā ciuitatem siracusarū ī sicilia et frequentissime uicit hanibalem, quia ille nihil facit ad propositum, nec loquitur de Marcello egregio adolescentulo nepote augusti, nec de alio aliquo Marcello cū multi fuerint, sed de Marcello illo consule, qui fuit audacissimus miles pompeianus, īfestus semp Cesari, qui iudicauit ip(su)m hostem, ut patet apud Suetoniū libro p(ri)mo contra quem dicit Cesar ut lucanus scribit, Marcellus q(ue) loquax, et noīa uana Catonis, uult ergo dicere poeta tacite q̄ sicut olī Marcellus ex magna affectione p̄sumpsit et īsurrexit contra Cesarem primū Imperatorem, ita hodie omis castellanus et uilanus p̄sumit et īsurgit contra Imperatorem, et bene iudiciū uenit contra Marcellum, nā cū Cesar clementissime donasset sibi uitam quidam seruus crudelissime gladio eripuit :.

Firençe mia bē puo esser cōtenta
Di q̄sta disgression ch nō ti tocha
Merce del popol tuo ch si argomēta.
Molti han giusticia ī cuore e tardi scocha
P(er) nō uenir sença cōsiglio alarco
Ma il popol tuo la ī somo dela bocha.
Molti rifiutan le commune ī carco
Mal popol tuo soliato risponde
Sença chiamare e dice. io mi sobarco.

Ista est Quarta et ultima pars generalis ī qua poeta noster ne uideatur oblitus florencie sue de qua nihil dixerat adhuc in isto purgatorio, facit sp(eci)alem īuectiuam contra eā quā inter ciuitates ytalie p(ri)ncipes negociū tangit et alloquitur eā pulcris scomatibus continue ironiçās et dicit p(ri)o Firençe mia ben puo esser contenta, et leta inter alias terras ytalie, irrisiue dicit. q. d. nō cōtenta neq(ue) leta, di questa disgression .i. de ista exclamatione quā feci ita disgressiue recedens mā principali et dicit merce dil popol tuo che sargomenta .i. p(er) uidet sibi tamq̄ populus sagax cū tamē ab antiquo uocatur cecus. q. d. p(er) cōtrariū ista disgressio p(ri)ncipaliter tangit te, licet ultimo conuerterī sermonem ad te, culpa tui populi, quia populus tuus cito deducat te ad desolationem, nā ãno sequenti nata sunt ī bella ciuilia, et assignat cām quia populus florentinus est promptus ad officia et consilia, unde dicit molti an giusticia ī core. q. d. multi uiri sunt iusti ī mundo h(abe)ntes optimā ītentionem, erga suam rem. pu. e tardi scocha .i. tarde facultatur et loquuntur ne īconsulte aliquid dānosum dicant unde dicit, p(er) nō uenir senza cōsilio alarco .i. ad emittendū uerbū, quia alibi dictuz est, quod recte dictuz assimilat

sagitte uolatili · quod erumpit ab ore ire
uocabiliter, sicut sagitta ab arcu et ferit
et ledit ad mortem, ma il popol tuo la .s.
illam iustiaa, i sommo de la bocca .q.d. non
habet iustitiam i corde, sed i ore ualde p
rmptā, et ondit q Florentini sunt promp
pti ad officia dicens, molti rifiutan lo
cōe icarego .i. pu. officia, sicut patet sepe
apud Titum liuium de multis illustribus
romanis, qui recusauerut magistratus
sibi sponte oblatos, et coacti acceptaue
runt, et sponte deposuerūt, sicut Cam
illus Fabritius Cincinnatus, sed Florētini
manus semper promptas porrigunt i
cōe, unde dicit, ma il popol tuo solicito
responde senza chiamare .q.d. puenit
et subtiliter procurat sibi officia, cū mag
solicitudine et solercia pabus et preciis
que nunq̄ poterat se spare obtenturū,
et dicero io me sobarco .i. pparo me, nā
subarco et subango .i. cago pānos ad
cinturam ut sim expedicior ad aliquid
agendum.

Or tu fa lieta che tu hai ben onde
Tu richa, tu cō pace tu cō senno
S io dico uero leffecto nol nascōde.
Athene e lacedemonia che fenno
L antiche leggi e furon si ciuili
Fecero al uiuer bene un picciol
cenno.
Verso dite che fai tanto sottili
Prouedimēti charneço nouēbre
Non giūge quel che tu dotobre filli.
Quante uolte del tempo ch rimē
bre
Legge, moneta officio e costume
hai tu mutato e rinouate mēbre.
E se ben ti ricordi e uedi lume
Vedrai te simigliāte aq̄lla iferma
Che nō puo trouar posa ī su le pi
ume

Ma con dar uolta suo dolor sch
erma.

Hic poeta ex his infert suā conclusionē,
ostendens q ex ista optima dispoitōe
ciuiū, qui sunt prompti ad consilia, et
promptissimi ad officia, sequitur opti
mus effectus .s. firmus status illius ci
uitatis .d. F. or tu fa lieta, ironice loqtur
.q.d. imo potius deberes tristari et do
lere, quia tu richa .s. malis diuiciis, tu
cū pace, p contrariū quia tunc Floren
tini pregnantes cito erant pitura bella
ciuilia alborū et nigrorū, et tu cō senno
.q.s. Florentini tui dicantur uiri pru
dentissimi, sed rei euentus cito proba
uit contrariū, unde dicit, sio dico uero
si pro nō quia nō es uere diues, nec pa
cifica nec prudens, leffetto nol nascō
de, quia tu disponeris ad ruinā, et cō
firmat dictū suū per nobilissimā com
parationem, et uult breuiter dicere, q nul
la policia grecorū antiquorū pōt assimi
lari nobili policie Florentinorū, un dic,
Athene, que ciuitas fuit clarissima sciis,
et Lacedemonia que fuit clarissima ar
mis, unde Flaminius consul romanus,
ut scribit liuius dixit ō Nabim tirā
nū Lacedemonorū Athenas et lacede
monem, quondā duo lumina grecie, sub
pedibus tuis relinquimus, che fenno lan
tiche legi, ab illis cū postea, romani ha
buerunt leges. Solon cū condidit leges Ath
eniensibus, et Ligurgus Lacedemonensib,
unde Ar. 2°. rethoricorū dicit Atheniē
ses Solonis legibus utentes felices fue
runt, et lacedemonii leges ligurgi, et
apud thebas, cū presides phi fuerunt,
et ciuitas felix fuit, ergo Florentia que
habet magnos phos poetas et oratores
uulgares, potest dici felix p contrarium
et dicit, et foron si ciuil, licet pollicia
eorū peccauerit ī multis ut ostendit
phus, libro polliticorū, fecero un piciol
cenno .i. signum .q.d. parum apropinqua
uerunt, al uiuer bene .i. ciuiliter et bea
te, uerso ite .i. respectu tui et probat, ch
fai tanti subtili prouidimeti, ironice lo
qtur .q.d. tam rudes et ridiculas proui
siones, charnezo nouēbre nō giūge, quel
che tu doctobre fili .q.d. q quādo statuta
et ordinamenta tua nō seruantur per
mensem cū dimidio, et nō uideatur tibi
uidenda methafora quia est propria,
uult cū dicere opa tua sunt feminea
et parū durat et cito rumpuntur ut filum
milliens, licet uideantur subtilia, et ho
declarat petens, quante uolte, quia oi
die fiunt ibi noue reformationes, quod

est pessimū, quoniam ut dicit phus as
suescere mutare leges, et assuescere nõ
le obedire legibus, ideo leges i minus
bone seruāde sint, moneta, quia nõ
uas pecunias fecerunt, officia, quia nc
consules nunc ancianos, nūc priores
habuerunt, et multa noua officia ad
inuenerunt, et costume mores mutātur
ibi de die i diem, quia florentini dis
currentes p mūdū reportat uarios mo
res alienigenarū i patriā, ut potes
uidere i mulieribus eorū, Et rinoua
te membre, quia ciues qui sunt tanq
membra i corpore illius magne ciuitas,
sed potest dici de te illud quod dicit
Augustinus de roma, q melius esset hēre
corpus pingue sanū q gigantū, mul
tis infirmitatibus uexatū, ideo subdit,
ma se ben te ricordi et uedi lume, et
nõ loquor tibi plus ironice, bedrai sim
iliate aquella infirma, sꝫ mulieri
molli i lecto decubenti, che nõ puo tro
uar possa i su le piume, que nõ gesat
etiā cū dormit, ma cõ dar uolta schi
erma .i. deludit, quod totū cedit sibi
ad cumulū maioris doloris. Et nõ si
militudinē proprissimā, uult ei dicē
licet tu florentia florens uidearis mu
lier famosa, decorata oī gñe ornamē
torū, sedens i molibus plumis et ues
tibus splendidis, tamen es intus repleta
oī genere morborū et sordiū, et frequens
mutacio nõ inducit tibi salutē sꝫ potius
mortē, ergo uale uale et gaude si potes,
nota etiā illud quod hic dantes dicit
de florentia potest etiā dici de oī terra
mundi i diuersis temporibus, nā ultra
q̄ pdictarū Ciuitatū grecarū sepe
mutauit statū et facta est serua, ut
patet apud Iustinū et multos.

Poscia che la coglienze
honeste e liete
Fuoro iterate tre e qu
atro uolte
Sordel si trasse e disse uoi chi sete:
Anzi che a qsto monte fosser uolte
L'aiē degne di salire a dio
Fuor l'ossa mie p octauiā sepolte.

Io son uirgilio e p nul altro rio
Lo ciel perdei ch per nõ hauer fe
Cosi rispuose alora il duca mio.

Postq̄ i supiori Capitulo proxime pcedenti
poeta noster expediuit tractatū negligētiū
Quarte spei, qui distulerunt tempus pēi
tendi preuenti morte uiolenta, et uiā fecit
ad consequentē māz que est de negligētibus
quīte speciei, qui distulerūt pēitentiam
occupati laudabiliter circa regna tempora
lia, nūc ɔsequenter i isto brevi Caplo, exequitur
istam nobilem māz principū, et pñs caplm
ut p se patet est diuisum i .iij. partes ge
nerales. In quarū prima autor scribit ītuū
dialogū seu sermonem factū inter duos
Mantuanos .s. virgiliū et sordellū, p quā
virgilius manifestat se sordello, et sordellus
virgilio laudibus extollit. In 2ª describit locū
amenissimū illustrū uirorū ibi, ma se tu
poy say. In tertia describit artificiose aliqu
os principes illustres modernos, quorū
fama dignius celebratur ibi. prima chel
pocco sole. Ad primū ergo ueniens dico
q poeta describit mutuā colationē virgi
lij et sordelli. Et primo continuat māz
sequentē ad pcedentem, quia ei fixerat
i precedenti Capitulo q sordellus audi
to solo nõīe Mantue ruerat mirabūdus
i amplexus uirgilij, ideo nūc pro conti
nuatione fingit q gratulatione sepius
repetita sordellus repetiuit a uirgilio qs
esset et ille respõdit dicit ergo. Sordel
et uidetur nomen consequens rei quasi
parū sordidus libidine si trasse .i. parte
se reduxit et dixit uoy chi sete, quia
erant duo magni poete simul, unus an
tiquus alter modernus uel dicit simplr
uirgilio cū honoris et reuerentie ī plī uo
et ista uidetur melior expositio quia
virgilius respondebit solum de se et
nõ nominabit hic sociū dicit ergo posca
che la coglienze .i. gratulationes ample
xionis et facie honeste et lete, nõ lasci
ue et uane, fuoro iterate et refacte
tre e quatro uolte .i. pluries et pluries.
Et hic nota q poeta hic comphendit
utrūq nūm .s. parem et iparem et pre
mittit impares tamq perfectiores. Vn
nus impar apud arithmeticos appella
tur masculus par nõ femina propter
imperfectionē sicut scribit Macrobius i
suo de sono sipionis exponens illud
virgilij o terq quaterq beati. Et con
tinuo subdit responsionē uirgilij qui
breuiter dicit q licet sit hic nouus
est tamē mortuus et dānatus ante q

esset ordinatum purgatorium circa ... tempora imperii Cesaris Augusti ordina... sic littera.
il duca mio rispose cosi. i. Virgilius respondit sibi sub hac forma verborum. Bosse uno ... sepolte per octavian. de qua sepultura dictum est supra plene capitulo tertio. prima cha questo monte. s. purgatorii. fosser volte l'anime digne di salir a dio. i. anime salvandorum. quia ante adventum Christi qui incarnatus est sub Augusto non erat purgatorium et tacto tempore mortis et sepulture. tangit nomen suum et viciumque infidelitatis dicens. Io son virgilio a virga dictus. ut dictum est primo capitulo inferni. virga enim utuntur pastores. de quibus tractat libro bucolicorum. Virga utitur agricultores. de quibus tractat libro Georgicorum. Virga utuntur rectores urbium. de quibus tractat libro Eneidorum. uel dictus est Virgilius quasi vir gloriosus. uel virtute gloriosus. et dicit et per nullo altro rio. i. non per aliud reatum. Ancel perdei. i. visionem dei et salutem eternam. che per non hauer fe. s. veram. q. d. non sum damnatus defectus ingenii. sed gratie. quia si habuissem fidem pluralitas virtutum iuncta cum magnitudine scientie poterat extinguere viciorum paucitatem.

Quale colui che cosa inanci se
Subita vede onde ei si merauiglia
Che crede e no dicendo ella e noue.
Tal parue quegli e poi chino la ciglia
E humilmente ritorno ver lui
Abracciol dove il minor s'apiglia.

Hic poeta ponit effectum responsionis virgilii per unam comparationem claram et apertam. et vult dicere breviter quod Sordellus stupefactus re mirabili audito quod virgilius mortuus per mille ducentos annos et ultra. nunc apparet ibi. nesciebat quid faceret. quia credebat et non credebat. affirmabat et negabat. sicut homo facit communiter in re subita. et tamen tandem credens rem non esse fictam. iterum accurrit ad amplectendum eum de novo. dicit ergo tal parue quelli. s. Sordellus. qual colui. s. vir che subito vede cosa inanzi se. quam numquam putaverat evenire. unde se merauiglia. Iuste credendo et no. quia erat vera licet videretur incredibilis. dicendo. s. animo suo. ella e noue. i. parum stetit Sordellus cum isto stupore. unde dicit. et poi chino li ciglia. in signum reverentie. et humilmente ritorno. ver lui. tamquam minor versus maiorem. primo enim honoraverat ipsum solum pietate patrie. nunc vero ratione virtutis et scientie. unde dicit. et abracciolo o nel minor s'apiglia. minor enim cum recipit maiorem se inclinat et amplectitur illum infra brachia. et interdum amplectitur genua. ut scribit homerus.

O grolia di latin disse per chui
Mostro cio che potea la lingua nostra
O pregio eterno del luogo ondio fui.
Qual merito o qual gracia mi ti
mostra:
S'io son dudir le tuo parole degno
Dimmi se vien d'inferno e di qual
chiostra.

Hic poeta posita gratulatione virgilii ponit magnificam orationem illius magnam super commendatione virgilii. et ad huius alte commendationis confirmamentum. hic tota mente considera quod poeta noster dignissime prorumpit in laudem excellentissimi virgilii. de cuius copiosa elloquentia mirabilia dicit macrobius. v. saturnalium. dicens facundia mantuani multiplex et multiformis est et dicendi genus omne complectitur virgilius namque eloquentiam ex omni genere conflavit dicendi. iiii^or enim sunt genera dicendi. s. copiosum in quo Cicero dominatur. breve in quo Salustius regnat. siccum quod frontinus ascribitur. pingue et floridum in quo plinius luxuriatur. sed apud unum maronem hec quatuor genera reperies. fuerunt etiam Athenis. x. nobiles oratores. quorum omnium stillos virgilius imitatus est. ex quibus omnibus fecit unum pulcerrimum temperamentum. unde paulo infra dicit elloquentia maronis ad omnium mores integra est. nunc brevis. nunc copiosa. nunc sicca. nunc florida. nunc simul omnia et erat hic auctor elloquentie metrice vere necessarius post tullium principem elloquentie prosaice. qui de virgilio egregie vaticinatus est. Nam cum audisset quoddam Iuvenile opusculum eius. et admiratus quesivisset auctorem. iam senior videns Iuvenem dixit verbum illud magnificum. Magne spes altera rome. quod dictum auditum ex ore tullii placuit virgilio. quod post annos. xx. iam mortuo Tullio inseruit opere suo. sic ergo Tullius in oratoria. ita virgilius in poetria. palmam tulit de quo propterea timuit dicere.

Credette Romani:

Credite romani scriptores credite gray. nescio quid maius nascatur illiade et ne plura preconia virgilius querā. cōcludo breuiter cum Macrobio hec est maronis glia ut mellis laudibus crescat nullius uituperatione minuat. Hunc ad lrām dicit poeta noster quod ille Sordellus exordiens primo cōmēdauit uirgilium a singulari elloquentia dicens. Ille sordellus, dicendo o gloria di latin, sicut homerus gloria grecorum, licet enim lingua latina habeat multas et magnas nationes, tamen habuit ortū ab ytalia, a rege latino nominata. et auditores ytalicos habuit, sicut priscianū. donatū, tuliū et dicit per cui mostro cio che poeta potea la lingua nostra. s. ytalica in metro et cōmendat ipsum a singulari honorificentia patrie dicens o pregio etterno, quia gloria uirgilij durabit quādiu mūdus ut dictū est secundo Caplo inferni, del loco onde io fui .s. ciuitatis mantue, et uere nomen virgilij fecit famosam mantuā plus quam illius antiquitas fertilitas uel pulcritudo, ita ut nō solum in galia apud parisius in occidente sed in grecia apud Constantinopolim in oriente. Et hic nō quod uiri ualentes faciunt Ciuitates famosas, sicut AR stragiā, homerus smirnā, democritus abderā, pindarus thebas, sed ut omittam grecos quorum maximus est nūs, quid dicam de italicis et nostris, plinius et catulus celebrāt ueronā. Titus liuius paduā, virgilius mātuā. varus cremonam. Macrobius et cassius parmā. Gallus forū iulij. Claudianus florentiā, persius uulteras, accius pensaurū. Tulius arpinū. Iuuenalis aquinū. Archita et enius tarātum. propercius spoletū. pacuuius brundusiū. et ne per singulos discurrā plurimi romā. Sed precipue Marcus uarro uir doctissimus romanorū et petit Sordellus qual merito .q.d. nullū meū meritum o qual gracia mi ti mostra in isto loco solitario, dime se uien dinferno. Audiuerat enim iam Sordellus a virgilio quod perdiderat celum defectu fidei nō ideo poterat esse in purgatorio et dicit in spiciali. E di qual chiostra .i. de quo circulo quare nimis uideretur indignū si esset positus in inferno et loco tenebrarū, qui illuminauit tantum mūdum et nimis se humiliauit dicens. Sio son degno de udir le toe parole, que meruerunt ad audientiā principū ymo extorserunt lacrimas Augusto dignissimo principi totius orbis.

Per tutti i cerchi del dolente regno
Rispuose lui son io di qua uenuto
Vertu del ciel mi mosse e co le
uegno.
Nō per fare ma per nō fare ho perduto
A ueder lalto sole che tu disiri
E che fu tardi da me conosciuto.

Hic ponit poeta responsionē uirgilij ad q̄sita sordelli, qui primo respondet ad id quod quesierat sordellus scilicet si ueniebat ab inferno, dicit ergo lui .s. virgilius sic persuasus, rispuose io son uenuto de qua .s. in purgatorium et ille dixerat de quo circulo per tutti li cerchi del dolento regno. s. inferni qui est locus perpetui doloris. deinde respondet ad id quod primo petiuerat sordellus. s. que grā et dicit virtu del ciel. s. grā dei preueniens et subsequens .s. beatrix mi mosse, ut ostensum est secundo Capo inferni, et collei uegno, illa semper me iuuante et custodiente per loca tam aspera, et pericula tanta. Et quia Sordellus posset petere quid mali fecisti propter quod sis dānatus dicit virgilius o perduto ad ueder lalto sol. s. solē iusticie deum quia est clarior sole sensibili et omni corpore supcelesti che tu desiri .i. quē tu desideras cum certa spe uidendi, ego uō sine spe, quare fu tardi per me conosciuto, quia .s. solū post mortem .s. quando xpus spoliauit limbum quando nō erat amplius penitentie locus pro virgilio, nō per far .s. peccata mea nō demersissent me in infernū, quorū penituissem si habuissem fidem, ma per nō fare. s. opera meritoria.

Luoco e la giu nō tristo da martiri
Ma di tenebre e solo oue ilamenti
Nō sonan come guai ma son sospiri.
Quiui sto io cō paruoli inocenti
Da i denti morsi dela morte auante
Che foser de lumana exenti.
Quiui sto io cō quei che le tre sante
Virtu nō si uestiro e sença uicio
Conobber laltre e seguir tutte quante.

Hic virgilius dicto quō transiuit per omnia loca inferni, tangit locum sue residentie in inferno dicens, loco .s. limbus e la giu in inferno non tristo di martiri, quia ibi nō habemus penā sensus sed penam dāni, quia sumus priuati uisione dei unde dicit, ma solo di tenebre .i. tristis solumō tenebris, sed contra poeta scribit hunc locum .4o. caplo. inferni luminosum et clarū, hic uō dicit ipsum tenebrosum.

dici potest q poeta hic nō loquitur singula
riter de loco uirorū illustrū remoto, sed
de toto circulo limbi, uel dicit et melius
q omnis illa lux dānatorū est tenebrosa,
respectu lucis saluandorū, et declarat qu
alitatem illius loci dicens, oue i lamenti
nō sonan come guay, quia ad penaz seq
tur dolor et planctus, ma son sospiri, qr
ad desiderū sicut sequitur sospiriuz, isti
ergo suspirant uidere deū. et subdit uir
gilius societatem, quā habet ī dicto loco
ne forte sordellus putaret ipm stare so
litariū, sicut ipse stat, et uult dicē bre
uiter, q ī illo limbo sunt duo genera p
sonarū. s. paruuli inocentes, et uiri uir
tuosi pagani, dicit ergo Qui sto io coi
paruuli inocenti qui nō peccauerunt
actualiter, quia nō habebant adhuc ele
ctionem, morsi dai denti de la morte,
.i. crudeliter puncti ī tenebra etate a
morte acerba, et audi quō, auanti che
fosser exenti .i. ante q̄ essent seperati
et liberati da lumana colpa .i. a peccato
originali. Et hic nota q peccatū origin
ale est illa macula quaz primo contra
hit aia, qn unitur cor, ex aiā corrupta
p peccatum primi pentis, que tota mas
sa posteritatis fuit infecta, quia pma
caro fuit rebellis deo, ideo nō est habilis
ad recipiendam graz uiatorū et iustorū
nisi primo reconcilietur deo abluta sor
de p baptismū, sicut oliz reconciliabat
p fidem parentū et p circūcisionez, et tā
git aliud genus hominum dicens quiui
sto io cū quei. s. phis et paganis che
non se uestiron le tre sante uirtu. s. fi
dem. spem. et caritatez que uirtutes
diuine xpianorūz tantū, et conober lal
tre. s. quatuor morales. s. prudentiaz.
tempantiā. Justiciā et fortitudinez, sci
uicet, quātūz est possibile homini posi
to extra grām fidei, et sequir tutte qu
ante sicut iam satis dictum est primo
Capitulo huius libri :.,

MA se tu sai, o puoi alcuno ī-
dicio
Da noi pche uenir possian piu
tosto
La doue purgatorio ha drito inicio.
Rispuose. luoco certo nō ce posto
Licito me andare suso e itorno
P quātr posso aguida mi ta tosto.
Ma uedi gia come dichina il giōno
E andar su di notte nō si puote
P o chel pensar di bon sogiorno.
Anime sono adestra qua remote
Se mi cōsenti io ti merro ad esse
E nō sença diletto ti fier note.

Ista est secunda pars generalis, ī qua po
eta describit magna arte locū uirorum
illustrū xpianorūz, qui ī pediti circa ci
ram aliorūz, nō recordati sunt sue salu
tis nisi ī morte, sed ante q̄ ueniat ad
istā descriptionez, birgilius petit a
sordello de uia breuiori purgatorij, ad
quod appropinquabant, dicit ergo, sa
tis dixi tibi quis sim, unde ueneriz, et
quō, ma se tu say o poy. hoc dicit. quia
nesciebat si iste quez inuenerat quiete
tem et solitariū erat solitus ascendere
supius, da ad noy alcuno īdicio, si nō
potes uel non uis uenire nobiscūz, pche
uenir possiam piu tosto, quia expedi
tempus citiuz q̄ putabā, la doue purga
torio adiuto inicio .i. portaz et princi
piū, et statiz ponit responsione illius
dicens, rispose, ille sordellus, loco cer
to nō ne posto, iuxta illud uirgilij.
Nulli certa domus lucis hītamus opa
cis. licito me andar suso ītorno. Et hic
nota q ista responsio uidetur compe
tere omnibus contrinatis tardantibus
penitentiaz qui nō tinuerūt uiaz certa
salute et uirtute que ducat ad felicita
tem, sed iuerunt uagando et discurrēdo
p temporalia que sunt quedā deuia
ideo dicit, p quanto posso. s. conualē
uirorū illustriuz, ad guida mi ti acosto
ita q dux dantis hic inuenit ducem
dū appropinquaret ad locū quo pri
cipaliter tendebat, et sordellus dat
consiliū birgilio suū. s. ut prouideat
de loco ydoneo ubi quiescant ī nocte,
dicit ergo, ma uedi omai come dichina
il giorno .i. primus dies. sole iaz occi
dente. q. d. parū possumus amodo am
bulare ī die isto, ideo dicit, et andar
su di note nō si pote, et hoc de natura
montis, ut dicetur ī Capitulo. xxvij.
circa mediū, pero e bon pensar di bō
sogiorno .i. de loco ubi quiescamus
sicut faciūt uiatores, qui prouident
sibi de bono hospicio adueniēte sero,

et ideo dicit sordellus ne perdamus tēpus,
ducam uos ī locū amenū ubi uidebitis no
bilissimā sectam hoīuz, unde dicit, anime
sono adextra ī bona parte, quia rimore no
bilissimo, sequestrate ab omni grege uulga
riū hoīuz, ideo se mi consenti io ti menaro
ad esse, si faciunt ad factuz tuū, e nō senza
diletto ti fien nore, et bene dicit, quia delec
tabile est uidere magnificentiā istorum
principū, et audire gesta eorū, et precip
ue poetis, qui hnt pro materia describē
gesta illustriū uirorū. et si antiquus poeta
paganus uirgilius hoc fecit de aliquibus
antiquis paganis, quanto magis hic no
uus poeta de modernis xpianis.

Come cio fu risposto, chi uolesse
Salir di notte fora egli impedito
Daltrui: o nō saria che nō potesse.
El buon sordello ī terra fregol
dito
Dicēdo uedi sola questa righa
Nō passaresti dopol sol partito.
Nō pero chaltra cosa desse brigha
Che la nocturna tenebra ad ir suso
Quella col nō poder la uoglia in
trigha.
Ben si porria colei tornar īguiso
E passegiar la costa ītorno ērādo
Mentre chloriçonte il di tien
chiuso.

Hic poeta ondit quō birgilius petiuerit
de causa, quia de nocte nō potest iri
p purgatoriū unde dicit, risposto fu. s.
p uirgiliū Sordello, come cio. i. que est
causa, che uolesse salir di notte. i. ascen
dere sursum p purgatoriuz, fora elli im
pedito. s. ab aliquo, qui habeat custodiā
loci, o seria pur p che nō potesse. i. an
hoc soluz prouenerit ab īpotentia sua
. q. d. an causa istius prohibicionis esset
a se uel ab a°. Et ponit responsionem
sordelli, ad quēz sua. d. el bon sordello
ī terra frigo el dito, faciendo unā lineaz
dicendo, sola questa righa nō uarcaresti

i. transire posses, di po il sol partito, per
hoc dat ītelligi, q homo nō potest ire ad
penitentiaz et uirtutem, nisi sol diuine
gratie luceat sup ipm, et assignat cam
quia homo potest habere gratiā quādo
uult, unde dicit, nō pero caltra cosa des
se briga ad ir suso, che la nocturna tene
bra. q. d. sola tenebra peccati est illa que
obscurat uiā purgatorij hoī, ideo dicit
quella. s. tenebra nocturna, ītriga la uog
lia. i. impedit et implicat uoluntatem
qr nō pmittit hoīem uelle, col nō podero
qr nō potest quod nō uult, et sic uide
q homo est sibi caūa, quia nō uult et nō
potest tendere ad uirtutem, quia ex li
bero arbitrio, facit sibi tenebraz peccati
que priuat ipm luce solis. Et sordellus
addit pulcre, q homo bene possit des
cendere aut circūuagari, unde dicit.
ben si poria tornar ī giuso co lei. s. cū
illa tenebra nocturna, e passegiar la
costa. i. rippā, ītorno errando. q. d. bn
potest relabi ī uicia et uagari p illa
mentre che lorizente ten chiuso il die,
q. d. donec duret nox, ante q̄ sol ueniat
ad orizontem et faciat lucem p hoc dat
ītelligi, q homo positus ī peccato mor
tali bene potest adhuc descendere. i.
peccare, an circuire errando. i. ne plus
addere uirtutibus.

Alora il mio signor quasi amirādo
Menane disse adunque doue dica
Chauer si puo dilletto dimorādo.
Poco alungiati erauan di lici
Quandio macorsi chel monte era
scemo
Aguisa che ualon li sceman quici.
Cola disse quelombra nādaremo
Doue la costa face di se grembo
E la il nouo giorno attenderemo.

Hic poeta ponit deliberationez birgilij
post consiliū sordelli dicens alora il mio
signor. i. q̄i admirando de natura istius
loci qui non potest adiri nisi de die lu
cente sole, disse menane donque, ex quo
nō potest iri de nocte, ne pdamus tē
pus, la doue dica. s. ad locū uiroruz il
lustriū, chauer si po diletto dimorando
q. d. tacite, qn̄ quidez nō possumus nc

tendere ad bonum honestum virtutis tendamus ad aliquod bonum delectabile uel utile, quod multum decorabit magis consideratio istarum animarum clararum, que gaudent hic tanto privilegio. Et continuo ostendit, qualiter pervenerint ad videndum locum promissum dominus Socco longati erauam dilu per hoc presupponit, quod Sordellus dixerat eos versus locum, quando io macorse chel monte cas cavo era scemo .i. excavatus, ita quod erat una anima coequata plena intra montem, aquisa chel malon li sorma quiti .i. a simili sicut videmus in nostra terra habitabili, quod vallis subiecta uel adherens monti excavat ipsum montem. Per hoc autem poeta figurat, quod isti viri valentes habent locum remotum ab aliis, spectabilem in loco alto ad quem Sordellus obtulit se ducturum eos. Unde dicit quel umbra .s. Sordellus, disse cola mandaremo. ostendebat eis locum, doue la costa face de si ingrembo .i. sinum et receptaculum in concavitate pulcra e la attendaremo .i. ibi expectabimus il novo giorno .i. diem sequentem, ita quod hanc noctem expendemus delectabiliter circa visionem. Et hic nota quod poeta pulcre fingit, quod Sordellus dixerat istos poetas ad videndum istos viros illustres, quia fuit homo curialis et curiosus investigator et admirator omnium valentium sui temporis et omnium virtutes et mores sciebat et referebat.

Tra erto e piano era un sentiero sgembo
Che ne condusse in fianco de la lacha
La doue piu che meço muore il lembo.
Oro e argento fine cocco e biacha
Indico legno lucido sereno
Fresco smeraldo in lora che si fiacha.
Da l'erba e dali fiori dentro a quel seno
Posti ciascun seria di color uinto
Come dal suo magior e uinto il meno.
Non hauea pur natura iui dipinto
Ma di soauita di mille odori
Vi facea uno incognito e indistinto.

Hunc poeta describit nobilem locum istorum virorum illustrium, ut locus correspondeat locato. Et primo unam viam tortuosam per quam pervenerunt ad locum residentie dominus. Un sentero sgembo .i. tortuosus uel transversus, era tra erto e piano .i. inter montem et planitiem vallis uel dic quod callis ille nec erat erectus nec planus che ne condusse in franco di la lacca .i. in latus dicte coste ad quoddam balcum unde res pexe vallem ut paulo post dicetur, la doue il lembo .i. extremitas, more piu cha meggio, deinde describit in speciali locum pulcerrime stacionis istorum, et quia descripserat locum illustrium virorum paganorum. iiii°. C°. inferni herbosum et clarum sub divo, nunc maiori arte describit locum illustrium christianorum modernorum sub tecto montis, et est littera fortis et sua occulta, ideo adverte quod Dantes vult summaliter dicere, quod hic locus erat amenissimus omnium quia si quicquid colorum delectabilium, numquam natura rerum produxit in aliqua parte terrarum totum simul colectum reponeretur intra illam cameram vinceretur a pulcritudine mirabili colorum qui sunt ibi. Ordina ergo litteram, et construe sic, oro e argento fino, sine mixtura aliqua, quorum utrumque habet colorem perfectissimum incorruptibile cocco. Coccus ut describit Diascorides est herba ramosa, habens in virgis grana rotunda, similia lenticule. et dicit Plinius quod est genus ... in Affrica et Asia nascens cellericie in vermiculum se mutans ex ista herba tingitur pannus pulcerrimus rubei coloris de quo hic loquitur auctor, hebiaca .i. cerusa que ut dicit idem Diascorides fit multiplicatur ex aceto optimo in vase cohoperto plumbo, et optima cerusa est candidissima, ideo per coccum et cerusam intellige colorem rubicundissimum et albissimum, indico legno .i. arbor de India quia in India est multiplex genus arborum diversorum colorum, quos est delectabile videre, e lucido sereno .i. pulcer color aeris puri sereni, qui est delectabilissimus aspectui oculorum, fresco smeraldo lapis preciosus, viridis coloris, maxime cum frangitur omnia hec et similia, posti dentro a quello seno .i. agregata simul intra illum locum capacem concavum, seria victo ciascun di color .i. in colore da l'erba et ay fiori, quia .s. color mirabilis herbe et florum existentium ibi erat maior et excellentior omnibus coloribus predictarum rerum a simili, come il meno e vincto dal suo maiore, quia maius lumen offuscat minus, aliqui tamen volunt quod predicta vocabula ponantur ablative in consequentia. Et subdit poeta quod ultra istam pulcritudinem colorum, ibi erat mirabilis suavitas odorum. Unde dicit non hauea pur natura iui de puncto q. d. non solum natura posuerat ibi tot et tam varios colores ad delectacionem visus, ma ui facea, ipsa natura uno .s. odorem incognito ideo non potest describi. et indistincto propter commixtionem tot odorum, di suauita de mille odori, .s. e flagrantia multorum odorum, quo ad delectationem odoratus. Et hic nota quod quicquid

poeta fingit de isto loco amenissimo est uerum
hystorice et allegorice, primo quia isti reges
et principes hn̄t pallacia alta adornatā pic
ta uarys figuris, habundant auro argento
et lapidibus p̄ciosis, et utuntur uestib; uar
ys et albis splendidis mille colorū et odoru;
Similiter hn̄t iocalia uasa aromata et oīa
gn̄a pigmentorū, sed allegorice p istā uiridi
tatem florū et suauitatem odorū, poeta dat
ītelligi uiriditatem florentiū opum, et odore
bone fame et splendorē inclite glorie istorū.
Ha; isti sp̄us illustrissimi naturalit' uiguerūt
maiori īgeīo et uirtute de uirtuosis enī; lo
quitur hic poeta, ideo notanter dixit ī littera
q natura pinxerat ibi.

Salue regina ī sul uerde et su fiori
Quindi seder cantando anime uidi
Che p la ualle nō parean di fori.

Hic poeta descripto delectabilissimo uiroze
illustrium, describit cantū deuotissimū eoru
dem, et pulcre fingit q cantabat illā orōnē
unde dicit quīdi .i. ex isto gradu, uidi aīe,
nobilissimas, seder ī sul uerde .i. herba uiri
dissima e su i fiori tot colorū cantans, Salue
regina, que oratio sūme conuenit istis primo
quia ista orō cantatur ī eccl'a ad cōplecto
riū et nunc fiebat sero 2°. quia oratio fit
ad uirginē cuius isti fuerunt deuoti. 3° qr
ista oratio admonet supbos qui colunt et
affectant nimis dāna et impia temporalia
quibus credunt feliciari, et sic humilietur
et contemplentur calamitat's mundi, cū dr.
Ad te clamamus exules filij eue, Quid q°
de muliere nati letantur et gloriantur re
gnis ī exilio huius uite, et dicit, che per la
ualle .i. que aīe existentes ī illa planicie
cauata et concamerata, et sic bene cōuenit
id quod dicitur ī illa orōne .s. ī hac lacrimaru
uale. licet eī uallis ista sit uestita herbis
et floribus et delectabilis coloribus et odo
ribus, tamen est repleta lacrimis et miserys
ma parean di fori .i. puidebant ad uisu;
meu; ex̄. Ita q dantes stans extra ī loco
alausailo, uidebat illos sedentes et cantā
tes intra illam cōcauitatem uirentem et
splendentem.

Prima chel poco sole omai
sannidi
Conniao il mantouan che ci hauea
uolti

Tra color nō uogliate chio ui guidi.
Di questo balço meglio egli atti e uolti
Conoscerete uoi di tutti quanti
Che ne la lama giu tra essi accolti.

Ista est Tertia pars generalis, ī qua Poeta de
scripto loco cōuenienti. Hunc describit sin
gulariter aliquos sp̄us illustres modernos
qui uisi sunt sibi memoria digniores. Et
primo quide; ondit quō Sordellus īuita
uerit Virgiliū ad considerationē istorū dn̄s
El mātouan .s. Sordellus, che hauea uolti
quia traxerat eos de uia recta p unū tra
mite; obliquū ut iā dictu; est, conniao si
ple dicere Virgilio mātuano, nō uogliate
chio ui guidi .s. nūc sed postea duca; uos
tra costoro, tam deuote cantantes, prima
chel poco sole may sannidi, erat ergo sol q̄si
ī occasū, et sic nota q subtiliter poeta figit
se uidere istos tali hora, quia nō essent hic
saluati, nisi q ī occasu uite cōuerterunt se
ad solem iusticie, et assignant locū quare
de loco illo sint spectādi dicens, uoy conos
cerete meglio gli atti ei uolti de tutti q̄sti
.i. oīu; et singulorū. di questo balcō .i. stan°
hic ī isto gradu alto, che acola tra giu nella
lama .i. quā si essetis congregati cū eis ītra
illam planiciem cauatā, ad denotandum
q fama istorū interdu; sonat magis alonge
q̄ prope iuxta illud claudiani, minuit pre
sentia famam.

Colui che piu sede alto e fa sembiāti
Dauer negletto cio che far douea
E che nō muoue bocha ali altrui
canti.
Rodolfo Imperador fu che potea
Sanar le piaghe chāno ytalia morta
Si che tardi p altrui si ricrea.

Hic Sordellus nominat aliquos sp̄us electio
res, et primo principaliorem principem .s.
unū Imperatorem ad cuius cogniciōne; est
primo sciendū, q Rodolfus genere germa
nus patruus, comes, sua probitate factus ē
dux potentissimus, nā acquisiuit sueuiam
uera; que uacabat morte ducis haustrie, q
fuerat decapitatus simul cū Coradino cui
fecit ducē Albertū ducē; filiū suū, et regnūt
rodolfus .xx. annis, et electus Imperator huit
graue bellum cū rege Boemie potentissimo

ano dñi M°cc° Lxxbij° qui potentia et op
ulentia sua indignabat parere sibi, pp qd
Rodulfus, cū magno et forti exercitu, iuit
contra eū, cui rex potenter occurrit, et cō
misso acerimo prelio iter tā feroces gētes,
Rex boemie ibi peremptus, cū magna stra
ge bellatorū, Et sic regnū boemie uenit
sub iugū Rodulfi, sed postea fecit pacē
cū filio regis mortui, sed fecit ipm uenī
re ad se sedentem ī sede p mediū luci,
et illū stantē genibus flexis ī luco conci
liauit sibi presentibus omnibus baronibus,
et dedit sibi filiā ī uxorem, et regnū resti
tuit, et sic superbū humiliauit et humilia
tū exaltauit die xxbj. augusti, et sic uide
qr poeta ponit ipm saluū. nā Rodulfus
iste fuit magnanimus magnificus et pius
et iustus, sine dolo, timens deū, uictor ī
bello, multū formidatus ab alemanis et
ytalicis, et certe si uoluisset uenire ī ita
liam, sine resistentia erat dñs, ideo auc
tor arguit eū negligentie hic et ī preced
enti caplo. Ad lrām g° poeta pmittit Ro
dulfum cunctis, quia huit principatum
romanū, quo nullus est altior ī orbe xpi
ano, sed arguit negligentie dicens, colui
che piu sede alto, s. supereminens omnibus
quia impator, e fa sembianti, i. ondit ī
apparentia, dauer neglecto cio che far
douea, nā debebat uenire romā, ut reci
peret coronā impij, et uisitare et corrig
ere ytaliam, deinde facere transitū ad
recuperandā sanctā, ymo principaliter
ad istum finē. Papa Gregorius decimus
de placentia, fecerat ipm elligere Impa
torem, que oīa facere neglexit, cupidita
te potentie ī germaīa ut auctor tetigit
pcedenti capitulo ymo uisus est diminu
ere iura Impij ī italia, quia resignauit
bonoīā et romandiolā eccle pape nico
le de ursinis, ideo dicit, e che nō moue
bocha agli altrui canti, quia dolet et eru
bescit de negligentia sua, fo ridolfo Im
perator electus, che potea sanare le
piaghe. i. parcialitates et diuisiones, cū
no italia morta, ita qr forte nūq reui
uiscet, siche tardi si recerta p laltro. idest
reformatur p henricū Impatorē de luci
borgo qui licet descenderet cū bono aīo
nō potuit erigere italiā, ut tactū est
pcedenti caplo et tangetur paradisi ple
nius caplo. C°xxx°.

Laltro che ne la uista lui cōforta
Resse la terra, doue lacqua nasce
Che muta ī albia, e albia ī mar ne
porta.
Ottachero hebbe nome, e ne le
fasce
Fu meglio assai che uinceslao suo
figlio
Barbuto cui luxuria o otio pasce.

Hic sordellus noīat aliū. s. regem boemie
quia fuit generus dicti Rodulfi, et eodem
tempore satis magne uirtutis dicit ergo
Laltro. s. rex, che ne la uista luy conforta
sicut confortauerat eū ī uita, ut pficeret
dicta sua debita, resse la terra. s. boemiā
quā describit a fluminibus suis dñs, doue
lacqua nasce. s. fluuius molottus, che
muta. i. expressa iterius ī albā fluūe
quod deriuatur ab alamaīa, de quo Luca
nus ī secūdo uel sm aliā lrām, molta
a mulgeo, sicut mutā a mingo, uel est
ipm nomen fluuij, et albia ī marne
porta, et est fluuius magnus q labitur
p mediū pagre urbis, ubi Imperator
habet hodie sedem. Et exprimit nomē
et uirtutem eius dñs, ottachero ebbe
nome, et dicit, qr pater fuit melior fi
lio multū, unde dicit, esser assay meg
lio suo figlio barbuto, qui tunc regnabat
et habebat barbā ualde magnā, iuxta il
lud. Est bn barbatus sub merario gnatus.
vel dic et uerius qr pater fuit melior in
īfantia, qn ligatus ī fasijs iacebat ī
cunalibus qm filius postq fuit iuuenis iam
barbatus, loquitur yperbolice quod op
tima probat dicens, cui. i. quē uincislauū, luxuria et ocio pasce quia adhuc
uiuebat, que duo uicia sunt ualde de
testabilia ī uno uulgari neduū ī rege. nā
ociositas et uoluptas arma sunt hostis
antiqui ad uincēdas aīas captiuandas.

E quel nasetto che stretto a cōsiglio
Par cō colui cha si benigno aspetto
Mori fugiēdo e disfiorando il
giglo.
Guardate la come si batte il petto
Laltro uedete cha fatto a la guancia
De la sua palma sospirādo letto
Padre e socero son del mal di-

francia

Sāno la uita sua uiciata e lorda

Equindi uiene il duol che si li lācia.

hic sordellus nõiat alios duos reges simul
ad cognitionē primi oportet hic scire, q
multi dicant q iste qui mortuus ē deflo
rando liliū, fuit bonus ludouicus rex frā
cie, qui bis fecit passagiū, primo contra
Soldanū ī egiptū ubi fuit captus et dim
issus. 2°. ī barbariā contra tunicion ubi am
misit magnā ptem exercitus ex pestilentia,
et ipse ifirmatus mortuus est ī itinere. s3
nullo mō potest ītelligi de pdicto, tū q
iste fuit uir sanctus, et est positus ī catho
logio sanctorū, tum quia non est mortuus
deflorando liliū, fugiens, ideo nō debet
poni hic ī nūo negligentiū. dicendū ē
ergo q potius poeta loqtur de filio eius q
uocatur filippus nasellus est, Ideo ulteri
us debes scire, q iste filippus fuit cognat⁹
dnī petri regis aragonū, quia hūit soro
rem eius ī uxorem. q audita rebellione
Sicilie, quā dictus petrus eripuerat ka
rolo primo patruo ipius filippi, iurauit
facere uindictam de prodicione, quā fece
rat domui francie. Igitur āno dnī M.cc°
lxxxiiij°. filippus sancti lodouici filius,
facto magno apparatu, cū nūoso exerci
tu. xx. miliū eqtū, et lxxx. miliū pedi
tū, cruce signatorū francorū prouīcialiū
theotonicorū, cū maximo thesauro rec
essit de francia cū filippo et karolo filio
suo, et cū uno cardinali legato pape et
iuit narbonā, causa transeūdi ī cathe
loniā contra regem petrū, causa subiugā
di aragoniam de quā karolus filius eius
erat preuiligiatus ab eccla romana et
p mare armauit ī prouīcia centūuigīti
inter galeas et alia ligna, et coniunxit se
cū dnō Iacobo frē petri, et inimico quia
abstulerat sibi insulam maiorice de q̄
coronauerat Alfonsum p̄mogenitū suū
āno sequenti recessit a narbona, et post
multos labores perueniens ī cathelon iam
obsedit ciuitatē Gironde quā tamen
cepit per famē. Petrus prudenter consi
derans uires regis francie, quibus se
imparē sentiebat, noluit se cōmittere
plio campestri, sed tam intendebat ad
impediendū uictualia, et cū semel
posuisset ī Insidiis occurrente sibi acie
ellectissimorū equitū francorū, Rex pe
trus uictus est et uulneratus ī facie cū
una lancea, et eius equo capto p habe
nas, ipe probus et prouidens nō obstā
te uulnere faciei, iecidit habenas cū ense
et urgens equū calcaribus exiuit de

pressura et euasit a captura, sed nō gerens
bonā curā de uulnere, reuersus ad uillā
francā post modicū, mortuus est. viij°
die nouembris, āno dnī M.cc°. lxxxv.
et sepultus honorifice ī cathelonia. fi
lippus aūt amisit classem suā, quā
Rogerius de lori ualentissimus amirag
lius dnī petri, ueniens de sicilia cum
classe iuuisit et incēdit. Quia propter fi
lippus uidens fortunā sibi aduersā. cre
mato nauigio quo uictualia portaban
tur, concepit tantū dolorē, q infirmat⁹
est ad mortē, ex quo franci cōpulsi sūt
recedere, portantes regē eorum ifirmatū
magna pars exercitus priit fame et
peste, et rex petrus ante mortē, rehuit
Girondā, Exercitus filippi fugiens puē
nit perpignū, ubi expirauit die 2°. octo
bris, et sepultus est apud sanctū dioni
siū, demū factus est rex filippus fili⁹
eius, qui agnoīatus est pulcer cum
regina Iohāna de nouarria uxore sua.
Hinc ad lrām dicit sordellus, E quel na
suto. i. filippus nasellus, aliqui tamen
textus hūnt nasuto sed male, che stretto
a consiglio parla cū luy. i. loquitur cū
illo ī sensu composito, uel parla. i. uidet
sibi ī suso dico, est tamē eadē sententia
chasi benigno aspetto. Iste erat Gughel
mus rex nauarre filius boni regis theb
aldi. mori fugiendo e desfiorādo il giglio
signū regū francie. i. minorando quia
filippus iste fecerat maiorē apparatū
contra Aragoniam q unq aliquis prede
cessorum suorū. et istud bellū fuit cū
maiori amissione hoīū et equorū et
ipensa pecuniarū, q unq p aliqua tpra
ī regno francie. nā rex sequens, et plu
res barones fuerūt postea semper inde
biti. Ideo poeta notanter dixit, e di fio
rando el giglio, dicit ergo, guardate la
come si batte el petto, dolens de suo ī
fortunio et filio uicioso simul, cū pdco
Guilelmo hīi dicit, laltro uedete. i. gui
lelmū pdictū, cha fatto ala guancia
dila sua palma suspirando lecto, quia
si ī gena reclinabat et pausabat ī palma
sicut ī lecto, quia etiā ipe dolebat de
filippo genero suo uicioso, licet nō tm
Et declarat qui fuerunt isti duo reges
dicens, padre. s. filippus nasellus, e so
cero. s. Guilelmus rex nauarre, socer fi
lippi pulcri tūc uiuentis, so dil male
di francia. i. filippi pulcri mali, ymo pe
ssimi, omniū regum francorū, ideo dicit
sano la uita sua. s. illius mali regis, uici
ata e lorda, multa et enormia crimina
istius filippi tanguntur, infra. c°. xx.
ideo dicit, e quindi meno el dolo. i. dolor

che si li lancia .i. ferit ad uiuū .i.

Quel che par si mēbruto e che sa
 corda

Cantando cō lui del maschio naso

D'ogni ualor porto cinta la corda.

Hic Sordellus nominat simul alios duos reges modernos occidentes temporaneos, quorum uterque fuit ualentissimus, et fuerunt ĩ uita hostes acerrimi .s. dn̄us petrus rex aragonū, et karolus primus, cui eripuit Sicilīā, pro qua mortuus est ipse petrus, et philippus nasellus, ut patet ex iamdictis, et ipse karolus etiā mortuus est ĩ uno āno dicta de causa. Unde debes scire, quod karolus dū reuerteretur ex prouīcia cū magno apparatu ut faceret bellum contra siciliā, et obsedit messanā, sed ĩ breui omnibus sibi aduerse cedentibus concepit tantū dolorem, quod ut creditur fuit causa accelerande mortis. nam ĩ breui postea mortuus est die vii.ª ianuarii, die sequenti post Epiphaniā, anno dn̄i M.cc° lxxxiiii°, cū uera penitentia et contricione, et sepultus est neapoli. nunc ad litteram Sordellus describit petrum predictum ab habitu corporis et animi .s. a uirtute, et dat sibi ĩ sociū karolū predictum, quem describit ab habitu corporis, dicit ergo, quel che par si mēbruto .s. petrus rex aragonum. Et hic nota quod iste petrus fuit ualorosissimus et famosissimus regum occidentalium suo tempore strenuissimo, ĩ armis formidatus, plusquam aliquis regum a xp̄ianis et saracenis, considerato paruo et paupere regno suo, et dat sibi sociū ualentissimū dicens, a che si corda licet ĩ uita discordassent, quia modo sunt ĩ loco penitentie, ideo remiserunt sibi iniurias, cantando cō luy del maschio naso .i. cū karolo primogenito ualde. Et hic nota quod iste karolus fuit magnus et mēbratus colore oleagino et magno naso ferocis aspectus rigidus ĩ iustitia, multū uigilans, parū dormiens, solens dicere quod dormiendo tantū temporis, cupidus regni et pecunie probus, alti cordis audax, et constans uerax ĩ promissis tardiloquus, sed factus nimiū, ridens honestus, et catholicus magnus pugil ecclesie qui maiora fecisset si nō habuisset fortunā aduersam ĩ fine ut dicetur plene paradisi capitulo viii°. d'ogne ualor porto cinta la corda .i. quod ille petrus fuit cingulo milicie decoratus, armatus omni scientia belli et disciplina militari.

E se Re dopo lui fosse rimaso

Lo giouanetto che retro a lui sede

Ben andaua il ualor di uaso ĩ uaso.

Che nō si puote dir de l'altre rede

Giacopo e federico hāno i reami

Del retagio miglior nessun possede.

Rade uolte risurge per li rami

L'umana probitate e questo uole

Quei che la da per che da lui si chiami.

Hic Sordellus nominat post petrū filiū eius primogenitū cōmendans eū et uituperans eius fr̄es unde dicit E ben andaua il ualor di uaso ĩ uaso .i. et bene transfundebatur uirtus de patre ĩ filiū, se lo giouaneto che dietro a luy sede .s. Alfonsus, fosse rimase Re dopo luy .i. supuixisset diutius ĩ regno. Unde nō, quod tempore mortis petrus reliquit ĩ testamento Alfonsum primogenitum regem Aragonie, et Iacobū s'm regē Sicilie, sed Alfonsus parū uixit post mortem patris, ex quo Iacobus secundus frater surrexit ĩ regno aragonie, et federicus tertius frater habuit regnū Sicilie. Ideo poeta dicit ĩ improperiū istorū duorū, che nō se pote dir de l'altro herede quod probat, quia Iacopo e federico hāno i reami, quod hereditaliquam est fortiti, sed del retagio melior nessun possede quia neuter istorum duorū possidet de uirtute paterna. Sed Alfonsus uirtuosus fuit patri filius similis et nobilis, Sordellus ex hoc subiungit nobilem sniam, dicens l'umana probita .i. uirtus, rare uolte risurge .s. a radice per li rami .sicut a patre ĩ filios. et ratio est quia aīa nō est ab trunco, sed a deo, ideo assignans cām dicit e questo uole quel che la da .i. deus, per che da luy si chiami .i. ut recognoscantur a deo nō ab alio.

Anche al nasuto uāno mie parole

Nō men ch'a l'altro pier che colui
 canta

Onde puglia e prouēça gia si dole

Tant'e del seme suo minor la piāta

Quanto piu ch' biatrice e margherita

Costanca di marito ancor si uanta.
Hic sordellus quia uituperauit utrumque successorem patri degenerantes a paterna probitate nunc reflectit sermonem suum ad socium eius karolum et dicit Anche mie parole mo dentia, uano al nasuto .i. ad karolum prefatum quem supius descripsit a masculo naso, quia habuit magnum nasum et uirilem aium, non men chal altro pier, regem Aragonum, che cum luy canta, cum tamen contenderit secum in uita de regno Sicilie occupato ab eo, et uocauit eum proditorem, et prouocauit ad singulare certamen. Sed assignato loco et tempore, petrus non comparuit allegans locum suspectum. hec autem creditur fecisse sagaci fraude, ut interponeret tempus, quo firmaret statum suum in Sicilia, sicut fecit. Vult ergo dicere Sordellus, idem dico de uno herede karoli, quod iam dixi de duobus heredibus petri, ideo dicit, onde .i. a quo karolo, puglia e prouencia gia se dole, propter mortem eius, quia heres debilis .s. karolus claudus successit sibi in regno apulie et prouincie, quorum primum karolus uindicauerat a rege manfredo. 2m. fuerat ex dote uxoris, que fuerat filia Raymondi Bernigery comitis prouincie, ut dicetur plene .vj°. C°. paradisi. Et declarat Sordellus uilitatem heredis karoli, per unam comparacionem sub littera satis intricata, et uult sentencialiter dicere, quod karolus claudus est tanto uilior patre, quanto petrus aragon est melior filiis suis, dicit ergo la pianta del seme suo .i. filius eius, qui uelut planta descendit ex semine patris, tanto e minor in probitate et uirtute, quanto constantia que fuerat filia regis Manfredi, de qua plene dictum est 3°. capitulo huius libri, piu se uanta .i. gloriatur ancor di marito .i. meliore marito .s. dono petro ualentissimo, che biatrice o margarita, Iste due erant nurus dicte constantie. Altera uxor domini Iacobi, altera domini federici, quarum neutra poterat gloriari de probo uiro, quia ut dicet ex dictis, isti duo degenerabant a uirtute paterna, Alii tamen dicunt, quod iste due fuerunt sorores Constantie, quod non credo.

Vedete il re de la semplice uita
Seder la solo Arrigho dinghilterra
Questi ha ne rami suoi miglior
usata.

Hic Sordellus nominat alium spiritum illustrem henricum regem Anglie. Iste fuit filius Ricardi ualentissimi, qui mirabilia fecit strenue, contra Saladinum, qui henricus fuit uir bonus et bone fidei possessor. sed habuit heredem meliorem se per contrarium. petri et karoli .s. Adoradum uirum ualentissimum dicit ergo, vedete il re dela simplice uita fuit simplex, purus, sed non strenuus sicut pater et filius, .s. Arigho dengalterra seder la solo, ponit ipsum solum, quia solus fuit simplex in numero regum Anglie qui fuerunt communiter astuti ualde, uel quia solitarius non gaudebat conuersatione hominum uel quia Anglicus. Anglia enim anglus terre est reposita in occeano occidentali unde Virgilius Et penitus toto diuisos orbe britanos questi .s. rex henricus, ana rami suoy .s. Anglia, Scocia et aliis insulis, melior usata .i. meliorem filium .s. Adoardum, qui tunc uiuebat.

Quel che piu basso tra costor saterra
Guardando in suso e guiglielmo ma
rchese
Per cui Alexandria ela suo guerra
Fa pianger monferato e chanauese.

Hic ultimo Sordellus nominat ultimum spiritum minoris gradus, ad cuius cognicionem est sciendum quod iste fuit Guilelmus Marchio montisferati uir ferox et crudelis tamen ualens et potens, qui fuit aliquando capitaneus Mediolani contra papiam. Iste anno domini M. cc°. nonagesimo cum iuisset cum papiensibus ad ciuitatem Alexandrie, Alexandrini ad instantiam Astensium, quibus Marchio erat inimicus, ceperunt eum proditorie, ac ceptis magnis pecuniis ab Astensibus qui sunt peccaminosiores omnibus ytalicis ceteris paribus, quia sunt magni usurarii, et mortuus est in carcere predictorum Captiuus ymo unus ciuis saltauit crudeliter super corpus defuncti, et cepit caput eius cum manibus, et percussit ad terram. Alexandrini reputantur enim homines nimis temerarii in lombardia, qui interfecerunt Episcopum suum. credo ego quod Ciuitas facta est ex collectione uariarum gentium, ut dicetur infra. C° xviij°. Ad literam ergo dicit sordellus, quello che piu basso tra costoro sa terra, ponit eum bassiorem, quia non fuit tante dignitatis et potentie, sicut predicti, et si fuit superbus, bene humiliatus est in uita et in morte guardando in suso .s. ad celum ex deuocione, e Guilelmo marchese. Iste cognominatus est spata longa, per cui .i. propter cuius capturam Alexandria de la paglia in lombardia Ciuitas ualde noua, e la sua querra .s. ipsius Alexandrie, fa piager mon

Monferrato quia spoliatus est dn̄o suo
q mortuus est sine herede masculo, et
hereditas puenit ad Imperatorē Constā-
tinopolitanū, qui hūit unā filiā Giu
lelmi. Est aūt monsferratus ī finibus
Lombardie, ꝯtrata amena. hn̄s infini-
ta Castella ī collibus fertilibus, ecanau
ese, ꝯtrata est cōterrmina monferrato
que clauditur a duobus brachys fluuꝫ
quod dicitur dura, atercia parte clau
ditur pado, a quarta ab alpibus, et hꝫ
forte ducenta castella, que est et ualde
fertilis, et ipsa similiter plorat morte
dn̄i sui :-

Era gia lora che uolg
ie il disio
Ai nauicanti e teneri
sce il core
Lo di chan ditto ai dolci amici adio.
Che lo nouo pelegrin damore
Punge, se ode squilla di lontano
Che paia il giorno pianger che
si more
Quando ī comīciai a render uano
Landare a rimirare luna dellalme
Surta che la scoltar chiedea com
mano.

Postq̄ ī precedenti Caplo superiore, poeta
noster tractauit et determinauit de ꝟa.
spē postponentiū penitentiā occupacio
ne dignitatū et potestatū temporaliū.
Nunc consequenter ī isto ꝟn͞o. caplo.
agit et tractat, de disposicione dictarū
animarū, et ptractat aliqua pambu
la puia, ad uerū purgatoriū, ad quod
appropinquant. Et totū illud caplm
uidetur posse diuidi ī tres partes ꝯenera
les. In prima quarū, poeta describit or
ationeꝫ istaruꝫ aīarum illustriū, et oro
nis effectuꝫ. 2o. describit singulariter
unaꝫ aīaꝫ modernā, de nūo predictaꝫ
ī qua familiaritas loquitur ibi. Sordello

anchora. In tertia et ultiā describit pugnā
inter serpentem īuadentē aīas et angelos
descendentes et describit aliā aīaꝫ moder
naꝫ, ī cōmendacione domus illius ibi gli
ochi mei. Ad primū ueniens dico qꝫ po
eta describit oroneꝫ illarū aīaꝫ cum
effectu, et primo describit tempus, quo
facta est oracio, et uult breuiter dicere
qꝫ erat hora tarda que tangit corda na
uigantiū et pegrinātuꝫ, et facit eos re
cordari filioꝫ et amicorū, dicit ergo
era gia lora. s. sero prime diei, che uol
ge il disio ai nauicanti .i. reuoluit de
siderū ad familias eoꝫ quas relinqu
erunt domi, et dulcescit cor eorū maxīe
die pa qua recesserunt. unde dicit e che
.i. que hora serotina, e tenerisse el
cor lo di chan dicto ai dolci amici adio
.i. uale et quod dico de nauigantibus
intellige de peregrinātibus, unde dicit
e che .i. que hora serotina, punge lo
nouo peregrin .i. qui nouiter īrauit
peregre, damore .i. amatorū parentuꝫ
et aliorū amicorū, se ode squilla da lu
tano .i. si audit campanā pulsantem
a longe ad aue maria che .i. que cap
ana paia pianger .i. uideatur deplor
are. il giorno que se more. q.d. que
recedit et declinat uel dic che .i. qui
nouus pegrinus ita punctus amore ui
detur deplorare, qꝫ minus cito noctes
cat, ante q̄ hospitetur, talis ergo hora
erat, quando ī comīciai a reder uano
ludire .s. illū sordelluꝫ loquenteꝫ. q.d.
qꝫ statiꝫ cū sordellus fecit fineꝫ suo serm
oni, uidi unā illaꝫ aīaꝫ disponēduꝫ
se ad loquēduꝫ cū deo. un̄ dicit. et ami
rar .s. incepi, luna de lalme .i. unā il
laꝫ aīaꝫ, que erat aīa iudicis ..iui
de gallura ut postea dicetur. Surta .i.
elleuataꝫ, quia primo sedebat cū alys
et ista aīa disponebat se ad orandū
et īuitabat alias ad orandū secum.
Ideo ī ponebat eis silentiū. un̄ dicit
che .i. que aīa, la scoltar che dea cō
mano .i. que nutu nō uerbo faciebat
signū illis, ut facerent fineꝫ cantui
quia cantabant salue regina, ut dctm
est ī precedenti capo, et ascultarent oro
neꝫ quā facere ītendebant cū deuo-ta
cite, amodo est tempus orandi non
cantandi. Et hic nota quātuꝫ cōpa
racio sit propria ad propositū, sicut
eī nauigantes p mare et pegrinātes
p terrā, aduentente sero, recordatur
domus prie et aīcoꝫ, et cogitatur
de portu et hospicio, ubi requiescant
a laboribus suis, ita nūc iste aīe am-
bulantes p mare amarū et ualle La

crimarū, et cogitant de portu et hospicio
ubi requiescant a laboribus suis, ita iste
aīe nunc ambulantes p mare amarum
et vallē lacrimarū huius mondi record-
antur sero. s. ī morte p̄rie celestis, quaz
dimiserant propter curā regnorū tem
poraliū, et sic tandē a laboribus magnis
requiescant.

Ella giunse e leuo ambo le palme
Ficando liochi uerso loriente
Come dicesse adio daltro non
calme.
Te lucis ante si deuotamente
Luscio di bocha e cō si dolce note
Che fece me a me uscir di mente.
E laltre poi dolcemente e deuote
Seguitar lei p tuto linno itero
Hauendo liochi ale superne rote.

Hic poeta describit dispositiones orantis
et orationez eius dicens, ella. s. aīa, qui
se e leuo ambe le palme. i. coniunxit man⁹
et leuauit ad celuz, ficando liochi uerso
loriente. s. oculos mentis. Nā orantes
conuertunt se ad orientez rogantes ut sol
iusticie oriatur super eos tam deuote
come dicesse adio daltro nō calme. i. nō
curo de re alia, quia tota mea itentio i
tendit i te. Et tangit orōnez dnīs, q̄ illa
aīa cepit cū magnā deuotione cantare
unū hymnū beati Ambrosij, qui cātatur
ad complectoriū contra illusiones demo
nis et i pollutiones carnis dicēs. Te
lucis ante terminū, deū precemus sup
plices ut solita clementia sis presul ad
custodiaz procul recedant somnia, et
noctiū fantasmata zc. Sic ergo quomō
poeta fingit istos canere tales orōnem
que congruit tali hore temporis, dicit
ergo q̄ ista oro que icipit Te lucis ante
terminuz zc. gli uscī de bocha, illi spiri
si deuotamente e cosi dolcemente. s.
melodia cantus, che feceme a me uscir
de mente. q. d. q̄ sum totus abstractus
ad audiendū suauitatez illius dulcis
sime melodie. hoc potes clare itelligē
si recurris ad ea, que notaui de mira
bili uirtute et efficacia musice, ad dissō
lucionē et deuociones. 2° capitulo huius
libri. Et dicit q̄ ille aīe fecerunt idez.

Unde dicit e laltre. s. aīe illustres quibus
obedierant i uita magna regna multe
urbis, et magni exercitus, seguitar lei. ob
edientes pariter nuptiu, dolcemente e di
uote, quia. s. surrexerunt et uerterunt
se similiter ad orientez et iunxerunt et le
uauerunt manus orantes deuote et can
tantes dulciter, p tuto linno itero. hymnus
enī est laus deo debita hauendo liochi
. i. cōtemplationem mentalez, ale supne
rote. i. ad celos sicut similez actū possu
mus uidere sepe hora complectory in
chorys ecclesiaruz nostrarū q̄ unus incepit
alte cantare dictū hymnū uel aliū, et cō
tinuo ceteri sequentur usq3 ad finē hym.
Et nō q̄ poeta fingit hic istos duos orare
re, q̄ adhuc nō fecit i aliqua secta anīarū
supius, quia appropinquat ad purgato
riuz, ideo merito inducit istos spūs intra
turos penitentiā orare contra temptamē
ta demonis, sed statz dicet aliquis quō
isti orant contra somnia et alia que
certuz est nō esse i purgatorio dicendum
breuiter q̄ talia nō sunt i purgatorio es
sentiali sed morali sic. Nam qui tēdūt
ad penitentiā maxime temptantur
et ideo magis indigent oratione.

Aguçça qui lector bē li ochi al uero
Chel uelo e hora ben tāto sotile
Certo chel trapassar dentro e legiero.
Io uidi quello exercito gentile
Tacito poscia riguardar i sue
Quasi aspetando palido e humile.

Hic poeta descripta oratione deuotissima
illustriū describit orōnis effectuz, et quia
facturus est nobilem fictionez, primo cō
uertit sermonem suū ad auditorē, ut red
dat eū attentuz dicens, o lecto aguçça lioc
hi. i. subtilez speculaciones mentis. qui. i.
i isto passu, al uero. i. ad ueritatez latentē
sub littera, ce hora ben tanto subtile. i. cl
ara et aperta, certo chel trapassar. s. ocul
oruz itellectualiuz, dentro. s. ad sniaz que
est iclusa sub itegumento e legiero, et ue
rū dicit, Nā siquis bene cōsiderat fictiōez
pcedentem, p quā poeta ondit orationē
illustriū factaz ad deū certe facilitez itelli
git sequentem, i qua ondītur effectus
orationis iuste exaudite, qr. s. statim
missuz est auxiliū a celo contra tempta
ciones. Et ideo statz ponit dispositionē
aīaruz expectātiuz succursum a deo dnīs.
Io uidi quello exercito gentile. i. illos spūs

illustres qui fuerũt oliʒ strenuissimi armoruʒ
et armatos duxerunt exercitus. et mortaliter
sunt ĩ continuo certamine contra uicia, ideo
supplr implorat diuinã grãm, et ponũt spez
ĩ ea tacito facto fine oroi, possi riguardar ĩ
sue, ad celũ uel ad culmẽ montis, quasi aspe-
tando .i. ĩdubie spabant suã orones esse exau
ditaʒ, pallido, p affectionez, et humile, per
deuocionez et hic subiectionem. Et hic nota
lector qr illud quod dantes hic fingit sb
tiliter de istis regibus et principibus qui hu-
miliant se deo et obtinent subsidiũ, acci-
dit de facto sm historiã ueritatẽ et Theodos
io impatore romanorũ ualentissimo. Nam
cũ gereret belluʒ contra hostes infestissimos
ĩ gallia humiliter cõuersus ad pces obtinuit
qs tela hostiũ retorquerentur ĩ ipos mittẽ-
tes. unde faciliter huit optatã uictoriã ut
scribit Augustinus de ciuitate dei, et Orosi
us, cui rei miraculose facit mencionẽ. clau
dianus poeta paganus ɔfitens dantis qui
gratulatur theodosio sup hac gloriosa uicto-
ria dicens. O nimiũ dillecte deo cui fondit
ab antris. Solus armatas hiemes cui militat
ether. Et ɔiurati ueniunt ad classica uenti etc.
de quo Ambrosius facit maximaʒ commend
acionem.

E uidi uscir delalto escender giue
Due angioli cõ due spade afocate
Tronche e priuate dele pũte sue.
Verdi come foghiete pur mo nate
Erano ĩ ueste che dauerdi penne
Percosse traeuan dietro e uẽtilate.

Hic poeta describit succursuʒ petitũ missuʒ
adeo. s. duos angelos armatos uenientes ad
deffensionez eoruʒ contra durũ aduersa
riũ et potentez unde dicit. E uidi dui an
geli uscir del alto. s. celo. escendere giu.
s. ad terraʒ supra uallem p hos duos ang
elos missos adeo ĩtellige duos nũcios dei
peccatores cuiruʒ portant s iustitiã et mi
sericordiã que duo deus opatur circa
penitentes ĩ purgatorio sicut expresse
auctor tangit ĩ aliquo textu purgatorij, io
dat eis arma ɔuenientia dicẽs cõ due
spate afocate .i. ignitis et rubeis. naʒ en
sis figurat iustitiaʒ que iuste ferit delin
quentem et dicit. Tronche e priuate de
la pũte sue. p hoc tangit misericordiaʒ q
contempat ĩpam iustitiã ĩ eodẽ tpe ɔsist
quia iustitia et mĩa sunt simul unite ĩ
deo. Et tangit uestimenta angelorũ p cõ
paratione nouorũ filiorũ dicẽns. et illi
angeli erano uerdi ĩ ueste come foghiete pur
mo nate. et est propria cõparacio de uiridi
tate ad uiriditatez, et de noua appitione
ad nouã natione filiorũ, che .i. quas uestes
pcosse dauerde pẽne .i. ab alis. traheua .i.
portabat dietro auentilate .i. uibrate. Et
p istam tantaʒ uiredinez ĩtellige magnam
spem quã portant et dant isti angeli
istis se humiliantibus et sic disponentibus
ad grãm, qui sperant ĩ diuina iustitia et
misericordia ĩ quibus debet spes redem
tiuʒ ad deuʒ semper uirere.

Lun poco soura noi astar si uẽne
E laltro scese ĩ lopposita sponda
Si che la gente ĩ meço si cõtenne.
Ben discernea ĩ lor la testa bionda
Ma ne le facie locchio si smaria
Comauertu che atropa si cõfonda.
Ambo uengon dil grẽbo di maria
Disse sordello aguardia de la ualle
P lo serpente che uerra uia uia.
Ondio che nõ sapea p qual calle
Mi uolse ĩtorno e stretto macostai
Tutto gelato ale fidate spalle.

Hic poeta describit actũ istoruʒ angeloruʒ
dicens. Lun. s. angelus, se uẽne. s. ex una
pte uallis, astar poco soura noi, qui erant
ĩ dicto balco, e laltro. s. angelus, scese ĩ
lopposita sponda. s. ex altera parte uallis
ne ex aliqua subintraret offensio, si che la
giente. s. nobiles illi principes ĩ meço si
contene, et sic positi inter duos uigiles
custodes, erãt tuti et bene spabãt de sa
lute contra oĩa impedimẽta. uel sic gens
purgatorij est equaliter posita ĩter iusti
ciã et misericordiaʒ, et describit excellen
tiã dictorũ angelorũ dicens. ben discer
nea ĩ lor. s. angelis, la testa bionda .i.
aureaʒ pp quod figurat pfectionem
angelicã, sicut auruʒ ẽ perfectissimuʒ
metalloruʒ, ma nelle facie liochi se sma
ria pp excessuʒ splendoris pcedentis
a faciebus eorũ que oculus infirmus
noster sbstinere nõ ualet, ideo dr. come
uirtu che atropa si confunda. sicut uir
tus ĩ sua grauatur ad radiuʒ solis. et de
rei ueritate intelectus noster sepe altatur

nō ualens cernere uel cōprehendere profū
ditatem diuine iustitie uel mīe. Et ondit
officiū istorū angelorū dnˢ. disse sordello
mihi admirātī illos angelos, ambo uegon
del grembo de maria. i. adeo qui p mariā
facit iustitiā et misericordiā nobis, vn̄ sine
maria nō esset purgatoriū, ergo bene a ma
ria uenit nobis auxiliū ī cuius laudez dictū
est, quē totus mūdus capere nō poterat tuo
gremio contulisti, et ecce ad quid. aguardia
di la ualle. pro qua ītelligitur uallis ista
misie, p lo serpente. i. temptacionē diab
oli que insidiatur fallaciter tendentibus
ad penitentiā, demon eī ī spetie serpentis
temptauit primos parentes nros. Et hic
nō, q aīe istoruz que nūduz ītrauerūt pur
gatoriū, possint temptari ut hic dicitur
sed aīe existentiū ī purgatorio nō ut p3
infra Capitulo xj°. et dicit. che una uidua
.i. nūc nunc quia facit ultimū de potentia
ut reuocet apropīquantes ad portaz pur
gatorij abono proposito, et concludit effectū
uerborū sordelli ex parte sui dicens, ondio
che nō sapea p quel calle, s. per ubi uenturus
esset serpens, quia temptacio uenit occulte
et subintrat latenter, tuī uolsi itorno, ti
mens mihi ex oī parte, e stretto ma costay
tutto gelato, qr nimius timor reddit ho
minez totū frigidum, quia sanguis recurrit
ad cor ut sepe dictū est, ale fidate spalle
.s. uirgilij ad quē fidenter erām solitus
recurrere et pulcre fingit hoc qr historice
semp est p naz inimicus hois, ideo terri
bilis et formidabilis, et ideo iste serpens
qui prius propinauit uenenū primo hoi
et dedit mortem illi īmortali, plus terruit
nūc poetam nūduz uiuū q̄ aliquis serp
entū, quos uiderit ī harena inferni, qui da
bant taz uarias mortes peccatoribus.

Sordello ancora auallíamo
o mai
Tra le grandi ombre, e parlaremo
adesse
Gracioso fia a loro uederui assai.
Solo tre passi credo chio scēdesse
E fui di sotto, e uidi un ch̄ miraua
Pur me, come conoscier mi uolesse.

Ista est .2ᵃ. pars capli, ī qua poeta nr describᵗ
singulariter unaz aīam modernā illustrem
que familiariter cōfabulatur secū de filia et ux
ore. Et primo pro cōtinuatione ondit, qua
liter sordellus non contentus ondisse eis ab ex
spus uirorū illustriū, et actus eorū deduxerit
eos ad locū, dicit ergo sordello anchora, sup
le dixit nobis, auallíamo omay. i. descendam'
ad dictā uallem, era le grande ombre. s. ma
gnorū et magnatoruz uirorū, e parlaremo
adesse. i. aliquibus ex nris ytalicis, ut pate
bit, et assignat cām, quia gratioso sia loro
uederne assay. i. quia erit satis gratuz ymo
gratissimū illis uidere uos duos tantos poe
tas, quia uiri illustres et moderni sūme del
ectantur uidere et audire poetas qui possūt
facere de eis memoriā et famā, sicut sapien
tissimus rex Robertus honorauit et laureauᵗ
nouissimū poetam petrarchā, qui ubiq3 facit
altas comendacciones de eo, sicut ergo fuit
nobilis īuidia Alexandri magni ad achilez,
cuius gloriā homerus fecerat eternā. Ita no
bilis timor Alexandri imperatoris timentis
uiros litratos et eloquētes, ne aliquid aspū
de eo scriberent, Alia lrā habet, vederue, ita
q tunc sordellus ponit se tercīū, sed nimis
esset magna laus discipulo, et tangit desce
suz eorum et aiaz unā dns, solo tre passi
credo chio scendesse de illo gradu alcius
culo, e foy di sotto. s. ī uallem, e uidi un che
miraua pur me, Iste erat iudex ninus de
quo statim dicetur, qui mirabatur dante
nō pro eo q erat uiuus, sicut ceteri qui
qui nūdum sciebant hoc, sed quia uoleb
at cognoscere eū uicinū suū, ideo dicit co
me conoscere me uolse.

Tempo gia che laere sanneraua
Ma nō si che tra liochi suoi e miei
Nō dichiarisse cio che pria si eraua.
Ver me si fece e io uer luy mi fei
Giudice nino gental quanto mi pi
acque
Quando ti uidi nō esser tra rei.
Nullo bel salutar tra noi si tacque
Poi dimando. quant e ch̄ tu uenisti
A pie del monte p le lontane acque.

Hic poeta ondit quomō deuenerit ī cogni
cionem istius admiratus se, nō obstante
hora tarda, vn̄ dicit, tempo era. s. crepus
culuz, che laere sanneraua. i. q aer efficieba
tur niger obscurus umbra noctis aduenientis,

ma nō si .i. sed nō ī tantū, che tra gliochi
mei e suoi nō dischiarasse chio che pri
ua sarraua, ipe aer ante q̄ descenderet
īfernus, et ideo uer me si fece, ille ninus
tamq̄ audior, et io uer luy me fea, et ma
nifestat nomē eius gratulans sue saluta
cioni. Ad cuius descriptionem seu cogni
cionem debes scire, q̄ iste ninus fuit no
bilis oriē et potens pisanus origiē, qr
fuit de scotis de pisis, et fuit judex gallu
re ī sardinia de quo dictū est inferni, capo
xxxiijo, qui cōfederauit se cū florentinis
et lucanis, et magnū bellū fecit tamq̄ str
enuus contra pisās, ī M.cco. sed paulo po
st mortuus est ī castro sancti Amati. so
poeta qui nouerat benignaȝ naȝ hoīs ī ui
ta, et eius bonā dispoīcionē ī morte posit
ipm saluū, dicit ergo Judice Nino, nom
fuit oliȝ potentissimi regis assiriorum
q quodam subiugauit totum orientem
de quanto me piacque quādo te uidi
non esser tra dei .i. inter dānatos ī infer
no, reos mortis eterne, hoc dicit qr ni
nus fuerat occupatus circa potātēȝ tem
poralū, et bellauerat contra patriam,
ideo nullo bel salutar tra noi se tacque
ad renouandaȝ amiciciaȝ, poi dimādo
quanto e che tu uenisti apie del monte
.i. q̄ prius applicuisti ad insulā, prope
montem purgatory, p le lontane aque
.s. africe tiberina, ymaginabatur nin⁹
q̄ dantes uenisset ad purgatoriū, por
tatus a nauis ab angelo p mare, sicut
ostēsuȝ est secundo capitulo hui⁹ libri.

O dissio lui. p entro iluogi tristi
Veni stamane e sono ī pima uita
Ancor che laltra si andādo aquisti.
E come fu la mia risposta udita
Sordello e ello ī dietro si racolse
Come gente di subito smarita.
Luno a uirgilio e laltro a me si
uolse
Che sedea li, gridādo su cōrando
Vieni a ueder che dio per gratia
uolse.

Hic poeta ponit responsionē ad Ninū
et dicit q̄ nō transiuit p eam uiā per
quā aīe defunctorū, imo uiuens uenit
p infernū, dicit ergo o dissio luy .s. illi
nino, e qo uenen sta mane, quia ī dilu
culo ītrauit purgatoriuȝ ut patuit po
huius, p entro ī logi tristi .s. transiens
p loca īfernalia, unde uide q̄ sicut da
tes nō intrauit infernū eo mō quo
saluati et declarat qr nō uenit p uiā
qua mortui cū addit, e sono ī prima
uita .s. temporali. Anchor .i. quis, che
acquisti laltra .s. uitā eternā. andādo
.i. sic purgando me auicijs p istaȝ mo
teȝ laboriosissim, et ponit effectū sue res
ponsionis, quia uterqȝ audientiū stupe
factus est ualde unde dicit. Et come
fu la mia risposta udita .s. q̄ erā ui
uus, qui soli duo audiuerat hoc, quia
audisti iam, q̄ ninus recesserat a tur
ba suorū et uenerat ī occursuȝ danti
uolens recognoscere ipm, ī dietro se ri
colse, passus magno stupore unū dicit.
come gente de subito smarita, de re no
ua nūq̄ alias uisa uel audita et tu dicas.
Nō ne sordellus qr tūn fuerat cū dāte
pponderat ipm fore uiuū, dico q̄ no
quia aīa separata ibi uisibilis sicut et
homo uiuens. Ita q̄ p uisuȝ nō cogn
oscebatur q̄ uiueret, sed ex eius mai
festatione uel p aliū simile signuȝ,
unde poeta exclamauit supra co
2o. o umbre uane for che ne laspeto
et ostendit quid fecerunt isti duo stu
pefacti dicens luni .s. sordellus, se
uolse a uirgilio qr dixs o quis ē iste
mirabilis quē tu dicis totaȝ uiā p
loca mortuoruȝ. e laltro .s. ninus stup.
uoluit se a un chi sedea li .s. cōrado
marchioni malaspine qui erat si
bi socius et familiaris sedens cū alijs
ī loco basso, quia iste erat ytalicus et
uicinus suus et magis par q̄ illi pri
cipes et magnates, ideo stati ninus
conuertit se ad illū q̄. dando ex admi
ratione, su Corrado .i. surge ato ueni
a ueder che dio p gratia uolse .i. rem
mirabilem, quaȝ deus ex grā spiāli
concessit uni nostro tusco ut uiuens
discurrat uidendo regiones mortuorū
ī seculo, uere ista est stupenda grā
que nunq̄ uidetur concessa alteri.

Poi uolti a me p quel singular
grado
Che tu dei a colui che si nascōde
Lo suo primo p che: che no gli e
guado.

Quando sarai di la dale largonde
Di agiouāna mia che p mi chiami
La doue ali Inocenti si risponde.

Hic poeta ponit orationē Nini ad se q captans beniuolentiā petit, ut recomendet eū filie sue sicut fecit rex Mafredus supra. Et littera ista ē ualde obscura, et sñia clausa, Unde ista lrā potest habere duplicē itellectum, primus ē q Ninus adiurat dantē p amorē virgilij, q ipse recomendet eū filie sue, et tunc expone et ordina sic litterā. poy uolto ame. s. ille ninus q primo uoluerat se ad corradū malaspinā, dixit mihi admiratiue exordiens, p quel singulare grado. s. delectacionis et amoris uel ascensionis ad celum. che tu dei acolui. i. quē tu debes virgilio, quia plus tenebatur dilligere uirgiliū, et plus debebat illi grates et gratiā actiones q̄ī alteri auctori de mūdo, qui dederat sibi cām tanti poematis et fecerat sibi uiā ad tā altam speculacionem. Unde dicit. che si nascodesse lo suo primo. i. suū corpus, quod est prius tempore q̄ aīa, quia prius fetus generatur ī utero et organizatur q̄ aīa ifundatur in corpus ut dicetur xxv°. capitulo huius purgatorij, quod corpus uirgilij erat absconditum. i. sepultum et petit, p che. i. quare sic abscondit suū corpus. et respondet sibi ipi statī, che nō glie quado. i. quia nō est uadū uel uia q mortuus possit portare corpus suū secū. q. d. uno uerbo, adiuro te p debitū quod habes cū uirgilio q mortuus ducat te uiuū usq ad celum. sed licet ista exposicio uideatur subtilis et pulcra, est tamen alia melior et maior, Est ergo secundus itellectus talis, q Ninus adiurat dantē, p amorē quē habet ad deum, et tunc littera, ē sic exponenda, p quel singulare grado. s. ascensionis uel dilectionis uel gratitudinis, che tu dei acolui. s. deo cui plus teneris q uirgilio uel alteri benefactori tuo, quia unusquisq uidetur dilligē tenetur deū sup oīa, et supra sanctiꝰ illi reddere grates etiā si esset certus de dānacione sua. Alioqn esset ingratus q̄to plus tu q ultra alia multa et magna beneficia, obtinuisti ab eo singularē grām ascendendi uiuus ab ima ualle, usq ad summū celū et dicit, che. i. qui deus, si nasconde lo suo primo. i. primā cām et primū principiū, et rndet cōtinuo sibi ipi, che nō glie quade. i. nō est uadū uel uia, quō homo possit cognoscere ifinitā eēntiā primā. q. d. uno uerbo. Ninus adiuro te p illū infinitū icōprehensibilem creatorē cuius singulare beneficiū satis relucet ī te, quando serai de la dale large onde. s. occeani itermedij. q. d. quādo redieris ad mūdum uiuentiū qui est diuisus ācto amagno mari, di agiouāna mia. i. filie mee, per mi chiami. s. orando deuote ad deum. La doue. s. ī celo, ali inocenti si risponde, quia deus exaudit pces inocentiū iustorum et ista erat uirgo puella pura. Unde ad itelligentiā clarā istius littere et sequentis debes scire q iste nobilis Ninus hūit ī uxorem illustrē dnām beatricē sororē Marchionis estensis azonis tercij famosi de quo iā supra facta est mentio. cap°. v°. huius libri, et alibi sepe, ex qua genuit filiam, que uocata est Johāna, ipse uero mortuus est sine masculia prole, post cuius mortē uxor eius nupsit dno Galeacio uicecomiti Capitaneo Mli, et filia eius nupsit dno Rizardo de camino dno teruisij, Ideo ninus rogat dantē, ut dicat filie sue q roget pro eo quia uxor sua nō uidetur amplius curare de eo.

Nō credo che la sua madre piu
    mami
Posca che trasmuto le bīache bēde
Le quai cōuien che misera ancor
    brami.
P lei assai di lei ui si comprende
Quanto ī fēia foco damor dura
Se lochio ol tacto spesso nola cēde.
Nō le fara si bella sepoltura
La uipera che i melanesi acampa
Comauria fatto il gallo di gallura.

zba

Hic Ninus ondit, quare nō recomendat se uxori, qr nō credit q amplius curet de eo, sicut simile dixit supra. Bon conte de monte feltro de uxore sua Johanna dicit ergo, et quare dico de filia; qr nō credo che la sua madre. s. beatrix uxor mea que sic uocata est abeatrice quondam Aldōandini marchionis filia que nupsit Andreaxio regi ongarie, mulier magnanima ualde, piu mami, sicut prius amabat ī uita, posca che trasmutato le bianche bende, quas portabat ī indumente

.i. postquam transuolauit ad secundas nuptias dominj Galeacij. per hoc nota quod poeta tacite tangit uanam curam quorundam, qui ex nimio amore, quem habent ad uxores, a quibus uidentur diligi in uita, solliciti sunt quid acture sint post mortem eorum, et uolent eis prescribere legem, ne transirent ad secunda uota, cum tamen possint dici satis felices, si in uita seruetur par debitum, equalis amor et mutua fides coniugij. non iste diuinat sibi malum dicens, le quai .s. bindas albas conuien, che misera anchor bramerà. quia .s. deueniet ad talem statum quod uellet libenter esse in primo statu uiduitatis. et sic fuit de facto, quia uir suus secundus expulsus de Mediolano, factus est stipendiarius castrucij in tuscia, et mortuus est ibi. Et ex hoc Ninus arguit ab uxore sua ab alio instabilem amorem mulierum dicens, per lei assai di leue si comprende .i. per eam faciliter cognoscitur de alijs. uel secundum aliam litteram, di lei .i. in mundo uinentium, quanto in femena fuocho damor dura .i. non diu durat ardens amor in muliere, se lochio ol tacto spesso nol lacende. Mulier enim ut alibi dictum est, naturaliter est frigida sed more ferri sic accenditur uisu uel tactu efficitur calidior uiro, caliditas continuatur non nisi sepe reaccendatur.

Non le fara si bella sepoltura
La uipera che i melanesi acampa
Comauria fatto il gallo di gallura.

Hic Ninus probat, quod ista non bene fecerit nubendo secundo uiro, quia non erat sibi tam honorabile post mortem dici uxor Galeacij sicut si diceretur uxor Nini. dicit ergo, La uipera in signum uicecomitum de Mediolano, che milanesi acampa .i. quam Mediolanenses portant in campo, quia Galeacius erat tunc dominus Mediolani, non li fara si bella sepultura .i. tam honorabilem, come hauerìa fatto il gallo di gallura. Nam gallus est in signum iudicis gallure. q.d. pulcrius fuisset sibi, quod in epitafio siue titulo sepulture legeretur: hic iacet beatrix uxor iudicis Nini de gallura, quam quod legatur uxor domini Galeacij de Mediolano. Et dicit communiter exponentes, quia ninus erat nobilior et melior illo, sed de hoc non facio curam hic, sed dico quod loquitur subtilius, et uult dicere maior honor erat huic illustri mulieri dici uxor unius uiri tantum .s. primi quam secundi, ita quod tacite tangit eam quod nupsit secundo, unde iam doluit de hoc supra, et certe istud est laudabile in muliere, et fuit laudabilius olim in roma quando aliquandiu fuit quoddam templum pudicitie, unde ualerius dicit, quod que uno erant contente matrimonio, imo usque in hodiernam diem non habetur mulier in magno pretio uel honore in urbe, que nubit post primum uirum, Sed certe uenit lex noua que dicit, mulier soluta lege uiri, quocumque uult nubat in domino. Ista nobilis domina quid debebat facere uidua que erat iuuenis et formosa, et sine filijs masculis, et quomodo potuisset etiam si noluisset contradicere Marchioni fratri suo potentissimo. Sed ulterius non erit superfluum considerare hic, quod poeta noster non sine quare descripsit hic incidenter istam domum Mediolanensem a bissonio, quia armatura ista terribilis, et domus fuit nimis potens diu in lombardia. Unde primo nota. quod uipera est serpens strictus superius amplior inferius, habens caput dentatum, os acutum, sed masculus tantum duos dentes inferius et alios duos superius eorum dentes illius femina aut habet plures, et in hoc cognoscitur masculi a morsu femine ut dicit Auicenna. Et de isto animali plurimi et multi dicunt quod exitus superfluitatis est sicut puncta acus, ideo non potest concipere nec parere sicut alia animalia quod totum Albertus magnus reputat falsum et dicit quod nunquam natura dedit actum cuius non daret naturalem potentiam et facultatem, et ideo dicit quod omnia genera serpentium concipientium primo oua, et postea parentium animal propter similes uteri dispositiones dicuntur uiuipere quasi in intrinseca parientes, ad propositum ergo domus Vicecomitum de Mediolano portat uiperam pro armatura, que tenet infantulum totum sanguineum in ore, quem nec deglutit nec euomit, sed tenet continuo in cruciatu. Vult ergo dicere Ninus, quod beatrix plus esset honorata gallo armatura primi uiri aue domestica, quam uipera armatura secundi uiri, serpente feda, cui gallus naturaliter inimicatur serpenti. Circa secundum nota circa potentem domum, est sciendum quod primus promotor uicecomitum fuit Cardinalis octauianus de ubaldinis, qui fecit fieri Ottonem uicecomitem capellanum suum Archiepiscopum Mediolani, qui uir astutissimus rogauit eundem, ut faceret fieri Raymondum de la turre patriarcham aquilegie, ut illi de domo sua sequerentur eum et sic factum est, qui Raymondus tenuit patriarchatum xxvj annis, et fuit frater dominj Alemanni qui primus fuit capitaneus Mediolani. Igitur anno domini M°cc°lxxvij° expulsis dominis de la turre de Mediolano, qui diu fuerant potentissimi. Otho cum suis intrauit Mediolanum cum isto modo et pacto, quod plures ex nobilioribus dictis domibus eligerentur capitanei, qui regerent ciuitatem successiue. Quorum primus fuit dominus Mattheus uicecomes eius nepos ob reuerentiam eius,

cu aut Maffeus diceret i fine ani patruo suo officiu finiti. Otto extorsit gladiu de vagina nepoti et dixit, eripe a me si potes hunc gladiu, ille notavit dictu, et continuavit regimen. Iste Maffeus fuit vir providentissimus tirannus i sua solertia fecit multa magnalia et vixit ultra nonaginta anos et usque ad morte viguit magno intellectu. Cu aut Maffeus vellet oia sibi et no participaret consortibus suis et aliis expulsus fuit de Mlo, et illi de la turre cu viribus patriarce, venerut supra Mlm cu magno exercitu et magnis potentibus Lombardie, et breviter opa Alberti scotti de placentia, Guidetus de la turre itravit Mediolanu, et paulo post factus est capitaneus, duxit aspru dniu valde, et multu pseautus fuit Maffeu et filios, ita qp quasi reduxit eos ad nihilu. Unde fugientes pauperle de terra i terra reduxerunt se ad unu parvu castellu i comitatu ferarie, propter affinitatem beatrics de qua dictu est. Guidetus no contentus psecutione illudens fortune Maffei de industria misit hoiem curialem sagacem ad eum, q peteret Maffeo duas petitiones. s. quo stabat, et qn spabat redire Mlm. Maffeus prudens lepide rndit ad pa et subito videtur mihi stare, qr scio vivere sm tempus. Ad sm dixit, qn peccata dni tui ppondera bunt meis, tunc revertar Mlm. Guidetus facta sibi relacione p viru curialem, dixit bene lucrifecisti palafredu et robam, et ista sunt bene verba prudentissimi viri Maffei et sic fuit i brevi. Na Maffeus reitravit mediolanu qn Hinus spabat reductus p henricu sextu. Iste maffeus huit .v. filios, quoru primus fuit Galeaus, qui successit patri i dnio et Azzo filius eius tenuit dominiu post eu. Huius fuit Johanes archiepus Mediolani vir satis simplex, sed multu regebatur cosilio suoru consiliarioru, et fuit simul cu Luchino tercio genito, et defuncto Luchino q fuit iustissimus tirannus, Johanes solus regnavit, hic fuit potentissimus, nam ultra terras Lombardie quas tenuerat Luchinus huit bononia et Janua cu omni Jurisdictione sua. Quartus fuit Marcus miles strenuissimus armoru. Quintus Stephanus, q dum propinaret poculu bavaro et vellet illi dare venenu, ut ordinatu erat cu fratribus, Bonarus presentiens dixit bibe tibi, qui coactus bibere mortuus est. hic Stephanus fuit pater Bernabovis et Galeaz, qui duo diebus nostris ita lacerut lombardia.

Cosi dicea, segnato de la stampa

Nel suo aspetto di quel drito çelo

Che misuratamete il cuor avapa.

hic ultimo poeta iponit fine sermoni Nini et excusat eu circa ea que dixit de uxore et femeninis et dicit qp ex bono zelo non ex Gelotopia qua huit de uxore sua, qua nimis calide amaverat, dicit ergo cosi dicea, ille ninus, signato di la stampa .i. impressione vel signo, di quel drito celo .i. iusto et honesto amore coniugali, che misuratamente .i. q amor legittimus tempate il cuor avapa .i. intendit auz boni viri ita qp no i mense vel iordinate amat, ita qp cadit i zelotapia. et sic vide quo poeta loquitur obscure i ma, que de se tantum est clara.

Gli ochi miei ghiotti andavan
pur al celo

Pur la dove le stelle son piu tarde

Si come rota piu presso alo stelo.

El duca mio figliol ch la su guarde

E io alui. a quelle tre facelle

Diche il polo di qua tuto quanto
arde.

Ondegli ame. Le quatro chiare stelle

Che vedeu staman son di la basse

E queste son salite overan qlle.

Ista est Tertia pars generalis i qua poeta revertens ad ma supius ichoatam describit pugna angelorum et serpentis, et describit aliu spm illustrem modernu, cu commendatione eius domus, et primo quidem continuatione notat dispositione suam dns. gliochi miei gliochi .i. avidi videndi andavan pur al celo, et specialiter, pur dove le stelle, circa utruque polum movetur tardius et ille polus, qui est semp nobis occultus, est illis semp apparens. Et eo nosterr polus archtitus qui est semp nobis apparens est illis semp occultus, et specificat tarditatem stellaru que moventur circa polu p propria comparacione dicens si como rota piu presso alo stello .i. dixi est suple tardior sicut claru exemplum i horologio, quia ille circulus qui est itior

dixi nō uidetur quasi moueri respectu ulti
qui uidetur qī uolare. Et ondit quid ui-
derit ibi, quia tres fulgentissimas stellas
dns, el duca mio .s. uirgilius uidens me
ita abstractuz uersus polum petiuit,
figliolo che lassu guardi, circa illū poluz,
et io alui sirple respondi, aquelle tre
facelle .i. stellis ardentibus, diche il polo
diqua .s. antartiais, tutto quante arde
.i. splendet. deinde ondit quō uirgili
declarauerit sibi pmutaciōne stellarum
esse factā, et ad intelligendā istā litterā
recordari ꝙ poeta nr̄ descripsit primo
capitulo ante ꝗ intraret purgatorium
se uidisse quatuor stellas nō uisas nisi
apud antiquos p quas figurauit iiij^or uir-
tutes cardinales, a quibus tendens ad
uirtutez debet inchoare, unde introduxit
ibi Catonē moralez quē dicte stelle suis
radijs illustrabant. Hunc uō intraturus
uerū purgatoriū fingit tres alias stellas
accedisse i locū illarū .i. tres uirtutes di-
uinas, ad quarū lucez homo debet itra-
re penitentiā, et ille quatuor prime de-
clinauerunt sub istis qr .s. sunt subiecte
eis tanꝗ ancille ministrantes eis. dicit
g^o. ondelli ame. sirple uirgilius dix. le q^a^tro
chiare stelle .i. uirtutes pdicte morales
quibus tanꝗ primis aīa bona adornat^r
sicut corpus componitur ex iiij^or ellemētis
che uedeui sta mane i ortu aurore, son
de li basse .s. sub istis tribus, e queste .s.
tres, son salite ouer an quelle .s. ad no-
struz poluz antartiaū. unde debes conside-
rare ꝙ uirgilius ꝗ nūc loquitur est i alio
hemisperio opposito nostro, ideo polus an-
tartiaus qui est nobis occultus erat appa-
rens eis et erat polus eorū luces, qr
recesserunt a tenebra uitiorū ini hemis
perij.

Comio parlaua e sordello asse
il trasse

Diciendo. uedi la lnostro auersaro

E drizol ditto pche la guardasse.

Da quella parte onde nō ha riparo

La picciola uallea era una biscia

Forse qual diede ad eua il cibo am-
aro.

Tra lerba e fiori uenia la mala stri-
scia

Volgiendo ad hora ad hora la testa
al dosso

Leccando comio bestia che si lisca.

Hic poeta describit aduentuz serpentis quā
supra dixerat sordellus, esse uenturū ad
temptacionez aīaruz, et primo d^t quomō
uirgilius ondebit ipm sibi, unde dicit
come parlaua .i. dūz sic loquebar cum
uirgilio, e sordello asse il trasse .s. ipsum
uirgiliū dicendo, uedi lo nostro auersaro
.s. te serpentē tentacionis, e drizo el dito
ostendens sibi locūz unde ueniebat, per
che la guardasse. Et sic nō ꝙ cū strictius
disponimur ad contemplādū uirtutes
diuinas que nūc ducūt ad deū, tunc
diabolus studiosius nititur nos reuocare
insidijs suis, ideo bene poeta fingit ꝙ
sunt retracti a cōtemplatione istarū stel-
larū, et alloquutione quā faciebat de eis.
Et continuo describit que erat ista spēs
et unde, et qualr̄ ueniebat dicit ergo
una biscia forse qual diede ad eua el
cibo amaro, quia suasit ut gustaret de
pomo uetito, quod uisuz est dulce et sua-
ue, sed i effectu fuit amaruz et mortiferū
et dicit notanter, forte ꝙ nulla tētacio
potest esse illi similis, quaz serpens fecit
primis parentibus, quibus psuasit ꝙ es-
sent sicut dij scientes bonuz et maluz.
era da quella parte aperta onde le pic-
cola ualle senota cauata i monte, i qua
stabant aīe uirorūz illustriū, nō ha ri-
paro .i. qr nō habet montē oppositum
nō aliquod castrū uel obstaculū. uult
dicere ꝙ serpens nō ueniebat desuper
p montez, nec ab aliquo latere mōtis ubi
erant duo angeli armati lucidissimis
spatis pmptis ad defensionē, sed solus
ueniebat uersus hostiū uallis, p uiam
planā herbosam. Et nō ꝙ sub ista pul-
cra fictione poeta figurat moralitez ꝙ
temptacio pricipaliter iuadit hoīem
ab ea parte qua iuenit eū magis imu-
nitū et ipatuz, qr .s. diabolus luxurioso
ondit pulcrā feminā que h̄t magnaz
potestatez i hoīem. Auaro ondit mag-
nā peccuniaz que oīa potest, ueniebat
ergo demon nūc armatus, ad temptan-
dūz istos nobiles spūs, uarijs delectacio-
nibus, puta uniū luxuria, aliū potentia
aliū gloria, unde dicit. La mala striscie
.i. meretrix tuta, que iducat hoīem ad
oīa mala, uenia tra lerba e i fiori, quia
temptatio ingerit se blande iter deli-
cias et delectaciones uarias, uolgiendo
ad hora ad hora la testa al dosso, ut red-
dat se totā pulcrā et appetibilez. Ideo d^t

Letando como bestia che si lissa, lissare est propriū mulierū, quando fricant se et comūt, ut magis placeant.

Jo nō uidi e pero dicer nol posso
Come mosser li astori celestiali
Ma uidi bene, e luno e lalt°o mosso.
Sentēdo fender laire ale uerdi
ali
Fugi il serpente, e li angeli dier
uolta
Suso ale poste, riuolādo equali.

Hic poeta descripta insultatione serpentis insidiosa, describit defensionem angelorum dicit ergo, Jo nō uidi e pero dicer nō posso como mosser li astori celestiali. i. quomō angeli recesserunt de loco ubi erant positi ad custodiā qui merito assimilantur auibus et sunt alati et uellocissimi, ut superius dictū est, et dicitur in isto purgatorio, et proprie astoribus q sunt aues fortes multū, ma uidi bene luno e laltro mosso uolantes contra serpentem. Et p hoc nota q homo nō ppendit quādo auxiliū dei uenit ad eū contra temptationē, quia grā uenit occulta, et postea cognoscitur p effectū, qn temptacio fugatur, quia nō potest obtinere uictoriā in aīā eius, ita q et iustitia et mīa manifestatur in nob. Et subdit effectū. s. fugā serpentis dicens il serpente sentendo fendere laire ale uerde ali illorū angelorū qui dabant bonā spem uictorie illis aīabus ibi positis, fugi, a facie angelorū, e gli angeli dier uolta serpente fugiente riuolādo circa ualles, iguali. s. equaliter nouerāt quia semper militant simul iustitia et misericordia dei ad protectionem hoīs, suso ale poste. i. ad utrāq spondā montis, ubi primo stabant ad custodiā montis. Et hic nota lector q oīa sunt in continuo certamine, ymo oīa queq creata, Nā angeli in celo primo habuerūt bellū inter se et continuo boni angeli pugnāt contra malos, planete militant contra firmamentū et inter se sicut et ellementa inuicē contrariantur. In terra uō aues, pisces serpentes, hoīes et cetera aīalia. Quid hoīes inter se: nō pater cū filio: nō uir cū uxore: nō frater cū fratre: ne dicā cū de seruo cū dnō de priuigno, cū nouerca, de nuru cū socru ymo ipse homo sepe discordat secum.

Lombra che sera aguidice racolta
Quando chiamo p tutto quo assalto
Punto nō fu da me guardar sciolta.

Hic poeta describit aliū uirū singularem illustrem modernū. Et primo tangit mirabilē attentionem illius ad se, et uult breuiter dicere q p totū illud spaciū, quo serpens uenit contra ualles, et angeli uolauerunt contra serpentem et reuolauerūt illo fugato ille spūs nūq remouit oculos ab inspiciendo eū, dicit ergo lombra, hic erat corradus marchio malaspina, che sera racolta al giudice. i. que traxerat se uersus Ninum quando chiamo. i. qn ex admiratione suprauocauit et dixit, surge conrade ueni uide nō fo punto sciolta. s. nō fuit aliquo mō remota aspectando me ita erat ligata de fixo intuitu in me, p tutto quello assalto. i. q diu durauit ille insultus inter unū serpentem et duos angelos, ita q ille poeta nō stetit plus attentus ad cernendū certamen inter serpentem et angelos q steterit ille corradus ad respiciendū eū quia nō poterat satiari uisione eius audito q erat uiuus et uiuus suus optabat ei scire noua de domo sua, et mens eius erat qi presaga, q iste esset facturus singulare pconiū de stirpe suorū sicut statim dicetur.

Se la lucerna che ti mena in alto
Troui nel tuo albitro tanta cera
Quant e mestieri in fino al somo
smalto.
Comīcio ella. se nouella uera
Di ualdemagra o di parte uicina
Sai dillo ame che gia grande la
era.
Fui chiamato Curado malaspina
Non son lanticho, ma di lui discesi
A miei portai lamor che q raffina.

Hic poeta ponit orationem illius spiritus ad se, q ad captandā beniuolentiā adiurat

cū p id quod maxime tunc optabat, ut dicat si bi noua de partibus illis, dicat ergo, comincio ella .s. umbra Coradi, se la lucerna .i. scīa tua uel lux uirgilij, uel diuina illustracio et gr̄a, che ti mena ī alto uersus celuz, troui tanta cera .i. uirtutē et conspectionez et specul atione uel tanta cera .i. tantā materiā et tam bene dispositaz, nel tuo arbitrio .i. tuo īgenio et li bero arbitrio, quante e mestier .i. necc̄io exig itur et requiritur ad tantuz iter, et tā longuz corpus .i. ad pfectionē finalem huius purga torij, unde dicat, īfino al summo smalto .i. usz ad summū cacumen montis, quez poeta uocat smaltū p pulcrā methaforaz, quia ibi ē ort deliciaruz planus uiridis herbosus, floridus, sim̄ methafora usus est, inferni cap° quarto describens locū uirorū illustriū. et ibi notaui de proprietate huius methafore, ideo nō re peto, ne siz nimis longus. Si ergo habeas tantā grām, dillo a me se sai nouella uera nō fingas mihi, di ual di macra. hic nō qp macra est fluuius rapax īnauigabilis, ut dicat lucanus qui labitur apud antiquaz ciuitatem desertam lune, un̄ hec eadē ual lis hodie appellatur uulgariter lunesana fluui9 est confinis tuscie, de quo alibi dictū est et dicetur, ideo dicat, odi parte uicina sicut de tuscia uel liguria, et manifestabat se a loco a nōie a uirtute, ut reddat sibi magis beniuolum, et dicat che qia grāde la era. q.d. fui dn̄us magnus ī uita ī illa ualle macre et audi quis fui .i. Chiamato fue corado malaspina. Ad quod sciendū qp iste coradus erat maior dn̄us meus dom9 uirtute armorū clarus tempore sue mortis huit aut auū eiusdem nōis qui suis gestis magnifice exaltauit suā familiā, et magna pmia promeruit apud ottonē Imperatorē. Et hic nepos studuit imitari probitatē aui. Et hic nō qp ī cronica ianuensiū mul ta scripta sunt de antiqtate nobilitate po tentia et uirtute istius clarissime familie Marchionū malaspinarū. Audiui etiā qp beatus Augustinus cui plus credo, fecit mentionē de ista domo, sed hoc numqz uidi, de qua familia multi fuerūt uiri illu stres et multi fuerūt Coradi uiri ualētes ideo ad tollerandam equiuocacionē que multis induat errorem, sicut patet ī cesari bus sapionibus, et mille familijs illustriu ille Coradus dicat nō son lantiquo quia fuit ualde uirtuosus, ma di lui discensi p rectaz lineā sanguinis, nec degenerauit ab eo sicut auctor dixit ī precedenti capitulo de filijs illustriū unde coradus tangit sin gularem actū uirtutis sue dicens a miei portai lamor .i. caritatem, che qui raffina .i. qui īducat me ad purgatoriuz ubi aīa affinatur, sicut auruz ī igne. unde nota

qp narrat de isto corado, qp ueniens ad mortē sine prole, oīa castella cōdimisit īter cōsor tes suos et predia condonauit, exortās eos ad concordiaz, et tn̄ discordie hodie distur bant istā domū, sicut et quasi ceteras yta lie, Aliqui tn̄ exponūt istā litterā aliter et dicunt qp coradus uult dicere, qp ī tantuz amauit suos ī exaltacionē sue domus, qp neglexit opa meritoria, ītentus circa tpalia de quo hic expectat purgari.

O dissi alui, per li uostri paesi
Gia mai nō fue, ma doue si dimora
P tuta europa chei nō sien palesi.
La fama che la nostra casa honora
Grida i signori e grida la cōtrada
Si che ne sa chi nō ui fu ancora.

hic poeta ponit suā responsionez ad peticio nez Marchionis, et extollit gloriaz sue domus, ex generalia fama oīuz hoīuz un̄ dicat, dissi alui .i. illi corado, o admira tiue loquitur, qia mai nō fu per li uostri paesi .s. p ualles macrez et uerūz dicat, quia ī Mccc° numqū fuerat ibi sed post expulsionez suā ibi fuit ibi. sed licet nō fuerīz ibi psonaliter, tam audiui semp uera de domo uestra. unde dicat ma do ue si demora .i. ī qua parte sit habitacio p tuta europa, ubi est maxie orbis chris tianus, chei nō sian palesi .i. publice co gnita propter singularem uirtutē uirorū et declarat se dn̄s la fama che la nostra casa honora .i. honorabilez reddit ī testimo niū uirtutis, grida i signori .i. celebrat et predicat .i. marchioēs malaspinas, si che ne sa chi nō ui fu ancora, et sic fama, qn̄ omnes famati, nō est oīo perdita ut phi losophus.

E io ui giuro sio di sopra uada
Che uostra gente honorata non
si fregia
Del pregio de la bonta de la spada.
Usō e natura si la priuilegia
Che p chel capo reo lo mōdo torcha
Sola ua dritta el mal camin disp
regia.

Hic poeta ī singularī extollit.

Hic Poeta i singulari extollit domu Marchionu a duplia uirtute, que maxie quenit uiris illustribus. s. liberalitas et probitas, adeo quod etiam aliquos uicioso reddit gloriosos et adiurat sic esse p id p quod maxie fuit adiuratus, a corado, unde dicit Et io ue giuro se de supra uada. s. ad summu motis opa uirgily et gratia dei, che uostra giete. i. generis siue genus malaspinoru, honorata. i. honorata, no sefregia. i. no deornatur et spoliatur del prosio dela bursa. i. liberalitatis, e de la spada. i. probitatis. Et hic no lector quod uirtus habet hoc propriu uti i amore suu bonos erigat malos i stuporem, et cu omnis uirtus habeat hoc maxie fortitudo que semper fuit maxie honorata, hc meruit triuphos, hec statuas, hec oia genera honoru, que Roma noluit cofferre sapioni ut scribit liuius et contulit cesari et augusto ut scribit Florus et confirmat dictu suu dicens, uso e natura. que duo sunt potentissima i omi re, si la priuilegia, illa domu uostra, che sola ua dritta. s. p uia uirtutis, e il male camin dispregia. s. uitioru et dicit, p chel capo rio. s. papa et Impator, torcha el mudo. s. deserondo iustiam, sed licet ista exposicio uideatur de mente auctoris, qui ponit istam conclusionem sepe et potissime i fra Capitulo xvi°, potest tn exponi honestius, ut p caput mundi itelligas diabolu qui dicitur princeps mudi, et q paulo ante i spetie serpentis iuaserat aias istoru nobiliu, et no est nequius caput super capite serpentis.

Et egli or ua, chel sol no si ricorcha
Sette uolte nelletto chl montone
Con tutti equatro i pie cuopre e
inforcha.
Che cotesta cortexe oppinione
Ti fie chiauata i meço dela testa
Co magior chioui che daltrui
sermone.
Se corso de giudicio no saresta.

Hic ultimo poeta ponit responsionem Coradi marchionis, qi premiu tam liberalis comendationis facte producat, quod i breui ipse expietur de facto illud quod dicebat, sola relacione fame. unde dicit, Et olli. s. Coradus dixit m, or ua quia plus no teneo te i uerbis, che sol no si ricolca. i. recollocabitur, sette uolte nel letto. i. signo, chl monton. i. quez solem aries, sub quo signo tunc sol erat, copre et inforca cu tutti quatro i piei. q. d. non ptransibunt septem ani, che cotesta cortesa opinione, qua habes de ista domus ex fama tantu, ti sia chiamata i meçio de la fronte. i. confirmabitur i medio tui capitis. s. qn eris i exilio, cu magior chiodi. i. bnficijs quorum oculata fide, che daltrui simone. i. q fama alioru, et dicit, si corso de giudicio no saresta. Conradus uidebat quod i futuru ex iudicio dei dantes factus exul erat recipiendus honorifice a consaguineo suo, et sic fuit de facto, quia expulsus de patria puenit i terras istorum marchionu, et ibi liberaliter tractatus a marchione marcello, et p ipm reductus fuit ad ipm nobile poema, quod omiserat p exiliu suu, cu principiu credebat esse amissu, sicut plene notaui Inferni capo viij°. circa principiu, ideo no mireris lector si poeta noster fecit tanta oposam comendationem de illa stirpe illustri certe morbo igratitudinis laborasset si preterisset ista mude.

LA concubina di titon
anticho
Gia simbiachaua al bal
co doriente
Fuor de la braccia del suo dolzamico.
Di gemme la suo fronte era lucente
Poste i figura del freddo aiale
Che co la coda paiote la gente.
E la notte de passi co che sale
Facti hauea due nelluogo oue eramo
El terço gia chinaua i giuso lale.
Quandio che meco hauea di quel
dadamo
Vinto dal sono i su lerba ichinai
La oue gia tutti, e cinque sedauamo.

Postq̄ a principio huius libri hucusq3 poe
ta noster tractauit et determinauit de
his qui dicuntur relegati extra purgato
riū ī antipurgatorio, nunc consequenter
ī isto nono capitulo agreditur tractatū
ueri purgatorij ī quo puniūtur et pur
gantur principaliter qui peccauerunt
ī vij peccatis mortalibus. Et p̄ns capi
tulū pōt diuidi ī quatuor ptes generā
les. In prima quarū poeta describit unū
mirabile sōpniū quod huit ī sompnio.
In .2a. describit īterpretacionē sompnij
ibi. nō altrimente. In 3a. describit portā
et portariū huius purgatorij ibi, lector
tu uedi ben. In quarta et ultimā describit
eorū introytū ī uerū purgatoriū ibi, tene
re otra. Ad primū ueniens dico, q poe
ta describit unū mirabile sōpniū. vn
attende, q istud capitulum est ualde difficī
le et subtile, ideo poteris uidere si dātes
fuit mirabilis poeta. volens ergo describ
ere sōpniū, primo pmittit sompnium
describens horam temporis qua obdor
miuit, Sentencialiter nō uult aliud
dicere, nisi q dedit se sompno exigēte
natura, sed circa finē tertie hore noctis
apparere debebat, describit ergo l' aurorā
lune poetice dicens, La concubina di titone
antiquo. Sed aduerte q ista littera uid
etur multū difficilis et dubitabilis, qr
poeta uidetur dicere unū quod numq̄3
fuit dictum uel fictum p aliū poetam
.s. q aurora lune sit concubina titonis
ideo aliqui dixerunt, q auctor descri
bit hic aurorā solis, sed hoc ē fluuien
et īpossibile sequitur. bene consideret lit
terā istam. dico ergo q simpliciter des
cribit aurorā lune, sed cū uocat eam
concubinā titonis, dico et credo q poe
ta noster denouo hoc fingit, sicut sepe
ymo quasi semper facit nouas fictiones
ī omni materia. Considerauit enī, q omēs
poete dant aurorā solis ī uxorem Titoni
ideo ipe dat illi amicā .s. aurorā lune
quia uxor stat prope uirū. Amaxia nō
alonge uult ergo dicere, q erat tertia
hora noctis prīe, quia aurora lune iā
surgebat, que est concubina titonis. Ad
cuius ītelligentiā, debes scire q Titon fi
lius laumedontis regis troiani nō iure
sed uiribus et auxilio fortune, acquisiuit
certā terrā ī extremo orientis cuius fuit
rex. Ideo poete finxerunt q titon esset
maritus aurore quia huit terrā unde
uenit aurora subiectā sibi, sicut uir ht
uxorem, et ex ea procreauit filiū noīe
menonē, qui ī auxiliū regis priami
ad Troiā uenit dū obsideretur a grecis
et fuit ibi bellando peremptus, sicut

scribit Virgilius, dicit ergo q Concubina
Titonis antiqui, ideo aurora lunegia se
biancaua .i. surgebat et apparebat al
ba, quia aurora lune est alba, ubi auro
ra solis est rubea, al balco doriente .i. a
fenestra orientis, sicut mulier pulcra
alba surgens facit se ad fenestrā, ideo
dicit, for di le braccie, quia uidetur iacuis
se ī thalamo, ante q̄ appareat, del suo
dolce amico .s. titonis et dicunt aliqui
q proprie dicatur uapor elleuatus et
grossus, quia elleuatur a terra et stat p
pe terrā, et describit signū cū quo orle
batur dicens, la sua fronte, illius pulcre
amice, era lucente di geme .i. splendē
tibus stellis, poste ī figura .i. ī signo q
habet naturā et figurā scorpionis, ideo dicit
del fredo aiale .s. serpentis scorpionis,
che con le coda pcotte la gente. Et hic
nota, q istud signū scorpionis nō dat
hoī nimis rigorē et pestiferū uenenū
q̄ scorpio aīal frigidū, scribit enī Guido
bonati forliuiensis magnus astrologus
se uidisse ī arabia unū astrolabiū mira
bilis magnitudinis, ī quo erant figura
ta oīa signa Zodiaci, et ī signo scorpio
nis erat figuratus unus ethiops tenens
scorpionem ad nasum, ad indicandū q nati
ascendente scorpione delectantur fod
ere ī stercoribus et rebus fetidis quales
multos sepe uidemus, et specificat ho
ram temporis dicens, a la nocte .s. prima
di passi conchesale appellat horas passus
quibus nox incedit sicut et dies, et tunc ib
ant paribus passibus, quia erat eqnoctiū
facti hauea dui .s. passus .q.d. iam fece
rat duas horas, el terzo .s. passus, gia
maua ī giuso lale, quia tempus non
solū currit, sed uolat .q.d. et tertia ho
ra noctis iam finiebatur. nā postea as
cendente libra que apparuit ibi ī pri
cipio noctis sequebatur scorpius ime
diate cū aurora, nel luoco oue er uamo
.i. ī illo hemisperio inferiori, quando io
qui solus herā uiuus, qui meco auea
di quello dadamo .s. carnem et corpus
unito dal sono, sine quo natura huma
na uiuere nō potest, insu lerba inchi
nay .i. posui me ad iacendū causa qe
scendi, ī su lerba .i. ī illo solo herboso, ubi
erat letus illorum illustriū, unde dicit
La doue tutti cinque sedeuano .s. uirgili9
ipse dantes sordellus, Iudex ninus, et
Marchio corradus. Et hic nota, q dan
tes describit congruā horā sui sompnii.
Nā cum tunc esset tempus equinoc
tij, ipse uir studiosus erat solitus uigi
lare p tres horas noctis, et euigilare
ī aurora, sicut nunc fecit.

Nelhora che comīcia itristi lai
La rondinella presso ala matina
Forse amemoria de suo p̄mi guai.
E che la mente nostra pelegrina
Piu de la carne e men da pensier
presa
Ale suo uision quasi e diuina
In segno mi parea ueder sospesa
Vn aquila nel ciel cū pēne doro
Con lali aperte e achalar itesa.

Hunc poeta descripta hora temporis qua
obdormiuit. s. auroram lune describit hora
qua somp̄niū fecit. s. aurorā solis. Et bre
uiter uult dicere, q̄ cū dormiuisset ad suffi
cientiaȝ secundū suā nāȝ et consuetudineȝ
huit unā uisioneȝ circa aurorā diei, qn̄
solȝ plus fieri sompnia uera. uisio autē
erat, q̄ uidebatur sibi uidere unā aquilā
ī alto, que celeriter descendens rapiebat
eū, et portabat usqȝ ad sperā ignis, ubi
p̄nimio calore ardens cogebatᵘ euigilare.
Ordina nūc litterā sic. ī sogno. i. ī sōpnio
mi parea ueder una aqlāᵉ. Ista erat lucia
. s. diuina gratia, de qua dictuȝ est plene
secundo c.ᵒ inferni, sospesa nel ciel, quia
pendet amente diuina, com pēne doro,
de nobiliori materia, nō potuit formare
alas istius aquile, quia nullū metallum
p̄fectius, quia nūq̄ corrūpitur, nūq̄ dim
inuitur, nunqȝ deficit, ideo dicit, con
le ale aperte, quia gratia dei semper
aperit brachia, et libenter dimittit, uel
admittat omnes redeuntes ad eū, sicut
nūc poeta nostrū, unde dicit, et acalcar
ītesa. i. itentā et paratā ad descendendū
ī subsidiū auctoris, sic cū ista lucia sucūrit
poete nr̄o intraturo ī infernū, dū ī petretᵘ
ab illis tribus feris pessimis īpedientibus
sibi ascensuȝ montis, ita nūc sucurrit ītra
turo purgatoriuȝ contra serpentē, et quia
sua uirtute nō poterat. leuauit eum in
altum et p̄ntauit corā angelo dn̄i, et h̄
fecit circa aurorā diei, quā describit apla
ncti erundinis, unde dicit, nelhora. s. po
stmoduȝ ī fine noctis, che la rondinella
comīcia itristi lai, uox est naturaliter
significans. q. d. tristes uersus et lamē
tatiōes, presso ala matina prope diluci
luȝ, et dicit, forse amemoria di suoi p̄mi
guay. i. suorū antiquoruȝ doloruȝ. Ad

huius littere itelligentiā plene oportet sci
re longā tabulā quā Ouidius scribit ual
de diffuse, ūsᵒ sui maioris cū breuiter hec
est sūma, Tereus rex tracie h̄ns uxorem
nōīe progne, filiā pandionis regis Athe
narū p̄cibus uxoris sue profectus ath
enas petebat a pandione socero, ut daret
sibi filiā uirgineȝ, nōīe filomenā, quia
uxor sua sūme optabat uidere sororem,
et ecce ītēri supuenit filomena pulcer
rima uelut dea tā forma naturali, q̄ cultu
artificiali, qua uisa īfelix, Tereus stupefa
ctus nimia pulcritudine, ita exarsit eī
amore, sicut stipula subito accenditur
igne, et fluctuās aīo iterius, uexabatur
uariis curis, sicut est de more amantiuȝ
tandem sub honesto colore obtinuit filiā
a patre, q molestissime tulit eius recessuȝ,
quia erat solaciū senectutis sue. Igitur
Tereus accepta filomena ī naui prospere
nauigans, cū p̄mū applicuit ad littus
regniᵒ sui, letus uelut aquila, rapto lepore
traxit filomenā cognatā suā, ī quandam
siluā, ī domū auitā pastoris, et illam
trementeȝ uelut agna capta a lupo, aut
colūba rapta ab auiltore, et frustra re
clamanteȝ deflorauit uirginitatē suā.
Sed filomena magis accensa igne ire q̄
Tereus igne libidinis exprobābat illi barb
arā crudelitatem et humanā luxuriam
et minabatur se propalaturā hoc oībus.
Quare Tereus extincta flāma libidinis
reaccensus flāma ire, et euulxit illi cru
delius linguā, q̄ extorserat honorē eius
que linguā feriebat terrā, uelut lingua
serpentis amputata, et illa dimissā re
uersus ī regnuȝ fallaciter finxit uxori
q̄ filomena mortua erat, post tempus
filomena, quod nō potuit dicere lingua
scripsit manu sua, nā texit paliū, et ī
seruit litteras quibus significauit sorori
tam īdignū facinus, Illa infuriata dolore
accessit ad locū, et sororē occulte duxit
ad regiā, et filomena plorante progne
dixitᵉ q̄ nō lacrimis sed ferro erat agē
da uindicta, et dū multa minaretur, ec
ce Itis filius eius infantulus ueniebat
ad matrem qui armauit illius irā.
Nā crudelis mater uiso filio dixit ah
q̄ es similis patri, et cōtinuo illū captū
traxit secū uelut Tigris ceruulū terenū
tenerū ī locū secretum, et ipse iugulauit
et coxit, extremitatibus reseruatis, et ī
uitato marito solo sicut aliquādo soleb
at, apposuit filiū sibi, qui cū ignarus
auide comedisset petiuit Itim filiuȝ
suū, tunc progne non ualens ulterius
dissimulare crudelia gaudia dixit, quē
petis intus habes. Sȝ Thereo circūspiciente

f2

quia credebat q esset i camera, et querente ubi esset Ithis, filomena proicit caput filij i faciem patris, nec unq̃ optauit tantũ loq sicut tunc ut posset memorare sibi crudelitatem pro crudelitate. Thereus aũt factus furiosus, abiecta mensa uoluisset si potuisset euomere carnes filij. clamãs se fore sepulcrũ filij sui, et i furore rapta ense psequebatur eas. sed ambe subito conuerse sunt i aues progne i yrondinẽ, et filomenaʒ i auem sui nõis. Thereus conuersus est i auẽ turpissimã que uocatur upupa que discurrit p sepulcra mortuorũ. Ithis uero puer, conuersus ẽ i fasianũ. Sed ultimo nõ lector, q res narrata, licet dicã fabulosa, tota fuit hystoria uera, sicut scribit Augustinus de ciuitate dei, et Orosius pretez fines, ubi dicitur et fingit transformatio istorũ, cuius fictionis allegoriã ponã infra. C°. xvj°. Ex dictis ergo clare patet, quia yrondo dicitur prope mane cãtare tristes lamentationes. Et subdit poeta q tali hora fiunt iterdũ sompnia uera dicens che la mente nostra piu peregrina. i. mag remota et abstracta dala carne. i. a sensibus et passionibus quia tunc perfecta digestiõe et resolutis fumis, mens est magis sobria, e men dai pensier presa. i. minus occupata curis rerum exteriorum, ale sue uisione quasi e diuina. i. psaga q̃r. s. preuidet uere futura p sompniũ. Et hic nota, q quedã sũt sompnia nãlia, sicut uidemus q aliqui sepe cirã faciãt sompnia uera, aliqui semp falsa, Quedã sunt bestialia, sunt illa que proueniunt a crapula uel ebrietate, quedã nõ sunt spũalia, que fiũt reuellacione diuina.

Et esser mi parea la doue foro
Abandonati i suoi da ganimede
Quando fu ratto al sommo cõcistoro.
Fra me pensaua. forse questa fiede
Pur qui p uso e forse dal altro loco
Disdegna di portarne suso i piede.
Poi mi parea che poi rotata un poco
Terribel come folgor discendesse
E me rapisse suso i fino al foco.
Iui parea che ella e io ardesse
E si lincendio imaginato cosse

Che cõuẽne chel sonno si rõpesse.

Hic poeta describit locũ et modũ sui raptus p unã nobilem comparationem, ad cuius intelligentiã debes scire, q ut fingũt poete et greci et Latini, Ganimedes filius regis troyanorum cũ iuisset cũ socijs i uenaciõnez extra Troyã, ecce Aquila que dr̃ auis Iouis, subito illũ raptum portauit i celũ, ubi factus dr̃ pincerna Iouis. huius fictionis ueritas est q̃tum spectat ad nrm propositum q Iupiter potens rex crethe felix, cũ uenisset i aciem, contra Troiã regẽ frigie, a q° Troya denoĩata est, apparuit sibi conspectus aquile, quã accepit pro bono augurio, et breuiter factus uictor cepit Ganimedem filiũ regis, quem duxit i cretam et fecit pincernã suũ. Ad lrãm ergo dt poeta et esser mi parea. s. i ualle siue silua, doue i soy. s. socij, foro abandonati. s. apud Troyam, da Ganimede scio q alij alia dicant de isto facto, sed dicta sufficiãt, quando fo rapto al sommo consistoro. s. i celũ inter deos. Et hic nota attente, q̃ntum poeta noster sciuit figmenta aliorũ poetarum ducere ad suũ propositum. vere etiã nõ posset iueniri comparatio magis propria huic facto. Aquila ẽi auis Iouis optime figurat aquilã missã a deo. Ganimedes raptus ab aquila, figurat ipm nobilẽ poetam, raptũ ab aquila diuina silua amena et uirtus apud montes troie figurat uallem herbosam floridã illorũ illustrium apud montes purgatorij nobiles socij Ganimedis figurant nobiles socios dantes, qui remanserunt ipo rapto i altum, sicut socij Ganimedis illo rapto, et sicut Ganimedes factus est seruitor Iouis, Ita dantes factus est seruitor omnipotentis Iouis, tractus nc ad purgatoriũ, ubi efficietur totus diuinus et sic perueniet i celũ, et ondit qd ymaginabatur i sompnio dicens fra me pensaua. i. i illo raptu mentis, forse questa. s. aqla fiede. i. sic ferit aliter, sede pu qui. i. i ista ualle, p uso quia forte habet suũ nidũ hic, e forte disdegna de portarne suso i pede dal altro loco q̃ ab isto, sed nõ stetit diu suspensus cuius eius, quia aquila nõ stet diu suspensa unde dicit, poy mi parea che poi rotata. s. illa aquila, un poco discendesse terribile comel folgore. Aquila ẽi dicitur a poetis esse armiger Iouis, et ministrare fulmina illi, ita ista aquila potes. s. missa a deo fulgurat sup hoĩem et ipm icendit et rapit i altũ, unde dicit, e mi rapisse suso i fino al fuoco. i. ad spãm ignis q est gtermina celo, et ecce effectum illius raptus, mi parea chella et io ardesse, i illo igne e si lincendio imaginato i mente tosse. et ita uehementer me incendit, chel couene

chel somno si rumpesse, ita q euigilare a sompno. Et sic uide quō auctor accensus nouo amore a diuina gratia, fuit tractus a ualle, ad montem :

Non altrimente Achille si rischosse
Li ochi suegliati reuolgēdo ī giro
E nō sapendo la doue si fosse.
Quando la madre da chirone a schiro
trafugio lui dormendo ī su le braccia
La onde poi li greci indi partiro.
Che mi scossio si come da la faccia
Mi fugi il sono e diuentai smorto
Come fa luon che spauētato agiaccia.

Ista est secunda pars generalis, ī qua poeta noster describit interpretacionem clarā sui mirabilis sompnij. factā a Virgilio. Et primo pmittit suā euigilationem, quā egregie describit p unā comparacionē nobilissimā. Ad cuius cognitionē clarā quia multi hic multa supflua uulgo dixerūt est sciendū necessario q hanc materiā hic tactam ellegantem scribit Stacius ī suo minori qui dicitur Achileyda. cuius sūmā breuiter ellicere conabor. Thetis mater achillis, tradidit illū ī īfantulū allendū et īstruendum bonis artibus chironi centhauro qui habebat domiciliū suū, sue speluncā sub monte pelion ī thesalia. Chiro ergo nō nutriuit achilem lacte more aliorum, sed sanguine et medulis leonū, deinde ducens eū p cauernas siluarū, assuefecit eū uenationi ferarū, calori frigori, et oī labori cū uenabulo faretra et sibilibus, nec tenebat eū ī molli lecto, sed ī duro saxo simul secū, et cū uix esset duodeci anorū, docuit eū currere, saltare, natare, nec unq pmittebat ipm psequi damas uel ceruos, sed ursos apros et leones, et exercebat eum ī omi genere pugne. Sed dña thetis psentiens paridem iuisse ad rapiendā hellenā, suspicans filiū Achilem moriturum apud troiā, uolens obuiare facto decreuit transferre eū ad locū tuciorem. Accessit ergo ad domū chironis, et ecce achilles redibat a uenacione cū multo sudore et puluere, et tamen iter labores erat dulcis aspectu cū facie niuea, colore purpureo, capillis flauis, oculis radiantibus, a portans secum duos catulos leoninos, qbz deuebat unques, sed uisa matre abiectis leoncilis ruit ī oscula et amplexus. Audiens ergo dea thetis q rex licomedes regnabat ī īsula schiro que est una de cicladibus, asportauit Achillem oio sopitū ad illā, ubi ipse euigilans a sompno, stupefactus respiciebat nouā terrā, nouā aquā, et oīa noua. Ita q dubitabat agnoscere matrē, ubi mater induit eū diu recusantē et uerecūdantem habitū femineū. Nā tunc casu filie regis uenerant ad templū palladis quod erat ī littore maris, ubi celebrabatur festum. Erant aūt septē nūo, quarū maior uocabatur deidania, ceteras pulcritudine extollebat, qua uisa ille crudus puer continuo contraxit nouū ignē amoris ī ossa, et nouū rubores ī faciem et nisi pudor et reuerentia matris detenuisset eum, turbasset festū, nō obstāte turba magna multitudinis. Sic ergo facaliter factus est mansuetus, et pmisit se uestiri et polliri more femineo et mater admonuit eū, qualiter debebat se gerere iter mulieres et tradidit eū regi licomedi conseruādū usqz ad tempus nubilis etatis, fingens eē sororem Achilis et sub isto colore excusabat, si uideretur nimis uirilis, rogans ut caueret a carcantu et papue ne ueniret ad littus, ne forte raperetur a troianis, sicut hellena a paride. Virgines uō filie regis mirabantur uirginē nouā honorabant et tangere gaudebant. Interī grecia et tota europa parat bellū contra troyā, et reges omēs se pmuniūt, et populi armatur ad ultionē tā atrocis iniurie, et tandem omnes naues grecorū conuenerunt apud aulidem īsulā que est ī mari Euboico et omēs iurēs congregati ī unū corpus sub uno rege agamenone, et quis ibi esset fortis dionides astutus ulixes audax Thelamonius alius aiax et alij etiā multi magnifici pricipes tn tota multitudo suspicabatur achilem absentem et nomē eius amabant et solus achiles contra hectorem petebatur. Ex quo post linguā consultacionem Calcas sacerdos et augur ad postulacionem prothesilai, quē fortuna trahebat ī bellū dixit q mater absconderat eū ī aula regis licomedis ī forma feminea, et statī diomedes puiens ulixem dixit. Hos uocat iste labor, cui ulixes letatus assensit parata ergo naui, ceperunt nauigare p Ciclades et tandem prospo uento peruenerūt ad schiron scropulosā et descendentes ad littus, dimiserūt naues cū socijs, ne ille de insula terrerentur, et ipsi duo accesserunt ad urbem, et portātes ramū Oliue, uenerunt ī introitu porte, cui sicut diuus ulixes narrauit, qualiter erant missi ad explorandū uias et passus,

ne auxilia irent ad Troyam. Rex illos gr-
atantes receptos introduxit ī aulā. Ulix-
es prouidus, totā regiā considerauit oc-
ulis, si notaret ibi aliquod uestigiū uir-
ginis masculē. Achiles aūt audito nouo
exhilaratus est ualde discubentibus dic-
tis omibus rex mandauit, ꝙ sue filie
uenirent, sed ulixes intentus, statī colle-
git gest achilis, que nō stabant uerecūde
et timide sicut alie domicelle, et ondebat
transuersaliter illū diomedi, et nisi de-
idamia solliate reuocasset eū, et tenuis-
set sub modestia, admonendo illū, nūc
pede, nūc manu, nūc oculo, iā esset mai-
festatus achiles, duabus grecoruꝫ, finito
cōuiuio, rex cepit dicere, ꝙ multū uide-
bat dulcibus illis, nā si esset junior, uel
haberet prolem uirilem, iret uel mitteret
ad bellū troyanū. Tunc constanter ulix-
es captata oportūitate temporis respondit,
Certe rex tu desideras rem gloriosaꝫ. Quis
eī nō cuperet uidere cunde innumerabile
exercitum, et tot reges duces et principes
cū tota fortitudo et pulcritudo potentis
Europe, cōiurauerit contra troyā. Huic
aliax fuit data tā copiosā materia ī fa-
me fortibus uiris. hec dicens ulixes re-
spexit itentū ascultanteꝫ cū auribus
attentis et certe saltasset a mensa, ni-
si deidamia abduxisset sorores et ipm,
ipse tam ultimus, recedens, retro asp-
iciebat ulixem. Ulixes deinde dixit re-
gi ꝙ remaneret ī pace, procuraret ui-
sos filiabus suis, que erant excellētes
ī pulcritudine. Rndit rex, quid dice-
res si uideres eas facere sacrificia a ba-
cho uel palladi. et si certe eras erit po-
testas uidere. Tunc duces conceperunt
maiorem spem, sed nox illa uisa est
longa sagaci ulixi, et desiderabat cito
die fieri. Adueniente die cepunt pul-
sari tympana et alia īstrumenta bachi
et ille uirgines cepunt tripudiū, sed
achiles ordineꝫ nō̄ seruabat, diomedes
aūt ad mandatū ulixis parauerat q-
dam donaria muliebria donāda illis
ī premiū laboris, et patre rege consen-
tiente ut acceptarent alie eligebat frix-
ia, alie cimbala uel similia iocalia per-
tinentia ad mulieres. Sed ferus achiles
uidens clipeū splendenteꝫ ī quo erant
sculpta crudelia prelia applicata uni
haste, que ulixes de idustria fecerat
afferri, īfremuit ne mandatuꝫ matrū
nec occultus amor deidamie remāsit
ī eo, sed troya erat ī pectore toto. Et qo
appropiquans magis ad clipeū, uidēs
se ī illo, horruit et erubuit, tunc ulixes
appropinquans illi dixit, quid dubitas

sanere, quis es grecia tua expectat te signis
suspensis, ergo rumpe moras audacter.
Iā achiles apperiebat sibi uestem a pec-
tore, ut se spoliaret, tunc tubice ulixis sic
erat mādatū sibi, cepit fortiter pulsare
tubā. et etiā continuo omīs puelle territe
refugerunt uersus patrē. Achiles āt abiec-
ta ueste, aprehēdit scutū et hastaꝫ, et sta-
tiꝫ uisus est alter, tantū calor belli occup-
auit euꝫ, et replicauit salā, horribili splen-
dore armorū, et stabat iam terribilis in
medio timentiū, uelut si iā iret ꝯ hecto-
rem. Ex alia parte deidamia uidens
fraudeꝫ detectam, cepit clamose plora-
re, nā achiles cognouerat eū uiolenter,
cū semel iuisset extra ciuitatē bachi, ad
quod nō licebat accedere nisi mulierib;
et conceperat ex eo et iam pepat filiuꝫ
occulte, ꝙ nullus sciebat nisi quedaꝫ
nutrix deidamia. Achiles aūt audiens
grandia lamenta deidamie, fracta uir-
tute sua, occulto amore, dimisso clipeo
cōuertens se ad regem attonitū et pau-
dū, nouitate rei mirabilis, nārauit pu-
blice illi totam formā fraudis materne
dns, ꝙ cedebat licomeda ad magnam
gloriam, ꝙ esset ille qui mitteret eum
ad bellū, et ꝙ habebat eū cariores, pre
poleo q genuerat eū, et Chirone qui
nutriuerat, petens ut confirmaret
matrimoniuꝫ furtiue contractū, et excu-
sans deidamiaꝫ que nō potuerat uitare
uires tātiꝫ brachiorū, dicebat sic ergo
me pati penā de hoc. iam socer es et
proiciens filiū ante pedes addit iaꝫ
es auus. Ille quis cognosceret iiuriā
sue care filie, tam timebat obuiare
factis et si attentasset quid profuissꝫ
certe Achiles ibi sprouisset matrē suā
si pns fuisset. Licomedes ergo ut ha-
beret talem generū consensit, tunc dei-
damia uerecunda uenit et quis nō
sparet ueniam, placauit patreꝫ media-
te achile. his rebus gestis missus est
nūcius ī thesaliā, qui signauit patri
poleo rem magnaꝫ, ut pararet socios
et classem ad bellū. Et ipse rex lico-
medes armauit genero suo duas na-
ues excusans se, ꝙ plus nō poterat
aduciente nocte. Achiles dormiuit se-
curus cū sua deidamia, et illa anxia
petebat qn reuideret eum īter brachia
sua, dolens ꝙ uix habebat spaciū plo-
randi, et ꝙ una nox dederat et abstu-
lerat achilem sibi. Achiles aūt conso-
labatur eā, et iurabat sibi fidem pro-
mittens magna, postea īgressus nauē
cepit abscedere ab schiro. deidamia
uō stans ī alta turri cū sororibus lacri-

maritibus et tenens filiu novu pirru res
piciebat alonge achilem recedentē. Ille
vero sepe torquebat oculos ad muros urbis
cogitans domū viduā, et planctū uxoris
relicte et occultus amor renascebatur ī
corde eius. Sed ulixes sentiens ipm suspi
rantem, conatus est caute revocare eū suis
verbis dicens. O destructor destinate magne
troye, ergo tua mater celavit te astute
sub hitu femineo, ut tanta virtus mar
ceret ī ociosa umbra, cui achiles rndit
q ipū ensis excusaret fallū matris. et pe
tivit ulixem, q sibi nārraret principia
et iustas causas irarū contra troiā. Ulix
es nārravit illi raptum hellene, et dixit
post multa, quid ageres si aliquis iret
nūc ad rapiendum deidamiā, et asporta
ret a patria illam attentā et clamātē
nomen achilis magni. Tunc achiles red
uxit manū ad capulū, et magnus ru
bor accendit faciem eius. Ulixes cōtētus
his tacuit, et continuo diomedes cepit
petere achilem de eius nutritura sub Chi
rone, et sic confabulanter venerunt ad
campum, ubi fecit illa miranda, q scribit
homerus ī sua yliade. Et hic nō lector,
q solet sepe moveri dubiū, qualiter est
possibile, q pirrus filius Achilis natus ex
deidamia venerit ad troiā, post mortem
patris, ad bella gerenda, sed certe sic dubi
tantes nō considerant q apparatus tanti
belli nō potuit fieri ī brevi tempore. Un
debes scire, q tempore mortis hectoris
hellena iā steterat ī troia, p spaciū. XX.
annorum, ut scribit homerus XXIIII° yli
ades. Ex dictis etiā removetur aliud
dubiū v3. quis fuerit laudabilior, an hec
tor an achiles, certe nō solū homerus
grecus, sed virgilius statius et ceteri po
ete latini videntur preferre achilē, qui
ī strenuitate armorum fuit superior et alia
multa ascribuntur sibi que Chiron
magister suus docuit illum qui novit
pulsare cantare et medicamina herba
rum, nobiles mores iusticiā, et modum
regendi, ut scribit statius. Hunc est
tempus veniendi ad lram, que istis vi
sis remanet valde clara, dicit ergo,
Achille nō altramente. i. similiter, si
riscosse. s. a sompno et evigilavit, gli
ochi svegliati rivolgendo ī giro, ut au
disti plene ī narratiōe historia, e nō sap
endo la doue si fosse, quia mutave
rat locum, unde dicit, quando la
madre. s. thetis timens presagium
transfuge lui. i. furtive et celeriter
transtulit, dormiendo. i. dormientem
ī le sue bracce, nō fidens cōmittere
illum alteri, dachirone. s. centauro. i.
nutritore suo, a schiro Insulā arcipelagi
la donde. i. de qua īsula, li greci poi il
di partiro. s. ulixes et diomedes, qui dux
erunt eum ad exercitū grecorum, ad mortē
destinatum, a qua mater frustra conabat
liberare eū, che mi scossi io. s. a sompno
evigilavi, si come il sompno mi fugi da
la faccia, quia aperui oculos prius clausos
e diventai smorto, novitate rei mirabilis
a simili. como fa lomo che spaventato a
iccia. Et hic nota quantum hec nobilis cō
paracio est propriissima p omnes partes
suas. Thetis eī removit achilem a chi
rone magistro suo, et dnā ista divina. s. lucia
removit dantem a virgilio magistro suo, q
sicut chiron venit novit nām equorū be
stiarū, arborū herbarum, sicut patet ex li°
bucolicorū, sub quo dantes didicit nobiles
mores, sicut Achiles sub chirone, et sicut
mater achilis sollicita de salute filii, ne
iret moriturus ad troiam, transtulit ipm
de pulcra caverna ad locū tutū et quietū.
Ita ista pia mater lucia sollicita de salute
istius filii, ne iret moriturus ad voluptatē
transtulit eum ad locū tutum et munitum
purgatorii. Et sicut fortissimus achiles evi
gilans stupefactus est totus, videns oīa
nova, factus est novus, ita valentissim⁹
poeta dantes est attonitus.

Dalato mera solo il mio conforto
El sole era alto gia piu ch due hore
El viso mera ala marina torto.
Nō hauer tēma, disse il mio signore
Facti siano che noi semo abuon
punto
Nō stringer ma relarga ogni vigore
Tu se omai al purgatorio giunto
Vedi lalbalço chel chiude dintorno
Vedi lentrata la oue par digiunto.

Hic poeta ondit quō ī tanto dubio fuerit
confirmatus a virgilio sicut erat solitus
ī omni terrore, un̄ dicit, dalato mera solo
il mio conforto. s. virgilius qui secutus
fuerat eum, quia hic erat opus maiori
arā ad tam arduū ascensum, nec virgili⁹
per se erat sufficiens ad pducendū eū
ad istū passum, et tempus erat bene
dispositum procul, quia iam erat multū
diei, fugata tota nocte. Unde dicit, el sole

.s. nouus i die secunda, era alto gia piu che due hore, ita quod poterant tute incipere nouum iter, et ipse erat bene dispositus, unde dicit el uiso mera ala marina torto. s. uersus orientem. Et ponit exortacionem uirgilii dicens, lo mio segnor. s. qui solus uenerat ad regendum me, disse no hauer tema, ymo pocius bonam spem, lo facti securo che noi semo a bon ponte, quia peruenimus ad portam tute ciuitatis, ubi iusticia et miā exercet honores secundum merita hominum, et io no stringe ma relarga ogni uigore .i. uirtutem tuam, quia tu sei omay al purgatorio giunto, et uia est patens, unde dicit, vidi la sbbalzo .i. gradum, quia ubi est uia .i. una scala trium graduum, chel chiude dintorno, et ibi in monte erat cauata una porta per quam intrabatur, unde dicit, vidi lentrata la doue par di giunto .i. diuisum.

Dianci nelalba che prociede al giorno
Quando lanima tua dentro dormia
Sopra li fiori onde la giu cadorno.
Venne una donna e disse io son lucia
Lasciatemi pigliar costui che dorme
Si lagieuolero per la suo uia:
Sordel rimase e laltri genty forme
Ela ti tolse e come il di fu chiaro
Sen uene suso e io per le sue orme.
Quiui ti puose e pria mi dimostraro
Li ochi suoi belli quella entrata aptra
Poi ella el sonno aduna se nandaro.

hic virgilius manifestat danti quando et qualiter fuerit translatus, ad istum locum altum, et sic interpretatur sompnium, unde tangens primo tempus dicit, dinanci alalba .s. in aurora, che procede il giorno .i. ortum solis, quando lanima tua dentro dormia, multum abstracta a carne, sopra li fiori unde ela giu adorno .s. in ualle illa florida, ubi stant principes, uene una donna in forma de una aquila, que acute uidet et alte uolat, uere imperiosa dña, e disse io son lucia que lucet omnibus disponentibus se ad illam recipiendam, sicut nunc poeta noster, ideo dicit lasciatemi pigliare costui che dorme, quia uos alii illustres, nundum estis dispositi ad ueniendum sursum, si lagieuolero .i. aleuiabo ipsum grauem et sompnolentum, per la sua uia, que est ualde dura et dicit uirgilius, sordel rimase quia sociauerat uos intra uallem, e laltre gentil forme .i. alie illustres uel secundum aliam litteram, e laltri senti forme .i. alie gentes preter me, qui solus secutus sum illam dnam et tamen idem effectus, sed credo quod prima littera de mente auctoris, et ecce factum, Et ella ti tolse, in pede suo, sub umbra alarum suarum, e se ne uenne suso come el die fu chiaro, nam in nocte non potuisset ascendere. Et sic nota qualiter diuina gratia leuauit animam auctoris dormientem in herba et floribus .i. adhuc occupatam circa delectabilia post noctem .i. cecitatem peccati adueniente die .i. claritate post auroram et preparacionem gratie. Et dicit uirgilius, et io per le soe orme .i. per uestigia aquile ueni sursum, et ponit finem huius raptus dñs, qui a posito .s. lucia deposito horrore, e gli ochi suoi belli, quia est lux illuminans, pria mi dimostraro quella intrata aperta .s. portam purgatorii, que aperitur sic dispositis et concludit, per ella .s. aquila, el sonno se nandio aduna .i. simul quia in instanti illa recessit et tu euigilasti.

A guisa dhuom chen dubio si racerta
E muti in conforto sua paura
Poi che la ueruta glie discoperta.
Mi cambia io. e come senza cura
Videmi el duca mio sup lo balço
Si mosse, e io diretro in uer laltura.

Hic poeta ultimo ponit bonum effectum exortacionis uirgilii dicens, Io mi cambia .s. in mente, a guisa dun che e dubio sera certa e che muta sua paura in conforto .i. timorem in spem, poy che la ueruta glie discoperta, quia uidet rem profuturam sibi quam prius dubitauerat nocituram, ideo dicit, el duca mio se mosse super lo balço .i. gradum premonstratum mihi, come uide me senza cura .i. quando uidit me liberum ab omni dubio et io diretro, supple moui me, in uer laltura illius schale alte:.

Lector tu uedi ben com io inalzo
La mia matera, e pero con piu arte
Non ti merauigliar sio la rinchalço.

Ista est Tertia pars, in qua poeta describit portam et portarium purgatorii, et quia iam fecit pulcras et artificiosas fictiones, et facturus

est alias ĩ ista materia, ideo reddit audito
rem attentū ad sequentia magnificans p̄cessū suū. Vnde dicit. O lector tu uedi ben .i. facialiter uidere debes et potes ex iam dictis come ĩalcio, et ex alto, la mia matera, sīm ꝙ altius ascendo p̄ montem, e pero nō mi rauigliare sio larinchalzo .i. suffulcio et minuo cū piu arte .s. fictionibus magis artificiosis et sentenciosis. Vnde nō hic, ꝙ anti purgatoriū fuit mā plana et facilis respectu purgatorij, et ita post purgatoriū erit mā difficilima purgatorij ut uidebis ĩ processu.,

Noi ci apressamo, et erauamo ĩ pte
Cola doue pareami ĩ p̄ma rotto
Pur come un fesso che muro di pte.
Vidi una porta e tre gradi di sotto
Pgire adessa, di color diuersi
E un portier chancor nō facea motto.
E come lochio piu e piu uapersi
Vidil seder sopral grado soprano
Tal nela faccia chio nolo soffersi.
E una spada ĩgnuda hauea ĩ mano
Che ĩflectaua iragi si uer noi
Chio driçaua spesso il uiso ĩ uano.,

Hic poeta tangit accessum eorū ad proximū purgatoriū, et describit portam et portariū ĩ generali. Vnde dicit et erauamo ĩ parte ubi cia p̄ssamo .s. illi balcio, et erauamo ĩ parte cola doue pareami prima rotto .s. ante portam que erat cauata ĩ monte facto asili pur come un fesso che di parte muro .i. diuidit pro faciendo portā, sicut sepe ĩ muris fit nobis, quando uolumus facere portam. Et ecce uidi una porta e tre gradi di sotto p gire ad essa, quia sine istis nō potest quis recte intrare purgatoriū di colori diuersi, ut statī dicetur, et un portier qui erat unus angelus, chancor nō facea motto, ĩ quo designat sacerdotē assessorem, et describit ĩ spiali ipm portariū ab excellentia et habitu dnī, e come lochio piu e piu ua persi .i. et cū magis et magis intendi oculum ĩtellectualem ad cerhendū ipm, uidel seder sopral grado soprano .s. tercio sicut sedet iudex ĩ alto tribunali, ad exāiandam cām et sententiā ferendam iuste, ideo sibi dat ensem ĩ manu et dicit, tal nela faccia .i. tā splendidū, che nō lo soffersi, propter excessum splendoris. P hoc figurat ꝙ sacerdos debet esse luminosus et clarus sapia et uirtute uelut angelus dnī. Et nō mireris lector si poeta representat nobis sacerdotem sub forma angeli, quia Iohanes ĩ Apochalipsi uocat sacerdotem quarūdam ecclīaꝝ Angelos. Sacerdos enī, uelut angelus ministrat deo, ymo uidetur excellentior angelo ĩ eo ꝙ conficit corpus dnī, quod angelus facere nō pot. Et dat uirgā debitā huic pastori animarum dicens, et una spada nuda ĩ mano, p hanc ĩtelligo linguā sacerdotis, quam debet hr̄e ĩ manu .i. potestate sua, quia mors et uita in manibus lingue, que lingua ĩ sacerdote debet esse nuda et apta, ut hic dicitur de spata et acute puniendi subtiliter peccata, et abscidere et extirpare, uel ensis est iudicium sacerdotis qui recte ĩuestigat peccata, et iuste ĩducat penitentiā, et iuste absoluit peccatorem, cū transiuerit per tres gradus qui hic discribuntur. et dicit de ista spata, che reflecta iragi si uer, nō directe respiciens nos, chio drizaua spesso il uiso ĩ uano, siue cam, qui nō uidebam.,

Dite costinci che uolete uoi
Comincio egli adire, oue la scorta:
Guardate chel uenir su nō ui noi.
Dōna del ciel di queste cose e acorta
Rispuose el mio maestro alui pur di
anci
Ne disse. andate la, quiui e la porta.
Et ella i passi uostri bene auanci
Ricomincio il cortese portinaio
Venite dunque ai uostri gradi ĩanci.,

Hic poeta describit oracionem angeli sedētis ad eos qui petit ad quid ueniant et quō. Vnde dicit elli .s. angelus sacerdos dni, comincio adire costinci .i. alonge ante ꝙ ascenderemus scalam triū gradtuū, dite .i. dicite et manifestate mihi, che uolete uoi .q. d. petitis uos sponte penitentiam, ouer la scorta .s. lucia, guardate chel uenir su nō ui noi, nō optime dicit, quia multi quottidie accedunt ad sacerdotem pro penitentia, qui trufatur de eo, et de deo, ut uideantur boni uiri, uel ut derelinquant bonā famā de se,

sicut iocose fecit sanctus Capeletus, de quo
pulcre scribit bocatius de certaldo placidissi
mus homo et ponit responsionē virgilij, ad
eū dn̄s, rispuose el mio maestro alui. s. an
gelo, dōna del ciel. s. lucia, e acorta de
queste cose, quia ipa nos scortauit, ymo
portauit istum, e pur dianzi .i. paulo an
ne disse andate la, ostendens locū, chiu
ce la porta, p quā intrare debetis, et ponit
replicationem angeli, acceptantis aduentū
eorum dn̄s, el cortese portinaio .i. portariꝰ
qui debet esse benignus, et liberaliter ap
perire accedentibus debite ad purgatorium
et comincio. s. dicere, et ella. s. dn̄a, auanci
i passi uostri i bene. q. d. prosperet gressus ue
stros de bono i melius et dicit, uenite dunq
ai nostri gradi i anci, qui sunt tres. s. con
tricio cōfessio et satisfatio.

La oue uenimo alo schaglion primaio
Bianco marmo era, esi pulito e terso
Chio mispichiai i esso qualio paio.
Era il secondo tinto piu che perso
Duna petrina ruuida e arsicia
Crepata p lo longo e per trauerso.
Lo terço che di sopra sa massicia
Porfido mi parea si fiamegiāte
Come sangue che fuor di uena
spicia.
Sopra questo tenea ambo le piāte
Langel di dio sedēdo su la soglia
Che mi sembiaua pietra di diamāte.

Hunc poeta describit tres gradus princi
pales constituentes istā scalam, et primo
primū quē ponit album et purū. d. biā
co marmo era alo scaglion primaio .i.
quod primus erat factus ex marmore candido
doue uenimo .i. ad quē primo peruenimus
per hunc gradū figurat nobis illud quod
primo requiritur ad penitentiā. s. cōtricti
onē cordis, que leuat et mūdat tabulam
cordis ab omni labe peccatorū, ideo dicit
esi polito e terso .i. mūdus et lucidus, chio
me spechiai i esso quale io paio, ita quod ui
debat se clare i speculo conscientie, quā
absterserat lacrimis, et describit secūdū
gradum i ordine et dicit, quod erat factus
ex lapide rigido arsico crepato unde dicit
era il segōdo tinto piu che perso .i. plusq̄
color semifuscus. Iste gradus secundus
figurat confessionem, que aperit nigredi
nem cordis tincti, siue tangit cor pudore
et dolore, unde dicit duna petrina, in
spetie petre, ruuij, et arsicia ita cremat
cor durum confessus et tamq̄ ignis saluta
ris purgat, ideo dicit, crepata p longo e
p trauersa, quia confessio rimatur oīa
secreta, et elicit inde sanies, ex oī parte
sicut ignis facit exhalare malū humorē
ex terra scindendo eam, et apperiendo
porros clausos, scio tamen quod aliqui uo
lunt quod primus gradus sit confessio
et etiā sit contrictio, que facit crepare
cor durū et tinctū peccato, quod nō cre
do quia tunc nō seruaretur debitus ordo
Et describit tertiū, et dicit quod hic gradus
erat factus ex lapide de proferirico ru
beo unde dicit, lo terço che de sopra sa
massicia .i. qui supremus aggregatur sup
alios, porfiro mi parea .i. lapis rubeus
unde dicit, si fia meçiante, asili, come
sangue che fuora de uena spicia, p hunc
tertium gradum figurat satisfactionem
que debet esse de colore sanguinis uiui
quia de opibus uiuis, Et subdit ultimo
poeta stacionem angeli, q tenebat pedes
sup tercio gradu, et sedebat adamatico
dicit ergo langel di dio .i. sacerdos glo
riosus iste minister dei uicarius petri se
dendo i sula soglia .i. sedens i limine
hostij, che mi sembiaua pietra de diam
ante, quia sacerdos debet esse firmatus
super constantia, et debet esse iflexibi
lis sicut adamas, est idomabilis, quia
nulla arte, nullo igenio, nullo amore
uel timore, debet remoueri ad reuelan
dū penitentiā, etiā si proditor manifes
tauerit sibi prodictionem patrie tenea
ambo le piante. s. pedū, sopra questo
.s. tercium gradum.

Per li tre gradi di buona uoglia
Mi trasse el duca mio dicēdo chiedi
humilemente che el serrame scio
glia.
Diuoto mi gitai a sancti piedi
Misericordia chiesi ch mi aprisse
Ma pria nel petto tre fiate mi
diedi.

Sette . P . nela fronte mi discrisse
Col ponton dela spada . e fa che
lavi
Quādo se dentro qste piaghe
disse .

Nunc poeta ōndit, quō libenter accessit
ad penitentiā, et libenter receptus fuit,
unde dicit, il duca mio . s. virgilius qui
prius nō fuerat sufficiens, ad ducēduz
me de valle molli ad ista saxa dura, mi
trasse per litri gradi, iā descriptos, su
di bona voglia, quia nemo trahitur inui
tus, dicendo che di humelmente, quia
humilitas est prima via, qua itur ad pe
nitentiā, chel serāme sioglia . i. ut apiat
hostiū q claudat portā, et ōndit quōmo
paruit precepto virgilij, humiliando capt
et cor suū dicens, divota mi gittai a santi
pedi, sacerdotis qui debet esse angelus, et
nō diabolus, quales hodie sunt multi
miā chesi . i. ut misereretur mei, e che ma
presi, portam que erat tunc clausa, qr
pulsate et aperietur, et dicit, ma pria
nel petto tre fiade mi diedi . i. ante q
peterem percussi ter pectus meū cum
manu, dicens meā culpā, hoc p tanto
fingit, q tria sunt universalia peccata,
quibus mūdus ipse laborat, que obvia
uerunt danti primo ascendenti ad mōte
virtutis, vel quia offendit trinitatem
cui nunc petit reconciliari, vel quia pec
cavit cogitatione locutione et opere, sic
mos est accedentiū ad priam, transive
rat p contrictionem confessionez et sa
tisfactionem, sup quā sacerdos tenebat
nunc pedes, quia tota essentia penitētie
fundatur ī satisfactione, ideo bene assimi
lavit ipam, sanguini vivo. Sanguis ei
est sedes aīe ī vita penitentis pficitur
ī satisfactione, et ōndit quō angelus de
dit sibi penitentiā dūs, et ille angelus
mi descrisse sette . p . i. septē peccata mor
talia, nela fronte, quia reduxit et pro
posuit ante oculos mentis, col punto de
la spada . i. subtili scrutinio et examine
lingue, et ecce pceptū salutiferū, et dis
se lavi queste piaghe, quia ista peccā
sunt utilia vulnerā aīe peiora, quam
quelibet vulnera corporis, quando sie
dentro . intra istud purgatorium .

Cenere o terra, che secca si
cavi
Dun color fora col suo vestimento
E di sotto da quel trasse due chiavi .
Luna era doro, elaltra era dargento
Pria cola biancha e poscia cola gialla
Fece ala porta si chio fui contento .

Ista est quarta et ultima pars generalis, ī q̄
describitur suū introitū ī purgatoriū, et
primo describit claues, quibus sacerdos
appruit hostiū et vestimentū sub quo tenet
eas, unde dicit, cenere e terra chel secavi
secca fora . i. foret, dun color col suo vestim
ento, hoc est q vestis eius erat pallida et
humilis p quod notat q si penitent debet
se hūiliare, et sacerdos nō debet tenere cla
ves sub arrogantia, et vere iste claves fa
unt multos nimis supbos, dicit ergo et
trasse due chiave di sotto da quel . s. vesti
mento, quia duas claves preciosas tenet
sub veste tam vili abiecta . Et describit
has claves a materia, quia sunt ex duobs
preciosissimis metallis . Ad cuius itelligentiā
oportet scire, q clavis prout hic accipitur
theologice, est potestas absoluendi et liga
di, quā ecclesiasticus iudex, dignos recipe
indignos excludere debet a regno, clav
es iste sunt due . s. sciencia discernendi
et potentia ligandi et absoluendi . et ha
clavis est, que imediate apperit serram
peccati, sed prima ōndit, cui apperieda
sit, dicit ergo Luna era doro, ista ē auc
toritas absoluendi et ligandi, et laltra
era dargento ista est sciencia discernendi
p quam sacerdos cognoscat, quā penā me
reatur peccator et quid agendum, et ille sa
cerdos prudens et potens, fece ala por
ta si chio fu contento, quia . s. libere appe
ruit mihi, prima cola biancha . s. argen
tea, quia sciencia descernendi pcedit po
tentiam absoluendi, e poscia cū la gialla
. i. cū aurea, quia absolucio sequitur cōfes
sionem discretam :

Quandūque luna de ste chiavi
falla
Che nō si volga dritta p la toppa
Disseli a noi, nō sa pre qsta challa .
Piu cara e luna, ma laltra vuol
troppa

Darte edingnegno auāte che disserri
Pche le quella che nodo di groppa.
Dappier le tegno, edisserni che erri
Ançi ad aprir cha tenerla serrata
Pur che la gente a piedi misaterri.
Hic poeta describit neccessitatē istarū clauiū
ondens alterā alterius auxilio īdigere, ita qp
una nō potest adimplerē officiū sine altera
unde dicit, disseli ancor .s. sacerdos, quādūqz
.i. qñqz, luna delle chiaue falla che nō uol
ga dritta, p la troppa nō sapre questa calla,
.i. iste artis calis, quia licet sacerdos hēat
sciam magnā sine auctoritate, uel eō nō po
test dare hoī iuste penitentiā. Et hic nota
qp auctoritas qñqz est sine scia, qñqz scia
sine ipa, sicut similiter ī iurisdictione secu
lari, aliquis est iudex hñs auctoritatē iudica
di, qui nō habet iuris sciam, et aliquis eō
ht sciam iuris, qui nō habet auctoritatem.
Auctoritas ergo sine scia, nō potest accipi sine
peccato, Et ondit differiaz clauiū dns, piu
chiara ce luna .s. aurea, quāto aurū carius
est argento ma laltra .s. argentea, uol trop
po dare ce dindegno, quia opus est magno
studio et īgenio ad hndam sciam recte iu
dicandi de aīabus hoīuz et consciēs, quod
nō est ualde difficile, auante che disseri .i.
apperiat et ecce cam, p che ce quella chel
nodo di groppa .i. dissoluit nodū peccati, po
test tñ discretio et fides confitentis, supplere
ignorātiā sacerdotis, Et ondit aquo habeat
dictas claues .d. da pier lo tegno .i. a sede ap
ostolica. sacerdos ht sacrā sciam qua scit
absoluere et habet auctoritatē qua pōt absol
uere, Et subdit sacerdos pceptum petri dnī
et ille petens disse mi, qui cōmisit mihi
officiū clauiuz, chio era ança ad aprier cha
tenerla serrata, p hoc notat qp sacerdos de
bet esse magis pmptus ad absoluenduz
q̄ ad negandū absolucionē. Ideo optime
dicit Crisostomus. Si deus benignus, qr
sacerdos eius austerus, ubi ē paterfamilias
est largus dispensator nō debet esse tenax
debet ergo recipere a peccatore illud quod
potest et uult, et nō exasperare eū, dūmō
nō ueniat cū supbia, unde dicit pur che
la gente a piedi me saterri .i. prosternat
se humiliter petens ueniam.

Poi pinse luscio alla parte serrata
Dicendo, entrate, ma façoue accorti
Che di fuor torna, chi dietro si guata.

Hic poeta tangit apertionē porte et itroductioēz
suam cū consilio Angeli, unde dicit, poi ille
angelus pinse luscio ala pte serrata .s. uersus
interiorem que purgat peccata, dicendo itrate
quia iuste petisti et dignus sūa, ma façoue
acorti .q.d. reddo uos cautos, che di fuor tor
na che idietro si guata .i. quicunqz temere
respicit sibi a tergo excluditur contra portaz
sacrate ciuitatis .q.d. qui relabitur ī peccata
eiciatur de purgatorio, quia oīs recidiua de
terior est sua radice. Et hic nota qp iste an
gelus nō iponit autori aliā pñiam certam
nisi illā, quā christus imposuit mulieri,
cū dixit, uade et amplius noli peccare,
licet ista fuerit maxīa pnīa. potest etiā dici
qp iposuit sibi penitentiaz, qñ induxit sibi
supra, qp lauaret illa septem uel uera cum
lacrimis cōpunctionis.

E quando fuor nei cardini distorti
Li spigoli di quella reggie sagra
Che di metallo son sonāti e forti.
Nō rughio si ne si mostro si agra
Tarpeia, come tolto le fu il buono
Metello, perche poi rimase magra.

Hic poeta describit difficultatem istius itroi
tus p unā nobilem comparacionē et uult
dicere breuiter qp ī aptura istius Janue, fac
tus est tantus sonus et stridor, q̄tus rome
olim est factus ī aptione erarij facta per
Cesarem ad cuius rei itelligentiā, debes bre
uiter scire, qp sicut scribit Lucanus diffuse
ī sua pharsalia, Cesar fugato pompeo de
italia reuersus romā, ordinauit urbem ad
suū modū, et ut hēret stipendia necciā ad
usus bellorū ciuiliuz, accessit ad expolian
dū erariū. Cui quidā metellus tribunus
plebeius ausus fuit resistere, sed illo īcepito
p quendā aureliū coctā affinē Cesaris, et
repulso oīs thesaurus ablatus. Modo ad pro
positum ī appitione istius porte purgato
rij, que est de metallo, factus est sonus
illi, qui factus est ī apparitione erarij, cuius
porta similiter erat de metallo. Ad litterā ergo
dicit poeta e quando li spigoli di quella
regia sacra .i. porte sacrate, fo destorta di
cardini, Cardo est instrum illud ferreuz
circa quod uertitur hostiū, che de metallo
sono sonanti e forti, quia duruz et diffici
le est itrare portam istius ciuitatis fortis
et bene munite tarpeia camera, ī qua erat
thesaurus comis, non rughio .i. nō rugiuit
uel nō sonuit, ut lucanus. Tunc rupes
tarpeia sonat, sicut simpl sonuit ista porta
purgatorij ne si mostro si acra, sicut simple

nunc ista porta, et hic nota quod Tarpeia vocabatur olim mons in Roma ubi est capitolium romanum in quo fuit templum Jovis optimi maximi, et ibi erat erarium Romanum, quod denominatum est tarpeia a quadam virgine tarpeia filia carpeti custodis arcis que cum exisset ad fontem pro aqua corrupta promissis dedit ingressum sabbinis in arcem. Illi tamen continuo oppresserunt eam clipeis, vel ut ostenderunt quod proditori non est servanda fides, vel ne videretur intrasse civitatem per prodicionem ne minueretur gloria facti, sicut scribit livius et dicit come li fo tolto il bon metello. Sed hic solet queri quis fuit iste metellus, ad quod est notandum quod de familia clarissima metellorum multi fuerunt viri illustres famosi, sicut metellus numidicus, metellus pius, metellus ysauricus metellus macedonicus dictus felix qui habuit duos filios quorum unus vocatus est ballearicus, Alter creticus fuit iste, qui contradixit cesari, qui ipse primus vicit cretam de qua triumphavit, et magnum thesaurum posuit in erarium, ideo quia habebat suos labores, ibi voluit prohibere ne spoliaretur, sed certe quicquid dicatur, credo quod nullus istorum illustrium fuit quia iste fuit tribunus plebis et tribuni plebis communiter semper erant infesti nobilibus, ideo vocat eum bonum quia ausus est contrahire cesari violatori libertatis, tamen de isto tribuno nihil dicit Julius celsus, non florus non svetonius non alius quem ego viderim, aliqui tamen textus habent il bon mettello .i. magnum thesaurum sed prior littera est verior. Et dicit perche poi rimase macre .i. pauper. Et hic nota quod cesar qui fuit aliquando pontifex maximus aliter apperuit erarium, quam quod nunc iste sacerdos magnus purgatorium. Nam bis spoliavit erarium primo fraudulenter pro parte, nam in suo primo consulatu, ut scribit Suetonius furatus fuit tria milia pondo auri et posuit ibi tantumdem auri ficti postea spoliavit violenter totum, unde secundum Orosium cesar extraxit tunc de erario iiii.ᵐ xxii pondo auri et argenti pondo nonaginta milia. hic enim erat thesaurus scipionum Catonum Metellorum et magni pompei et aliorum ducum magnorum. Et hic ultimo nota lector quantum ista nobilis comparatio propriissime fiat ad propositum, sicut enim illustres romani devictis hostibus triumphantes ascendebant montem tarpeium cum canticis magne leticie, et solvebant vota sua iovi optimo maximo, agentes gratiarum actiones, ita recte viri virtuosi, devictis hostibus .i. vitiis ascendunt montem purgatorii, cum cantu et gaudio, et solvunt debita suo omnipotenti Jovi in Ecclesia Romana.

Io mi rivolsi attento al primo tuono
Et te deum laudamus mi parea
Udire in voce mista al dolce suono.
Tal ymagine a punto mi rendea
Cio chio udiva qual prender si sole
Quando a cantar cum organi si stea
Chor si hor no sentende le parole.

Hic ultimo poeta describit gaudium nunc factum pro eius ingressu et dicit Io mi rivolsi attento al primo tono .i. sono dicte aperture, et audivi sonum devotissimum cantus unde dicit, e mi parea udire te deum laudamus, te dominum confitemur, Et hic nota quod istum hinnum fecit beatus Ambrosius cum traxisset Augustinum de malis erroribus, velut medicus spiritualis, qui hinnus cantari solet statim post cautionem summi pontificis, ideo convenienter fingit hic cantari hymnum istum post conversionem suam ad penitentiam. Sicut ergo sanctus Ambrosius sacerdos cantavit pre gaudio. Te deum laudamus reducto Augustino viro acutissimi ingenio Ita nunc iste sanctus sacerdos cum magno festo cantavit dictum hymnum introducto in purgatorium dante viro magni ingenii, vel forte non solum iste unus angelus cantavit sed multi et ostendit modum istius cantus dicens in voce mista al dolce sono. Nam gaudium magnum fit in celo super anima peccatoris penitentiam agentis et dicit a simili quod intelligebat se confuse, sicut cantus qui fit simul cum sono organi in quo aliqua verba intelliguntur aliqua non, unde dicit cio chio udio mi rendea tal ymagine a punto .i. representabat mihi talem figuram directe qual prender si sole quando se stea, stabat in modo isto, a cantar cum organi, audisti iam sepe quam hic nobilis auctor cum summa delectatione vacavit cantibus et sonis, quando potuit chor si or no sentendo le parole. Et sic vide lector quot nobiles comparationes poeta inculcavit in isto artificioso capitulo, sicut de Ganimede de achille et de Organis.

Poi fummo dentro al soglio dela porta
Chel mal amor dele anime disusa
Perche fa parer dritta la via torta.

·Sonando la senti esser richiusa
E s'io havesse li ochi volti a essa
Qual fora stato al fallo degna scusa.

Postq̄ i superiori Capitulo proxime p̄cedenti
poeta noster tractauit et determinauit de suo
introitu ad purgatoriū. Hunc consequenter i isto X.° c.°
agit et tractat de primo uicio capitali .s. sup-
bia, quod punitur et purgatur i primo cap-
itulo purgatorij. Et presens capitulum, potest bre-
uiter diuidi i tres partes generales, i quarum
prima, poeta describit difficultatem uie
p quā exerunt itineri et cautelā eundi. In secunda
describit i signes actus humilitatis, que con-
traria sunt superbie que hic punitur, ut sic
doceat nos purgare istud primū pessimū
oīuz uiciorum ibi, la su nō eram. In tertia
describit penā ipsorum superborū, et facit
inuectiuā, contra eos ibi, mentre io. Ad pri-
mū ueniens dico q poeta describit diffi-
cultatem uie, cū cautela eundi, sed primo
premittit continuationem ad supra tactam
materiam et dicit q sensit portam purgatorij
claudi post ingressum eorū unde dicit
Ego poeta dantes, la senti esser richiusa
.s. illam portam purgatorij, iterum claudi
post apertionem, sicut primo erat clau-
sa ante q intraremus, sonando q.d. p
auditū, nunc p uisum cognoui ipsam esse
clausam, poi .i. postq̄, somo dentro al
soglio de la porta .i. limen quod supra
ponitur ad amantheum, che .i. que por-
ta purgatorij, disusa .i. remouet ab usu,
el malo amor de l'aie. hic nō q sicut poe-
ta noster pulcre scribit infra cap.° xxiij.°
Amor ergo malus est, qn inordinate ama-
mus aliquod bonū ultra debitū, sicut qn
ponimus felicitatem i diuicijs honoribus
potentia uoluptatibus et similibus, uel
qn nimis remisse amamus sūmū bo-
nū .s. deum, et iste malus amor est ca-
oīuz uiciorū capitaliū, qui hic puniunt,
et assignat causam, quia poeta purgatorij
facit animas desuescere et dediscere istum
malū amorem i penitentia dicens, p che
ille amor, fa la uia torta .s. peccatorum
uel malorum parer dritto, quia nihil
potest amari nisi bonum uel apparens
bonū, sic ergo uide, q autor uult dicere
q seruauit preceptum, quia audiuit
portam esse clausam p stridorem, sicut
ibi fecerat magnum sonum i apertura, ita fe-
cit i clausura, et tamen ipse nō retrosp-
exit, et bene fecit unde inferat, e s'io
hauesse li ochi uolti .s. mentis ad essa
.s. portam, qual fora stata scusa al fallo
.i. que fuisset iusta excusatio errori
meo. q.d. nulla ideo bene dicit Seneca Tolli-
te excusationes nemo peccat inuitus, et i
hoc tangit tacite multos qui querūt ex-
cusationes peccatis suis. Unde elleganter
quidā sacerdos dixit peccatori dicenti
nō ne petrus sacerdos magnus totiens
negauit xpm qui secutus est errantem
sequere penitentem. Dantes ergo constans
nō reuoluit se, ne perderet aīam suam
sicut orpheus uxorem suā, sicut pulcre
expositum est i terci Cap.° iiij.

Noi salauamo per una pietra fessa
Che si mouea e d'una e d'altra pte
Si come l'onda che fugge e s'appressa.
Qui si couene usare un poco d'arte
Cominciol mio maestro i accostarsi
Or quīci or quīdi al lato che si parte.
E cio fecer li nostri passi scarsi
Tanto che pria lo scemo de la luna
Rigiunse al lecto suo p ricorcarsi
Che noi fossimo fuor de q̄lla cruna.

Hunc poeta describit primā uiā purga-
torij ualde difficilem dicens, Noy salauamo
.i. ascendebamus, p una pietra fessa
.i. diuisam et artam, p istam uiam aliqui
uolunt i telligere humilitatem contrariam
superbie que flectit se, et contrahit ad
hanc partem et illā sm q fortuna qua-
tit illam, unde dicit che se mouea d'una
e d'altra pte .i. hinc inde, quod declarat
p pulcram comparacionē et clarā dicens, si
come l'unda .i. aqua, che fuge et s'apssa
.i. que accedit et recedit sm uarium
fluxū maris .i. impetū aduersorū, Ego
tamen credo q poeta sub ista fictione
peregrina uelit figurare q difficile est
et laboriosum, i sm primū uiciū intra-
di uiā uirtutis, quia homo nescit faciliter
capere mediū, ymo declinat nūc ad
unū extremū similiter, et nūc ad aliud
sicut uidemus clare i istis primis, qui
hic puniuntur, nā superbus superbum
uocat magnanimū, et humilem pusillum
Et ponit consiliū uirgilij circa istum
transitum dicens, il duca mio .s. uirgilius
comincio .supple dicere mihi, q se conuiene
usar un poco d'arte, quia ubi est maius
periculum, ibi cautius est agendum
ut ecce artem, in accostarsi, or quindi or

quindi alado .s. lapidis, chesse parte .i. re
cedit asponda. Et hic nota q poeta uide
tur dare preceptum quod dat Ar. primo
ethicorum, ubi dicit q homo volens tenere
medium uirtutis, debet facere sicut volens
dirrigere uirgam, qui flectit ipam multum
i contrariam partem, ut sic adducat eam ad
rectitudinem. Et ondit difficultatem loci
p moram temporis, quia multum expenderunt
de tempore i faciendo istud modicum uie
et uult breuiter dicere q steterunt bene
per unam horam i transeundo istum passum
fortem unde dicit, e cio fece li nostri passi
scarsi. quia lente incedebamus, mutantes
lates scdm motum lapidis, quod declarat per
motum lune dns. tanto che lo scemo dela
luna .i. luna que erat scema, quia iam
erat diminuta p quatuor dies post pleni
lunium. Erat enim luna plena, quando dantes
intrauit infernum, i quo stetit per tres dies
et iam steterat i purgatorio p unam diem
et nunc erat i secunda. Jam enim audisti i pre
cedenti capitulo, q sol erat altus duabus horis,
et nunc expenderant unam horam i ista uia
ita q erat quasi hora tercia, unde dicit
rigiunse, i ipo scemando die, al lecto suo.
.i. ad occasum, p ricorcarsi .i. cum collo
candi se quia quando disparet nobis i
occasu, uidetur quasi ire paulatim ad lec
tum suum, prima che noi fossemo fuor de
quella cruna .i. extra petram illam, que
erat dimissa et arta, sicut foramen acus
quod est per longum strictum, uel scdm aliam
litteram, cuna, et tunc dicam q appellat
istam uiam cunam per pulcram methaphoram
quia prima initia uirtutis possunt dici
cunabula, quibus homo primo nutritur.

Ma quando fummo liberi e aperti
Su doue il monte i dietro si rauna.
Jo stancato e ambe due incerti
Di nostra uia, ristamo i su un piano
Solingo piu che strade p diserti.
Da la sua sponda oue confina il
uano
A pie de lalta ripa che pur sale
Mi surebbe i tre uolte un corpo
humano.
E quanto lochio mio potea trar
dale
Hor dal sinistro e hor dal destro fiaco
Questa cornice mi parea cotale.

Hic poeta descripta prima uia difficili ual
de, nunc describit uiam generalem magis
facilem p quam itur ad summum purgatorii
et quia littera uidetur nimis obscura, ad
illius intelligentiam claram, volo te imaginari
q iste mons purgatorii, est tamquam turris ro
tunda altissima circa quam sit una sola uia
facta i circuitu ad reuolutiones p quam
ascenditur usque ad summum turris, est una
uia circa istum montem, que appellatur
cornice et distincta i septem gradus, in
quibus purgantur .vii. genera peccatorum
et unus gradus est distinctus ab alio, et
clausus cum porta. Ad litteram ergo dicit po
eta, q peruenerunt ad istam uiam faciliorem
dns. Ma quando fummo liberi et aperti .s.
extra illam petram instabilem cauatam ubi
fueramus p horam clausi, su .s. i extremitate
doue il monte i dietro si rauna, quia mons
aggregatur i se, clausus a dicta uia, et est
integer, quia ab illo loco usque ad summum, non
inuenitur aliqua uallis, aliqua scissura uel
fractura, sicut inuenitur infra locum istum
ut patuit paulo supra. Jo stanco. quia
eram cum carne, et fecerant uiam tam impeditam
et ambe dui incerti de nra uia, quia eramus
ignari locorum, simile dixit i primo ingres
su, quando fuerunt introducti a catone. ri
stamo i su il plano .i. i uia plana et aperta
que erat primo cornice et dicit, solingo
piu che strada p diserti, quia paucissimi
gradiuntur p istam uiam penitentie, et ma
xime superbi qui primo inueniuntur i ista
uia. Et descripta uia i generali describit
eam i speciali quantum ad latitudinem et lon
gitudinem, et uult dicere breuiter q ista
uia habebat forte tria brachia uel tres
passus, sed altitudo eius erat incerta, quia uix
oculus poterat attingere summum. Construe
sic litteram. Un corpo humano .i. homo ui
uens i corpore, sicut ego eram ibi, mi su
rebbe .i. mensurarat per sincopam i tre uolte
cum brachiis et pedibus, et ponit numerum
perfectum, sicut alibi supra. quia numero deus
impare gaudet, ut dicit virgilius. dala
sua sponda .s. extrema illius uie, oue
confina il uano .i. uacuum .q.d. ubi est so
lus aer pro confine, qui aer appellatur a
poetis uacuus, non quia teste pho non sit
dare uacuum, quia omnia sunt plena aere
tamen uulgariter dicimus illud esse uacuum
i quo nihil est nisi aer. a pie delalta ripa
dicti montis, che pur sale, quia recte ten
dit sursum, et tangit longitudinem dicens,

e questa cornice, dat nomē propriū huic vie sic ēi appellatur ab architectoribus. tal, mami parea cotale .i. tam alta et arta, quāto lochi mei potea trar dale .i. quātū visus meus poterat volare sursum, quia ista via protēditur usqꝫ ad speram ignis ut patebit ī fine et dicit, or dal sinistro et or dal destro fiaco .s. eundo circa montem.

Lassu nō eran mossi i pie nostri anco
Quandio conobbi quella ripa ītorno
Che dritto di salitta hauea manco.
Esser di marmo candido e adorno
D'intaglie, si che nō pur policreto
Ma la natura li hauerebbe scorno.

Ista est secunda pars generalis, ī qua poeta docet refrenare superbiam, p nobilia exēpla summe nobilitatis, et primo fingit qꝫ superficies montis erat ī crustata marmore albo, ī quo mirabili artificio erant sculpte qdam hystorie continentes humilitatem altissimarū personarū. Un̄ dicit, i nostri piedi nō era anco mossi lassu .q.d. nundū ascenderamus illā viaz descriptam .s. cornicē, quando io conobbi quella ripa ī torno .i. tergū montis marmoreū ī circuitu, che hauea dritto di salita manco .q.d. rectitudinē ascensus nō habebat, quia nō poterat recte ascendi p ipm, sed per viā que circuit ipm, esser di marmo .i. facta ex marmore, candido et adorno .i. albo et ornato, d'intagli .i. sculpturis, si .i. tam perfecte et cū tanto ingenio, che nō pur policreto, qui fuit maximus artifex statuarū, ut scribit plinius in o ethicorum, ma la natura, que est potentior arte cū ars sit quedā ymago nature, li hauerebbe scorno, quia videret se delusam et nūq fecisse figuras eque pulcras aut similes istis. Et hic nota qꝫ iste policretus fuit excelentissimus statuarius grecus, de quo scribit plinius xxxiiii o nalis historie dicens qꝫ policretus sationius ageladis discipulus multa opera mirabilia de ere fecit adeo qꝫ solus hominū artem istam fecisse iudicat. fecit duos pueros ludentes nudos q fuerūt ī atrio Titi Imperatoris, quo opere nullum pfectius multi iudicaverunt. Unde hanc sciam consumasse iudicatur. Ego aūt vidi florentie ī domo puiata statuā veneris de marmore mirabili ī eo habitu ī quo olim pingebatur venus, erat ēi mulier speciosissima nuda tenens manū sinistrā ad pudenda, dextrā vō ad mamillas, et dicebatur esse opus policreti, quod nō credo, quia ut dictū est, policretus sculpsit ī ere nō ī marmore. Ideo ulterius te volo notare lector qꝫ poeta noster fortis melius et magis proprie dixisset praxitelis, fuit marmore felicior, ideo clarior fuit praxiteles. Ergo marmoris nobilitatis fecit opera qi īcredibilia, et inter alia fecit venerem tante pulcritudinis qꝫ quidā iuuenis furioso amore ipsam maculavit, et multi de diversis partibus navigaverunt ad insulam eandem ubi erat ista statua pro ea videnda, et rex Nicomedes voluit soluere oīa debita quidorum que erant maxīa pro illa hīnda, sed nō potuit obtinere.

L'angel che uēne ī terra col decreto
Della molti āni lacrimata pace
A perse'l ciel dal suo luogo diuieto.
Dinançi a noi si parea verace
Quivi ītagliato ī un atto soaue
Che nō sembiaua ymagine che tace.
Giurato si saria chel dicesse aue
Perche ivi era imaginata quella
Ch'ad aprir l'alto amor volse le chiaue.
E hauea ī atto impressa esta nouella
Ecce ancilla dei propiamente
Come figura ī cera si sugella.

Hic poeta incipit describere actus summe humilitatis, et primo excellentissimam oīuꝫ humilitatū, que nunq parint habuit parem nec habere potest, neqꝫ qꝫ filius dei fuerit īclinatus, tamē infra naturaꝫ suam excellentissimā, ad sumendā carneꝫ humanaꝫ vilissimā ex fēīa humilima oīuꝫ et ipse xpus ī omī verbo et opere ī vita et morte semper fuit humilimus, ita qꝫ summa humilitas fuit ī christo et maria. d'. L'angel .s. Gabriel, qui venne ī terra col decreto de li molti āni lacrimata pace, .i. lacrimabiliter desiderata et suspirata a sanctis patribus, per multa secula ānorū. alii tn̄ plus. alii minus expectaverunt

istam pacem ut exirent de loco tenebrarum, ad gloriam altam celi, unde dicit, e aperse il celo. quod prius erat clausum, dal suo longo diuieto, quia cum primus parens gustauit de pomo uetito, ideo uetitum fuit sibi et genero suo ut posset exire infernum, et intrare celum per tantum tempus, dinanci a noi parea si uerace quiui intagliato, in isto marmore, in uno acto soaue che non sembiaua .i. apparebat, ymagine che tace .i. figura muta sculpta in lapide sed potius lapide uiua, quod probat cum subdit, giurato se seria .i. iurare potuisset audiens, chel dicesse aue supple maria et cetera. et ecce quare, per che iui .s. in dicto marmore ex opposito marie, era ymaginata quella .s. beata uirgo, cha daprir lalto amore .s. diuinum pro salute humani generis, quod habebat odio, uolse le chiaue, uirginitatis et humilitatis sue, unde tangit humilitatem Marie in eo actu in quo recepit salutationem domini, et hauea .i. habere uidebatur, in atto impressa .i. in marmore, sta fauella .s. ecce ancilla dei propriamente, assi, come figura in cera se sugella. hic ergo actus marie docet superbos humiliari, unde ipsa dicit ecce enim respexit humilitatem ancille sue et iterum dicit, deposuit potentes de sede et exaltauit humiles.

Non tener piu ad un loco la mente
Disse el dolçe maestro che mauea
Da quella parte ondel cuor ha la gente.
Per chio mi mossi col uiso e uedea
Diretro da maria da quella costa
Onde mera colui chemi mouea.
Unaltra storia ne la roccia imposta
Per chio uarcai uergilio e femi presso
Acio che fosse ali ochi miei disposta.

Hic poeta describit alium actum maxime humilitatis que fuit in excellentissimo rege dauid, et primo fingit quod uirgilius inuitet eum ad alia uidenda dicens, disse il nostro dolce maestro .s. uirgilius qui dulciter me docebat humilitatem, che mauea da quella parte .s. sinistra unde ala gente el cor, unde uide quod dantes ibat ad dextram, iuxta ripam montis, et uirgilius bonus dux ibat ad sinistram ne rueret et utitur communi modo loquendi quia si associo unum a sinistra, ille potest dicere habeo te, ideo bene dicit qui habebat me, non tener piu la mente .i. speculatione mentalem, ad uno loco .i. solum ad humilitatem christi et marie, forte cum Lector huius libri posset dicere ego non sum christus non maria quia peccare non potuerunt, Ideo poeta adducit in exemplum humilitatem potentissimorum principum, qui potuissent melius uti superbia quam multi superbiantes de nihilo, Et subdit quomodo obedienter disposuerit se ad uidendum humanam humilitatem altius dominus, per chio mi mossi col uiso .s. intellectuali, e uedea di retro da maria .i. post hystoriam marie, per quella costa .s. dextra in marmore, unde mera colui chemi mouea .s. dauid qui erat figuratus ibi in eadem costa a dextra. Et non sic sicut multi quod uirgilius uel cor suum mouebat eum, quia tunc poeta contradiceret sibi, cum iam dixerit quod uirgilius erat sibi a sinistra, ubi est cor hominis, uidebat ergo, unaltra historia roccia imposta .i. in ripa sculptam unde dicit, perchio uarcai uirgilio, qui traxi me ante eum, e femi presso, illi historie secunde, acio che fosse agliochi miei .i. ut melius et habilius considerarem eam.

Era intagliato li nel marmo stesso
Lo carro e buoui trahendo larca santa
Per che si teme officio non commesso.
Dinanci parea gente e tutta quanta
Partita in sette chori a due mie sensi
Facea dir lun no laltro si canta:
Similemente al fummo deli incensi
Che uera ymaginato egliochi el naso
E al si e al no discordi fensi.

Hic poeta describit istam historiam ad cuius intelligentiam debes breuiter scire quod sicut scribit libro .2º. regum, et colligitur per Josephum libro antiquitatum dauid mortuo saul rege superbissimo, factus rex congregauit omnes electos ysrael ut transferret archam domini in ciuitatem suam sion. Accepit autem eam de domo Aminadab filii saul, qui erat in gabaa, et illam positam in plaustro nouo ducebat cum magno festo, in omni genere musicorum, Oza uero et achio filii dicti Aminadab regebant currum, et Achio precedente boues in uia ceperunt calcitrare et archa declinare, propter quod Oza extendit manum ad archam et tenuit ne caderet propter quod dominus iratus percussit eum, et subito mortuus est dauid territus noluit quod tunc ducere archam ad se, sed dimisit eam in domo

cuiusdam Obitedon, ubi stetit tribus mensibz.
Sed dauid audito q dñus benedixerat domũ
illã, iuit et duxit archam ĩ ciuitatez dauid, et
erant cũ eo vij. chori, cũ frequenti uictiã, et
suffragatiõibus thuris. dauid uõ cantabat
cũ organo, et saltabat corã archa. Cũ autẽ
archã, cũ magno gaudio populi ĩtrasset ciu-
itatem dauid Micol eius uxor, filia psaul
regis, uidens p fenestrã uirũ sic salientez,
despexit euz ĩ corde suo, et posita archa in
loco suo, Micol egressa ĩ occursũ dauid, tur-
bata dixit, Oq̃ gloriosus fuit hodie rex is-
rael discoperiens se ante ancillas seruorum
suorũ qĩ uidetur unus de seruis, de quo da-
uid nõ curans dixit ei, q semper luderat
cũ dño qui elligerat eũ, reprobato psaul pa-
tre suo supbissimo, et q adhuc fieret uilior
pro dño, et gloriosior appareret. Hunc ad
lrãm dicit poeta, era ĩtagliato ĩ la ripa nel
marmo stesso .i. eodez marmore, lo carro ei
buoi trahendo larcha santa, erat sicut una
cassa ĩ qua seruantur hodie aliqua sacra, si-
cut corona xpĩ et claui. In ista archa erant
multa sacra .s. tabule legis et uirga moysi
cũ qua uicit superbissimũ pharaonẽ, et
uicerius mane et multa alia, hanc archam
fabricauit moyses cũ adduxisset populuz
dei de egipto, de cuius constructione et trans-
latione dicetur paradisi capº. xxº. et dicit
p cui se teme officio nõ comesso, quia pũ-
ta est euidenter temeritas Oçe que ẽ spẽs
supbie ĩ quo datur exempluz, q homo nõ
ĩmisceat se officio alieno, ne ira dñi ueniat
super eũ. Et hic nota q aliqui dicunt, q iste
Oza nocte pcedente cognouerunt uxorem
suam, ideo nõ debuit manibus pollutis tan-
gere rem sacrã, licet absqz hoc ipe fuerit
ĩ manifesta culpa, quia nõ debet prohauus
tangere rem sacram, cũ sit crimen sacril-
egij. In morte ẽi purgata est temeritas
Oze et ipe saluatus est. Et tangit iubilaci-
onem pape dñs, dinãci .i. ante dictam
archã, parea gente .s. hebreorũ sculpta in
marmore, et tutta quanta partita ã vij. co-
ri facea dir adui mei sensi .s. uisui et audi-
tui, lun non .s. cantat, quia auditus nil
audiebat. laltro si canta. quia uisus affir-
mabat tm, sed auditus negabat, et sic
pugna erat ĩter duos sensus ĩ facto chauri-
tationis, unde dicit, Simulemente gliochi
el naso .i. uisus et odoratus, fe si discordi
al fumo de lincenso che ue ymaginato .i.
figuratur ibi, et al si et al no. quia .s. uisus
affirmabat et dicebat uere hic fumus thu-
ribulorũ sed olphat⁹ eĩ. nõ sentiens odorez
denegabat.

Li procedeua al benedetto uaso

Trescando alçato lumile salmista
E piu e men, che re eran quel caso.
Di contra effigiata ad una uista
Dun gran palaçço, Micol ammiraua
Si come dõna dispettosa e trista.

Hic poeta describit humilitatez magnam
dauid et superbiã Micol dñs, lumile psal-
mista .s. dauid qui fecit psalmos, pro-
cedeua li al benedetto naso .i. processit cua-
lit⁹ ibat post archam, alçato more sacer-
dotali, trescando corizando. Et nõ rideas
hic lector, si iste magnificus et potens rex
religiose saltabat hic, dũ dux romanus
paganus saltauerat cũ scuto ad collũ, ad
mandatũ sacerdotis, ut dicit Valerius et
dicit, e piu e men che re eran quel caso.
erat plusq̃ rex, quia ĩ habitu sacerdotali
et dignitas pontificalis est maior regali,
et erat minus q̃ rex ĩter turbas psaltando
et cantando humiliter, E contra at Micol
uxor eius superba, effigiata di contra, .i.
figurata ex opposito dauid, ad una uista
.s. ad fenestrã, dun gran palazzo amir-
aua. s. dauid tã turpiter iubilantem,
si come dõna dispettosa e trista. quia ĩ-
dignabatur et tristabatur de actu et gestu
uiri sui. Et hic nõ q aliqui uolunt, q
Micol nõ tantũ dolebat, de hũilitate uiri
quantũ q uidebat cõcubinas, et alias muli-
eres pulcras circa dauid, cuz ipsa esset
turpis, sed certe Micol filia superbi, ob
cõtemptũ religionis, cũ arrogantia non
pepit filiũ ex dauid usqz ad mortẽ. dau-
id uõ ob deuotionẽ filie et hũilitatis ha-
buit quietem ab oĩbus inimicis suis.

Io mossi i pie del luoco ouio staua
Pauisar da presso unaltra storia
Che di retro a Micol mi biãcheggiaua.
Quiui era storiata laltra groria
Del roman principato il cui ualore
Mosse Gregorio ala suo gran
uictoria.

Hic poeta describit tertiũ actũ maxime
humilitatis ĩ Imperatore romano potte-
tissimo qui ĩ uita fuit remotus ab uno
uero deo. Ad huius littere uolo te scire
q multi describunt pulcre hãc histo-
riã sicut heliuandus gallicus, et polic-

atus anglicus, qui sic scribit libro v°. Troianus
tante fortitudinis et ciuilitatis fuit, quod longe
et late ampliauit fines romani Imperij, quod
post augustū magis fuerat defensum quam no
biliter ampliatū, gloriā tamē militarē mo
deratione superauit Rome, et per prouincias
omnibus esse equalem reddens, amicos visi
tans etiā infirmantes, et diebus festis cum
illis faciens conuiuia equis et vestibus eorum
indutus utens publice et priuatim dictans
omnes exemptiones ciuitatibus donans, relax
ans tributa prouincijs, nulli grauis omnibus
adeo quod usque ad nostram etatē acclamatur
felicior sis Augusto melior traiano, ergo om
nibus traianus preferendus est quia culmen so
lius uirtutis regni constituit, coronā virtu
tis eius legitur commendasse sanctissimus
papa Gregorius, qui suis pro eo lacrimis
extinxit incendia infernorū, dño remunera
te in copiosa mīa iustitiā quā traianus fe
cerat uidue. Cū enim memoratus Imperator
ascendisset equū, iturus ad bellum, uidua
apprehenso pede eius miserabiliter lugens
sibi iustitiam fieri postulauit de his, qui
filiū eius optimū et innocentissimū hominem
iuuenē iniuste occiderant, et dixit, o Aug
uste tu Imperas, et ego patior tam atrocem
iniuriā, cui respondit Imperator satisfa
ciā tibi cū rediero, et illa quid si nō redie
ris? Dixit Trayanus successor meus sa
tisfaciet tibi et illa quid tibi proderit
si alius benefecerit, tu mihi debitor es
secundum opera mercedem recepturus. fraus
est nolle certe reddere quod debetur
successor tuus tenebitur pacientibus
iniuriā pro se, te nō liberabit iustitia alie
na, bene stabit successor tuus, si seipsum
liberabit, Trayanus motus his verbis
descendit de equo, et causam presentialiter
examinauit, et cum digna satisfactione con
solatus est uiduā, dicitur autem beatissi
mus papa Gregorius tam diu pro eo
orasse, donec ei reuelatū est Traynum
a penis inferni esse liberatum. Unde
trayanus merito prefertur alijs, cum
uiuus ita placuit sanctis preteritis, ut
eorū meritis solus sit liberatus. Hunc
ad litterā poeta descripturus hanc no
bilem historiam perpetuo celebrandam,
primo preparat se ad illam dicens, io
mossi un pe del loco oue io staua. q.d.
feci unū passum tantum, per auisar da presso
un altra historia, que facta est inter
equos et equas, nō inter boues et pe
dites, sicut historia dauid, che bianch
egiaua .i. in marmore albo apparebat
dretto da micol, scilicet iam superbā, oue
era historiata lalta gloria .i. gloriosa mi
litia et iustitia. del romani principato

.i. Imperii traiani, il cui valor .i. virtus, mosse
Gregorio .s. primū qui fuit doctor magnus
et ipse valde humilis et vere nobilis ciuis
fuit suus in regnando pro isto. a la sua gran
uictoria, quia vicit Infernū ubi nulla est
redemptio, et Trayanū liberauit de manibus
bus hostis antiqui.

E dico di troiano Imperatore
Et una uedouella, licia al freno
Di lagrime ategiata e di dolore.
In torno a lui parea calcato e pieno
Di caualeri, e l'aguglie nel oro
Souresso in uista al uēto si mouieno.

Hic poeta describit ipam historiā tactam,
unde se declarans dicit, Io dico di troya
no Imperadore romano, ed una uedoella
licia al freno, retinens et retardans eum
di lagrime attigiata e de dolore, et vere
hoc fuit, romana mulier audax et prudens
que tam audacter ingessit se in tiernas arm
atis, et tam prudenter contendit cū summo
Imperatore. Quid ergo miramur si mater
coriolanī dixit illa alta verba contra filium
qui infestabat hostiliter Romā, fecit ergo
bene poeta ponere in lra et actus et verba
istius mulieris, et tangit apparatū belli
dñs, intorno a lui era calcato e pieno di ca
ualeri, hic enim inclitus Imperator multa
et magna bella gessit, de cuius uirtutibus
et laudibus dicam plenius paradisi capitulo
xx°. e l'aguglie nel loro, quia aquila
nigra in campo auro erat insignū roman
orum ducū, se moueano souresi al vēto,
.q.d. vexilla erant iam explicata, quia
traianus ut verbo lucani utar, erat lo
quutus uictrices aquilas et aliū orbem.

La miserella in tra tutti costoro
Parea dicer. signor fammi uedetta
Di mio figlio che morto ò dio maoro.
Et egli alei rispondere or aspetta
Tanto ch'io torni. e quella signor mio
Come persona in cui dolor s'affretta.
Se tu nō torni. e de chi fie dou io
La ti fara. et ella. laltrui bene

A te che fia se'l tul metti i oblio.

hic poeta describit querelam et contemptionem istius mulieris cũ Imperatore dicens la miserella parea dicere tra tutti costoro. quia dolor faciebat eam audacem inter strepitus legionũ armatarũ. segnor fammi uendetta del mio figliolo che morte onde ma coro, quia gladius nõ ita transfixerat corpus filij, sicut dolor cor matris. Et hic nota, q̃ aliqui scribunt, q̃ occasor istius filij fuit filius troiani, et q̃ traianus traddidit ipsm̃ i filiũ huic mulieri cũ magna substantia, sed hoc nõ credo, q̃ nunq̃ inueni traianũ habuisse filiũ, ymo ipse adoptauit Adrianũ ualentissimus Imperatorem et post responsionem principis dñs, et elli alei responde, supple uidebatur, or aspeta tanto chio torni, melius commisisset iustitiã alti, e quella supple uidebatur respondere come persona i cui dolor fa fretta, quia dolor faciebat eam i pacientem more. segnor mio se tu nõ torni. quia dubius est euetus belli. Et ille trayanus uidebatur respodere quei chi fie douio, i in loco la ti fara. s. ipam uindictam iuste. e quella, supple uidebatur respondere, laltrui bene a te fia. i. quid prodest tibi, se'l tul metti i oblio. i. si tuũ bonũ iustũ traddis obliuioni, ut eã uadas ad expurgandos barbaros aues hostes patrie relinquis impunitos.

Ondegli. or ti conforta che couene
Chio solua il mio douer anci chi
moua
Giustitia uuole, e pieta mi ritene.
Colui che mai nõ uede cosa nuoua
Produsse esto uisibile parlare
Nouello a noi perche qui nõ si troua.

hic ultimo poeta ponit effectum dicens, ond egli. supple trayanus uidebatur respondere or ti conforta. i. ergo mulier consola, che conuene, ex quo debitor tuus sum, chio solua il mio douer. i. soluã meũ debitum, ianzi chio moua, erat enĩ iam i procinctu et dicit, Iustitia uole e pieta mi retene. Et hic q̃ aliqui dicunt q̃ iste actus trayani magis uidetur spectare ad iustitiã, q̃ ad humilitatem. Ad quod dico q̃ hic fuit magna iustitia et clementia, que sunt due uirtutes principales principũ, sed maxima humilitas fuit fundamentum huius uirtutis certa maxima humiliacio fuit, q̃ altissimus princeps ita inclinaret Imperatoriam maiestatem, ad audiendũ mulierculã plorãtem sub superbis signis i campo marcio superbo inter equites superbos, certe unus tirãnus faceret iustitiã de homicidio, sed i tali casu, etiam Iustissimus impator commisisset causam alteri. Sed traianus in omnibus factis fuit semper humilis placabilis et dulcis. Vnde cum increparet quia nimis esset familiaris omnibus, respondit se debere esse talem Imperatorem ciuibus, quales ciues desiderauerant ipse sibi. Et ultimo concludit poeta i historijs humilitatum et respondit tacite quod posset ei aliquis dicere, quis fuit tam excellens artifex, qui iu cerret artem et naturam, respondit dñs, colui che mai uide cosa noua. s. deus produsse est uisibile probare. s. q̃ uidebatur hic inter Angelũ et mariã, inter dauid et Micol, inter traianum et muliere et dicit. nouello a noy p che chi nõ se troua, quia nõ comprehendimus hanc loquelam hominum cũ uisu sed auditu :-

Mentre io mi dilletaua di quardare
Limagine di tante humilitadi
E per lo fabro loro a ueder caro.
Echo di qua ma fanno i passi radi
Mormoraua il poeta molte genti
Questi ne uiueranno ali alti gradi.
Li ochi miei charmirar eran cõteti
Per ueder nouitadi onde son uaghi
Volgendosi uer lui nõ furon lenti.

Ista est Tertia et ultima pars Capituli, i qua poeta describit penã superborum. Et primo ostendit, quod uirgilius induxerit eũ ad uisiones istorũ dicens, mentre io mi dilletaua di quardar. i. iterum cum starem adhuc attentus cũ delectatione ad uidendum, limagine di tante humilitade, que erant ibi sculpte sed plus ratione artificis, unde dicit, e p lo fabro loro. s. deũ, a ueder caro il poeta. s. uirgilius. mormoraua. i. murmurãdo dicebat hoc dicit quia uirgilius uidens dantem ita fixo intuitu intentum ad inspectionem sculpture lapidis, cepit uoce submissa dicere, quasi ridenter expecta modicũ quia uidebis aliã purgationem ueram. s. superbos sub saxis, et ecce quid dicebat, echo

di qua molte gente

di qua molte gente, quia magnus est numerus superborum, ma fano i passi lenti, quia veniunt sub pondere saxorum et dicit, questi ne menerano agli altri gradi .s. primi circuli que nundum intraverant, sed stantes extra consideraverant historias predictas, et ondit quomodo se voluit factus avidus quod ad verba virgilii dicens gliochi miei .s. intellectuales, ch'amirar eran contenti, illas pulcras sculpturas, sicut dicit virgilius de Enea et aliis pictura pascit inani. Ista autem erat pictura utilis, volgiendossi ver loro .i. superbos tam superbe venientes, no fur lenti, et ecce causam, per veder novita, la onde son vaghi .i. avidi, quia naturale uelle audire et videre nova, ut plura sciamus.

No vo pero lector che tu ti smaghi
De buon proponimento per udire
Come dio vuol chel debito si paghi.
No attender la forma del martire
Pensa la sucession, pensa cha pegio
Oltre le gran senteça no puo ire.

Hic poeta volens describere penam gravissimam primo apostrophat ad lectorem ne fugiat istam penam. Unde ad intelligendam literam volo te notare quod poeta noster aliter punit superbos et ceteros peccatores in inferno et aliter in purgatorio. Quia enim pena inferni est perpetua et coacta, quia vero pena purgatorii temporalis et voluntaria, ideo primo admonet lectorem ne recuset ferre sponte penam istam quia et si gravis est tamen brevis. Unde melius est temporaliter humiliari quam in futuro eternaliter cruciari, dicit ergo o lector qui peccasti per superbiam, no vo pero che tu sminuiga disturberis et removearis di bon proponimento .s. purgandi superbiam, per udire come dio vole et vulte chel debito se paghi .i. peccatum purgetur debita pena et ideo, no attender la forma del martire .i. no consideres gravitatem pene, pensa la sucessione future glorie que est eterna. Pensa che pegio no po ire ultra le gran sentenza .q.d. pena purgatorii que ad plus quod possit extendi no potest transire ultra diem iudicii, et hoc est verum est in purgatorio essentiali, in morali vero vult dicere considera quod humiliatio videtur tibi gravis certe no potest esse longa, quia no ultra mortem, ergo age sume honus tuum in tua brevissima vita et considera quod si no humiliavis sponte humiliaberis coacte.

Io comincai. maestro quel chio vegio
Muover anoi no mi sembian persone
E no so che si nel veder vanegio.
Et egli ame la grave condicione
Di lor tormento aterra li rannuchia
Siche i miei ochi pria nebor tençone.
Ma guarda fiso la e disvietichia
Col viso que che vien sotto aquei sassi
Gia scorgier puoi come ciaschun si pichia.

Hic poeta describit ipsam penam superborum ad cuius intelligentiam nota bene quod iustissimam et dignissimam penam, poeta dat istis superbis, fingit enim quod singuli portant in sua superba cervice saxum ponderosum, quod incurvat eos ad terram et incedunt ita gravati paulatim per viam, per hoc autem figurat quod qui vult purgare illud grave supplicium sive vicium superbie debet summittere caput suum ad terram, quod prius portabat erectum contra celum, et breviter debet tantum inclinari et humiliari quantum vult extolli et exaltari. Istud autem videtur gravissimum superbo quia imputat sibi hoc ad magnam vilitatem qui volebat videri magnanimus. Hoc autem fecit optime optimus Imperator Thiedosius, cum enim superbe exterminasset civitatem, et venisset Mediolanum, beatus Ambrosius rigidissime et mordacissime increpuit eum volentem intrare templum. Ille autem dolore et pudore magno percussus post querelam magnam et multas lacrimas humilians se sponte, petiit veniam et penitentiam et sic reconciliatus est sicut et multis audivimus superbis qui venerunt cum corrigia ad collum. Ad literam ergo dicit poeta, Io comincai supple dicere virgilio, maestro quel chio vegio mover anoi .i. versus nos, no mi sembian persone, no videntur mihi homines sicut tu dicebas mihi. Auctor enim no videbat nisi saxa moveri per aerem et no homines latentes sub eis, e no so che supple sit si nel veder vanegio .i. ita in visu vacillo, quia visus dicit mihi no sunt homines, sed mens dicit ymo sic, et ponit responsionem virgilii, qui detegit sibi formam facti unde dicit et elli ame supple virgilius dixit mihi, la grave condicion di lor tormento aterra li rannuchia .i. incurvat .q.d. qui solebant extendere se in celum, nunc contrahunt se ad terram, siche i mei ochi pria nebor tenzone .q.d. Ego iam dubitavi prima

faće, quando primo uidi. q. d. nō uidē-
tur illi ellati, qui solebant ire cū capite
ita leuato. Et docet uirgilius cognoscere
eos dicens, ma guarda fixo la, ĩclinādo
te e disuiluchia. i. dissolue et discerne col
uiso, quel che uen sotto quei sassi. i. sub
pondere saxorum, già scorgier. i. perpende-
re, poi come ciascūn se pichia. i. percutit
sibi pectus genibus grauitate ponderis
prementis eum.

O superbi christiani miseri e lassi
Che de la uista dela mente ĩfermi
Fidança hauete ne retrosi passi.
Nō uacorgete uoi ch noi sem uermi
Nati aformar langelica farfalla
Che uolā ala giustitia sēça schermi.
Diche laīo uostro ĩ alto galla
Poi siete quasi antomatam diffetto
Sicome uermo ĩ cui formation falla.

Hic poeta gratia pdictorū facit unā pulcrā
et utilez ĩuectiuā, quasi contra genus
superborū, qui superbiunt pro rebus uanis-
simis, unde dicit, O superbi christiani
notanter dicit xpiani, quia ĩfideles ad
purgatorium nō ueniunt, miseri lassi
quia miserabilis est semper finis sup-
borum, che di la uista dilamente ĩfermi
nō cernentes ĩfirmitatem xpiane nature
fidanza hauete nei retrosi passi. i. ĩ istis
fortuitis p que creditis tendere ĩ altum
et relabimini ĩ ruinā. Et hic nota qꝙ po-
eta optime dicit, cū plinius paganus di-
cat ĩ septimo miseret, et etiam pudet
extimare qꝙ sit friuola origo superbissimi
aīaliū, quē sepe ante qꝫ nascatur fetor
candele extincte extinguit et natum
morsus culicis necat, et ipa uita quanto
longior tanto miserior. unde quidam extim-
auerūt optimum nō nasci aut citissime mo-
ri, ideo bene dicit plinius, Qui te dꝫ
credis aliqua prosperitate superbiens tam
faciliter perire potuisti, certe qui fragili-
tatis humane memor fuit, nunqꝫ super-
biet, qui a planctu uitam ĩcepit futuro mi-
serie auspiciū. Et quia superbus consti-
tuit sibi finem ĩfelicitate pñti, ostendit
ad quē finē formatus est homo per unam
subtilem comparationem, et uult breuiter
dicere qꝙ homo natus est ĩ mūdo sicut
sine fructus sicut ille uermis qui facit
seriaū. talis ēi uermis facta ueste cū multo
labore suo moritur, et ex eo exit alius
uermis, hns alas sicut parpilio. Ita asslr
homo factus est factis operacōibus suis
corrūpitur et moritur, sed aīa leuis inde
exit et euolat. dicit ergo, nō ua corgieti
uoi. q. d. perpēdere potestis, si nō estis
oīo excecati, che noy siamo uermi quātū
ad corpus, nati aformare langelica farfal-
la. i. parpilionem, per quē intelligit aīam
racionalem, que uidetur de natura ang-
elica celesti, quia ĩmortalis ĩcorruptibi-
lis leuis et pura. Et nota quātum com-
paratio istorum uermiū est ꝑmirabiliter
propria, quia isti uermes ut expientia
docet indigent maxima maxīa cura et
custodia, quia sunt maxime delicati
et ĩdignantis nature, ĩ tantū qꝙ modicus
uentus uel fetor ledit eos, et finaliter
corrūpuntur et moriūtur. Ita recte hoīes
p nobilitatem sue ꝯplexiois, et sicut isti
uermes sunt naturaliter ĩdustres, et
faciūt subtilia opera. Ita hoīes qui aīā
uiuant oīa aīalia faciūt opera mirabilia
Et certe lector qn̄ considero naz istius uer-
mis facientis seriaū, cogor credere illud
quod scriptum est de fenice, que moritur
et ex se renascitur uermis qui ĩduit alas
et renouatur ĩ auem, dicit ergo che. i.
que, farfalla. i. aīa, uola ala iustitia. i.
statim post mortem uadit ad iustitiam dei, sen-
za schermi. i. defensionem, quia nō potest
uitare iudiciū uisa iudicis, qui semper sed
et pro tribunali, et iudicat iustus qꝫ tirauis
de quo dictum est. Et concludit notabiliter
poeta et dicit, diche laīo nostro ĩ alto galla
. i. supnatat sicut galla ĩ aqua superbitis
cum debētis esse humiles ĩ terra. q. d. de
qua re uana extollimini de diuturnitate
uel fidelitate uel sanitate certe, poy sete
quasi antomatam ĩ diffetto. Et hic nota
qꝙ antomatam sm̄ qꝙ scribit phūs ĩ tertio
de generatione aīaliū, sunt aīalia gn̄ata
p putrefactionem et acasū et sine coitu
sicut aliqui uermes et apes et uespe, et
dicitur proprie antomatum. i. mirabile
ideo dicit, sicome uermo ĩ cui formation
. s. generatiua, falla. i. deficit, ideo bn̄ dixit
ille humilis Job, uermis sum ego et nō ho-
mo.

Come per sostentar solaio o tecto
P mensola tal uolta una figura
Si uede giūgier le gienochia al petto.
La qual fa del no uero uera rāgura

Nascere achi li uede cossi fatti
Vidio coloro quādo puosi bē cura.
Vere che piu e meno eran cōtratti
Secondo chauien piu e meno adosso
E qual piu paciētia hauea neghatti
Piangendo parea dicer piu non
posso.

Hic ultimo poeta facta exclamatione cōtra superbos reuertitur ad explicandā formā pene eorū p unā cōparatione propriissimā ad suū propositū, et uult breuiter dicere q singuli istorū stabant sub pondere saxorum ita oppressi, ut crepare uideatur sicut assimili uidemus q figura hōis marmorea sub onere hedificij stat cōtracta, ita ut defficere uideatur, construe sic, eu idio color. s. superbos cossi fati .i. ita contractos quandio possi ben cura .i. qū bene notaui formā eorum, come una figura sculpta uel picta se uede tal uolta giugere legini al petto, i tali forma, qualis stat miser homo i utero matris, tenens cubitos super genua, et faciē super pugnos clausos, et dicit p sostentar solaio o tecto, sicut scribit plinius de heracle marmoreo facto a praxitele, qui uidebatur sustentare atriū Titi Imperatoris, p mensola .i. prob asse que supponitur capiti trabiū, et dt. la qual. s. figura, fa nascere uera rācura del nō uero, quia de re nō uera sed ficta achi la uede. Et sic uide si comparacio potest esse magis propria i manifestādo talem actū, et si homo i terdū compatit hōi nō uero, sub nimio pondere, q̄rto magis ipse memor superbie sue compatiebatur nūc istis supbis, et quia dictū suū uidebatur nimis largū, ideo declarat ipm dicens Vere che piu e meno nō erano cōtratti. sm plus et minus ponderis .i. sm q fuerant plus et minus supbi unde dicit secondo chaueā piu e meno adosso. Et cōcludit grauitatem huius pene dicens, equale piu pacientia hauea neghatti piangēdo parea dicere piu nō posso. p hoc auctor pulcre notat q nullus est tam paciens, cui nō uideatur nimis durū humiliare se, de supbis loquor. Qz durū putas fuisse Federico barbarusse, quando subiceat se Alexandro pape hosti i festissimo petens suppliciter ueniam, et ille superbe dicebat. super et basiliscum ambulabo.

O Padre nostro che nei
celi stai
Hō circūscritto, ma
per piu amore
Che aprimi effetti di la su tu hai.

Postq̄ i superiori capitulo proxime precedenti poeta noster tractauit et determinauit de qualitate et pena superborū i gn̄ali, nūc cōiter i isto xj.º capitulo, aqt et tractat de eisdem supbis i spali. Et totū pñs capitulū, potest breuiter diuidi in quatuor partes generales. In prima cōiter premittit orōne quā cantāt isti supbi. In 2ª itroducit unū spm modernū supbum, ratione generositatis sanguinis, ibi de se quistiā. In 3ª itroducit sm spm supbum modernū, et unū rone excellentie artis ibi ascoltando. In quarta itroducit tertiū spiritū modernū superbū rone potentie et status tpalis ibi colui chel camin. Ad primū ueniens dico q poeta premittit oracionē quā cantāt isti supbi quia. s. cantant orōnem dn̄icā, dicentes pater noster. Sed ante q̄ ueniam ad expositionē littere, est primo pruidendū q aliqui mirati sunt, ymo cōi truphati, cur poeta iterat hīstā orōnem cotez quā sciunt omnis pueri et puelle. Ad quod dico q nō inutiliter, nō superflue hoc facit, cū i ea sint multa passus, nō bn̄ itellecti ideo ipam ponit et i quibusdā punctis exponit. Et est notādū q poeta potius ponit istā orōnem sanctā hic q̄ alibi, qr isti supbi dānabilius peccauerūt, et plus fecerunt contra istā orōnem, ideo orationem perfectissimā oīuz canūt. Ad cuius perfectionis itelligētiam, uolo te totaliter notare, q orō est perfectissima primo rone auctoris, est excellens et autentica, quia nō discipulo uel propheta, sed a dei sapientia istituta. Ratione materie sufficiens est et completa cūcta necciā hōi comprehendens. ratione forme, quia breuis et expedita, sic ei docuit ut uerbū abreuiatū faceret xpus i orōne. ne quis de ignorantia cuius posset se excusare, quia tardus i gerno uel i eptus ad studiū, ergo bene est orō perfectissima. unde Augustinus si per oīa sāctaz peticionū uba discurras, cōiter extimo nihil inueniam, quid ista nō cōtineat uel

excludat, ista ergo oro no continet nisi bonu
quod patet discurrendo p omis petitiones.
In duabus cu primus petimus cosequi ultimu
finem, et prima cu que est, sanctificetur, pe
timus dilectione nri i deu. In duabus seque
tibus petimus que per se sunt utilia, ad ip
sum finem consequendum unu quide directe
cu dicimus, fiat, aliud uo collateraliter cu di
cimus panem. In tribus sequentibus petim
que utilia sunt p accidens. In prima quide
remotionem peccati cu dicimus et dimitte. In
2ª superatione hostis cu dicitur, et ne nos. In
3ª liberatione amalo cu concluditur, sed libera.
Quia uo i omi deprecatione beniuolentia est
eius que deprecamur ut ait Augustinus. Io
breuius premittetur prologus. s. pater noster
qui es i celis, i quo disponitur animus deprecantis.
primo per hoc quod dicitur pater, dulce
uerbu est ubi cu terribiliter dicebat. Ego do
minus, ego dns. nuc uult appellari pater,
et sic fiduciam prestat obtinendi, quod peti
tur filiis adoptionis. Quanta ergo cura debet
conari qui dicat pater noster, q tanto tpre
no sit indignus, et dicat noster, et no meus
ut confitearis filiationem esse coem aliis, et
no uelis derogare uni fratrum tuorum, pater
cu est spialiter solius xpi sed gnalis omium.
Et quia uoluntas exaudiendi ostenditur esse
se deo per hoc quod dicitur pater, ita et po
tentia per hoc quod dicitur qui es i celis
sed cum sit ubiq dicitur potius esse i celo
quia ut dicitur primo celi et mudi propter
incorruptionem celi omes posuerunt celum
locu spirituum, dicit ergo poeta i littera inuocati
ue, O padre nostro che nei cieli stai. i. de
clarat quo sit i celis dns no circonscripto qr
no continetur a celis, sed solus est oia conti
nens, ut ait Augustinus. Hec immensitas
diuine magnitudinis est, ut intelligamus
intra oia non inclusum, extra omnia et no exc
lusum. Unde no est magis i celo q i terra
uel alibi. sed constituit sibi locu excelsum et
luminosum. et quo angeli et beati contemplare
tur eum. Unde dicit. ma p piu amor ch'ai
effetti. s. angelis ab initio creati, di la su tieni
quia magis diligit eos et diligitur ab eis.

Laudato sia il tuo nome el tuo ua
lore
Da ogni creatura come degno
Di render gratie al tuo dolce ua
pore.

Hic poeta dicto quis sit qui petitur, incipit
ponere que petuntur. primo cu petitur
honorificentia diuini nominis quia ordinem
nos diligere deu i se, et propter se, et quia
uocasti eum patrem et dixisti eu habitare i celis.
uidetur respondere, quid uis quid petis. Ad
hoc rndens peto, ut sanctificetur nomen
tuu, et merito preponitur ista petitio, quia
ante omnia debet filius pettere honoratione
patris. Et hic nota, q quia littera uidebatur
obscura, quo eu potest sanctificari, qui est
sanctus sanctorum, poeta hoc declarat dns.
Laudato sia il tuo nome el tuo ualore. i. uirtus
da ogni creatura. q. d. fac nos sic uiuere
ut per nos te uniuersi glorificent, et nome
tuu sanctissimu amplietur i omnibus digne
ideo dicit, come digno di render gra al tuo
i. benigne gre, uel expone sanctificetur. i.
firmetur i nobis sanctu eni et firmu, et hec prima
petitio maxime uidetur contra superbos.

Vegna uer noi la pace del tuo regno
Che noi adessa no poten da noi
Se la no uien co tutto nro igegno.

Ista est secunda petitio, i qua post honori
ficentiam patris, adiungitur congrue petitio
hereditatis, i qua dirigimus nos i deum
dicentes. Adueniat regnum tuu, et quia ista
littera uidetur obscura, poeta ipam declar
at dicens, Vegna uer noi la pace del tuo re
gno. q. d. no petimus hic celestia inclinari
sed magis nos ad celestia elleuari, catena di
uini luminis, que ueniens a celo trahat
nos sursum, et assignat causam, quia sic dixit
dicens, che noi no poten, supple uenire, adessa.
s. pace. da noi co tutto nro ingegno, quia
no est possibile hoi accedere ad regnu dei
et nisi gra dei preueniat et peruenat ad eum
ideo dicit sella. i. si ipa pax no uen. s. ad
nos. Et hic nota, q christus proposuit nobis
premium beatitudinis, sub methafora regni.
nam i domo una inueniuntur necessaria ad uitam
sed melius i uicho et optime i ciuitate, i regno
uo superhabundant per regnu, ergo petim
beatitudine statu omium bonorum agregatio
ne perfectum.

Come del suo uoler li angeli tuoi
Fan sacrificio a te cantando osanna
Cossi facciano li huomini di suoi.

Ista est tertia petitio, i qua petimus q nos
directe ducat ad regnum. Et ad huius littere
intelligentiam uolo te notare, q istud dictum
exponitur diuersimode amultis. Uno mo
ut per celum intelligas iustu, per terram
peccatorem, sed sm hoc uidetur q hec pe
titio solu proficeret peccatoribus. 2º mo
ut p celum intelligatur spus. p terram corpus.

3°. mō ut p celum ītelligatur christus. et et per
terrā ecclesia. Ita ut sit sensus, q sicut christus
fecit uoluntatē patris, ita fiat ī eccla, sic tri
pliciter ponit Augustinus. Quarto mō expo
nit hieronimus sic, ut quē angeli ī celo pate
seruiūt tibi ī celo, ita et nos tibi seruiamus
ī terra, et hanc exposicionē hieronimi seqt
Thomas de aquino, quē poeta noster seqt.
dicit ergo istam peticionē declarans, come
el tuo uoler gli angeli tuoi fan sacrificio alte
cū dedicauerunt totā uolūtatē ad seruiē
duz, cantando osāna, quod idem sonat q
saluifica, così facciano gli homeni de soy
.s. de uoluntatibus suis. Et hic nota lector
q aliquis hic dubitabat, quia nō dixit chr
istus apte, sicut ī angelis ita et ī hoībus, ad
quod respondetur q nō omēs angeli faciūt
uoluntatē dei, sed tm̄modo qui ī celis sūt,
nec omēs angeli faciūt uoluntatē dei, qr
nō dānati nō etiā pro oībus hoībus oram9,
quia nō pro beatis, sed pro his qui ī terra
sunt.

Da oggi a noi la cotidiana māna
Sença la qual p questo aspro disto
A retro ua chi piu di gir saffanna.

Ista est quarta peticio ī qua petimus instr
umentū et organū quod ualet ad obtinē
dum regnū, et hoc multipliciter exponitur
.s. de pane spūali, sacramentali et corpo
rali, per panē ītelligimus oīa necēa uite
pñti et humano uictui, et dicit nostrū
ut ondat q uictualia omnibus sūt coīa
unde q habundat panibus, et nō dat indi
gentibus nō solū manducat panē suuz
sed etiā alienū, ut dicit Crisostomus. p
hoc quod dicit quotidianū intelligitur q
quotidie est necessariū. Cipriani9 aūt ex
ponit, ut tm̄ quis māducet quātū ro
naturalis exigit. Si eī ī uno conuiuio tm̄
expendis quantū tibi sufficere potest per
centū dies, iam nō quotidianū cibū sic
manducas, sed multorū dierū, uel sic di
ne desiderū peticionis extendatur ī long
uz, sed quare dicimus da nobis si nrm̄
est, rndet gregorius nostrū est p acceptio
nem, a deo uero datur ex munere, ne ig
fiat nostrū, qī res furtiua, sine uolūtate
dn̄i. dicimus da nobis hodie, quia non
cogitabis de crastino, ad lr̄am ergo dicit
poeta, da oggi a noi la quotidiana māna.
Et h nota q loquitur subtiliter quia per
māna sub pulcerima metaphora dat ī
telligere cibū spūalem et corporalem, qr
pluuit a celo, et pauit corporaliter popu
luz dei ī deserto. Ita et hic panis pascit cor
poraliter et spiritualiter ī deserto huius
mundi, qui est uere desertū, sicut poeta pul
cre finxit primo capitulo īferni. Unde dicit
senza la qual .s. māna, per questo aspro de
serto .i. ī isto mundo, a retro ua chi piu di
gir se fāna, quod uerū est tam de cibo cor
porali mouetur quātū ad corpus, et sine
spūali mouetur quātū ad aīam.

E come noi lo mal chauen sofferto
Pdoniamo a ciascuno, e tu pdona
Benigno, e nō guardar lo nostro
merto.

Ista est quinta peticio, ī qua petimus remis
sionem peccatorū, debita sunt peccata, sm
Augustinū que petimus nobis dimitti, sed
sub condictione dimittere, aut debemus
nō solū ueniam postulantibus, sed etiā nō
postulantibus, petimus ergo ut remoueatur
a nobis illud quod habet nos excludere a re
gno dei, sed malū culpe .i. peccatū, dicit q°.
e tu beigno perdona .s. nobis. et nō guardar
lo nostro merito .s. q sumus īmeriti et īdigni
come noi perdonamo a ciascun lo male
chauen sofferto. Et hic oritur dubitacio qr
uidetur q homo qui nō parcit alteri, dicens
istam oracionē directe rogat contra se, ad
hoc dixerunt aliqui, q littera debet exponi
sicut nos dimittimus .i. dimittere debemus
sed quicquid dicatur unusquisq; debet, et
potest dicere istam oronem comunē oībus
ī qua loquitur ī persona ecclesie. Unde di
mitte nobis et non mihi.

Nostra uirtu che di legier sadona
Nō spmentar cō lantico aduersaro
Ma libera da lui, che si la sprona.
Questa ultima pghiera signor caro
Gia nō si fa p noi che nō bisogna
Ma per coloro che dietro a noi
restaro.

Ista est sexta et ultima peticio, nā petita
uenia peccatorū pteritorū, petitur preseruatio
a futuris, ad quod est nrōz, q temptare idē
est quod experiri uel probare. temptat ergo
hoīem, qui de eius uirtute experientiā su
mit. uirtus aūt hoīs existit ī duobus. uzī
operando bonū, et declinando a malo. primo
modo deus temptat hoīes. 2° mō uirtus
hoīs temptatur p īductionē ad malū, per
tres temptatores, primo temptat caro, qr

unusquisque temptatur a concupiscentia sua,
ut dicit Apostolus de se. 2° temptat mundus divitiis
vanitatibus suis. 3° diabolus temptat homines
de vicio, ad quod videt hominem naturaliter incli
nari, et magis temptat quem robustiorem
invenit pugnatorem, nec aliquis sanctorum
sufficeret crudelitatem demonis substinere
nisi prius christus repelleret et frenaret
eorum incursus, dicit ergo poeta in littera,
non spermentaro nostra virtu che di legier
sadona. i. que tam debilis naturaliter inclina
tur et opprimitur ad terram sicut palea quando
pluit super eam, cum lanticho adversaro. i.
diabolo. Et hic nota quod ut dicit Augustinus
non oramus hic ut non temptemur, sed
non ut inducamur in temptationem, sicut si
aliquis cui necesse est igne examinari, non
orat ut igne non tangatur, sed ut non
exuratur, et subdit ma libera. s. nos
da lui. s. demone, chesi la sprona. i. stim
ulat, et nota quod hic poeta sequitur Thomam
de aquino. Aliqui tamen volunt quod cum dicit
sed libera sit septima petitio, ita ut petat
liberatio ab omni malo. Et hic nota ut aliqui
volunt iste septem petitiones continent
septem virtutes contra septem vicia. ideo ul
timo ponitur conclusio amen. q. d. vere
et iuste sunt petitiones tibi proposite, ideo
nos exaudire digneris. Et ultimo poeta
addit quod isti superbi sic orantes dicebant
in fine, se facere ultimam istam petitionem
non pro eis sed pro viventibus unde dicit.
Questa ultima preghera. s. ne nos indu
cas, o signor caro gia non se fa per noy,
chi non bisogna, quia mortui temptari
non possunt, ma per color che dietro a
noi restaro. s. pro viventibus in mundo
vel pro animabus que sunt retro que nondum
intraverunt portam purgatorii, nam ille pos
sunt temptari a demone, ut patuit su
pra capitulo octavo, et sic moraliter loquendo
potest etiam dici quod ille non temptatur licet
serpens querat hoc quia angeli deffen
dunt eas.

Cossi a se e noi buona ramogna
Quelombre orado andauan so
tol pondo
Simile a quel ch tal volta si sogna
Disparmete angoshate tutte atodo
E lasse, su per la ripa cornice
Purgando le caligine del mondo.

Hic ultimo poeta concludit bonam disposi
onem illarum animarum dicens, cosi sicut dictum est
quelombre. i. anime predicte, orando bona ra
mogna. i. bonum augurium, a se et a noi, qui
sumus adhuc in hoc seculo, andauan so
tol pondo. s. saxorum, et declarat ipsum pon
dus importabile gravissimum per unam subti
lem comparationem, que propriissime repre
sentat hunc actum dicens, simel a quel.
. s. pondere, che tal volta se sogna. Ad
cuius intelligentiam est notandum quod est
quoddam genus morbi naturalis accidens
homini in nocte in sompnio, quia videtur ei
ut audio ab expertis quod habeat totum mun
dum super se, et videtur suffocari sub
nimio pondere et vocatur Ephialtes vulgariter
ebus. Ille anime dico ibant, angoshate. i.
anguxiate, disparmente secundum plus et
minus ponderis, tutte atondo, quia
omnes ibant in circuitu montis. e lasse. i.
fatigati super. la prima cornice. i. per
primum circulum qui est prima pars illius
cornicis et dicit, purgando la caligine
del mondo. i. superbiam que obfuscat
mentem peccatoris magis, quia ipsud vitium
vult facere hominem deum vel similem
deo.

Se di la sempre ben per noi si dice
Di qua che dir e far per lor si puote
Di que chano al voler buona
radice.
Ben si dee loro aitar lavar le note
Che portar quinci, siche mondi
e lievi
Possanno uscir de le stellate ruote.

Hic poeta persuadet nobis reddere pariam
vicem. s. mercedem duplicem pro istis
unde dicit, se di la. s. in purgatorio, ben per
noi se dice. s. ab ipsis qui orant pro no
bis cum dicitur, et ne nos inducas, chose
puote, interrogative loquitur. dire. s.
orando e far, sicut ieiunia elimosinas
peregrinationes et similia per noi per animabus
eorum, di qua. s. in mundo nostro, da quei
. s. iustis, chano al voler bona radice.
aliqui enim bonam voluntatem benefaciendi
mortuis, quorum preces non merentur exau
ditionem. Et respondet sibi dicens, bene
si dee aitar lavar le note lor. i. signa. s.
peccata mortalia, che portar. s. in fronte
signatas a sacerdote, quinci. i. ab hoc seculo

siche mundi .i. mũdati et purgati ab istis macculis. alieui .i. alleuiati pondere saxorum posciamo usar a le stellate rote .i. ad speras celorum.

De se giustitia e pieta ui disgrieui
Tosto si che possiate mouer lala
Che secondo disio uostro ui lieui.
Mostrate da qual man uer la scala
Si ua piu corto e se ce piu dun uarco
Quel ne segnate che meno erto cala.
Che questi che uien meco per lo carco
De la carne dadamo onde si ueste
Al montar su contra sua uoglia e parco.

Ista est secunda pars generalis, in qua poeta introducit unum spiritum modernum qui fuerat superbus ratione generositatis sanguinis. Et primo fingit quod uirgilius rogat umbras in generali, ut doceat meliorem uiam, et in breui sub pulcra oratione sua, uirgilius primo facit exordium. 2° petitionem. 3° confirmationem. primo quidem captat beniuolentiam ab istis per id quod desiderant omnia. s. per liberam festinationem, uel festinam liberationem. unde adiurat eos dicens, de: dictio deprecatiua est, se giustitia e pieta, Justicia et clementia exerceantur erga illos qui puniuntur in purgatorio, ut iam sepe dictum est, ui disgrieui tosto .i. alleuiet ab oneribus uestris, siche possiate mouer lala, ad uolandum sursum che secondo il disio uostro ui leui. s. ad celum, quod sursum desideratis, mostrate da qual man. s. dextram an sinistram, se ua piu corto in uer la scala, que ducit ad corniciem, quod et sic uide quod nundum inuenerant uiam. sed stantes extra, primo uiderant exaltationem humilium in rippa figuratam, deinde penam superborum uerum in illa sine cornice et dicit, e se ce piu dun uarco .i. passus uel ascensus, quel ne segnate che men alto cala. q. d. si in dextrum et sinistrum ascenditur, ostendatis nobis quo leuius ascendere possimus, et assignat causam quare sic petit dicens, che questi che uien mecho .i. qui sequitur me ducem suum, per lo carco de la carne dadamo .i. corporis quod trahit originem ad adam, ita quod habet unum onus carnis, et uult subire aliud. s. saxum suum. unde se ueste, quia est adhuc uiuus, al montar su, per istam scalam, contra sua uoglia e parco .i. auarus. q. d. spiritus eius promptus est caro autem infirma de quo dolet.

Le lor parole che rendero a queste
Che dette hauea colui chiuo seguiua
Non fur da cui uenisser manifeste.
Ma fu detto a man destra per la riua
Con noi uenite e trouerete il passo
Possibil a salir persona uiua.
E sio non fossi impedito dal sasso
Che la ceruice mia superba doma
Onde portar conuene il uiso basso.
Cotesti chanchor uiue e non si noma
Guardare io per ueder sil conosco
E per farlo pietoso a questa soma.

Hic poeta ponit reprehensionem illarum umbrarum satis clare et dicit. le lor parole che rendero, illi anime, a queste. s. uerbis, che dicte hauea colui. s. uirgilius, chiuo seguiua .i. cuius uestigia imitabar poetando, non for da cui uenisser manifeste, quia licet uox audiretur, tamen non uidebatur persona, que erat latens sub saxo, quod non solum erat magnum et graue, sed etiam latum. Ita quod ubi primo superbus conabatur ostendere se, nunc nititur ex humilitate se occultare, et licet non uideretur a quo proueniret ista uox, tamen ueniebat ab uberto comite de sancta flore, et tangit uerba dicens, ma fu detto, ab uno spiritu, uenite cum noi. q. d. sicut unus, a man destra per la riua. quia per purgatorium semper itur ad dextram, et trouerete il passo a salire persona uiua. Intellexerat iste spiritus quod poeta noster erat uiuus quando uirgilius dixerat quod erat tardus propter carnem de quo erat ualde sarpefactus et uult dicere tacite quod licet uia purgandi uideatur superflua ualde difficilis,

nō tamen ipossibilis est uolenti. Et ondit auditatē
uidendi uiuū dicens. et sio nō fosse ipedito dal
sasso, sub quo nō possiz respicere nisi ad terram,
che la cornice unia superba dona. quā porto bas
saz sub iugo hūilitatis, quia portaui eaz altam
i uita bn̄ dicat, onde portar couene il uiso bas
so. s. ad terrā, guardare il cotesto chancor ui
ue quod est mirabile, e nō se noma .i. nominat
per ueder sel cognosco, quia debet esse uerisili
homo magne excellentie, e p farlo piatoso
aquesta soma. s. ut copatetur graui oneri meo.

Jo fui latino e nato dun gran tosco
Guiglielmo aldobrādesco fu mio padre
Non so sel nome suo giamai fu uosco.

Hic pdictus spus, ut iclinet facilius aīaz aucto
ris ad se maifestat se a prouincia gnāli et spāli
et parentibus et noīe proprio. Et ad hui' lrē
itelligentiā, est sciedum qꝫ i maritima ciuitatis
senarum, fuerūt olim comites nobilissimi de sancta
flore castello adeo potentes i tuscia qꝫ solebant
gloriari qꝫ poterant omni die āni mutare locaz,
et stare i loco tuto, tot castella fortia habebant
sed habuerunt diu bellum cū dicta ciuitate
p quod iam tpre nri poete iā erant i magna
ruina et hodie sunt quasi oīo exterminati de
hac stirpe illustri fuit iste Vmbertus qui hic
loquitur Juuenis quidez strenuus et audax
ualde, qui cū exiuisset probiter contra inimi
cos, ad unū auxamētuz iterfectus fuit i campo
apud unū suū castellū quod campagnaticū
appellatur ad litterā ergo dicat iste Jo fui latio
.i. italicus, naz i italia primo natū est nomen
latinū, e nato dun gran tosco .i. nobilis et po
tentis comitis i tuscia et ecce patrez Guiglielmo
aldobrandesco, sic cognoiatus fu mio padre
et dicat, nō so sel nome suo giamai fu uosco.
q.d. credo qꝫ sic, quia fuit satis famosus i italia.
Iste Vmbertus audiuerat uirgiliū loquentem
latine, ideo sic loquitur.

Lantico sangue e lopere legiadre
Di mei magiori mi fer si arrogante
Che nō pensando ale cōe madre.
Ognuomo ebbi i dispetto tanto au
ante
Chio ne mori come i sanesi sāno
E sallo i cāpagnatico ogni fante.

Hic Vmbertus narrat quid prestabat sibi su
perbiā et dicat, qꝫ fuerunt duo. s. nobilitas et
uirtus suorz clarorū pgenitorū, dicat ergo
Lantiquo sangue .i. nobilis e lopere legiadre
.i. gesta strenua, di mei magior .i. pdecessoruz
antiquitas eī facit nobilitatem, ut dicat phus
libro rethoricorū, mi fer si arrogante .i. fecerūt
me tā supbū, che nō pensando ala cōe madre
.i. ad Euaz ex qua omnes sumus nati, uel co
munez matrē, uocat terrā, que est cois oīum
parens, uel uult dicere et melius qꝫ omnes
equaliter nascimur de femina, ita qꝫ p uiaz
natiuitatis nulla est differentia, iter regem
et rusticū. q.d. respiciens tm̄ nobilitatez et
claritatem maiorē, et nō ad uilissimū ortū
oīuz hoīuz, ognomo ebbi i dispetto. Et hic
nota, qꝫ sm̄ phm̄ 2° rethoricoruz, hic est ma
lus mos nobiliū qꝫ sunt despectores suorū
progenitorū, quia nobilitas creuit i eis sicut
patuit i Alexandro magno, qui i furore iter
ficit clitū familiarē suuz, quia pferebat phi
lipū patrem sibi et dicat tanto auante .i. tā
excessiue despexi oīs, nō apreciando uires
et potentiā hostiū, chio ne mori como i senesi
sāno, a quibus iterfectus fui, e sallo i campa
gnatico castello, ciuic meo, ogni fante, quia
ibi cū paucis exiui contra multos.

Jo sono Vberto, e nō pur a me dāno
Superbia fa che tutti i miei cōsorti
Ha ella tratti seco nel mal āno.
E qui couien chio questo peso porti
P lei tanto che a dio si sadisfaccia
Poi chio nol fei tra uiui q tra morti.

Hic Vmbertus dānat supbiā, causā exterminij sui
et suorū dicens. Jo son Vmberto e nō pur a
me dāno superbia fu nel fe che ella a tratto
seco tutti i miei conforti, idest consangui
neos meos, qui plures pr̄ potentiā supati
sunt a senensibus sicut iaz tetigit supra
cap° vi°, nel mal āno, quia i ruinā irrepa
rabilem. Et concludit Vmbertus tangens
penitentiā ob culpā, e qui couien che questo
peso porti .i. ponderosuz saxuz, per lei. s.
supbiaz, tanto .i. tam diu, cha dio si sadis
faccia .i. diuine iustitie, qui tra morti, i isto
primo circulo, poi chel nō fei tra uiui,
.i. i uita temporali.

Ascoltando io chinai i giu
la faccia
E un di loro, nō questi che parlaua
Si torse sotto il peso che li īpaccia.

E uidemi e conobemi e chiamaua
Tenendo liochi cū fatica filsi
A me che tutto chino cō loro andaua.
O dissio lui, nō se tu Oderisi
Lonor dagobbio, e lonor di quelarte
Che luminiar chiamata e i parisi.

Ista est Tertia pars generalis, ī qua poeta itroducit aliū spm̄ superbū, rōne excelletie artis et primo apparat se et illū ad loquendum, vn̄ cōtinuat dicta dicendis dicit. Ascoltando chinai ī giu la faccia, ut uiderē illū loquētē, et un di lor. s. superborū nō questi chi parlaua. q. d. nō magnus et magnificus, sic comes vmbertus, sed quidā sps̄ paruus et plebeius. Erat aūt unus miniator librorum se torse sotto il peso che li ipacia, quia nō permittit erigere caput, e uidemi e conobemi quia nouerat me ī uita, e chiamauami. s. me, tenendo gliochi cū faticha fisi. i. fixos pp̄ pondus, a me che tutto chino andaua cū lor. s. cū ipsis oculis, ut uiderē et audirem socius loquentē. Et moraliter potest ītelligere q̄ exemplo istius et aliorū hic discebat ītlinari et humiliari, et māifestat eū dicens dissio lui. s. illi spūi qui ita firmauerat se. O admiratiue loquitur et petit, nō se tu odorosi. Iste odorisius fuit magnus miniator ī ciuitate bononie, tempore auctoris qui erat ualde uanus iactator de arte sua, nō credens habere parem, ideo dant qui optime nouerat aīm̄ eius auidū laudis et glorie, de īdustria comendat eū super omēs ut experiatur si deposuit uentū quo solebat esse īflatus dicens lonor dagobio. q. d. qui multū honoras patriā tuā, vnde dicit e lonor di quelarte. s. miniandi, che luminiar ee chiamata ī parisi, parisius enī dicitur illuminare, ubi italia dicit miniare. Et hic nō q̄ miniare est magis propriū, sic eī dicitur a colore minio quō olī fuit aliquādo ī maximo p̄cio, vnde Sapio africanus, ducens gloriosissimū triūphum deuicto hanibale, ītrauit urbē cū facie ticta minio ut scribit plinius.

Frate dissi eli, piu ridon le carte
Che pēnelegia franco bolognese
Lonore e tutto hor suo, e mio ī parte.
Ben nō sare io stato si cortese
Mentre chio uissi p lo gran disio
De lexcellentia oue mio cor itese.
Di tal superbia qui si pagha il fio
E ancor nō sarei qui se nō fosse
Che possendo peccar mi uolsio a dio.

Hic poeta ponit responsionē illius ad se, qui humiliter falsam gloriā, quā querebat, et concedit ipsam [...] alteri, dicit ergo, dissēli. s. ille Odorosius dixit michi, O frate piu riden. i. florent, le carte che pēnelegia. i. cū penicello, franco bolegnese, hic fuit alius miniator de bononia excellentior concurrens secū sicut adhuc apparet ī quibusdā libris miniatis p eū, ratio dat sibi palmā huius artis dicens, Lonor ee tutto hor suo, quia. s. ipe tenet apicem, e mio ī parte, solūmodo, et subdit, ben nō sare io stato si cortese, sicut modo sum, mentre chio uissi, et ecce cāz. p lo gran disio le delexcellentia. i. propt magnū desideriuz excellendi ceteros ī arte mea, doue mio cor itese. quia totū conatuz apponebā circa hoc. Et hic nota q̄ aliqui mirantur hic ex ignorantia, et dicit quare dantes noiauit hic homines ignoti nois et basse artis, cū potuisset dignius facere mentionem, de uiris excellētissimis, qui pulcra et nobilia opera fecerunt auidissimi glorie, sed poeta certe facit hoc cū magna arte et uiro optimo quia per hoc dat tacite ītelligi, q̄ appetitus glie ita īdifferenter occupat omēs q̄ etiaz parui artifices sunt solliciti circa illā acquirendā, sicut uidemus q̄ pictores apponunt noia opibus, sicut scribit ualerius de pictore nobili etc. Excludit odorosius, q̄ ad culpā necāo sequitur pena, il fio. i. fenduz. s. penaz et suppliciū, se paga qui. i. punitur di tal supbia. i. tam supbā gloria. Et dicit q̄ ht bonuz pactum q̄ nō tardant penitentiā usq ī fine, vnde dicit et anchor nō serei qui. i. ī isto purgatorio, ymo essem relegatus extra cū aliis, se nō fosse che mi uolsi adio, a quo recesserā per supbiaz, possendo peccare, quia ī uita homo potest peccare p libertatē arbitrii. Et sic odorosius tacite cōmendat felicitatez nri poete, qui bono tempore conuertit se ad eū, et admonet unūquēq3, ut nō sit tardus ad penitentiam.

O uana groria de le humane posse
Cō poco uerde ī sula cima dura
Se non e giūta dalletati grosse.

Hic poeta occasione p̄dictorū exclamat ad dissuasionem ī anis glorie, ~~ondens~~ q̄ inutilis et uanus est eius appetitus, quia paucissimi p̄ proficientes ad summū glie, et ciz peruenerint

rarissime gloria diu durat. Et quia ista lr̄a
uidetur nō modicā obscura, uolo te notare q̄
multi multa uana dixerunt ad illius exposi
cionem. Aliqui ēm dicunt q̄ gloria paruum
durat et cito arescit, nisi attingatur ab eta
tibus grossis .i. ab antiquis sapientibus, qui
sciuit uti ea moderate, sed istud nichil ua
let, quia multi Juuenes ītēporantes munda
nā gloriā obtinuerūt sicut Alexander ma
cedo cuius pectus fuit [illegible] īsaciabile
glie. sapienti uō clarissimū est spernere
gliam, etiā studio uirtutis acqsitā. Alij
aūt uidentur subtilius dicere, exponentes
q̄ glia parū durat, nisi attingatur a magnis
īntellectiōibus, sed ista expositio est alienis
sima a mente auctoris, qui dicitur sine ui
detur uelle et sic est q̄ quocūqꝫ tempore
aliqui perueniant ad sūmā gliam, licet nō
tot quot sub conuentiōibꝫ magnis, ita q̄ si
tpre Alexandri magni fuerunt magni fa
mosi sicut Ar̄, plato et alij. et tempore
Augusti Titus liuius et Trechus tamen
alijs temporibus fuerunt et ante et postea
uiri famosissimi sicut homerus boetius Aue
roys. Sed ne uanus uidear discurrendo p̄ plu
ra, dico breuiter, q̄ uera ītentio poete est, q̄
fama uel glia alicuius debet diu durare ī
culmine oportet q̄ coniungatur etatibus gr
ossis .i. rudiū hoīū ītellige p̄ respectu ad se
uerbi g̊. fama platonis nō diu uiguit ī alto
quia Ar̄ subtilior diminuit et obfuscauit
gloriā eius, sed quia post Ar̄ nō uenit alius
subtilior ideo fama adhuc uiget. Hunc
uide litteram dicit poeta, arguens amorem
proprie excellentie ī hoībꝫ. O uana gloria
de le humane posse .i. humanarum poten
tiarum et studiorum hoīū sicut armorum scie
tiarum artiū, cū poco dura uerde .i. q̄ breui
tempore uiret. q.d. q̄ cito arescat. ī su la cīa
.i. ī sūmo apice. Et notanter dicit ī cīa
quia fama multorū durat ī longū tēpus
sed nō excellentia singulari. Salito se nō e
giunta da letate grosse. quia si coniungeretur
subtilibus nō duraret uerbi grā si fuisset
plures tempore uirgilij, qui scripsissent
de eadem materia uel simili equo ul' eque
bene fama eius nō durasset iam per tot
secula ī alto apice.

Credete cimabue nela pintura
Tener lo capo, e ora ha giotto il grido
Si che la fama di colui e scura.

Hic poeta confirmat dictū suū per exempla
moderna que clare manifestant expositionē
factam. Et primo ponit exemplū duorū coa
uium suorum, quorum unus noīe Cimabos
fuit excellens pictor, Alter noīe Giuotus
et fuit excellentior illo, ideo cito derogauit
glorie eius. Ad litterā ergo dicit poeta, uel
odorosius, Cimabo ciuis florentinus, cre
dette tener lo campo nella pentura .i.
uictoriam glorie ī arte pingendi, sed spes
eius est delusa, quia reperit se ī etatibus
grossis ymo subtilioribus Unde dt̄. et ora
ha giotto il grido .i. rumorē fame et glie
si che la fama de colui .s. Cimabouis e
scura. Et nota hic lector, q̄ poeta noster
merito facit commendationē Giuotti rōne
ciuitatis, ratione uirtutis, rōne familia
ritatis, de isto naqꝫ Giuotto facit īuen
cionem et laudem. Alij duo poete flore
tini .s. petrarcha et bochatius q scribit
q̄ ita tanta fuit excellentia īgenij et ar
tis huius nobilis pictoris, q̄ nullam rem
rerū natura produxit q̄ iste nō repre
sentaret tam propriā, ut oculus uiuētiū
sepe falleretur, accipiens rem pictā pro
uera. Accidit autē semel, q̄ dum Giottus
pingeret padue, adhuc satis Juuenis
unā capellam, ī loco ubi fuit olī theatrū
siue harena dantes peruenit ad locum
quē Giottus honorifice receptū, duxit
ad domū suam, ubi dantes uidens plures
īfantulos eius, sūme deformes, et ut a
cto dicā simillimos patri petiuit, Egregie
magister nimis miror q̄ cū ī arte pic
toria dicamini nō habere parē. unde est
q̄ alienas figuras facitis tā formosas, ue
stras uō tam turpes. Cui Giuotus sub
ridens, cito respondit et presto, quia pin
go de die, sed fingo de nocte. hec responsio
sūme placuit dāti nō sibi esset noua
cū īueniatur ī macrobio li° saturnaliū
sed quia nata uidebatur ab īgenio hoīs.
Iste Giuottus uixit postea diu nā mor
tuus est Mccc°xxxvj°. Et sic nō q̄ Giuo
ttus adhuc tenet campū, quia nundum
uenit alius subtilior eo cū tū fecerit ali
quā magnos errores ī picturis suis, ut
audiui a magnis īgenijs. Ista pingendi
et sculpendi habuit olim mirabiliores ar
tifices apud grecos et latinos, ut patet
p̄ pliniū ī naturali historia.

Cossi ha tolto luno alaltro guido
La groria dela lingua e forsi e nato
Chi luno e laltro chacciera del nido.

Hic poeta adducit exemplū aliorū mo
dernorum, quorū uterqꝫ fuit pulcer īuentor
rithmorum ī lingua materna, unus uocatus
est Guido quinicellus de bononia, de quo
et eius laudibus habes ītra capitulo
xxvj°. Alter uō uocatus est Guido de

caualcantibus de florentia sine comparatione excellentior eo, quia fuit magnus phus, de quo iã multa dicta sunt ĩ Inferni x°, ubi poeta cõmēdauit eũ a sciã. hic cõmendat eũ ab elloqñtia dñs. Lun guido .s. caualcante, ha tolto coll .i. simili modo, sicut Giottus florentinus, alaltro guido, .i. mõ de gemuicellis bononieñsi la gloria dela lingua .s. dicendi ĩ lingua materna. Et hic notã qp iste sicut et Guido ita dantes fuit homo multũ specculatiuus, tardi loquus, faciens subtilia et subita stornata. Acadit aũt semel qp Guido cogitabundus deambulabat solus, iuxta s. cẽtm Johẽm ĩ florẽtia cũ quidã miles florentinus, nõie bertus de burnelleschis, superueniens cũ alijs socijs clamauit super eum dicens. Ecce guido cum tm̃ cogitauerit, qp inuenerit deum nõ esse quid faciet. Cui guido presto respondit dñi potestis dicere iuxta domũ urã quicquid continuo placet et euolauit a facie eorum quia erat agilimus ut capriolus, tunc illi respicientes unus alterũ cepit dicere, qp Guido erat unus ĩmemor, quia id quod responderat nichil portabat, cũ nõ huit plus facere ibi q̃ ceteri ciues. Hoc guido minus quibus dñus bethus dixit, ymo uos estis ĩmemores, qui nõ ĩtellexistis eũ, ipe dixit nobis honeste maxiaz uerecondiaz, quia si bene aduertitis, arche sunt domus mortuorũ, quas dicit esse uestras domos ad ĩuectendum, qp uos et uestri uulgares alij ignorantes ad comparationez scientoruz summitis peius q̃ hoĩes mortui et sepulti et ideo cuz simus hic simus ad domũ urãm tunc illi ĩtelligentes eo hoc pertum scorna guidonis laudauerũt auctorem et ĩterpretẽ eius, et subdit poeta, e forse e nato .s. aliquis excellẽtissimus elloquens, et dicit sĩgnãter forte quia uerecõde loquitur de se ipo, che luno e laltro .s. utruqz guidonez, chacciera del nido .i. de domo fame, quã pulcre describit Ouidius ĩ maiori et certe hic pẽlarũ nõ solũ expulit illos de possessione, sed et omnes alios ante se et post se, usqz ĩ hodiernã diem. Aliqui tamen uollũt qp poeta noster hic loquitur de quodã tertio guidone polenta nouello sub quo uixit et mortuus est qui fuit uir satis ĩtelligens et elloquens sed non Credo.

Non ce el mondan romore altro
chun fiato

Di uẽto chi or uien quĩa or uien
quindi

E muta nome pche muta lato.

Nunc poeta ex dictis concludit uanitatem fame, assimulans eã uento unde dicit el mondan romore .i. fama loquax, nõ e altro chun fiato di uento, et est optima similitudo, quia fama est uolatilis uelut uentus et cito pertransit magna spacia terrarũ cũ magno rumore unde Virgilius. Fama malũ quo nõ aliud uelocius ullũ, nobilitate uiget, uiresqz acquirit eundo, parua metu primo et̃c. talis recte est uentus unde dicit chi or uien quĩa, et or uien quidi .i. nũc ab una plaga mundi nũc ab alia, e muta nome pchẽ muta lato quia unus et idez uentus habet diuersa nõia, et diuersas uires ĩ partibus diuersis, ita est recte de fama et gloria, quia illud quod ẽ laudabile apud unã gentem, est uituperabile apud aliã, sicut ẽt dux venetiarũ qui est tam uenerabilis apud suos, si accederet ad partes uicinas, ne dicã barbaras, certe irrideretur, cũ cornu suo, quod portat ĩ capite, sicut etiã uentus uenit iterduz cuz magno ĩpetu, et oĩa prosternit ita et fama sepe facit magnos motus sz cito deflat et uanescat sicut uentus.

Che uoce haurai tu piu se uechia
sandi

Da te la carne che se fossi morto

Anci che tu lasciassi il pappo el didi.

Pria che passir mille ãni, ch piu
corto

Spacio aleterno chun muouer
di ciglia

Al cerchio che piu tardi ĩ celo e torto.

Hic poeta sine odorosius ostensa uanitate fame, ostendit eius breuitatez, et est lra fortis sed ĩ effectu uidetur uelle dicere qp fama hoĩs que durat mille ãnis, ymo mille milibus si sit possibile parua nõ nulla est si compeditur ad eternitatez, quia finiti ad ĩfinitum nulla est proportio dic ergo odorosius tu .s. dantes qui appetis gloriã che uoce aurai piu q.d. parum plus uel nichil plus fame habebis, se tu sandi .i. separas et diuidas la carne uechia da te .i. si moreris ĩ senectute, che se fossi morto anzi che tu lasciassi il pappo el didi .i. ĩ infantia quando nesciebat adhuc expedite loqui, et nõiare panem et denarium

et hoc dico, pria che passi mille āni che spacio
piu corto abeterno .i. respectu eternitatis īfinite
chun mouer de cilglia .i. q unū instans ī diuisi-
bile sit breue, al cerchio .i. celo, che piu tardi
ī celo ce torto .i. respectu none spere quem
mouetur ī centū ānis uno gradu. Aliqui tn̄
exponut q poeta loquitur hic de circulo Go-
dilia, qui est tortiosus, sed nichil esset dicē.
hic ideo cū dicit ce torto debet exponi .i. tor
quetur mouetur uoluitur circulariter .i.

Colui che del camin poco si
piglia
Dināzi ame, toscana sono tutta
E ora apena ī siena sen pispiglia.
Onde era sire quādo fu distrutta
La rabia fiorentina che superba
Fu aquel tempo si come hora putta.

Ista est quarta et ultima pars generalis, ī qua
poeta describit aliū spm modernū superbū, ra
cione status et potentie temporalis, ut ondat
breuitatē uane glie. Ad cuius ītelligentiā est
sciendum q iste fuit quidā noīe prouinca
nus siluanus dnus nobilis ciuitatis Senar,
qui cū gente regis Manfredi dedit illū terri
bilem conflictū florentinis ad motē aptū
de quo plene dictū est ī īferni Capo. decimo.
et capitulo xxx secūdo, hic prouincianus, in
M cc lxviiijo, cū comite Guidone nouello et
gente Manfredi uenit ī obsidionē ad quod
dā castrū quod dicitur cole ī comitatu flore
tie, et fuit mille quadringentos equites, et
octo milia peditū. Tunc florentie erat qdā
uicarius karoli ueteris noīe Zānes bertaldus
qui cū sua gente gallica et florentinis, iuit
contra pdictos senenses timentes sibi uolue
runt recedere sed ī recessu fuerunt ī uali ab
hostibus, et finaliter debellati, prouincianus
captus decapitatus fuit ī campo p dictū Zā
nes bertaldum, cuius caput abscissum affixū
fuit haste longe et circūportatū p campū,
ex quo fuit uerificatū et declaratum respon
sū auguris siue demonis qui pdixerat sibi,
ibis pugnabis uinces nō morieris ī prelio et
tuū caput erit sublimatū sup cetera pau
cis senensibus, parū fuit a florentinis ī ui
dictā eorū, qui fuerat occisi paulo ante ad
montē aptū. Hunc ad lrām, dicit Odoro
sius nostro poete, Colui che del camin si
poco piglia, quia ibat totus contractus per
cornicem, dinanzi ame, quia precedebat
ipsum, sono tutta toschana, quia fuit ad tpus
famosus ī tota tuscia, et ora .i. nūc de pnti
Mccco, apena sen pispiglia .i. uix susurrat
et memoratur siue murmuratur de eo tacite
ī siena, patria sua ubi fuit magnus et magni
ficus dnus, qto ergo minus ī florentia ul' alibi,
et ondit gloriā eius, p uictoriā magnā, quā
fuit de superbia florentinorū dns, Onde era
sire .i. cuius ciuitatis senarū erat dnus, quā
do la rabia florentina, plebis furiosa floren
tie, que tunc erat ītollerabilis, fo distructa .i.
debellata et prostrata, et sic una superbia pu
niuit ut est de more, unde dicit, che fu supba
aquel puncto, quia contra consiliū omniū
sapientū, uoluit ptinaciter ire contra hos
tes, ad extminiū suū, si come ce or putta
.i. laxiua uana auara sicut meretrix .i.

La uostra noīança e color derba
Che uiene eua, equei la discolora
Per cui ella esce de la terra acerba.

Hic poeta siue Odorosius tangit ex dictis mu-
tabilem fame et similitudinē herbe dicens,
La nostra noīanza e color derba che uiene e
ua, quia nūc uirescit nūc arescit, et dicit
q qui dederat eā aufert eā .s. sol. unde dt.
e quei per cui ella .s. fama tamq herba usco
acerba de la terra .i. nata est tenella nndū
matura, la discolora .i. aufert sibi uiridita
tem. Et bene assimilat famā herbe que
uirtute solis tpre primi ueris egreditur acer
ba ex terra, postea processu tpis caliditas
temporis crescendo discolorat ut exsiccat
eā, sicut patet ī messibus, Ita fama huma
na que nō habet radicem stabilem, paula
tī ī tempore mutatur et amittit uiriditatē.
Et ita uidetur dicere q tempus est illud
quod dat et tollit famā hoīū, ideo nō q
gloria humana est quedā umbra uel au
ra uolatilis, quā qui dant, hoīes accipiunt
ī tempore, unde sepe uidemus q qui
erat gloriosus heri, hodie est ignominiosus.
Stultitia est ergo ponere spem ī deposito,
quod locauerit penes instabilem et pfidum,
quia populus est iniquissimus iudex et
ex manibus immo linguis eius pendent fa
me hoīū, et tamen nulla est fama tāta
humilitas que dulcedine glia nō tangatur.
unde Tulius uix inuenitur aliquis qui suis
ptis laboribus nō desideret gliam, quasi
mercedem rerū gestarū, sicut affricanus
maior et magnus pompeius, et alij duces
cupidissimi glorie. Sed hic oritur dubitacio
quia uidetur q auctor contradicat sibi
qui ī inferno dixit q homo qui moritur
sine fama uanescit uelut fumus ī aere
et spuma ī aqua, hic uō assimilat ipam

famã vento et herbe. dicendũ breuiter est q
bñ dicat hic et ibi, quia ad virtutẽ sequitur
fama et gloria, et homo potest licite appette
re honorem laudem et gloriã de merito suo,
et si referat hic ĩ deũ, nõ ĩnocamentũ p̃ximi,
sed nõ debet ponere feliciatatem suaz ĩ ea, nec
subire de ea, Ideo hic dãnat superbã gloriam
et merito, quia hic tendit ad penitentiam.

Et io alui. tuo ver dir mincora
Bona humilita egran tumor mapiãi
Ma chie quel di cui tu parlaui hora:
E que rispuose. Prouenzan saluani
Et equi p̃che fu presumptuoso
A rechar siena tutta ale suo mani.
Ito e cossi, eua sença riposso
Poi che mori cotal moneta rende
A sodisfar chie di la troppo oso.

Hic poeta laudat dictũ Odorosij, et petit de
p̃dicto sp̃u dñs, et io alui. simple dixi illi
Odorosio, tuo dir vero mincora .i. ponit m̃
ĩ corde, bona hũilita egran tumor mapiani.
.i. mittigas ĩ me magnã inflacionez vetose
glorie. hoc dicat quia ipse multũ aliquãdo
amauit gl'iam, et petit, ma chie colui di
cui tu parlaui hora. ille famosus tuschus
de quo dicebas mihi nũc. Et ponit respon
sionez Odorosij, qui manifestat nomẽ et cul
pã illius sp̃us, unde dicat, quegli .s. Odo
rosius, rispuose prouençan saluani et qui
ĩ ista graui pena, et ecce cãm, perche fu
p̃sump̃tuoso. Temeritas est una de filiabz
superbie, arechar siena tutta ale suo mãi
.i. ad reducendũ totaz patriã suã ĩ suam
potestatem. fuit eñ senensis gloriosus et va
nus. Et tangit diuturnitatem pene ult^a
grauitatẽ dicens. Ito e cossi euan senzia
risposo poi che mori. iã xxxviii^o ãnis.
Et ondit q pena corespondet culpe di
cens, chi e troppo oso, .i. quicq3 est nimis
audax, quia superbire nõ est aliud q̃ super
alios velle ire, di la. s. ĩ mũdo viuentibz
rende cotal moneta .i. luit penã tã dignã,
asodisfar .i. ad satisfaciendũ diuine iusti
ciae.

Et io se quello spirito chatende
Pria che si penta lorlo dela vita
Qua giu dimora, e qua su nõ ascẽde.
Se buona oration lui nõ aita
Prima che passi tempo quãto visse
Come fu la venuta lui largita:

Hic poeta mouet unã dubitacionez, circa dictum
sp̃m, et breuiter petit quõ iste peruenerit ad
purgatoriũ, qui deberet esse extra, quia tarda
uit penitentiã usq3 ad mortez, unde repetes
illud quod iã totiens dictũ est dicat, Et io, si
ple dixi Odorosio, se quello spirito chatende
.i. expectat, lorlo. extremitatẽ de la vita pria
che si penta dimora la giu, ĩter alios relegatos
e nõ ascende qua su, ad verũ purgatoriũ, se
bona oratione, alicuius viri iusti, nõ aita lui
ĩpetrando gratiã apud deuz, sicut audies ĩfra
de alio sp̃u senensi qui fuit adiutus p̃cibus
sancti viri, prima che passi tempo. s. tantũ
quanto visse. s. ĩ peccato sine penitentia. co
me fu la venuta largita alui. i. qualiter ergo
fuit donatus et cõcessus sibi accessus ad pur
gatorium.

Quando viueua piu glorioso disse
Liberamente nel campo di siena
Ogni vergogna deposita sasisse.
Eli p̃ trar lamico suo di pena
Che sostenea nela pregion di Carlo
Si condusse atremar p̃ ogni vena.
Piu nõ diro e scuro so chio parlo
Ma poco tẽpo andra ch tuoi vicini
Farãno si che tu potrai chiosarlo.
Questa opra li tolse quei confini.

Hic poeta ponit responsionem Odorosij ad qu
esitũ suũ qui breuiter respondet q prouincia
nus promeruit istaz gr̃am adeo pp opus piũ
quod cũ summa utilitate et benignitate fecit
pro amico ad suppnia pro necitate. Ad cuius
rei ĩtelligentiã clarã, volo te scire q cũ quidã
amicus prouĩcianus captus ĩ cõflictu Coradini
detineretur ĩ carcere Karoli victoris adiudica
tus morti, nisi infra certũ breuẽ terminuz
soluisset. x. milia aureorũ. Ipse exposuit se
ad medicandũ suffragia pro redemptione
amici. Hã posito bãcho cũ tapeto ĩ platea ci
uitatis cepit hũiliter rogare unũquẽq3 ut
conferret redemptioni illius, et sic ĩ breui col
lecta pecunia necessaria liberauit amicum.
Ad litterã ergo dicat poeta. Ille Odorosius
disse, prouĩcianus predictus. Liberamente

sa fixe .i. firmauit et collocauit se, nel capo di sena .i. i platea senarum que uulgo appellatur ibi campus et est pulcerrimū forū, quasi cir cularē aarautu magnis pallacys, et i eis circuitu solent deambulare nobiles et hono rabiles ciues, i medio uō negociantes, ideo prouincianus habilius fecit istaz procurationē pecunie ibi, et dicit quando uiuea piu glori oso .i. i illa gliosā ciuitate, disposta a ogna uergogna, quia uerecūdia magna uidetur, quando dn̄s rogat seruū, ut minor ma iorem. Et tangit sūmā hūilitatem prouin ciani dn̄s, ese conduse atremar p ogni uena .s. rogando, quo nihil est durius et uerecun dius, Jdeo bene exclamat Seneca 2° de be neficys, o uiciosū uerbū multi dimisso sep dm̄ rogo et ecce, p trar lamico suo .i. uoca batur tunea captus apud tagliacociū exp ectabat decapitari, ide dicit, de pena che sostegna nela pgion di carlo .i. Karoli regis ueteris. Et sic uide q prouincianus redemit amicū de manibus Karoli, qui nō potuit postea se redimere de maibus uicarij illius et concludit Odorosius, questa opera tātē hūilitatis et caritatis, La tolse quei cōfini .i. liberauit eū, aloco confinatorū extra purgatoriū. Et excusat se predicens sibi suum exiliū, unde dicit, piu nō dico, qr bene itelligenti pauca uerba sufficiunt, e scuro so chio parlo, quia dixerat q pro uincianus cōduxerat se ad tremendū p omnē uenā, ma poco tempo andara, qr forte bienium transibit, che tuoi uicini .s. florentini, faranno si, expellendo te de pria che tu potrai chiosarlo .i. declarare alys, qr cū tremore et pudore disces rogare alios et facit parenthesim :..)

Di pari come buoi che
uano agiogho
Mandaua io cō quella
anima charcha
Fin chel sofferse il dolce pedagogho.

Postqz i superiori capitulo proxime pcedenti poeta noster tractauit et determinauit de purgatione supbie etiaūs gl'ie i spiali que est filia primogenita supbie. Hunc cōnter i isto c°. xy°. docet nos uitare utrūqz uiciū. Et pns capitulū, potest breuiter diuidi i tres partes generales. In prima quarū des cribit suū apparatū, ad sequētes materiā, et tangit ipam materiā dicendorū. In secūda pte, pcurrit breuiter multa memorāda exempla supborū ondens miserabiles ef fectus superbiarū ibi. Vedea colui. In tertia describit unū angelū, qui mūdat eū a ui tio supbie, et dirigit ad secūdū circulum i quo purgatur inuidia ibi. piu era gia. Ad primū ueniens dico q poeta primo describit apparatū suū, ad sequentem mām, quā pro ponit, sed pmittit cōtinuatione dictorū ad dicenda, p una pulcrā cōparatione et clarā dns, Jo mādaua cō quella aīa carca, .i. Odoroso onerato pondere saxi. di pari .i. pariter et equaliter, come buoi che ua no agiogho. Et est propria cōparatio, sicut eī taurus supbus ponitur sub iugū, ut do metur et fiat hūilis et mansuetus, ita q discat nō ferre amplius cornu uel pede. Ita nūc Odorosius supbus positus erat sb saxo, ut domaretur et efficeretur humilis et mansuetus, et obliuisceretur nō ferre alios lingua. Et dantes qui siliter fuerat supbus ibat par cū illo, ut habilius loqu eretur secū, et disceret iclinari et hūiliari et dicit, fin chel sofferso il dolce pedagogo .i. donec permisit mihi magister et dux meus uirgilius, nec rideas de ista meth afora tāq pueruli, quia Ar̄ ponit eā Lib° ethicorū, uirgilius ēī figurat ratione, que ducit et regit passionē, et disciplinat sic pedagogus puerū. dicitur ēī pedagogus a pedos q e puer, et goge q est ducere, quasi ducens puerū et dicit notanter dulcis quia pedagogus solet uideri terri bilis et amarus scolari suo. Jste uō erat benignus et carus.

Ma quando disse. lassa loro e uarcha
Che qui e buon cola uella e co remi
Quātunque puo ciaschun pīger
sua barcha.
Dritto si come andar uuolsi rifemi
Cola persona, auegna che i pensieri
Mi rimanessono e chinati e scemi.
Jo mera mosso e seguia uolentieri
Del mio maestro i passi e amedue
Gia mostrauan come erauā legieri.
Et el mi disse, uolgi liochi i giue

Buon ti sara per tranquilar la uia
Veder lo letto dele piante tue.

Hic poeta premissa continuatione describit suam dispositionem ad tractatum sequentem et dicit quod ad preceptum erexit se ubi ibat primo incuruatus cum odorosio dicit ergo dicit ergo, ma rifremi dritto co la persona sicome uolse andare .i. sicut est naturale et raxonabile homini ire recte. Rectitudo enim arguit nobilitatem unde cum natura fecerit cetera animalia prona ad terram solum hominem fecit rectum ad celum ut dicit Cicero ouidius. Salustius Iuuenalis et omnes sapientes et dicit Auegna che i pensieri mi rimanessero chinati e scemi. q.d. quod erexissem me sursum tamen pondus carnis inclinabat me ad terram, quia ille Odorosius predixerat sibi dicendo quod graue sit rogare, sic ergo erexi me quando uirgilius disse lassa lui .s. odorosius. e uarca .i. transi ad nouam materiam et assignat optimam materiam dicens che .i. quia e bono .i. utile et necessarium, ciascun pingere sua barcha .i. promouere ingenium suum quod assimilatur naui, ut patuit in principio primi capituli huius purgatorii, quantunque po. q.d. totis uiribus ingenii qui .i. in isto loco procelloso co la uella e co remi .i. cum speculatione maiori et minori. Et hic nota quod methafora nauis est propriissima ad propositum sicut etiam nautam oportet uti omni arte et ingenio ad euenandam nauem de loco periculoso ne incurrat scopulum, ita oportet nunc poetam facere ad euadendam aciem alarum superborum, ut incurrat naufragium et ostendit modum nauigandi ultra aquam amaram tangens bonam dispositionem utriusque unde dicit Io meco mosso, iuxta preceptum uirgilii, e seguiua uolentieri auidus mouere i passi del mio maestro come erauamo legieri, ipse per se et ego per eum et ei me disse uolgi li ochi in giuse. q.d. conuerte speculationem tuam et fige remum in aquam .i. stilum tuum in maram amaram istorum superborum, ut uideas naufragia eorum et euadas unde dicit buon ti sara o superbe ueder lo letto de le piante tue .i. considerare uiam superborum quod iacent prostrati per terram, per tranquillar la uia .i. ad alleuandam uiam, que erat alta et laboriosa. Et hic oritur dubitacio quare poeta noster supra finxit exempla humilium esse sculpta in alta rippa in marmore alto, hic uero finxit exempla superborum esse figurata in terra, et calcari a pedibus ambulantium, dicendum breuiter quod elleganter hoc fingit, ut insinuat uel innuat, quod qui se humiliat exaltatur et efficitur clarus, qui uero se exaltat humiliatur et fit obscurus.

Come per che di lor memoria sia
Soura i sepolti le tombe terragne
Portan segnato quel chelli eran pria.
Onde li molte uolte si ripiange
Per la puntura de la rimenbranza
Che solo a pij dar de le calcagne.
Si uidio li ma di miglior sembianza
Secondo lartificio figurato
Quanto per uia di for dal monte auanza.

Hic poeta manifestat formam figurarum apparentium ibi per unam comparationem a tumulis ciuitatum ualde, et uult dicere in summa quod sicut petre que tegunt sepulcra mortuorum in terra habent sculptam figuram sepulti, ad memoriam eius, ita quod transeuntes per ipsas in claustro, firmat se et respicit, et incitatur iterdum ad lacrimas considerans quis fuit homo qui iacet ibi ita similiter erat nunc hic apparentes diuerse ymagines eorum superborum et superbiarum, Ordina sic literam et construe si uidio li in primo circulo figurato, quanto auancia per uia di for dal monte. q.d. totum illud spacium quod facit uiam circa montem, quam uiam iam supra uocauit corniciem. Ita quod tota illa uia ubi puniebantur superbi, per quam nunc ibant, erat tota plena uariis figuris, et dicit ma di migliore sembianza .i. apparentie secondo lartificio quia subtilius et artificialius uidebantur figurate, quia non arte humana sed diuina modo supra dicto. come le tombe terragne .i. sepulcra facta in terra, quia facta in muro al alto non facerent ad propositum portan signato .i. figuratum sopra i sepolti .s. mortuus quel che eran pria .s. talis uir sapiens uel potens per che di lor memoria sia, et ad utilitatem uiuorum unde dicit unde le molte uolte se ne piange .i. ploratur a respicientibus per la puntura de la rimenbranza .i. ex pietate et compassione recordationis, quia uenit in mentem quis fuit et quid nunc est et dicit che .i. que recordatio solo a pij de le calcagne quia solum homines pii mouentur memoria mortuorum, non impii. Et hic non gratia comparatio facit mirabiliter ad propositum sicut enim ambulans per cimiterium uel claustrum ecclesie, uidet figuras mortuorum et considerat quod non sic est amplius homo sed uermis et puluis propter quod si est homo bene dispositus mouetur ad compassionem et recordatur se moriturum. Superbus uero

obstinatus nō terretur timore uel memoria mortis. Ita nūc poeta uidens figuras suꝑborū qui fuerāt tā alti et gloriosi ī mundo, nūc ita deiectos et prostratos considerans, qui fuerāt et qui erant factus humilis, condolebat misie humano et irreparabili superborū. et uidebat altam gloriā eorū sub pedibus cōculcatam :.

Vedea colui che fu nobil creato
Piu chaltra creatura giu del
cielo
Folgoregiādo scender da un Lato.

Ista est secunda pars generalis, ī qua poeta docet uitare suꝑbiam ꝑ currens multa memorā da spectacula superborū. Et primo īcipit a maxima oīuz superbiarū, que nūq̄ hūit parē .s. a suꝑbia primi angeli, qui uoluit fieri silis altissimo. dicit ergo Vedea colui .s. lucifer um qui primo occurrit mentis oculis eius, che fu nobil creato piu chaltra creatura, qꝛ plus recepit de luce et gratia a creatore. scender giu dal celo folgoregiando, cū superbia sua da un lato .s. ab hemisperio īferiori, ut plane dictū est finali capitulo inferni. Et sic nō qꝛ sicut scribit petrarcha ī simili cāu, dans remediū contra suꝑbiaz. fundamentū uere uirtutis ē hūilitas nec tanta claritas ulla ē, quā superbia nō obscurat. Sat ille qui clarissimus creatus se ipm extollens, nō soluz obscurus sed princeps fieri meruit tenebrarū, ergo bene ad summaz suꝑbiaz, secuta ē summa ruina.

Vedea briareo fitto su dal telo
Celestial giacer dalaltra parte
Graue ala terra ꝑ lo mortal gielo.

Vedea timbreo, uedea palade e marte
Armati ancora ītorno al padre loro
Mirar le menbra de giganti sparte.

Hic poeta describit secūduz actū et effectū suꝑbie maxime, s̄m figmenta poetarū .s. Briarei maximi gigantis, qui uoluit eripere regnū summo ioui sicut lucifer ꝑsumpsit contra omnipotentē deū Ideo fulminatus est cū aliis gigantibus de isto briareo et fabula gigantū dictū Inferni capo. xxxio. et alibi sepe. et dictuz est quid fictio importet allegorice. Ideo nō plura hic dicit ergo. fitto dal celo celestiale .i. a fulmine, giacer graue ala terra, ꝑꝑ magnitudinē corporis, ꝑ lo mortal gielo. quia mors addit corpus gelidū, extincto calore nāli. et calor superbie erat extinctus ī eo. dalaltra parte .s. ex opposito Luciferi, et tacta fulminatione unius gigantis, maxime terribilis, tangit unā fulminationez ceterorū gigantū, ī eodem bello giganteo, quos oms Iupiter cū filiis suis fulminauit, dicit q. Vedea anchora Timbereo .i. uidebā et apollinem, qui sic dicitur a timbra īsula, pallade que et minerua dicitur a marte, qui est deus belli, et oms dicuntur filii Iouis, armati .s. apolo sagittis, palas scuto et hasta, mars oībus armis, Intorno al padre loro .s. iouē, mirar le menbra de giganti sparte .i. desptta a fulminibus, et sparsa per campos flegre, ī regione thesalie, ut dictū Inferni capo. xiiii. Et h lector uolo te notare unū, pro itelligentia huius littere, et exposicione multorū ipsorum auctorū, s3 qꝛ antiqui phi, et poete licet uiderentur ponere plures deos et deas, tn̄ de rei ueritate ponebāt unū deū, qui est causa oīuz rerum, sed poete ꝑ tot deos et deas ītelligebāt uarias potātes, uirtutes et effectus unius dei. Ita qꝛ unus et idem Iupiter erat Apolo et pallas ī sapientia. Mars ī potentia. Mercurius ī elloquentia. et ita de multis, quod totum mirabiliter et clare expressit Valerius Soranus poeta latinus ī duobus uersibus sic dicens. Iupiter oīpotens regū rerūq3 deūq3. Progenitor genitrixq3 deū, deus unus et oms. ut scribit Augustinus de ciuitate dei, de mente uarronis, Modo ad propositū, poeta nō uult aliud dicere h nisi qꝛ deus sua sapia et potentia fulminauit gigantes .i. superbos ꝑsumentes contra eum, sicut semper fecit et faciet.

Vedea menbroth a pie del grā lauoro
Quasi smarito e riguardar le gienti
Chen sennaar cō lui superbo foro.

Hic poeta describit aliū actū et effectū suꝑbie .s. magni gigantis Nembroth, quē describit īferni capo. xxxio. a magnitudine sua, a sono terribili cornu, ab ydiomate, nō intelligibili, a catena quo erat ligatus. Hunc uō describit eū singulariter, a suꝑbo ope quo uoluit ascendere celum, et effugere diuinū iudiciū, Ad quod est sciendū, qꝛ ut habetur ex libro genesi, et Iosepho libro antiquitatū, gigantes fuerūt tempore diluuii, sed post diluuiū Nembroth pronepos, noe fuit gigans corpore magnus, uiribus fortis, qui uenatiuz obtinuit ꝑncipatū, et primus īcepit ī pa re gentibus rudibus, cuius persuasione ab hominibus illius temporis, cōiuratū est cōtra celuz, et īceptuz opus est, ī sanaar regione Caldee circūdata flumine Eufrate uel Eufrate ex quo Nembroth nō soluz felix sibi. sed etiam deus suꝑbe uidebatur. Nā ut ferunt usq3 hodie

umbra turris alonge uidetur ad instar montis elleuati ad nubes. Sed dei iudicio pars alta corruit, sed quod debebat esse frenum homini superbo fuit irritamentum illi. Nam nembroth quod destructum erat reparauit sed immissa confusione linguarum, in diuersas regiones orbis cum diuisis ducibus recesserunt. Sic nembroth solus cum suis remansit in regno, uel ut aliqui uolunt recessit in persas. Ad litteram ergo dicit Vedea nembroth apie del gran lauoro .s. turris babel quasi smarito confusione sermonum e riguardar le genti .s. fratres et socios che senniaar contrata colui .s. nembroth superbo superbi foro. Et hic nota lector quod numquam credo fuisse maius uel mirabilius opus in terris de quo mirabilia scribit Quintus curtius libro iiij° de gestis Alexandri, dicit enim quod semiramis condidit babilonem, cuius murus habuit in latitudine xxx. pedes, ita quod quadrige sine periculo occurrebant sibi. Altitudo fuit .L. cubitorum, circuitus totius operis habuit ccc° Lxviij°. stadia. Eufrates magnus fluuius interfluit urbem, cuius pons est miratus inter mirabilia orientis. In hac urbe superbus Alexander stetit diutius quam in aliqua alia, cuius luxuria maxime nocuit militibus suis. Nam ibi precio parentes uendunt libidinem filiorum, sed postea Cyrus rex persarum superbissimus, de quo dicetur paulo post, flumen husliauit, et superbam babiloniam domuit, quam euertit xerxes uero ut dicit, babilon metropolis caldeorum cuius muri xlvj. passuum per quadrum ab angulo in angulum quod est simul Lxiiij° milia.

O niobe con che ochi dolenti
Vedea io te segnata in su la strada
Tra sette e sette tuoi figlioli spenti.

Hic poeta describit aliud actum et effectum superbie unius mulieris, ad quod est breuiter sciendum quod sicut scribit Ouidius clare vj° maiorum niobe, filia Tantali regis auarissimi omnium, quia ex auaricia nascitur superbia, et uxor Amphionis regis thebarum, post infelicem Cadmum, deuenit per superbiam tantam ad insaniam quod spernebat latonam deam, que dicitur fuisse mater Apolinis et diane ut dicetur plene capitulo huius libri et uetabat illam coli, glorians et extollens se de nobili prole quia habebat vij. filios masculos et totidem feminas, sed in uindictam superbie sue, omnes filij dicuntur sagittati ab apoline, et omnes filie a diana ex quo ipsa conuersa dicitur in saxum. hoc forte indicat quod separatim filij percussi sunt ab Appoline deo sapientie, quia infatuati sunt, et septem filie percusse sunt a diana dea castitatis, quia facte sunt meretrices. Et certe nimis intollerabilis est superbia femine cui natura dedit mollem carnem, humile ingenium, frigidam uirtutem, quas infra terminos uerecundie pudicitie et taciturnitatis decet esse contentas. Ad litteram quam dicit poeta indignatus exclamans O niobe fera uana con che ochi dolenti uedea io te quia indurata erat in saxum .qr. .s. pro nimio dolore impetrauerit itus signata .i. figurata, in su la strada .i. in illa uia sine cornice tra septe e septe tuoi figlioli spenti .i. interfectos. Et hic nota quod sicut scribit Agilius libro noctium athicarum, filij Niobes, apud aliquos poetas fuerunt septem masculi et septem femine sicut apud Ouidium que sequitur poeta noster apud alios tamen ponuntur sex, sicut apud homerum xij. odusse apud alios quatuor et quatuor apud alios tres et tres ideo forte hec fictio importat aliud misterium quam dictum sit.

O saul come in su la propia spada
Quiui pareui morto in gelboe
Che poi non senti pioggia ne rugiada.

Hic poeta describit aliud actum et effectum superbie magnificentissimi regis. Ad quod est sciendum quod sicut potest colligi ex libro regum et Josepho ex libro antiquitatum. saul fuit primus rex Israel, gloriosus inter reges orientales suis temporis, quem querentem patris asinas perditas deus dedit in regem populo Ebreorum, et unctus fecit per Samuelem prophetam. saul fuit alte stature, fortis corpore, pulcer facie, felix bellator, qui multas uictorias obtinuit de multis regibus et gentibus, et magnas fecit predas dictatus exaltatus nimis, tenuit terram a litore Egipti usque ad littus maris rubei felix pulcra prole filiorum. Sed quia contra preceptum domini, seruauerat Agrith regem amalachitarum uictum prelio, reprobatus a domino mutata fortuna in contrarium priuatus fuit uisione futurorum quam deus dederat illi et aliquando uexatur a demone, et sepe perdebat exercitus. hic superbus saul uoluit ex inuidia bis occidere dauid humilem qui contulerat sibi tot beneficia et bis seruauerat eum a morte, quem posset occidere, et in necessitate recurrit ad phitonissam que suscitaret sibi Samuelem. Finaliter cum odiosus esset deo et hominibus, eduxit infeliciter exercitum contra philisteos hostes apud montem gelboe, commissa pugna, cum uideret suos debellari, et filios suos cecidisse mortuos, et se uulneratum petiuit mortem ab armigero suo, sed cum ille recusaret incubuit super gladium, et superbum illum spiritum magnanimiter eiecit ne fieret ludibrium aduersariorum suorum, qui etiam post mortem in corpora seuierunt. Nam capita regis et filiorum portauerunt in hastis per terras eorum, et corpora in muris ad tempus suspensa tenuerunt

talis est finis superborum Ad litteram q poeta noster indignanter exclamat. o psaul, super bisse regum, come parevie qui, figuratus in via morto in sula propria spada, de te ipso interfectus in galboe cum tribus filiis suis et dicit che poi non senti piogia ne rugiada. hoc dicit david audita morte saulis et filiorum maledixit monte galboe ut ros neque pluvia caderet super eos et merito. Nam psaul et si superbus magnanimus tamen fuit qui dum preciret fine suum non expavit non declinavit pugnam et victus se percussit gladio cuius magnanimitatem multipliciter commendat yosephus.

O folle aragne si uedea io te

Gia meça aragne trista in su li strati

Del opera che mal per te si fe.

Hic poeta describit aliud actum et effectum superbie mulieris. Ad quod est sciendum quod sicut scribit Ovidius in vi maioris Aragne fuit femina textrix ingeniosissima de colophon, iam civitatem asie que per superbiam ausa est preferre se palladi que dicitur dea sapientie apud grecos, quia suo ingenio advenit multas artes de novo sicut lanificium et alias palladi. ergo audita temeritate eius in habitu vetule cepit monere eam benigne, ut cessaret a benignitate sua. Aragne autem magis superbiens et indignans minabatur illi, tunc palas venit ad certamen tele secum, et figuravit in sua tela certas laudes deorum. Aragne vero in sua tela artificiosa valde figuravit crimina et convicia deorum sicut adulteria Iovis et aliorum propter quod palas irata percussit eam in capite cum instrumento tele, et illa in furore se suspendit, sed palas continuo vertit eam in vermem sui nominis, et reliquit eam sic pendentem semper intendentem operi tam fragili et caduco quam subtili. Ad litteram ergo poeta indignanter exclamat O folle aragne. i. temeraria mulier. Nam si Niobe de qua dictum est paulo supra greca regina nobilitatis diviciis regno et prole pollens, dampnata est turpi superbia quanto magis aragne femina aliena plebeia, que vili arte tantum intumuit, ut non cederet divinitati, si uedea io te gia meçia ragna, velut si tunc transmutaretur, trista in sula straccie. quia palas laceravit opus eius del opera. i. tale, che mal per te se fe. i. malo tuo et damno tuo. Et hic nota quoque quod ista fabula que videtur feminea et ridicula continet sub se pulcerrimam allegoriam. Nam per palladem debes intelligere virum vere sapientem, per aragne sophistam verbosum, qui cum cruciat se et toto posse laborat, ut faciat aliquod subtile opus, sicut recte faciunt hodie isti moderni logica anglia. sed tale opus durat ad faciendum sicut tela Aragne subtilis non valet nisi ad faciendum vel capiendum muscas volantes et minuta animalia, ita tale opus non valet nisi ad capiendum iuvenes vanos sed non senes vere prudentes, ergo bene finxerunt poete Araneam esse odiosam palladi, que ita confundit et damnavit opus eius.

O roboam qi non par che minaci

Quivi il tuo segno ma pien di spauento

Nel porta un carro senza chaltri il chaci.

Hic poeta describit aliud actum et effectum superbissimi regis, Ad quod sciendum quod sicut legitur libro regum, et libro yosephi antiquitatum, Roboam filius sapientissimi Salomonis, et clementissimi david nepos mortuo patre fuerit in terram sichen ubi convenerat universus populus israel. qui supplicavit regi, ut dignaretur alleviare iugum, quod salomon imposuerat eis. Roboam autem spreto consilio seniorum et iuniorum consilio acceptato respondit superbe quod minimus digitus suus erat grossior dorso paterno et quod si pater percusserat eos flagellis, ipse cederet eos scorpionibus, populus turbatus rebellavit sibi. Nam x. tribus recesserunt tunc ab eo, et prefecerunt sibi Ieroboam regem et adoram thesaurarium petentem tributum lapidaverunt quo audito Roboam terrefactus ascendit subito currum, et cum magna festinantia refugit in yerusalem sedem regni sui, contra quem Sisoth rex egipti, audita seditione, continuo venit, et vastata regione ferro et igne obsedit yrlm cum numeroso exercitu. sed roboam ex superbissimo, factus vilissimus invalescente fame in populo recepit regem egipti in patriam turpi federe, cui tandem concessit spoliare nobilem urbem et templum illud ditissimum salomonis Sisoth recedens, illum paupertati reliquit sibi tributarium sic Roboam factus vilis et obscurus infeliciter mortuus est, nichil regale secum portans nisi quod sepultus est cum maioribus suis, qui sine illa virtute mortuus erat in vita, bene ergo feda sua superbia, ideo poeta irrisive exclamat in eum, o roboam cum illo roboatu tuo, qia non par chel tuo segno. i. figura minaci quivi in ista via sicut tu olim minatus es in sichen

ma in carro nel porta, ill Roboan, pien di spauento, fugientez iram et furore populi, pria chaltri il caci. quia nõ expectauit ĩpetū.

Mostraua ancor lo duro pauimēto
Come almehon a suo madre fe caro
Parer lo suenturato adornamento.

Hic poeta describit aliū actū et effectū superbie unius mulieris. Ad cuius ĩtelligentiā, debes breuiter considerare illud quod scriptū est de Amphiarao xx° capitulo ĩferni, qui cū preuidisset horrendā mortē suā, apud thebas occultauerat se ne iret ad bellū, sed uxor eius sola conscia facti corrupta ab argia uxore polinicis, que donauit sibi pciosum iocale, manifestauit uirū, pp quod Almeon filius Amphiarai, puis ergo patrez, ĩpse mactauit matrē. de hoc ãt dicetur plenius 9° cap° paradisi. dicit ergo il duro pauimēto .i. illa strata dura, qualis est ista superborū mostraua anchora, ibi figuratū, come almehon, filius magni augurius, fe parer caro lo suenturato adornamento .i. ĩfelix monile donatū sibi a sua madre que uocata est herifile, quā occidit ĩ ultionē patris. Et hic nota, quod autor merito appellat illud ornamentū ĩfortunatū, quia fuit primo donatū hermone uxori cadmi, que fuit tot ĩfelicitates ĩ stirpe, de quibus scriptum est Inferni capitulo xxx°. sed maxime fuit ĩfortunatū huic herifili, que fecit uirum mori, et a filio mactari meruit. Nota etiā quod iste actus nõ uidetur tantū fuisse superbie q̃ auaricie, potest tam dici quod hec mulier pocius fecerit hoc ad superbā gloriam.

Mostraua come i figli si gittaro
Soura senacherib dentro al tēpio
E come morto lui qui lasciaro.

Hic poeta describit aliū actū et effectum superbie ĩsanē. Ad cuius ĩtelligentiam ẽ sciendum, quod ista historia scribitur diffuse. 2° regū, et paralipomenon libro. 2°. cuius breuiter hec est summa, Mortuo Achaz rege israel, Ezechias filius eius optimus, cepit regnare ĩ yrlm, qui reduxit populū ad cultū dei, et templū sacerdotū et regionū, mirabiliter ordinauit regnū suum constituens et exponens ĩ manu dei, et sic prosperatus est ĩ omnibus actionibus suis. Senacherib uero rex assiriorū potentissimus ĩtrauit Iudeam, uolens sibi acquirere regnū yrl, et conuertens totum impetum belli, contra yrlm, quā Ezechias muniuerat oĩ apparatu murorum armorū et aliorū necessariorū, premisit nūcios suos yerlm, qui iactauerunt potētiam regis, superbissime populo dicentes, quod Ezechias decipiebat eos, quia deus eorū non posset eos liberare, de manibus suis, faciens magnā blasphemiam ĩ dnm deū ysrl, et Ezechiā seruū eius, quia Ezechias et Isaias propheta exclamauerunt usq ad celum et dñus misit Angelū suū qui percussit omnē hoiem robustum et bellatorem, et oēs principē exercitus, Senacherib reuersus est cū ignominia ĩ terra suā, et cum ĩtrasset templum dei sui filii, gladys peremerūt eum, et scribitur ysaias, quod angelus dñi ĩterfecit centū octuoginta quinq Assiriorū, Yosephus uero dicit, quod morbo periuit. Sed quare ĩcredule hoc nõ credis, qui credis oīa libris gentiliū, nõne brennus ille superbus qui romā superbā euerterat, et alia magna fecerat ĩ italia et grecia, tandem cū iuisset ad spoliandū illud famosum templum apolinis delphici, uidit suū exercitū, terremotu, gradine et tempestate prosterni et ipse se gladio se ĩterfecit. Hinc ad literam dicit poeta, et illud pauimentū, mostraua come i figli. qui fuerunt duo .s. Adromelech et sarasar, si gittaro, cū impetu sopra senacherib. patrem suū, dentro dal tēpio. hoc fuit ĩ famosa ciuitate niniue ĩ templo dei sui, qui dicebatur nesareth. et come morto lui quiui il lassaro, et fugerunt ĩ terram Arath et sic uide quo ira defulminauit istū superbū blasfemum fortius q̃ campaneū, et exaltauit humilem Ezechiam, de quo dicetur plenius paradisi capitulo. xx°.

Mostraua la ruina el crudo exēpio
Che fe tamiri quãdo disse a Ciro
Sangue sitisti, e io di sangue tēpio.

Hic poeta tangit aliū actū alte superbie et miserabilem effectū. Ad quod sciendū quod Cyrus ab ĩfantia impie expositus, opera aui sui Astragis, pie lactatus a cane, uictor aui sui, factus potentissimus rex persarū Asia subiugata, et uniuerso oriente ĩ potestatem suam redacto ĩtulit bellum sithis quorū regina thamiris misit filiū iuuenculū, contra ipm, quo debellato et occiso regina iusta, ira fremens super mortem unigeniti filii sui, dolore orbitatis nõ effudit ĩ lacrimas, sed solacium ultionis. Ergo hostes recenti uictoria exultantes, circumuenit pari fraude. Nam cõpositis ĩsidiis ĩ montibus trucidauit ducenta milia persarū, cū ipso rege et caput eius, truncatum a corpore, mandauit

i miegi i uiuū sanguine, plenū cū ista exprobatione satiate sanguinē, quē sitisti et cuius i(n)satiabilis semper fuisti, et sic superbiā om(n)iū uictricē, manus feminea fregit et uicit. Ad litterā ergo dicit poeta illud pauimentū dicū, mostraua .s. ibi figuratū .Laia. .s. stragem et cedem magna(m) exercitus, el crudo esempio .i. et exemplū crudele nō uincabile, che fa tamiri regina tartarorū, quādo disse a Ciro, suprbissimo regi persarū, sāgue sitisti .i. huius sitū et appetitū humanī sanguinis effundendū, et ideo et io di sangue tepio, ad sedandā sitim. hic superbus Cyrus superbā babilonia cepit et populum ebreū restituit de captiuitate babilonis de quo dicit ysaias christo meo Ciro.

Mostraua come i rotta si fugiro
Li assiri poi che fu morto holoferne
E anco le reliquie del martiro.

Hic poeta tangit aliū et amarū exitū suprbie fracte, fraude feminea. historia ista scribit diffuse i libro spali, qui ititulatur Judich, cuius sumaz attingā breuissime, quia est notissima uulgo. Est ergo sciendū, q(uod) Nabuchodonasor potentissimus rex assiriorū, cuius regni sedes fuit magna Niniue i tātam superbiaz i audita ellatus est, q(uod) uolens solus dici deus i terris, constituit Olofernē principē militie sue, ut omnē trā suo subiugaret imperio. qui multas gentes et nationes ui et terrore subicat sibi, uastans et spolians terras et prouincias, Sed filij isrl' territi exemplo aliorū, munierūt fortilicia sua, et occupauerunt fauces montiū, iplorātes auxiliū dnī cū magna humilitate. Olofernes hoc audito, excāsit i irā, et cū furore duxit exercitū contra bethuliā ciuitatē, i motibȝ sitaz, et priuauit eaz omni aqua, cū aut sitis extrema cogeret bethilianos, ad deditionē de consilio Ozie sacerdotis deliberauerūt expectare .v. dies. Tunc Judich uidua mulier formosissima et dictissima que erat honeste uite et bone fame, exornans se omī cultu, cuius decore deus ampliauit, quia nō ex libidine, sed uirtute cōposito, ista pendebat, exiuit ad hostes, cū una sola ancilla sua, et ducta ad Oloferne sagaciter finxit se recessisse i extrema necessitate ut consuleret sue saluti, et doceret modum capiende ciuitatis, admiscens falsa ueris, magnis adulatioībus cepit Olofernem. sed multo fortius pulcritudine sua. stetit aut per iiij^or dies ibi simulans se uacare oroibus sm legē suam. Olofernes autem ardens eius amore, uno sero i conuiuio magno, cū bibisset plus q(uam) unq(uam). Judich inuasit

cū sepultum somno et uino, et caput illius abscissum portauit ad suos, quo de consilio eius posito i muro ciuitatis betuliā, erupunt et exercitū fideliter debellarunt iā p(re) timore fugiente; Ozias aut misit lrās p(er) omnes ciuitates isrl', et persecuti sunt eos, per oīa itinera montiū. Et Johachim summus pontifex, i yrlem uenit betuliā, ad uidendum Judich, quā exaltauit et benedixit super omīs mulieres. Ex his patet, quō itolleranda superbia, confusa est p(er) manū humime mulieris. Ad lrām ergo dicit poeta, et illud pauimentū, mostraua, ibi figuratū, come li assiri si fugiro i rotta, quia sic dicitur i littera, ita consternati sunt, ut nullus loqueretur cū proximo suo, poi che fo morto Oloferne, et sepultus i sanguine suo, et dicit et anco .i. etiā ondebat, le reliquie del martiro. s. occasiones militū suorū et lacerationē fugaz. erant ei Centū .xx. milia peditum et equitū .xxij^m. silr et predas magnas, nā omnes ditati sunt spolijs, benedicta ergo Judich castitatis exemplū, que de inuicto et isupabili principe tam magnanimiter triūphauit.

Vedea Troia i cenere e i cauerne
O ylion come te basso e uile
Mostraua il segno che li si discerne.

Hic ultimo poeta ponit regē Priamū, memorabile exemplū fortune tā mirabile q(uam) triste spectaculum omīū superborū. Ipse quidē antiquo sanguinē dardani generosus uxore felix prole inclitus. Nam ex hecuba xv^m filios utriusq(ue) sexus suscepit, ex concubinis xxxj regno opulentissimo clarus ut exione sororis dedecus abholeret helena p(er) paridem rapta, uidit superbā ciuitatem ilion per decēniū ab hostibus obsideri hectore optimū uirū troianorū ab achile raptum, et troilū alterū hectorem eiusdem manu p(er)emptum, et post paridis et aliorū necem patriā captā uidit ardentem uiris et mulieribus captiuatis. Et ipse tandē more uictime mactatus ad aram, senex ifelix, suprbā aīam manu pirri misere efflauit. Ad litterā ergo poeta tangit ruinā regni et regalis ciuitatis priami, ut per hoc ondant maiorē ifelicitatem, quia rex simul cū regno cecidit, dicit ergo Vedea Troya, figuratā i illo pauimēto, i cenere et i cauerne, propter multas terras euersas, et apostrophat ad ciuitatem sedem regni, dicens cū admiratione, O ylion, altum et superbū, come il segno che li se discerne .i. figura que cernitur ibi i uia. mostraua te basso e uile. et h(oc) nota lector, q(uod) illiū fuit

Ciuitas Troye et nō arx.

Ciuitas Troye et nō arx, sicut coīs error ē multo-
rū, sicut potest probari testimonio illustrū histo-
ricorū. sicut eīt scribit Titus Liuius. Lucius
Scipio dictus asiaticus, cū consul romanus cū
scipione Affricano fratre suo, gereret bellū con-
trā Anthiocū regē asie, puenit cū exercitu
ad ylion positis castris ī campis, subiectis ci-
uitati, īgressus urbem et arcem, fecit sacrificiū
Minerue, que potissime celebratur ibi, pferēs
ī omnibus rebus, et sermonibus ilienses athenī
romanos ex illis originē huisse. hoc idez scribt
Trogus pompeius ī bella. dicit eīt Liuius qꝫ scip-
io ante q̄ perueniret ad ylion, primo uenerat
dardaniuz ciuitatē, que ut credo hodie dicitur
dardanellū, que ciuitas uenit sibi obuiā cuz
Leticia, pretereā achiles multas terras cepit
ītra Troyā, et euertit ante q̄ perueniret ad
ylion, sicut thebem, lesbiam et alias sicut scri-
bit homerus ī hiliade. preterea quō herculeς
cū una naui cepisset magnā troyā, aut quō
priamus ī tā breui tempore rehedificasset tro-
yam. Troya ergo fuit prouīcia ī asia mino-
re parua, sed fertilis amena, plena gentibus
qualis paulo ante erat romādiola ī ytalia cū
erat ī flore. sepe tamen capitur ab auctoribs
illiū pro troya et troya pro illio. vel oportet
te dicere, qꝫ illio illiū, etiā euertit crudeliter
fimbria marianus, quā antiquā rome pater
cede et īcendio funditus deleuit, ut dicit Au-
gust. 3º. de Ciuitate dei.

Qual di pēnel fu maestro odistille
Che ti trahesse lombre etratte chiui
Mirar farieno uno īgegno sotile.
Morti li morti, ei uiui parien uiui
Nō uide me di me chi uidel uero
Quāto calcai fin che chinato giui.
Or superbite, e uia col uiso altero
Figlioli deua, e nō chinate i uuolto
Siche uechiate il uostro mal sētiero.

Hic poeta percursis breuiter exemplis notabi-
libus quorūdam superborū, commendat magis-
teriū et artificiū, dictarū figurarū, unde petit
cū admiratione qual fo maestro di penello
o di stille. q. d. quis fuit unq̄ tam excellens
pictor uel designator excellens. q. d. nullus, ch
ritraesse li umbre. i. figuras, ei tratti chiui
mirar farieno uno īgegno sotile. sicut ape-
lis zeusis fidie et similiū pictoruz, qui nescir-
ent attingere excellentiaz tante artis, quod
confirmat dicens. li morti parean morti
ei uiui parean uiui. ita erat propriꝫ, sicut assi-
dicit plinius, qꝫ equus unus uisa equa initiū
dedit, et h̄ dico notaui oculis. unde dicit. chi
uide il uero, sicut uirgilius, nō uide me. i.
melius, di me. q. d. optime uidi ueritatem,
quanto io calcai. i. toto spacio me, fin che
chinato giui. i. donec iui cū uisu ad terram
respiciens illas figuras. Et ultimo poeta
digne, exclamat contra duriciē supborum
qui nolunt considerare ista exempla, ad
purgationem supbie dns, o figlioli deua. i.
o miseri hoīes de muliere nati, or superbite
Loq. Ironice. q. d. supbire nō debetis, e uia col
uiso altero. i. cū capite elleuato ad sidera
cuz debetis respicere terrā de qua estis, e nō
chinati il uolto, ironice. q. d. īclinare deber-
etis, sicut ego nūc feci, si che uegiate il uro
malo sentiero. i. uiā ruinosam, quaz nunc
descripsi, continentez īteritū superboru. Et
hic nō lector qꝫ dantes dedit hic copendio-
sam doctrinā, circa superbiā euitandam.
sed si uelis copiosam materiā, uide luculen-
tissimū speculū, quo poteris clarius et ple-
nius speculari. s. librū de casibus uirorum
illustriuz, quē elleganter edidit bocatius
de certaldo, uir humilimus hoīuz.

Piu era gia uer noi del monte
uolto
E del camin del sole asai piu speso
Che nō stimaua laīo nō sciolto.
Quando colui che semp īanci atteso
Andaua comīcio driça la testa
Nō ne piu tempo da gir si sospeso.
Vedi cola unangelo chessā presta
Per uenir uerso noi. uedi che torna
Dal seruigio del di lancella sesta.

Ista est Tertia et ultima pars generalis, ī qua
poeta noster describit unū angelū, q mūdat
ipm ab isto primo uitio supbie, et dirrigit
euz ad secundū circulū, ī quo punitur īnui-
dia. Et primo ondit quomo Virgilius ī-
uitauerit eū ad uidendiz angelū, quiā iā
multū temporis et loci, trāsiuerat ī illa īsp-
ectione figurarū. unde dicit. piu era gia
per noi del monte uolto, quia iā pertiener-
amus, ad finez primi circuli superborum,
e del camin del sole asay piu speso. quia

iam transiuerat sexta hora diei, ut statim dicetur de utroqꝫ, che nō stimaua l'ano nō sciolto .i. ligatus circa speculationes illaruz figurarū, quia ita attente notauerat illas, qꝫ nō perpenderat de loco uel de tpre, quādo colui .s. uirgilius, che sempre andaua atteso .i. attentus, īnançi comincio, supple dicē michi, drica la testa, quaz tenuisti huc usqꝫ īclinataz ad terraz, quia nō ce tempo da ir piu si sospeso, circa consideratiōnez predictoruz, et ecce qr non, uedi qlla un angelo ī alto che sa presta per uenir uerso noy. Et hic nota conuenientez fictionem, sicut etiā ī inferno, ponit angelos malos ministros poetas penarū uolentes sibi īpedire ītroytum circulorū. Ita nūc etiā ponit angelos bonos ministros gratiaruz īmittētes ipos ad purgationē uitiorū. Et tangit tempus dicens uedi che lancilla sesta .i. hora que seruit diei, torna dal seruisio del di, quia functa est seruitio suo et officio .q.d. hora sexta 2o diei transacta et septima incipit.

Di riuerença il uiso eli atti adorna
Sichelidiletti lomiuiarci i suso
Pensa che questo mai nō raggiorna.
Io era ben del suo āmonir uso
Pur di nō pder tēpo, sichen quella
Mateia nō potea parlarmi chiuso.

Hic poeta ondit quō virgilius preceperit, ut ipse preparet se ad dignē recipiendum tā nobilez hospitez vn dicit et ille uirgilius dixit, di riuerenza il uiso eli atti adorna .i. speculationem ītellectualez, et actionē realem, ut reuerenter admittas graz uenientem et reddit cām. si dilecti lui loniuarci suso .s. ad sēm circuluz superiorem isto. Et ut reddat ipm promptiorez admonet ipm circa breuitatē temporis utilius dispensandi dnis. pensa chē qsto may nō ragiorna .i. retrocedit, cuius iam medietas transiuit, erat ēi tunc equnoctiū. Et subdit quō statz percepit eius persuasionez dnis. Io era ben del suo āmonir uso .s. pur di nō perdere tempo. quia frequentissime uirgilius hoc facere solebat, sicut pulchre ōnsuz est sepe ī inferno et purgatorio, ideo nō oportet amplius replicare. Vnde dicit, sichen quella materia breuitatis tpris, qn dixit pensa non poteami parlar chiuso. quia ita bene placebat michi, sicut sibi nō perdere tempus, satis ergo dictū erat de īfelici fine eorū, siue aliorū superborū, ideo tempus erat mūdandi propriā superbiā, et ecce modum.

A noi uenia la creatura bella
Biancho uestito, e nela facia quale
Par tremolando matutina stella.
Le braccia aperse e īdi aperse lale
Disse. uenite, qui son psso igradi
E agieuole mente omai si sale.
A questo īuito uegnon molti radi
O gente humana p uolar su nata
P che apoco uento cosi cadi.
Me nocci oue la roccia era tagliata
Quiui mi batea lali per la fronte
Poi mi promise secura landata.

Hic poeta describit Angelū uenientez ad purgatoriū eius, qntū ad habitū, et quātuz ad actū dnis. A noi uenia la creatura bella .s. angelus qui plus habet de similitudine pulcerrimi creatoris, ceteris creaturis, et tangit illius puritatem dnis. bianco uestito. ut iā dixit 2o capitulo huius libri, et tangit lucīditatez dnis, e nella faccia tale .i. tam splendidus, qual matutina stella par tremolando .s. uenus que et lucidissima aliaruz stellaruz, quando precedit solem de mane ī oriente, et uocatur lucifer, sicut dictū est primo caplo purgatory. Et nota qꝫ primū angelum quez uidit, assimilauit marti ī splendore flāmanti, istū uō assimilat ueneri, que est clarior et pulchrior marte, et uidetur maior marte, ideo quia uidebat illū a longe assimilauit marti. istuz uō uidebat de prope, ideo eū assimilauit ueneri, fecerat etiā uisuz acutiorez, quia iā multa uiderat de regno isto, et purgauerat primū uiciū pessimū. Et ostendit quid fecerit angelus erga se dnis, le braccie aperse, sicut recte facit diuus gratulādus, quando recepit seruū redeūtez ad grām, post recessum et fallū suū, ideo dicit, et indi aperse le ale, et disse uenite audacter, qui son presso igradi .s. secunde scale, que ducit ad sēm circuluz et dicit qꝫ melius est, e agieuolemēte omay se sale .i. faciliter ascenditur amundo ad celos

circulos, quia citius leues exonerati grauissimo pondere superbie. Superbia enim aufert deum, inuidia proximum, ira se ipsum. Et exclamat poeta dolenter ex hoc, molto radi .i. ualde pauci, uegno a questo inuito, quia paucissimi habilitant se et disponunt ad recipiendam gratiam per purgationem, que semper apertis ulnis est parata ad recipiendum hominem, ideo ponit, o gente humana per uolar su nata .i. ad hunc finem, ut per uirtutem facias tibi additum ad celum, ubi frueris perfecta beatitudine, sicut iam pulchre auctor dixit supra capitulo x°. circa finem ubi dixit, nati a formar langelica farfalla, per che ha poco uento, superbie glorie, et uane prosperitatis, cosi cadi, ab altitudine tua, et ponit effectum huius benigne inmutationis dicens, me noca, ille angelus uolans ante nos, oue la rocca .i. ripa, era tagliata, in modum scalarum, quiui me batheo lale per la fronte .i. abrasit primum peccatum, quo facto, poi me promisi sicura laudata, quia dixit ita securè, et intrate super circulum inuidie, que est alia filia superbie, quia inpossibile, quin superbus inuideat.

Come a man destra per salir al mote
Doue siede la chiesa che soggiogha
La ben guidata sopra rubaconte.
Si rompe del montar lardita foga
Per le scalee chessi fero ad etade
Chera sicuro il quaderno e la dogha.
Cossi salenta la ripa che cade
Quiui ben ratta dalaltro girone
Ma quinci e quindi laltra pietra rade.

Hic poeta describit ipsum ascensum, ad secundum circulum, per unam comparationem domesticam patrie sue. Ad cuius intelligentiam, debes primo scire, quod in ciuitate florentie, ultra arnum, ex meridie eundo uersus Aretium, est una ecclesia sancti miniatis in monte satis pulcra et deuota, modo in ascensu istius ecclesie, quia uia erat alta, et repens, nimis facti sunt olim quidam gradus lapidei in modum scalarum, quasi a radice montis usque ad introytum ipsius ecclesie, ut sic habilius et facilius possent ascendere uiri et mulieres euntes ad ecclesiam pro indulgentia. Ad propositum dicit ergo poeta, quod iste ascensus ad secundum circulum purgationis, erat similis isti. Nunc ordina litteram et construe sic, la ripa che cade dalaltro girono .s. secundo, ben ratta ivi se cosi salenta .i. efficitur planior et facilior, quiui .i. in isto ascensu et dicit, ma quinci e quindi, a destra e sinistra, laltra preda rade. uult dicere quod utraque sponda montis alterius scale, non est adhibilis nec scansibilis. redi nunc supra, come lardita foga del montar .i. ardui ascensus, se rumpe .i. planata fuit per le scalee .i. gradus stellarum uel scalarum, che se fero ad etate .s. meliori quam nunc sit, quia florentini erant tunc legaltores. Unde dicit chera sicuro il quaterno e la dogha, quaternus quidem erat securus, quia nundum mercatores ceperant lacerare cartam de quaterno rationum, et canzelare postam, sicut sepe fit hodie, ut de registro comunis fuit laceratum folium tempore auctoris et dicit. La dogha quia de stario florentie fuit extracta una dogha, ut habebis clare paradisi xvi°. et hoc dico, a man destra per salir al mote extra terram, doue sede .i. in quo monte situata, la chiesa .s. sancti miniatis superiminens florentia fuit extracta una doga. Et hic est sciendum, quod miniatus dicitur fuisse filius regis armenie, qui ueniens romam gratia deuotionis reduxit se ad istum locum, ubi tunc erat silua solitaria, quem decius Imperator fecit decolari, deinde facta est ibi Ecclesia paruula a christianis et post tempus fuit facta maior et pulcrior a florentinis, qui uisitabant illam ex deuotione, ideo dicit, che soggioga .i. que ecclesia habet sub se in planitie la ben guidata .s. florentiam, et loquitur yronice .q.d. male rectam et peius ductam, sopra rubaconte, pons est supra arnum per quem itur ad dictam Ecclesiam, qui sic denominatus fuit, ab uno potestate florentie qui uocatus est rubaconte, et fuit nobilis miles de mediolano, de illis de mandello, cuius tempore factus fuit hic pons M cc°. Et nota quantum dicta comparatio proprie faciat ad presens propositum, sicut enim exeuntes de florentia terra superborum ascensuri montem, pro indulgentia peccatorum, inueniunt ascensum mitigatum per gradus lapideos, ita recte nunc inuenitur, ut dantes florentinus exeuntes de circulo superborum, ascensuri alium circulum altiorem pro purgatione inuenerunt ascensum in modum scalarum.

Noi uolgiendo iui le nostre persone
Beati pauperes spiritu a uoci
Cantaro si che nol diria sermone.

Hai quanto son diverse quelle foci
De linfernali che quivi p canti
Sentra ela qui p lamenti feroci.

Hic poeta describit leticiā quā fecerūt aīe primi
circuli, de purgatione superbie facta ī eo ab ang-
elo quia ceperūt oms dulcissime cantare unde
dicit e uoci. s. illorū superborū cantaron si .i.
tam dulciter, chel nol direi sermone .i. nō pos-
sit explicare sermone uiuentibus, et dixerunt
cantando, beati pauperes spū, qm̄ ipsorū est
regnū celorū. beati mites, qm̄ ipi possidebūt
terram. beati qui lugent, qm̄ ipsi consolabuntur.
beati misericordes qm̄ ipsi misericordia conse-
quentur. Beati mundo corde, qm̄ ipi deum
uidebunt, beati qui persecutiones patiuntur,
pp iustitiā, qm̄ ipsorū est regnū celorum.
Sic ergo uidens, quō hec uba. conueniunt istis
qui hic purgantur a uitio supbie. Et dico cā
taueriunt, Noy uolgiendo iui le nostre psone
.i. dū diuerteremus ad ascensū secūdi circuli
et comendat istū cantū p differentiā ad plā-
ctum īfernalem dicens, Hai. q.d. dolenter re-
fero qnto, quelle uoci. s. existentiū ī purga-
torio, son diverse dale īfernali, et ecce quō
differunt, che qui. s. ī purgatorio sintra p
canti. sicut iam patuit supra ī introytu
primo quia cantatū fuit. Te deū laudamus
et hic nūc et alibi sepe ut patuit ī processu.
ela qui. s. īfernū īratur p lamenti feroci. sic
patuit qā primo ītroytu inferni, aīe blasfe-
mabāt deū nāz et fortunā suā. Et charon
clamauit querelanter contra poetā uiuū,
et Cerberus ferociter latrauit, sic pluto sic
ceteri custodes inferni, ut de barbaricia nil
dicam, qui tā bestialiter pulsabat tubetā.
Et hic nota q̄ hoc totū est uerbū moraliter
qr quia īrat penitentiam uoluntarie in-
trat cū gaudio mentis ex deuotione purgata
consciā. Qui uō intrat penā, que ut plurimū
necessario sequitur ad culpam, īrat cum
planctu et querela, quia gulosus sub pluuia
.i. multiplici passione dolet et clamat lux-
uriosus cū ueniunt ad ruina uenti ita prodi-
gus et auarus qui tam acerbe contēdunt
inter se, ita qui bulliunt ī sanguine et qui
aduruntur a flāmis et ita de ceteris.

Gia montauan su per li scaglion sacti
Et esser mi parea tropo piu leue
Che p lo pian nō mi parea dauanti.
Ondio, maestro di qual cosa greue
Leuata se dame. ch nulla quasi
P me fatica andando si riceue.
Rispuose, quando .i. P. chsō rimasi
Ancor nel uolto tuo pēsso ch stinti
Serāno come lun del tuto rasi.
Fier li tuo pie dal buon uoler si
uinti
Che nō pur nō faticha sentirāno
Ma fie diletto lor esser si pinti.

Hic poeta describit effectū uentilationis facte
ab angelo, quia statī factus est Jouis leuis
ideo petit a uirgilio, cām sue alleuiacionis,
et ille assignat ueraz causaz unde dicit.
gia montauan. s. ad secūdū circulū, su p
le schalion sancti .i. per gradus secunde
scale, que ducit ad penitentiā alterius
uie, et sic reddit purgatū sanctū, et esser
mi parea tropo piu leue. et sic erat in
rei ueritate, quia deposuerat graue saxū
supbie, che nō mi parea dauanti p lo pia-
no .i. paulo ante p planiciē īsule, ante q̄
peruenirēt ad montem et dicit. Onde. sup-
ple petiui, maestro. o uirgili, di qual cosa
greue se leuata dame che quasi nulla fa-
tiga receue per me andādo, itelligās res-
pectiue. Et ponit responsionem uirgilii q
assignat cām et pollicetur meliorem spē.
unde dicit, rispuose quando .i. p. che son
rimasi ācor nel uolto tuo .i. cū sex pec-
cata mortalia īsignita ī fronte tua, presso
che stinti .i. quasi mortua, iā mortificata
radice superbie, de qua alimentū trahe-
bant. serāno del tutto rasi .i. abolita, come
lun. s. P. .i. peccatū superbie, est oīo abra-
sum ab ala angeli, fien li tuoi pei .i. affec-
tiones, si uinti dal bon uoler. q.d. ita cō-
ualescet uirtus, che nō pur nō sentirano
fatica. sicut nūc, ma fia diletto lor .i. sed
potius eis erit delectabile ipsis pedibus
esser son pinti .i. impelli a bona uolūtate.

Allor feccio come color che uano
Cō cosa ī capo nō da lor saputa
Se nō che i cēni altrui sospicar fāno.
Perche la mano ad accertar sauita
E cercha e truoua e quel officio adēpie
Che nō si puo fornir p la ueduta.

E cole dita de la destra sempie
trouai pur sei le lettere chencise
Quel dele chiaui a me soura le tēpie
A che guardādo il mio duca sorise.

hic poeta ostendit qualiter certiorauerit se per tactū de eo de quo nō p uisū, quia .s. nō poterat cū oculis uidere sibi frontē, ideo cū manu tentauit scire hoc, dicit ergo allor feccio assi, come color che uano cō cosa ī capo uoy dalor saputta, quia ab alio apposita, senō che tēne altruy suspicar fano, quia uidet illos ł alios p nutus et signa dicere re īnt se, p che la mano da cercare saiuta, quia extenditur ad caput, e cerca e troua, rem dubitatā, e quello officio adempie che non se po fornir p la ueduta. Et hic nota q̄ aliqua sunt obiecta propria quorūdā sensuū sicut uisus iudicat de colore, gustus de sapore, olfatus de odore. Aliqua uō sunt que discernūtur p plures sensus, sicut numerus figura, quantitas. Unde homo potest cū digitis cognoscere .x. soldos, quos habet ī manu, etiam si nō uideat, et ita fuit ī proposito. Unde dicit. e cō le ditte de la dextra sempre trouai pur sei le lettere. s. p., chencise quel de le chiaui. s. angelus portarius qui tenet claues purgatorij, ame soura le tempie. cū suo ense lucentissimo. Et concludit m̄az, et claudit Capitulū dicens, A che guardando il mio duca sorise, gratulando quia placuit sibi factum :.

NOi erauamo al sōmo
de la scala
Doue seconda mēte
si rilega
Lo monte che salendo altrui dismala.
Iui cossi una cornice lega
Dintorno il poggio come la p̄maia
Se nō che larco suo piu tosto piega.

Postq̄ ī superiori capitulo proxime precedenti poeta noster docuit refrenare supbiam mulafariam et finiuit tractatū superbie. Nūc consequenter agit et tractat de īuidia que purgatur ī 2° circulo. Et totū p̄ns Capl̄m diuiditur ī tres partes gn̄ales. In prima quarū poeta describit subtiliter uiam istius secundi circuli et docet p̄cauere īuidiam p exempla dilectionis et caritatis contrarianti illi. In 2ª. describit penā et purgationē īuidorum ī gn̄ali ibi. ma ficta. In 3ª et ultima describit unū s̄pm ī spiali cuius mens ī uita crepabat īuidia ibi. a mi parea. Ad primū ueniens dico, q̄ poeta describit locū circūstātias suas sed p̄mo p̄mittit continuationē more suo, quia cū ī fine capituli p̄cedentis descripserat ascensum ad secundū circulū, ideo nūc continuatiue ondit, q̄ iam ad finē illius ascensus dicit q°. Noy erauamo al sūmo de la scala. s. secundē p̄scripte, doue si rilega .i. religatur et religatur lo monte. s. purgatorij, che dismala .i. purgata malo .i. peccato. altrui. sicut cū morbus corporis generatur ex corruptione humorū, ita morbus aīe ex corruptione uitiorū et dicit salendo quia gradatim ascendendo purgantur ī isto mūdo singula peccata. Et continuo describit istam 2ª uiam tangens conuenientiā et differentiā quā habet cū prima dicens, iui. ī illo 2° circulo. una cornice, uia exterior, cossi lega .i. ligat et circūdat il poggio .i. montem dentorno come la p̄maia, ubi sunt supbi et dicit, se nō che larco suo .i. saluo q̄ girus eius piu tosto piega quia uidetur q̄ mons sit ibi arctior et tamen uidetur q̄ sit semp amplior, ut iā alibi dictū est, uel uult dicere q̄ circulus iste est breuior licet mons sit latior ymo circuitus sit planior quia nō erat arduus a principio, sicut primus et sic erat facilior.

Ombra nō lie ne segno che si paia
Parsi la ripa, e parsi la uia schietta
Con liuido color de la petraia.
Se qui p domandar gente saspetta,
Ragionaua il poeta, io temo forse
Che tropo aura dindugio nr̄a elletta.

hic poeta describit ipam uiam a circūstancijs suis ostendens eius diuersitatem a p̄cedente. Unde dicit. Ombra nō lie. .i. aīa que ibi puniatur ī uia, sicut ī prima uia sunt supbi ne segno che si paia, nō figura uel ymago apparens ibi sculpta, sicut apparebat ī p̄ma uia, que erat ita mirabiliter laborata sed solum, parsi la uia schietta. .i. sola sine aliquo spiali signo solūmō cū n̄ali colore unde col liuido color di la petraia, quia illa strata erat facta ex lapide liuido. Et hic nota q̄ sub ista artificiosa fictione, auctor dat subtiliter ītelligi q̄ uitiū supbie est maifestissimū

et reddit se notissimū p multa signa. uitium
uō Jnuidie est occultissimū, sed manifestatur
aliqñ ī colore liuido, sicut apparet de facto
q͂ unus uidens uel audiens facilitez gloriam
uel honorez uariat colorem, et respergitur
liuore, sicut dicit de se unus sp̄us ī caplo
sequenti et subdit q͂ ex hoc uirgilius non
poterat sp̄are de dirigente eos ī uiā rectam
unde dicit, il poeta ꝰ. s. magnus, rasionaua
mecū uel secuz io temo che nostra eletta .i.
ellectio nr̄e, dura forsi tropo dindusia, et sic
timebat perdere tempus inutilitez, quo nich
erat molestius sibi, sequi sa[s]pecta. s. a no[b]
gente per domandar de itinere. Et hic nō
q͂ poeta pro tanto hoc dicit, q͂ inuidi qui
puniuntur ī isto circulo, erant multū intra
uiaz longe ab isto initio et itroitu p milia
re, nec ibant ueloaiter uel lente, sicut su
perius, qui docuerant eos primā uiaz, et ha
bebant oculos clausos.

Poi fisamente al sole liochi porse

Feccie dal destro lato al muouer cētro

Ela sinistra parte di se torse.

hic poeta ōndit quō uirgilius nō ibi repire
consiliū humaniz recurrit, ad auxilium
diuinū, quo dirigeretur ī uiā rectaz, ad in
uestigandaz occultaz uiaz inuidorū, unde
dicit et ille uirgilius, poi porse liochi. s.
ītellectuales, fixamente al sole, ut oraret
et intellige ad solem iustitie, qui ē deus
et ecce quomō uoluit se, fece centro dal
destro lato a mouer, uult dicere q͂ ubi p̄
mo ibat ad dextram montis, reuoluit se
circulariter super pede dextro ad sinistrā
uersus orientem unde dicit ela sinistra
parte di se torse, circa illud centrū dex
tre, quia. s. cū sinistro pede, uoluendo
se fecit circūferentiā dicto centro. Et uult
dicere subtiliter, q͂ dixerit cor suū, quod
stat a sinistra, uersus solem .i. deū, ad ī
plorandam grām. Et hic nō q͂ poeta
noster nō poterat itrare istā uiaz cū auxi
lio uirgilij .i. rōnis, sed auxilio gratie coho
pantis sine qua nō potuisset tractare de
isto uicio magis q͂ ī Jnferno, ubi nichil
dixerat de eo, quia ille nō est locus gratie
ubi possit hr̄i plena cognitio et distinctio
peccatorū que habetur in purgatorio.

O dolce lume achui fidanza io entro

P lo nuouo camin tu mi conduci

Dicea come condur si uuol quin

centro.

Tu scaldi il mondo, tu sourello luci

Saltra regione ī cōtrario nō ponta

Esser dien semp̄ li tuoi ragi duci.

hic poeta ponit deuotā orōnem uirgilij ad
solem dn̄s, et ille uirgilius, dicea o dolce lu
me, lume solis est ip̄sa grā dei, que illumi
nat omnē hoiem uenientē ī hunc mūduz,
achui fidantia entro, quia. s. fidenter sp̄at
ī gratia dei, qui habilitat se ad illā recapi
endam p penitentiaz, p lo nouo camin
.i. uiā inuidie, cuius materiaz dispono
nouiter describere, tu ne conducia, ex quo
nō habemus hic aliquem ducez, come
condur se uol quicentro. s. itra istum
sc̄m circulum. Et ne sua petitio uideatur
uana, ōndit q͂ merito debeat sp̄are cōductū
dicens, tu scaldi il mondo, tamq̄ lāpas
indeficiens, tu sourello luci, oīa illumi
nans, et ideo, li tuoi ragi den sempre
esser duci. oīuz itinerantiū p omnem
calem, saluo saltra region ī contrario nō
ponta. Et est pulcerrima methafora
sicut enī sol sensibilis, semp illuminat
mūdum, et tamen iterdū nubes et nebu
la eripit, nobis conspectū eius. Jta Lux
diuine gratie, semp illuminat nos, nisi
tenebra peccati priuet nos illa. Sȝ ante
q̄ ulterius procedaz lector uolo p̄mittere
questionem difficilimā, que oritur hic,
quia. s. poeta noster, tam seriose et
curiose hic ptractat de īuidia, de cuius
pena nullaz mentionez fecit ī inferno,
hec minus uidetur dubitandū de uana
glia, de qua egregie iam tractauit hic,
et ī inferno uidetur oīo p̄terijsse. Ad
cuius tortis nodi dissolutionē est sciēdū
ł dicendū q͂ poeta potest dici punisse
īuidiā et i[n]anez gliam, ī inferno sed
īplicite et occulte. Considerauit eī, q͂
ista duo uicia licet uideantur diuersa
et hr̄e diuersos effectus a supbia, tamen
ambo sunt ab uno stipite, et magis ad
herentia matri q̄ cetera, nec tā supba
et dilligens mr̄ potest ex aliqua parte
se conuertere, quin has duas filias sep
secū trahat. Jn purgatorio uō de his
tractat explicite et apte, quia duplicem
hūit respectū, scd̄m duo diuersa loca, hō
eī positus ī inferno .i. ī statu uiciorum
nō cognoscat, nec discernit peccata n[isi]
ī cōī, et ī confuso, sicut ī materia pn̄ti.
dicit aliqñ supbus, bene cognosco uitiū
meū, bene scio q͂ sum supbus, sed nō
dicit sum īuidus, sum gloriosus seu te
merarius, et ita de alijs filiabus supbie.
Sed positus ī purgatorio .i. ī statu peni
tentie discernit et ruminat, tā prima-

palia q̄ accessoria, et de singulis dolet, et peni-
tentiam sicut etiā potes uidere, q̄ in inferno tr-
actauit ī uno capitulo de auaricia prodigali
tate iracūdia et accidia ī generali, et ꝯpendi
ose, nō nōiando ī spiali aliquē auarum, pro
digum irosum et accidiosum. In purgatorio
uō tractat de singulis, distincte diffuse
et de singulis faciens nō unū capitulū ꝫ
plura, et ī singulis nōiatim notans aliqu
os tali uitio. Sed hic statim suboritur alia
dubitatio, que nō uidetur habere minus
difficultatis. hic enī obiciet aliquis et meri
to si poeta ī purgatorio magis minute exq
rit et discutit peccata, quare ergo ī purga
torio nō punit et purgat tot species uio
lentiarū et fraudum, quas tanta arte
et studio describit et distinguit ī inferno.
Nam ī toto purgatorio nichil de blasfemis
dicit, de sperantibus, fenerantibus, et ꝯtra
nām agentibus, similiter nec adulatoribus
furibus diuinatoribus, sismaticis, falsariis
proditoribus, de quibus singulariter tractat
ī inferno. dicendum breuiter, ut mī uidetur
q̄ hic diligens trutinator ī purgatorio tractat
diligenter de vii. peccatis principalibus
eorum, maxime qui peccauerunt p̄ inconti
nentiam, quia de talibus inueniuntur mul
ti qui ueniunt ad purgatorium et peniten
tiam ī uita, uel ī morte, sed illi q̄ peccant
p̄ maliciā, raro ueniunt ad purgatorium
ī uita uel ī morte. Ideo de talibus noluit
facere tractatū p̄ se, sicut fecerat ī Inferno.

Quanto di qua p̄ un migliaro si
conta
Tanto di la erauan noi gia iti
Cō poco tempo p̄ la uoglia prōta.
E uerso noi uolar furon sentiti
Non p̄o uisti spiriti parlando
Ala mensa damor cortese iuiti.

Hunc poeta ostendit, quō precatio virgilii
iusta statim fuerit exaudita, quia ītrauerūt
iter, et quedā uoces uolantes p̄ aerem ī
occursum eorū, mouebant ut p̄caueret
īuidiā, p̄ exempla dilectionis et caritatis
contrarie īuidie. Unde ꝯtinuans dicta di
cendis dicit, noy erauan gia iti tanto di la,
ītra illū circulum secundum purgatorii,
quanto se conta p̄ uno miliaro. s. p̄ mille
passus, di qua. ī isto mundo, ī poco tēpo
p̄ la uoglia pronta, quia erant auidi
īueniendi cito aīas, quia uidebatur ire
quodāmō frustra p̄ illā uiā sollitariam
et nudā, tam umbris q̄ figuris, sed tu dicas
quare habuerunt tantum re, ante q̄ īueni
rent aliquos spūs, ad denotādum q̄ isti h̄
mūdi, erant longe a cognitione eorum
seposito ī occulto, ita q̄ oportuit q̄ multū
quererent ante q̄ īuenirent, cū tn̄ īuene
rint supbos statim ī introitu ure. Et ecce
īuenerunt primo spūs uolantes p̄ aere.
Unde dicit. e spiriti nō p̄o uisti. ī. nō tam
uisi a nobis sicut alii solebant uideri, fu
ron sentiti. s. ad uoces. q. d. audita, licet
nō uisi, uolar uerso noy, ad doctrinā nos
tram. Unde dicit, ma parlando, fuerunt
sentiti, cortesi iuiti. ī. liberales īuitatores
ala mensa damor. ī. ad amorem caritatis.
Et sic nota q̄ sicut poeta finxit, q̄ adm
onitio humilitatis facta fuit eis patenter
et manifeste contra supbiam. Ita nunc
fingit, q̄ āmonitio caritatis fiat eis occul
te et īuisibiliter ad euitandam īuidiam,
que est occulta, ubi superbia ē manifesta.

La prima uoce che passo uolādo
Vinum nō hn̄t altamente disse
E dietro anoi lando reiterando.

Hic poeta describit primā uocem, quā au
diuerunt ibi, et fuit illud uerbū, quod
dixit beata uirgo ī nuptiis galilee, cum
deficeret uinum conuiuantibus, dicit ergo
La prima uoce che passo uolando, non
ītelligas q̄ hic esset spūs uocalis, ī sonu
it curribus uictus sue, disse altamente
ut bene perueniret ad auditum auditoris
uinum nō hn̄t, ut et bene īprimeretur
menti eius, ista optima uox dicit, e lan
do reiterando. ī. repetendo dietro anoy
quia cū uox ueniebat uersus poetam uolā
do uelocissime, et ibat ipe promptissime
ideo cito transiuerat eū, et audiebatur
post tergū eius, et ut uideas quātū ista
uox faciat ad propositū. hic nota q̄ ma
ria nō fecit, sicut totiter faciūt mulieres
ī nuptiis et ꝯuiuiis, que quia nimis
amat honorem proprie excellentie īue
tibus oculis, respiciunt pulcritudinem
et ornatū aliarum, quia uulpes amat
fraudes, lupus agnum, fēīa laudes, sed
hoc sola pfectissima mulier q̄ redemit
dedecus femīnarū, nō notauit aliquas
quibus īuideret, sed ī comodū conuiuare
cui ꝯpassa est, et continuo succurrat cari
tatiue per contrarium īuidie. Nō ergo tri
statū est cor eius super festiuitate nup
tiali, sed potius letificauit cor omnium
uino optimo omnium uinorum.

E prima che del tutto nō si udisse
P alongarsi unaltra, io son horreste
P asso gridando, e anco nō si affisse.

Hic poeta describit secundā uocē, quā dicit fuisse horestis et ad itelligentiā istius littere que uidetur ualde dubia. est sciendū q aliqui dicunt hic q horestes fuit inuidus, sed nescio uidere eius iuidiā. Et posito q fuiss inuidus nō ponitur hic uox eius tamq spus iuidi, tum quia ut iam dictum est, iste uoces iuitabant ad amorē caritatis, tū quia ut dicetur paulo post de freno iuidie, tractatur i sequenti capitulo, hic nō tractatur de modo uitandi et fugiendi ipam, ideo uidetur potius dicēdū q horestes fuit pius et caritatiuus, et usus est pietate erga patrē et amore erga uxorem et beniuolētia mutua erga aīcū. Primo ergo fuit pius erga patrem quia mactauit ipaz matrez suā sius q almeon. Nā clitemestra serpens uenenosior et adultera turpior q helena soror tempore obsidionis troiane adulterata est nepharie cū Egisto sacerdote osanguineo uiri sui, et demū i fine belli illū agamenonē gloriosissimū Imperatorē, tot regiz ducū et principū, uictorē troye de priamo triuphantem illa consciā sibi crudelissime mactauit adiuuante Egisto. Ideo iustissime horestes mactauit ipaz matrez cū Egisto. horestes etiā huit amorē ad uxorē suam hrmionē quā recuperauit uiste de manibus pirri. Illo mactato gessit beniuolentiā mutuā erga palladem, a quo nūq fuit derelictus, et demū hanc uicē caritatis et pietatis recepit a sorore sua Effigenia que de scithia uicit secū i ytaliam, cū illū ymolare debet. Ad litterā ergo dicit poeta, E prima ch del tutto nō si udisse. q. d. ante q totaliter euanesceret illa uox prima iterata, p alungarsi .i. propter distantiam spatiū transeuntē unaltra. s. uox secunda passo gridando io sono horreste exemplū caritatis quia fecit uindictaz patris. Unde homerus xi° Odissee itroducit aīaz agamenonis ostēsam apparentem ulixi i Inferno qui oqueritur q fuit mactatus ad mensaz, sicut bos mactatur ad presepe, inocens post omnes labores et tantos fructus, et persuadet ulixi qui unq sit huius fēie, nec appiat sibi esse secretum quia nichil est mortali hoi muliere i fine cōmendans penolopē uxorē ulixis q esset mulier prudens et pudica et dicit, et anco nō si affisse, quia transuolauit sicut prima.

O dissi padre che uoci son queste
E com io dimandai, echo la terza
Dicendo amate da cui mal haueste.

Hic poeta describit tertiā uocē spūalez, ad idem que sonuit, illo petente de uocibus illis, unde dicit, dissi io, illi uirgilio. O padre che uoce son queste, et qd sibi uoluit, et come dimandai aut uirgilius rnderet, echo la terza. s. uox que fuit, amate da cui mal haueste. hoc preceptū dñi i Euangelio iuitat nos ad uerū amorem qui est diligere etiam inimicū, quod est otrariū iuidie, que odit etiā amicū. Et hic nota q ista uox tertia necessario sequitur ad secūdam, quia illā supplet et perficit. uidetur enī dicere tacite, nō solū debetis amare benefactores, indebitis de iure sicut horestes qui amauit pātrem, uxorem, amicū et sororem, sed etiā Inimicū malefacientes nobis, quia hec est perfecta caritas, Amare enī amantes et benefacientē faciūt etiam bruta.

El buon maestro. questo cinghio
sferza
La colpa de la iuidia, e p o suono
Tratte damor le corde de la ferza.
Lo freno uuole esser del cōtraro suono
Credo che ludrai per mio auiso
Prima che giūgi al passo del pduono.

Hic poeta ponit responsionē uirgilij ad suā petitionē qui declarat quare iste uoces ita resonent sup istos iuidos, ad amonitionez eorū, unde dicit el bon maestro amē, supple rndit, La colpa de la iuidia cosi li sferza. i. ita uerberat et corrigit istos iuidos. Et ideo dt. e pero le corde de la ferza. i. corrigie scutice. s. uerba uocis et correctionis pertinentia eos, sono tratte damor. s. caritatis, uult ergo dicere, q ista uerba sunt dissuadentia iuidiā et subdit lo fren uol esser del contrario sono. uult dicere q uerba refrenantia iuidiā debent esse uerba continentia pravos effectus iuidie, ita q sunt contraria istis que continent effectus amoris, et tamen et illa faciūt contra iuidiā, dicit ergo de isto freno, credo che ludrai. s. i fine sequētis capli, p mio auiso. i. ni fallor, prima che giūgi al passo del perdono. s. finez secūdi circuli, ante remissionē Inuidie

et remotionez fiendam ab angelo. Et nō uult
aliud dicere, nisi ante q̄ exies istū circulum
audies uoces alias resonantes ꝯtrariꝫ i aere :.

Ma ficha li ochi p laire ben fiso
E uedrai genti i anzi a noi sedersi
E ciascun e lungho la grotta assiso.
Alora piu che p̄ma li ochi apersi
Guardami i anzi e uidi ombre cō māti
Al color de la pietra nō diuersi.

Ista est secunda pars generalis, i qua poeta des
cribit penā et purgationez i̅uidorū i ꝯ̄ṅali.
sed an̄ q̄ procedā ulterius ad i̅telligentiam
istius pene quā poeta dat generi i̅uidorum
est bene notandū quātū sit conuenientissi
ma, fingit enī ꝙ stant sedentes adherentes
monti sublevantes unus alterū cū humero
orant₊ deuotissime, cohopti mantellis, liui
di color, hntes oculos clausos cū filio ferreo.
Modo ad propositū, quia i̅uidia est dolor
aliene felicitatis, homo uolens purgare i se
istud uiciū, debet sponte i se assumere me
dicinā, que tollat hunc dolorē. Ubi enim
solebat primo discurrere, notando felicita
tes alienas. Hunc sedet i̅herens monti .i.
uirtuti, et ubi solebat optare dānū
alterius, nūc erat pro salute alterius. Et ubi
solebat letari ruina alterius, nūc porrigit
manū adiutricez illi ruenti, et releuat ipꝫ
et ubi solebat cū dolore uidere alienas feli
citates, nūc sine sibi oculos, ne respitiant
i̅uidie aliena bona, et cōpat se uili colori
humilians se deo. Quia omis i̅uidus ē supbꝰ
Unde erat ꝙ etiā deduxset cī
nerez i capite, uel ubi solebant portare
uestes i̅uidiosas. Hunc portat mi̅sabiles
et isto modo optime purgatur iste modus
morbus occultus i̅terior et erumpit, ne ap
ostemetur i̅terius. Hunc ad litterā poeta
p̄mittit, ꝙ uirgilius fecerit eū attentum
ad hanc p̄ulā ꝯ̄ materiā sequentez dicens
ma ficha il uiso .i. speculationez i̅tellectu
alem ben fixo .i. attente. p laere quia
nichil uideri potest nisi p̄ mediū aeris
e uederai gente .i. genus i̅nuidorū, seder
si i anzi a noy. ubi solebat semper ire et
i̅quirere semper noua de fortunis hoīum
Hunc cessant a tali i̅quisitione, e ciascun
e assiso .i. apodiatus, longo la grotta .i. uer
sus uel prope ripā montis. Et ondit quō
paruerit precepto uirgilij dicens. Alora piu
che pria gli ochi apsi .i. speculationem

mentales melius dispositū ad cognoscendū istos
guardami i anzi, ut dixit uirgilius, e uidi ōbre
cō manti .i. aīas cū mantellis, nō diuersi ymo
conformia al color di la petra. nō diuersi sed
prior littera uidetur uerior, licet nō diuersa i
sententia.

E poi che fumo un poco piu auanti
Udia gridar, maria ora per noi
Gridar michele e piero e tutti i sancti.

hic poeta describit orōnez i̅uidorū dicens, e poy
che fumo un poco piu auanti .i. magis pro
pinqui illis, Udia gridar maria, aduocata
peccatorū ora p noy, et ita audiebā cridar
michele .i. o angele michael triumphatorum
a̅i̅arū e piero .i. o sante petre clauiger reḡ
celorū, cō tutti i sancti sup. orate pro nobis.
Et hic nota ꝙ isti i̅uidi nūc faciūt ꝯ̄trariū illi
quā solebant facere ante penitentiā, sicut
fingitur finaliter, ꝙ dū quidā an̄ i̅uidus
et alius auarus orarent i̅ templo iouis, mer
curius missus fuit ad eos, qui diceret ꝙ id
quod unus peteret alter reciperet duplicatū
tunc i̅uidus preueniens petiuit, ut sibi eruere
tur unus oculus, ut auaro eruerentur duo.

Nō credo che per terra uada ancoy
homo si duro che nō fosse punto
P compassion da quel chio uidi poy.
Che quandio fui si p̄sso di lor quito
Che gliatti loro a me ueniam certi
P li ochi fui di graue dolor munto.

hic poeta descripturus duriorē penā i̅uidorū
p̄mittit compassionem pene dicens, nō cre
do che per terra uada ancoy i mūdo nostro
homo si duro, hns cor saxeū ita i̅duratum
che nō fosse puncto p compassione da quel
chio uidi poy .s. noue pene. humanū est cō
pati passionibus hoīū, unde humanitas
dicit lunat etiā corda efferata barbarorū
ita ꝙ sepe cōpatiūtur miserijs inimicorum
et deplorant mortes eorū. et honorat funera
sicut sepe fecit hanibal crudelissimus erga
multos duces romanos, honorans uirtutem
eorū, quē prius i̅festissime oderat, sicut
patet apud liuiū, quāto fortius ergo romani
naturaliter clementes usi sunt humanitate
clementia et tangit quid uiderit dicens, che
quando fui si p̄sso di lor quito che gli atti
loro, mi̅sabiles illorū i̅nuidorū, a me ueniam
certi .i. ꝙ nō dubitabā sicut quī erā alōge
p li ochi, quia uidebā oculariter de prope

fui uinto .i. punctus, di graue dolor, ex com
passione grauis pene.

Di uil alicio mi parean coperti
E l'un sostenea l'altro cola spalla
E tutti da la ripa eran sofferti.
Cossi li cechi a cui la roba falla
Stāno a perdoni a chieder lor bis
ogna
E l'uno il capo sopra l'altro avalla.
P che ī altrui pieta tosto si pogna
Nō pur per lo sonar dele parole
Ma per la uista che nō meno ago
gna.

hic poeta describit ipam penā dicens, di uil
alicio mi parean copti, sicut olim sancti pa
tres faciebant humiliantes se ī conspectu dñi
implorantes mīaz et ueniaz, qn peccauerat
sicut nūc isti. e l'un sofria l'altro cō la spalla,
ex caritate, et tutti di la ripa .s. prope
montem eran sofferti, quia substentabā
tur a uirtute et specificat misabilē actū
īuidorum p comparacionē clarā cecorum
dicens, cossi li cechi a chui la roba falla .i. de
ficit, quia sunt pauperes nec possunt ali
ter lucrari, stano ai perdoni, apud ecclīas
a chieder lor bisogna .s. elimosinaz, e l'uno
il capo sopra l'altro avalla .i. iclinat et de
īdustria sic faciunt per che ī altrui .s. ueu
tibus ad īdulgentiaz, pieta tosto si pogna
.i. cōpassio cito gnetur nō pur per loro sonar
de le parole quibus multum prouocat audi
entes pios ad mīaz, ma p la uista ch nō
meno agogna .i. latrat et clamat ī effectu
ymo magis mouet ad compassionē uidentis.
Et hic nota quātum ista compatio q uide
tur comunis et domestica est proprissima p
omnes partes suas. Ecce enim stant iuxta te
plum sanctum et ita iuidi qui sunt ceci
quia hnt oculos hic clausos, stant iuxta
montem sanctū, et sicut ceci sublānet et
supportant unus alterū, ita iuidi hic et
sicut ceci orant pie petentes elimosinaz
qua īdigent, ita inuidi pie orant peten
tes ueniaz qua indigent, et sicut aliqui eū
tes iuxta ecclīaz mouentur ad compassio
nem erga cecos tam ex actibus q̄ ex uerbis
ita isti poete euntes iuxta motē moueb
antur ad compassionē erga istos inuidos
tam ex actibus q̄ ex uerbis.

E come agli orbi nō aproda il sole
Cossi alombre quivi ond'io parlora
Luce del ciel di se largir nō vuole.
Che a tutti un fil de ferro i cagli fora
E cuscessi come a sparuier seluagio
Si fa pero che queto nō dimora.

hic poeta ultimo describit ultimā penam
durissimā īuidorū p comparationem eorū
dem cecorū, que est similiter proprissima
et uult dicere sententialiter, q sicut ceci
sunt priuati uisu, ita isti iuidi habent
oculos clausos, ita q nō possunt uidere
solem iustitie .s. deū, dicit ergo E come
agli orbi nō aproda il sole .i. nō prestat
lumen solis q nō uident et eius pulcri
tudine et luce nō possunt delectari, cossi
alombre .i. aīabus īuidorum, lume del
ciel .i. sol .s. deus, nō uol largir se .i. nō
uult donare se, qui .i. ī isto circulo circai.
ond'io parlora. quia isti nō possūt uidē
deum q̄ diu stant ī ista pena sed purga
ta pena uidebunt, sicut modo optant et
sperant, et assignat cām dicens, che a tutti
ī fillo del ferro il ciglio fora .i. suit ut ifra
dicitur plenius et dat filū ferreū, ut uidi
cet fortem clausuraz, ut nō possit de fa
cili aprire oculos īuidie ad respiciēdū.
Et specificat istam suturā oculorum per
cōparationem ad illam que fit oculis acci
pitrum, unde dicit, e cosi .i. filū ferreū ita
forat, debes supplere ciliū, come si fa al sp
arviere seluagio, et ecce qr. p che io non
dimora. Et hic nō quantum ista cōparacio
sit nobilis et propria, sic enim acapiter au
dax odio īpedit et lacerat aues pingues
sicut qualeas et siles. Ita iuidus temerari
ex maliuolentia īuadit psonas diuites
et pingues, et si potest manū īponit ro
strum super eos .s. linguā, et lacerat famā
eorum, si nō pot aliter, et sicut acapiter
siluestris numq̄ quiescat de quo dicit Oui
dius. Odimus acapitrem quia semper
uiuit ī armis, ita īuidus nō contentus sor
te sua, semper habet aīum īquietū, ideo
optime iquit Oracius. Inuidus alterius
macrescat rebus opimis. et dicit Inuidia
siculi nō īuenere tirāni maius tormētum
.q.d. q tirāni de sicilia sicut fallaris et
dionisius, qui īuenerunt uaria et noua
genera tormentorū nō īuenerunt aliquid
peius īuidia. Et sicut oculi suuntur acci
pitri siluestri ut domesticetur, ita hic

ĩuido maligno ut mansuescat, nõ etiã q̄ h̄ ē
uilissima pena ĩuidorũ, q̄m ĩuidia maxime
causatur a uisu, ideo bene dicebat socrates q̄
ĩuidus ĩ qualibet ciuitate, uellet habere ocu
los et aures, ut haberet tot tormenta, quot
uideret et audiret prospera hoĩuz, quia ĩui
dus tot habet tortores, quot ĩuidiosus habue
rit laudatores, ergo uolens bene purgari
isto uitio, debet oĩo claudere sibi oculos, ne
respiciat prospera hoĩuz ad ĩuidiã, iuxta
preceptum dñi ĩ Euangelio, si oculus tuus
scandaliçet te :.

Ame parea andando far oltr
aggio
Vedendo altrui nõ essendo ueduto
P chio mi uolsi al mio cõsiglio sagio.
Ben sapea ei che uolea dir lo mutto
E po nõ attese mia dimanda
Ma disse, parla, e sia breue e arg
uto.

Vrgilio mio uenia da q̄lla bãda
Dela cornice onde cader si puote
P che da nulla sponda sigirlãda.
Dalaltra parte meran le deuotte
Ombre che p loribil costura
Premeuan, siche bagnauã le gote.

Ista est Tertia et ultima pars ĩ qua poeta des
cribit unũ spiritũ modernuz, ĩ cuius mote
ĩuidia maxime exerceuit mores uiros
suas, et primo disponit se, ad istaz mãz
spũalez, de consilio uirgilij dñi, a me par
ea far oltragio andando p istaz regio
nez ceciruz, uedendo altrui, et nõ esser
ueduto. Et uidetur dicere uane, cum non
posset uideri ab illis, sed uult dicere q̄ ui
debatur sibi ĩiuriosuz nõ facere se sentiri
istis ĩuidis, sicut supra fecerat superbis,
petendo et respondendo, p chio mi uolsi
al mio consilio sagio. i. ad consiliũ sagacis
uirgilij, quez erat solitus semp consulere
ĩ dubijs. Et continuo oñdit, sagacitatez
eius, q̄r preuenit eũ ante q̄ peteret, ne
perderet tempus. Vnde dicit, ille. scilicet

Virgilius, ben sapea ch uolea dir lo mutto
quia cognoscebat uoluntatez meaz, etiaz me
tacente. e po nõ atese mia dimada. i. nõ
expectauit petitiones meas, ma disse parla
e sia breue e arguto. i. breuis sermone, et
subtilis sñia. q. d. dic pauca uerba et bona
cũ istis. Et tamen poeta, ante q̄ loquitur
describit statũ suũ, et illaruz aĩaruz dicens.
Vrgilio mio uenia da quella banda. i. pla
nitie extrema, di la cornice. q. d. sociabat
me a sinistra, uersus extremitatez illius uie
ut tutius consuleret saluti mee. Vnde dicit
onde cader se puote ab alto ĩ bassuz, sicut
cuz quis uadit p unaz uiaz arctaz circa ali
quẽ montez nostrũ, supra unã planiciem
et ecce quõ, p che de nulla sponda singir-
landa, quia. s. nõ erat cincta aliquo clau
stro muro uel sepe. di laltra parte. s. late
re montis, miran le deuote ombre. i. aĩe
ĩuidorũ deuote orantes, ita q̄ nõ poteraz
ibi ruere uel recedere a penitentia. Vñ dicit
che per loribel pe costura. i. dirã suturam
oculoruz, facta cũ filo ferri, piangeuã sich
bagnauan le gote, quia deplorabat alienã
inuidie.

Volsemi a loro, e o gente secura
Incomĩciai di ueder lalto lume
Chel disio uostro sola ha ĩ suo cura.
Se tosto gratia resolua le schiume
Di uostra cõscienza, siche chiaro
P essa scenda de la mente il fiume.
Ditemi chi me fie gratioso e caro
Se aĩa equi tra uoi che sia latina
E forse lei sera bon sio lapparo.

Hic poeta ponit suã orõnez breuez, ad dic
tas umbras ĩ gñali, et facit exordiuz cũ
petitione dicens, Incomĩciai, suple dicere
illis ad captandaz beniuolentiaz, o gente
secura. per certã spem. di ueder lalto lu
me, sũmi solis, quod nunc uidere nõ po
testis, chel disio uostro solo ĩ sua cura, q̄r
totuz desideriuz uestruz, solũmodo de hac
curat. nec aliã curã habere potestis q̄ istã
solaz, se gratia. s. diuine ex grã spãli, tos
to risolua le schiume. i. cõtagia purget
di uostra condicione, ut. s. apperiat uob
oculos clausos, si chel fiume di la mente
. i. gratia diuine mentis, si che chiaro,
sine nebula, per essa. s. conditionez ũraz
cecitatis. q. d. ut acuis uerat ad patiens

dispositam, et sic uide quomodo loquitur breuiter et subtiliter, iuxta consilium uirgilii, si in q̄ ho fiat ditemi che fia gratioso e caro. i. quia erat mihi gratum et carum, se anima te qui tra uoy, i. secta inuidorum, che fia latina. i. italia de his, ut plurimum poeta inquirit tamq̄ nobilioribus et dignioribus memoria quam peccatoribus ut satis patet i toto poemate eius, et promittit premium ut facilius consequatur quod petit dnus, e forsi lei. i. tali aie, sera bon. i. utile et honorabile quia rogabo pro ea et dabo sibi famam, fio lo saparo. i. si diseo.

O frate mio, ciascuna e citadina
D una uera cita, ma tu uuoi dire
Che uiuisse i ytalia peregrina.
Questo mi parue p risposta udire
Piu i(n)anzi alquanto ch la dou io staua
Ond io mi fei ancor piu le sentire.
Tra l altre unombra uidi chaspetaua
In uista e se uolesse alcun dir come
Lo mento aguisa dorbo i su leuaua.
Spirito diss io che p salir ti dome
Se tu se quelli che mi respondesti
Fammiti conto o p luogo o per nome.

Hic poeta ponit responsionem unius aie singularis inuide ad suum quesitum, que corrigit dictum poete, et hec aia erat quedam mulier senensis noie sappia, que dicit O frate mio, causatiue uocat eum fratrem, ciascuna. s. aia, et duna uera cita citadina, s. yerl(usale)m superno. ma tu no dire, et melius, che uiuesse peleqrina i italia, quia omis sumus uiatores et peregrini i mundo, uita ergo humana est quedam peregrinatio i mundo et militia in terra. Et dicit q(uod) ista uox ueniebat parum alonge, ideo accessit magis prope, ut cognosceret a quo perueniret, dicit ergo, questo mi parue p risposta udire piu i(n)anzi alquanto che la dou io staua, ond io fece mi ancor piu le sentir, eundo et loquendo, i(n)tra turbam magnam que ibi erat, no erat no uidens, et sic inuenit quod petebat, unde dicit, tra l altra uide unombra chaspetaua i uista. s. q(uod) ego replicarem aliquid, quia ipsa sola correxerat dictum meum, et nichil rendebat ad propositum quesitum, et r(espo)ndet quoi tacite dnis, e se uolesse alcun dir come

.i. quo sas tu, q(uod) illa plus q(uam) cetere expectaret, dicit per signum, quia ipa leuaua lo mento i su aguisa dorbo. ideo ponit suas petitiones spales ad eum dnis, diss io o spirito che ti dome per salir. i. qui penitentiam agis, ut ascendas celum, ad uidendum celum, quem hic uidere no potes, et sic iterum loquitur breuiter et succincte, captans beniuolentiam, et petit no minus breuiter fammiti conto. i. fac mihi te notum, o p loco originis tue, o per nome quo uoceris, se tu se quelli che mi respondesti. quia nesciebat hoc nisi per signum predictum.

Io fui sanese, rispuose e co quelli
Altri rimendo qui la uita ria
Lacrimando acolui che se ne p(re)sti.
Sauia no fui aueg na che sapia
Fossi chiamata e fui deli altrui dani
Piu lieta assai ch di uetura mia.
E p che tu no credi ch io tingani
Odi se fu come ti dico folle
Gia discendendo larco de miei
anni.

Hic poeta ponit responsionem illius spus qui respondet de loco de noie, de quibus fuerat i(n)terrogatus et ultra hoc de culpa qua hic purgatur. Et hic aduerte q(uod) si poeta noster petendo, dixit pauca uerba et bona, ista mulier tamq̄ senensis et uana, multa et friuola confabulabatur sup(er) inuidia sua, ideo no mireris si poeta fingit facere istam longam orationem ad se, q(uia) mulier naliter e loquax et garula, et ista i spiali erat parum prudens, dicit q(uod) et ille spus, rispose io fui senese. i. de ciuitate senarum fui, rimendo qui la uita ria, p bonam penitentiam, lacrimando acoluy. s. deum. che se ne p(re)sti. i. concedat se uidendum nobis. Et dicit q(uod) suum nomen no fuit consequens rei ymo p antifrasim unde dicit, sauia no fui auegna che fosse chiamata sappia. uocabatur ista dna sappia accentu producto, et tamen no fuit sapiens, ymo isapiens i(n)sana, et saltem i isto actu, ut audies statim unde dicit et fui degli altrui dani. i. aduersis, piu lieta assai che di uentura mia. s. prospera, quod est proprium inuidie. E p che. hic longo sermone sappia narrat formam sue

malignitatis inuidie. Et ad itelligentiā clarā debes
istius littere debes memorare illud quod scrip
tuz est supra c°. xi°. purgatorij de prouinciano
siluano qui cū uenisset cū suis senensis. cotra
Castrū comitatus florentie quod dr̄ colle. Ista
dn̄a ardens odio senensiū ex sola inuidia pos
uit se ad fenestrā unius pallacij i Castro suo
satis uicino loco belli expectans euentū ut et
optans audire ruinā suorū audito ergo ru
more sinistro conflictus et morte ciuas miser
anda exultans gaudio imenso aīo gratulāb
ex se erexit caput contra celū temere et di
xit. Sit de me amodo quicquid uult et fa
ciat michi deus q̄ peius potest quia amodo
uiuā leta et moriar contenta. Modo ad pro
positū ista sappia ad confirmādū quod dix
erat primo proponit suū fallū i qnali dicens
danti E perche tu nō credi chio tinganni
odi sio fui come ti dico folle. i. temeraria
et aggrauat factuz dicens qia discēdendo
laroo. i. arcallo di mei āni. q. d. iā declinātte
etate mea ita q̄ illud nō erat uitiū etatis
et aī. Et hic nota q̄ mulier naturalr̄ icli
natur facilius ad pietatez et beniuolentiam
q̄ uir et citius lacrimatur et est magis i
uida q̄ uir et magis cōtēptiosa et magis
mendax et i rebus honestis et requirit est
magis stulta q̄ uir ut dicit Auicēna unde
propriū subiectuz nō habet i eis uirtus et
honestas et ut plurimū mali uitij homo
uō inter cetera aīalia magis attingit per
fectū nature.

Eran li citadini mei presso acolle
In campo quiui cō loro aduersari
E io pregaua idio di quel chuolle.
Rotti fuor quiui e uolti nelli amari
Passi di fuga e uegendio la caccia
Letiçia presi atutti altri dispari.
Tanto chio uolsi i su lardita faccia
Gridando adio omai piu nō ti temo
Come fel merlo p poca bonaccia.

Hic Sappia narrat i spāli formā facti di
cens Eran li citadini mei. s. senenses cū
prouinciano duce eorū presso acolle quod
est castrū magnuz i principio fluminis
helse de quo dicitur i fine huius purgato
rij. In campo quiui cō lor aduersari. s. flore
tinis et io pregaua dio di quel che uolle
. s. q̄ essent conflicti et sic fuit unde dicit
rotti fuor quiui i campo ubi erant in
obsidione e uolti nelli amari passi di fuga sicut
eī est maxime dulce uictori persequi fugientem
ita est summe amarū uicto fugere afacie sequētis
de quo paulo ante dixerat speciosiz triūphū
apud montē aptuz e uegendo la caccia. i. perse
cutionē fenestre presi letiçia dispari atutte
li altre. s. leticijs. q. d. nunq̄ sensi i uita mea.
unde dicit tanto chio uolsi i su. s. uersus celū
lardita faccia i sinoz gridando adio omay piu
nō ti teme et dicit q̄ fecit asisi come fa il merlo
p pocha bonaccia dicitur fabulose q̄ merlus
post seuitiaz hyemis supueniente tranquillo
garrit pur nō ti temo domino chuscito son
dil uerno. ita q̄ ego pro parua uictoria pre
sumpsi loqui contra deum. Audiui q̄ ista ma
ledicta mulier erat ita infuriata mente q̄ cō
cepat et predixerat se pcepiturā desspanter
de fenestra si senenses fuissent uictores illa
uice. Erat eī sappia nobilis dn̄a de illis de
bigocio quod est unū castellū i territorio sena
rum longe a colle de ualle helse forte p q̄tuor
miliaria que nimis oderat populū florētinū
et hoc ideo qui iuidebat diu florenti et diu
uictori. Erat eī prouincianus tunc ualde potes
et famosus. Et hic nō q̄ ubi est maior uirtus
et maior glia ibi est maior inuidia et tamen
nulla est taz huilis fortuna que nō maligni-
tatis dentibus sed solet miseria caret inuidia.

Pace uolse cō dio i su lo stremo
De la mia uita e ancor nō sarebe
Lo mio douer p penitentia scemo.
Se cio nō fosse cha memoria mebe
Pier petinagno i sue sancte orationi
A chui dime per caritate merebe.

Hic sappia narrata culpa sue inuidie nārat
causam sue salutationis. s. penitentiā licet
seram. unde dicit pace uolse cū dio cum
quo habuerat inimicitiaz suadente inuidia
inimica caritatis quā deus semper precepit
et suadet i su lo stremo de la mia uita qn
nō poterā amplius peccare. Et quia dantes
poterat statiz dicere quō nō es extra purgato
riū cū alijs tardantibus rn̄dit et anchor lo
mio douer. i. debitū. s. peccatuz nō sarebe sce
mo. i. diminutuz per penitentia quod est iā
satis sumū quia iaz stetj diu i pena purga
toria sed adhuc nō uenissem huc se nō fosse
cha memoria mebe pier petinagno hic
fuit quidaz sanctissimus heremita tūc magne
fame qui mō apud florentiā dicitur sanctus
petenarius i sue sancte orationi ideo exau
diri meruit cui di me p caritate merebbe.
quia ex sua caritate cū magno feruore rogauit

deū pro me, ubi ego ex sola īuidia rogauerā deum, cū magno ardore pro extermīnio meorū ciuiū.

Ma tu chi se che nostre cōditioni
Vai dimādando e porti liochi sciolti
Si commo credo espirādo ragioni.
Liochi dissio mi fieno ācor q̄ tolti
Ma piciol tempo chē poca e loffesa
Fata p̄ esser cō Inuidia uolti.
Tropa e piu la paura onde sospesa
Lanima mia dal tormento di sotto
Che su lonarco di la giu mi pesa.
Et ella a me. chi ta donque cōdutto
Qua su tra noi se giu ritornar credi:
E io, costui che meco e nō fa motto.
E uiuo sono e pō mi richiedi
Spirito elletto se tu uuo chē muoua
Di la parte ancor li mortai piedi.

Hic sappia, quia multa dixerat satis uana de īuidia sua, petit ab auctore de eius gratia, qui uiuus uidetur ire, ex singulari priuilegio p̄ regna mortuorū, dicit ergo satis potes ex uerbis meis scire q̄ fuerī. ma tu chi se, che ua dimādando nostre conditioni, quod est mirabile, e porti liochi sciolti .i. nō ligatos cū filo, sicut nos. quod est mirabilius et dicit espirando .i. uiuendo, rasioni si come io credo, quia ipsa nō poterat certe scire si dantes erat uiuens ul' uidens, quia ipa nō uidebat, sed existimabat. Ad quod respondet poeta magis sapienter et breuiter, et nō r̄ndet qd sit, ne uideatur uanus, sed respondet ad id, quod illa dixerat de oculis apertis tū adhuc habebit eos clausos sua uice, dicit ergo dissio liochi mi fieno ancor qui tolti .i. suti, sicut et uobis .s. ī morte, quando iterum redibo ad purgatoriū, ma piciol tēpo quia parū stabo ī ista pena, che poca e loffesa .i. culpa qua offendi deum ī hoc, fata per esser uolti .i. oculi illi mei, cō īuidia. q.d. ī uita mea ego parū uolui oculos meos iuidie, ad prosperitates hominū respiciendum et uult dicere uno uerbo. Ego fui semp modicū īuidus, ideo faciliter et etiā purgabor cito hic. Et confitetur aliud peccatum ī quo magis offenderat dn̄s. tropo e piu la paura onde sospesa lanīa mia del tormento de sotto, uult dicere q̄ multo plus timet penam supborū, que punitur ista ī primo circulo. q.d. fuit ad tempus magis supbus q̄ īuidus, ideo iā dubito de pena. unde dicit, che gia lonarco di la giu mi pesa. q.d. uidetur iā mihi, q̄ habeam saxum graue, dorsū meā superbā ceruicē. Et hic nota q̄ poeta noster a iuuentute fuit superbus rōne nobilitatis sue, et boni status, sed certe bene portauit onus suum ī uita, onus dico exilij paupertatis et īuidie aliorū. Et certe de me audes dicere cū bona consciā illud idem .s. q̄ fui aliqn̄ supbus q̄ īuidus sed certe iam bn̄ portaui saxum ī mūdo. Et hic poeta ponit nouā peticionem illius sapple ad se que breuiter uidetur dicere, si tu ergo expectas purgari ī futurū hic. quō ergo huc uenisti dicit ergo et ella a me, sup. sapia dixit, chi ta donque condutto qua su tra noy qui hic iam purgamur, se giu ritornar credi .s. ad mūdum uiuorum, et continuo ponit responsionem suā dn̄s. et io, supple r̄ndi, costui che meco e nō fa motto .i. uirgilius qui me tacite expectat hic, est ille qui me conduxit huc, et ulterius r̄ndet ad id quod supra dixerat sapia cū dicit spirando et dixit e uiuo sono, reuersurus ad mūdum, e pero spirito eletto, qui saluandus es mi richiedi se tu uoy chio moua ancor li mortali piedi .i. q̄ uadam pro te ī parte .s. aliqua.

O questa e si audir cosa nuoua
Rispuose che grā segno e che dio
tami
Po chol prego talor mi giova.
E chegio ti p̄ quel che piu tu brami
Se mai cala la terra di toscana
Cha miei propiqui tu ben mi rifami.
Tu li uedrai tra quella giente uana
Che spera ī talamone e p̄deragli
Piu di sperança cha trouar la diana
Ma piu ui p̄deranno li amiragli.

Hic poeta ponit responsionem illius sapple

que summe miratur de inaudita gratia concessa au
ctori, et petit sibi orationem fieri, et famam resti
tui, dicit ergo et illa sappia, rispose, cum ad
miratione, Questa e cosa noua si ad udir,
quia numquam fuit audita de alio, che gran
segno e .i. euidens argumentum, che dio ta
mi, et quod sis in gratia eius: et uere sine sing
ulari gratia, poeta noster non poterat facere
istud iter, pero tal hora mi gioua col tuo
prego. q.d. aliquando roga pro me, quia
tua precatio debet esse iusta, ex quo es in
gratia. Et ponit aliud cum maiori cura .s.
ut reddat sibi famam perditam. Unde dicit
admiratiue, Echeggioti che per quel che
piu tu brami, sicut per saluationem tuam
uel perfectionem istius operis, cha mei pro
pinqui .i. uicinis, tu ben mi rinfami .s.
dicendo me inuenisse inter saluos, sciebat
ista domina infamiam remansisse de se in patria
de odio magno quod gesserat contra ciues
suos, et docet ubi sit inuenturus consangui
neos suos dicens, tu li uederai .i. uidere po
teris, tra quella gente uana .i. in genere
senensium, de uanitate senensium poeta
noster dixit in speciali, xxviiii° cap° inferni,
hic uero dicit magis in communi, et tangit duas
notabiles uanitates illius ciuitatis, ch spera
in thalamone, ad quod sciendum, quod thalamon
est unum castellum senensium in maritima
ubi senenses expenderunt aliquando multum
et sepe fecerunt cauari portum cum magnis
laboribus et expensis, sed perdebat operam
quia portus cito replebatur, et propter
corruptionem aeris, locus non est bene habi
tabilis, et tamen semper habebant in ore
thalamonem, et de ipso confabulabantur
sed spes eorum erat uana, Unde dicit, e
perderagli piu di speranza cha trouar
la diana. In hoc tangit aliam uanitatem
uel uanitatem maiorem, diana dicebatur
esse fluuius, de quo fuit olim opinio in
ciuitate senarum, quod laberetur sub terram
ideo diu laborauerunt et cauauerunt mul
tum pro inueniendo ipso, nec adhuc inuentus
est. Et concludit, ma ui piu perderanno
li ammiragli. Et hic nota quod isti quos uo
cat hic ammiraglios, ut audiui a quodam
senense, uiro magno auctoritatis et dignitatis
erant quidam qui uolentes lucrari condu
cebant homines, tot perticas uel cannas ad ca
uandum pro certo pretio, quorum aliqui
consumpti sunt. Aliqui referunt illud
dictum ad castellum thalamonis non ad
fluuium diane, et dicunt quod poeta loquitur
de ammiraglis nauium, qui applicantes
ad portum istum falso laudatum, receperunt
aliquando magna damna. Et sic tetigit
de uanitate senensium in communi, sed quid dix
isset poeta noster, si uidisset, non est

dui Caminum senensem, qui permisit sibi
persuaderi tam fatale quam uane, quod erat
rex francie, et iam dabat dignitates, et
promittebat officia, dimissa propria he
reditate :-

Chi e costui chel nostro
monte cerchia
Prima che morte li a
bia dato il uolo
E apre li occhi a sua uoglia e coue
rchia .-

Postquam in superiori capitulo proxime prece
denti, poeta noster tractauit de purga
tione inuidie. Hunc consequenter agit et tractat
in speciali de una gente, in qua multum regnat
inuidia. Et presens Capitulum quartumdecimum
oportet diuidere in quatuor partes gene
rales. In prima quarum poeta introducit
duos spiritus egregios, duorum nobilium de
nobili prouincia Romandiola, qui inquirunt
de eo. In 2a facit unam digressionem, ad des
cribendam uallem Arni cum habitantibus
et in speciali turbationem florentie ibi, e laltro
disse. In 3a describit dictos duos spiritus
et deplorat romandiole mutationem
ibi, lo dir di luma. In Quarta et ultima
tractat de freno quo possit reuocari ui
cium inuidie ibi, noy sapauan. Ad primum
ergo dico quod poeta introducit duos nobiles
de romandiola inquirentes de eo. Et ad
aperiendam uiam, ad hanc materiam est primo
sciendum, quod isti duo spiritus notabiles erant
quidam nobilis uir et prudens Romandio
lus de bretonorio uocatus, Guido del du
ca. Alter uero erat uir probus de forliuio
de notabili domo calbulorum, qui ambo
audito colloquio sappie cum dante, et ex
hoc cognito quod erat uiuus corporaliter, ce
perunt loqui cum admiratione de ipso, et
inquirere de eo. Nunc ad literam poeta
dicit, quod duo ex illis orbis, audientes sap
piam dicere, quod dantes portabat oculos
apertos, et dantem respondentem, quod oculi
adhuc clauderentur sibi, ibi comprehende
runt quod erat uiuus ibi cum corpore, et
omnibus sensibus, et admirantes de
tali gratia, desiderabant scire eius con
ditionem, ideo unus eorum .s. dominus Gui
do del duca de bretonorio incipit admi

tue dicere socio suo Raynerio de calboli, chie
costuy chel nostro monte cerchia .i. qui circuit
purgatorium de circulo i circulum, prima che
morte habia dato il uolo. hoc dicit quia in
morte anima, cum separata a corpore, statim uolat
ad iustitiam, ut alibi dictum est, e apre liochi
a sua uoglia e coperchia, quod nos facere non
possumus, propter suturam oculorum.

Non so che sia, ma so ch none solo
Dimandal tu che piu li ti auicini
E dolcemente, si che parli acolo.
Cossi due spirti, luno e laltro chini
Ragionauan di me, iui a man dritta
Poi fer li uisi per dirmi supini.

Hic poeta ponit responsionem socii qui dicit,
no so che sia, nisi sicut tu, quia no uideo eum
sicut nec tu, et ipse uidetur tuschus no ro
mandiolus ad loquelam, ma so che no e solo
hoc dicit quia superius audiuerat dantem
dicentem quod umbra auertebat eum, qui no loq
batur et ideo dicit Raynerius, dimandal
tu che piu li ti auicini, uel secundum aliam lram
gli ti auicini. Sed prima lra est uerior, quia iste
loquitur romandiole licet no mutetur sna
addit E dolcemento si che parli acolo. Et hic
nota quod multi multa dicunt in expositione
huius lre, plures enim dicit et exponunt, quod iste
spus uult dicere. Interroga eum tam dulciter
quod rndeat tibi ad plenum, ita quod animus audito
ris no remaneat in suspenso, quia ut dicit
est triplex punctus in dictamine .s. coma
colum et periodus etc. Alii dicunt magis fri
uole. Interroga eum ita dulciter quod loquatur
colo .i. filio meo sic uocato, sed quicquid
dicatur credo quod uelit dicere, et acolo acco
glio accarcialo .q.d. recipe eum gratulanter
et placide, ita quod loquatur. Unde supra
capitulo vii° dixit possia che la coglienze
honeste e lete. Et ondit formam loquendi
predictorum inter se ad preparationem eorum
ad loquendum sibi unde dicit, cossi, sicut di
ctum est, dui spirti .s. prescripti .s. Guido
et Raynerius chini .i. inclinati et appodi
ati luno e laltro rasonauan di me a man
dritta .s. ex parte montis et dicit, poi fer
li uisi supini .i. erexerunt sursum facies
per dirme .i. ut loquerentur michi.

E disse luno o anima che fitta
Nel corpo ancora inuer lo ciel te uai
Per carita ne consola e ne ditta
Onde uieni e chi se che tu ne fai
Tanto merauigliar de la tuo gratia
Quanto uuol cosa ch no fu piu may.

Hic poeta ondit qualiter alter istorum sociorum
rogatus fuit alloquutus eum. Et primo ponit
exordium eius dicens, e luno .s. Guido del duca
disse michi o anima che fitta ancora nel cor
po .i. uiuens in mortali corpore, inuer del
cielo ten uay per ista montes altum, per carita
no est inuidia, querit de felicitate eius sed
ex caritate contraria inuidie adiurat eum
dicens, ne consola .i. consolare nos, quod quon
dam tristabamur prosperitate aliorum, e ne
ditta .i. dic nobis per caritatem quod maxime
ducit nunc te ad celum, qui fuisti parum inui
dus, et querit purgare omnia uicia, onde uie
ni e chi se, et assignat causam sue petitionis
.s. summam admirationem dicens, che tu ne
fai tanto merauigliar de la tuo gratia sin
gularissima concessa tibi, ideo dicit quanto
uol cosa che no fu piu may. multi alii ue
nerunt uiuentes ad purgatorium moraliter
loquendo, sed nemo umquam iuit eo modo
quo dantes in speculatione poetica, et sic
uide qualiter iste spus bene gratulatur
ymo dulciter adulatur nostro poete, sum
quod fuerat rogatus.

E io per meça toscana si spatia
Vn fiumicel che nasce in falterona
E cento miglia di corso nol satia.
Di sovresso rech io questa persona
Dirui chio sio saria parlare in darno
Chel nome mio ancor molto non
sona.
Se ben lontendimento tuo acarno
Collentellecto, alora mi rispuose
Quei ch dicea pria, tu parli darno.

Hic poeta ponit suam responsionem dicto spui
et primo rndet prime parti petitionis .s.
unde ueniat et dicit breuiter quod uenit de
tuscia de ualle arni, et ad intelligentiam
huius littere et sequentis oportet prius
scire quod poeta sepissime nominat eum, et hic
spaliter describit quod arnus fluuius est tuscie
qui oritur ex dextro latere appenini de
monte qui uulgo dicitur falterona currens
uersus occidentem, et a principio labitur

per papicā uallū cū modica aqua, p casentinū
dictū aduncto ab alijs aquis, factus gradualit
a sinistris relinquit arcetiū demū ītrans agrū
florentinū labitur iuxta ancisam Castellum
unde traxit originē clarissimū poeta petrar
cha diebus nr̄is, demū transiens p medium
florentie florez tocius tuscie. ītrat pisas anti-
quissimā ciuitatez quas diuidit ī duas ptes,
et nō longe ab ea cadit ī mare Tirenū. Huc
ad litterā dicit poeta, et io, supple dixi illi
Guidoni potenti bn̄ firmicello. s. arnus et
bn̄ dicit, quia arnus nō est fluuius magnus
nec nauigabilis, nec piscosus est tn̄ famosus
quia labitur p famosas terras, et quia uiri
famosi dederunt sibi famā ipaz describentes
sicut dantes petrarcha et Boccacius, et alij flo
rentini qui discurrūt p mūdū multū, che
nasce ī falterona, ex eodez monte nascitur
Thiberis, se spacia. i. uagatur, p megio tos
cana, quia qr̄ p mediū fluit tuscie, que
est longa sed arta. Et tangit eiū cursū dn̄s
e Cento milia dicorso nel saccia. Hā extēdit
quasi p Centū XX. miliaria. Intellige quā-
titā ad cursū aque. Hā si eatur a loco sue
originis usqz ad casuz p terrā, et multo bre
uius spaciū. Hā arnus qui forte nascitur
p XX miliaria. longe a florentia retro flecti
tur se, et retrogreditur p multa spatia et
dicit, poy sourello, flumen apud florētiā
recharo. i. portarii questa psona. Et secūde
parti petionis nō respondet quis sit sed
excusas se dn̄s dirui chio sia seria parlar
ī derno. et ecce causā, chl nome mio an
cor molto nō sona. q. d. adhuc nō sum
multū famosus, sed cito ero per dei grām
hoc itinere perfecto, et uerū dicit, naz an
illud opus nō erat notus quasi nisi inter
suos, sed opere publicato, celebratus fuit
p totā ytaliam, et subdit qp ille spiritus
statī iterpretatus est dictū suū dicens,
Quel che dicea prima. s. Guido, mi risp
ose alor tu parli darno, ex circustancijs
se ben accarno. i. concipio, lintendimento
tuo. i. illud quod ītelligis, cō lontelletto
. s. meo.

E Laltro disse lui, per che nascose
Questi uocabol di qlla riuera
Pur come huon fa deloribili cose:
E lombra che dicio dimādato era
Si sdebito cossi. nō so ma degno
Ben ee chel ꝫ nome di tal ualle pera.

Ista est secunda pars generalis ī qua facit dig
ressionē, ad describēdū uallē arni, cū hītatori
bus suis. Et primo ītroducit secūduz spiritū
q mouet dubionez socio, circa responsionez datis
q nō nōīauerat arnū, unde dicit elaltro. s. Ray
nerius de calbulo, disse alui. s. illi Guidoni del
duca, questi. s. fnicola arni, perche nascose,
p circūloquutionē uerborū, il uocabulo di qlla
riuera. i. nomē arni asili, pur come huom
fa deloribil cose, nā res īhoneste et īfames
solent uellari sub alia forma uerborū, sicut
poeta noster pulcre et honeste facit capo XXVo.
ubi uolens nōiare uirile mēbrū dicit lo mē
bro cheluom cela. et īfra XXVo capo. purga
torij uolens dicere qp sperma descēditur
ad testiculos dicit scende onde piu del tacer
che dire, et ita de multis et ponit respōsionez
socij, qui dicit se ignorare causā uerā, sed
iterpretatur que causa potuit illū mouere,
bn̄ dicit, Elombra. s. guido del duca, ch dicio
dimandata era, abillo Raynerio, si sdebito
cossi. i. soluit ita debitū dubitationes, non so
quare iste absconderit nomen arni, pera. i.
pereat ita qp nō sit mentio de ea.

Che dal principio suo doue si pgno
Lalpestro monte onde trōco peloro
Chen pochi luoghi passa oltra quel
segno.
In fin la oue si rende per ristoro
Di quel chel ciel dela marina asciuga
Onde hāno ifiumi cio ch ua colloro.
Vertu cossi per nimica se fuga
Da tutti come biscia, o p suentura
De luogo o p mal uso chelli fruga.

Hic Guido assignat causā sui dicti, et est tā
littera q̄ snīa satis obscura, et uult dicere
summarie qp ī tota ualle arni, a principio sui
usqz ad finez, sunt ita praui et uitiosi, qp
cōiter fugiūt uirtutez tamq̄ inimicaz suaz.
Hunc ordina litterā et construe, et icipe ibi
che se fuga uirtu. i. expellitur, da tutti. s.
arnegonis, p nimica come biscia. q. d. qp uir
tus est ita inimica oībus, sicut serpens q
est naturaliter inimica hoī, quā fugit et
fugat toto posse suo. Et reddit rōnez dissiu
cacie dn̄s, o p suentura del loco. i. ī fortuno
. q. d. uel ī fluentia celi, o p mal uso. i. uel
ex praua consuetudine peccandi, chelli
fruga. i. stimulat et īpellit ad peccanduz

iuxta īprecationem certē suā. unde ꝙ mala cō suetudine delecteris. Et prima pars ē falsa quia celum nō mouet nisi īclinantē, sicut poeta probat īfra capº xvjº. Sed 2ª est uera et ad ueritatem disiūctiue sufficit, alteram partem esse uerā. Nunc redi supra, et hoc dico sit, dal principio suo .i. a loco origīnis arni, doue .i. ī quo loco, lalpestro mōte .i. alpeninus portans alpes, qui diuidit ytaliā ꝑ mediū, ce si pgno .i. timorosus et altus, ondee troncho peloro .i. a quo apenino, est troncatus et diuisus mons pelorus ī sicilia. Et hic nō ꝙ mons apeninus solebat olim cōtinuari usque ī siciliam, ut tradunt omēs auctores, sed abruptus fuit, uel terremotu uel īpetu duorū mariū .s. 3º. et Tireni ubi nūc est sinū Massāe. Mons ergo ꝗ remansit ex parte sicilie, uocatus ē pelorus, a pelloro gubernatore hanibalis. Nam cū hanibal transiret de ytalia ī siciliam uidens se subito translatum, credidit se deceptū fraude pellori, et iratus cū furore precipitauit ipm ī mare. sed postea errore recognito, fecit illi mortuo, spectabile sepulcrū, ꝗ̄ eū uiuum nō poterat honorare. Ab isto ergo mons pellorus denōiationem sumpsit et dicit, che poco loco passa oltra quel segno. uult dicere ꝙ mons appeninus, est parū altior ī aliqua parte sui, ꝗ̄ ī loco ubi nascitur arnus, et dicit, ī fin .i. usque ad mare, la oue se rende .i. ipi mari, ꝑ ristoro .i. ꝑ restaurationem, di quel .i. de illa aqª chel cel assiuga .i. trahit per uapores, dela marina .i. ex mari unde .i. de qua marina a fiumi annūcio che ua coloro .i. aquas. Et hic tangit generationem pluuie, nā ut dictum est supra capitulo vº. sol caloro suo atrahit uapores aqueos ī nubes, que resoluūtur ī pluuiam, et sic flumina refferunt ad mare, id quod stelle abstulerant sibi.

Onde hāno si mutata lor natura
Li habitator dela misera ualle
Che par che circe li hauesse ī pastura.

Hic Guido ex dictis suis concludit transformationem incolarum istius uallis .d. li habitatori de la misera ualle .s. arni, hāno si mutata lor natura, quia naturaliter sunt industres ad omnia opa et subtiles, che par ch circe li hauesse ī pastura. illos transmutatos. Et hic nota ꝙ ista circe, de qua facta est mentio ī īferni capitulo xxvjº. fuit famosissima magna et īcantatrix olim ī italia, que suis ueneficiis dicitur transformasse hoīes, ī diuersas spēs ferarū, sicut porcos, canes, lupos, modo ista uidetur hūisse istos ī potestate sua, et ipos pauisse malis uenenis, ymo ayeuena que isti uidentur bibisse, sunt peiora ꝗ̄ uenena circes, quia certe nō mutabat nisi figuras corporū, sed nō qualitates aīorum, sicut apuleius scribit de seipo ꝙ uidebatur sibi factus Asinus et tamen rationalis uigebat ī eo. Nota tū ꝙ talis transmutatio corporum nō est possibilis, sicut plene disputat Augustinus sed est quedā illusio demonis. Nam demon ludificatur fantasiā hoīs que etiā per se cogitando uel sompniando uariatur, per innumerabilia genera rerū, et sic etiā deludit uisum uidentium ꝑ aerem 7c. ymo sicut plinius dicit, ubi loquitur de hoīe mutato ī lupū, nullū tam īpudens mendaciū ut teste careat.

Tra brutti porci piu degni di galle
Che daltro cibo fatto ī humano uso
Dirizza prima il suo pouero calle.
Bottoli troua poi uenēdo giuso
Ringhiosi piu chnō chiede lor possa
E alor disdegnosa torse il muso.
Vassi chagiendo, e quāto ella piu ī grossa
Tanto piu troua di can farsi lupi
La maledetta esuenturata fossa.
Discesa poi ꝑ piu pelaghi cupi
Troua le uolpi si piene di froda
Che nō trouano īgnegni che li occupi.

Hic poeta probat conclusionē generalem ꝑ unam īductionem particularem habitatorū et dicit, ꝙ arnus primo transit ꝑ porcos .i. comites guidones, quos appellat porcos, propter fedā luxuriā et merito ubi nota ꝙ isti Comites olim habuerunt, dnīum ī ciuitate Rauēne, sed fuerunt fere omnes trucidati ī furore populi, propter effrenatā libidinem, quia ut dicit philosophus, propter īiurias uxorū, multe tirānides perierunt, deinde ex uno superstite restaurati ī nūosam prolem, facti sunt potentissimi citra appēninum ī Romādiola, et ultra appeninum ī Tuscia, sed hodie pro magna parte defecerunt uiris et

uiribus p potentiā florentinorū, dicit q
illa uallis currit, drizza prima il suo pouē
ro calle .i. cursū cū pauca aqua, tra brut
ti porci. Ita dicit Oratius, q si Ulixes po
tasset uenena circes sicut socij sui, uixisset
uixisset canis īmundus, et sus inimica
luto, ideo dicit profundos, troua le uolpi
si piena de froda che nō temo īgegno ch
le occupi, quia .s. sepe uicerunt īgenia &
tilia florentinorū, sed certe ois astutia
et tota potentia pisanorū, anichilata uid
etur quia ciuitas ista uetustissima uelut
decrepita, uidetur fecisse cursū suum.
Unde uolo te scire, q ī M.cc.lxxxij°. Ciui
tas pisarū erat ī florentissimo statu, ha
bens maximū decus nobiliū potentum,
ī se forte plusq̄ terra ytalie. Erant cū
ibi ciues, Judex uiuus de gallura Judex
biboree, comes Ugolinus, comes fazius
comes nerius, comes Anselmus, et sing
uli tenebant turrī magnā, et habebant
caudā floridā et sequelā, et eorū nobili
tat et potentia dnābantur Insule sar
dinie corsice helbe, ex quibus habebat
maximos redditus, publice et priuatz
et dnābantur mari cū eorū nauigijs et
mercimonijs, et ultra mare ī ciuitate Acho
erant potentissimi de qua expulerunt
Januenses uicinos suos eorū uicho igne
cremato, et una turri ī mare tincta san
guine Januensiū, sed certe ut est de mo
re, supbia detrusit supbiā. Nā post mul
tas iniurias hicinde receptas Januēses
cū terribili classe et ualida Juuentute ue
nerunt contra pisanos, cū quibus naua
li prelio cōcurrerunt apud meloriā sco
pulū, supra portū pisanū, ubi ut cito
dicā pisani fuerunt debellati et selliati
xij. milia capti, et iiij°r milia peremti
et graues leges et dure cōdictiones na
uigandi sunt īposite eis, et ab illo tē
pore semper diminuta est potentia pi
sanorū, propter bella ciuilia et extrna,
que habuerunt a florentinis et alia si
nistra fortunarum.

Ne lasciaro di dir p caltri moda
E bon sara costui sancor sarmenta
Di cio che uero spirito mi snoda.

Hunc Guido descripta ualle arni, ab
omnibus habitatoribus suis, describit singu
larem turbationē, ī breui euenturā flore
tie. Et ad huius littere uerā ītelligen
tiam breuiter sciendū est, q ī ccc°. ij°.
cū pars nigra esset reducta ī florentiā
p karolū sine terra, sicut plene scrip
tū est ī Infern Cº. vj°. principes ipius
partis nigre, uiuebant ī magna suspitiōe,
quia sentiebant partez albā, esse potētez
ī florentia et exules sepe scribebāt ciui
bus de parte sua. Ideo dederūt operam
q fulterius de calbullo, tunc potestas flo
rentie, fultus fauore illorū, subito cepit
quosdā ciues, de dicta parte alba, inter q̄s
fuerūt dnūs Bertholomeus de gerardinis
maximus, et Donatus de caualcantibus
Nicolaus de adimaris, tignosus de mac
cis, duo de scolaribus, et obiciens illis, q
tenebant tractatū proditionis cū exulibus
albis, sed ui questione tormentorū, siue
essent conscij, siue non, fecit eos confiteri
q uolebant perdere ciuitatez. Sed ille
Tignosus, ex nimia corpulentia suffocatus
ē ī tortura, ceteros cōdemnatos decapitari
uit, et ad Instantiā dni musatti francesij
magni caporalis, uoluit capere aliquos
de albantibus inimicis musatti, sed illi
presentientes euaserunt, ideo oms de alb
antibus condēnauit pro rebellibus, qui
nūq̄ fuerunt postea ciues florentie. Ex
quo magna turbatio nata est ī ciuitate,
secuta sunt multa mala et scandala. Ex
dictis ergo satis patet, quare dantes nūc
detestatur nequitiā fulterij, qui ita ma
le tractauit suā partez albā, eo tempore
quo forte ipse reintrasset florentiā. Nunc
ad litterā. Guido pdictus dicit Raynerio
de calbulo, cuius fulterius fuit nepos, ne
lasciaro di dir per che altri moda .i. non
tacebo unuz, quod occurrit mihi nūc dicē
duz, quātus iste Tuscus uiuus audiat et
attente ascultet me, et dicit, e bon sara
acostui .i. utile erit isti tusco, sancor samē
ta .i. recordatur, de cio che uero spirito mi
snoda .i. eius q mens mea uere presagit
quia poterat forte prouidere sibi, cū sit ex
pellendus uel ne, cū erit expulsus, cogitat
redire ad fuciendū se decapitari, uel bonū
erit, ut det Infantiā nepoti suo.

Io uegio tuo nipote che douenta
Cacciator di que lupi ī su la riua
Del fiero fiume e tuti li sgomenta.
Vende la carne loro essendo uiua
Poscia liancide come anticha belua
Molti di uita, e se di p̄gio priua.
Sanguinoso esce de la trista selua
Lasciala tal che di qui a mille āni

Ne lo stato primaio no si rinselua.
Hic Guido narrat factu facturu ato dicens, Jo uegio tuo nepote .s. fulteriu uiru uere ferocez, che diuenta cacciatore di quei lupi .i. pscator florentinorum, i sula riua del fiero fiume .s. arni, e tuti li sgomenta, et disturbat et ondit quo .d. uende la carne essendo uiua, quia musattus franceschus qui pecunia sua corrupit karolu fratem regis francie qui uenerat florentia tamq paciarius, bene potuit corrupere fulteriu qui uenerat florentia tamq rector, poscia li ancide come anticha bellua .i. bestia sicut bos i senectute, secari percutit ideo dicit molti priua de uita, et bonis corpe e se di presio .i. bona fama, que est res preciosa et concludit sanguinoso .s. acede ml' torum, esse di la trista selua .i. que e flo et silua luporum, qua dimittit triste, unde dic lascia tal, ex desolatione nobiliu et discordia ciuium che de qui a mille ani, ita poterat dicere nunq, no se rinselua, de pdictis lupis, qui multi expulsi nunq redierut, et mortui multo minus. Jta karolus sine terra paulo ante baniuerat solu aliquos de parte alba, sed no fecerat sanguine isto no multu auxit malu, ideo dicit, nello stato pmaio idest primo florido.

Come alo annuncio di dogliosi dani
Si turba il uiso di colui chascolta
Da qualche parte il piglio lassani.
Cossi uidio laltra ania che uolta
Staua ad udir turbarsi e farsi trista
Poi chebbe la parola asse racolta.

Hic poeta ponit effectu huius sermonis dicens per comparationem de se propriaz et manifesta, Come alo nunao di dogliosi danni si turba il uolto, ex tristicia, di colui chascolta de qualche parte piglio lassani. .i. a quacumqz parte periculum mordeat eum nela fami, et applicat coparacione ad propositum dns, cossi uidio laltra ania .s. Rayneriu, che uolta staua ad udir .i. que attente ascultabat, turbarse, i facie, e farsi trista poy chebbe la parole asse recolta. quia notauit q uerbiz tangebat i sanias nepotis sui. Et nota q illud factum erat preteritu, qn poeta noster scripsit, sed ponit ipsiz tamq futuru, quia habet respectum ad tempus uisionis sue quo fingit illum spiritum pronunciasse sibi hoc.

Lo dir de luna e de laltra la uista
Mi fe uoglioso di saper lor nomi
E dimanda ne fei, co preghi mista.
Perche lo spirito che di pria parlomi
Ricomincao. tu uuoi chio mi riduca
Nel fare ate, cio che tu far no uomi.
Ma dache dio ite uuol ch traluca
Tanto sua gratia, no ti saro scarso
Po sappi chio son Guido del duca.

Ista est 3a. pars huius Capituli i qua poeta describit pdictos duos spus, et deplorat mutatione prouincie eoru .s. Romandiole. Et primo ondit qualiter l quare factus auidus peruenerat de eis dicens, Lo dir de luna .s. aie Guidonis, e la uista de laltra .s. Raynerij, mi fe uoglioso .i. affectuosum, de sapere lor nomi ideo dicit, E dimanda ne fei co preghi mista ut facilius obtinerem, et ponit rnsionez unius dns, per che lo spirito che di pria parlomi .s. Guido del duca. ricominciao. .s. dicere q finiuerat longu sermonem suu, tu uoy chio mi riduca .i. iclinerme, nel far ate cio che tu far no uomi quia noluisti michi dicere nome tuu ideo no deberem tibi dicere meu, gratia tui meriti sed diuine gre, unde dicit ma de che dio uole che suo gratia tato traluca i te. quanta nunq contingit alteri uiuenti, ut ia dictum est, no te sero scarso, ymo largus, poy sappi chio son Guido del duca, uir nobilis et liberalis de brectenerio.

Ful sangue mio dinuidia si riarso
Che se ueduto hauessi huom farsi
lieto
Visto marresti di liuore sparso.
Di mia sementa cotal paglia mieto
O gente humana pche poni il core

La oue mestieri

La oue mestieri di consorto diuieto:
Questi e rinieri questel p̄gio el honore
Dela casa da calboli oue nullo
Fatto se reda poi del suo ualore.

Hic Guido noīato se, noīat culpā quā hic purgatur dn̄s. Il sangue mio .i. ego uiuens ī uita qn̄ cu̅a sedebat ī sanguine, fosi arso di īuidia, quia īuidus inuidia cōburitur ītus et extra, che se ueduto hauesse huom farse lieto, ex aliq prospitate, uisto mauresti .i. uidere potuisses de liuor sparso .i. colore liuido respsuzi fatie, quia statī palescebā dolore iuxta illud macrobij, et tangit que sequitur ad culpā dn̄s. di mia somenta .s. īuidia, cotal paglia mieto .i. penā, et est propria methaphora, qr quale semen hō seminat, tales spicā colligit ideo facit unā utilē exclamationē. contra īuidos dn̄s. O gente humana .i. o genus humanū, pche poni il cuore la oue mestieri diueto di consorto. q. d. ī tpalibus bonis que simul a pluribus possideri nō possunt, quod nō accidit ī eternis, ideo ī possessione tpaliū oportet nō habere consortē .i. socīū. Et noīat socīū suū, Questi .i. iste est iuxta me ce rinieri, et repetit ī cōmendatione eius, questel pregio elo honore dela casa da calboli, nobili et honorabili, oue nullo fatto se reda poy del suo ualore, quia nullus ī dicta domo fuerat successor illi ī uirtute usq ad tempus illud, ymo om̄s degenerauerant.

E nō pur lo suo sangue e fatto brullo
Tral po el monte ela marina el reno
Del bel richesto al uero e al trastullo.
Che dentro aquesti t̄mini e ripieno
Di uenenosi sterpi, siche tardi
Per cultiuar omai uerebber meno.

Hic Guido deplorat generalē depuationem nobiliū Romandiole, et facit cōmendationē multorū uirtuosorū quibus hec prouintia paulo ante habundabat, et primo dicit, qr om̄s nobilitas Romandiole est spoliata bonis honorabilibus, et est repleta prauis moribus, unde dicit, elo suo sangue .i. nobile genus Rayneri de calbulo, nō pur ce fatto brulo .i. denudatus et paupatus, del ben richesto al uero .i. bono āi, e al trastulo .i. bonis corporis et exterioribus bonis. q. d. bono honesto utili et delectabili, que regnabant ī Romādiola de proxime preterito tempore. Nā Raynerius mortuus erat forte p quinq ānos ante nā fuit īterfectus, et iohānes frater eius, cū ītrasset forliuiū, cū multis rauenātibus et arminiēsibus, et hoc dico ī Romandiola, quā describit a confinibus suis dn̄s, tral po el monte ela marina el reno, nā Romandiola a septentrione habet padū flumen, et mare adriacū a meridie habet alpes apenini ab occidēte habet Renū fluuiū qui labitur iuxta bonoīā ab oriente uō habet Marchiā anchonitanā. Et uere credo qr ī mundo nō sit pulcrior ps terre q illa que est a bononia usq arminiū īclusiue unde aduerte qr ista prouinciola ē nobiliter situata, quia habet a tergo alpes apenini, contra austrū uentū inimicū nature, a fronte habet liberū et apertū aspectū, usus borea uentū cūctarū generationis, habet ī se collectū quicquid bonorū reptur alibi sparsiz, sicut mare, terrā, montes, planū, flumina frequentissima, montes, ualles, siluas, aerem salubrē, uina, olea, mella, carnes, pisces, copiā ānone, multitudinē hitatorū, magnitudinē diuitiarū, que ī tā paruo spatio: habet tot amenas ciuitates, castella, rura, uicos. Et ɔfirmat dictū suū p effectū dn̄s, che dentro aquesti termini .i. pdictos confines, e ripieno de uenenosi sterpi .s. tirānis paruis et magnis ualde pestiferis, qui more pungūt sterpiū cū īuidia, et more serpentiū se mordent et lacerant, nec unq̄ īter se possunt habere bonā pacē, sicut iā dictū ē Inferni capitulo xxvij.° Et nō solū sunt mali sed multi. unde dicit, siche tardi omai uerebber meno .i. deficerent oīo, per cultiuar, aliqua bona cultura et bene dicit. Nā licet aliqui ad tempus uideatur extirpari, tamen ī breui repullulant, uelut capita ydre.

Oue il buono licio e arigho manardi
Pier trauersaro, e Guido di carpigna
O romagnoli tornati ī bastardi:

Hic poeta noster considerans qr uera laus patrie est sola uirtus ciuiū. unde uirgilius describens felicitatē romanā, dixit ēā felicē prole uirorū. Hunc uolens describere laudem romādiole, ponit breuiter aliqs uiros illustres, de diuersis terris Romādiole. Et primo fingit qr Guido del duca īcipit qī a centro Romandiole .s. a bretonorio patria sua. Et noīat duos nobiles dignos fama, unde dicit, oue il buon licio. q. d. nō est aliis silis et uere fuit bonus et prudens miles nec reliquit ex se heredem. Nā dicit licius de ualbona nūciata sibi morte unius filij sui ībecillis, nō mutato uultu dixit, hoc nō michi, quia semper fuit mortuus, s nūcia

mihi pro novo si est sepultus. Hec minus
Caterina eius prudentia enitiut ī filia sua pulcerrima
quā cū ipse senex repisset coniunctā amoro-
se cū Rizardo nobili iuuene de maynardis
de bretnovo ex astutia puelle et simplici-
tate materna prudentissime fecit eā desp-
onsari sine diminutione honoris sicut io-
conde scribit bocatius de certaldo. et noīat
sim. d. et Arigho manardi. Iste de maynar-
dis de bretonovio similiter uir nobilis et
prudens fuit ī tuta socius istius dñi guido-
nis qui loquitur qui eo mortuo fecit secari
lignum p mediū ī quo soliti erant ambo se-
dere. asserens q̄ nō remanserat alius simil'
ī liberalitate et honorificentia, ideo bene qu-
erit nūc de eo ubi sit. q. d. nō invenitur silis.
deinde noīat alios spūs illustres duos
et primo petrū trauersariū, hic fuit dñus
ciuitatis rauēne, uir magnanimus et mag-
nificus, qui filiā suam tradidit ī uxorē Ste-
phano regi vngarie. Floruit tpre federici
secundi, et coactus est recedere ab eo, post
cuius mortē federicus obsedit rauēnam et
cepit. Ideo bñ querit iste Guido, piero tra-
uersaro, ubi est. q. d. quis est hodie dñus ī
romandiola silis sibi amator sue ciuitatis.
Et noīat aliū dicens, e Guido di carpigna
Iste fuit nobilis uir de monte feltro, qui
omnes sibi pares liberalitate supauit, de
quo audiui q̄ cū fecisset sollene conuiuiū
ī bretonorio, deficiente pecunia, fecit ue-
dere dimidiū, cuiusdam culcitre quā habebat, de
qua re ī cepitus a familiari curialitate
sua, condiuit storiate dicens q̄ ī estate
p calore tenebat pedes extra, et ī hieme
uero p frigore tenebat crura contracta.
Ideo iste Guido del duca considerās tal-
es uiros ī Romandiola dignos romana
ciuitate exclamat cū dolore, O romagno-
li tornadi ī bastardi, nimis curialiter lo-
quitur iste, ymo debuisset dixisse ī spuri-
os ymo ī mulos spetie pmutata.

Quando ī bologna un fabro si
rallignа

Quādo ī faenza un bernardin di
foscho

Vengha qientil di piccola gramegna.
Hic Guido noīat alios et uirtuosos de
romandiola, et primo uniū bononiensem
dñs, un fabro. Iste fuit nobilis miles de
labertacys de bononia, uir sapiens et ma-
gni consily. Et est hic faber, nomē prop-
riū, ne ītelligas de quodā fabro tribuno
plebis qui trucidatus fuit nobilibus, quādo
rallingna. i. renascatur q. d. tarde, unde bo-
logna que se nidus phorū mater le-
giū oīm bonorū fertilis humanitas, pyssi-
ma nutrix. et noīat aliū fauētinū uirū
plebeiū sanguine, sed nobilē uirtute cui
dñs. vno bernardino di fusco. Iste bernar-
dinus fuit filius cuiusdam uiri rustici, sed uir-
tute sua honoratus ī patriam, ad quē nō
erubescebant nobiles fauentini accedere
ut audirent eius bonas sententias. et
pulcra storiata, et eius dicta moralia
et notanda allegabant, ideo bene dixit
venga gientil dē piccola gramegna. q.
d. nobilis planta nata ex uili herba, et
hec est minus colenda, sicut aurū quod
oritur ex terra rosā et spina. Quando ī
faenza sup le se ralegna. Fauentia olim
dicta est terrā famis a farino romano,
quā federicus secundus cepit post rauen-
nam hec diebus istis cū esset opulenta ī
flore bono, sub dnio pastorū ecclesie, oc-
cupata est proditorie, ab anglicis stipen-
diarijs ecclesie, et exclusis omnibus ciui-
bus, sine cede, tota spoliata est et detē-
ta ultra anū cracilimi inter manus bar-
barorū Latronum.

Non ti merauigliar sio piāgo tosto
Quādio rimēbro cū Guido da prata
Vgolin dazzo che uiuetter uosco.
Hic Guido couertens sermonem suū spia-
liter ad dantem, noīat duos alios de ro-
mandiola, uiganos patrie eius Florētie
vnde dicit, nō ti mberauigliare sio pia-
ngo tosto i. o dantes et non appellat
eū noīe proprio quia ipse noluerat
se noīare ut patuit supra. quando ri-
membro vgolin dazzo. Iste fuit uir nob-
ilis et curialis de ubaldinis, clarissima
stirpe ī romādiola qui fuerūt diu potē-
tes alpibus citra appenninū et ultra
prope florentiā, sicut et comites Guidon-
es tam dictū est supra, et dicit che
uiuetter uosco. s. tempore nro bono,
quo ī romandiola uigebat uera nobili-
tas et multa ciuilitas cō guido da prata
Iste Guido fuit alius uir probus de una
uilla ī Romandiola inter fauentiam et
Rauēnam vnde quidā uolunt fuisse
istū Guidonē cū illo de vbaldinis.

Federico tignoso e suo brigata.
Hic Guido noīat aliū romādiolū, iste fuit
nobilis et diues uir de Arimino cuius
domus erat domiciliū liberalitatis nl'
li honesto clausa conuersabatur lete
cū omnibus bonis, ideo dantes describit

ipsum a societate sua, que erat tota laudabilis
dicit ergo, Federico tignoso, audio quod iste habe
bat pulcerrimum caput capillorum flavorum
ideo per antifrasim sic dictus est, e sua briga
ta de arimino. Et hic nota quod ariminum est
nobilis et antiqua civitas romandiole sup
mari adriaco quondam fidelissimus portus
Romanorum, ut sepe patuit apud Livium
habuit theatrum, ubi dicitur hodie forum et ar
cum triumphalem, qui adhuc apparet, et pon
tem pulcerrimum.,

La casa traversara e li anastagi

E l'una gente e l'altra è diretata.

Hic Guido contemptus nominasse supra solum
petrum traversarium de ravenna, nunc nominat ip
sam stirpem que fuit tota clara, et aliam familiam
famosam valde de dicta terra unde dicit, La
casa traversara, de ista domo fuit alius ma
gnus miles princeps in Ravenna, sed paulus
transversarius, qui simul cum viribus ve
netorum expulit salinguerram principem de
ferraria e li anastagi, et isti fuerunt magni no
biles et potentes, a quibus una porta in rave
na usque hodie denominatur porta anastasia,
de ista domo fuit nobilis miles dominus Gui
do de anastasiis, qui mortuus est per impacien
tiam amoris cuiusdam honestissime domine
quam umquam potuit flectere ad eius amorem,
fuerunt et alie familie clare in ravenna, sicut
familia honestorum, de qua fuit nobilis ado
lescens Anastasius de honestis, quia amo
ratus de filia pulcerrima pauli traversarii,
tandem illam habuit in uxorem, sicut honeste
scribit cripsius inquisitor, omnium delectabili
um historiarum. Et hic nota lector quod poeta
noster facit hic istum guidonem nominare
aliquos viros seculares modernos, quia sic
conveniebat viro militari, sed alios viros
illustriores antiquorum, genuit hec patria,
sicut petrum damianum, de quo poeta scribit
paradisi xxi°. et Romualdum de honestis
de quo scribit paradisi xxii°. Nota etiam
quod ravenna est tota cincta habens muros anti
quissimos magis infra terram quam supra signum
magne vetustatis, ubi quondam Cesar
facturus aule bellum moram traxit tamquam
in confinio provincie sue. ut Suetonius scri
bit quam duo flumina amplectuntur que
ibi in unum coniunguntur in unum, habuit por
tum capacissimum quod est modo repletus ra
venna templorum multitudine et pulcritu
dine decorata fide catholica insignita. Nam
ab initio fidei petrus misit apolinarem disci
pulum Ravennam, ad seminandum fidem Ex
quo tempore fuit postea potentissima
temporibus gothorum longobardorum vana
dalorum, habuit sepe reges, multa et magna

prelia fecit et tulit licet olim sit tantum languida
et exhausta sed decrepita amisit vires suas, pro
xima occasui sicut enim scribitur in libro cronice
ravenne qui dicitur pontificalis. Ravenna con
dita est a pronepotibus, Hec post diluvium ante
nativitatem christi per annos quater. iiii^{c}. nonagintano
ve, quod non credo quia de tam longa antiqui
tate nulli auctores autentici quos ego vide
rim aliquid scribunt. Ravenna enim fuit colonia
sabinorum ut dicit plinius, et dicunt quidam
sequentes opinionem quod sic dicta est quia ra
tibus convenientes condiderunt eam. Non minus quoque
si poeta nobilis elegit sibi vivere et mori
in nobili civitate ubi iacet apud locum minorum
in tumulo valde gravi et certe dignius qui
esset dantes in terra madida sanguine mar
tirum in qua fuit honoratus in vita quam in terra
maligna ingrata ut ipse ait de qua vivens
digne factus est exul, et concludit de duabus
familiis papius de ravenna, e l'una gente
e l'altra .i. genus traversariorum et anastas
iorum e diretata. quia non extat heres suus
de quo dolendum est.,

Le donne e cavalieri li affanni e li agi

Che ne 'nvogliava amore e cortesia

La dove i cuor son fatti si malvagi.

Hic Guido memorat gesta et festa gentis
romandiole dicens e quando rimembre le donne
e cavalieri, qui multi erant in romandio
la, et dat de singulis officia sua dicens,
li affanni e li agi .i. exercitia armorum honesta
convivia tripudia et alia solatia, quorum
aliqua magis competunt viris, aliqua muli
eribus et dicit, che ne 'nvogliava .i. que
predicta inducebant nobis in voluntatem
amore e cortesia, quia amor et liberali
tas duo sunt, que inducunt homines ad
pulcra et delectabilia et dicit, la dove
i cuori son fatti si malvagi .i. in qua ro
mandiola cum sint ita mutati ab amo
re in odium crudelitatis in cupiditatem. Et vi
de quod aliqui referunt totum istud dictum
solummodo ad ravennam, sed hoc non vi
detur ymo referendum est ad totam Ro
mandiolam. unde statim ostendit quod amor
et liberalitas recessit de patria sua.,

O bertinoro che non fugi via

Poi che gita se ne la tuo famiglia

E molta gente per non esser ria.

Hic Guido cum dolore, revertit sermonem
ad patriam suam dicens exclamative O
bertinoro. Istud est nobilissimum castrum
quasi in Centro Romandiole in monte,

situ supra forliuiū, hñs pulcerrima mēia et loca amena et fertilia. che nō fugi uia q. d. ait nō recedis de contrata, poy che gita se ne la tuo famiglia, tā nobilis et curialis deficit, e molta gente, que erat bona, per nō esser ria .i. recessit ne reser uaretur ad ista tp̄ra praua. Et hic nō ut uideas si magna nobilitas uigebat paulo ante ī bretonorio, q̄ tempore istius Guidonis quando aliquis uir nobilis et honorabilis applicabat ad terrā, magna cōtentio erat, īter milites nobiles de bretonorio, in cuius domū ille talis forensis, deberet declinare propter quod cōcorditer deuenerunt īter se, q̄ columpna lapidea figeretur ī medio platee, cū multis ānulis ferreis, et omnis superueniens esset hospes illius ad cuius ānuliū alligaret equū.

Ben fa bagnacaual che nō rifiglia
E mal fa castro caro e peggio conio
Che di figliar tai cōti piu simpiglia.

Hic Guido cōmendat unā terrā ab eo, q̄ sui nobiles defecerunt et duas dānat ab eo, q̄ adhuc retinent suos nobiles depriuatos. dicit ergo, ben fa bagnacaual, magnū castrū est inter ymolā et rauēnā q̄ hūit olī comites nobiles, curialitate plenos. che nō rifiglia .i. nō gignit amplius dulces filios suos quia iā sui nobiles tempore auctoris pro magna parte defecerāt, e mal fa castro caro. Nobile castrū et uere carum supra forliuiū ī ualle montoni, cuius cōtes hodie defecerunt, sed tunc adhuc uigebant, sed degenerabāt nobilitates uicinorū. e peggio conio. Istud fuit castellū longe ab ymola p. vi miliaria, quod hodie omnio nō estat, sed multi cōtes eius erāt tempore auctoris adhuc hodie sunt, ideo dicit che di figliar tai conti .i. parere tā degeneres piu simpiglia, et tn̄ isti adhuc hodie, de uirtute antiqua multū retinent, ī strenuitate armorum.

Ben faran i pagan da chel dimoio
Lor sengira ma nō p o che puro
Giamai romagna dessi testimonio.

Hic cōmendat aliā nobilē stirpem de romandiola .s. paganos qui habuerūt dn̄iū ī montibus supra ymolā et fauentiam, quorū territoriū uocabatur podere paganorū, de quorū stirpe erat tunc unus maginardus, qui nobilis genere, pulcer corpore, fortis uiribus, strenuus armorū, hēbat dn̄iū fauentie et ymole audax ut leo, cuius gestabat īsigniū. modo dicit iste, ben farāno i pagani, quorū familia hūit aliquos claros uiros, sicut petrū paganū et alios. que erit tunc felix, qn̄ defecerit oīno, quia maginardus īfamat eā, nūc uiues ro dicit quando el demoio lor sengira .i. quando maginardus morietur quē uocat demonē p pulcerrimā methaphorā. demon enī interpretatur sciens, et est demon bonus et malus apud latinos, ut sepissime patet p augustinū de ciuitate dei, et p calcidiū super thimeū platonis. Iste aūt fuit astutissimus et sagacissimus homo, quales aliqui alii fuerunt ī romandiola, quos ab astucia poeta noster nītauit cū ulixe Inferni capio xxvii°. sicut enī romandiola habet aliqua īgenia angelica, ita hēt aliqua diabolica, io dicit, ma nō si. nō tn̄ ita bn̄ faciet paganī p mortem maginardi, che may prior testimonio bona .s. fama, rimagna de luy .s. maghinardo di la .s. ī mundo uiuentiū hoc ideo dicit quia īfamia erat uulgo de maginardo, q̄ ipse tenebat partē guelfam ī tuscia, et ghibelinā ī romandiola. et istā īfamiā poeta facit durabilē, donec durabit iste liber, quia dixit ī inferno de eo, che muta state parte dala state al uerno, s. sed infamia fuit uere falsa, sicut plene declaraui ī illo caplo īferni. Nam si maginardus fuit contra ghibelinos aliquando ī fauorem florentinorū ex hoc pocius mereretur laudem q̄ īfamiā, quia debebat illis ratio esset et posse suū. de maginardo nō remansit proles mascula, sed quedā femine, que intrauerunt ī familia ubaldinorum.

O ugolin di fantolin sicuro
El nome tuo da che piu nō saspetta
Chi far lo possa tralignādo scuro.

Hic Guido predictus nōiat ultimū spm̄ de romandiola et illū consolatur quia nō reliquit filios ex se qui posset degenerando obfuscare famā eius unde apostrophat sermonem suū ad eū dicens O ugolin di fantolin. Iste fuit de fauentia uir singularis bonitatis et prudētie, il nome quod remansit de te clarū sicuro .s. ab īfamia, da che piu nō saspetta, aliquis heres uel successor chi lo possa far scuro tralignando .i. degenerando a uera uirtute, sicut accidit ī nobilibus de fauētia. unde uide q̄ poeta noster posuerat duos nobiles de fauentia ī glacie. hic uō ad redimendam īfamiam, nōiat duos plebeios famosos. Et hic nō q̄ poeta nobilis nullā prouītiā de mūdo tantū

honoravit contitum istam. Nam in isto eodem capitulo describens provinciam et patriam suam nullum virum singulariter nominavit. Similiter in c. xvi° descri bens lombardiam solummodo .3. expectabit a reg ula. Ego vero nullum inveni umquam auctorem antiquum qui hanc provintiam in aliquo culpaverit, omnino Romandiola olim vocata est flaminia a freq uentia et multitudine flaminum .i. sacerdotum, postea vero Romandiola quia ortus romanus, sed quid plura loquor, cum nulla fere pars eius floreat preter Ariminum certe magis quam hic Romandiolus fecerit mirabilem statum illius deplorantem, ubi desolatio iam transisset ad ceteras fere provintias ytalie.

Ma va via tosto omai che or mi
dilletta
tropo di piagner piu che di parlare
Si ma nostra ragion la mente stretta.

Hic Guido del duca complens suam narrationem licentiat dantem dicens, ma va via tosto, che mi dilletta omay tropo piu de piangere cha di parlare, q.d. quia volo potius redire ad plorandum peccata, quam deplorare poetam viventem quia iustius est. Unde dicit, se ma nostra rasion .i. iustitia, stretta la mente, qua largaverat ad loquendum de factis alienis, cum mea strictius tangant me, et tamen iste iu dus ex caritate et pietate patrie, facit istam longam querelam, ad emendationem suorum ut melius declaratur Capitulo sequenti.

Noi sapavan che quelle anime
care
Ci sentivan andar pero tacendo
Facea noi del camin confidare.
Poi fumo fatti soli procedendo
Folgore parve quando laere fende
Voce che giunse di contra dicendo.
Anciderammi qualonque ma prende
E fugi come tuon che si dilegua
Se subito la nuvola scoscende.

Ista est quarta et ultima pars, in qua poeta noster post longam digressionem agit et trac tat de freno invidie, iuxta promissionem suprius factam, et primo premittit recessum suum ab illis duobus spiritibus de romandiola unde dicit, noy sapavan che quelle anime care .i. ca ritative, Ci sentivan andar, quia non vider ent nos, pero tacendo facevan noi de camin confidare, q.d. quamvis nichil dicerent nobis et nos eis, tamen ibamus cum fiducia, credentes quod bene ibamus, et quod ille ex caritate monuisset nos de meliori via si fuisset expediens, et tangit processum eorum, et primam vocem quam audiverunt in isto itinere contra invidiam dicens, poy fumo fatti soli procedendo quia ubi prius permanebam in colloquio cum illis duobus spiritibus de romandiola, nunc ibant sine sermone ad viam suam, et ecce unam vocem cum impetu ma gno subito sonuit in aere, et hec erat vox quam olim dixit Caym. Et ad huius littere intelligentiam que videtur fortis, et a multis male intellecta est notandum quod poeta noster sub ista fictione vult dicere similiter in effectu, quod homo volens in se vitium invidie, debet ad mentem revocare effectum prime invidie, que fuit in terris. Nam primus homo natus in mundo, sola invidia diab oli qua mali invident bonis, ut ait Augusti nus, interfecit fratrem suum iuniorem habel iustum et innocentem, propterea deus maledixit usque in vii generationem qui postea fecit omnia scelera magna et suos invitavit ad latrocinia et ra pinas etc. Modo ad propositum poeta noster fingit quod vox Caym insonuit auribus mentis eius, dicit ergo voce chi giunse di contra ve niens nobis in ocarsum ad amonitionem nostram dicendo anciderammi qualunque mi prende, ista fuerunt verba Caym, nam cum dominus pet eret ab eo ubi esset frater suus habel, ipse respondit, quod non erat custos fratris, et cum diceret quod ipse occideret eum, desperans dixit se occi dendum ab omnibus, et tamen postea interfectus est in silua cum sagitta a nepote suo, dicit ergo parve folgore quando laere fende. quia subito fulguravit in oculos mentis eius et ita subito transivit unde dicit e fugio come tuono quia fuit terribilis et terruit mentem eius che si dilegua se subito la nuvola scoscende .i. scindit. Aliqui tamen dicunt, quod ista fuit vox aglauros que dicit quod invidia occidet eam, vel dicunt quod est idem invidia que loquitur, et dicit quod pena occidet eam, sed littera non patitur talem expositionem.

Come da lei ludir nostro ebbe tregua
Et echo laltra con si gran fracasso
Che simiglio tonar che tosto segua.
Io son aglauro che diveni sasso
E allor per ristrigermi al poeta

In dietro feci e nō īanci el passo.

Hic poeta describit secūdā uocē, p quā docet refrenare īuidiā .s. considerando aliū pessimū effectū īuidie, que reddit hoīem saxeū, sicut cī frater īuidit fratri, ut patz ex prima historia sacre scripture, ita soror īuidit sorori, ut patet ex ista secunda historia gentiliū. Ad euidentiā ergo huius littere, debes scire q sicut scribit Ouidius 2° maiorus circa finē. Ciclops qui fuit primus rex athenarū, habet tres filias quarū una est uocata Pandrase. Alia aglaurus. Tertia uō herse. Mercurius captus amore herses pulcerrime corrupit aglauro pmisso magno cumulo auri, ut conciliaret sibi amorē sororis herse, et assignato die, ordine dato, īuidia ītrauit cor aglauros, pro pulcritudine sororis, que amabatur a tali amante, et cōtinuo redeunte mercurio, cepit pettere illius amorē, sed cū ille recusaret, et aglauros prohiberet ipm īntrare ad sororem, Mercurius cōuertit eā ī saxū. Et nota q sub ista fabula cōtinetur historia uera. Nā mercurius realiter fuit homo ī grecia, nepos magni phi trimegesti, qui adamauit hersē filiā regis athenarum et corrupit illius sorores eloquentia, astutia et pecunia magna. Sed aglauros īuidia mutauit propositū et noluit pferri sorori ī muliere amore, ideo poete bene finxerunt q mutata est ī saxum. Nam īuidia recte īdurat et īfrigidat cor hoīs priuans ipm amore et calore caritatis, quā īplet ipm odio contra frēm et sororē sicut ī pnti casu. Nunc ad litterā dicit poeta continuans partē parti, ce como da lei .i. ab illa uoce prima, lodir nostro ebbe trequa .i. auditus noster habuit quietē. q.d. statī cū cessauimus illā uocē prima uocē audire echo laltra .s. secūda uox terribilis īsonuit, com si gran fracasso .i. fragore aeris assai che sumiglio tonar che tosto sequa. quia sicut sepe post magnū tonitruū unū sequitur aliud ita nunc post unā uocē terribilē secūta est alia et ecce quid, io son aglauro muliere maligna, che diuen sasso. Et nō dicas quid habet facere Caym pessimus qui est ī Centro īferni ī purgatorio similiter quid aglauros quia respondebo nichil sed poeta fingit uoces istas īsonare auribus purgātiū se. Unde statī post effectū dicēs qui statī adhesit uirgilio. Unde dicit et alor .i. tunc, feci el passo īdietro enō īanzi. q.d. retraxi me, et nō processi ulterius ut uirgilius se firmaret, et ego adhererem ei. Unde dicit p restringerme al poeta. q.d. q reduxit se ad rationē timēs fieri saxum, sicut cū uirgilius clausit sibi oculos ī Inferno, ut fugeret aspectū Meduse que conuertebat hoīes ī saxū, ita ipse nunc per se fortior q ī inferno occurrit ad uirgiliū, ut uitaret īuidiā, que similiter hēt hoīes saxificare. Et hic attente notādū est, q dantes magna arte ex oībus historiis ptinentibus ad īuidiā, ellegit sibi ad suū propositū, istā quā tetigit breuiter ī uno uersiculo, quasi dicens tacite, si uis plene scire q pestiferū monstrū sit īuidia, uide Ouidiū, ubi describit fabulā Aglauros, quia elleganter ibi describit domū īuidie, que īterfecit aglauros p quā domū ītelligit cor īuidi, quod est domicilium īuidie. Ex qua descriptione breuiter colligi possunt quinque effectus praui ipsius īuidie, quorū pmus est, quia cor obscurat odio et rancore. Unde dicit q domus īuidie est abscondita ī bassa ualle, cooperta nigra putredine sine sole, sine aliquo uento plenissima tristis frigoris, que semper caret igne, semper habūdat caligine. Secundus quia cor cruciat tristitia et dolore. Unde dicit ibi, q īuidia uidet prosperitates hoīum, et dolet uidendo portans baculū spinosum ī manu macerat se et alios, et est suppliciū sibi ipsi. Tertius quia totū corpus deformat. Unde dicit. q īuidia habet palorē ī faciē et maciē ī toto corpore, obliquos oculos, dentes rubiginosos, cor plenū felle, linguā madidā ueneno, nunquam ridet, nisi cū uidet dolores alienos, nec dormit quia anxiatur super curis. Quartus quia deuorat uitā aliorū. Unde dicit ibi q īuidia comedebat carnes uiperinas alimenta suorū uitiorū. Quintus effectus, quia destruit oīa bona. Unde dicit ibi, q īuidia p quācumque partē transit decīt flores, cōburit herbas, prosternit segetes et quod est peius suo afflatu pestifero īficit populos ciuitatū, et uix tenet lacrimas, quando nichil uidet lacrimabile.

Gia era laura, dogni parte queta
Et el mi disse. quel fu il duro camo
Che douria luom tener dētro a suo
meta.
Ma uoi prendete lescha si chel hamo
Delantico auersaro a se ui tira
E pero poco ual freno o richiamo.
Chiamaui l cielo e ītorno ui si gira
Mostrādomi le suo belleze et^ne

E lochio uostro pur aterra mira
Onde ui batte chi tutto discerne.

Hic poeta ostendit, quomodo uirgilius interpretatur est effectum illarum uocum unde continuatur parte parti dicit: gia era laura .i. aer dogne parte queta .i. sine aliqua uoce, que primo mouebat aerem more tonitrui et fulgoris, et cetera. s. uirgilius me disse quel fo il duro camo .i. forte frenum. Camus enim est capistrum, cum quo ligantur ora equorum, che deuria tener lhuom dentro a sua meta .i. terminum. q.d. quod deberet facere stare hominem contentum facultate sua. q.d. uno uerbo utraque uox audita, debet esse frenum reuocans hominem ab inuidia, sed non prodest nobis. unde virgilius alloquitur dantem tamquam speciem humani generis dicens: ma uoy .s. mortales, prendete lesca .i. alecebra bonorum temporalium in qua latet hamus. unde dicit, sichel hamo de lantiquo aduersaro .i. fraudulenta temptatio diaboli, qui primo inuidit deo, propter quod ruit demum homini, quem secum traxit in ruinam, a se ui tira, quia suadet uos inuidere alteri, propter ista bona, e pero poco ual freno o richiamo. q.d. parum prosunt uobis exempla, et pericula manifesta reuocantia uos, et concludit plane uirgilius, quod nec timor pene, nec spes glorie possunt nos mouere. unde ponit sententiam nobilissimam, scribendam litteris aureis dicens, chiamaui cielo, ad premium paratum nobis, in torno ui si gira, undique uos claudens et amplectens, mostrandoue le sue bellezze eterne .s. sydera magnitudinem, celeritatem, pulcritudinem, Elochio nostro pur a terra mira .i. ad terrena temporalia et concludit Onde ui batte che tutto discerne .i. ideo iuste punit nos deus.

Quanto tra lultimar
de lora terza
El principio del di
par de la spera
Che sempre aguisa di fanciullo
scherza.
Tanto pareua gia in uer la sera
Esser al sol del suo corso rimaso
Vespero la e qui meza notte era.
E i raggi ne ferian per mezo il naso
Per che per noi girato era si il monte
Che gia dritti andauano in uer locaso.

Postquam in precedenti capitulo, poeta noster expediuit tractatum inuidie, que purgatur in secundo circulo purgatorij. Tunc consequenter agit et tractat de tertio uicio capitali, quod purgatur in tertio circulo, et totum Capitulum quintumdecimum, contentum est diuidi in iiij.or partes generales. In prima quarum poeta, describit apparitionem unius angeli, qui purgat eum, a uicio inuidie et dirigit ad circulum iri. In 2a. facit declarationem, unius dicti positi in precedenti capitulo, quod uidebatur obscurum ibi, el mio maestro. In 3a describit unam suam uisionem, per quam docet precauere iram ibi, com io uolta. In quarta et ultima ponit interpretationem illius uisionis facta aurigilio ibi. Quando laua mia. Ad primum rediens dico, quod poeta noster describit apparitionem unius angeli, sed primo premittit descriptionem hore, et uidetur dicere sententialiter, quod erat hora uespertina, quod dicit per unam circumlocutionem uerborum, dicit enim quod tantum erat ab illa hora ad sero, quantum est ab ortu solis usque ad horam tertiarum, ita quod large loquendo, restabant forte tres hore diei et ut clare dicam, erat quasi hora xxja. dicit tanto parea gia esser rimaso al sol del suo corso in uer la sera, hoc intellige in secunda die, quanto par di la spera .s. solaris, che sempre scherza .i. mouetur, aguisa di fanciullo, et est propria similitudo, quia sol sicut puer suo continuo motu, semper lasciuire uidetur, sicut etiam puer a natiuitate sua, est paruus et debilis, sed continuo crescit, et capit uires usque ad medium, postea incipit declinare et tendere uersus occasum, ita sol proprie primo debilis ascendit usque ad meridiem et fit fortior, demum declinat ad uesperam, tra lultimar de lora terza .i. finem tertiarum el principio del di .i. ortum solis, et ut clarius et acuis dicam, uespero era la .s. in illo hemisperio. Et hic nota, quod si dantes fuisset in yerusalem, que est opposita monti purgatorij in media nocte, tunc in alio hemisperio fuisset ratione meridies, sed quia erat in ytalia, quando scribebat hoc, co

dicit, quod vesper erat ibi, quia nõ equaliter fit dies et nox omnibus gentibus ymo dispariter secundum diversitatem situum terrarum dicit ergo e i ragi. s. solis, ne feriean .i. feriebant per mezo el naso et erte cãz, perche per noi girato era il monte tanto, che andavamo dritto iver loccaso .i. occidentem quia ibat circulariter ascendendo per montem, ita quod aliquando hebat solem a tergo aliquando a fronte.

Quando senti a me gravar la fronte
A lo splendore assai piu che di prima
E stupor mi meteran cose nõ cõte.
Ondio levai le man iver la cima
Dele mie ciglia, e fecemi il solechio
Che del soverchio visibile lima.

Hic poeta describit accessionem angeli quam sensit per inimicitatem fulgoris qui subito refulsit in faciem eius unde dicit Quando senti a me gravar la fronte alo splendore nec inter splendorem solis esse factum maiorem sicut aliqui male intellexerunt ymo debes considerare quod splendor solis primo satis gravabat oculos poete quia erat bassus et recte feriebat faciem eius, sed alius splendor superveniens. s. angeli qui erat multo splendidior sole, multo fortius gravabat sibi frontem, ideo dicit assai piu che de prima .i. quam prius gravaretur a splendore solis et dicit e stupor mi meteran le cose nõ conte .i. nõ cognite. q. d. ignoratio cause erat causa admirationis in eo quia nesciebat unde tantus excessus splendoris subito pervenerit qui vincebat splendorem solis. Et subdit remedium quod adhibuit circa h. d. ondio levay le man iver la cima dele mie ciglia .i. supposui manum oculis meis e fecemi il solechio, sicut homo solet facere contra nimium splendorem solis et ondit quare fiat solechium dicens che lima .i. diminuit, del soverchio visibile .i. de superfluitate obiecti quod videtur unde Ar. Libro problematum circa principium querit propter quid versus solem, opponentes manum ante lumen magis videmus, et dicit quia superhabundantia prohibita a manu, visum nõ ledit.

Come quando dal aqua oda lo spechio
Salta lo ragio ala opposita parte
Salendo su per lo mo-do parechio.
Di quel che scende, e tãto si diparte
Dal cader dela pietra i ingual tratta
Si come mostra asperieza e arte.
Cossi mi parve da luce refratta
Ivi dinãzi a me esser percosso
Per che a fugir la mia vista fu ratta.

Hic poeta ondit reverberationem Luminis angelici per comparationem nobilem et subtilem et videtur dicere quod evenit sibi adveniente angelo, sicut de radiis solis quando feriunt in aquã vel speculum, qui refranguntur equaliter in partem oppositã, talis ergo refractio radiorum facta est ab angelo in facie sua. Hunc ordina sic literam cossi mi parve esser percosso ivi dinãzi a me da luce refratta. s. ab angelo in facie vel fronte, quia lux angeli defluxit in luce sicut in speculo, Come quando lo ragio salta dal aqua o da lo spechio ala opposita parte, salendo sup lo modo parechio .i. parem vel similem, a quel. s. vero radio primo, che scende. s. ad aquã vel speculum et addit, e tanto si di parte. s. radius ille, dal cader dela petra i ingual tratta .i. equalem lineam. Ad intelligentiam huius litere observa. Nota quod sicut scribit Albertus libro de proprietatibus ellementorum, casus lapidinus est linea perpendiculariter inducta a centro solis, super capita hominum. hec autem linea vocatur methaphorice casus lapidis eo quod lapis et quodlibet simpliciter grave cadit inferius perpendiculariter unde dicit ibi. quod ethiopes habitãtes inter tropicum estivum et equinoctialem, habent duas calidissimas estates, quia sol bis pertransit occasum, et casum lapidis super capita eorum, sicut a simili poeta videtur hic dicere quod radii angeli iste ceciderũt cum magno calore et splendore suã, quo stupefactus est et dicit, si come mostra experienza, quod sic videmus ad celum, e arte. s. perspectiva quo partem spectat ad physicam, partem ad geometriã. Et hic nõ, quod omne corpus emittit de se radios in aerem, sed quia aer est corpus invisibile nõ apparent, sed in speculo multiplicantur, et reddunt ymagines diversimode, tamen ut patet in speculo convexo plano et cõcavo. Et post effectum huius reverberationis dicens, per che la mia vista a fugir fo ratta, quia virtus visiva oculi infirmi, nõ valuit substinere tantum excessum splendoris.

Che e quel dolce padre a che nõ posso
Schermar lo viso tanto ch mi vaglia
Dissio e pare iver noi esser mosso.

Nō ti meravigliar sancor tabaglia
La famiglia del ciel, a me rispuose
Messo e ch uene iuitarne chuō saglia.
Tosto sera che a veder qste cose
Nō ti fie grave, ma fietti dilletto
Quanto natura a sentir ti dispuose.

Hic poeta ondit qualiter stupefactus subito petiuerit de re mirabili dicēs, disio .s. virgilio, o dolce padre, ī rebus cū dubijs loquitur blandius, chi e quel .i. quale lumen a che nō posso schermar el viso .i. deffendere cū toto sauto solechy, tanto che mi vaglia, ut possim respicere uel cognoscere ipm et dicit e par iuer noi esser mosso, et sic erat ī rei ueritate, quia angelus luminosus veniebat contra eū. Et nō ꝑ magna arte auctor describit istuz 2m angelū, ꝗ quāto culpa īuidie est occultior, tanto purgatio debet esse patentior et clarior, et ponit responsione virgilij clarā dicēs ille virgilius, respose a mi nō ti meravigliar sancor la famiglia del celo .i. angelica natura que est familiaris ministra celestis patris familias, tabaglia .i. abarboglia abluciarat excecat, messo e .i. angelus missus a dnō, che uene iuitarne chuō saglia .s. ad aliū circuluz et dat sibi bonaz spem vigorandi visū debilem ī breui dicēs, tosto sera che a veder queste cose .s. splendores angelorū, nō ti fie grave ma fietti dilletto .s. cū perfecte purgatus venies ad celuz et dicit quanto natura a sentir ti dispuose q.d. nō tamen credas te visuruz angelos ī celo ita perfecte, sicut vident aīe beatorū, quia donec eris cū ista carne, non poteris habere tantā grām & virtutem.

Poi giunti fumo a langiel bndetto
Con lieta voce disse ītrate quinci
Ad un scaleo gia men chi li altri eretto.
Noi mōtavamo gia partiti linci
E beati misericordes fue
Cantato retro e gode tu che vinci.

Hic poeta describit purgationez factā ab angelo et iuitationez eius sm ꝗ ꝓdixerat sibi virgilius, dicit ergo et ille angelus disse con lieti voce, quia magnū gaudiū est angelo de conuersione peccatoris, entrate quinci ad un scaleo .s. ad ascensuz scale terciē circuli, men eretto .i. minus arduuz et difficilem, che laltro .s. precedens, quia scala īuidie est magis recta, et h dixit, poy fumo giūti .i. postqꝫ peruenimus ab angelo benedicto, quia ipi ibant cōtinuo cōtra angelū, et angelus veniebat contra eos. Et subdit gaudiū quod fecerūt aīe, quia purgabantur ibi de purgatione sua, quia audiuerāt verba angeli, unde dicit, noy gia partiti da luy linci .i. digressi de circulo īuidorū montava .s. ad circulū iracondorū e fue cātato retro, ab illis spiritibus, illud euangeliū beati misericordes. Ista verba rōne faciunt ctra īuidiā, quia misericors cōpatitur aliene miserie. Inuidus uō letatur et ponit aliā vocem dicēs, e gode tu che vinci. Et fuit etiā cantatū, tu qui vincis viciū īuidie letare, quia et nos letamur tecuz, nec inuidemus magne felicitati tue.

LO mio maestro e io soli ambe
due
Suso andavamo e io pēsai ādando
Prode aqstare nele parole sue.
E drizami a lui si dimandando
Che volse dir lo spirito di romagna
E diuieto e cōsorto menzonando.

Ista est secunda pars gnalis ī qua poeta describit declarationez unius dicti positi ī capitulo ꝑcedenti, quod videtur nō bn clarū. Et primo ondit quō et qualiter petiuit a virgilio de suo dubio dicens cum cōtinuatione lo mio maestro et io andavamo suso ꝑ scalaz soli ambedue, quia nullus spus purgatus exiuerat simul secū de circulo īuidorum, e io pensai aquistar prode .i. facere aliquez perfectuz ut tempus utilius expenderetur, andando per illam scalā nele parole sue, sicut fiat ꝑ omnes scalas istius purgatorij, ideo dicit, e drizami a lui si dimādādo che volse dir lo spirito de romagna .s. dnūs Guido del duca de bretonorio, e diuieto e consorto menzonādo .s. qn ī precedenti capitulo exclamās contra gentez humanā dixit, dove mestier di consorto diuieto .s. circa temporalia que non possunt simul et semel ab omnibus possideri, ymo expedit, ꝗ que possidentur ab uno sic ī possessa ab alio īuenta sibi cuius cūz accidit ī spiritualibus.

Perchelli a me di suo magior magagna

Conosce il dāno e po nō si amiri
Sēne riprende pch mē sen piagna.
P che saputano i uostri disiri
Doue p cōpagnia pte si scema
Jnuidia moue il mātaco a sospiri.

Hic poeta ponit responsionē Virgilij ad
questitam qui dicat breuiter q̄ ille sub illis
uerbis tetigit uitiū, quo fuerat maxime
īfectus, ideo ex caritate increpuit genus hu
manū ut uitaret uitiū, pro quo nūc por
tabat tā amarā penā, quia priuatus er
at nobili uisione oculorū dicat ergo per
chello a me, simple Virgilius r̄ndit et dixit
ille spūs de romādiola, conosce il dāno .i.
penā, di sua magior magagna .i. culpā
quia maius uitiū quod hūerit ī se iste
Guido fuit īuidia, ideo dicat e pero nō si
amiri, quia nō debet quis, sēne riprēde
.s. nos hoīes .q.d. ideo reprehendit nos, ut
homo magis caueat īuidiā et p ∘ns
minus puniatur. Et hic nō bene q̄ uere
īuidia, preter istā penā uolūtariā, quā
isti penitentes ferunt, hn̄t semper penā
secū, cetera eā uitia hn̄t secū aliquid uo
luptatis, sicut supbia tu gloriosū uidetur
auaritie que credit per diuicias omnia
cōmoda simul possidere luxuria et gula
nimis sensibilē afferunt delectationem.
Et ita de ceteris, sola īuidia nō delectat
sed molestā suū possessorē, ideo bene q
dā īuidiā iustissimā uocauerit. Quod
nō agat ī alios patet quia nititur expellē
caritatem et amicitiā de genere humano
ut uult Tulius, sine quibꝫ uita humana
durare nō potest et ōndit Virgilius bn̄
īuidia oriatur dicens p che uostri disiri
.i. humanos appetitus, saputano .i. fun
dantur et firmantur circa terrena, oue
.i. ī quibus, pte .s. aliqua, si scema p com
pagnia, quia quod est unius diminuit
.s. distribuatur ī plures, ideo īuidia mo
ue il mantaco di sospiri .i. accendit et
īflāmat spiritū ad suspirandū, et do
lendū de bono, quod uidet alteri, et sic
habes, ex quo nascitur īuidia.

Ma se lamor dela spera suprema
Torzesse ī suso lo desidero uostro
Nō ui sarebbe al petto qlla tema.
Che p quāto se dice piu li nostro
Tanto possede piu di ben ciascuno
E piu di caritade arde ī quel chiostro.

Hic Virgilius ōndit q̄ ∘triū accidit ī rebꝫ
spūalibus dicens, ma se lamor dela spa
supma .i. celi, torcesse ī suso il desiderio
uostro .s. ad supna, nō auisarebbe el pet
to, quella tema, quia nō oportebat tūc
timere diminutionē. Et assignat causā
dīis che .i. quia, ciascun possede tanto
piu del bene quāto se dice piu li nostro
.i. quanto sunt plures possessores ī celo
Ex istis patet satis, ideo ōndit q̄ uera
et perfecta caritas inimica īuidie uiget
ibi .d. E piu di caritade, arde ī quel chiostro
.s. ī celo. Ex istis patet satis declaratio et
glosa illius textus.

Jo son desser contento piu diguino
Disse che se mi fosse pria taciuto
E piu di dubio ne la mēte aduno.
Comesser puote chun uen distributo
Jn piu posseditor faccia piu richi
Disse, che se da pochi e posseduto.

Hunc poeta Virgilio mouet unā q̄onem,
que uidebatur ∘tri ex delectatione facta
p Virgiliū dicens, disse io son piu diguino
.i. magis ī uacuus, desser contēto .q.d.
sū minus contentus, ex responsione
tua, che sio fosse pria taciuto .i. q̄ si nō
essem ibi dubiū, quia factus sū magis
dubius q̄ certus ex uerbis tuis. Unde dicat
e piu di dubio ne la mente aduno, et ec
ce quomodo, comesser puote chun uen
distributo, ī piu posseditor faccia piu ri
chi disse, che se da pochi e posseduto quā
exempli, si habeo panē uel pomū meū
et ipm̄ diuido ī .x. partes, et distribuo
īter .x. hoīes nō ne ego fio pauperior
et res participationē suscipit diminuti
onem.

Et egli a me, pero che tu rifichi
La mente pur ale cose terrene
Di uera luce tenebra dispichi.
Quello īfinito e ineffabil bene
Che lassu, e cossi corre ad amore
Come alucido corpo ragio uene.
Tanto si da quāto troua dardore

Si che quantunque carita si stende
Cresse sovr'essa l'etterno valore.
E quanta gente piu lassu s'intende
Piu ue da bene amare e piu ui s'ama
E come specchio l'uno a l'altro rende.

hic poeta ponit responsionem uirgilij qui primo assignat causam huius dubitationis unde dicit et elli a me suple uirgilius dixit per che tu rifichi la mente .s. quia tu reflectis considerationem mentis pur a le cose terrene que sunt corporalia dispichi tenebra .i. trahis dubitationem di uera luce ex ueritate que est clarior luce si reflecteres mentem ad eterna spiritualia. Et declarat hoc de bono spirituali per unam comparationem nobilem et claram et dicit breuiter quod deus infundit radium sue gratie in mentem hominis sicut sol radium sue lucis in speculum sed plus et minus secundum capacitatem recipientium dicit ergo quello infinito e ineffabil bene .i. summum bonum .s. deus che lassu e .s. in spera suprema eo modo quo exposita est uerat in ratione dnica uel non ponatur in littera sed dicatur che lassu corre ad amore .i. descendit ad amantem como ragio uiene a lucido corpo sicut ad speculum et tamen speculum uel aliud corpus lucidum quanto est lucidius tanto plus recapit de lumine tanto li da .s. se fruendum beatis quanto troua d'ardor .s. caritatis unde dicit si che l'etterno ualore ipsius summi boni cresse sovr'essa carita quantunque si stende .i. tantum quantum ista caritas se extendit ad amandum quod aut unum et idem bonum nullum diminuatur ex participatione multorum patet quod una uox mea transit ad aures multorum scolarium et doctrina mea diffunditur in mentes multorum auditorum diuersimode tamen pro qualitate ingeniorum et tamen in me non diminuitur ymo crescat sicut memini me solitus dicere cum facerem istam lecturam in bononia. Et concludit. E quanta gente piu lassu s'intende .i. intenditur et multiplicatur in celo uel inteligunt se inuicem piu ne da ben amare e piu ui s'ama quod declarat per comparationem dicens e come specchio l'uno a l'altro rende sicut si sint plura specula quorum unum representetur in alio et sicut uidemus quod una lucerna accendit mille et cetera similia et ita sapientia et fides.

E se la mia ragion non ti disfama
Vedrai beatrice et ella pienamente
Ti torra questa e ciascuna altra brama.
Procaccia pur che tosto sieno spente
Come son gia le due le cinque piaghe
Che si richiudon per esser dolente.

hic ultimo uirgilius finem remittit dantem ad auditum sapientioris si forte minus sufficienter sit responsum unde dicit. E se la mia ragion .s. naturalis non ti disfama non tollit tibi famem non saciat appetitum tuum uederai beatrice .i. specualbetis theologiam ad quam pertinet ondere fruitionem summi boni ideo dicit et ella pienamente ti torra questa e ciascuna altra brama .i. famem .s. dubitationem fidei et dat uirgilius optimum consilium perueniendi cito ad beatricem dicens procaccia pur che le cinque piaghe .i. plage que sunt ulnera mortalia anime tosto sieno spente .i. mortificate come son gia le due .s. superbia et inuidia peiora ceteris et tangit modum purgationis dicens che si richiudon .i. sanatur per esser dolente per ueram penitentiam.

Com'io voleva dicer tu m'appaghe
Vidimi giunto in su l'altro girone
Si che tacer mi fer le luci vaghe.
Iui mi parue in una visione
Extatica di subito esser tratto
E ueder in un tempio piu persone.
Et una donna in su l'entrar con atto
Dolce di madre dicer figlio mio
Perche hai tu cossi uerso noi fatto?
Ecco dolenti lo tuo padre e io
Te cerchauamo e come qui taqque
Cio che parea pria dispario.

Ista est tertia pars generalis in qua poeta noster describit unam suam uisionem per quam docet uitare et precauere uitium

tre per quedā memoranda exempla pronaruz, que cū haberent uistā tam cresendi, usi sunt clementia et bēgnitate magna. Et primo cōtinuās partez parti ondit, quo dispositus fuerit ad nouā māz dn̄s, come uoleua dir .s. uirgilio, tu ma paghe .i. quietas et contentas me, uidimi quinto sulalto giorno .s. tertio ubi punitur irā et dicit, siche la luce uage .i. oculi auidi uidendi nouitates, mi fete tacere, et cōtinuo clausi oculos et obdormiui, Unde dicit, uui ī introitu arculi, ma parue esser tratto di subito ex īsperato ī una uisione extatica .i. abstinētia, extasis eī est qn̄ mens est alienata, nō p reuelationem, sed per fortez ymaginationem, que trahit et occupat eaz sic totam, quod aliud nō opatur. Et primo occurrit menti sue extracte, illa laudabilis moderatio cū marie, que cū p triduū quesisset filiū, tandez illo inuento, nō sicut fecisset alia mulier exarsit ī iraz, nō clamauit, nō blasfemauit, nō minata est uīdictaz, ymo bēgne, dixit uoce suaui. fili quid fecisti, ecce pater tuus et ego dolentes querebamus te etc. dicit ergo, et uidebatur michi ueder ī illa uisione extatica, piu persone, sicut sacerdotes et seniores cū quibus christus disputabat, ī uno templo .s. yerlm ut scribitur luce 2o capitulo. Et una dona .s. maria, ī su lentrar, illius templi, cū atto dolze de madre, nō irate, dicer christo figliol mio perche ay cosi tu uerso noy fatto, dando nobis dolorem, Unde dicit, ecco lo tuo padre .s. yoseph, et io dolenti te cercauamo, et dicit, e come quella .s. maria, cio che parea prima .s. templū persone xpo di spazio.

Indi mi parue un altra cō quelle
aqque
Giu per le gotte chl dolor distilla
Quādo di grā dispetto ī altrui nacque.

hic poeta describit aliā mulierē que per cōtrariuz marie irata petebat uīdictā. Sed uir eius magna moderatione placauit eā et recte procedit poeta. Poterat eī dicere aliquis iracondus, nō possiz exemplo marie cōtinere me ab ira, ideo statz adducit exempluz de hoīe peccatore et pagano. Ad cuius cognitionē, est pscīendūz, qp sicut patet apud tuliū et ualeriū, et multos alios, phisis tractus fuit ciuis atheniēsis magnus phus et orator, qui mirabili eloquentia et fraude sua, puenit ad tirannidem athenarū, quā tenuit xxxiij ānis, cū odio principiī et fauore plebis, ut scribit Justinus. cuius filiā pulcerimā, cū uir secū duceret quidā adolescens ardens eius amore, occurrens eī ī uia, dedit illi osculū, propter quod uxor magis accensa ira q̄ Juuenis amore accessit ad uirū, petens de tanta īsania et temeritate phisistrat aut, uistā irā mulieris iocūde, scomate mitigauit, dixit eī subridēs quid faciemus hostibus nr̄is, si puniemus nos amantes, dicit ergo, īdi .i. deīde post mariā, mi parue, ī eadez uisione, unaltra .s. dn̄a uxor phisistrati, cō quelle aque .i. lacrimis, giu per le gotte, dolebat eī aliter q̄ maria ira et indignatione, ideo dicit, chl dolor distil, quia dolor extorquet lacrimas ab oculis, paprue quando di gran dispetto ī altrui nacque .s. ille dolor.

E dir se tu se sire della uilla
Del cui nome ne dei su tāta lite
E unde onne scienza disfauilla.
Vendeta te di qlle braccia ardite
Chabracciar nr̄a figlia o fisistrato.

hic poeta ponit orōnez mulieris ad uiruz qua persuadet uīdictaz iniurie, unī dicit, E dir, suple uidebatur illa dn̄a, o fisistrato uendeta te di quelle braccia ardite chabracciar nostra figlia. Et probat qp debet facere et facit faciem uīdictā, quia dn̄us nobilissimus potentissime ciuitatis athenarū, cuius excellentez nobilitatem tangit duplici argumento. primo a nois īpositione miraculosa. 2o a studio sciarum. Et ad huius ītelligentiā, uolo te notare, ōmissis fabulis qp Augustinus scribit xviij de ciuitate dei, qp regnāte rege cecrope, ciuitas athenaruz condita uel restaurata fuit, que sic denoīata est a minerua, que grece athena dicitur. Et huius cāz assignat sm̄ Varonez. Hā tēpore cecropis, duo prodigia stupenda apparuerunt, unū quia ī illo loco subito nata est arbor oliue, ex terra, quibus prodigiis rex motus misit ad apolinem delphicuz, ad explorādūz quid esset ītelligendū et quid agenduz. Ille r̄ndit, qp oliua significabat mineruaz, aqua neptunuz, et qp erat ī potestate ciuiuz, a quo noīe duoruz deorū ciuitas potius uocaretur. Cecrops, audito responso, statz omnes ciues utriusqz sexus cōuocauit ad consiliū. mos eī erat tunc qp illis ptibus feīe itererant publicas consiliis, et brauit masculi pro neptuno, feīe pro minerua dederūt uoces suas, sed quia una plus

ĩuenta est fẽiarũ minerua, obtinuit uictoriã.
Tunc neptũnus iratus ĩ undatione maris,
uastauit terras atheniensiũ, quia facile ẽ de-
moni effundere lacus õez aquã, Cuius ut
ira placaretur, athenienses steterũt ne mu-
lieres de cetero ad suffragia popli uocarentur,
et ut nullus filius hr̃et nomẽ matris, et nl'
la fẽia uocaretur athena, dixit ergo uxor
philistrato uiro suo, ut magis moueat eũ,
se tu se sare .i. dñus, si pro qr, nome ne
dei fu tanta lite, iter neptũnũ et palladẽ,
hanc litẽ tangit Ouidius ĩ 6° maioris ubi
fingit, q palas hasta sua percussit terram.
et subito nata est Oliua. Neptũnus uõ uir-
ga sua, pcussit terrã, et nata est aqua. Sub
hac fictione, quidã uolunt q allegorice itel-
ligatur q magnũ certamen fuit iter sapien-
tes illius urbis, an Ciuitas esset magis nobi-
litanda et honestanda, uel studio pħorum,
uel ex lucro mercatorũ. Et tandẽ obtentũ
est q dignitas huius urbis, potius erat ĩ sa-
pia, q̃ ĩ opulentia, ideo dicit, e unde on-
ne scientia difaulla. Vnde Augustinus ubi-
dẽ dicit, Ita illa ciuitas mater fuit nutrix
liberaliũ doctrinarũ, et tot et tantorũ pħorũ
qua nichil hũit grecia clarius et nobilius
Ludificatibus demonibus de lite deorũ suorũ
masculi et fẽie de uictoria fẽie, p fẽias
accepit nomen athenas, et offensa adeo
uicto, cpulsa est punire uictoriã dee uictri-
cis, plus timens aquas neptũni, q̃ arma
minerue. Ecce q̃ pulchre Aug. mordet de-
mentiã illorũ sapientũ plato agebat gras
nature de quiqz .s. q genuerat eũ hominẽ
nõ brutũ mare nõ fẽiã grechã, nõ barba-
rũ atheniensem nõ thebanũ, et q etate so-
cratis a quo istrueretur, Et hic nõ, q loco
istius femine greche que irata petebat
uindictam de hoste amarito, poterat conueni-
entius poni post mariã, mulier romana
.s. Liuia uxor potentissimi hoĩs Augusti
que benignissima nobilit' persuasit uiro
uolenti sitmere suppliciũ de coniuratis, ut
more medicorũ, mutaret remedia, et ute-
retur clementia, et nõ ira. Quo factus
Augustus ex inimicis capitalibus, fecit sibi
optimos amicos.

El signor mi parea beígno e mite.
Responder lei cõ uiso tẽperato
Che faren noi a chi mal ne dira
Se quei che a ama e p noi cõdanato?
Poi uidi genti accesi ĩ foco dira
Cõ pietre, un giouenetto ancider
forte
Gridãdo asse pur martira martira.
E lui uedea chinarsi per la morte
Che lagrauaua gia ĩuer la terra
Ma de liochi facea sẽpre al ciel porte.
Orãdo lalto sire ĩ tanta guerra
Che pdonasse a suoi persecutori
Cõ quello aspetto ch pieta disserra.

hic poeta ponit responsionẽ philistrati ad
uxorem dñs, El signor mi parea responder
lei .s. uxori, benigno e mite .i. humilis, col
uiso tempato che faren noi .i. facere debebi-
mus, a chi mal ne dira .s. hostibus odiẽtibus
nos, se quei che a ama, sicut iste uiuens, e p
noi cõdanato. Et hic nota q iste philistrat'
nõ solũ ĩ isto casu, sed ĩ multis alijs, usus ẽ
humanitate et clementia. Nã cũ semel ĩ
mensa quidã amicus uino grauatus expuis-
set ĩ faciẽ suã, et famuli astantes illum
trucidare, philistratus õio prohibuit. Et
cũ ille post ebrietatẽ recognoscens errorẽ
suũ, uellet se occidere, philistratus beígne
consolatus est, cũ promittens ĩpunitatẽ sibi
et primã amicitiã. poy. hic poeta posito
exemplo clementie circa peccatores, adduc̃
exemplũ iri sancti .s. Stephani protho-
martiris, qui nõ solũ nõ petebat uindictã
ex ira, sed rogabat ueniã, pro mactantibus
eũ. Iste cũ Stephanus ut habetur ĩ actibus
apostolorũ post mortẽ xp̃i, plenus gratia
et fortitudine, faciebat prodigia et signa ĩ
yrl'm. sed cũ quidã de sinagoga disputãtes
secũ, nõ possent resistere sapientie eius.
Introduxerũt duos falsos testes, qui accusa-
rent eũ de blasphemia ĩ deũ et moysẽ.
At ille faciens aliã cõmendationẽ de deo
et moyse, purgauit se a crimine obiecto,
et ĩcepit ĩcrepare eos. At illi stridebãt den-
tibus ĩ eũ. Ille aũt ĩtuens ĩ celũ dixit. Ecce
uideo celos aptos, et yhm stantẽ ad dexte-
rã dei, tũc clamantes clauserãt aures suas,
qĩ ad horrentes audire blasfemiã, et duxe-
runt eũ extra sinagogã, et lapidauerunt
eũ, positis aũt genibꝫ, exclamauit dñs do-
mine dñe, ne statuas illis hoc peccatum,
et cũ hoc dixisset, obdormiuit ĩ dño. Ad
litterã ergo poeta tangit irã Iudeorũ dñs
poy uidi ĩ eadẽ uisione, genti accese ĩ foco
dira. nã ira est accensio sanguinis circa
cor, propter appetitũ uindicte, anciderẽ
forte un giouenetto .s. Stephanũ cõ petre,
Vnde arator poeta dicit, q illa gens saxea

oppssit cū a lapidibus, sed ille per lapides
adhesit petre .i. christo et dicit, gridando a
sse pur martira martira, exortantes se in
uicem. Et tangit moderationem Stephani
dicens, O uedea lui .s. Iuuenaulū, chinarse
gia ĩ uer la terra, cū corpore, p la morte
che la grauaua, sub multitudine lapidum,
ma de liochi facea sempre al cel porte, nō
ĩmemor mandati dñi qui precepit orari
pro persequentibus nos, vn̄ dicit, orando
l'alto sire .i. deū aliter q̄ mulier rogabat
paulo ante dūm Athenarū, ĩ tanta guerra,
istud bellū iniustum nimis, quia mille ĩpij
feriebant, et solus iustus sustinebat, che
perdonasse ay suoi persecutori, et hoc faceb
at, cō quello aspetto .s. benigno. che pietà
disserra .i. appit quia maiori miseratione
idigent facientes q̄ patientes iniuriā. Et hic
nō q̄ mirabilē effectum huit sanctissima
oro, quia paulus cōuersus est ad fidē pre
cibus Stephani, qui fuit tantus pugil fid
ei christiane, et tam probiter cū ēē defen
sauit eā contra hostes.

Quando l'aĩa mia tornò di fori
Ale cose che sono for di lei uere
Io riccōnobbi i miei nō falsi errori.

Ista est Quarta et ultima pars generalis,
ĩ qua poeta noster describit ĩterpretationē
sue uisionis. Et primo ondit qualiter
ipse excitatus, recognouit suam uisionem
uerā, dicit ergo quando l'aĩa mia, q̄ prius
erat collecta tota iterius et abstracta,
tornò de fori ale cose che son for di lei
uere. q.d. ad sensibilia, quia prius uide
rat ymaginaria, io reconobbi i mei non
falsi errori. Ista littera uidetur multum ob
scura, sed poeta uult simaliter dicere, q̄
licet nō esset uerū, cū sic uidere illa, prt
sibi uidebatur uidere, nichominus uerum
erat, ea fuisse ita uera, sicut uisū fuerat
sibi uidere ĩ illa uisione extatica, uult
ergo dicere recognoui, uerā uisionē meam
statim cū euigilaui.

Lo duca mio che mi potea uedere
Farsi cō homo che dal sōno si slega
Disse, che ai che nō ti puoi tenere.
Ma se uenuto piu che meza lega
Velando li ochi, e cole gābe auolte
A guisa di cui uino o sōno piega.
O dolce padre mio se tu m'ascolte
Io ti dirò, dissio ciò che mi aparue
Quādo le gambe mi firō si tolte.

Hic poeta fingit, q̄ cū post euigilationem
iret adhuc quasi sōpnolentus et uiolen
tus, uirgilius ĩquisiuerit de cāūa talis
ĩcessus, unde dicit, Lo duca mio .s. uir
gilius, che mi potea uedere, et uidebat,
farsi cō hom che da sōno si slega .i. dissol
uitur et excitatur nuper a somnpno, disse
che ay che tu nō te po tener, aliud cogi
tamen natum, ex illa uisione, totum cō
turbauerat poetam et merito ut statim
audies dicit ergo ma se uenuto piu ch
meza lega .i. p̄ miliare cū dimidio, q̄r
leuta cōiter continet duo uel tria mili
aria, uelando gli ochi, quos nō potes
tenere rectos et dicit, a guisa di cui ui
no o sōno piega, q̄ nō ualet se substi
nere. Et ponit responsionem suam
ad uirgiliū dicens, dissio o dolce padre
mio se tu m'ascolta io te dirò ciò che mi
aparue, ĩ uisione quam feci, quando
le gambe me firon si tolte sicut tu
uides, quia amisi omnes uires corporis
ex magna perturbatione aĩ. Et hic
nō q̄ poeta noster, subtiliter facit istā
fictionem, fingit eī se ita fessum et fatig
atū ista uisione, qua debebat potius
esse uigoratus, contra ĩpetum ire, ut p
hoc dat ĩtelligi, q̄ ira que est appetit
est ita nālis homini, q̄ homerus dix
q̄ ira est dulcior melle distillante, di
rissimū ergo uidebatur sibi quicquid
uideret ĩ fictione illa, s. q̄ deberet more
marie se hre ad filiū, quando eēt pro
uocatus ad irā, et q̄ deberet more
phisistrati, remittere iniuriā factā ĩ filiam
suam, et q̄ more Stephani, deberet
parcere dantibus sibi ĩnocēti mortem,
quia ĩcreparet illos iuste. Certe uide
batur sibi difficilius parcere offendeti,
q̄ superbos humiliari, et iudo misereri.
Ipse eī aliqn̄ appetiuerat uīdictā, qd
maximi fuerūt et florentini. Et uere
ita uidetur difficile hoī, q̄ multi cōstituti
ĩ articulo mortis, am ĩ ceteris essent bn̄
dispositi, nulla rōne uel persuasione
potuerūt ĩclinari ad parcendū. Sic g°
uide, q̄ istud caplm est ualde subti
le ĩ multis passibus suis.

Et ei se tu hauessi cento larue
Sopra la faccia nō mi sariē chiusi

Le tuo cogitation quãtunq3 parue.
Cio che uedesti fu per che nõ saise
Dapirr lo core alaqque dela pace
Che da lo eterno fonte son diffuse.

hic poeta ponit ad responsionẽ se, qui dic
se nosce itrinseca secreta cordis eius, dicit
ergo, et c. suple uirgilius dixit, nõ expectas
ulterius narrationẽ meã, se hauesse cẽto
Larue .i. cohopertiras, sopra la faccia, est
eñ laua illa figura, siue simulacrũ, qđ
apponitur faciei, ad celandã notitiã hoĩs,
ad terrendũ pueros, nõ mi sarien chiusi
.i. ignote, le tue cogitation quãtunque
parue .i. occulte et abscondite. Et cõtinuo
uirgilius iterpretatur uisionẽ dñs, cio ch
uedesti, ĩ illa abstractione mentis, fo p
che nõ saise da prir lo core .i. ne recu
ses disponere aĩũ ĩduratũ odio, alaque
di la pace, quã offert tibi deus si paras
alteri, unde dicit, che son diffuse de lat
no fonte .i. deo. q. d. breuiter, quicquid
uidisti amouet te parcere, si uis habere
pacem cũ deo, qui parcat tibi, an tu qui
es nobilis, nõ uis iclinari ad id, quod
sepe ĩclinabatur Cesar Augustus, et
semper Iulius cesar. Et hic nõ, q̃ licet
parcere uideatur propria uirtus sanctorum
tñ est etiã mos magnaĩmorũ, unde Cesar
ĩ hoc prebuit exemplũ magnaĩantis, cui
aliud nõ possit cõparari. Nã cũ ĩ the
salia essent p̃ntate sibi capse eplarum
et oĩũ scriptiurarũ pompei, subito cre
mari fecit, et nichil legit ĩ affrica de
litteris scipionis socerĩ pompei, sicut
scribit plinius vijᵒ nalis historie.

Nõ dimãdai che hai: per quel
chl face
Chi guarda pur colochio, ch nõ uede
Quãdo disanimato il corpo giace.
Ma dimãdai per darti forza al pede
Cosi frugar cõuiẽsi i pigri lenti
Ad usar lor uigilia quãdo riede.

hic uirgilius tacite quoĩ, quia cũ dãtes
poterat dicere, si ergo tu sciebas causas
ĩtrinsicas mee turbationis, quare pete
bas quid haberem. ad quos r̃ndet uir
gilius, q̃ nõ ex ignorantia, sed ad con
firmandũ ipm̃ et monendũ, q̃ disce
ret parcere, et lr̃a uidetur ualde obscura.
Sed spũaliter uirgilius uult dicere, q̃ nõ
petiuit pp illud, propter quod petit ille
qui uidet tm̃ cũ oculo corporali spũali,
q̃ cũ uidet cũ oculo corporali, tãtũ solet
pettere de itentione, cũ ut certioretur,
qui uõ uidet cũ oculo spũali, et cognos
cit dispositionẽ itrinsecã, nõ petit ad
certiorandũ se, sed ad confirmãdũ ho
minẽ ĩ rebus dubiis, ad litterã ergo dic
virgilius, nõ domandai ch hay, p quel
chl face .i. per illã causã quã petit
homo mortalis ĩ corpore uiuens, chi
guarda pur colochio .s. corporali, che .i.
qui oculus, nõ uede quando il corpo
.s. humanũ, giace disanimato .i. mor
tuũ, quia post mortẽ hominis oculus
nõ uidet, sed spũalis sic, unde dicit,
ma dimãdai per darti forza al piede,
qui tremebat et timebat itrare locũ ubi
pugnatur ita, ut oportet q̃ homo remit
tat iurias et offensas, et abiciat appe
titũ uindicte, unde uide q̃ licet ratio
suaderet istũ introytũ, tñ passio dissu
adebat et dicebat, uolo potius ire per
omnẽ uiã Inferni, q̃ per istã, uñ dicit
cosi cõuiensi frugar .i. stimulare et
pungere, i pigri lenti, qui sunt tardi
ad penitentiã, q̃n steterunt diu ĩ somp
no peccati, ad usar lor uigilia quãdo
riede .i. q̃n excitantur et disponũtur
ad peñitentiã, ita q̃ uirgilius ĩ illa pe
ticione sua, pungerat ipm̃ tacite. q.
diceret ha canis carnis humane, quare
es tardus ad parcendum.

Noi andauan per lo uespo attẽti
Oltre quãto potean liochi alũgarsi
Contra i ragi serotini elucenti.
Et ecco a pocco a pocco un fumo
farsi
Verso di noi come la notte obscuro
Ne da qllo era luoco da scãsarsi
Questo ne tolse liochi el aere puro.

hic ultimo poeta claudens capitulũ, tã
git matã sequentis capituli, que est de
pena iracundorũ, et primo tangit si
uũ processũ dñs, noi andauan p lo
uespero attenti, ad nouã et fortem
materiã, oltre quanto potean liochi
alungarsi, contra i ragi .s. solis, serotini
e lucenti, quia fiebat sero, et sol tend
ens ad occasũ, recte feriebat faciẽ, et

ecco un fumo fasi, ī quo puniūtur iracūdi
uerso di noi asili, obscuro come notte, et
quod erat peius, ne era loco .s. aliquis,
di cansarsi da quello .i. declinādi ab isto
fumo diuertendo ad illā partez pro uitanď
ipm̄ . Et ecce effectū fumi, questo ne tolse
gliochi e laere puro, quia abstulit nobis
conspectū solis et oīuz rerū, Quid iste fum
us sit, et quid importet patebit ī sequen
tibus : . ɿ

B. Uio dinferno e di notte
priuata
Dogni pianeta sotto po
uer cielo
Quanto esser puo di nuuol tenebrata .
Nō fe al uiso mio si grosso uelo
Come quel fumo chiui ci coperse
Ne a sentir dico si aspro pelo .

Postq̄ ī superiori capitulo proxīe pcedēti
poeta noster docuit uitare uiciū ire . Nūc
cōnter ī isto capitulo xvi° agit et tractat de
q̄nali pena, qua purgat̄ istud uitiū, ī 3°
circulo purgatorij, et pn̄s capitulū pōt
breuiter diuidi ī quatuor partes generales.
In pria quarū describit generales penaz
iracundorū, ut dictū est. In 2ª ītroduat
unū singularez spm̄ modernū, q fuit ma
xīe promptus ad irā ibi or tu chi sie . In 3ª
mouet altissimā quoez dicto spūi, qui
nobiliter soluit illā ibi, et io aluy . In 4ª.
et ultima, describit mutationez morum
modernorū Lombardorū ibi ī sul paese.
Ad primū ueniens dico q poeta describ^t
penaz iracūdorū, q poeta adiuenit decē
tem modū purgādi iracūdiā, fingit eī
q isti purgantur ī uno fumo densissimo
nigerrimo amarissimo, ita q nullus potest
uidere aut discernere quicq̄ ī eo . Modo
ad propositū, fumus oritur ex igne, et
ita est quidaz ignis, quia est accensio sa
guinis circa cor . Sicut ergo nō pōt esse
ignis sine fumo, ita nec irā sine fuscatio
nē mentis . Ille ergo qui uult subtiliter
purgari ab isto uicio nocentissimo ire
debz puniri ī fumo .i. debet ymaginari
dilligenter naturā et proprietatez hu⁹
uitij quod ita extinguit lumen rationis et

fumigat q homo alienatur mente, et ī aurit
furorez fumū, quia ī ira crudelis hō hoīez
q̄ fera lacerat, ut plene ostēsū est ī inferno
ubi punitur ira . Hunc ad litterā dicit
poeta, q nūq̄ uidit obscuritatez siliem isti,
et similiter uult dicere, q p totū tēpus
quo stetit ī inferno cuius circuli sūt omēs
tenebrosi, et p totū tempus, quo stetit ī
mūdo, nūq̄ uidit tenebrā silez huic . Ad
litterā ergo dicit poeta buio, obscuritas
dinferno qui est semper et ubiq3 obscurus
plus tn̄ et minus, unde ibi est fumus pa
ludis stigialis frigide et hūide, ibi ē fum⁹
barone ardentis calide et sicce, ibi ē fumus
nigre picis et serpentū, ibi fumus tot igni
uz, odi notte, nox est de se nāliter semp
obscura propter subtractione luis solaris
et sup īductionez umbre terre, sed maxīe
qn̄ non sunt sydera fulgentia celo, io bn̄
dicit priuata, quātuz ad aspectū nostrū
dogni pianeta, et potissime luna, que
quia uicinior est terre tamq̄ alter sol il
luminat mūduz de nocte, ideo bn̄ dicit
sotto pouer cielo quātuz ī apparentia, qr
celum quod est durissimū tot gemis lu
centibus tunc uidetur pauperatū, qn̄ ap
paret priuatū pciosissimis ornamentis
suis . Et ondit ī supmo gradu dn̄s, quā
to esser puo, aliqua nox existens puata
di nuuola tenebrata .s. nube uel nebula
densissima et obscurissima, tale inq̄ bu
iū, nō fe al uiso mio si grosso uelo . Ideo
nō ita uellauit uidere meuz et signāter
dicit grossum, quia uelū quod suppoī
tur oculis solet esse subtile leue, et nō
īpediat totaliter uisuz . Istud aūt erat
grossuz et graue, nō pmittens oculum
fungi officio suo et quod plus est, ne
dico si aspro pelo asentire, et dicit bene
quia ueluz esse solet, uel habere pilū mol
lez et leuez, ut nō ledat oculū nobilez,
sed uelū istud habebat pilū durum et
aspū nimis, ita q durū erat et uidere
et sentire fumū istū, q̄ nūc intraturi erant
unde dicit Come quel fume, ī quo pu
niūtur iracundi . Et hic nota q poeta
conuenientissime hoc fingit, quia uere nl
lū peccatuz ppetratur ī mundo, iter
uiuentes, aut punitur ī inferno, iter mor
tuos, q tn̄ obfuscet oculos mentis sicut
ira . Ideo bn̄ posuit ī inferno, q iracūdi
lacerant se iuicem, et crudeliter cū den
tibus detruncant.

Che locchio stare apto nō sofferse
Onde la scorta mia saputa e fida
Mi sa costo e lomero mofferse.

hic poeta ondit p effectū uehementiā istius fumi acerbi, qui coactus est necāo claudere oculos, vnde dicit, che lochio .s. itellectualis. stare aperto nō sofferse, et bn̄ dicit, quia fumus ire ita confundit aiūz, q nō potest cognoscere ueritatez iuxta illud Ouidy, ira uiriū memorē nō sinit esse sui, quia nimis recedit a rone homo iratus. Et ob hoc subdit spm subitū et isanū consiliū uirgily i tanto errore, quia cū ille meus poeta nō poterat sequi uirgiliū, quez nō poterat uidere pp fumū, io statz uirgilius uenit ad eū, ut ille adhereret sibi bn̄ dicit, vnde la scorta mia .i. uirgilius qui me scortabat, saputa e fida .i. fidelis et sapiens, quia uirgilius sapiens, bn̄ sciebat ire p istuz fumuz quia uidebat sine laxione, et fidelis qrebat curā de comisso sibi i ista uia, mi lacosto ubi primo erat parū separatus ab eo pcedēs eū, elomero mofferse .i. obtulit m spatulā, sicut uidens facit ecco .q.d. tace, q p istā uiā tenebrosaz piculosaz, oportet ire ductu ronis que repntatur p uirgiliū. Et hic nota q sub ista pulcra fictione, poeta admonet hoīez turbatū ira, sequi uestigia et exempla magnorū sapientiuz pcedentiū, sicut plato qui post longam pegrinationez, i qua uisitauerat magnos sapientes, Egipti ytalie et Sicilie tandē reuersus i patriā, iueniens bona sua uastata, negligentia uilia, noluit tūc exigere penā de eo sentiens se iratū. Et archita phus tarentin⁹, a quo plato multa didicerat, cū iratus uellet percutere famulū, retraxit famulū et comisit corectorem alteri, nec excederet modū p iram que est initiū furoris, et ita de multis, q̊ bn̄ uult dicere uirgilius, fili mi, si uis omnia regere, te subice rationi.

Si come ciecho ua drieto a suo guida
P nō smarirsi, o p nō dar di cozzo
In cosa chel molesti o forte ancida.
Mandaua io p laere amaro e sozzo
Ascoltādo mio duca, ch diceua
Pur guarda ch da me tu nō sie
mozzo.

Hic poeta ondit quō prudenter paruit pcepto uirgily, quia statz adhesit sibi p simaz cōparationez optimaz que est declarā vnde dicit, mandaua io, post terga uirgily firmatus sibi, p laere amaro e sozzo tale sc. roe est, que amaricat aīūz, deformat corpus, et pulcre ondit Tulius i tusculano et Seneca i suo de ira, et uere terribile et turpe nimis uidere hoīantez iracūdia sua assimili. si come ciecho ua dietro a sua guida, pro salute sua, per nō smarirse .i. nō exorbitet a uia recta uel quod peius esset, p nō dar di cozzo .i. ne mentiat iprouide, in cosa chel molesti, sicut i lignuz uel i ferrū quod conaitiat sibi faciem, e for lancide, sicut i equū uel i thaurū iratuz. Et sic nota qualiter poeta noster proprijssime iratum cechū, ve cū iratus et cechus, et plus q̄ cecus. Cecus cū licet perdat uisionez corporalem, nō tn̄ perdit mentalez, ymo magis itedit i eo. Iratus uō licet retineat lumē corporis tn̄ perdit lumen ronis. Cecus etiaz icurrit dānuz uel mortez ignoranter et dolenter sed iratus ferit et occidit alios, et se scienter et dolenter, pp appetituz uīdicte, sicut scribit Liuius de romanis qui cū tanta ira et odio, pugnauerūt contra samtes, a qbus receperat ignoiosaz irā et iniuriā, q oculorūz uisi sunt ardere i plio et post uictoriaz, furiose iterficiebant equos et alia aīalia. Et dicit sic ibā ascoltādo il mio duca .s. uirgiliū, qui uelut bonus dux, nō otentus accōmodasse michi humerū amonebat me uerbo vnde dicit, che dicea, fili mi, pur guarda che da me tu nō se mozzo. q.d. cauē ne ira uiolenta, quoquo separet te a me, quia faciliter et sic cito posses perdere me, et tarde uel nūq̄ reīuenire.

Io sentie uoci e ciascuna pareua
Pregar p pace e per misericordia
Langel di dio che le peccata leua.
Pur agnus dei eran le lor exordia
Vna parola era i tutti e un modo
Si che parea traesse oi me cōcordia.
Quei sono spiriti maestro chio odo:
Dissio. et egli a me, tu uero aphēdi
E diracōdia uan soluēdo il nodo.

Hunc poeta describit orationez deuotā iracūdorū, et clare dicit q petebant et repetebant agnus dei, sed dices forsan lector qr hoc: q nō sine magno misterio hoc fingit. Ad quod uolo te scire q sicut scribit phus 2° rethoricorū multi sunt modi qbus potest placari iratus iter quos est unus potissimus, qn ille qui fecit iniuriaz, humiliat se iniuriā passo, et ueniaz petit vnde dicit

q̄ ad huliatos cessat ira canes ondunt, qui nō mordent īclinantes, ita sibi mō ad propositū isti iracondi petunt veniam huliantes se agno dei, quē prouocauerāt ad irā irascēdo qui agunt, nō est iratus īferentibus sibi ludibriū et suppliciū, ymo rogabat p illis. dicit ergo, io sentia voce, nec videbat̄ faciētes eā, et ecce formā oronis, e ciascuna parea pregare, p pace e p misericordia que sunt cōtraria ire, langel de dio. s. christus, qui vere agnus dei inocens, īmaculatus, humiliter pmisit se duci ad victimā, ad placādā irā patris, īueteratā cū sanguine suo, ideo dicit, che le peccata leua. s. hoīū nō sua, et tangit modum oronis quā cantabāt dn̄s, pur agnus dei eran le lor exordia .i. principia captātia beniuolentiā et īducentia deū ad cōmiserationem. Et subdit, una parola era ī tutti eun modo, quia querunt unus liberationem alterius, ubi querebant destructionem ī vita vn̄ dicit, si che parea tra esse ogni concordia, ubi olim erant īter se discordes, ymo irati sunt repugnantes sibi ipsis. deīn ondit poeta quō certiorauerit se de istis et eorū purgatione dn̄s, dissio o maestro, o virgili, qui son spirati che odo, quos cognosco per verba, licet nō videā eos. Et tangit responsionē virgilij dn̄s, et elli a me. s.º virgilius dixit, tu vero aphendi. s. q̄ sint sp̄us, tu tn̄ ignoras qui sunt sed dicam tibi, e diracondia van soluendo il nodo .i. vadūt soluendo et liberando se per penitentiā, ab iracundia que vere est fortis nodus, ligans hoīem ita q̄ nō habet libertatem, et est iracondia ira ïueterata.

Or tu chi se chel nostro fummo
fendi
E di noi parli pur come se tue
Partissi ancor lo tēpo p calendi:
Cossi p una voce detto fue
Onde l maestro mio disse. respōdi,
E dimāda se quīa si va sue.

Ista est secunda pars generalis, ī qua poeta noster ītroducit unū singularē spiritum modernū purgantem iraundiā suā, qui sentiens poetā vivū, petit ab eo cū admiratione, quis sit, dicit ergo, cossi per una voce. Ista vox erat marci lombardi, detto fu orti chi se qui dicis nos esse spiritus, et sic nō videris esse sp̄us, chel nostro fumo fendi. s. cū corpore, quod ceteri sp̄us nō faciunt, e de noi parli an q̄ mortuus pur si come tu partissi ancor lo tēpo per calendi. q. d. velut si viueres adhuc ī vita corporali, nā mortui nō diuidūt tēpus q̄r tempus nō occurrit eis, sed ī viuentes sic. nā diuidūt menses kalendas, idus et nonas iuxta illud, Sex nonas maius october iulius et mars, quatuor et reliqui tenet idus quilibz octo. Sic ergo vide q̄ ī marcus fuerat suspicatus poetā eē viuū, tū q̄r senserat motū aeris fumosi grossi quē cū corpore faciebat, tū q̄r audiuerat modū loquendi, quia dixerat illos sp̄us esse quos audiebat et sic videbatur se excludere a nūo illorū. Et subdit pceptū virgilij, sine cuius licentia nichil facit dn̄s, onde il maestro mio, virgilius magister bene loquendi, disse respondi, et dicas sibi quis es: quia hic est spiritus dignus loqui tecū, e dimanda se quīa se va sue, ne vemus errando per istum fumū obscurū, cū itendamus per viam rectā semper ire sursū, donec perueniamus ad culmen montis.

Et io o creatura che ti mondi
P tornar bella a colui che ti fece
Marauiglia udirai se mi secondi.
Jo ti seguitero quāto mi lece
Rispuose, e se veder fummo nō lascia
Ludir ci terra qui ī qlla vece.

Hic poeta ponit responsionem suā ad illum sp̄m, et primo pmittit exordiū faciens illū beniuolū et attentū, promittens se dicturū de re magna et mirabili, dicit ergo et io supple rn̄di, o creatura .i. aīa creata a deo, che ti mondi, a macula ire que sepe facit te turpem ī vita, sicut proprius est ire, ut iā dictū est paulo ante, per tornar bella, qualis tu fuisti a principio a colui. s. deum qui est pulcerrimus ipe che ti fece de nichilo, marauiglia udirai .i. rem mirabilem īauditam, se mi secondi .i. si sequeris me eundo, quia nolo remorari ne perdā tpūs. Et subdit responsionem illius aīe ad se, que facta auida nouitate rei promittit se secuturā eū quantum poterit. vnde dicit, Jo ti seguitero .i. sequar te, quāto mi lece. s. quantum durat fumus, quia nō licet michi exire circulū istū, usq quo sim oīno mūdatus

ab ira et dicit, e sel fumo veder no lascia .s.
alter alterum, quod esset certius argumentum
tamen l'odir ci terra giunti i quella vece .q.d.
licet non possim sequi te coniuncte, sicut tu
sequeris alium quia non video te, tamen sequar
vocem tuam, et ita erimus continuo satis pro
pinqui .

Alora i comincai con quella fascia
Chella morte dissolve men vo suso
E venni qui per l'infernal ambascia.
E se idio m'a in sua gratia rinchiuso
Tanto ch'el vuol ch'io veggia la sua
corte
Per modo tutto for del moderno uso.
Non mi celar chi fosti anzi la morte
Ma dil mi . e dimmi s'io vo ben al varco
E tuo parole fien le nostre scorte.

Hic poeta facit narrationem suam cum petitione duas, alora i comincai, simpliciter dicere illi avide expectandi, men vo suso .s. ad celum per purgatorium, cum quella fascia .i. carne, et est propria transumptio sicut cum debilis fascia ligat et tegit infantulam, ita caro fragilis animam que quidem caro finaliter dissolvitur sicut fascia ut putrescit inter sordes sicut fascia. Bene dicit che la morte dissolve .s. omnino resolvit nam et ante mortem paulatim rumpitur et consumitur, et sic dico quod sum vivus, et addit aliud .q.d. e venni qui, ad istud purgatorium, per l'infernal ambascia .i. laborem et angustias maiores quam iste sit .q.d. habeo iam cognitionem viciorum qualitatem magno labore in inferno, nunc intendo habere purgationem eorum in purgatorio. Et facit suam petitionem aditurus eum per ullam singularem gratiam, que est ibi concessa dicens, e se idio, si pro quia, s. quia sine gratia dei non poteram cum auxilio et consilio Virgilii facere tam sacrum opus, m'a in sua gratia rinchiuso, me singularissime admittendo ad suam gratiam, tanto chel vole che veggia la sua corte .i. quod vivus ascendam in celum, per modo tutto for del moderno uso .s. per poeticam speculationem, ymo antiquorum, nedum modernorum ascendit umquam celum, eo modo quo singularis poeta. Et petit duo duas non mi celar che fusti anzi la morte .q.d. dixi tibi quod sum adhuc vivus inter mortuos, sed tu dic michi rogo quis fuisti quis inter vivos, ma dil mi .s. dic michi clare, e dimmi s'io vo ben al varco, et si recte vado ad viam meam et est secunda petitio et dicit, e tuo parole fien le nostre scorte, quia nos ambulabamus secundum sermonem tuum, quia non habemus alium iudicem in isto fumo .

Lombardo fui, e fu chiamato marco.
Del mondo seppi . e quel valor amai
Al qual ha hor ciascun disteso l'arco.
Per montar su drittamente vai
Cosi rispuose . e soggiunse, io ti prego
Che per mi preghi quando su serai.

Hinc poeta ponit responsionem illius spiritus ad utramque petitionem, et primo ad primam scilicet quis fuerit. Et ad huius prime responsionis intelligentiam plenam est sciendum, quod iste marcus lombardus qui locutus est nunc cum poeta et loquitur usque in finem capituli, fuit quidam miles curialis, de nobili civitate Venetiarum qui non more nebulonum modernorum vacabat rebus obscenis sed honestis. Vir enim fuit nobilis cum clare virtutis, sed facilis ire et indignantis nature. Audivi autem nobilem indignationem de homine isto qualis reperitur in nobilibus ingeniis. Nam semel cum esset captus et imposita sibi immensa talea ultra posse, misit per nuntium suum ad dominum Ricardum de camino tunc dominum Trevisii rogans suppliciter quod non permitteret eum mori in angustia carcerali, qui misertus indigne sorte amici, statim scripsit multis dominis lombardis, in quorum curiis marcus erat solitus conversari quod deberent conferre redemptioni eius liberaliter quo audito marcus magnanimiter indignatus remisit continuo nuntium ad dominum Rizardum dicens quod volebat potius mori in captivitate quam esse servus et tributorum. tunc dominus Rizardus consuluit dampnas utilitatem suam de propria pecunia solvit summam et liberavit marcum. Ad litteram ergo dicit poeta et ille spiritus describens se a proprio nomine proprio et virtute cosi rispose, sub tamen curiali forma verborum, lombardo fui. Et hic nota quod iste denominat se a gente quia fuit de lombardia inferiori que dicitur Marchia trivisana, vel dic et melius quod denominatus est lombardus quia familiariter conversabatur cum dominis Lombardie, tempore suo inter quos sepe tractabat concordias, paces, affinitates, confederationes aliquando transibant in Tusciam. unde audivit alibi, qualiter prophetavit Comiti vgolino

tirãno pisaꝝ ira dei ventura super eũ et dicit
E fui chiamato marco, quo nõie multi īueniũ-
tur Veneciys. Et hic nõ ꝙ nullũ nomẽ īuenitur
huisse tot illustres viros, sicut istud nomẽ mar-
cus varo vir doctissimus romanorũ, Marcus
cato vir sapientissimus, Marcus seua vir for-
tissimus et ita de plurimis. Et iste marcus fuit
prudens affabilis expertus agibiliũ mũdi. Ideo
bñ dicit del mũdo seppe, quia magna noticia
reꝝ humanaꝝ, equello valore amai .s. virtu-
tem que est oĩno derelicta Vnde dicit, al qual
ha hor ciascun disteso larco, quia nullus dirrigit
nũc opinionez suam ad signũ virtutis vel dic
melius ꝙ quilibet habet nũnc arcũ tensũ ad
arcendũ et repelendã virtutem longe a se tãq̃
inimicã more pthorum qui fugientes hostem
cũ arcu sagittauit aterqo. Et respondet marc'
rᵉ petitioĩ dñis, p montar su drittamente vay
.q.d. itrasti viã rectam et veraꝫ, si vis ascendere
celum. Et addit poeta, ese quise ille marcus,
io ti prego che p mi pghi .i. ores ad deũ pro
liberatione mea quia preces tue debent esse
iuste, cũ sis ī gratia positus, quando ui seray .s.
ī illo celo qui est locus beatitudinis:-

Et io alui per fede mi ti lego
Di far cio che mi chiedi ma io
scoppio
Dentro aun dubio sio nõ me ne spiegho.
Prima era scempio e hora e fatto dopio
Hela sentenza tua ch mi fa certo
Qui et altroue q̃llo ouio acoppio.

Ista est Tertia pars generalis ī qua poeta ondt'
qualiter ipe audies marcũ magnifice dolẽtẽ
de virtute, cui oms moderni hostiliter inimi
cantur mouet sibi arduã questionẽ petens q̃
sit causa tante īfelicitatis. Et primo quidez
ut reddat marcũ beniuolũ ad responsionẽ suã
iurat se facturũ id quod petit, cũ venerit ī
celũ, dicit ergo, Et io alui. suple dixi, per
fede mi ti lego .i. obligo me tibi per fidez, qr
nullũ ē fortius vinculũ ī hoie virtuoso, di far
cio che mi chiedi .s. me rogaturũ pro te ī ce-
lo. Et subdit dubiũ quo maxĩe premit'
dicens, ma io scoppio .i. crepo ex nimio põ
dere dentro ad un dubio, valde forte, sio nõ
me ne spiego .i. si non absoluo et exonero me,
quia ex isto sequũtur omĩa īcouenientia mun
di, ut statim dicetur et assignat cãz huiꝰ
.s. ꝙ ī dies magis excrescat, quia īuenio dc̃a
et sñias multorũ facientia michi istud dubiũ,

Ad cuius littere obscure ītelligentiã clarã vo
lo te scire, ꝙ poeta noster audiuerat similem
sermonẽ alibi .s. ī secũdo circulo purgatorii
capitulo xiiij° a Guidone del duca spiritu
Romãdiolo īuido qui loquens de hitatoribus
arni, qui fugiũt virtutem tanq̃ serpentez, dix
hoc esse, uel ex īfelicitate loci, uel ex prauo
usu hoĩuz, et nũc audiebat idem a marco
spũ Lombardo iracũdo, qui hoc dicit de oĩ
bus ī generali et ī particulari, de hitatoribus
padi et athesis, per que loca dicit posse trã-
sire tute quicũqꝫ verecũdatur apropinquare
bonis. Ad litterã ergo dicit poeta, prima era
scempio .s. illud dubiũ, quia audiuerã ab
uno spũ tu mi credebã, e hora e fatto doppio
nela sententia tua .i. ī dicto tuo quod heo
pro sñia, chem'i certo quello .s. dubiũ, Ita
ꝙ si primo credebam, nũc uideor michi cer-
tus, qui ī isto loco pñti, et altroue, ī p̃dicto
circulo īuidorũ, ouio acoppio .i. copulo et
cõiungo istud dictuz tuuz dubiũ, quia conso
nare uidentur ista duo dicta īuicem, ita ꝙ
ambo faciũt michi istud dubiũ .s. unde pro-
cedat tanta malitia hoĩum, que reperitur
ubiqꝫ terrarum.

Lo mõdo e ben cossi tuto disserto
Dogni uertude come tu mi sone
E di malitia grauido e couerto.
Ma p̃go che mi adite la cagione
Si chio la uegia e chio la mostri
altrui
Che nel ciel uno, e uno qua giu
la pone.

Hic poeta explicat ipm̃ dubiũ, repetens et
confirmans illud quod dixerat marcus de
uirtute ubiqꝫ deserta dicens, lo mundo e
ben cossi tutto disserto .i. spoliatus et pri
uatus dogni uirtute, tam morali q̃ diui
na, et bñ dicit totum, qr ī rei ueritate oĩs
natio īuenitur praua, come tu mi sone
ex uerbis tuis et per locuz a contrariis, e de
malitia que est contraria uirtuti, grauido
.i. plenuz e coperto, ita ꝙ malitia cõtinuo
parit et multiplicat, uelut boluz ī agro
et uirtus latet et suffocatur tanq̃ seges, q
nõ audet erũpere. Et petit de rõne tãti
mali dicens, ma p̃go, quia sic est et sic
uideo, che a mi adite la cagione, quia sci
re est rem p causam cognoscere, si chio la
uegia .i. clare cognoscam ipam cãm p mea
salute, e chio la mostra altrui .s. ad illuminan

dum alios de sua caritate.

dum alios de tanta cecitate ignorãtie, et tãgit duplicem opinionem de hoc. Aliqui dicũt q̄ oĩa proueniũt ab astro et de necessitate. Alij uõ q̄ ab hoĩbus ex libertate liberi arbitrij. Vñ dicit che nel cielo mio, quia aliquis ponit cãm ipam ĩ celo, sed querunt isti occasionem peccandi. Nã ista opinio est oĩno falsa et erronea et contra mentez Ar̃, platõis et oĩum nobiliũ phorum, e uno quã qui la pone .i. et alius ponit ipam causam ĩ ipsis hoĩbus, et hec est opinio sana uera et ab oĩbz collenda.

Alto sospir che duolo strise ĩ nui
Mi se fuor prima, e poi comĩcio frate
Lo mondo e ciecho, e tu uien ben da
lui.

Hunc poeta ponit responsionez marci ad propositaz q̃onem, et primo p̃mittit piloce q̄ nollens soluere cãm ĩcepit cũ questione dolorosa, nã emisit suspiriũ magnũ, deinde uocē dñs ille marcus mi se fuor p̃ima alto sospir quod uenit de profundo mentis, che .i. quod suspiriũ, duolo .i. dolor strise ĩ nui, quod est aduerbiũ dolens et idem est quod heu. q.d. q̄ marcus ex dolore alto clamauit heu, q̃ pessima opinio est de hoc. Alij tñ uolũt q̄ marcus doluerit de malo regimine p̃latoruz, de quo postea dicit, sed p̃ma expositio est, q̄ statim declarat l̃ra sequens ĩ qua amare ĩpperat ipi poete. Vnde dicit E poy comĩcio, supple dicere m̃ ille marcus, o frate lo mundo e ceco quia multi qui reputantur magni sapiẽtes ĩ mundo uiri magnoruz ĩgeniorũ fuerũt ĩ ista cecitate ignorãtie, q̄ oĩa euenirent de necẽitate nõ uidẽtes prouisa adeo possent mutari per liberũ arbitriũ. Ideo Tulius ad uitãduz uniuz errorez ĩcurrit aliũ, qr negauit prudentiã de quo multũ reprehenditur ab Augustino. Vñ dicit e tu uien ben da luy .s. ab isto mũdo cecorũ, quia dicis te tm̃ dubitare de hoc, q̄ crepas.

Voi che uiuete ogni cagion rechate
Pur suso al ciel, cossi come se tutto
Mouesse seco di necessitate.
Se cossi fosse ĩ uoi fora destrutto
Libero arbitrio, e nõ fora giusticia
P ben leticia, e p mal hauer lutto.

Hic Marcus explicat hunc errorē cecorum dñs uoy che uiuete .s. ĩ mundo ceco, rechate .i. reducatis ogni cagion .s. boni et mali, pur suso al cielo, imputantes astris opa omnia uestra et semper habeatis ĩ ore illud dictum cleantis phi, quod recitans allegat Seneca fata uolentē ducunt, nollentē trahunt. Et hoc facitis pur come se tutto mouesse secho .s. ipm celuz de necessitate, cuius cõtrariuz dicit phus qui dicit q̄ aliqua sunt futura necessaria .s. que hñt p̃determinatã cãm, sicut hoĩez mori, et solem cras oriri, et alia futura cõtingentia hñtia se ad utralibz, que possũt euenire et nõ euenire. Et hic nõ q̄ aliqui uoluerũt, q̄ planete nõ efficerent nobis bona uel mala, sz solũmõ essent signa eorũ que nobis eueniunt, sicut platonis. Alij uõ dixerunt ex effectu p̃latorũ hoĩbz aliquid boni aliquid mali euenire, nõ ita tñ ut necessitarent, sed ut illud quod opatur nã, siue potius deus per nãz, ex efficientia planetarũ ꝯingeret, de qua m̃ã plene tractat Augustinus de ciuitate dei. Et dãnat marcus istũ errorez prauũ, pp magna ĩcouenientia que sequerentur ex illo dicens se cossi fosse ut quidaz male opinantur, ĩ uoi fora destrutto libero arbitrio, et p ꝯñs nõ esset. dare uirtutez que est habitus electiuus, similiter nec uitium et sic frustra poneremus purgatoriũ et paradisum. Et eodem mõ nõ fora iusticia nec ĩ mundo isto nec ĩ alio, p ben leticia .i. p uirtutē hr̃e p̃miũ, e p mal lutto .i. et pro malicia hr̃e penaz, ad quaz sequitur planctus, et tunc frustra essent consilia p̃cep̃ et alia multa ĩcouenientia destructiua mũdi sequerentur exinde ut ondit Bocatius ĩ v°.

Lo cielo i uostri mouimenti inicia
Nõ dico tutti, ma posto chiol dica
Lume ue dato abene e amalicia.
E libero uoler se fa sa faticha
Nele prime bataglie col ciel dura
Poi uince tutto se ben si nutrica.

Hic Marcus ĩcipit soluere dubiũ, et primo ondit quo res sunt a celo et quo nõ dñs, Lo ciel i uostri mouimenti inicia, corporales sunt sedere ambulare, sed aĩales, sicut uelle uulgere nõ cadunt sub impio motus celestis, ideo restringit dictũ suũ dicens, nõ dico tutti et ad robur dicti sui addit, ma posto chiol dica .s. q̄ nũtiet oms motus uestros adhuc, ue dato lume abene e amalitia .s. rõ cognoscendi bonuz et similiter maluz, et elligendi et renuendi, p quã potestis refrenare illiatos motus celi, q̄ fortiter trahit et ĩclinat aĩum alicuius, ita q̄ aĩa nobilis ĩ corpore posita uidetur quasi leo positus ĩ carcere. Vñ concupiscibile et irascabile impat rõni, qñ aĩa hominis

fuerit peruersa, ut dicit phus v° politicorū. Et tñ potest liber homo obstare ante q̄ transeat i hitum. Exemplū huius habes, nec ex cāna maz de qua hic loquitur, q̄n aliquis colericus, qualis fuit hic marcus ītatatur aliqn̄ ad iram et furorem ex īfluentia martis. licet ergo sit difficilimū a pricipio impedire huc motuz, tamen uir prudens tempabit colerā istam cū bono regimine, utēdo cibis frigidis, qbus extinguat calorem istum, ymo tanta est potentia liberi arbitrij, q̄ uicat et sepat concupisabile quod est nalius ī oībus, sicut bñ dicit Boetius, q̄ illus gignendi opus quod nā semper appetit ītēdū uoluntas. Sic ḡ patet q̄ a constelatione aliquis contrahit aptitudinez, nō coactionem. unde dicit marcus, el libero uoler. s. arbitriū est datū nobis cū predicto lumine rationis, che se fatica. s. cū difficulter pugnāt contra actionem celi ne le prime bataglie. s. ī principio resistentie chel ciel dura. i. pugnat et dt. poy. illud liberuz arbitriuz, uince tutto, q̄r uicat quicquid celū agit contra euz, et sic quicquid primo erat diuū, efficitur leue, se ben se nutrica. i. regitur per bonā consuetudinem. isto modo herculles bñ pugnādo substinuit celum.

A magior forza e amiglior natura
Liberi sogiacete, e quella cria
La mente ī uoi chel ciel nō ha ī suo
cura.
Po sel mondo presente disuia
In uoi, e la cagione ī uoi si cheggia
E io te ne saro hor uera spia.

Hic marcus probat q̄ homo nō sit subditus celo quātuz ad aīam dicens, uos uiuentes sogiacete liberi a magior forza, q̄ sit uis celi, e a miglior natura. s. diuine que est natura naturans, e quella. s. nā ił deus cria, ab initio la mente. i. aīam rōnalez ī uoy. s. hoībus, chel ciel nō ha ī suo cura. i. ī potestate, quia aīa que est res diuina non est a generante, sed a deo creante, lz īfusa corpori moueatur sm̄ cōplexionez corporis. Nimis absurdū ergo uidetur, q̄ hō subiaceat celo, cū potius astra sint facta per hoīem, q̄ e ǫtrario. unde ad confirmandū propositum, occurrit michi res iocosa. Floruit nō est diu ī ciuitate padue. Petrus de helbano, eximius astrologus et medicus qui ad tempus fuit ī ista opinione praua. accidit aūt semel, q̄ accensus ira contra seruū suū, qui nimis tarde redierat domuz uolebat ī furore īicere manuz ī eū. Tunc huius sagax, subito usus est īgenio et dixit, fateor magister et dn̄e, me errasse, sed unū uerbū p̄cor audire digneris, an q̄ a me merita penā exigas. Audiui sepe et bene recolo te dicētez q̄ omnia eueniant de necessitate, quō ergo poterā aciūs uenire. Petrus magr̄ iratus, ponigens manū ad baculū, clamare cepit et necesse est serue neq̄, q̄ te dure corripiam de cōtumatia tua, tunc seruus nō territus applicans manū ad capulū dixit et certe magister īsane necesse est q̄ īfingā gladiū ī uiscera tua. Petrus aūt timore temperante irā dixit, semper stabis mecū si uoles, et pmitto tibi q̄ nunq̄ decetero habebo opinionem istā, neq̄ȝ alteri suadebo. deinde marcus ex dictis, dānata prima parte distuctionis, tamq̄ flāma ǫcludit secūdā partē esse uerā dicens, po sel modo p̄ñte. i. hoīes uiuentes ī mundo, desuia. s. a recta uia uirtutum et moruz, ī uoy e la cagion. quia s. est culpa hoīuz nō celoruz, et ideo ī uoy si cheggia, ī quibus īuenitur. Sed forte dicis et q̄r̄ tūt dixisti celū nos īclinat ad peccandū, dico q̄ nichil est, quia pari modo forma mulieris allicit uisuz tuuz, et sapor uini gustū, et tam mulier uel uinū nō est ī culpa. Et dicit marcus, e io te ne saro hor uera sapia. q. d. more exploratoris referam tibi ueritatem subtiliter īuestigatam de aīa et cete.

Esse dimani aluı chella uaghegia
Prima che sia aguisa di fanciulla
Che piāgendo e ridendo pargolegia.
Laīa semplicetta chessa nulla.
Saluo che mossa da lieto fattore
Volentier torna acio che la trastulla.

Hic marcus ōndit libertatem aīe, que a principio habet potestatem, sed nō usum liberi arbitrij, Ideo īcipiens ab ipa p̄ma īfusione, ōndit quō aīa datur a deo pura et īmaculata. Ordina sic lr̄am, laīa simplicita, est tamq̄ rasa, ī qua nichil est depictum, apta nata recipere omnē īpressionem formā et figurā īp̄mendā sibi, saluo che mossa da lieto fattore. s. a deo creante, uolentier torna, postq̄ est īfusa cor̄, acio che la trastulla. i. allicibat sibi, prima che sia. i. anteq̄ īfundatur cor̄, aguisa di fanciulla. i. eo mō quo tēpore alludit īfantule, che. i. que ī fantia la pargolegia. i. puerizat uanizat, ridēdo

o piangendo, quia ut dicit Oratius de puero, iracque colligit et deponit et mutatur in horas.

Di picciol bene ī pria sente sapore
Quivi s'ingāna e dietro adesso corre
Se guida o freno nō torze suo amore.
Onde covēne legge p fren porre
Covenne rege haver che discernesse
De la vera ciutade al men la torre.

hic marcus ondit quid primo īpediat aīaz, quia sicut corpus est naturaliter prius q̄ aīa, ita primo oportet hr̄e curā corporis q̄ anime, ut pulcre ondit phus libro pollitticorū. dicit ergo et illa aīa, di picciol bene .s. sensibili delectabili, ī pria sente sapore, sicut clare patet quare ī primo ortu statiz, miser homo venit ī lucem cū dolore ex loco humido calido, ī aerem frigidū siccū, statiz delectatur cū opera nutricis fovetur ī aqua calida, deinde sugens lac, magis īcipit delectari, deinde pp multa īcomoda, appetit divicias q̄ sunt causa voluptatis, deinde quia p naturam homo est appetens honoris et glorie cadit ī superbiā ī invidiā etc. ideo bn̄ dicit, quivi .ī isto parvo signo, s'ingāna, ipa aīa, quia credit ipsuz esse magnū bonū, et ideo e dietro adesso corre quia sequitur ipm appetendo, et ī hoc īvenit periculū magnū, nisi adhibeatur remediū, quia tunc etas tenera capit et retinet, ideo dicit, salvo se guida .i. pastor o freno .i. lex, nō torce suo amore .s. ī vera bona et vere magno labore est opus quia nō sufficit pater nō magister, nō pedagogus nō rector. Et ob hanc cām subdit marcus, fuit lex īnventa et datus pastor unde dicit unde covien legge .s. p divinā, per freno porre .i. reponere ad refrenādas hominū vitas, covenne rege haver .s. spūalē che discernesse .i. declaret homī p doctrinaz de la vera ciutade .s. dei al men la torre .s. summaz felicitatem q. d. oportet q̄ saltē ī genere detur ītelligi hoībus, quod est dare unū primū principiū ī quo sicut ī alta specula consistit beatitudo hoīs.

La leggi son. ma chi pon man ad esse:
Nullo. po chel pastor che precede
Rumīnar puo, ma nō alūghe fesse.

hic marcus quia dixerat leges esse necessarias ad dirigendū hoīem ī bonū que indigent executore, increpat pastores qui sunt ministri legū, verbo nō opere, ex quo sequitur depravatio hoīuz, dicit ergo marcus qui consueverat ī vita bn̄ scire mordere, la legge son, sicut mosayca evāgelica sacriamothes, ma chi pon man adesso .i. opatione et cōtinuo respondet sibi ipsi dicens nullo et ecce cām, pero chel pastore che pcede .i. aplicus qui presidet generi chrishano ut sicut viaz illi, ruminar po .i. loqui ma nō alunge fesse .i. operatione. Et ad ītelligentiaz plene istam litterā debes scire q̄ sicut scribitur ī levitico xi° capitulo, deus precepit populo ebreorum, ut comederent de oī aīali quod rumiaret et hr̄et ungulā divisaz, de eo aūt, quod ruminaret et nō haberet ungulā fexā nō comederent, sed īmūduz reputarent. Est āt ruminare abū ascon, ad os revocare, mo ad propositū vult dicere auctor, q̄ pastor modernus bene ruminat, q̄r habet ī ore legem dei, et plene discutit, et de rei veritate Bonifacius qui tunc erat papa bn̄ faciebat leges et sanctā scripturaz, et scripsit ī iure canonico, sed nō divisit potestatem temporalem a spūali, ymo utriusq3 officium confudit ī unuz.

Per che la gente che suo guida vede
Pur a quel ben fe dire ondella e giotta
Di quel si pasce, e piu oltre nō chiede.
Ben puo veder che la mala cōdotta
E la cagion del mondo a fatto reo
E nō natura chen voi sie corotta.

hic marcus tandem ex pmissis īfert q̄ principaliter ītentā .s. q̄ malitia pastoris ē principalis causa perversionis mūdi unde dicit, p che la gente .s. chrishana, che vede suo guida .i. pastorem, pur fe dire .i. ferire et ītendere quel bene, sensibili temporali, ondella e giotta .i. avida quia assuevit illi, et declarata est ab origine prima, ut iā demōstratum, di quel .s. illo bono parvo, e piu oltre nō chiede .s. maiora bona spūalia. Et hic nota q̄ poeta noster, iuste cōqueritur de iusto regimine platorū, q̄ ē q̄ cāa oīuz malorū, quia ut videmus de facto, populus amoribus sacerdotū, facilius contrahit vicia, q̄ virtutes, unde arguunt sic prelati, pastores sacerdotes, religiosi, qui sapientissimi hoīuz, docent nos mandata dei et leges sanctarū scripturarū, petunt ac appetunt ista temporalia, puta pecunias, voluptates et talia, ergo aut cognoscunt ea esse bona, aut deum clementissimū pie oībus fore

parsiru. Ideo prelati tenentur de aiabus subditor qui secuti sunt eoru mala exempla. Ideo subdit Marcus ben poy ueder ex his que dixi, chela mala conduta .s. pastoris, ce la cagion chel mudo a facto reo, sicut ei bonus ductus fecit mudu bonu sicut patuit i primitiua eccl'a, e no natura chen uoi sie corotta. Tolerabilius est q° propriys laborare uitys q i multitudine diffudere pestez uitioru. Ideo uita plati deberet esse irreprehensibilis et i occupabilis.

Soleua Roma chl bon mondo feo
Due soli hauer che luna elaltra strada
Facean ueder edel mondo e di deo.
Lun laltro ha spento, et e quita laspada
Col pastoral, elun colaltro i seme
P uiua forza mal conuien che uada,
P o che quiti lun laltro no teme.
Se no mi credi pon mente ala spiga
Cognerba si cognosce per lo seme.

Hic Marcus confirmat dictu suu ab effectu qr du fuerut boni pastores et mudus fuit bonus et ita e9 dicit ergo Roma chel bo mudo feo certe nulli hoiu fuerunt unq q plura memoranda gesserunt solo amore uirtutis q romani, ita ut de totius orbis circulo no inuenias plura exempla uirtutu q i re. p. vnius urbis. Sicut patet clare apud omnes historicos poetas et morales quos Latina elloquentia habet. Soleua hauer due soli .s. pontificez et principem che facean ueder luna e laltra strada .s. uiaz spualem et temporalem, ideo dicit, e del modo e de dio. Ita reddebant que sunt Cesaris cesari et que sunt dei deo, sicut patuit i constantino et Siluestro. In iustiniano et agapito i karolo magno et adriano, et ita postea i quibusda octonibus germanis et papis romanis. Ideo bn Iustinianus Imperator ait maxa i hoibus sunt dona dei a superna collata clementia sacerdotium et ipiu. Illud quidem diuinis monstrans, hoc aut humanis presidens ex uno eodemqz principio utraqz manatia. Et subdit q nunc 9uiu accidit cupiditate et ambitione pastoris dicens Lun laltro ha spento .s. papa ipatore et Imperator papam, sicut patuit i federico 2° qui oia spualia tirannice usurpauit et pape Gregorio nono qui occupatu regnu federici eo absente ut statiz dicetur, pot tn itelligi precipue de bonifacio, qui cinxit sibi ensez

ut patuit supra capitulo vj°. ideo dicit, et e quinta laspada .i. potestas temporalis, col pastorale .i. cu potestate spuali que figuratur p uirga pastoralem. hoc idem uidit ipe poeta paulo post i clemente v° 9 henricum vij', cu tn duos gladios sufficere impio christiano euangelij testetur auctoritas, ideo dic' e lun colaltro i seme, simul confusa, p uiua forza mal couen che uada, quia no potest unus tam diuersa officia bn exercere, et assignat cam dicens, po che quiti .s. ensis et pastoralis uirga, lun laltro no teme, neqz reueretur qd' probat p exemplu de proximo dns, se no mi crede, quid uidear tibi homo curialis nouoru fictor, tene mete ala spiga .i. respice ad effectu, cognerba se cognosce per lo seme, na pp discordia que fuit iter papam et federicu 2m. Lombardia flos ytalie fuit quasi destructa:

In sul paese. che la dige e porga
Solea ualore e cortesia trouarsi
Prima che federico hauesse briga.
Or puo siccuramente idi passarsi
P qualunque lasciasse p uergogna
Di ragionar coi buoni o da presarsi.

Ista est quarta et ultima pars, huius nobilis capituli, hic nobilis marcus, ad dillatandaz hanc materiaz, pro confirmatione dicti sui describit mutationem, que propter discordia pape et Imperatoris amisit bona tpralia et spiritualia. Et ad huius lre expositione oportet breuiter perstringere aliqua de federico 2° de quo aliqua scripsi purgatorij capitulo 3°. Federicus ergo ellatus magna potentia multoru regnoru, et nobili prole proboru filioru tpalia et spualia coculcabat, propter quod fuit excomunicatus, ab honorio papa, et stetit cotumax sex anis honorio mortuo successit i pontificatu Gregorius nonus de anagnia qui sedit xiiij° anis, quo tpe federicus huit exhorrabile bellu secum, post hoc federicus magna classe nauali transiuit ierusalem Iohanem breuesem socceru suu de quo fecit se coronari ano dni. M°cc°xxv°. Gregorius nonus, audita pace ficta, qua federicus fecerat cu soldano dedit opam q dictus rex Iohanes itrauit regnu apulie quod toti fecit rebellare federico. Sed federicus uelut ardens fulmen belli cu summa celeritate, reuolauit i ytalia cu duabus galeis, et toti regnu celeriu

recuperauit, et ultra hoc occupauit patrimoniū
petri ducatū spoleti et Marchiā anchone du
cens secū saracenos de nuceria, quos traxerat
de sicilia de montibus de prato ut sicilia es
set tutior et appulia subiectior. Deinde cum
Gregorius ordinasset concilium contra federicū,
magnus nūs platorū ueniens de partibus gal
lee, captus fuit apud pisas, quos postea fe
dericus paucipime dimisit istante lodouico re
ge francie. Et tunc natū est bellū inter Janu
enses et pisanos, post hoc federicus haspirare
cepit ad dnm lombardie, unde sentiens quod
Mediolanū parma et bonoā, et plures alie
terre lombardie et Romādiole, coniurauerunt
cū Eccla contra eū descendit de regno ī lom
bardiā magnis uiribus, et post mlta prelia
Mediolanenses totis uiribus suis ecclesie et
coligatorum cū uocassent ī auxiliū brixiense,
concurrerunt cū federico ī loco dicto corte noua
et post acre plurimum Mediolanenses debellati sunt
cū magno dāno suorū, et exaltatione federici
qui illa pugna strenue se gesserat cuius rei
dolore Gregorius īfirmatus mortuus ē rome
paulo post. Federicus uō uictor, cepit magnā
partem lombardie et romandiole quo tpre
habuit ellefantū, ad quē uidendum cōfluebant
multi de populis lombardie. tandem creatus
est papa inocentius quartus uir nobilis Jan
uensis ex nobilibus de flisco, āno dni Mccc
xlj. qui sedit ānis xj. et repleuit ecclām mltis
cardinalibus, ex diuersis partibus, christiane
ciuitatis. Quo audito federicus turbatus fertur
dixisse, heu pdidi amicū meū presagiens quod
futurū erat. Hic inocentius prudens et ma
gnificus, uidens potentiā et contumaciā fe
derici qui quasi totā possidebat italiā. fecit
armari apud Januā .xx. galeas p consortes
suos, et cū cardinalibus et curia, iuit de roma
Lugdunā, supra Rodanū, ubi celebrato con
cilio, cui interfuit bonus lodouicus dānauit
et excōicauit federicū. Interī consanguinei
inocentij et amici ecclesie expulsi de parma
intrauerunt parmā cōsensu populi, ī quorum
auxiliū continuo uenit Gregorius de monte
Longo legatus ecclesie cū mediolanensibus
placentinis et mantuanis, et parauerunt se ad
defensionē. federicus īdignatione et ira ple
nus, contractis magnis uiribus cū ceçaeno
de romano, obsedit parmā, et fecit ibi basti
tā magnā ī forma ciuitatis, quā uictoriam
appellauit. Jurans nunquā recedere, nisi prius
capta, quā conceperat destruere et transf
erre uictoriā. Igitur federico īpugnante et
eccla deffensauit parmā pro spacio sex men
siū sequuta hiemis cogente militia ciuitatum
utrinque ad propria remeauit. federicus uō
remansit ī uictoria expectans tempus esta
tis spe expugnāde ciuitatis, que penuria
uictualiū paruo tpre poterat resistere. Ideo
federicus paruipendens obsessos die quadā iue
rat extra uictoriā ad falconē, tunc parmenses
quasi desparati furiose exeuntes inuaserūt uictoriā,
quā captam ferro et igne destruxerūt, et preda
magna ditati sunt. Federicus uō Cremonam
fugiens uix euasit āmissis iocalibus suis et co
rona quā habuerunt parmenses
sunt die martis prima februarij, āno dni Mccc
xlviij et āno sequenti hentius filius eius bel
licosus captus est a bononiensibus, apud mur
mā qua uictoria bonoienses elati sunt ualde.
federicus mortuus est nichil de tanta potētia
secū trahens nisi sarcinā peccatorū. Hunc de
scendendū est ad lrām quā sic ordinabis ua
lor e cortesia .i. uiri ualentes et liberales. solea
trouarsi ī sul paese .i. Marchia treuisana et
lombardia che ladige e poroa .i. balneat, quia
athesis nobilis fluuius, labitur p marchiā tri
uisinā p ciuitatē uerone que regio dicto tpre
fuit crudeliter afflicta p ezerinum de romano
cōfederatū cū federico, sic padua uerona vin
centia triuisiū. padus uō nobilissimus fluui
us diuidit lombardiā p mediū, que regio fuit
miserabiliter lacerata p federicū ut patet ex
dictis. Et hic nō quod iste marcus bn nouerat
dnos et uiros nobiles utriusque riperie quam
solebat sepe frequentare et mores laudabiles
uirorū et mulierū refferre. Un semel discurrens
p riperiā padi dū iret de feraria Rauenam
audiens cōmendari margaritā consanguineā
Azonis tercij Marchionis Esten intrauit argen
tam, ubi ille erat tēptatiuus ueritatē. Marg
arita aūt ualens et bn morata cū audisset
de fama marci, recepit ipm letanter, cui mar
cus magni fiet loquens ait, Illustris dna al
ta uirtus ubique nota conduxit me huc, ut
gloriari possim uidisse et audiuisse dnam que
excedit ceteras nobilitates generis et uirtute cū
Marchionissa uolens experiri circumspectionem
marci prudenter no reddit cito. Certe marce
nō possum dicere esse istud bonū quod tu de
me dicis et marcus cōtio dixit, ymo bn potuis
setis si uoluissetis de me mentiri sicut ego me
titus sum de uobis. Ex quo dna subridens uerū
esse uidens quod de marco audiuerat, donauit
illi certū iocale et pmisit ire ad uiā suā. Et
hic nō quod marcus nouit facere nobilia scornata
quia bonū scorna debet mordere auditores
ut ouis, nō ut canes, et debet fieri presto, et
nō sine mora de qua mā pulcre tractat
macrobius libro saturnaliū et dicit marcus.
prima che federico hauesse briga .i. bellum cū
eccla cum Innocentio iiij et subdit marcus nō
esse ꝯiuiz et marchia et lombardia unde
dicit or puo secarament ī di passarsi p deta
loca que sunt derelicta a bonis, p qualunque
.s. prauū, lasasse p uergogna de rasonar coi
boni quia sunt ibi rari, o da pressarsi .s. illis
bonis .q. d. quicunque uerecondaretur colloqui

et conuersari cu bonis et curialibus potest
audacter transire per has partes, quia Iue
niret multos de eius uiles et uiciosos,

Ben uen tre uechi ancor i cui rapogna
L antica eta la nuoua, e par lor tardo
Che dio amiglior uita la ripogna.
C urrado da palazzo el buon gerardo
E guido da castello che mei si noma
Francescamente il semplice lobardo.

hic marcus, quia uidebatur fecisse regulam
generalem de lombardis cu mordaci scom
ate, ut redimat pudorem, facit exceptione
spialem et dicit, q i dictis duabus prouin
ciis, supuiuut tres uiri ualentes retinetes
adhuc de curialitate et uirtute antiqui
unde dicit ben uen tre uechi ancor, i qbus
antiqua est uirtus de quibus dignu uide
tur facere fama, un dicit, i cui lantica
eta rapogna la noua .i. improperat et uitu
perat modernos et sume dolent ita mu
tata nra sciorum comprouincialiu. unde dicit
e par lor tardo che dio li ripogna amiglior
uita .s. future. q.d. mors uidetur eis tarda
et loquitur yperbolice uel dic q optant
reponi ad meliore uita .i. uirtuosiorem
q sit uita modernoru et declarat ipsos
noiatim dicens. Corrado di palazzo. hic
fuit nobilis de ciuitate brixie de cuius
strenuitate audiui q cu esset uexillifer
pro sua re pu. i prelio truncatis sibi manib
nuq deseruit publicu signu ymo perseu
erauter cu truncis retinens no prius illud
q uita abiecit et sic uidetur fecisse fortius
qz dentatus, qui amissa manu i pugna
fecit sibi alia ferream. El bon Gherardo.
Iste fuit nobilis miles de Triuisio de no
bilissima domo illoru de cammino, q sepe
habuerut pricipatu illius ciuitatis, hic fuit
uir totus benignus humanus curialis lib
eralis et amicus bonoru ideo anthonomasice
dictus est bonus. E Guido da castello. Iste
fuit de regione lombardie de robertis quo
ru tria erant mebra .s. illi de tripoli illi
de castello illi de firno, ideo denoiat ipm
a uocabulo spiali per quod erat nobis et
ita publice uocabatur. Iste florabat i regio
tpre nostri poete cu ciuitas illa esset i magno
flore et regeretur libere, fuit aut uir
prudens et rectus sani consilii curialis et
honoratus, quia celator erat rei pu. et pro
tector patrie, licet tuc alii essent potentio
res i terra illa. fuit liberalis cuius liberalita
tem poeta expertus est semel receptus
et honoratus ab eo i domo sua. fuit etiam
Guido pulcer inuentor i rithimo uulgari
et pulcre apparet i quibusda dictis eius
Ideo i commendatione eius dicit che mei se
noma .i. qui Guido melius noiatur fran
cescamente il semplice lombardo. hoc exp
onut aliqui, quia de curialitate sua tanta
fama creuit per francia, q uocabatur sim
plex lombardus, sed istud est uanu dicere
ymo debores scire, q gallia uocat omnes
ytalicos lombardos et reputant eos ualde
astutos, ideo bn dicit q proprie uocaretur
gallice simplex lombardus simile dixit su
pra de henrico rege angloru ubi dixit ui
dete el re de la simplice uita. etc.

Di ogi mai che la chiesa di roma
P confondere i se due regimenti
Cade nel fango, e se brutta e la soma.
O marco mio dissio, bene argomenti
E hor discerno pche dal rettaggio
Li figli di leui foreno exenti.
Ma qual gerardo e quel ch tu per
saggio
Di che rimaso della gente spenta
In riprouero del secol seluaggio.

Hic ultimo marcus repetens et declarans
principalem co. docet poetam quid amodo
debeat respondere iterogationibus de
dicta questione, unde dicit, di ogi mai che
la chiesa di roma .i. pastor ecclesie, p
confundere i se due argomenti, et sic no
habet ungulam fixam, cade nel fango
.i. peccatum, e se brutta la soma .i. et
ita fedat regnu christiane religionis
et uere turpe est uidere sacerdotem toga
tu armatum. et subdit quo ipse confirma
uerit dictu marci, auctoritate sacre scrip
ture, dicit ergo dissio o marco mio bene
argomenti, ex comixtione gladii, et cla
re arguis causam per effectum, et hoc ui
deo ex bono testio. Ad cuius euidentia
est sciendu, q sicut potest colligi ex mul
tis sacris libris et ex Josepho li. antiqui
tatum. Leui fuit unus ex duobus filiis Ja
cob ex lia, a quo denoiati sunt leuite
hanc tribu moyses segregauit ab aliis,
et sacrauit ut similiter uacaret sacrifi
ciis, et uacaret ab officio militie, Moyses
go leuiticu tribu seruitura deo, separauit

i p̄lys, et constituit populū dare eis decimas anorū fructuū. Vide ergo quid poeta uelit di cere hic cū dicat, et or discerno .i. et nūc per pendo, per che i figli de leui sicut Moyses Aa ron et alij leuite, furon rei esenti .i. diuisi et remoti, a dño di retaggio .i. hereditate terre sancte quā p̄misit deus Abraam Ysaach Ja cob et seminī eorū. deinde poeta mouet du biū marco circa unū nominatorū, quia uocaue rat eū simpliciter Ghirardū, cū multi alij possent ēē ī illa regione et pria illius nomis. Vnde dicit, ma qual gerardo e quel che tu mi di .i. dicis, che rimase per saggio .i. pro sa gacia et sapienti, de la gente spenta .i. mortua In rimprouero del secolo maligno .i. ī impro perium et dedecus praui temporis.

O tuo parlar m'inganna, o el mi tenta
Rispuose a me. che parlādomi tosco
Par che del buon gherardo nulla senta.
Per altro sopranome io nol conosco
S'io nō togliesse da sua figlia ghaia
Dio sia cō uoi che piu nō uegno uosco
Vedi l'albor che per lo fummo raia
Gia biancheggiar e me couien partirmi
L'angnolo e iui, prima ch'io li paia.
Cosi torno, che piu nō uole udir mi.

Hic ultimo poeta ponit r̄nsionē marci ad quesitū dñi ille marcus, rispuose a me parlar m'ingāna o el mi tenta, et ecce quō che parlandomi tosco par che del buon gerardo nulla senta .q.d. miror de te, qr licet sis tuscus, nō lombardus nō uideris scire quis fuerit Gerardus, cuius curialitas et bonitas, iā transiuit appeninū, et per famā peruenit ī tusciā. Et subdit per altro sopranome io nol conosco. Sed hic statī oritur dubitatio, diceret aliquis quō marcus dicit se nō nosse ipsū ab alio cogn omine, cū tñ cognomen illorū de camino esset tunc famosum ī lombardiā, ymo ī tota ytalia. et precipue marcus fuit fami liarissimus istius domus et dñi Rizardi cuius pater fuit iste gerardus. dicendū breuiter qr poeta hoc fingit de īdustria duplici ratione, primo ut ostenderet eius eximiā bonitatem, uult dare ītelligi tacite qr Gerardus debet esse magis notus bonitate sua q̄ nobilitate familie illorū de camino. Secundo ut faceret memoriā de uolūtate filie eius. Vnde addit, s'io nol tole sse da sua figlia baya. q.d. neqz nobilitas neqz bonitas faciat eū ita notū, sicut filia eius notissima, ita nō erat famosissima ī tota lombardia, ita qr ubiqz dicebatur de ea mulier quidē uere gaya et uana, et ut bre uiter dicam treuisina, tota amorosa, que dicebat dño Rizardo fratri suo, procura tu michi iuuenes prochos amorosos, et ego p curabo tibi formosas puellas. Multa iocosa sciens. Pretereo de ista, que dī pudor prohibet. Demū marcus licentiat se a poeta dicens, dio sia cō uoy, qui tendis ad eum che piu nō uegno uosco, quia nō possum exire ex fummo obscuro et uenire ad lucem claram. Vnde dicit, uedi l'albor, claritatem aeris, uel splendore angelicum, che per lo fummo raya .i. radiat .q.d. apropinquat aer clarus, quia sumus ī confinio fumi, gia biancheggiar uisa, fumū nigrū, e me co uien partirmi, quia nūdū purgaui iram cogor reuerti intra fumū, ad penā debitā prima che li paya .i. ante q̄ angelus appar eat ibi et faciet parentelam dicens, l'angelo e iui, offerens se ad purgatoriū, et claudit m̄āz et capitulū dicens, cosi torno, e piu nō uole udirme, quia satis bene et plene determinauerat p̄ntem litem.

Ricordati lector se mai
ne l'alpe
Ti colse nebia per la qual
uedessi
Nō altrimenti ch'e per pelle talpe.
E come quando uapori humidi e spessi
A diradar comīciansi la spera
Del sol debilemente entra per essi.
E fie la tuo ymagine leggera
In giugnere a ueder com'io riuidi
Lo sole ī pria che gia nel colcar era.
Si paregiando i miei coi passi fidi
Del mio maestro uscio fuo di tal nube

Di ragi morti gia ne bassi lidi.

Postq̄ ī superiori Capitulo proxime p̄cedenti, poeta noster tractauit de gn̄ali purgatione ire. Hunc gn̄ter agit et tractat, de mō et remedio quo refrenatur ira īpetuosa, et īgreditur tractatū accidie, que punitur ī quarto circulo purgatorij. Et p̄ns capl'm breuiter potest diuidi ī tres partes gn̄ales. In prima quarū poeta docet frenū ire. In 2ª ondit, qualiter fuerit mūdatus a uitio ire, et directus ad 4m circulum accidie, p unū angelū apparētē sibi. come si frange. In 3ª poeta tractaturus de accidia sbtiliter inuestigat unde ipa accidia habet ortū, et cetera uitia capitalia ibi. noy erauan. Ad primā ueniens dico q̄ poeta docet refrenare irā, sed prima continuans dicta dicendis, premittat quō sol ī occasu apparuit sibi exeunti de nubibus iracondorū, p unā comparationē ualde consonam, et uidetur sn̄ialiter, uis tu uidere qualiter exiui fumū istū tenebrosum, et perueni ad aerem luminosū. ymaginare si aliqn̄ ī transitu alpiū, aliqua nebula uelauit sibi uisū et paulo post, sole paulatī rarefaciēte, cepisti recuperare uisū debiliter et uidere sicut illa bestiola que uocatur talpa. Hunc ad litterā, que est parū obscura, quia ītricata et construe sic, O lector ricordate come la spera del sol debelmente entra per essi. s. uapores, quando i uapori humidi et spessi. s. nebule de qua dicetur alibi cominciasse ad iradiar, radijs solaribus resoluentibus eos. Et hoc dico, se mai nebia te tolse nel alpe. Et hic nō q̄ lz alpes sint diuerse ī diuersis partibus mūdi tn̄ poeta noster loquitur, de alpe appenini et de ea parte, que est inter bononiā et florentiam ubi fuerat expertus istum casum sicut et ego recordatus istius dicti dū simili modo nebula occupasset me ī dicta alpe, et dicit p la qual. s. nebulā, uedessi. s. subtilem īterpositionem nubis, nō altramente. i. similiter, che talpe p pelle, suple uident et idem est ac si diceret q̄ parū uideres. Et hic nota q̄ talpā uidere, uidetur ondi dupliciter. primo quia habet oculos et natura nichil facit frustra. 2º quia ut uidemus, talpa cum statī uidet aerem moritur, uidet tamen debiliter, quia nā prouida apposuit sibi unā pelliculā tenuē ne lederetur quia stat continuo sub terrā, et recte iracundus durāte ira est simillimus talpe, de qua dicit plinius. talpa tot modis a rerū natura dānata, cecitatis perpetue tenebris uiua, semper sepulta, et applicat poeta comparationem ad propositum, e fia la tua ymagine. i. ymaginatio legiera ī giugnere a ueder come io riuidi il sole ī pria. s. ī exitu illius circuli, che gia nel corcar era. i. qui sol iā collocabat se. q. d. iam erat ī occasu. ī 2ª die, et concludit, si paregiando i mei. i. equando passus meos, coi passi fidi del mio maestro. s. uirgilij qui fideliter ducebat me, et ego caute sequebar eū, pari passu, p uestigia eius, usci. s. ego, for di tal nube. s. ex fumo obscuriore, oī nube uel nebula, ai ragi morti pp occasum dicit gia ne bassi lidi, q̄r sol qn̄ occidit, uidetur mergi ī mari. Et considera quātū comparatio premissa est proprijssima, poeta eū diu transiret p alpem. i. uiam et materiā fortem ire, cū maximo labore īuenerat nebulā. i. fumū ire, p quē transierat illesus duce uirgilio, et nūc tādē ī fine ipius fumi īcipiebat reuidere, nō tn̄ plene, sed paulo post purgatur ab angelo, excussa oī nube caliginis, que amplius nō ledet uisū eius.

O ymaginatiua che ne rube
Tal uolta si di fori che non sacorge
P che dintorno sonin mille tube.
Chi muoue te sel senso nō ti porgie.
Moueti lume che nel ciel sinforma
Per se o p uoler che qui lo scorgie.

Hunc poeta uolens describere unā uisionem ī qua uidit ceteros effectus ire ex admiratione, primo exclamat super forti ymaginatione, que īterdū uendicat totā aīam sibi dicit ergo admiratiue, O. aduerbiū ē admirantis, ymaginatiua che ne rube. i. que derobas nos et predaris, tal uolta si di fori remoues nos ab omnibus sensibus īterioribus exterioribus, che nō sacorgie p che dintorno sonin mille tube. q. d. q̄ homo non audit īstrumenta musica sonora solentia multū excitare auditū, et ita nō uidet mille mulieres formosas, licet transeant ante oculos eius, et ita de alijs, iā merito petit de tā mirabili abstractione dicens, chi muoue te del senso nō ti porgie. i. confert motū tuo. q. d. cū ymaginatio non sit sine sensu, quid mouebat te nūc, et continuo r̄ndet sibi dn̄s, moueti lume. i. īfluentia celi per se. s. ex natura celi q̄ inicīat motus nostros, ut iam dixi capitulo p̄cedenti, e per uoler che qui lo scorgie. i. uel a uolūtate diuina, que transmitit ipz lumen ad hoīem, sine medio celi. q. d. hec talis ymaginatio mouetur a celesti lumīe per se formato, uel a deo trāsmisso. Et hic nō q̄ licet poeta loquat sepe de tā forti ymaginatione ī Socrate democrito Carnicade et alijs multis, tamen ī se ipō fuerat mirabiliter expertus. Accidit eī semel sibi ī cāte senarum, omisso sibi libello famoso, nec ampliꝰ uiso per ipm, cū nō posset hr̄e comodi

copiā de eo, adhesit tamen pectore banche im-
uis speciarij, et cū tanta attentione percurrit li-
bellū totū, perfixū p̄sistens fixus, sine motu
oculorū ab hora nona, usq3 ad uesperam, q̄ nich
extrinsecus sensit, cū tū fieret ibi prope festuz
nuptiale cū plausibus, cantibus et sonis. Et
īterrogatus quō potuerat se cōtinuisse, ne resp
iceret tā celebre festū, ubi erat suauis aspectus
tot mulierū senensiū, et dulcis melodia, tot
īstrumentorū musicorū, r̄ndit se nichil sensis
se, ex quo post primā admiratione magnaz
secuta est 2ª maior cū ipse esset amator amo
rosorum cantuū.

Dellempieza di lei che muto forma
Nel ucel cha cantar piu si dilletta
Nel ymagine mia aparue lorma.
E qui fu la mia mente si ristretta
Dentro dasse che di for nō uenia
Cosa che fusse alor da lei receta.

Hunc poeta ondit per tria exempla qualiter
ī forti ymaginatione sua uiderit tres effectus
ire, unū malū, alterū peiorem, tertiū pessi-
mū, de quo primo tā plene dictū est supra
capitulo nono, qualiter ira ignea impulit
matrē ad neccandū filiū, quez tradidit epu-
landū patri. Sed et atreus thiesti frī simili
mō tradidit filios illius iugulatos ad uescēduz.
Et ptolomeus pluton īterfecto filio suo etiaz
misit extremitates el cōpatre uxori et sorori
sue, quā expulerat, accepta eius filia ī uxorem.
Abimelech etiā trucidauit LXXta fres suos p̄t
unū qui euasit, om̄z aūt crudelissimus fran-
chates rex persorū, qui īterfecit patrē, matrē
filiū, et XXXta fres. tū poeta noster fuit hic
contentus dicere de una ira feminea. Nam
mulier n̄aliter est clementior q̄ uir .i. maḡ
diligit filiū, q̄ pater. Ordina sic l'ram, lorma
.i. figura, dellempieza, impie crudelitatis,
di lei .s. mulieris progne, che muto forma
quia cōuersa est ī yrundinez, ideo dt, ne lu
cel che a cantar piu si dilletta, quia plus
canit intra tecta hoiuz ad memoriā suorū
dolorū, ut alibi dictuz est licet philomena
dulcis canat, que fuit soror eius, aparue nel
ymagine mia .i. ī ymaginatia. Et hic q̄ hu9
fabule que posita est plene supra capº nono.
Allegoria est, et subdit q̄ ista ex ista ymagi-
natione prima, la mente mia fo ristretta
.i. tam fortiter abstracta, dentro da se che cosa
che fosse allora netta da lei .i. q̄ res que reci-
pitur tunc ab ea p ymaginationez, nō ueīa
di for .s. a sensibus.

Poi pioue dentro a lalta fantasia
Vn crocefisso dispetoso e fero
Nella suo uista, e cotal si moria.
Intorno adesso era il grande Assuero
Hester suo sposa el iusto mardoceo
Che fu al dir eo e al far cossi itero.

Hic poeta tangit secundū effectū ire peiorem
que sic iterduz īflāmat hoiem, ut pro uno et
una parua īiuria, uelit perdere centū milia
īnocentiū. Et hanc historiā satis notā, de qª
est sp̄ialis liber ī sacra scriptura, breuiter et
succinte percurrā. Sicut ergo potest colligi ī
libro hester, et ex Josepho libro antiquitatum
Assuerus rex persarū potentissimus, in susa
capite regni sui, fecit celeberrimū conuiuiū
oībus p̄ncipibus p̄fectis prouinciarū suarum
ut onderet iactantiā potentie sue, die septīo
cōuiuij, factus hillarior uino p̄cepit ut regina
noīe uasti, ītroduceretur coraz multitudinē
quia pulcerrima erat, que uenire contempsit,
Ex quo rex ita succensus, de suorū cōsilio sapi-
entum repudiata ea mandauit, q̄ ex oībus
prouincijs quererentur uirgines multe, ex nūo
multarū, quereret sibi unaz ī uxorem. Erat
aūt ī Ciuitate susarū, quidā Judeus nomīe
Mardocheus, huīs neptē noīe hester, filiā frīs
quā adoptauerat sibi ī filiā. Jsta data ē inter
alias, cū pulcerrima esset, et īuenit gratiam
apud regez, nec īdicauit que esset, quia ita
p̄cepat sibi mardocheus. Erat at īcredibilis
pulcritudinis, amabilis, gratiosa. Rex uō ex
altauerat super omēs, quendā suū p̄ncipem
cui nomen erat aman, quē om̄s reuerebantur
et adorabant, p̄ter mardocheū. Quo cognito
aman, tanta ira et īdignatione cōmotus est,
q̄ nō cōtentus supplicio unius, cōcepit extīare
omne genus iudeorū, dixit ergo regi, q̄ natio
quedam dispsa erat ī regno suo, que nō ser-
uabat sectā, Jdeo totū erat regi bonuz et utile
q̄ tota delectaretur, maximus thesaurus hab
eretur. Rex credulus tradidit anulo suo
Aman dixit q̄ omne argentū esset suum
et de gente faceret quicquid uellet. Jlle mi
sit l'ras per om̄s prouīcias ad omnes p̄sides
ut omnes Ebrei, una certa die sint, discretio
ne sexus uel etatis uocarentur hester hoc
scito, ad p̄ces mardochei exposuit se periculo
mortis quia nullus impune poterat acce-
dere ad regem, nisi uocatus, iuit ergo et gr
atiā promeruit, et petiuit a rege ut ipse
et Aman, uenirent ad conuiuiuz suū. Jnterī
Aman iudeus, mardocheū more solito nō
assurgere sibi, fecit erigi trabem altitudinis
quinquaginta cubitorum, ut suspendi facēt

mardocheū. facto aūt prandio regina requisita a rege quid uellet, petiuit liberatione sui populi hebrei, quē Aman destinauerat morti. Rex iratus surgens, intrauit uiridariū, et Aman territus, iuit uersus reginā, ut placaret eam. Et ecce rex reuersus i cubiculū repit aman, qui corruerat super lectulū, i quo sedebat hester, et dixit etiam, reginā uult oprimere me p̄nte. Et continuo unus eunuchus dixit regi, uide lignū quod parari fecit pro morte mardochei, cui dixit rex, appendite eū i eo, et sic factū est, et regis ira quieuit et continuo rex substulit mardocheum i locū Aman, dans sibi anulum et ad preces hester reuocauit litteras missas i perniciem Judeorū. et decem filij amā suspensi sunt. et multitudo maxima iterfecta est a iudeis nīo eorum qui parauerant iterficere eos. Quis i hoc nō miretur iustitiam et sapientiam dei, qui nō solū puniuit malignitatē Aman, sed excogitata i aliū tormenta, cōuertit i eum. Hunc ad litterā, dicit poeta poy piove. s. p ymaginationem dentro alaltra fantasia un crocifisso. s. Aman altus princeps, qui exaltatus est i crucem altissimā, cū summa ignominia et exaltatione hostis, que ifelicissime siue ifelicissime oderat, despectoso. i. idignabundus e fero. i. crudelis, quia numerosissimā gentis iro centum uolebat crudeliter tradere morti, ne la sua uista. i. apparentia, e cotal seruoria ex ira et indignatione regis assueri, un dicitur et subdit, intorno adesso. s. aman, il grāde assuero, suppleuit. Et hic uolo te scire q hic assuerus fuit cambises filius ciri uicti a tamiri, qui apud hesdram dicitur arthaserses. In Judich uō dicitur Habucodonosor, quē poeta bene uocat magnū. Nā ipse condidit magnā babiloniam i egipto, et ab idia usq ethiopiā, tenuit regnū super centū xxvij. prouintias, et dicitur hester sua sposa, uxor eronica pudorosa, el iusto mardoceo, uere iustū appellat q nolebat exhibere hoī ad honorem adorationis debitū deo, cū tn̄ omēs hoc facerent timore et reuerentia tanti regis, ideo dicit che fu al dir el far cosi itero. i. tā constans uerbis et factis ut patet ex iam.

E come questa ymagine rompeo
Se per se stessa aguisa duna bulla
Cui mancha laqua sotto qual si feo.
Surse i mia uision una fanciulla
Piangendo forte e diceua o regina
Perche per ira ha uoluto esser nulla:
Anasa tai per nō perder lauina
Or mai p̄duta io son essa ch luto
Madre alla tua pria cha la mia
ruina.

hic poeta ponit tertiū effectū ire pessimū omnīm. s. cū quis ex ira iterfecerat sanctipsū quo nullū est maius peccatū, sicut dictū est iferni plene capitulo xiij. et primo capitulo purgatorij. Et ad itelligētiā huius littere plenā, est prescienduz breuiter, q sicut scribit uirgilius. vij° eneidos. Regina amata, uxor regis latini, ardens ira et dolore, primo cepit suadere uiro, ne daret filiā lauiniā Enee dicens q iste predo asportaret eam p mare ad primū uentū, et q hic esset alter paris troianus adulter, qui rapuit helenā, et portauit ad troyam, finaliter post multa et aspera prelia facta iter turnū et Eneā, Regina amata, sicut scribit idem uirgilius i xij° et ultimo, prospiciens de domo sua Eneam uenientem contra laurentū ciuitatem suā, immittere ignes i menia, et nullas gentes turni, contra illū credens Juuenez infeliciter extinctum i prelio subito dolore conuerso i furorem post multas querelas lacerata ueste suspendit se laqueo ad altā trabem, et cōtio morte uulgata, lauinia filia lacerans sibi rosseas sic genas et flauos crines deplorabat imaniem morte matris amate. Ad litterā ergo, poeta ondit quō ista tertia spēs ire, suborta est i mente sua, per unā similitudinem propriā et clarā, dicens continuatiue, e come questa ymagine. i. statim cū ista ymaginatio, rompeo se p se stessa. i. cessauit et deficit, aguisa duna bulla. i. sicut ampulla, cui mancha laqua. i. mā ex qua, soto qual si feo, sicut et uidemus tpre pluuie i aqua, q̄n una bulla uanescit et resoluitur alia statim nascitur. Ita nūc una figura finita i mēte auctoris, Alia subintrabat, sed parū durabat, sicut bulla i aqua, surse i mia uisione i illa abstractione, una fanciulla. s. uirgo lauinia formosissima, piangēdo forte, super mortem ifelicis matris e dicea. i. dicere uidebatur i planctuz. O regina mater mea amata, per che ha uoluto per ira esser nulla, quia ita icitante sponte, abiecisti esse, quo nichil nobilius tibi et natura dedit, Et ecce quomō, anasa tay p nō perder lauina filiā tuā, hoc dicit quia uidebatur illi

perdere eam, si deueniret ad manus uiri extranei, or may perduta, interficiendo te, et manifestat se dicens Jo sono essa .s. Lauinia, che luto .i. ploro, matre .i. o mater mea, pria alla tua ruina cha la mia. hoc dicit quia Amata premortua est Turno, quia nundum Turnus occisus erat ab Enea. q. d. prius ploro ob mortem tuā ignominiosam q̄ aliorum qui pro me gloriose mortui sunt. Et hic nota lector, quod Virgilius hanc fictionem accepit ab Homero, qui in xi° Odissee, introducit Antichiā matrem Vlixis, que apparuit filio in inferno inter alias aīas illustres, et narrauit qualiter se interfecerat in uita desiderio eius. sicut ergo Anticlia suspendit se laqueo timens amisisse dilectissimū filiū suum, ita Amata timens perdidisse Lauiniam filiā dilectissimā, et Turnū generū suum:.

Come si frange il sono oue
di butto
Nuoua luce percuote il uiso chiuso
Che fratto guiza pria che muora
tutto.
Cossi lo maginar mio cadde giuso
Tosto che lume il uolto mi percosso
Magior assai che quel che i nostro
uso.

Ista est secunda pars generalis, in qua poeta describit apparitionem angeli, qui mundauit eū a uitio ire, et direxit ad aliū circulum, ubi purgatur aliud uitiū, et primo ondit, quō excitatus sit a profundo sompno, per unā nobilem cōparationem, et uult sententialiter dicere, quod accidit nunc sibi, sicut dormienti fixe in camera, qui superueniente forte splēdore solis per fenestrā, et peruenieente in faciem suā, subito excitatur, totus territus, ita nunc lux angeli uehemens, excitauit ipsum dormientem cū tenore, dicit ergo, come se frange .i. dissoluitur, il sono oue di buto .i. subito noua luce fugans tenebras, percotte il uiso chiuso .i. feriret in oculos clausos a sopno, che fratto .i. qui sopnus ruptus, guiza .i. uibratur, pria che muora tutto, .i. ante q̄ moriatur in totum, cosi, assi, lo magīnar mio .i. ymaginatio et abstractio fortis ad modū sopni, cadde giuso .i. deficit, tosto che lume .s. angelicū il uolto mi percosse, lumen dico, magior assay cha quello che i nostro uso, quale est solis, uel quodcumque lumen nostrū, quia angelus lucet splendidius omni luce mundana.

Jo mi uolgea per ueder ouio fosse
Quando una uoce disse. qui si monta
Che da ognaltro intento mi rimosse.
E fece la mia uoglia tanto pronta
Di riguardar chi era chi parlaua
Che mai nō posa se nō si raffronta.
Ma come al sol che uostra uista
graua
E per souerchio suo figura uela
Cossi la mia uertu qui mancaua.

Hic poeta ondit se lumine angeli, quo fuit excitatus, ondit uocem eiusdem qua fuit inuitatus ad nouā materiā et dicit Jo mi uolgea tamquam attonitus, per ueder ouio fosse, quia nesciebā me esse in fine tertii circuli iracundorū, quando una uoce .s. angelica suauis, nō terribilis sicut uox lamine, disse qui si monta .s. ad 4m. gradū accidiosorum, cha da ognaltro intento mi rimosse .i. que uox remouit me omnino a materia ire prius intenta et disposuit ad aliam. Et subdit quō ex uoce factus est auidissimus uidendi loquentem, si forte possit cognoscere vnde dicit, e fece uoglia tanto prompta, quia uox nō sonabat humana, di riguardare chi era chi parlaua. quia sicut lumen angeli excellerat omne lumen nostrū ita loquela eius excellerat omne colloquium humanū. Ideo putabat quod loquens nō esset spiritus hoīs sed angelus, ideo bene dicit, che mai nō posa se nō si raffronta .i. nisi reuertatur ad celū unde uenit ad uidendum naturā angelicam de fronte ad frontem et uerū dicit quia omnia naturaliter repetunt principium suū, sicut uidemus quod corpus nunquam quiescit donec reuertatur ad terrā, et aīa rationalis nunquam quiescat donec reuertatur ad celum. Ergo bene uoluntas hoīs, que fertur in summū bonum, nunquam quietatur nisi demū illo inuento. Et subdit quod frustra temptabat cognoscere angelum, per cōparationem eiusdem solis, quia sicut oculus humanus nō potest respicere eius lume, pp

ĩfirmitatem suã, excellentiã luminis illius. Ita nũc multo minus oculus eius poterat angelum ĩtueri. Unde ordina sic lr̃am, ma la mia uirtu .s. uisiua qui manchaua .s. ĩ respiciendo angelũ qui celabat se nimio lũie suo, cosi come al sol, suple deficiebat, che nostra uista graua .i. uisionem hoĩs pp disproportionẽ uirtutis ad obiectũ, e p souerchio .i. propter excellentiam lũis, sua figura uela .s. nobis.

Questo e diritto spirito che nela
Via da ir su ne driza senza prego
E col suo lume se medesmo cela.
Si fa cõ noi come lhom si fa sego
Che qual aspetta p̃go el uopo uede
Malignamente gia si mette al nego.
Or acordiamo atanto ĩuito il piede
Prochaciam di salir pria che sabui
Che poi nõ si poria sel di nõ riede.
Cossi dissel mio duca.

Hic poeta ondit, qualiter uirgilius uidens q ipse ĩ uanũ conabatur cognoscere loquentem manifestauit ipm sibi, nã uirgilius nõ uidebat oculo corporali, ideo acutius et perfectius, dicit ergo uirgilius, Questo e diritto spirito .s. angelicus benefactus, che ne driza nela uia da ir su, ad altiorem gradum, ut sic tandem perueniat ad patriam et regionem angelorũ, senza prego, quia nõ expectat rogari, e col suo lume se medesmo cela. et hec ẽrõ quia nõ potes uidere eum, et ondit uerã caritatem angeli p comparationem dicens, si fa cõ noy .s. ille spũs angelicus, come lhom se fa sego .q.d. sicut homo ex quadam nãli beniuolentia et caritate subcurrit sibi ipi, qñ est opus sine prece alterius. Ita nũc iste angelus se hẽt ad nos, et preuenit preces nrãs. Et ĩ hoc uirgilius arguit cõem errore hoium, qui uidentes ĩdigentiam proximi licet uelint subuenire, tñ expectant et uolunt rogari. Unde dicit, che quello .i. quicũqꝫ, aspetta prego el uopo uede .i. necessitatem et ĩopiam malignantem, gia si mette al nego .q.d. iam uidetur tacite negare et crudeliter agit et contra caritatem, qñ nõ preuenit preces si cognoscat ĩdigentiam hoĩs. Quia ergo angelus tam benigne docuit uiam uiam. Ideo uirgilius suadet obediendũ dicens, Or acordiamo atanto ĩuito il piede .q.d. ergo age, sequamur et iteremus uiam, prochaciam de salir .i. procuremus ascendere scalam, pria che sabui .i. ante q̃ fiat nox obscura, et ecce cãm, p che poy nõ se poria, suple salir, sel di nõ rede col sole nouo, quia de nocte nunq̃ potest iri p purgatoriũ. Et concludit, cossi dissel mio maestro duca .i. uirgilius ita locutus est michi de angelo et ĩuitatione sua.

E io colui uolgemo i nostri passi ad
una scala
E tosto chio al primo grado fui,
Sentimi p̃sso quasi un muouer dala
E uẽtarmi nel uiso e dir. Beati
Pacifici, che son sanza ira mala.

Hic poeta describit ascensionẽ cum purgatione sua dicens, E io colui uolgemo i nostri passi ad una scala, que ducebat ad circulum circulum, e tosto chio al primo grado fui, ut ĩtrarem scalam, sentimi p̃sso quasi un muouer dala, hec erat ala angeli, e uentarmi nel uiso, et delere unũ peccatum a fronte mea .s. peccatum ire, quod declarat lr̃a sequens que dicit, e dir uersus me, beati pacifici che son saza ira mala. Et hic nota bene q signanter dixit ira mala, quia aliqua ira potest esse bona et sine peccato qñ fit cũ moderamine certo. Quamuis tulius ĩ suo Tusculano et Sen ĩ libro longo discursum conatur ondere omnem irã fore malã et detestabilem, tñ nescio uidere quõ sñia phi possit dãnari q uult q fiat cũ debitis et circumstanciis .s. ubi. qñ. quõ et quare. Hã propter tristiciã multis corrigitur animus delinquentis ꝛc.

Gia eran soura noi tanto leuati
Li ultimi ragi che la notte seque
Che le stelle apariuan da piu lati.
O uertu mia per che si ti dilegue:
Fra me stesso dicea, che mi sentiua
La possa de le gambe posta ĩ tregue.

Hic ultimo poeta describit tempus quõ ascenderunt scalã illam, quia .s. erat nox. Unde dicit, gia eran sopra noy .s. per summum aeris li ultimi ragi .s. solis, che .i. quos radios la notte seque et hic finitur secunda dies ascẽsus purgatorij, che le stelle apareã da piu lati disparente sole, qui minora lumina nõ promittit apparere de die, et subdit quõ cepit fatigari, dũ tenderet contra montem, de quo conqueritur dicens exclamatiue, Fra me stesso

dicea o uirtu mia perche si ti dilegue deficis oio ita q̄ nō possum alterius facere passum ymo nec mouere pedem, et huius nō erat alia causa, nisi nox superueniens, que impediebat ulterius ire. Unde dicit, che me sentiua la possa de le gambe .i. potentiā ambulandi posta ī treque .i. ī quiete quia frustra conabatur mouere crura. Alij tñ dicūt q̄ tendenti ad purgationem accedere labor uidebatur nimis grauis sed prior expositio est uerior :.

Noi erauam doue piu nō saliua
La scala su, et erauamo affissi
Pur come naue cha la piagia ariua.
Et io attesi un pocho sio udissi
Alcuna cosa nel nouo girone,
Poi mi uolsi al maestro mio e dissi.
Dolce mio padre di q̄le offensione
Si purga qui nel giro doue semo:
Se pie stāno nō stia tuo sermone.

Ista est Tertia pars pulcerrima huius Capituli, ī qua poeta subtiliter uenatur ortū accidie, et ceterorū uitiorū, tā purgatoriū q̄ purgandorum. Et primo describit locū ubi quieuit et apperiuit se ad inuestigandū dūs continuatē, noy erauam .q.d. iam peruenueramus ad locum, doue la scala nō saliua piu su .s. ī supremo gradu, nec ipsi poterant amplius ascendere pro tūc propter obscuritatem, et erauamo affixi .i. firmaueramus nos ibi affixi, pur come che la piagia ariua, et est silitudo ualde, sicut eī nauis firmatur ad plagiā ut stet ad tempus et postea tandem peruenīat ad portū ubi tutissime quiescat. Ita nūc ingeniū poete quod ipse iā assimilauit naui ī principio huius purgatorij, firmauerat se ad sumitatem scale, ubi staret p noctem, et ita iam fecit alibi et faciet donec perueniat ad deū, ī quo tanq̄ ī placido portu mens post longā nauigationem quiescat, nec tñ uoluit perdere inutiliter istam noctem. Unde dicit, et io attesi un pocho, sio udissi alcuna cosa, uel sm̄ aliam litteram, udisse nel nouo girone .s. quarto, sicut erat aliqñ solitus uidere uel audire ī introitu aliorū circulorum, e poy .s. cū nichil uidere uel audire, mi uolsi al mio maestro .s. uirgiliū, qui īformaret me de loco, e dissi o dolce mio padre, loq̄tur blande auidus audiendi nouitatem, di qual offensione .i. culpa offendens culpā, se purga qui nel giro doue semo .s. quarto, et dicit, se ipei se stāno .q.d. si nō possumus ambulare de nocte, nō stia tuo sermone, quia bñ possumus loqui de aliqua materia pulcra nō ī pertinente ad propositum. Et hic nota lector, q̄ poeta nr̄ magna arte facit hic istā inquisitionem utilem et necessariam, p quā facit distinctionē claram totius purgatorij, per om̄s gradus suos, sicut fecit ī uno exemplo Inferni, per om̄s circulos ꝛc.

Et egli a me, lamor del bene, scemo
Del suo douer qui ritta si ristora,
Qui si ribatte il mal tardato remo.

Hic poeta ponit responsionem uirgilij, ad se dicens, et elli a me, supple uirgilius rn̄dit, lamor del bene .s. ueri boni, scemo, diminutum et lentus, del suo douer, ad acquirendū illud bonum hoc autem non est aliud dicere nisi accidia. Est eī accidia amor deffectiuus boni summi, qd̄ ardentius petere debemus, est ergo accidia quedā negligentia tepiditas et q̄i contēptibilitas ad acquirendū bonū appetibile, qui ritta si ristora .i. ī isto circulo suppletur et emendatur ideo dicit, qui si ribatte il mal tardato remo et est propria methafora, sicut eī q nauigauit lente ī die, cogitur frequentius uerberare aquā cū remo si uult restaurare quod pdidit, et puenire citius ad portum, ita homo q negligentius ī uita tetendit ī bonū, cogitur solicitius currere post mortem ī isto circulo quarto, sicut dicetur ī sequenti Capitulo.

Ma per che piu aperto ītendi ancora
Volgi la mēte a me e prenderai
Alcun buon frutto di nostra dimora.

Hic Virgilius quia fecerat mēonem de amore dilatat se, et extendit ad determinandū originē et cās, unde .vij. peccata principalia procedūt quorū oīū est causa amor, et summarie uidetur dicere q̄ superbia īuidia ira, oriuntur ex amore, siue appetitū mali ī proximū. Accidia, ex lento amore cognitionis et acquisitionis ueri boni. reliqua tria .s. Auaricia, luxuria, gula, nascuntur ex superfluo amore nō ueri boni. Et sic amor peruersus est origo et radix oīū peccatorū. Primo ergo ondit q̄ in omnibus Virgilius fecerit eū attentū ad istam distinctionem faciendam, promittens sibi utilitatem eius. Unde dicit, ma per che piu apto ītendi ancora, ultra id quod dixi de amore, uolgi la mente a me .i. speculationem mentalem ad uerba mea, e prenderay alcun bon frutto di nostra dimora, ita q̄ nō perdemus istam noctem, qua hēmus morari hic,

et uere magnus, quia ex isto sermone, fructus colligitur tota forma et qualitas purgatorij, et omnia tractata et tractanda fiunt apciora ista distinctione facta.

He creator ne creatura mai
Comīciao el figliol fu senza amore
O naturale o danimo e tul say.
Lo naturale e sempre sēza errore
Ma laltro puote errar p mal obietto
O p tropo o p poco di uigore.

Hic poeta ondit qualiter uirgilius tractaturus promissā mām, sapit a quodā qūali principio necessario, ad istā distinctionē et ad declarationem littere totius, oportet primo scire, q est duplex amor. s. naturalis quia oīa nāliter bonū appetūt et lucē, Alius est aīalis siue uoluntarius, primus nō potest esse caūa peccati, sed secūdus sic, sed diuersimode propter arbitrij libertatem sicut cū quis amat rem que non debet amari, sed sibi uidetur bona, sicut destructiones proximi uel amat rem amabilem sed nimis īordinate, uel amat rem sūme amabilem, sed remisse et lente sicut patet ī lrā, dicit ergo poeta et ille uirgilius comiciao supple dicere michi figliol mio ni creator. s. deus, ne creatura, res creata a deo. q. d. nichil ī rerū natura, fu mai senza amor, et ecce quō, o naturale o daīo, quia oīa ul nāliter uel uoluntarie amant bonū et dicit, e tul say, tamq̄ bonus phus et theologus hoc supposito declarat, qui amor est causa boni et causa mali. d. lo nāle. i. amor ex ītentione nature, e sempre senza errore quia nūq̄ declinat ad malū, ma laltro. s. amor uolūtatis, puote errar p mal obietto, quod uidetur sibi bonū et nō est. Hoc malū sub quātū appa rens bonū, obiectū est ei illud, quod p̄mo occurrit potentie, sicut color est obiectū uisus, et bonū est obiectū uoluntatis, ergo p malū obiectū ītellige sumē bonū, sicut qn̄ amamus destructionē proximi, que uidetur nobis utilis, sicut sta tū dicetur. Aliquando amor potest errare circa obiectū bonū amādo īdebite sicut amando diuitias plus q̄ debeat, ūn dicit, o p tropo di uigore. s. nimis appetendo temporalia, o p pocho. s. lente amando deū, et procelando uerbum bonum.

Mentre chelli e nei primi bē diretto
E ne secondi se stesso misura
Esser nō puo cagion di mal diletto.
Ma quādo al mal si torze cō piu cura
O cō men chē nō dee corre nel bene
Contral fattore adoura suo fattura.
Quīa cōprnder puoi chesser couene
Amor se mēte ī uoi dogni uītute
E dogni opation che merta pene.

Hic uirgilius declarat quod dixit ondens quando amor peccat et qn̄ nō dicens, mētre chelli. s. amor aīi, e diretto nei primi ben, puta deum p uirtutes, e se stesso misura, resecando superflua, et cū modo et cū mensura amando tpalia, qntū sunt neccīa humane uite, nei secondi. s. bonis extrīsecis fortuitis, que sunt bona secūdaria et ordinantur ad pricipalia, essere nō puo cagion di mal diletto. i. peccati, et non potest errare, quia sole uirtutes, quibus nō contingit male uti, et qn̄ possit peccare ondit dicens, ma quādo, ipe amor aīi, si torze al mal. s. ad malū proximi p superbiam, īuidiā, iram, quod tn̄ sibi uidetur bonū, ut iam dictū est, o corre nel bene cū piu cura che nō dee. s. quando est nimis sollicitus circa corporalia, per auaritiā gulā et luxuriā, e cō men. i. et quādo amor currit ī sūmū bonum cū minori sollicitudine q̄ debeat, p accidiā tunc, sua fattura. s. homo creatus a deo, adora cotal factore. s. deū creatorem qui est amandus sup oīa. q. d. tūc peccat, quia facit contra mandata sua. Et concludit dicens, quīdi cōprender poy, ex p̄missis potes facile colligere, che amor cōuen esser semenza. i. causa, ī uoy. s. hominibus, dogne uirtute. tunc. s. cū est directus ī primis bonis, et mensuratur ī secundis, e dogni operation. s. male che merita pene, et sic habes q amor est radix et origo omnis actionis tā meritorie q̄ demeritorie, quando detorquetur ad malū, uel currit cū maiori uel minori cura ad bonū q̄ debeat.

Or perche mai nō puo da la salute
Amor del suo subiecto uolgier uiso
Dal odio propio son le cose tutte.

E perche itender no si puo diuiso
E per se stante alcuno esser dal primo
Da quel odiar ogni diffetto e diciso.
Resta se diuidendo bene stimo
Chel mal che sama e del proximo
e esso
Amor nasce i tre modi i nostro limo.

Hunc uirgilius itendit ostendere que uitia oriuntur ex fame, uel ex amore mali, quod tamen uidetur apparens bonum, et primo premittit quod talis amor est semper ad alium non ad sanctipium, quia amor semper conseruat illum i quo est, et unusquisque desiderat suam salutem, dicit ergo, o per no puo uolger uiso, quia ubi amor ibi oculus, dela salute del suo subietto, quia amor numquam recedere potest ab eo cuius est amor, le cose son tutte .i. secure et remote da lo dio proprio .s. sapius, quia nemo potest odire sanctipium. Similiter non potest quis odire deum unde dicit e perche alcun esser no se po itendere diuiso dal primo .s. deo, e per se stante quia sine deo nichil esse potest, ideo ogni diffetto e diciso .i. omnis affectio est separata, da odiar quel .i. ipsum primum esse .q.d. quia impossibile est quod aliquod esse creatum sit et stet per se, sine ipso primo esse, ideo non odit ipsum et ex his infert propositum itentum .s. quod odium est proprie ad alium non ad se uel ad deum, unde dicit resta .i. reliquitur ergo se bene extimo diuidendo per locum a sufficienti diuisione chel mal che sama, sub colore boni semper itelligas, e del proximo .i. odio habet, et tale odium causatur ab amore quem habet ad sapium, et esso amor .s. mali, nasce i nostro limo .i. i nobis hominibus, quia primus homo factus est de limo terre, et ab ipso contraxit communem amorem mali, quia noluit excellentiam suam, ponitur hic tamen materia pro mato et dicit, i tre modi, ex quibus oriuntur tria pessima uitia.

E chi per esser suo uicin sopresso
Spera excellentia, e sol per questo
brama
Chel sia di suo gradeza i basso messo.

Hic Virgilius tangit primum modum mali amoris, a quo nascitur primum uicium damnabilissimum .s. superbia. superbus enim quia amat exaltationem suam. desiderat depressionem proximi, dicit ergo, e, supple aliquis, chi spera excellentia, nam superbire non aliud est quam super alios uelle ire, per esser suo uicin sopresso .i. per depositionem proximi, e sol per questo brama .i. et solum propter istam causam et non aliam appetit, chel sia i basso messo .i. quod ille uicinus deiciatur a statu suo, per sua grandeza .i. ut ipse magnificetur. Sed hic nota, quod talis amor uere est peruersus, nam querit iacturam et ruinam suam, sicut plene monstratum est super capitulo xij.º nichil enim superbius homine, nichil miserius, ut ait plinius, cur enim uel unde miser homo superbit, an nescit se receptaculum sordidum hospicium, dolorum mancipium mortis. Nichil est ergo odiosius deo quam superbia certe cum cetera peccata hominum habeant excusationem licet licet iniustam. superbia nullam habet cum sua filia inuidia, que statim sequitur matrem, ergo monstri genus est superbus homoncio.

E chi podere e gratia honore e
fama
Teme di perder per chaltri sormonti
Onde sattrista, si che contrario ama.

Hic uirgilius tangit secundum modum amoris mali, a quo nascitur inuidia. Inuidus enim quia timet, ne alterius fortuna derogetur sue fortune, dolet de illius fellicitate, dicit ergo, e .i. aliquis alius, chi teme di perder podere .i. potentiam, gratia .i. fauorem hominum, honore e fama, nam inuidia proprie est inter pares, sicut figulus inuidet figulo medicus medico, per chaltri sormonti .i. quia uicinus superexcedit eum i facultate sua, onde sa trista si chel contrario ama .s. ut ille depriuatur. Et hic nota quod inuidia maxime regnat inter uicinos, unde rex romanorum non inuidet regi parthorum, aut ille sibi, sed quando uicini erant imperio, tunc erat inuidia magna, non ne satis nostra mala premunt nisi aliena nos cruciant, antiquum prouerbium est inuidia, lippa enim oculis non inuidet. Unde uicinitas et prosperitas, parentes sunt inuidie. Quid ergo tristius inuidia que solis malis pascitur, et torquetur bonis, et quod aliis optat, iam sibi habet malum. Ergo bene et egregie. Alexander macedo dicebat inuidos, nil aliud esse quam tormenta sui, et certe uerbum graue erat leuius iuueris.

Et i chi per iguria par che adonti
Si che si fa de la uendetta giotto

E tal couen chel mal altrui i pronti.

Questo triforme amor qua giu di
sotto,
Si piange.

hic uirgilius tangit tertium modum mali amoris a quo nascitur iracundus cui appetit uindictam de paruipendente eum, cum homo naturaliter sit appetitus honoris, dicit ergo, et e chi .s. aliquis alius, che par adonta .i. recipiat contumeliam, per iniuria fatta ab alio, si che fassa da la uendetta giotto .i. auidus multum, e tal conuien chel mal altrui i pronti .s. destructionem proximi. Et hic nota quod hec pestis quamuis destruat et cruciet alios tamen sepe possessorem suum. unde licet homerus dixerat, iram esse dulciorem melle distillante, nichil tamen uidetur amarius ira. unde Celius senator romanus iracondissimus hominum, exclamans contra familiares suum qui in omnibus sibi consentiebat, dixit irascens, dic aliquid contra, ut simus duo. sic omne uerbulum trahimus ad iniuriam capitalem, nec est tanta offensa, quanta est superbia nostra, nobilissimum ergo genus uindicte est parcere, ideo bene nobilissimus orator tribuit ad summam laudem nobilissimo quod nichil solent nisi iniurias obliuisci. Adrianus uero factus imperator, uni quem habuerat capitalem iniuriam dixit, euasisti uere uerbum nobile magnificum et Cesareum. Et concludit istud menbrum dicens Questo triforme amor .i. iste triplex amor mali in proximum, se piange quin giu di sotto .i. purgatur in tribus circulis inferioribus de quibus iam tractatum est, Ita quod respicit ad locum, non ad librum.

Or uo che tu de laltro itende
Che corre al ben con ordine corrotto.
Ciascun confusamente un bene aprende
Nel qual si queta lanimo e disira
Perche di giunger lui ciascun contende.
Se lento amor a lui ueder ui tira
O a lui aquistar questa cornice
Dopo giusto penter uene martira.

Hinc uirgilius procedit ad distinguendum amorem boni, ut ostendit que peccata committuntur circa ipsum, et primo inuitat auctorem ad attentionem alterius menbri dicens, Or uo che tu de laltro itende .i. uolo quod tu intelligas de alio amore .s. boni, unde dicit, che corre al ben con ordine corrotto, deinde uolens ostendere unde oriatur accidia premittit unum generale principium necessarium ad hoc dicens, Ciascun confusamente un bene aprehende .i. cognoscat unum uerum et summum bonum quia nullus est tam barbarus, qui non cognoscat in confuso deum esse, nel qual si queta lanimo quia tali bono aprehenso nichil ulterius desiderari potest ideo dicit, e desidra .i. desiderat illud bonum quod patet, perche ciascun contende .i. conatur, di giunger lui .i. illud bonum ergo, se lento amore a lui ueder ue tira .s. ad ipsum cognoscendum, o a lui aquistar .i. uel ad ipsum requirendum questa cornice .i. iste circulus quartus uene martira .i. punit, di po giusto pentir, quia nullus ad purgatorium accedit nisi iuste penitens et iste amor lentus uocatur accidia.

Altro bene e che non fa luhom felice
Non e felicita, non e la buona
Essentia dogni ben frutto e radice.
Lamor che ad esso tropo sabadona
Di sopra noi si piange per tre cerchi
Ma come tripartito si ragiona
Tacciolo accio che tu per te ne
cerchi.

hic ultimo uirgilius describit aliud bonum secundarium a quo oriuntur alia tria uicia dicit ergo altro ben e .s. secundarium uoluptarium, che non fa luhom felice, sicut facit primum bonum, et hoc bonum non ne felicita .s. uera, non ne la buona .s. beatitudo, ideo dicit, e la radice .s. talis boni fortuiti, essencia dogni bon frutto, quia non parit ueram beatitudinem ergo, lamor chad esso .s. huic bono fallaci, tropo sa bandona, nimis inmoderate appetendo, si piange .i. punitur, di sopra noy. respicit ad locum non ad librum per tre cerchi .i. in tribus circulis superioribus .q.d. hic amor parit auariciam gulam et luxuriam. Et subdit claudens materiam et capitulum quod relinquit istum amorem boni indistinctum. unde dicit, ma come tripertito .i. qualiter ipse amor boni diuisus in tres partes, si ragiona tacciolo accio che tu per te ne cerchis. hoc dicit quia in sequentibus poeta faciet specialem tractatum de uno quoque trium uiciorum procedentium ab isto triplici amore. Aut enim nimis amas bona

duuiciarum, et tunc ĩcurrit auaritiam, aut ni-
mis amas et ĩcurris gulam, aut nimis l amas
speciem humanã et sic ĩcurris Luxuriam.

Posto hauea fine al suo
ragionamento
Lalto doctore e attento
guardaua
Nela mia uista sio parea cõtento.
E io cui noua sete ancor frugaua
Di for tacea e dentro dicea forse
Lo tropo dimandar chio fo li graua.
Ma quel padre uerace che sacorse
Del timido uoler che nõ sapriua
Parlando di parlar ardir mi porse.

Postq̃ ĩ superiori capitulo, poeta demõ-
strauit, qualiter om̃ia uitia hñt originem
ab amore, nunc ĩ isto capitulo xviij°, ĩto-
dit purgare uitiũ acadie, quod oritur ab
amore remisso uiri boni. Et pñs capitulũ
est distinctũ ĩ quinq3 partes gñales. In pr̃ma
quarũ poeta facit distinctionez amoris. In 2ª
mouet unã dubitationem, que nascitur ex
illa diffinitione ibi. Le tue parole. In 3ª des-
cribit ĩ generali penaz et purgationez aca-
diosorum ibi, La luna. In quarta ĩtroduat
unũ spm̃ modernuz ĩ spali, qui laborauit
morbo acadie ibi. ogente. In quĩta et ultĩa
docet expellere uitiuz accidie, equa. Ad
primuz ergo dico, q̃ poeta petit a uirgilio,
diffinitionem amoris, et primo continuans
dicta dicendis dicit, Laltro doctore. s. excel-
lens poeta uirgilius, qui alte docuerat ostũ
om̃z uiciorũ, posto hauea fine al suo ragio-
namento. i. raciocinio subtili, quod fecerat
de amore, e attento guardaua quia de-
m̃ã forti, nela mia uista sio parea cõtẽto.
de distinctione facta. Et ondit quõ nõ con-
tentus adhuc dubitabat dicens, et io cui no-
ua sete. i. auiditas sciendi, ancor frugaua.
i. purgabat et coquebat, di for tacea, ser-
mone uerbali, e dentro dicea, sermone
mentali, forse lo tropo dimandar chio
fo li graua, per hoc aũt dat ĩtelligi, q̃ ali-
q̃diu deliberauit cũ rõne, si satis ad plenũ
dictũ erat, de m̃ã amoris, et uidebatur q̃ nõ,
et subdit quõ virgilius p̃stitit sibi securitatem
petendi dñs, ma quel padre uerace. s. uirgi-
lius che sa corse del timido uolere, che non
sapriua, ad propallandum dubiuz, parlãdo
di parlar ardir mi porsi, quia dixi pete aud-
acter quod concepisti.

Ondio. maestro il mio ueder sauiua
Si nel tuo lume chio discerno chiaro
Quãto la tua ragion porta o discriua.
Po ti p̃go dolce padre caro
Che mi dimostri amore a cui reduci
Onne buon operar el suo cõtraro.

Hic poeta ponit peticionem et primo captat
beniuolentiam, ut reddat eũ magis promptũ
ad dicenda commendans que dicta sunt, unde
dicit. Ondio, supple petiui et dixit, o mae-
stro. s. virgili, continuo acacumulat eius
honorem, q̃ primo eũ uocauerat eũ doctore
altum, demũ patrem uerũ. nũc tertio ma-
gistrũ, il mio uoler sauiua. i. uigoratur
sĩ nel tuo lume. i. claro colloquio, p̃ chio dis-
cerno claro, sine nube dubitationis, quãto
la tua ragion, p̃ sciam nãlem et morales,
porta o descriua, circa distinctionẽ amoris
per te factam, pero ti prego dolce padre
caro, blande loquitur ne grauetur, che
mi dimostra. i. diffinias amor quid sit a-
mor, a cui. i. ad quem amorez, reduci, p̃
distinctionez quã nuper fecisti, onne bon
operar el suo contraro. i. male operari et
sic uide, q̃ poeta necessario facit hic istaz
peticionem, ad maiorez perfectionez sui
tractatus, ne uideretur procedere per igno-
ta. Ex dictis eĩ bene constabat, qualiter cã
esset omis boni et mali, sed nõ apparebat
que res esset amor.

Driza disse uer me laqute luci
Del ĩtelletto e fieti manifesto
Lerror de ciechi che si fanno duci.
Lãio che creato ad amar presto
Ad õne cosa e mobile che piace
Tosto che dal piacer ĩ atto desto.
Vostra aprensiua da esser uerace
Trage ĩtention e dẽtro a uoi laspiegha

Si che lanimo ad essa uolger face.
E se riuolto inuer di lei si piegha
Quel piegar e amor e quelle natura
Che per piacer di nouo in uoi si lega.
hic poeta ponit responsionem uirgilij ad suam peticionem, qui primo reddit eum attentum ad dicta ondens difficultatem materie vnde dicit ergo ille uirgilius, disse driza uer me lagute sua del intelletto .i. subtiles oculos intellectuales, e fiet manifesto lerror de cechi .i. quorundam ignorantium, che se fano dua .i. doctores dicentes, omnem amorem esse laudabilem, ut dicitur infra, quod flumen est, Et uolens ondere, quid sit amor incipit parum a longe, ab ipsius radice dicens, lanimo che creato ad amar presto, quia sicut dictum est in capitulo precedenti, nec creator nec creatura fuit umquam sine amore, e mobile .i. inclinabilis, ad ogni cosa che piace .i. ad quicquid delectat ipsum, tosto che de diletto .i. quando excitatur et mouetur, dal piacer matto .i. inde nata delectatione, Sicut cum uides mulierem speciosam forma illius intrat per fenestras oculorum in cameram anime, et mouet ad amandum illam quamuis absentem uel numquam uidendam, Et declarat quod dixit dicens, uostra aprehensiua trage intention mentis, da esser uerace .i. a re uera extra existente, quia nichil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu, et intrat in animam per uisum uel auditum etc. vnde dicit, E dentro a uoy laspiega .s. illam rem que placet, si che face lanimo .i. uoluntatem, uolger ad essa .s. ad rem, e si riuolto ipse animus se piega inuer di lei .s. illius rei, ergo amor, uel inclinano lanimo ad rem sibi complacidam, oblatam ab extra vnde dicit quel pregare e amor e quelle natura, qui potest dici quedam natura, de nouo impressa in animo, che in noy si lega .i. creatur con piacer di noy, uirtute rei placabilis.

Poi come el foco mouessi in altura
Per la suo forma, che nata a salire
La doue piu in suo materia dura.
Cosi lanimo preso entra in disire
Che moto spiritale, e mai non posa
Fin che la cosa amata il fa gioire.
hic Virgilius, data diffinitione amoris, ondit per comparationem naturalem uim et efficaciam amoris, vnde dicit, poy lanimo preso .s. ab amore entra in disire .i. capit desiderium rei amate che moto spiritale .i. quod desiderium est motus spiritualis, e mai non posa fin che la cosa amata il fa gioire .i. donec capit fructum optatum cum gaudio, cosi come il foco mouesi in altura .i. ex sui natura semper tendit sursum, per la sua forma ch nata a salir .i. apta nata ad ascendendum la doue .s. in spera sua, piu in suo materia dura, et comparatio conuenientissima de amore ad ignem, ratione leuitatis caliditatis et potentie.

Or ti pote aparer quanto nascosa
La ueritate ala gente che auera
Ciascuno amore in se laudabil cosa.
Po che forse apar la suo matera
Sempre esser buona, ma non ciascun segno
E buono ancor che buona sia la cera.
hic ultimo uirgilius ondit, quid sit amor et unde et quomodo generatur in nobis. Hunc detegit errorem cecorum de quibus dixerat supra, dicit ergo or ti pote aparer .s. ex iam dictis, quanto nascosa .i. ignota et ignorata, la ueritate ala gente chauea .i. pro uero ponit et affirmat, ciascun amor boni et mali, in se laudabil cosa, suple esse quod tamen non est. Et assignat causam errorum istorum, quia considerabant materiam esse bonam, cum nichil possit amari nisi bonum, sed condescendebant uel considerabant quod aliquid potest apparere bonum, quod tamen in se malum est, sed amatur tamquam apparens bonum vnde dicit, po che forse apar la suo materia .s. amoris, in qua tamen amor est, sempre esser bona, et bene dicit appet. Quia posito quod id quod amatur semper appareat bonum, non tamen semper sic est, quod declarat sub methafora pulcra dicens, ma non ciascun segno e bon ancor .i. quamuis, che bona sia la cera .i. signatum quamuis cum cera sit in se bona, non tamen omne signum quod imprimitur in cera est bonum. Ita posito quod res, super quam fundatur amor sic in se bonum, tamen potest indebite amari, sicut cum quis nimia cura amat temporalia et multo fortius si aprehendit rem malam pro bona.

Le tuo parole el mio seguace

igegno

Rispuosi io lui mãno amor discouito
Macio ma fatto di dubiar piu pgno.
Che se amore e di fori anoi offerto
E laĩa moua conaltro piede
Se dritta o torta ua nõ e suo merto.

Ista est secunda q̃nalis difficilior prima in qua poeta mouet unã questionẽ que oritur ex resolutione uirgilij quod dubium stat sinaliter in hoc. si amor pte uenit ab ex a placibilitate rei oblate in quo aĩa meretur uel demeretur si bñ uel male amat cũ causa sit extrinseca. Ad litterã ergo poeta continuans dicta dicendis dicit rispuosi io luy. s. virgilio dño patri et magistro le tuo parole mãno discopto amore .i. manifestauerunt michi diffinitiue quid sit amor al mio sequace igegno .i. igenio meo quod sequitur te / ma cio ma fatto di dubiar piu pregno. q. d. ex solutione primi dubij natũ est aliud maius et periculosius in mente mea. Nã arguo sic, p id quod dixisti, omis opatio tamq̃ bona uel mala, procedit ab amore, et amor generatur a re placibili que offertur nobis ab extra, ad quam placibilitatem aĩus ligatur, ergo nec meretur nec demeretur. Si eñ aĩa ht a creatore q sit apta nata ad possendũ hre cõplacabilitatem, et per tales dispositiones amat, si amat male, nõ est sua culpa, si bñ nõ est suũ meritũ, dicit ergo che se amore offerto, aĩo nro, e di fori anoy a placabilitate rei extrinsece, e laĩa moua conaltro pede q̃ cũ pede amoris, qui est naturalis motus, quia aĩa creata est ad id, ut dixisti supra, nõ e suo merito. i. laus uel culpa, sed obiecti placibilis, se ua dritta o torta. i. super uia uirtutũ uel uitiorũ.

Et egli a me. quãto ragion qui
uede
Dirti posso. da ĩ di ĩ la taspetta
Pur a beatrice che opera e di fede.

Hic poeta uolens soluere illud forte dubium, primo inducit uirgiliũ protestantem, q itendit soluere q̃tionẽ sm sciam naturalem nõ diuinã, dicit q̃ et egli a me, simple uirgilius respondit dir te posso, circa quesitũ, quanto ragiõ qui uede. i. quantũ phia naturalis in hoc cognoscat da ĩ di ĩ la. i. si uolueris scire ultra rõnem naturalem, taspetta pur a beatrice. i. theologie. et cõtinuo glosat quid itelligat p beatricem in toto opere suo, unde dicit che opera e di fede, et sic nõ uidetur sciã, cum scire sit ratio per causã cognoscere, sed certe est sciã perfectissima, quia isusa a prima causa non inuenta ab ingeño humano.

Onne forma sustancial che setta
E da materia, et e colei unita
Specifica uertute ha in se colletta.
La qual senza operar none sẽtita
Ne se dimostra ma che p effetto
Come per uerdi fronde in piãta uita.

Hic uirgilius incipit soluere dubiũ, et primo assumit unũ generale principiũ necessariũ ad suũ propositum. Et ad huius fortis littere itelligentiam, oportet primo scire q aĩa uegatiua et sensitiua, educitur de potentia materie, et simul moritur, et oritur cũ illa, sicut patet in planetis et brutis, sed aĩa rõnalis nõ educitur de potentia materie, nec oritur cũ corpore, sed infunditur a deo, et datur pro forma. Modo ad propositũ poeta uult dicere sinaliter, q omis aĩa rõnalis habet suã certã uirtutem, que nõ potest cognosci nisi exterius producatur in actũ, ideo si sciã naturalis uidet aĩã habere cõplacabilitatem in bono, iudicat eã bonã, et si uidetur contrariũ, nunc poterit esse littera clara, dicit ergo uirgilius, onne forma sustancial. i. oĩs aĩa humana, che setta. i. diuisa, e da materia, que consideratur abstracta a materia, omis enĩ forma rõnalis est simplex talis, et sine mã, uel sm aliã lrãm, et unita, s. per se, e cõ lei. i. cõiuncta corpori uertute specifica. i. habet unã proprietatem quam differt ab alijs eiusdem speĩ. s. rationem uel itellectum, colletta in se. s. intra ipam aĩam, la qual. s. uirtus. i. ratio, nõ ne sentita. i. cognita senza operar. i. extra in rebus, unde dicit ne si dimostra ma p effetto. i. nõ apparet nisi solũmodo quando uidetur effectus extrinsecus sicut assimili in anima imperfecta. nõ cognoscimus quod uiuat nisi quando uidemus eam florere. Vñ dicit come uita. i. aĩa uegatiua simple

demonstratur per uerde fronde .i. cu uiret.)

Po la donde uegna lontelletto
De le prime noticie homo no sape
E de primi apetibili laffetto.
Che sono i uoi si come studio i ape
Di far la mele e qsta pma uoglia
Merto di loda e di biasmo no cape.

Hic uirgilius ex pmisso principio elliat conclusionem principaliter itentam .s. quado aia meretur uel demeretur, et quando no. Et uidetur dicere i effectu q primi motus no sunt i potestate nra, ideo p illos non hemus meritu uel demeritu sed secundi. sic dicit ergo po lihom no sape .i. scire no potest la onde uegna lintelletto .i. ro de le prime noticie .i. primarum rerum q sciuntur sicut principiorum uel maximarum similit nesciat unde ueniat effectus primoru appetibiliu unde dicit e de primi apetibili laffetto .s. ista no uidetur bona littera, ideo dicet melius, e di primi apetibili laffetto. .i. uoluntas prima, que dicitur primus motus, qui no est noster, nec i nra libertate. hoc aut declarat p simile dicens che .i. que noticie et principia, sono i uoi .s. ignote, sicome studio i ape .i. sicut ignoratur quare apes student circa faciendu mel potius q musce, no ei potest assignari ro, nisi a uirtute specifica, sic et i multis uidemus, sicut Galienus scribit de herba que atrahebat sanguinem, q ru stiani expertus est i porcello, ideo dicit, e questa prima uoglia .i. affectus uel motus no cape merito de lode o di biasmo, qr no est i potentia nostra.)

Or per che questa ognaltra si raccoglia
Inata ne la uertu che consiglia
E del assenso dia tener la soglia.
Questo el principio la onde si piglia
Ragion di meritare i uoi secodo
Che buoni e rei amori accoglie e uiglia.

Hic uirgilius concludit itentu suu dicens. or pche ognaltra .s. uoluntas se raccoglia a questa .s. liberu arbitriu. unde paulo infra uocat istam uirtutem inata libertatem unde dicit, e del ascenso dia tener la soglia .i. uirtus elligendi bonum a malo. Ideo subdit, questo e el principio .s. uoluntas arbitrij, que est i principium itrinsecam uolutum, la onde se piglia ragion di meritar i uoi secondo che amore rectus et peruersus, acoglie e uiglia .i. recipit et expellit, et est uerbum rusticorum purgantiu frumentu i area, qui excludunt superflua ab eo.)

Color che ragionando andaro al fondo
Saccorser della inata libertate
Po moralita lasciaro al mondo.
Onde ponian che di necessitate
Surga ōne amor che dētro a noi sacende
Di ritenerlo e i uoi la podestate.
La nobile uertu beatrice itende
P lo libero arbitrio, e po guarda
Che labbi a mente sa parlar te prēde.

Hic virgilius ad confirmandum rnes sua, adducit optimu argumentu, quia sapientissimi hominu, Ar. plato et alij aduenerunt doctrina moralem, p qua hoies uiuerent prudenter i mundo, quod fecisset frustra, quod fecissent perempta arbitrij libertate. dicit ergo, Color .s. phi magni, che ragionando .g. roanando, disputando andaro al fondo .i. ad profundum ronum quantum possibile est humano igenio, iter tot errores sicut precipue phus libro ethicoru saccorser della libertate .i. arbitrij, inata .s. hoibus, pero moralita lasciaro al mondo, refrenando libertatem, ne declinaret ad malu. Et concludit, onde ponian che ogne amor, siue boni siue mali, che dētro a noy saccende. quia uenit ab extra, surga i uoy de necessitade, quia nesciebat unde uenerat itellectus primaru noticiaru et primi motus, i uoy e la podestate di ritenerlo, ipm amorem ne declinet ad malu. Et hic nota lector q ista ratio si bene cosideratur, couincat oms, quis ei est ille medicus, qui uult consentire q no expediat curare egrotum, quod tn esset uerum si oia de necessitate euenirent. Quis astrologus

ualet suã artem dãnari.

uelit suā artem dānari cū dicat posse obuiare
futuris cōtingentibus si pscatur p artē suam.
Quis iudex nō irasatur si dicatur sibi qꝛ iniuste
punit malefactorē. Quis mercat nō dicat ne
gligentiā nimiū obesse negociatōi. quis sapi
ens nō probet multa cōsilia esse neccessaria
mundo. Quis agricola nō nouit culturā pro
desse ad fertilitatem fructuū. sed ut cito dicā
querunt hoīes excusationem retorquentes
oīa uitia sua ī celū ī facta ī fortunā dicentes
illud Cleantis phi. uolentē fata ducūt nollē
tem trahunt. Et demū remittit virgilius poe
tam ad theologiam et dicit similiter qꝛ ipse
p se sua sciā naturali nō pōt altius accedere
ad declaratione quoīs quia tm̄ iudicat cāz
p effectum. Sed beatrix itendit qꝛ nobilis uir
tus .i. excellentior que sit ī hoīe est liberum
arbitriū qr per sanctapiū meremur uitā eter
nā uel dānationem dicit ergo beatrice iten
de la nobile uirtu .s. ingtā p lo libero arbi
trio e pero guarda che labi amente sel par
lar ta prēde sicut patebat ꝰ capitulo par
adisi ubi dicat La magior don che dio ⁊c.
uel dic recordare pettēre de hoc quando
eris secum. Unde tangit de hac re. pᵒ capᵒ
paradisi qi circa fineꝰ ubi dicat qꝛ ordo quē
deus dedit nē causat ī nobis primos mo
tus ⁊c.

LA luna quasi ameza notte
tarda
Facea le stelle a noi parer piu rade
Fatta come un sechion ch tuto arda.
E corria contro al ciel p q̄lle strade
Che sole īfiama alor che qi da roma
Tra isardi ei corsil uede quāto cade.

Ista est Tertia pars generalis ī qua poeta
describit purgationem accidiosorū et pᵐo
facit descriptionem temporis et uidetur uel
le dicere breuiter qꝛ luna nō erat amplius
plena ne opposita soli sicut erit ī principio
inferni et oriebatur luminosa et splendens cir
ca mediā noctem dicit ergo la luna quia
erat decimanona quasi ameza notte hic erat
uesper tarda ad oriendum facea le stelle
a noy parer piu rade quia luna obfuscat
minores stellas lumine suo ideo dicit fatta
come un sechion che tutto arde q. d. semino
cirida et rubea sicut ignis ī ferro qui tota
nocte ardet ut dirigat nauigantes ad portū
uel scdm aliā litteraꝰ schegion sicut saxum

naliter ardens emittens ignem et dicit corea
illa luna sicut currūt accidiosi contro al ciel
.i. firmamentū p zodiacū quia luna sicut
et sol et ceteri planete mouerentur contra
firmamentū unde dicit p quelle strade .i.
speras chel sole existens ī scorpione īfiamo
alor circa medietatem octobris che quel
da roma .i. homo existens rome uede equāto
cade .i. qn̄ est ī occasu tra sardi e corsi. Ad
quod est sciendū qꝛ sol tunc qn̄ tendit ad oc
casum splendet uersus romā inter insulam
corsicā et sardiniaz ita qꝛ romani uidēt eum
splendentem ī facies eoꝝ si quis prospiciat
iter dictas insulas quia roma respicit arp
hicū quod est iter meredianū et occidens.

E quelombra gental p cui si noma
Piettola piu che nulla Mantouana
Dil mio carcar diposta hauea la
soma.
P chio che la ragione apta e piana
Soura le mie questioni hauea ri
colta
Staua cō hom che sonolento uana.
Ma questa sonolētia mi fu tolta
Subitamente da gente che dopo
Le nostre spalle a noi era gia uolta.

Hic poeta ondit quō fuit conuersus ad nouā
māz accidie et uult dicere qualꝫ qꝛ cum
exoneratus magno pondere dubioꝝ uelet
modicū dare se otio et quieti excitatus est
a noua gente que uelociter currebat per illā
uiam dicit ergo equelombra gentil .i. aīa
nobilis uirgilii nō nobilitate gn̄is sed uir
tutis et scientie p cui se noma .i. noīatur et
celebratur pietola uicus est paruus unde
fuit oriūdus uirgilius qui olī uocabatur An
des piu che nulla matouana ymo ipa mā
tua plus nobilitata est noīe uirgili q̄ anti
quitate et pulcritudine uel feliciate sua
deposta hauea la soma del mio carcar .i.
mei dubi quod nimis grauabat mentem
meā p chio hauea ricolta quella ragion
apta e piana quā uirgilius fecerat soluenᵒ
sopra le mie questioi que absolute et de
clarate fuerunt staua cō hom che sonoleto
uana q. d. ex paruo labore fessus dabam
me sopno more accidiosi. Et sic uide quō
artificiose itrat materiā accidie quia fingit

se subito uidisse nouā gentem dicens, ma questa sōpnolentia mi fo tolta .i. fuit statī iterrupta, da gente .i. a genere acadiosorū, chera già uolta anoi dopo le nostre spalle. quia currebat cū tanto studio, q̄ iā pertranserant totū circulū, et iterū uolliebāt cursum, post terga eorum./

E quale ysmeno già uide et asopo
Longo di se di notte furia e calca
Pur che i teban di bacco hauesser u-
uopo.

tale p quel giron suo passo falca
P quel chio uidi di color uenendo
Cui buon uoler iusto amor caualca.

Hunc describit purgationem accidiosorum, quibus dat meritissimā penā. fingit eī q̄ sunt ī continuo labore, currēdo loquendo meditando, quia contraria contrariis curātur. Acadiosus eī peccat tripl'r .s. corde nō cogitando de deo, de salute sui et proximi; nō dolendo de peccato, nō uocando studiū hore, nō orando, et laudādo deūz, nō docendo proximū, consolando rephendendo, et sic de multis, opere nō dando ellimosinam, nō eundo ad eccl'am, et ita de aliis. Ad propositū ergo, qui uult purgare accidiā ī se, ubi solebat stare sedere tacere debet ambulare currere, ubi solebat ociari, debet negociari, ubi solebat dormire debet uigilare, et euigilans a sompno, deb3 dicere sibi et aliis, quid hic et tot ānis, egimus et comedimus, bibimus et dormiuimus, tarde uō euigilamus. Ordina sic litteram, que est aliqualiter fortis, et illa gens iam dicta accidiosorū, falca .i. girat9 suo passo .q.d. discurrebat, p quel giron .s. quartum, uenendo .i. ueniens, p quel chio uidi di color .q.d. quātū potui cōprehendere de nūo illorum, tā festine currentiūz cū .i. quos, bon uoler e giusto amor caualca, quia calcar sollicitat9 amoris, ita stimulat eos, et contra torporez militat ardor cū, qui cū sit pessimus ad multa est optimus ad uirtutem. Nā ut scribit Aug. Ar. uir excellentis īgenii elloquio platoni impar deambulando disputare solebat. Vn eius secta denoīata est per ipathetica, et sic faciebat exercitiū salutare aīe et corpori, et declarat cursū et clamorem istorum p unā comparationem pulcrā. Ad cuius intelligētiā, debet scire q̄ sicut patet apud multos auctores. Thebāi solebant certo tpre celebrare festa bachi tempore nocturno. nā coronati edera, īduti pelle lintea, portantes hastas uirētes ī manu, exibant ciuitatē Thebarum et discurrentes per ripas fluuiorū suorū cū gaudio et furore īuocabāt nomē bachi et coll audabant, Idem faciebant cū egebant uino et pluuia, ut scribit Statius, dicit ergo, et ella gens discurrebat, tal .i. tā festina cū feruore, quale ysmeno et asopo, duo fluūa thebarum, uidi già furia e calca .i. festinātiam gentiūz, di notte longo di se .s. per ripas suas, pur che i theban di bacco hauesser uuopo .i. īdigerent ope eius. Et hic nota, quantū cōparatio auxiliatur proposito, si eī thebani surgebant de nocte, ad canēdas laudes bachi, qui fuerat repertor uini et triūphi, ut dicit plinius, quāto magis christiani debent surgere et currere, ad comendas laudes uero deo, qui est dator oīūz bonorū./

Tosto fuor soura noi, p che corrēdo
Se mouea tutta q̄lla turba magna
E due dināzi gridauan piangendo.
Maria corse cō fretta ala mōtagna
E cesare p sogiogare ylerda
Prese marsilia e poy corse ī hispagna.
Ratto ratto chl tempo nō si perda
P poco amore gridauan lialtri a p̄sso
Che studio di ben far gratia rinuerda.

hic poeta descripto cursu accidiosorū, describit clamorez eorum, et cōtinuās partē parti dicit, tosto fuor soura noy. et ecce tā̄m, p che quella turba magna, quia maxima est turba taliuz uitantiū labore, se mouea tutta correndo, et certe grauissima pena est istis assuetis ocio, E due dināzi, p̄cursores aliorū, gridauan piangēdo, quia purgantes se cantant plorādo, et dicebant ī proprīū accidie, maria corse ī fretta ala montagna, ut uisitaret helisabeth. Nam ut habetur Luce p°. c°. Angelus ueiens ad mariaz ī ciuitatez nazareth, nūciata sibi conceptione saluatoris, dixit et ecce helisabeth cognata tua rc̄. Et continuo Maria, audita conceptione helisabeth surgens cū festinatione abyt ī montana, et mansit cuz ea tribus mensibus, usque quo peperit, deinde reuersa est domū suaz. Et uere

Maria fuit inimica accidie oīmode, orā-
do uigilando, laborādo, currendo ad mōtez
fugiēdo ad plana Egipti ꝛc. Et qr posset
dicere accidiosus, nō possiz esse maria
ideo statim adducat exemplū cesaris. Et
ad ītelligentiā huius lr̄e, est breuiter sci-
endum, quod ut testatur Suetonius Cesar,
fugato pompeio ex italia, et ordinata ur-
be ad libitum, dū tenderet ī hispaniaz, cō-
tra tres legatos potentissimos pompei
nō retardauit iter, licet massilia pertina-
cissima clauderet sibi portas, et summa in-
opia retardaret eum. Vnde relicto Bruto
ad obsidionē massilie, profectus ī hispaniā
ī breui subegit oīa, dicat ergo alter illorum
clamātium, E cesare .i. Julius, prese mar-
silia, que est ciuitas ī prouincia narbonēsi
Nam diuisit ibi brutuz ī obsidione, de cu-
ius uictoria dicetur caplo ix. E poi corse ī his-
pagna, uelocissime iuit, per sogiogar y-
lerda, que est ciuitas ī hispania citeriori
ubi erant petreius et affranius duo duc-
es pompei, quos cōpulit ad deditionem
p sitim, et continuo Varo, qui erat ī inte-
riori hispania, sponte se dedit. Et hic nō-
ta lector, quod nullū exemplū poterat adducē
poeta magis propriū, quia nullus ī[n]quā
mortalium fuit magis inimicus acadie
quam Gaius cesar, sicut potest colligi sepe, ex
Julio celso et suetonio tranquillo, qui scribit
libro primo, quod cesar ultra fidem erat pa-
tiens laboris, et longissimas uias īcredi-
bili celeritate confecit. Aliquando centum
miliaria ī una die, et si flumina retar-
dabant, transibant cū utre īflato, ita
ut nuncios suos sepe preueniret. Et subdit
generale īcitamentū aliorū .d. gli altri, se-
quentes primos, gridauan a presso ratto
ratto chel tēpo non si perda, quo nichil
est carius, p poco amor, et assignat cām
optimā dicens, che studio di ben far ri-
uerda, gratia que aruerat propter aca-
diam, que est amor diminutus :.)

O Gente ī cui feruore acuto a-
desso
Ricompie forse negligēza e īdugio
Da uoi p tepideza ī ben far messo.
Questi che uiene, e certo io nō ui
bugio
Vole andar su pur chl sol ne riluca

Po ne dite onde presso il pertugio.
Parole furon queste del mio duca.

Ista est quarta pars generalis, ī qua poeta
ītroducit unū spm̄ modernū, qui fuerat
ualde accidiosus ī uita. Et primo p̄mittit
generalem persuasionez uirgily, ad illos
spūs et clamantes ut reddat eos beniuolos
erga auctorem, manifestans grām īauditā
concessam illi uiuenti, dicat ergo uirgilius
o gente ī cui feruore acuto .i. ardens amor
summi boni, recōpie .i. suplet et restaurat
forse adesso .i. nunc de pnti, negligentia
.i. acadiam, o īduso .i. moraz uel tarditatē
uerū bonū dillationem dico, messo da uoy
ī ben far per tepideza .i. p accidiaz que
est quedam tepiditas pigerrima, et facit
morationes peticionē diuī, Questi .i. hic
poeta nouus, che uiue .s. ī prima uita ī
mortali corpore, et quia ista uidetur res
miranda, et nō de facili credenda, statī
īterponit et dicit, e certo io nō ui bugio
.i. nō mentior, uole andar suso, ad nouū
circulū, pur chel sol ne riluca .i. dūmō
dies redeat. Nā de nocte nō potest iri
p purgatoriuz, sicut iā totiens positum
et expositū fuit supra. Et petit dicens
poi ne dite onde presso il pertugio .i.
hostiuz īcrandi perforatuz et excauatū
ī saxo. Et dicit, parole furon queste del
mio duca .i. Virgily, qui ut recte ducēt
me sic petebat.,

E un di quelli spiriti disse uieni
Diretro a noi e trouerai la buca.
Noi sen di uoglia a mouera si pieī
Che ristar nō poten po pdona
Se uilania nostra iustitia tieni.
Hic poeta ponit responsiones unius spūs
singularis, qui docet uiā, iuxta petitio-
nez uirgily, bn̄ dicit. E un di qlli spiriti
quidam Abbas Veronensis, sollicitus et
expeditus multū, currens sine capa lon-
ga, disse uieni, et sic uide quō se hūe-
rit more purgantes acadiā, quia non
tardauit cursum suū, nō implicauit
se exordys, sed sine mora subito rn̄dit
uieni diretro a noi, p uestigia nr̄a, e
trouerai la bucca .i. os foraminis. Et
continuo ipse spūs se excusat, quia hone-
sta causa stimulat eū, noi sen di si pieī
uoglia a mouera, ubi oliz p contrariuz
uolebamus tantuz stare et quiescere,
che restar nō poten, licet sit spectabilis

res et stupenda videre hoīem hic ī carne vi
ventem. Et continuās ars[iz] dt, pero pdona
.s. nobis oībus, se tieni .i. reputas, nostra
iustitia sīple esse vilaīa. Et hic nota q po
eta noster signanter hoc fīgit, quia videm⁹
de facto multos expendere tempus vane, q
dū tendūt ad negocia honesta et utilia rem
orantur, ut cōplaceant hoībus et loquūtur
et confabulantur delectabilia. Ideo ellegant[er]
Cato ille censorius laboriosus ait ī libro origi
nū, ex oī otio rōnem esse deo reddendā, et
nō solū ex opibus sed etiā ex verbis. Nam ut
idem ellegantius dixit, vita humana ē sīlima
ferro. Ferrū si exercetur, paulatī cōsumitur
sed contīo ī dies magis et magis fit lucidū
et splendidū. Si vō nō exercetur, contrahit
semper rubiginē, et ī sēpo deficit et fit obscu
rum et turpe.

Io fui abbate ī san Geno a Verona
Sotto lomperio del buon barbarossa
Di cui dolente ancor Milan ragiona.

Hic pdictus spūs maīfestat sīnt[r]ipu⁹ descri
bens se a dignitate a loco a tpre. Et ad itel
ligentiā plenā huius lrē est primo scien
dum, quia iste spūs se dicit fuisse tēpore
barbarusse. Q[ui] federicus primus de suavia
de quo alias facta est mentio, Imperavit annis
xxxvij. qui prius fuit amicus ecclē. Sed pos
tea habuit litem cū Alexandro 3°. senensi
qui excoīcavit eū, quo tpre bella multa
habuit ī Italia cū lombardis faventibus pape
et victor oīz destruxit Spoletū et Terdonā,
Laudū transmutavit, hedificavit Cremā,
Cremonā recepit p deditionē. Et inter me
moranda gesta, Mediolanū p obsidionem
cepit āno dñi. M clxij. quā post prostra
tis meniis, totā igne cremavit et fecit ara
ri et seīari sale. Et de ruinis mirabilem stra
gem. propter que Alexander timens furore
potentie eius, confugit venetias, ubi reve
renter receptus morā fecit, cuius favore
mediolanenses rehedificaverunt eorum
civitatem eversam āno dñi. M.clxviij.
Demū paulopost ipi cū auxilio cremone
sium placentinorū et aliorū lombardorū
amicorum ecclesie fundaverunt novā civitatē
contra papiā semper inimicā Mediolani,
que fuerat federico favorabilis, et hanc terrā
ī contēptum papie Alexandriā vocaverūt.
et dux Venetiarū magna classe gessit bel
lum navale cū henrico Imperatoris filio
que victū et captum duxit venetias. Fe
dericus videns fortuna mutata se cōtinuo
declinare et Alexandrū exaltari, favore
Lodovici regis francie, et henrici regis Ang
lie q[uon]dā, et Guiglielmi optimi regis sicilie

venetorū et lombardorū, p legatos petijt pacem
et veniam, et veniens venetias procidit ad pe
des pape gutturi, cuius papa applicans pedē
dixit illud psalmiste super aspidem et basili
cū ambulabo, et cōculcabo leonē et dragonē,
et Imperatore dicente, nō tibi sed petro. Papa
rndit, ego sum Vicarius petri. demū federicus
pro satisfactione, cū universo exercitu suo trā
sivit ī syriā, ad redemptionē terre sancte, et
suffocatus est ī flumine Anthiochie cū se levaret
calore estivo. Nunc veniēdo ad lrā, dicit iste
spūs. Io fue abbate. vocatus est abbas albertus
vir bonus moribus et vita, quē quia poeta
noverat fuisse valde accidiosum, quo vitio
laborāt multi prelati, ideo ipm ītroducat h[i]c
sic loquentem, et tangit locū. d. In sanzeno
a verona. Ad quod nō q Geno fuit octavus
epūs veronensis, āno dñi. CLXV°. Pontifica
tu dionisij pape vir magne sanctitatis sciē
et eloquentie, p multa et pulcra volumina
edidit ī sacra scriptura. Notandū etiā q
sanctus zeno, est ī tribus locis ī Verona. s. ī
monte, alius iuxta Athesim, et est parvū
oratoriū sive capella, et de isto credo loquitur
btūs Gregorius, libro dyalogorum ubi scri
bit, q cū semel athesis īundasset civita
tē Verone, aqua nō intrabat p fenestras
ecclesie sancti Zenonis. Est et alius sanctus
zeno longe a flumine quasi p iactū teli, cui⁹
ecclam, nullā pulcriorem vidi ī verona,
et de isto debet ītelligi hic per excellentiā.
Est quia hec ecclesia habet monacos et
ibi fuit Abbas iste Albertus qui hic loqui
tur et describit tempus a principe. d. sotto
lomperio del bon barbarossa, vocat federicū
bonū quia fuit vir virtuosus, strenuus,
largus triumphator et corpore pulcer et
a colore denoīatus est barbarossa, et tangit
singularem eius victoriā. d. di cui dolēte
ancor milan rasona, quia dolenter me
morat ruinā suā. Nam ī eius eversione
lxxxij^m. hoīū dispersa dicuntur, ita ut
aliqui transiverunt ab ad barbaras na
tiones et hoc de mense marcij, et stetit
sic destructū .v. ānis. Et hic nō q Medi
olanū metropolis lombardie olim hedifi
catum est a gallis, nō galli senones duce
breno transiensis alpibus et expulsis. Tu
scis nō longe a Ticino flumine audiverūt eū
locum ī quo consederant agrum ī subrū
appellari. Et quia villa gallie sic vocaba
tur sequentes nomen loci condiderunt
urbem quā Mediolanū appellarūt. Vn[de]
mediolanenses galli et subres sepe vocā
tur a tito livio et alijs et usq ī hodiernā
diem bona pars agri mediolanensis vo
catur ī subrū. Vocaverūt aūt mediola
nū ab augurio notabili quia ī eius he
dificatione īventa est porca pro media

parte lanosa. Vnde Mediolani i pallacio an
one sunt iscripti hi uersus. Sus fuit inuentus
ubi finxit castra iuuentus. In medio tergo la
na tulit. Accidit ergo ut nome aptaret me
diolanum q3 uocaret. Alij tn dicunt, q Medio
lanum olim potens ciuitas, et ia florens t pre
magni Marcelli, qui rege eoru uiridomaru
manu sua obtruncauit, et dicit q medio
lanu est qi i medio duoru amniu .s. Tici
et Ambri, uel abdue, sed papia postea fuit
potentior tempore regni eorum, hodie tn
est subiecta Mediolano, ac3 maiori parte
Lombardie.

E tale ha gia lun piede entra La
fossa
Che tosto piāgera quel monastero
E tristo fia dauere auuta possa.
Per che suo figlio mal del corpo i
tero
E dela mete peggio e ch mal nacque
A posto i luoco di suo pastor uero.
Io no so se piu disse, o se piu taqque
tanto era gia di la da noi trascorso
Ma questo itesi, e ritener mi piaq
que.

hic dictus Abbas, quia fecerat mentionem
de sancto Cenone, cuius monasteriu ipse
egregie gubernauerat, dolenter facit quere
lam de quoda alio abbate successore suo, q
nequiter tractabat illud diues et nobile
templu. Et ad itelligentia istius littere
oportet scire, q mortuo Ecceuino de romano
Mastinus de la scala factus est dnus Verone
quo trucidato ab emulis, Albertus frater eius
successit i dnio, et iudicauit mortem fratris.
Ex alberto natus est capitaneus bartholo
meus alboynus, et canis grandis huit et fi
liu nalem qui uocatus est Ioseph. hic fuit
Abbas sancti Zenonis, uir probus et iteger
a principio sed consilio medicoru, tacta
muliere, uelut iquinatus pice diaboli fac
tus est scelerratissimus. Hac cu alboynus
qui successerat bartholomeo i dnio, uellet
reducere ex pusillanimitate comites sci Boni
facij i verona abbas coquerente came, tanq
aiosus increpans amare alboynu armata
iuit et trucidauit multos, ex dictis comitib

ad uilla eoru, que isula postea uocata est isula
de la scala. de isto ergo Abbate loquitur hic pre
dictus Abbas, et dicit dolens de mala tractatioe
sui monastery. E tal .s. Albertus de la scala, e
gia un pede entro la fossa, qr fessus e senio
uidebatur ia prossimus morti, che tosto pia
gera quel monestero. qr .s. morietur, et luet
penas iurie facte scto loco. vn dic. e tristo fia
deuer auuto possa .s. i ipm notabile monaste
riu. Et i hoc tacite arguit dnos tpales, qui
iiuste occupant bona ecclaru aut idignissimis
tradunt. Et assignat cam dicens p che a po
sto suo figlio .s. Ioseph mal del corpo itero,
hoc dicit quia erat claudus, e dela mente
pegio, quia erat prauus aio, e che mal naq
que, qr ex damnato coitu coceptus fuerat, i loco
di suo pastor uero, ac3 tn esset pocius Lupus
raptor. fuit eni homo uiolentus, de nocte dis
currens p suburbia cu armatis rapiens mlta
et replens meretricibus locu illu. Et fuit
alius Abbas Ioseph i dicto loco spurius Alber
ti iunioris fratris Mastini, scelerratior illo po.
Ideo bn dicebat quida ueronensis, q sanctus
Zeno expellebat demones, et habebat eos itra
domu, hoc dicebat quia mulier, qn est de
moniata, ducitur ad sanctu zenonem. Et ultro
poeta cocludit, q no pot plura referre de
dicto spu. Vnde dicit, io no so se piu disse
o se piu se taque. Tanto era gia di la da nuy
transcorso quia numq dimiserat aurum
propter loqui, ma questo itesi e ritener
mi piaque. q. d. hoc unu notaui ut mem
oriam faciam ad arguendu uiolatores sacroru.

E quel che mera ad ogni uuopo
soccorso
Disse uolgiti qua uedine due
Venir dando alaccidia di morso.

Ista est quinta et ultima pars generalis, i qua
poeta docet uitare accidiam ostendens eius
tristes effectus. Et pulcre fingit q Virg. ondit
sibi dnos detestantes accidiam, dicit ergo
E quel .s. Virgilius, che era ad ogni uuopo soc
corso, hic eni indigeba succursu, quia no po
tera amplius uidere dictu spm, ideo ne p
deram tempus, disse uolgite qua .s. a tergo ue
dine duy, et sic uide q poeta magna arte
fingit. q duo spus primi uadunt cantantes
laudes solliciitoru, sicut Cesaris et marie
et alij duo ultimi, per contrariu cantando co
uitia accidiosorum. Vn dt. venir dando alacci
dia di morso .i. mordaciter lacerando et uitu
perando, et merito. Vn notate rogo q accidia
tristis mater ocij, nutrix libidinis, tardatrix

operū. Inimica laborū p̄mit aīūz, ligat mē
bra, marcescat sorde, impiuida ceca, amica
sōni, sine ulla laudabili cura, ī contraria stud
io, socia pigritie, pruīia paupertatis, inutilis
sterilis, mortua dū uiuit.

Diretro a tutti dicean prima fue
Morta la gente a cui il mal saperse
Che uedesse Jordan le rede sue.

Hic poeta describit cantū istorū, et dicit q̄ p̄
cantabant accidiā īfelicissimā hebreorū. Ad
quod est sciendum, q̄ nulla gens magis te-
neretur cognoscere deum, et querere bene
factorē suū, qui liberauerat eos de liba[?] am
crudelissima seruitute egiptiorū p moysē, cū ma
nifestissimis miraculis, et apuit mare ī quo
mersit pharaonem et pauit eos māna ī
deserto, et alia bn̄ficia īnūabilia fecit, et
tn̄ fuerūt tam lenti, imo ut melius dicā tā
maligni et īgrati, p xl. ānis errauerūt p
desertum, et sepe uoluerunt reuerti ī egiptū
et semper uoluerūt mactare ducē suū. Ideo
dicit et illi duo mordentes accidiā, di retro
a tutti, quia postremi erant, dicean can
tando, pria fu morte la gente. s. hebreo
rū qui fuerunt ultra sexcēta milia uirorū
A cui il mar saperse, p tactū uirge Moysi
che iordan, qui est fluuius ī cōfinio siue ī
primo īgressu terre sancte, uedesse le rede
sue, quia omēs mortui sunt, ante q̄ perue
nirent ad iordanem, que postea heredes
eorū transiuerūt sicco pede sicut patres trā
siuerāt mare ipi eī qui iure hereditario deb
ebant succedere ī terram tanaā pmissā
sibi adnō, uel dicit eos an q̄ heres suus uid
eret Jordanem.

E quella che la fino nō sofferse
Fino a la fine col figlio danchise
Se stessa a uita senza gloria offerse.

Hic poeta tangit aliū actū uilissime acci
die ī gente troiana de qua scribit uirgilius
quarto Eneid. q̄ cū Eneas ī sicilia celebra
ret ludos, ad tumulū anchise patris sui
quidā senes iuuenes et mulieres, fatigati
longa pegrinatione et magnis laboribus
extediati ī cenderet naues Enee ut herent
ulterius et subire noua picula quibus En
eas usus saniore cōsilio cōstituit nouam
terrā ī sicilia, ubi reliquit totā turbam
imbellē dicit ergo. E quella. s. gens et nō
dicas q̄ loquitur de cerusa sicut quidā
uolunt et male, che la fino nō sofferse. i.
nō tollerauit pacienter laborem, del figli
ol danchise. i. Enee, p fino al fine. Et
uere ista gens fuit uilis et lenta, quia cū
uenisset de troya ī siciliam, cū tot laboribus
periculis et īcomodis, bn̄ poterant trāsire ī ita
liā, que est sepata a scicilia angustissimo
messane, ideo bn̄ dicit offerse
si stessa a uita. i. ad uiuendū ī ocio, senza
gloria, quia nō uenit cū aliis ad fundādū
romanū impiū gloriosum.

Poi quādo fuor da noi tāto diuise
Quelle ombre che ueder piu nō poteasi
Nouo pensier dentro a me si mise.
Del qual piu altri nacquero e diuisi
E tanto dal uno ī altro uanegiai
Che liochi per uagheza ricopersi
El pensamento ī sogno trasmutai.

Hic ultimo poeta finiens tractatū accidie.
et claudens istud nobile capitulū, describit
suā dispositionē et apparatū ad sequētē
mā, unde dicit, poi quādo quelle ombre
. i. aīe p̄dicte, fuor da noi tāto diuise, per
distantiā loci, che ueder piu nō poteasi, nec
audiri sic. Ideo ne incurrerē uitiū accidie.
nouo pensiero. s. de noua mā uenanda.
dentro ami se mise. i. intrauit mētē meā,
del qual piu altri naquero e diuersi, et
dicit, e tanto de luno ī altro uanegiai ch
gliochi p uagheza ricopersi. q. d. obdormi
ui, el pensamento ī sogno trasmutai, ult
dicere q̄ ī somno fecit mirabile sōniū
quod describitur mirabiliter capitulo se
quenti. Et per istud sōniū, poeta dat
itelligi profundā abstractionē mentis
p quā fecit altā fictionem, ut statim se
quitur.

Nel hora che nō po il
calor diurno
Intepidar piu il fredo
de la Luna
Vinto da terra, o talora da saturno.

Postq̄ ī capitulo p̄cedenti, poeta tractauit
et determinauit, de uicio accidie. Hunc
cōnter ī isto 19° capitulo, agit et tractat
de uitio Auaricie, que punitur et purgatur

ĩ v° circulo. Et p̃ns capl̃m põt diuidi ĩ iiij.or
partes q̃nales. In quarũ p.a poeta describit sõ
niũ suũ. In 2.a describit ĩtroitum ad quintum
circulũ et apparationem angeli qui dirigit
eũ ad uiã suã et purgat a uicio accidie ibi
Jo uolsi. In 3.a describit penã et purgationẽ
auarorũ ĩ uno sp̃u moderno sp̃aliť ibi. Co
mo io. In quarta et ultĩa
ibi Jo Mera.

Ad primũ ueniens dico q̃ poeta describit
somniũ suũ. et quia semper somniat esse
aurorã qñ sõnia uera sunt. Ideo primo
describit horã temporis dupl̃r. s. p̃ uiam
n̄alem. Ad cuius ĩtelligentiaz debes primo
scire q̃ sol cũ est ĩ n̄ro hemisp̃io superiori
reuerberat terrã radijs suis et calefacit ip̃az
et uicinã partem aeris. Sed post occasum
solis. luna frigefacit sicut sol calefacit. S;
tñ pp calorem diurnũ p̃cedentem terra
calefacta resistit usq; ad diluculũ. et sic
calor diurnus illa hora uincitur a terra que
est frigida et sicca. et alĩ a saturno plura
frigido et sicco et nocturno. dicit ergo
Ne lora. s. ĩ aurora chel calor diurno q̃
sol facit ĩ die et durat usq; ad illã horã
nõ po piu ĩtepidar. i. temprare il fredo
de la luna. s. nocturnũ quod luna facit
ĩ nocte ille dico calor diurnus uinto da tra
que est frigida e tal hora. i. aliqñ da sa
turno quis et ipse frigidus ẽ. Vnde q̃daz
dicunt. Caue tibi a coniunctione lune cum
saturno.

Quãdo igeomanti lor magior for
tuna
Vegiono ĩ origente ĩanzi alalba
Surger p̃ uia che poco lesta bruna.

Hic poeta describit horã temporis artificia
liter. Ad cuius ĩtelligentiã debes notare
q̃ geomantes utuntur multis figuris fictis
ex punctis sed una p̃cipue que d̃r fortuna
maior que fuit abstracta a sex stellis sic
dispositis ut patet ĩ ista figura que oritur
ĩ aurora et dicit q̃ ista fortuna
maior est figura ĩ fine aquarij et ĩ prin
cipio piscis. Dicit ergo quãdo igeomanti
geomãtia d̃r a ge qd' est terra et mãtis di
uinatio quasi sciã facta ĩ diuinatione terre
sic dicta q̃ĩ indi et saraceni ĩ ortu solis ac
cedunt ad littus maris et faciebant ibi
puncta sua paria uel ĩparia ĩ harenas
maris quẽ morẽ adhuc hodie seruare di
cuntur. begiono lor magior fortuna sor
gier ĩ oriente ĩ aurora ĩnanzi alalba que
statĩ sequitur aurorã et dicit per uia ch
poco lista bruna quia statĩ succedit alba

oriente sole qui clarefacit aerẽ. Et hic nõ
q̃ geomãtia ut aliqui uolunt est cõe refug
ium astrologorum et ex hoc nõ sequitur
nec uidetur spernẽda penitus quia habet
aliqua p̃ncipia ĩ astrologia. Vñ appellatur
astrologia minor. Alij tñ dicit q̃ geomãtia
nõ ẽ sciã nisi eo mõ quo sortes nisi fiat sub
constellatione ueridica uel falsidica. Vñ si
fiat ĩ aurora qñ uenus uel mercurius sunt
orientales solet dicere uerũ nisi mars obs
tet uel aliqua stella de nã martis. Sed qc
quid dicit nichil credo geomãtibus. tum
nichil credã astrologis. Et si uis bñ ordiare
lr̃az ĩcipe arbithimo sequenti deĩde reuer
tere supra ad primum.

Mi uẽne ĩ sogno una femina balba
Helliochi guercia e sovra i pie distõta
Cole man monche e di colore scialba.

Hic poeta descripta hora nũc describit som
niũ quod fecit ĩ tali hora et ad declaratio
nez littere uolo te scire q̃ poeta noster p̃
istud mirabile somniũ prefigurat maz de
qua tractaturus est quia cũ iã tractauerat
de quatuor uicijs capitalibus que sunt sp̃i
alia sm̃ Gregoriũ. Nunc tractare ĩtendens
de reliquis tribus que sunt corporalia et
uersantur esse delectabilia fingit sibi appa
rere unã feĩam mirabiliter deformatã q
paulo post p̃ ĩspectionem eius mirabiliter
reformatur et pulcra et placida uidetur.
Nota ergo profundam fictionem poete. nã
sic p̃ istã mulierem sic transformatã ĩ con
trariã figurã poeta figuraliter rep̃sentat
nobis illecebrã et uoluptatez mũdanã que
recte ad modũ mulieris et ĩ se turpis et hor
ribilis quãtũ ad existentiã et rei ueritatem.
Sed est pulcra placabilis et amabilis quãtũ
ad appãrentiã et umbrã exteriorem. hanc
ergo mulierem prodigiosam poeta describt
a quĩq; organis defectiosis. primo q̃ erat
balbutiens lingua. 2° lusca uisu. 3° clauda
pede. 4° trũca manu. quĩto fucata colore.
Hunc ergo his p̃missis ueniendũ est ad lr̃az
exponẽdam que male exposita est a multis
q putauerũt istã mulierem solũ figurare
auaritiam de qua tractatur ĩ p̃nti caplo
quod tñ penitus est falsũ ymo figurat au
aritiã gulã et luxuriam ut statĩ clarebit
ex ipa expositione. dicit ergo poeta una
feĩa balba hoc respicit ad auaritiã que
nõ loquitur clare et aperte sed implicite
et dolose. Gulã quia ebrietas facit linguaz
grossam ita nõ possit articulate loq. Luxu
riã quia facit hoĩem adulari lingue
et multa fingere f̃lo. nelliochi guercia
hoc facit Auaritia quia auarus nõ uidet

recte. nimia cupiditate cecus tamen hndi quod retinē-
di hoc facit gula que reddit oculos limpientes
et visum destruit luxuria multo fortius, quia ob-
fuscat oculos corporales et itellectuales, et quid
deceat nō videt illius amans. E sopra i piedi
storta, talis est Auaritia, que nūquam recte icedit
nec iudicat recta lance, gula peius que Ebrius
prestat risum i dentibus ipsum abulare tortuose.
Luxuria pessime vadit per viā rectam, cō le mā
moche. istud patet i auaro qui nichil recte fa-
cit nisi cum moritur Vnde paulo infra audies quod
auari stant maibus et pedibus ligati. Gulosus
nichil vult opari. Luxuriosus minus ymo lu-
xuria fouetur i hertia et accidia. E di color sial-
ba. hoc verificatur i Auaro guloso et luxurioso
qui habent bona tamen silata, omnes isti coiter ha-
bent faciem pallidā et sine colore, talis i quā
mulier, mi viene i sogno, hoc est propter abs-
tractionem mentis, dedit se ad considerandum
quid est ipsa voluptas, et vidit quod realiter erat
talis si bene ispiatur.

Io la miraua e come il sol conforta
Le frede menbra che la notte agraua.
Cossi lo squardo mio le facea scorta.
La lingua e poscia tutta la drizaua
In poca dora e lo smarito volto
Come amor vuole cossi la coloraua.

Hic poeta descripta nā vera ipsius voluptatis des-
cribit ipam apparentiā fictam, et fingit subtili-
ter quod i inspectione sua. illa visa est tota refor-
mari, per quod dant itelligi, quod ifirmitas humani
visus, facit illā videri pulcrā que nō est. Vn-
loquitur proprie et dicit. Io la miraua .i. cum
admiratione respiciebā. et sic tangit quid nos
decipit, quia miramur ista talia itilia tamquam
meliora et pulcriora quam sint. et ostendit re-
formationem istius mulieris per coparationem
pulcerrimā que breviter stat i hoc quod sicut calor
solaris idie refocilat menbra oppilla a fri-
gore nocturno ita itutus eius reformabat
omnia menbra turpia illius mulieris. dicit ergo
e come il sol coforta le frede mebra che la not-
te agraua, nimio frigore quod contrahit et li-
gat menbra. Cossi lo viso mio, qui est causa
amoris. li facea la lingua scorta .i. expeditam
que prius erat balbutiens ita quod li scorta est hic
nomen adiectivum et nō secundum sibi. e poscia la dri-
zaua, exponunt aliqui illā linguā ad cantādum
tu vō dic ipam mulierē quantum ad oculos pe-
des et manus, i quibus erat obliquitas, i po-
ca dora, quia faciliter et cito fallitur et ino-
scatur oculus noster. e cosi li coloraua lo sma-
rito volto, qui prius erat pallidus et sine
colore et dicit cō amore vole, quia amor ce-
cus faciebat illā turpem videri pulcrā ita quod
amorabatur de ea, et ita rectificabat ornabat
et colorabat eā. Et hic nō quod coparatio est
valde propria. Nā calor amoris, ad modum
solis colorat et ornat illā mulierē frigidam
et tristem, quā ad omnes partes suas. Auaritia
enim procedit a frigiditate, ideo mulier ē naliter
auara. Ebrietas ifrigidat hoiem vnde videmus
quod Ebriosi stant libenter ad solē, ut dicit
Ar. libro poblematum et Macrobius luxuria
extinguit calorem nālem.

Poi chauea il parlar cossi disciolto
Comīciaua a cantar si che cō pena
Dallei haurei mio itento riuolto.
Io son cantaua io son dolze sirena
Che marinar i mezo mar dismago
Tanto son di piacer a sentir piena.
Io volsi Vlixe di suo Camin vago
Al canto mio e qual meco sausa
Rado sempartte si tutto la pago.

Hic poeta describit dulcē cantū huius falla-
cis mulieris tam mirabiliter reformate i quo
predicat mirabile potentiā suā. dic ergo, poi
che lauea el parlar cossi disciolto, quod prius
erat ligatum balbutie, comīciaua a cantar, cum
magna delectatione si che cum pena haurei ri-
volto .i. difficulter remouere potuissem mio
itento .i. meā itentionem da lei, ita affixe
itendebā illi, et explicat cantionem eius illa
mulier cantaua io son io son, et dicit bis
ad maiorem expressionem dolce sirena
Sirenes secundum fictionē poeticā sunt monstra
maris antiqua suauissimo cantu seducen-
tia nauigantes quos sopitos submergebat
et spoliabant. ideo bene i uniuersali vocat
voluptatem hic sirenem que propinat
ducere venenū vnde dicit che i mezo ma-
re .i. i isto mūdo amaro, i marinar dismago
.i. nauigantes disturbio tanto de piacer
a sentir piena, et bene dicit quia quantum
ad sensum videtur habere summā placibili-
tatem que tamen summe conturbat itellectum.
Et subdit efficatiā potentie sue, quia non
solum icautos sed et occulatissimos viros
exorbitare facit Vnde dicit Io volsi Vlixe
qui fuit prudentissimus longa experientia
dal suo camin vago quia peregrinatus est
per decennium, al canto mio. Sed quod homerus
xi° odisee, dicit quod Vlixes vicit Sirenes, qr

fecit se alligari malo nauis et obturauit sibi
aures cum cera, ne audiret cantum earum, dicit potest
quod poeta loquitur de Circe et calipso qui vere
sirenes detinuerunt ulixem circes per annum cali
pso per multos. Et concludit generalem potentiam
suam in omnibus. d. e qual meco s'ausa. i. quicumque
fiat sibi habitum per longam consuetudinem in ipsis
voluptatibus, rado sen parte si tutto la pago
.i. ita contento.,

Ancor non era sua bocha richiusa
Quando una donna parue santa e presta
Longhesso me per far colei confusa.
O virgilio virgilio chie questa
Fieramente dicea e quel venia
Colliochi fitti pur in quella honesta.
Laltra prendeua e dinanzi la priua
Fendendo i drapi e mostrauami il
ventre
Quel mi suoglio col puzo chendi usciua.

Hunc poeta describit aliam mulierem pudicam
potentius insurgentem contra meretricem im
pudentissimam, per hanc intelligit virtutem rona
lem que detegit turpitudinem eius et docet
vitare illius blanditias dicit ergo continuatie.
Ancor non era sua bocha richiusa, quia
adhuc persistebat in cantu suo, quando una
donna, bene vocat istam dominam, ubi illam vocauerat
famulam, quia ratio debet dominari et passio fa
mulari, parue. s. in somnio, sancta, quia efficit
homines sanctos ymo deos, vel sancta. i. firma
ubi illa erat mobilis et mutabilis, e presta
quia statim succurrit homini contra appetitum sensua
litatis, lunghesso a mi. i. prope me in meum fa
uorem, per far colei confusa, quia prius glo
riabatur de potentia et placabilitate sua. Et
ondit quomodo recurrit ad virgilium. d. dicea. s. ego
dantes, fieramente o virgilio o virgilio, ad
miratiue loquitur, che questa. s. dominam tam imp
eriose auctoritatis, et el. s. virgilius, venia
colliochi fitti pur in quella honesta, et sic
vide quod oculus dantis in carne positus respi
ciebat tantum cum delectatione illam priam lubri
cam sed oculus virgilii sine carne respicie
bat istam tantum cum veneratione. illa ei videbat
pulcra et amabilis. Ista non rigida sed venera
bilis. Et ostendit maiorem potentiam istius mulie
ris que faciliter confundit illam. d. et illa mu
lier, prendea laltra, vel virgilius fuit, et di
nanzi la pria fendendo i drappi, et bene

Nam pulcritudo tota illius consistit solum in sup
ficie. Nam auaritia videtur pulcra in auro arg
ento vestibus, Gula in cibis vinis Luxuria vi
detur pulcerrima in mulieribus. Sed interius
latet omnis turpitudo et abominatio unde dicit,
e mostrauami il ventre vas fetidum, ideo concl
udit somnium, quel me suoglio. i. excitauit
me dormientem col puzo chendi usciua, o quam
bene o quam pulcre, iste honestus et verax poeta
non ne est magnus fetor auari qui fedat omnia
pulcra et honorabilia sua mihi. Ideo
stercorant mensam auari qualis fetor gulosus
non ne ex ebrietate cadit in lutum os eius fetet
nares fluunt, oculi lacrimantur ymo euomit
vinum effundit venenum. Et quantus sit fetor lu
xurie fedum est dicere:.,

Io mossi liochi al buon maes
tro e mentre
Voci come dicesse. surgi e vieni
Trouian la porta per la qual tu entre.
Su mi leuai. e tutti eran gia pieni
De lalto di igiron del sacro monte
E dandauam col sol nouo ale reni.
Seguendo lui portaua la mia fronte
Come colui chella di pensier carca
Che fa di se un mezo arco di ponte.

Ista est secunda pars generalis in qua poeta tractat
de introitu ad quintum circulum in purgatione sua
per angelum. Et primo ondit quomodo virgilius inuita
uit ad procedendum in via sua. d. Io volsi liochi
al bon maestro ac si diceret quid restat agen
dum e mentre. i. iterum cum voluerem oculos
voce. s. virg. venit ad me, come dicesse surgi
quia satis dormiuisti et fantasiasti eueni
trouian la porta, id est arcum, per la qual tu intri
et continuo tangit suam obedientiam cum descr
iptione temporis. d. su mi leuay e giron del sacro
monte, qui tendit usque ad celum, eran gia
pien de lalto die. s. 3°. q. d. omnes circuli purgat
erant iam illuminati nouo sole unde dicit, Et an
dauan col sol nouo ale reni, quia tunc erant
conuersi ad occidentem, et hec est tertia dies
postquam intrauerunt purgatorium. Et subdit dis
positionem in ista via per unam comparationem
domesticam et claram. d. seguendo luy bonum du
cem, portaua la mia fronte incuruatus ad terram
come colui chella di pensier carca, magna ei

et fortis circa grauabat mentem suā propter
illā mirabilem uisionem, ideo dicit, che fa di
se uno megio arco di ponte, qui ī arcuat
se eo modo quo semiarcus siue semiuolta
pontis lapidei supra flumen.

Quādio udi, uenite qui se uarca
Parlare ī modo soaue e benigno
Qual nō si sente ī questa mortal marca.
Colali apte che parien di cigno
Volsea ī su colui che si parlōne
tra due pareti del duro macigno.
Mosse le pēne poi e uentilōne
Qui lugent affirmādo esser beati
Chauran di consolar lanie dōne.

hic poeta ponit quo modo fuerit directus
ab angelo dicens, sic ergo ibam, quando io
udi parlar. s. ab angelo uenite qui si uar
ca. i. hic est passus ad aliud circulum, ī mo
do suaue e benigno quia uox nō erat hu
mana, ideo dicit, qual se nō se sente ī mor
tal marca. i. nō auditur ī isto mortali mū
do, Et subdit quō traxerit eos et p quē locū
d. cosi colui che se ploue. s. angelus, uol
sero ī suso, uersus altum montem, cō lale
aperte, quibus portabat grām, che pare
an de cigno. q. d. albi. cignus ei auis alba ca
nora, cū recte similatur angelus rōne albe
dinis, quia est purissimus, et rōne can
tus suauissimi qui est ī angelo, tra due
pareti del duro macigno. i. saxi ī quo erat
excauata scala, ita q saxum erat excaua
tum hinc inde tamq paries rectus. La
pis eī macignus appellatur ille durus
ex quo fiunt macine. deinde ondit quō
purgauerit eū. d. mosse le pēne sancte
. i. alas albas, e uentalōne, et p hanc uen
tilationem tacite dat ītelligi, q angelus
abrasit me eius q̄ m̄ p. i. peccatum accidie
et ecce quō pronūciauit eū absolutū affir
mando illos qui lugent, esser beati chau
ran de consolar lanie dōne. i. qui habeb
unt ī celo aīas suas dn̄as cōsolationis
uult dicere q angelus dixit illud Mat
hei. 4o. co. beati qui lugent qm ipsi con
solabuntur. q. d. beati q deplorant pecca
sua ī uita, sicut fecit ipse poeta qui ue
fuit parū accidiosus, nec distulit pniam
post mortem sicut alii qui erant hic.

Che hai che pur ī uer la tra guati:
La guida mia ī comīcio a dirmi
Poco ambedue da lāgel sormōtati.
E io cō tāta sospēsion fa irmi
Nouella uision cha se mi plegha
Si chio nō posso dal pēsar partirmi.
Vedesti disse quella antiqua stregha
Che sola soura noi omai si piāgne
Vedesti come luhom da lei si slegha:
Basti. e batti a tra le calcagne
Li ochi riuolgi al logoro che gira
Lo rege eterno co le rote magne.

hic poeta ondit quō uirgilius petiuerit ab
eo de cā sue alterationis. d. la guida mia
me comīcio adirmi che hai ben uer la te
ra par che guati. i. respicias ad tm̄ deberes
magis respicere celū quāto magis salis ī
altius, et hoc dixit, poco da langel ambe
due sormōtati. i. nobis ambobus parum
separatis ab angelo p ascensum. q. d. cū mo
dicum ascēderimus post uentilationem et
locutionem angeli. Et subdit responsionē
suā dnīs, E tio sup. dixi sibi, nouella ui
sion nunq aliās uisa per aliud, cha si
me piega. i. trahit me ad cogitandum
super ipsa ut ītelligam quid sibi res tam
noua, ideo dicit, si che io nō posso dal
pensero partirmi, nisi īueniam quid latz
sub ista figura, ūn dicit. fa ir mi cū tāta
suspicion. i. cū tanto dubio inclinante
me ad terrā, demū post declarationem
uirgilii esse dubiū suū qui primo repli
catur forma sōnii sub breuitate, ūn dicit
disse ille uirgilius uidisti, quella anti
strega. i. īueteratā meretricem, que ab
inicio mūdi seduxit hoīem, che sola sop
noy omay se piāge. i. purgatur et punit
deīceps ī tribus circulis superioribus, uel
dicit q sola plorat sup nos, quia dolet
recessisse ab ea ipsa remanēte confusa,
quia nō potuit reuoluere nos ab itinere
nro sicut iactabat se fecisse de ulixe,
ideo dicit, uedesti cō lom da lei si slega. s.
p detectionem fetoris. Et dat uirgilius op
timū consiliū sibi contra istam uisionem
suadens ut singulis mēbris accōmodet
sua officia. s. ut pedibus ambulet super
terrā et oculis respiciat celū, dicit ergo
bastate. s. quod uidisti ad īformationē tuā
e batti a terra le calcagne. q. d. pedes qui

sunt apti nati ambulare deseruiant terreno incessui, e i vuolgi gli occhi, qui sunt positi in alto et apti nati ad videndum, alta che gira .i. movet et volvit circulariter, lo rege eterno .s. deus, co le rote magne .i. magnis speris vel revolutionibus, et hoc dicit Virgilius quia poeta portabat oculos ad terram. Et hic nota quod sub istis verbis pulcris Virgilius non vult aliud dicere, nisi ut terris istis terrenis sicut pecunia, Gula, luxuria, quantum sufficiat in substentatione vite, et sic calcas ipsa pedibus tuis tamquam vilia et prava et erige speculationem mentalem ad celum quod est eternum et immortale, ita intellectus debet querere ipsum etc.

Quale il falcon che prima i pie si
mira
Indi si volge al grido e si protende
Per lo disio del pasto che la il tira:
tal mi fecio. e tal quando si fende
La roccia per dar via a chi va suso
N'andai in fino ove il cerchiar si prende.

Hic poeta ostendit per nobilem comparationem quo statim se disposuit avide ad preceptum Virgilii. dicit ergo. Io mi feci tal qual il falcone che prima i pie se mira indi si volge al grido .s. falconerii, e se protende .i. extendit se, per lo disio del pasto che la il tira .s. ad ipsum falconerium. Et hic nota quod quantum comparatio est propria, sicut enim falco de sui natura levis ac animosus, volat in altum per rotas multas magnas, Ita poeta noster volabat alis ingenii per multos et magnos circulos alti montis, et sicut falco prius sibi respicit ad pedes, Ita nunc faciebat ipse poeta. Et sic falco levans caput se extendit audita te esse que trahit eum, ita poeta noster erigens caput, extendit se spe celi ad clamorem Virgilii, qui sicut bonus falconerius ducebat eum ad venationem, et dicit quomodo ascendit. dicit. e tal, qual falco, mandai quanto la roca .i. ripa, se fende .i. quantum scala durat per totum, per dar via a chi va suso in fino ove il cerchiar se prende, et usque ad introitum .b. circuli ubi ascendens incipit circuire sicut fit in omnibus aliis gironibus quia scala est semper recta, sed via que appellatur cornix, est semper circularis.

Omio nel quinto giro fui dis
chiuso
Vidi genti per esso che piangea
Giacendo a terra tutta volta in giuso.
Adhesit pavimento anima mea
Sentia dir loro con si alti sospiri
Che la parola apena s'intendea.

Ista est 4a pars generalis, in qua poeta describit punitionem et purgationem avarorum, in uno spiritu moderno avarissimo, et ut littera fiat clara, est notandum, quod poeta perfectissime purgat hic avaros. Fingit enim quod omnes stant plorantes resupinati cum facie ad terra, et tergo contra celum, cum manibus et pedibus ligatis. quod autem hoc figuret ipse poeta, exponit paulo infra, Ideo possum levius pertransire. Est ergo imaginandum quod volens se purgare vitium avaritie, debet in mente sua recordari, dolere et plorare dicta predicta vita. Si enim Accidia cessat a bono per pigritiam, Avarus facit omne malum per malitiam Ideo fugit celum, colit terram, ymo fodit more bufonis et manus et pedes tenet ligatos quia nemini dat nulli succurrit infelicissimus hominum. Quedam enim animalia, pro salute vite sponte abijciunt partem corporis, ut dicit plinius, sicut vulpes capta laqueo, cum dentibus amputat pedem pro evasione. Avarus vero miser animam exponit manifeste morti, pro modica pecunia acquirenda vel defendenda. Ad litteram ergo poeta dicit, Commo nel quinto giro fui dischiuso, hoc dicit quia scala est clausa inter duos parietes, sed cornix illa est aperta ab extremitate, ubi nullum habet claustrum, vidi gente per esso .i. genus avarorum, che piangea culpam suam, piangendo a terra tutta volta in giuso Et subdit quid dicebant in planctu, unde dicit, senti dir loro, avaros illud dictum prophete Adhesit pavimento anima mea, vult dicere quod omnis avarus purgans se dicit cum dolore, tota intentio et affectio mea et anime mee vacavit in vita cupiditati terrenorum instabilium. Est enim pavimentum terra indurata calcata qualis est solum ecclesiarum et dicit, cosi alti sospiri, quia profunda fuerat avaritia, che la parola apena s'intendea.

O elletti di dio li cui soffriri
E giustitia e speranza fa men duri
Drizate noi verso li altri saliri.

Se uoi uenite dal giacer sicuri
E uolete trouar la uia piu tosto
Le uostre destre si en semp̄ di fori.
Cossi prego il poeta e si risposto
Poco dinazi a noi ne fu. per chio
Nel parlar auisai laltro nascosto.
E uolsi liochi aliochi al signor mio
Onde egli massenti cō lieto ceno
Cio che chiedea la uista del disio.

hic poeta ponit petitionem uirgilii ad illos spiritus, qui captat beniuolentiā et dicit. O eletti di dio .i. pdestinati ad saluationē, li cui soffriri .i. quorū penas quas portatis, e iustitia e speranza fa men duri .i. minus grauia et tolerabiliora. duo eī alleuiant penas istorū .s. iustitia qr digne patiuntur, et spes quia spāt post satisfactionē peruenire ad feliciatatē, drizate noi uerso gli alti saliri .i. ad ascēsū alti montis, postq p uos nō potestis ascēdere. Et subdit rōnem unius illorū spirituū, qui captat beniuolentiā eo mō, quo fecerat uirg. dicit ergo, si uoi uenite dal giacer sicuri hoc dicit quia uirgilius dixerat q uolebat ascēdere, ex quo cōprehendebat q erāt sine pena, et ex spali gra faciebat istud iter, uel qr imaginabatur q fuissent ī eadē pena sed soluti et purgati, et loquitur dubitatiue quia iacens ad terram nō poterat uidere eos dicit ergo, e uolite trouar la uia piu tosto le uostre destre sian sempre di fori, moraliter loquendo nō teneatis manus subtus sicut nos fecimus, nō porigendo pauperi proximo, et ꝯr poeta ne procedat obscure, cosi prego el poeta .s. uirgilius p excellentiam esi risposto poco dinanzi a nui ab uno spū magni sacerdotis, unde dicit, p chio nel parlar auisai laltro nascosto, uult dicere q ex illis perpendit de alio spū iacente, ita q loquela erat qi latens. Et ondit quō petiuit licentiam loquendi cū eo unde dicit, e uolsi li ochi al signor mio .s. uirg. q. dicens tacite possum loqui cū isto. et ponit assensum illius dū dicit, unde egli massenti cō lieto ceno cio che chiedea la uista del disio, nam ī facie ondi desiderium meum sine loqui, et uirgilius silr solo nutu respondit, scatre loquere cū isto Papa auaro Aliter tn q cū papa Nicolao de ursinis.

Poi chio pote di me far amio seno
Trassemi soura quella creatura
Le cui parole pria notar mi feno.
Dicendo spirito ī cui piāger matura
Quel sanza al quale a dio tornar nō
possi
Sosta un poco p me tuo magior cura.
Chi fosti e p che uolte haueti i dossi
Al su mi di, e se uuoi chio timpetri
Cosa di la ondio uiuendo mossi.

hic poeta ondit quō allocutus fuit illū spm d. poi chio potea de mi far a mio seno, ex licentia dñi, quia seruus nō est sui iuris, trassemi sopra quella creatura .s. papā adrianum quē nō poterat ad me uenire, le cui parole pria notar mi feno, qn rndit uirg. dicendo cū exordio, spirito ī cui pianger planctus, matura .i. accelerat cum maturitate, quel .s. fructum pnie, senza el quale a dio tornar nō posso, quia sine depurgatiōe nō potest aīa reuerti ad celū, sosta un poco p me .i. ī fauorē meū, tua magior cura. q. d. licet plus cures de planctu q de me, rogo cessa modicū a fletu gra mei, quia si tu purgas auaritiā, et ego quero totis uiribus fugare ea a me et ab aliis. Et ꝯtio petit tria. d. di mi .i. dic michi, che fusti, hec est prima petitio, e p che hauiti uolti i dossi al su, contra celū, et 3o petit et dic michi, e se uuoi chio timpetri cosa di la ī mūdo uiuorum, ondio uiuendo mossi, qn descēdi ad īfernum per quem huc ueni, et sic uide q poeta dicit impliciter qualiter est secutus ī dicendo.

Et egli a me, per che i nri diretri
Riuolga il celo a se sarai ma pͥma
Scias q ego fui successor petri.
Intra siestri e chiauari sa dima
Vna fiumana bella, e del suo nome
Lo titol del mio sangue fa suo cima.

Hinc poeta ponit responsionem illius spūs ad quesita, qui primo rndit prime petitioi et pmittit se transiturū ad ꝯtiam bn dicit, Et egli a me sup. rndit sarai .s. paulo p p che il celo uolga i nostri dretri .i. dorsa a se, nolens q uidemus ipm, et describit

se a dignitate. d. ma prima. scias q ego fui suc cessor petri, sed no pauper ut petrus. demum describit se a nobilitate gnis. Et ad euidetia sequentis lre debes primo scire q M cc lxxiiij° Adrianus quita natione Januesis de famosa et potenti domo illoru de flisco, qui primo uocatus erat Octobonus electus ad papatum tpre Rodulfi electi ad impiu romanorum sedit i cathedra petri uno mense et viiij° di ebus, vii morte puenta, nec sacerdos ordinatus est. dicit ergo Adrianus, vna fontana bella sadima, sic dicta a flume, lauagno sadima .i. auallatur abasatur, Intra si este e chiauari que sunt due terre riperie Jan. e lo titol del mio sangue .s. illoru de flisco, fe sua cima .i. apicem siue culmen nobilitatis et potetie magne del suo nome, qr .s. dicti nobiles uocabantur comites de lauagno, de quoru gne fuerut multi nobiles uiri ualentes et precipue alius papa qui dictus est Inocetius papa q°rtus quide magnificus, destructor Federici ii et sapientissimus i utroq iure et sacra scriptura, et hui Innocentii fuit nepos iste Adrianus ex fratre qui suis exultantibus de promotioe dixit. Melius erat nobis Cardinale uiuu q papa mortuum.

Vn mese e poco piu prouai io come
Pesa il gran manto achi dal fango il
guarda
Che piume sembra tutte laltre some.

hic Adrianus ondit qualiter modica experientia cognouit importabile pondus papalis dignitatis. d. io prouai come il gra mato pesa sicut a labe Auaritie Gule luxurie que fedat uirtutes omnes ut ia dictu est i prima pte. Et hic nota q uere laboriosum est onus pontificale, si debeat bn seruari imaculatu et magis expto poterat credere Adrianus .s. sctissio pape Gregorio primo qui i multis libris et locis dolet et plorat istud grauamen, ex q ondit sarcina illa nimis molesta ee oibus qui custodiut illa illese. Ideo bn Celestinus quartus qui mortifero uale deposito cu gaudio et letitia et solicitudine repectabat nisi retractus fuisset opa bonifacii, et tn i illo priuato carcere scte dixit, et aiam feliciter deo reddidit, ubi bonifacius ifeliciter et despate uita finiuit, et ofirmat dictu suu p coparationem clara. d. che tutte laltre some sebra piume .i. quia cetera onera quatumcuq grauissima uidentur leuissima i compatione ad istud. Et hic no q uere nullu onus est par isti. Na qui supmu pontificatu adeptus est oium curas oium sarcinas i se ipm trastulit qm intrauit mare magnu cu parua nauicula que semp agitatur turbine oium uentoru, et ex libero factus seruus i magnam icidit. Oium eni lingue de eo loquuntur et lacerantur eius uita, et quicqd mali fit ubiq totu ex illo qi uno fonte maloru prouenisse dicit. Ideo bene alius papa Adrianus natione anglicus diceb at q pastor erat filis uentri contra quem olim oia menbra iuste coniurauerut, ideo iuste defecerut. na stomacus qi fiuus publicus dispensans omnia oibus alimenta subtraxit, ideo ut breuiter concluda summus pontificatus si bn geritur est summus honor. Si uo male est summu piculu aie, summu malu, summa miseria summus pudor. ergo dubiu est ex oi parte negociu. Ideo prefatus Adrianus papa quartus bn dicebat cathedra petri spinosam mantum acutissimus p totu ocertu aculeis, et tante grauitatis ut robustissimos puniat et conterat humeros, et concludebat no ne miseria dignus e qui pro tanta pugnat miseria 7c. et dicit vn mese e poco piu, qr stetit i papatu forte xl diebus. Et hic no q cu ois uita hoium sit breuis regnu est breuior, pontificatu breuissima vn maior nus multo e pontificatu q Impatoru iuenitur, quia raro aliquis uocatur ad culmen tante dignitatis nisi uel uigens i senio.

La mia couersione ome fu tarda
Ma come io fatto fui roman pastore
Cosi scopersi la uita bugiarda.
Vidi che li no si quetaua il core
Ne piu salir potiesi i quella uita
P che di questa i me sacese amore.
Fino a quel ponto misero e partita
Da dio aia fui del tutto auara
Or come uedi qui ne son punita.

hic Adrianus ondit qn et quare recognouit errorem suu. d. La mia couersion .s. ad deu ome, heu michi dano meo fo tarda qr fo contra finem. vnde dicit, ma come fatto fue roma pastore .i. papa romanus, cosi scopersi la uita bosarda, quia auaritia mendax promittit hoi sufficientiam et prestat sibi indigentiam. Et tangit cam quare detexit uita fallacem i papatu, quia uenit sibi i mentem ecce quid pertigi tot laboribus totis uiribus cunctis diebus uite tue, studens semper cupiditati ut peruenires ad istu amaru gradum. dicit ergo, uidi che li i tanta altitudine no si quetaua il core, sicut flo sperauera, ne piu potea salir i quella uita .i. no poteram peruenire

ad altiorem gradum dignitatis in uita temporali. Et hic
nota quod Adrianus facit optimam rationem, cui enim
regi uel principi tanta dignitas uel potestas:
ceteri habent regere mortalia, hic spiritualia
gubernare, alij habent preheminentiam ab homine
hic ab eterna sapientia dei, alij facultatem terre
norum, hic habet libertatem eternorum, ymo ut
dicam dampnator uiuorum simul et mortuo
rum. Nichil ergo maius est uel esse potest in
orbe christiano, licet hodie parum magni
pendatur. Ideo bene dicit: per che di questa
.s. uita eterna, pro qua hic habenda pur
gor plorando, in mi s'accese amor, et hic
subdit quale fuerit ante illud tempus
.d. fin a quel ponto, promotionis maxime
fui anima misera partita da dio. Et hic nota
quod Adrianus uerum dicit, quoniam auaritia secta
tores suos a consortio diuinitatis, et usu ce
lestis beatitudinis remouet et elongat, nec
potest auarus uoti compos, sicut accidit uni
consortij istius Adriani. Nam dominus principalis
de Flisco ditissimus clericorum impendit uicari
atum imperij a Rodulfo, ex quo depauperatus
est. Et dicit Adrianus, del tutto auara, quia
furor totalis Auaritie consistit in duobus de
tiali s. inmoderate appetit aliena et sua
tenacius seruat, sicut iste fecit diu. Et hic
nota quod a principio primitiue ecclesie olim
hec dignitas non erat inuidiosa, quia omnes
fere pontifices trahebantur ad supplicium
et martirium. Hinc uero petitur cum tanta di
ambitione ut fraudes munera et promissa
interueniant pro hac dignitate habenda, et dicit
Adrianus in hac materia, Or come uedi qui
nessun punita.

Quel chauaritia fa qui dischiara
In purgagion de l'anime converse
E nulla pena il monte ha piu a
mara.
Si come locchio nostro non si aderse
In alto fisso che ale cose terene
Cossi giustitia qui aterra il merse.
Come auaritia spense a ciascun
bene
Lo nostro amore onde operar perdesi
Cossi giustitia qui stretti ne tene.
He piedi e nele man legati e presi

E quanto fie piacer del giusto sire
Tanto staremo inmobili e distesi.

hic Adrianus respondet secunde questioni, iuxta
promissionem factam, ostendens quare stant
sub tali forma martirij. Unde dicit, quel
chauaritia fa .i. malitia auaritie, se dech
iara qui .s. in ista pena, in purgation de
le anime converse .s. ad deum quales sunt
anime auarorum ibi positorum qui habuerunt
emendationem in fine. Et hic nota quod poeta
bene fingit hoc, quod memoria et considera
tio excruciat animum penitentis auari dum reco
lit qualiter oculos non leuauit oculos ad ce
lum, sed solum tenuit fixos ad terrestria, et
manus et pedes habuit semper ligatos, non er
rogando aliquid pauperibus, non subueniendo pro
ximo, non proficiendo sibi nec alteri. Ideo
bene dicit e nulla pena il monte ha piu
amara, quia memoria talis uite perditissime
est amarissima, et loquitur yperbolice, et
declarat particularius quare stetit sic .d. Si
come locchio uostro non s'aderse in uita in alto
fisso cha le cose terrene cossi iustitia qui, in
isto circulo, a terra il merse. Unde nota quod
isti auari recte ferunt ymaginem talparum
qui semper in imo uersantur, quorum tota con
uersio in terram deprimitur, ut nichil altum
sapiant, nichil diuinum, sed nichil huma
num, nam solus homo recta facie respicere
celum cum natura cetera animalia abiecerit ad
pastum. Sic ergo peior est quem culpa maculat
eo quod non patit ipso. Et eodem modo dicit
come Auaritia spense el nostro amore
Nam auaritie frigus extinguit omnem amo
rem et omnes ardores caritatis, unde operar
perdessi omne bonum, cossi giustitia qui stret
ne tene nei piedi e nele man ligati e
presi. Et hic nota quod istud maxime tan
git ipsum pontificem qui infinitis credito
ribus est obligatus. Ideo bene Gregorius
uocauit se seruum seruorum dei quia habet redde
rationem domino omnium Ecclesiarum, ymo omnium
animarum que pereunt negligentia sua, ergo
quantumcumque qui elligitur papa sit ditissi
mus statim efficitur pauperrimus, et dicit Adrianus
e quanto sia piacer del iusto sire .i. quamdiu
placebit deo iusto domino, tanto staranno inmo
bili e sospesi sub spe.

Io m'era inginochiato, e uolea
dire
Ma come io comiciai, et el s'acorse
Solo ascoltando del mio reuerire.

Qual cagion disse i giu cosi ti torse
E io alui per vostri dignitate
Mia consciença dritta mi rimorse.

Ista est Quarta et ultima pars i qua poeta
removet unā dubitationez contra dictū s͞pz
.s. utrū dignitas tpalis finiatur morte tpa-
li. et fingit primo q͞ voluit procubere ad
pedes eius. et eū reverezi s͞m exigentiam
altissime dignitatis. Vn͞ dicit. Io mera i gino-
chiato e volea dire. ad excusatione͞ meaz
sanctissime pater parcat s͞ctas ura uiste
ignorantie mee quia nesciebā vos esse pa
paz. Vn͞ nota q͞ nulli iter christianos exhib-
etur reverentia maior. quātuscūq3 ille sit
vilissimus vel viciosissimus. quod pro
miraculo habetur a multis. hoc aūt elega-
ter tetigit hic poeta semel i civitate Vero-
ne. Nā cū ibi cenaret se cū quibusdā hono-
ratissimis viris. unus curiosus petijt. Vn͞
est vir doctissime q͞ vir sel naufragus in
trat ung͞ mare. et q͞ mulier sel' puepa
vult amplius concipere. et q͞ tot milia pau
pū nō deglutiūt paucissimos divites.
Cui prudentissimus dantes verit p͞are̅
errore̅ omnius minus itelligentibus sagacit
vitavit solutione̅. et r͞ndens potēti dixit
Adde qu̅ q͞r .s. reges. principes terre reve-
renter exobsculantur pedem filio lotas
et tonsoris cū fuerit factus papa. Et dic
q͞ Adrianus recusavit suā reverentiaz
.d. Ma come i comiciai sup͞le dicere. et
ei s'accorse del mio reverire solo ascoltan͞
bene dicit. quia Adrianus nō poterat vi-
dere ipm͞ flectētez genua. aut iclinātez
se quia tenebat oculos fixos imobiliter
ad terrā. disse qual casion et si torsi in
giu. Et ponit responsionez suaz .d. et io
alui. sup. dixi. mia conscia dritta. cū
sim fidelis devotus militantis ecclesie
mi rimorse. q͞ fuerā locutus ita nude
et i singulari. p̅ūra dignitate .s. pap-
ali. ideo nūc loquitur sibi i plurali.

Driza le gambe levati su frate
Rispuose nō errar cō servo sono
teco e coglialtri ad una potestate.
Se mai quel sacto evāgelico sono
Che dice, neq3 nubent itendesti
Ben puo veder perchio cosi ra-
giono.

Hic poeta ponit responsione̅ Adriani. qui
probat q͞ post morte̅ nec sibi nec alteri de-
beatur exhibitio reverentie. Vn͞ dicit ille Ad-
rianus. rispose o frate dricia le gambe.
elevati su nō errar. et probat q͞ nō deb-
eat ipm͞ reverezi. nūc dicit ergo sic. cōservo
teco e coglialtri ad una podestade. hec vba
sunt abstracta ab apocalipsi 19° c°. ubi cum
beatus Johānes procubuisset ad pedes unius
angeli. fuit sibi dictū vide ne feceris. cū ser
vus tuus sum et frm͞ tuorū hn͞tiū testi-
moniū yhu. deū adora. Et sic vide quomō
Adrianus adducit optiū exemplū. ex optio
sacre scripture. Si cū fas est facere talē com
parationem. dantes vir summe speculativus
potest assimilari Johāni summe cōtēplativo. q͞r
uterq3 licet diversimode i abstractione me-
tis vidit varias et mirabiles figuras. sicut
ergo Johānes procubuerat ad pedes angeli.
Ita nūc dantes ad pedes magni sacerdotis.
Et sicut angelus nō acceptavit hunc honor-
em vocans se servum cum et aliorum
christianorū. Ideo textus qui h͞t cōverso
perversus est. Et subdit Adrianus cōfirm-
ans dictū suū per aliud testimoniū sacre
scripture. ben poi veder p chio cosi ragio
no se mai intendesti quello novo evange-
lico sono Mathey 22° capitulo che dice
i resurrectione neq3 nubent neq3 nubētur
et sic ei r͞ndit christus cū facta esset sibi
de quō de muliere. que plures h͞uit viros
cuius debet esse i resurrectione. ex quibus
patet q͞ dignitas tpalis evanescat p morte̅.

Vatene omai nō vo ch̅ piu taresti
Che la tua stācia mio p̄gar di sagia
Col qual maturo cio che tu dicesti.
Nepote ho io di la cha nome alagia
Buona da se pur ch̅ la n͞ra casa
Nō faza lei p exemplo malvagia.
E q͞sta sola di la me rimasa.

Hic ultimo Adrianus licentiat poetaz d͞ns
vatene omai. quia habes plura videre de
c͞ma uberrima avarorū. et habeo redire
ego ad solitū planctū. Vn͞ dicit. nō vo che
piu taresti. quia satis stetisti mecū. che
la tua stancia mio pregar di sagia .i. q͞r
tua mora iterrūpit planctuz meū. col
qual maturo .i. accelero. cio che tu dicesti
paulo sup͞ra .s. penitentiaz. Et q͞n Adrianus r͞n
det 3e peticiōi. quia eū petiverat supra
si volebat eū facere aliud i mūdo r͞ndet
Adrianus. nepote ho io di la .s. i tuscia

ĩ uale macre, cha nome alagia. Jsta neptis
pape Adriani fuit uxor marchionis marcelli
malespine, quia multũ honorauit eũ tẽpore
sui exilij, ut alibi dictũ est, et ista dña mirũ
cõplacuit tunc danti. Unde quidã uolunt q
poeta loquatur de ea ĩfra capᵒ xxiiijᵒ, ubi dᵗ
q una mulier faciet sibi placere ciuitatem
Lucanã, sed nõ credo. Et dicit Adrianus
bona da si, quia naturaliter pudica et hõesta
pur che la nostra casa nõ faccia lei p exẽplo
maluasia .i. lubricã et pudicã. Et uide q
iste sacerdos loquitur honeste et caute, dicit
ei q neptis est bona, nisi imitetur exemplũ
aliarũ de domo sua, p hoc ei dat ĩtelligi caute
q multe mulieres illorũ de flisco, fuerunt
nobiles meretrices, qualis si fama nõ mentitᵘʳ
fuit uxor petri de russis de parma, strenuis-
simi militis, quid dicã ysabella uxor dñi lu-
chini potentissimi et iustissimi tirãni ĩ Lom-
bardia. Et dᵗ Adrianus, E questa sola di la
me rimasa, ĩ qua sperare possum, quia
illi de domo mea sunt dediti auaritie, sicut
ego fui, tũ quia ianuensis, tũ qr sacerdos.
Ideo rogo te, recomenda me sibi et bonis
opibus suis :-

C Ontra miglior uoler,
uoler mal pugna
Onde contral piacer
mio per piacerli
Trassi dela aqua nõ sacia la spugna.
Mossemi il duca mio si mosse p li
Luoghi spediti pur longo la roccia
Come si ua p muri stretto a merli.
Che la gente che fonde agocia agocia
P li ochi el mal ch tutto il mõdo oc
cupa
Dala altra pte ĩ fuor tropo sa proccia.

Postq̃ ĩ pcedenti caplᵒ, poeta noster tracta-
uit et determinauit de qñali pena et pur-
gatione auarorũ. Hunc cõnter ĩ pñti xxᵒ
capitulo, docet uitare et fugere illud cõe
malũ hũani gñis, duplici uia .s. cõsiderãdo
bonos effectus largitatis et uoluntarie paupertatis
et effectus prauos Auaritie et cupiditatis. Et
istud capitulũ ĩ quo autor hostiliter ĩsurgit
õ auaritiã ĩfestis armis, uidetur diuidẽdũ
ĩ quatuor partes qñales. Jn pria quarũ poeᵃ
detestatur auaritiã et cõmendat liberalitatẽ.
Jn 2ᵃ ĩtroducit, unũ nobilẽ spm auarũ, et
pñcipẽ multorũ auarorũ qui recenset maqᵃ
mala et mittenda per successores suos, im-
pellente auaritia ibi, o aũa. Jn 3ᵃ dictus spũs
trãsacurrit enormia peccata miserorũ aua-
rorum, mira breuitate ibi, io cheio dicea.
Jn qᵃ et ultia, quoddã mirabile quod emer-
sit ibi, nõ crauan. Ad pᵐ ueniens dico q
poeta noster detestatur auaritiã cũ cõmẽ-
datione largitatis, sed pᵒ pmittit ad conti-
nuationem et uult breuiter dicere q recess-
sit ab illo spũ, quus nõ contentus quia af-
fectabat loqui tũ eo. sed nõ potuit. dicit
ergo uoler .s. bonũ quale erat meũ, mal
pugna .s. ĩiuste et ĩdebite, contra miglior
uoler, quale erat uelle illius Adrianiᶜ. poeᵃ
enĩ adhuc uolebat loqui cũ illo aliquo nõ
tñ neccãa sed accõmoda ad suã mãz. Et
Adrianus uolebat reuerti ad maturãdum
pniãz, quã nimis tardauerat ĩ uita, Jdeo dᵗ
Onde contral piacer mio p piacerli, qr licẽ-
tiauerat me, trassi de laqua .i. hausi de
fonte suo de doctrina sua, quia optime
porauerat contra auaritiã, nõ sacia la spugᵃ
.i. nõ crite saniata spongia .q.d. nõdũ cõtẽ-
tato aĩo meo sitibũdo, ideo ne perderem
tempus, mossemi al duca mio qr pcede-
rat me, se mosse p li ochi expediti .i. per
loca uacua, nõ occupata ab illis spũbus
iacentibus, pur longo la roccia .i. prope
ripã montis .q.d. cepimus ire per unã
uiã artã, que est media ĩter montẽ et aua-
ros ãĩ's como se ua p muri stretti a merli
ne homo faciliter cadat. Et assignat cãz
talis uie, quia auari occupabantᵘʳ partem
exteriorem. Unde dicit che la gente .s. secta
auarorũ optima, che fonde .i. emittit et
expellit, agocia agocia .s. plorãdo et lacri-
mando ĩ purgationẽ lacrimarũ ĩutiliũ
quas alias fecerat. Auaritia enĩ ut ait Euri-
pides satis habet ĩ se penarũ multũ lacri-
marũ et laborũ exigit et tã miserẽ aua-
rus, ut quicqd nõ acquiritur dãnũ putet
il mal .s. crimen auaritie, che tutto el
mondo occupa, nullũ enĩ uitiũ inter oĩa
quid ĩpellat hoĩem ad plura et maiora
mala, homo enĩ natus nudus plurimis ĩ-
digens, uidens q pro denario quasi omnia
neccĩa haberi possint faciliter inclinatur
ad omnia per que possit illũ habere, tro-
po sa procia ĩ fuor da laltra parte idest
nimis adheret extremitati uie contra mon-
tem qr auarus semper tenet extremum
quod uitare querunt isti poete, ideo ad-

adherebunt monti uirtutis.

Maledicta sie tu antica lupa
Che piu che tutte laltre beste hai preda
Per lo tuo fame senza fine cupa.
O ciel nel cui girar par ch si creda
Le condition di qua giu trasmutarsi
Quando uerra per cui questa discedda.

Hic poeta considerans quale nocumentum auaritie amaricato animo exclamat contra eam dicens. Maledicta sie tu antica lupa, sic appellat eam inferni capitulo primo et alibi sepe, che piu che tutte laltre beste, quam leo uel leopardus, hai preda, quia plures homines capis uiolentia tua. Auaritia enim parruit terras et maria iter latronum et piratarum insidias armauit manus hominum ad insidias texuit fraudes, uenena confecit, testa falsauit, fenora inuenit, mendacia finxit curas mordaces semper accumulauit. Et cum uideatur querere commoda nostra, omnia inuenit incommoda. Et dicit per la tua fama sencia fine cupa .i. profundam uoracem. Auarus enim fit continuo indigentior crescente fame mentis, que non potest expleri sicut fames corporis finaliter saciatur. Et implorat poeta uix auxilium contra tam uiolentam bestiam .s. came forte qui exterminet eam. Unde apostrophat ad celum et dicit, O ciel nel cui girar par che se crede la condition di qua giu trasmutarsi, quia uidemus secundum modum et influentiam superiorum corporum trasmutari regna et imperia mundi, quando uerra, ille ueltrus, per cui questa disceda .i. recedat de mundo de quo iam dixi quod erit expulsurus de uilla in uillam. q. d. quando esset tempus quod ueltrus reponeret lupum in infernum, quia auaritia potens penetrauit in uiscera terre, et quasi peruenit ad inferos ut inueniret diuitias quas natura prouida bene celauerat materiam omnium malorum.

Noi andauam coi passi lenti e scarsi
E io attento alombre chio sentia
Pietosamente piangere e lagnarsi.
E per uentura udi. dolce maria
Dinanci a noi chiamar cossi nel
pianto
Come fa donna che in partorir sia.
E seguitar pouera fosti tanto
Quando ueder si puo per quel hospitio
Doue sponesti il tuo portato santo.

Hinc poeta damnata auaritia, intendit commendare uoluntariam paupertatem et largitatem sic, et primo tangit suam auiditatem contra hoc dicens. Noi andauan coi passi lenti e scarsi, per illam uiam angustam, cuius contrarium faciebat in circulo precedenti quia accidiosi sunt in continuo cursu. Auari uero non mouentur. Et io attento alombre chio sentia piatosamente piangere e lagnarse, ubi ipsi solebant in uita plorare et conqueri, quia parum uel nichil habebant. Et subdit quid dicebant in planctu, quia decantabant sanctam paupertatem marie unde dicit e per uentura udi chiamar nel pianto dinanci a nuy dolce maria. hic qui clamabat erat spiritus ugonis capete ut patebit paulo post. qualis. cossi como fa donna che in partoriri sia. Et hic nota quod comparatio sit propria, licet enim mulier puerpera sit in maxima pressura, tamen cum gaudio expectat exonerari et habere fructum magnum. Ita anima auara licet sit hic in amarissima pena tamen expectat cum spe certa alleuiari et obtinere fructum beatitudinis. Mulier etiam naturaliter est auara et prona ad lacrimas sicut umbre istorum. e seguitar supple audiui pouera fosti tanto quanto ueder si po per quel hospitio .s. presepium ut dicitur luce 2° capitulo. doue sponesti il tuo portato sancto quia quem totus mundus capere non poterat tuo gremio contulisti.

Sequentemente intesi o buon fabricio
Con pouerta uolesti anzi uirtute
Che gran richeza posseder con uicio.

Hic poeta adducit aliud exemplum sobrie paupertatis in uiro pagano, quia poterat quis dicere non potest omnis homo pati incommoda paupertatis sicut maria. Et ad intelligentiam huius littere est sciendum quod fabricius fuit consul romanus qui bellum gessit contra pyrrum regem ut dicitur 6° capitulo paradisi quo tempore fuit Curius ualentior eo et tamen maior mentio et commendatio fit de fabricio ratione maioris paupertatis sicut ergo scribit Iulius Higinus libro 6° de uita et moribus uirorum illustrium duo legati samnitum uenerunt ad gayum licinium memorantes multas et magnas res quas bene et beniuole fecerat samnitibus post datam pacem offerentes dono grandem pecuniam et orantes ut reciperet quoniam multa deficerent ad necessitatem uictus et claritatem sue domus. Nichil enim splendidum et paratum erat pro amplitudine hominis et dignitate uirtutis. fabricius uero deduxit amplas manus ab auribus ad

oculos, demum ad nares, ad os, ad gulam, demum ad ventrem et inferiora. Et legatis in hec verba respondit dux omnibus his membris que tetigi potero resistere et imperare tamen, nichil omnino deficiat, in vobis reservate pecuniam necessariam viris usibus nec eam quibus non est necessaria aut grata ingeratis. Romani siquidem non curant habere aurum sed imperare volunt habentibus aurum. Idem Fabricius compulit Pyrrum ad romanorum amicitiam appetendam remisso medico, qui promittebat Pyrrum venenare. Ideo bene dicit Seneca Sumnius fuit auro non vinci veneno non vince. multa occurrunt dicenda que relicto brevitati, dicit ergo poeta sequentemente intellexi illum spiritum dicere, o bon Fabricio, quem Boetius vocat fidelem, volesti nanti possidere virtute con poverta, cha gran richeza con vitio. Unde Claudianus contentus honesto, Fabricius parvo spernebat munera regum.

Queste parole meran si piaciute
Chio mi trassi oltra per haver conteza
Di quel spirito onde parean venute.
Esso parlava ancor dela largheza
Che fece Nicolo ale pulcelle
Per condur ad honor lor giovineza.

Hic poeta adducit exemplum nobilis largitatis sub verbis brevibus et claris, quoniam beatus Nicolaus mortuis parentibus volens sua bona pauperibus erogare, dum quidam nobilis tres filias adultas urgente inopia vellet questum facere, pro substentatione vite occulte de nocte proiecit per fenestram massam auri involutam panno ex quo primogenita maritata est, post tempus iterato et tertio simile fecit, ex quo relique nupserunt, et tandem cognitus est a patre virginum dicit ergo poeta quod factus avidus ad verba illius spiritus fecit se proximiorem illi unde dicit queste parole, dicta de vera paupertate Marie et Fabricij, meram si piacute, quia et ego pauper eram et liberalis considerata facultate, chio mi trassi oltra per haver conteza i. familiaritatem et noticiam di quello spirito onde parean venute, quem non poteram videre, quia habebat os ad terram et ecce quid ulterius audivi, esso s. vogo parlava ancor dela larghezia, vere hec liberalitas digna fuit tam egregio spiritu. Nicolaus enim gemma sacerdotum ante sanctificatus quam natus ut ait Policratus, che fece Nicolo, consonum nomen. Nicolaus enim victoria laus vel gloria interpretatur, ale pulcelle, tribus virginibus, per condur ad honor lor giovineza, non ut potiretur eis.

O Anima che tanto ben favelle
Dimmi chi fosti dissio, e per che sola
Tu queste degne lode rinovelle.
Non fie senza merce la tuo parola
Sio ritorno a compier lo camin corto
Di quella vita chal termine vola.

Ista est 2a pars generalis huius capituli, in qua poeta introducit prefatum spiritum ad colloquium secum, qui multa mala commemorat sui et suorum facta per avaritiam, dicit ergo dissi s. ego Dantes exordiendo, o anima che tanto ben favelli de paupertate et largitate contra avaritiam, dimmi chi fosti in prima vita, perche sola in tanta multitudine avarorum tu rinovelli i. renovas, queste degne lode, et sic petit duo, et ut facilius consequatur id quod petit promittit sibi premium dicens, non sia senza merce la tuo parola, quia licet dimittas modicam plantam et cantum propter me rogabo deum pro te, vel dabo tibi famam unde dicit. Sio torno a compir lo camin corto i. revertar ad mundum ad pagendum illud modicum vite quod michi restat, quod est brevissimum, licet videatur longum, ideo dicit di quella vita s. temporali, chal termine vola i. ad mortem citissime currit.

Et egli io ti diro, non per conforto
Chio attenda di la, ma per che tanta
Gratia in te luce prima che sie morto.
Jo fui radice de la mala pianta
Che la terra christiana tutta aduggia
Si che buon frutto rado se ne schianta.

Hic poeta ponit responsionem illius anime ad satisfactionem quorum poeta iuste movetur ad dannandam istam stirpem, est primo considerandum quod sicut in quibusdam cronicis memorie traditum reperitur ex progenie generosa clarissimi Karoli magni Multi reges regnaverunt in Gallia per secula multa. Sed cum tandem remansisset in regno ex Lodovico rege solum quidam pupillus non idoneus regno propter imbecillitatem etatis Ugo

cognominatus Cappeta magnus regis senescalcus
in cuius manibus rex premortuus reliquerat ha-
benas regni captus ceca cupiditate regn-
andi pueri facta fuerunt, et sic dolo malo
peruenit ad sceptrum. Alij tamen scribunt quod Vgo
defuncto Lodouico quinto sine liberis, Fran-
cis transferre uolentibus regnum ad Karo-
lum ducem Lotheringie patruum ipsius Lodo-
uici, usurpauit regnum, et Karolum cum filijs
mori fecit. Alij tamen colorant istud factum,
et poeta noster honestius loquitur de hac
re subticens infamem modum promotionis
Vgonis, et dicit tantum quod Vgo suffragio for-
tune et fauore ciuium ascendit culmen
tanti regni, ex macellaria patris taberna.
Cuius descendentes longo ordine succes-
serunt quorum aliqui per auaritiam et ambi-
tionem multa mala fecerunt, de quibus
poeta quedam pauca breuiter attingat. Ad
litteram ergo primo dicit poeta quod ille exacu-
it mercedem sibi promissam unde dicit,
Et egli. scilicet Vgo rndit, io dico .scilicet quas fecerim
non per conforto chio attenda di la .i. expectem
in mundo, quia non curo de fama, uel quia
sunt omino dati auaritie, ma per che tanta
gratia in te luce pria che sia morto. Nullus
enim uiuens unquam habuit tantam gratiam, dico quod
Io fuy radice de la mala pianta .i. arboris
et parentele francie, che aduggia .i. adum-
brat nocue sicut arbor habas, La terra
christiana, quia domus francie offendit
totam christianitatem qr damnatur. Vnde dicit
siche bon frutto radde sine schianta .i.
bona operatio raro oritur a stirpe ista. Et
tamen aliqui fuerunt reges illustres de linea
ista, sicut Lodouicus sanctus et Karolus fra-
ter eius. Et domus hec usque ad tempora ista est
potentissima in nostro occidente, sic rex fran-
cie, rex nauarie, rex Vngarie, regina
Appulie.

Ma se doaggio lilla, quanto ebrugia
Potesser tosto ne saria uendetta
E io la chegio alui che tuto giudica.

hic Vgo probato quod dixit per regem contem-
pnatem. nam philippus pulcer pessimus
regum francie, ut dicetur paulo post anno
domini MccLxxxxvijo, inuasit Comitatum flan-
drie, et cepit brugiam, Lillam et gayam
et alias terras uastauit, et anno Mccco
cum comes flandrie, cum duobus filijs ue-
nisset ad eum, Rex fecit eos carcerari, et
abstulit eis comitatum fladrie: sed post
biennium, secuta est uindicta quam Vgo hic
orauit, quia fladrenses facti rebelles
fecerunt magnam stragem de exercitu
ipsius regis, dicit ergo Vgo, ma se doagio
quanto ebrugia e lilla potesser tosto ne
seria uendetta, uindicta ista iam erat facta
quando poeta scripsit, sed respicit ad tempus
sue uisionis, quando fingit se ista audisse ab
Vgone, et dicit, e io la chegio alui .scilicet deo
che tutto giudica .i. iudicat quia iustus
iudex uindictam faciat de eo cum iniustitia, uel
respicit ad mortem philipi ut dicit alibi.

Chiamato fu di la Vgho ciapetta
Di me son nati i philipi e loisi
per chi nouella mente e francia retta.
Figlio fu io dun bechaio di parisi
Quando li regi antichi uener meno
Tutti fuor chimo reduto in panni bisi.
Trouami stretto ne le mani il freno
Del gouerno del regno e tanta possa
Di nuouo acquisto e si damici pieno,
Che ala corona uedoua promossa
La testa di mio figlio fu dal quale
Cominciar di costoro le sacrate ossa.

hic Vgo manifestat se et suos a nomine dicens,
chiamato fu di la .scilicet in mundo mortalium
Vgo zapetta Vgo prefatus cognomento capeti
siue capucij dictus est, quia pueris ipse
puer capucia ludo auferre solebat, cum quo
Robertus filius regnauit .xj annis, et post
obitum patris annis triginta quatuor, ut quidam
plus litatus, E di me son nati i philipi e i
Loysi, quia plures de linea sua fuerunt re-
ges philippi et Lodoyci. Hac de ista genea-
logia 3a Vgonis fuerunt multi philipi, sicut
philipus primus, philipus secundus, philipus
tertius potentissimus uictoriosus philipus
quartus dictus nasellus, philipus quintus,
philipus sextus, et philipus septimus, qui
ut credo dictus est pulcer, de quo tanta
mala hic dicit. Multi lodouici fuerunt de
stirpe karoli magni que defecit in Lodouico
quinto, postea de stirpe Vgonis fuerunt alij
.scilicet Lodouicus grossus, Lodouicus septimus,
Lodouicus viijus qui fuit pater lodouici sancti
Et dicit per cui nouellamente francia e retta
francia est prouincia parua, que est in gal-
lia que multas alias prouintias habet subiectas
sicut prouintiam burgundiam, Normandiam
picardiam, Aquitaniam Vasconiam etc. deinde
describit se ab origine sua. dicens Figliolo fu io

dim bechar di parisi. Et hic nō q̄ aliqui dicit q̄ iste fuit nobilissimus miles de Normādia. alij q̄ fuit dux Auerlanieñ. Sed dantes curiosissimus inuestigatorū rerū memorādarū, cū esset pcursus gratia studij repit q̄ iste vgo de rei ueritate filius carnificis fuerat. Ideo reputat fictū quicqd aliter dicatur ad colorandum uilitatem originis, sicut multi faciunt, et tāgit tempus. q.d. quando i regi antichi, descendētes a karolo magno, uener meno. hoc aūt fuit āno dñi ÷viij^c^. lxxxvij^o^. tutti fuor chuno renduto i pāni bigi, dicit aliqui q̄ hic erat frater minor quod ē impossibile, qr nūdū erat ordo minorū, sed erat monacus cū pānis uilibus grisis, Et eo tempore dicit vgo trouāi stretto ne le mani el freno del gouerno del regno .s. francie e tanta possa de nouo acquisto qr erat pecuniosus et diues nimis, e si damici pieno, Iste vgo zappeta recte fecit sicut tarquinus priscus qui natus patre merchatore de chorintho sua prouidentia et opulentia peruenit ad regnū romanū dicit ergo, che la corona uedoua .i. uacante, la testa de mio figliolo fe promossa .s. Robertus. vgo eīz ut quidā scripserunt noluit coronari. Audiuerat eī q̄ sui regnaturi erant i septima generatione, et dicit, del qual primo rege, le sacrate osse, quia i. unguntur et consecrantur reges de costoro .s. philiporū et Lodouicorū comīciar.

Mentre che la gran dote prouēzale
Al sangue mio nō tolse la uergogna
Poco ualia ma pur nō facia male.
Li icomīcao cō forza e cō mēzogna
La suo rapina e poscia p amenda
Ponti e normādia prese e guascogna.

hic vgo icapit narrare mala suorū facta p auaritiam, et primo tangit magnā occupationem quā fecerūt auare. Ad quod est sciendū q̄ lodouicus qui postea fuit sāctus, et karolus frater eius, qui fuit postea rex sicilie, hūerunt i uxores duas filias Raymundi berengerij de tholosa, et sub nomine et colore dotiū usurpauerunt totā prouīciā narbonēsem. Ille ultra rodanū iste citra, sicut dicitur plenius paradisi c^o^ vj^o^. modusqz ad istud tempus descēdētes vgonis erant aliqualiter auari, sed nō ita usurparent alienū iniuste, dicit ergo i lra poco ualia .i. parū erāt ualentes et uitiosi ma pur non facea male, per auaritiā uiolentiam et fraudulentiā, mentre che le gran dotte prouenzale uere magnā. Nā plinius uere cōmendat istā prouīciā, nō tolse la uergogna al sangue mio nō itelligas ut quidā flo sanguīe exponūt q̄ domus ista nō esset potens an istā dotē. Sed uult dicē q̄ ante istud factū, ista domus hēbat unā uerecondiā, quia dicebatur de obscuritate et ignobilitate originis sz post istud factū ceperūt hoīes dicere de auaritia et iniustitia i uerecūdiā istorū, Ita q̄ maior uerecūdia et ifamia abstulit p̄mā, Ita q̄ amplius nō dicebatur de marcellario, q̄ aūt ista sit itentio poete, declarat littera sequens dū subdit, li comīcao, ab illa dote et pda magna la sua rapina cō forza e cō menzogna, quia cepit tūc primo rapere uiolenter et fraudulenter e poscia parimi et fraude, prese ponti .i. comitatū pōti e normādia e guascogna, et dicit per amenda, loquitur yronice. q.d. ad emendationē prime rapine facte de prouīcia fecerunt aliam de alijs prouīciis.

Karlo uēne i ytalia e p amenda
Victima fe di Coradino e poi
Ripinse al ciel Tomaso p amēda.

hic dictus vgo dānat duas uiolentias factas crudeliter per Carolū pdictū. Ad cognitionē prime debes scire q̄ Coradinus debellatus i campo consilio et arte senis Alardi, ut plene dictū est iferni capitulo xxviij^o^, fugiens peruenit cū quibusdā proceribus ad plagiā Rome, ad Castellū dictū Asturi, ubi armata subito scapha tendebat i siciliā, que rebellabat karolo, sed captus a quodā Johāne de frigepanibus de Ro^a^ pntatus fuit karolo. karolus p^o^ aliquot menses deliberate et consulte i foro neapoli, fecit decollari ipm Coradinū et ducē Austrie cū multis baronibus et comitibus quorū corpora uetuit sepeliri i sacro, dicit ergo Carlo. s. uetus primus uictor Manfredi, uēne i italia uocatus ab eccl̄a, E fe uictima .i. sacrificiū de coradino quia ipm inocentē uelut agnū imolauit, p amenda, loquitur yronice .q.d. ad emendationē occupationis prouīcie mactauit inhumane Coradinū. Et hic nō lector q̄ ualde miror de quibusdā qui arguūt poetam dicentes q̄ iniuste ifamat iustū regē. Sed nō culpat i eo nō culpāda, nō ne etiā ipm posuit gloriose iter reges et principes christianos tanq pugilē ecclesie, sed certe hunc actū dānauerunt oīs sapientes et aīa karoli. Nā robertus filius comitis flandrie gener ipius karoli transfixit mucrone ipm iudicem, qui tulerat talem sīmā sententiā.

Hō ne hic karolum.

Nō ne hic karolum impunitū tulit Guidonē
de montforte qui īterfecat consāguineū regis
Anglie ī gremio dei: Nō ne cōdēnauit ad per-
petuū carcerē dnū henricum frēm regis hys-
panie cōsanguineū suū quē tn̄ fecerat sibi
hostem p auaritiā cū nollet sibi reddere ma
gnā pecuniā quā hūerat mutuo ab eo. et
ꝓhibuit ne ille obtineret Sardiniā ab Ec
clesia. demū tangit aliā uiolentiā enormē
Ad cuius itelligētiā debes scire qꝫ karolus
pdictus hūit suspectū Thomā de aquino
uel quia offenderat cōites consāguineos eius
uel quia Thomas iturus ad cōcilium generale
ī gallia lugdunū habuerat dicere qꝫ non
tacerent oppressiones regnicolarū timens sibi
ab illo fecit eū ueneꝯrat ī uia p quēdam
phm̄ familiarem suū q mortuus ē apud ab
batiā fosse noue ī regno dicit ergo e poy
ille karolus ripinse Tomaso al ciel qr uir
sanctus redimit ad celū unde uenerat pamen
Loqtur yronice. q. d. ad emendationē prime
uictime quā fecerat gladio Jmolauit aliā iu
uenē doctorē ueneno sed iusto iudicio kar
olus ante mortē hūit multa aduersa qr cū
elatus successit magnarū uictoriarū sperret
maiores uidit rebellionē sicilie et captiuita
tem filij sui qui poterat iterfici ī uindictā
Coradini si hostis uoluisset abuti uictoria
Et mortuus ē cū dolore filio adhuc carcera
to.

Tempo uegio nō molto depo ācor
Che trage un altro karlo fuor di
 francia
P far cognoscer meglio ese e suoi.
Senzarme nesce solo e cō la lācia
Cola qual chiostro guida e quella
 ponta
Si cha fiorenza fa scopiar la pancia.
Quidi nō terra ma peccato e onta
Guadagnaro p se tāto piu graue
Quanto piu leue simil dāno cōta.

Hic ugo ualde detestatur uilē Auaritiā al
terius karoli. Jste karolus deualos cogn
oīatus sine terra frater philippi pulcri
uocatus ī Jtaliā p Bonifaciū sub noīe pon
tificandi florētiā summe disturbauit ut ple
ne scriptū est īferni capº. vjº. demū armata
magna classe āp̄ Neapolim cū Roberto filio
karoli secūdi juit contra siciliā. Sed ī breui
facta silata et īfami pace reuersus est ī fran
ciā perdita magna parte sue gentis Jdeo
bn̄ improprū dictū est. karolus uenit in
Tusciā pro pace et reliquit sibi bellū et juit
ī Siciliā pro bello et reportauit īde igno
miniosā pacē dicit ergo Tempo uegio non
molto de po ancor qr p ānū fuit postea
factum che trage unaltro karlo for di frā
cia qr dicta est a francone duce uel a fero
citate sm̄ Jsidorū per far cognoscer meglio
se e i soi quia semper p auaritiā nimis
delinquerūt quod cōtinuo declarat cū dic
senza arme nesce solo qr sub titulo pacifi
candi exiuit a francia et nō ē usus a ptis
uiribus more gallorū sed pfida proditione
bn̄ dicit e cō la lancia co la qual giostro
giuda et uidetur optima comparatio qr
sicut Judas prodidit xpm pro pecunia ita iste
cōruptus pecunia prodidit Bonifaciū qui uoca
uerat eū unde dicit e ponta quella .i. im
pigit illā lanceā siche fiorenza fa schiopar
la pancia et est proprijssima cōparatio
quia eo tempore florentia erat ualde cor
pulenta plena quibus īflata superbia. Et iste
karolus fadit eā p uentrē ita qꝫ fecit inde
exire intestina uitalia sed precipuos ciues de
quorū nūo fuit pcelarus iste poeta ideo bn̄
soluit sibi hic. Vn̄ ad exagerandū factū dicit
quīdi ex ista proditione nō guadegnera
terra per se quia si uolebat fallere fidem
debebat capere sibi illā florētissimā terrā
et nō curtio de donatis ma peccato e onta
qr deū et multos hoīes offendit et dicit
tanto piu graue .s. peccatū quāto conta .i.
reputat eē simil dāno .i. sicilie piu leue
.s. peccatum.

Laltro che gia usci preso di naue
Vegio uender suo figlia e pategiarne
Come fāno i corsar de laltre schiaue.
O auaricia che puoi tu piu farne
Poscia chai il mio sangue ate si tratto
Che nō si cura dela propia carne.

Hic ugo tangit temeritatē et uilitatē alterius
karoli Junioris qui fuit pgenitus karoli
primi. Vn̄ uocatur karolus scūs. Et ad dec
larationē littere ē sciendū qꝫ dū karolus
pater iussisset ī prouinciā ad armādā classem
p recuperanda sicilia rebelli. Rogerius delori
Amiraglius regis petri potentissimus et pitissi
mus et uictoriosissimus ī bello nauali cum
magna classe uenit sup̄ Neapolim cōtra portū
sagittādo cōtra ciuitatē et exprobrādo ut eliceret

karolū principem ad pugnā, p̄placebat eā
tāq̄ uigilantissimus dux, q̄ rex karolus cū
magna classe rediens de prouīcia. Jam
erat ī mari pisano, sicut ergo petebat et
optabat. Juuenis improuidus et calidus
cū proceribus et oī militia, ascendēs na
uē exiuit cōtra Rogeriū. Rogerius saga
cissimus mandauit suis q̄ nō intenderent
ad persecutionem fugientiū, sed solū ad
galeam ubi erat regale signū, quo facto
primo cōgressu belli multis nauibꝫ iuue
nis fugientibus ipse cū suis proceribus sub
tilibus nauali certamine tā faciliter q̄ ce
leriter debellatus et captus est cū nouē na
uibus longis et ductus messanā ī siciliā
ubi plusq̄ ducenti ex suis nobilibus glad
io necati sunt ī uīdictā Coradini, ipso
Carolo cū paucis socijs reseruato. hac uic
toria potitus est Rogerius āno dn̄i Mcc°
lxxxiiij° die sequēti karolus pat̄ appli
cuit gaietā, qui accepto sinistro rumore
filij accensus ira, dixit uellē ipm̄ esse
mortuū, qr̄ nō seruauit p̄ceptū meū. mā
dauerat eī pater filio, ut nullo mō cō
mitteret se pugne marine uł terestri ī
absētia sua. demū karolus mortuo patre
cōcordans cū rege Aragonū, reuersus ē
ī regnū suū, et tradidit filiā Azoni 3° mar
chioni Estēn facta sibi donatione propter
nuptias. Hunc ad lr̄am dicit ugo, ueggio
laltro .s. karolū claudiū, che già uscito p̄so
di naue, et certe fuisset occisus nisi pro
hibuisset regina constantia, uender sua
figlia, quā tradidit uiro pecuniā, e pateggiar
ne' como fanno i corsari de laltre schiaue
quas uendunt pro certo precio. sed quid
dixisset poeta noster q̄ Johānes rex frāce
captus ab ānglicis diebus nr̄is uendidit filiā
suā dn̄o dn̄o Galeacio tirāno de M'o.
Ex hoc ugo dolore intrinseco tactus excla
mat ꝯ auaritiā potentissimā. d. O auaritia
regina uitiorū, che potu pui farne. q. d.
nil' maius, poscia chel mio sangue ha si
tratto che nō si cura de la propria carne,
Et hic nota q̄ iste maxime dolet de aua
ritia istius karoli, quia fuit ualde liber
alis īter reges sui temporis, sed certe amor
pecunie uīcit amorem naturalem, et res īpos
sibiles facit possibiles. Vn̄ īfelix ī quo aua
ritia finxit suas radices, paciscere/tur cū
quocūq̄ quota parte uite sue si posset
uendere alteri tempus sibi datū a nā.

Perche me paia il mal futuro el fatto
Veggio ī alagna intrar la fior daliso
E nel uicario suo xp̄o esser catto.

Veggiolo unaltra uolta esser deriso
Veggio rinouelar la aceto el fele
E tra uiui ladroni esser anciso.

hic ugo amare cōmemorat facinus ipiū
quod p̄grauat ceteris. Ad cuius intelligētiā
est utile scire q̄ philipus rex francie pul
cer cōceperat īdignationē cōtra Boīfatiū
viij. q̄ promiserat facere karolū de ual
los fratrē suū Impatorē Romanorū, qn̄
uenit pro paciario ī Tusciā, sed nichil ser
uauerat q̄ audito q̄ ualenter se habuerit
uno eodem āno confirmauerat Albertū
ducem Austrie. Jdeo filippus īdignatus
tenebat et honorabat Stephanū de co
lūna inimicū eius et beneficia cōferebat
ī francia pro uoto suo, pp̄ quod boīfaci9
magnanimus et alti cordis factus est palā
sibi īfestus, et ad iustificandā cām suā
fecit citari prelatos francie, ad cōciliū
et filippū prohibentem et cōtumaciter
recusantem se subditū eccl'e tp̄alit' ex
cōicauit. filippus obtinēs multa crimīā
bonifacio dicebat ipm̄ fore deponēdum
sic, hic inde accenso igne irarū et dis
cordiarū alter ī alterius p̄nitiē cōiurabat.
Boīfacius irritabat flādrēses ꝯ regē et
Albertū ellectū ī italiā īuitabat. filippus
peiora meditans de cōsilio Stephani
misit quēdā legatū ī tusciā, cū musato
francesco milite florētino, qui ueniētes
ī cōtatū florentie ad stagiā castellū dn̄i
musati dis simulabat sagaciter agere de bo
no pacis, et clādestine cū magnis pecuniis
et donis corruptis multis p̄ab' ordinaue
rūt capere boīfaciū ī p̄ria, ubi stans īte
pidus nichil tale sentiebat, quo facto sar
ra de colūna cū ccc. equitibus et m'tis
aliis et mercenarijs peditibus sub uexillo
regis imo mane intrauit Anagniā cū cla
more et īgratus populus secutus ē insigna
regalia erexit et papale palaciū. boīfaci
us audito tumultu oīū auxilio destitutus
tāq̄ magnanimus dixit secū, ex quo debeo
mori p̄ proditionē ut xp̄us moriar ut
uicarius xp̄i. Et cōtin° assumpto habitu ponti
ficali cū clauibus ascendit papalē sedē.
Sarra cū suis uolente deo ut scā dignitas
seruaretur intacta nō īijceret manus in
eū, sed illū solis uerbis lacessitū sub ho
nesta custodia reliquentes cōuersi sunt
ad rapiendū thesaurū. Post tertiā diē
pplus anagnie recognoscens errorem
suū ruens ī arma duce luca de flischo
cardinali expulit sarrā cū cōplicibus. Boī
facius liberatus tertia die more christi
nō potuit letari, īdurato corde dolore
sed recedens cū cura uenit romā ad sc̄m

Petrū cū itentione celebrandi cōcilium et faciendi altā uindictam de iniuria atrocissīa facta sibi p regē, sed itenso dolore supatē animo eius, conuersus ī rabiem eiusdē furoris cepit se rodere totum. Et sic uerificata est prophetia simplicissimi celestini q pdixerat sibi, intrasti ut uulpes, regnabis ut leo, morieris ut canis. Vide ergo si iuste poeta detestatur tā crudele scelus ī filippo, dicit q, Vegio el fior daliso .i. lilium qui flos de aliis quod est armatura regū francie, intrar ī alagna, ciuitatē bonifacii, esser capto nel uicario suo, et hoc dico fiet, pchel mal futuro el facto paia men .i. ut minora uideantur mala fienda et iā facta, quia uere oīa peccata pterita et futura uideatur parua uel nulla ī comparatione ad istud. Unde subdit, Vegiolo unaltra uolta esser deriso, qr captus ab hostibus, uegio rinouelar laceto el fele, p amoros dolores bonifacii, et tra uiui lactoni esser uciso, inter satellites regis et sarre, uel ut aliqui dicunt inter Cardinales, qr uolūt q aliquis cardinalis fuit consciux huius facti. Mortuus aut ē Bonifacius, Mccciijo, die xij octobris, et sepult ī sancto Petro.

Vegio il nuouo pilato si crudele
Che cio nol saccia, ma senza decreto
Portal nel tēpio le cupide uele.
O signor mio quādo saro io leto
A ueder la uēdetta che nascosa
Fa dolce lira tua nel tuo secreto.

Hic ugo ultimo subānectit aliud malū magnū, quod fecit idē filippus cōtra quosdam fautores bonifacij, et ad appriendam istā litterā, que multis clausa uidetur, oportet scire historiā memoria dignam, cuius hec est sūma. Quidā Jacobus burgundius noie et origine, ex dnīs molai genitus, iuuenis, qiosius cū frater primogenitus, ēm consuetudinē gallicā, hret dominium oīum, contulit se ad militiam tēplariorum, qui erant magni pugiles fidei, ubi factus magister illius ordinis, incurrit odium filippi pulcri, cuius erat cpr, quia uidebatur fuisse bonifacio, sed uerius ob auaritiam, factum est ergo pmittente Clemente quinto, qui promiserat filippo destructionem tēplariorū, q principales templariorum eadem die capti sunt de mādato filippi p omne regnū suū, et eorū templa castella thesauri et oīa occupata, quibus ductis parisius multa crimina obiecta sunt, que oīa illi perseueranter negabant dicentes se paratos probaturos sub iusto iudice si daretur. Rex ira ardens mādauit ut tormentis extorqueretur, quod adulationibus nō poterat, sed cū nichil proficeret magistro cū tribus socijs reseruato, ceteri palā dampnati sunt icendio, si ī proposito starēt, erat robusti iuuenes et animosi. Ideo oībus alligatis singulis palis ignis ē appositus, et pdone promittente liberationem et ipunitatem confitentibus, nullus potuit flecti terrore uel prece, ut cederent irato regi, et confessioe parcerent uite sue. Sed cū omnes cōcordit sepe dicta firmarent, ceperunt tortores singulis apponere ignem primo ungule pedis et paulatī ascendendo deducere p oīa mēbra. Illi aūt iactātes uoces ī celum clamabant se ueros christianos, et eorum religionē semp sāctissima fuisse. Nec unius uoss ad mortem potuit a tā constāti proposito remoueri. Jacobus uō magr longo carcere maceratus, tamen ductus lugdunum, multis exortationibus psuasus confessus fuit aliqua Clemēti pape. Qua re retractus parisius cū corā duobus legatis ex latere rege, sēnia legeretur ī qua continebatur magri liberatio, et ordinis dānatio, ipe cū uno ex socijs, qui erat frater delfini uiēne, petiuit alta uoce silentiū quo cōcesso audiente multitudine pnte testati sunt, q morte dignissima morerentur, nō qr cōmisissent unq̄ ea que legebantur, sed quia permiserant se reduci persuasionibus clementis pape et regis tirāni contra honorē ordinis sui tā sancti et tot sanctorū probatū auctoritate pūm et tot egregios uiros commilitones et socios an se pro ueritate cōsumptos uiliter fraudassent, sed dura sēnia lata Jacobus cū fratre delfini igni datus sicut et primi et ambo rege uidente constanter et intrepide ī supplicio ierūt alij duo uili confitentes euaserunt. LVj. fuerunt qui tamq̄ martires inocenter perierunt. hanc flebilem hystoriā multi fidedigni notauerūt. sed preceteris bocatius de certaldo elegantissime describit laudabilit cōmēdās constantiam et fortitudinem istorū ultra uirtutem uirorū fortiū, ab antiquo laudatorum de istis, et origine ordinis eorum, dicetur paradisi caplo xbiijo. Nunc ueniendum ē ad lrām, dic ugo, Vegio il nouo pilato .s. filippum. Et hic nota q poeta propissime uocat filippū nouum pilatum, sicut eī pilatus qui fuit de lugduno. Iniuste cōdēnauit inocentem christum, Ita iste apud lugdunū cōdemnauit iniuste istū inocentem militem christi, et pugillem fidei, et sicut

pillatus fecit ligari christū ad columnā et crude-
liter flagellari, Ita filippus fecit istū protectore
christi alligari ad paluz, et concremari crudelit
cū socijs nō contemptus p'mo bonifacio cepis-
se per sarrā de columna, dicit ergo, si crudele
che cio nol sacia .s. acerba mors bonifacij,
ma porta nel tempio .i. ī templarios, le
cupide uele, quia nō tm̄ ex appetitu uindic-
te quātum ex cupiditate īflatus est ī templa-
rios qui erant ditissimi et dicit, sença di-
creto, dicunt aliqui .s. pape, sed nō bene quia
hoc papa consentit, sed uult dicere iniuste, quia
fecit sibi de uoluntate legem et de furore
decretuz, hec facta sunt M°ccc°vij°, Et concludit
ugo, pp horrenda peccata istius filippi apo-
strophans ad deum, O signor mio .s. deus,
quando .s. egressus hinc, sero io lieto .s. te-
cū ī paradiso, a uider ī te, sicut ī speculo
la uendetta, que cito erit de filippo, che
nascosa .i. occulta, fa dolce lira tua nel
tuo secreto. Et hic nota quod contrarietas stat
ī hoc, quod nominati ī prima cantione diurna
fuerunt amicissimi paupertatis et largitatis,
Illi uō de quibus fit mentio ī cantione noctur-
na, fuerūt amici auaritie et cupiditatis. Nō
etiā quod laudes largitatis cātantur ī die, quia
largitas facit hoīes claros, sed īfamia aua-
ritie cantatur ī nocte, quia auaritia facit
hoīes obscuros :-

Al io chio dicea di quella unica
sposa
Dello spirito sancto e che ti fece
Verso me uolger per alcuna chiosa.
Tanto e risposta a tutte me prece
Quantol di dura, ma comel s'anotta
Contrario suon prēdemo ī quella uece.

Ista est Tertia pars gn̄alis

Noi repetiam pigmalion allotta
Cui traditore laltro e paricida
Fece la uoglia sua de loro giotta.

Hic ugo pan̄it breuiter multa improperia
auarorum, et primo auaritiā pigmalionis,
qui frater didonis ceca cupiditate auri
mactauit Sicheū socerū suū, propter quod
dido fugit de tiro et uenit ī libiam, ut dicit
paradisus capitulo viiij°, et dicit, Noi rep-
etiam allotta .i. ī illa uoce quā fit nox, pig-
malion, auarū, cui la uoglia sua giotta
de loro .i. que uoluntas cupida auri, fece
traditore, rumpentis uiculum fidei strictū
quo erat ligatus Sicheo marito didonis
sacerdoti herculis quē sacrificantem īnocentem

i͂molauit ad arā, ideo dicit elladro, quia furtim obtrūcauit illū i͂cautum, paricida quia i͂terfe cit propi͂quū suū. Paricida eni͂ appellatur ille qui necat parentes uel affines largo loquendo.

E la miseria del auaro mida
Che segui ala sua dimāda i͂gorda
P la qual sempre cōuen che si rida.

hic Vgo tangit secūdū actū Auaritie semp memorādū cū risu, que fabula notissima est. Nā migda rex ligdorū, ditissimus filius gordij q fecit nodum i͂dissolubilē quē pos tea Alexanter uiolenter soluit, cū esset de uotus bacho impetrauit ab eo ut qd tāgeret uerteretur i͂ aurū et cū ex tā p̄cioso munere moueretur fame et siti, iterū implorauit ut talis grā reuocaretur ab eo, p hāc nobi lem fictionem poete uoluerunt i͂telligi, q au arus circūuallatus diuicijs et auro affligitur fame et siti et i͂ cōtinuo p̄manet cruciatu, dicit ergo ela miseria .i. repentinus miseriam .s. famē sitē et oē i͂comodū, del auaro migda p excellentiā uocat eū auarū, che segui ala sua dimanda i͂gorda .i. auidam i͂portunā, p la qual sempre conuen che se rida, quotiens fit memoria de hoc, et certe nō dubito q poeta noster ridebat cū hoc scri beret. Ideo Vn. Ari. p° polithicorū dicit i͂con ueniens est tales esse diuitias quibus habun dans fame perijt quēadmodū et migdam illū fabulose dicunt, pp i͂saciebilitatē desid eriȝ omnibus sibi exhibitis aureis. Quidā eciā scripserunt Migdā habuisse anulū, qui redderet hoīem i͂uisibilem, quod plinius reputat fa bulosum.

Del folle acan ciascun poi si ricorda
Come furo le spoglie si che lira
Di Iosue qui par ancor lo morda.

hic Vgo memorat aliū actū auaritie q nimis uidetur displicuisse deo. Ad cuius cognitionē est sciendū q sicut scribit Iosue .vij° capitulo et dicit Iosephus libro antiquitatum, princeps po puli Israel post moysen cū i͂trasset terram promissionis transito Iordane, cepit ciui tatē Ierico et destruxit ut dicetur plene pa radisi cap° .9°. Sed cū iussu dei mādasset ut nullus aliquid tangeret de p̄da ciuitatis. Quidam noīe Achaȝ nimia cupiditate abstulit palliū rubeum et certū argentū et aurū quē abscō dit sub terra i͂ tabernaculo suo, qua re ira tus dn̄us fecit q q missi erant contra aliā ciuitatem noīe hay uicti ab hostibus terga dederunt amissis aliquot de suis, pp quod Iosue lugens i͂uocauit dn̄m et habito i͂nso q puniret reū, facto furti diligenti scruptinio Achaȝ cōfitentem furtū fecit lapidari et oīa sua igne cremari, et sic cessauit furor dn̄i dicit ergo Vgo. Ciascun .s. canētiū hic, si ricor da ad purgationē auaritie, que fuit ita pu nita saxis et flāmis, del folle Achaȝ, uel uel melius achar, qui fuit nimis temerarius contra p̄ceptū dn̄i, come furo le spoglie, de ciuitate maledicta a dn̄o, q p̄cepat destrui totā, et igne succendi, ideo habuit bene penā i͂ uita Vnde dicit si che lira de Iosue qui par ancor chel morda. Et uere magna fuit ira Iosue, quia fecit filios et filias et iumenta cre mari quod uidetur i͂iustū, et nō minor ui detur ira dei, qui iratus erat contra totum populū i͂nocentem, propter culpā unius Auari.

Indi accusian col marito saffira
Lodiamo i calci chebbe eliodoro
E i͂ infamia tutol monte gira.
Polinestor chancise pelidoro.

hic Vgo tangit aliū actum uilis Auaritie. nā ut patet cuilibet christiano i͂ primitiua eccl͂ia mul titudinis erat cor unū et aīa una, erant et illis oīa coīa. Vir ergo quidā Ananias et Sa phira uxor eius i͂ ierusalē uolens sequi ap̄los uendiderunt agruȝ propriū, et parte p̄cij re tenta, reliquā p̄sentauit b̄to petro, de quo petrus redarguit eos, ut habetur i͂ actibus ap̄lorū. V° c°. Et illi statim ceciderūt mortui ad pedes eius, dicit ergo, Indi accusamo .s. can tantes nos, saphira .s. mulierem, col mari to, quia ex uilitate peccauerunt nō sperantes spm scm alere eos. Et subdit aliū actum sacrilege auaritie. Ad quod est sciendum q scribitur machabeorum libro 2° cap° 3° he liodorus missus a seleuco rege asie i͂ ierusa lem, ad expoliādum erarium templi, quia audiuerat ab Apoline ibi esse i͂mensas copi as ad sacrificia nō p̄tinentes, cū peruenisset ad templum cū satellibus suis, et spoliaret illud, aparuit equus terribilis cū equite ar matissimo qui cepit helyodorū calcitrare qui territus suis satellitibus dispersis, cōuer sus ad dn̄m, petiuit ueniam, et reuersus in Asiam, oīa narrauit regi, dicit ergo Vgo. Lo diamo, i͂ista cantione nocturna, i calci, pe dum ferratorū timendos meliores fuissent muli q equi. e i͂ infamia, hic Vgo dānat aliū actū i͂mpie Auaritie, Ad quod ē breuiter sciēdum q scribit uirgilius .3°. Eneydos. Cū eneas post recessum a Troya peruenisset i͂ traciā regio nem, et uolens facere sacrificiū euelleret uirgas mirti, ex p̄mo ramo ceperūt man are gutte sanguinis. Ex quo eneas factus

stupidus et tepidus, tēptauit iterū euellere aliū ramū ut exploraret cām latentem rei, et iterū sanguis manauit de cortice. 3° maiore ui cepit euellere uirgultū. Et ecce uox lacrimabilis exiuit de trā .d. cur pie Enea īpie laceras me miserū iā parce seplto. heu fuge crudeles terras fuge littus auarum &c. hunc polidorum īfelix priamus quodā misat polinestori regi tracie cū̄ suo cū magno pondere cū iā deficeret potentia, sed ille mutatus cū fortuna obtrūcato polidoro, rapuit aurū pp quod Eneas cōsulto recessit de scelerata terra, dicit ergo ugo e polinestor crudelis rex crudelis gentis chinase polidoro p auaritiā Juuenē iñocentem cognatū suum, qui tutol monte cantatus ā nobis p totū circulum ī infamia ipsius Auaritie.

Vltimamente, e a si grida. crasso
Dia chel sai, di che sapore e loro.

hic ultimo ugo īfamat auarissimū hoīem qui iustissime luit penas Auaritie ī exēplum om̄iū principum auarorum. Ad quod clare ītelligēdū est sciendū q Crassus cōsul Romanus potentissimus collega pompei homo īaudite auaritie eo tēpore quo Cesar cōfederatus cū utroq iā multis ānis bella gesserat ī gallia, Juit ī ouentē cōtra parthos cū nobilissimo exercitu magis spe pecunie spe q glie, qui ut breuissime dicā cū transiuisset Eufratē 9 pacta pompei, qui fecerat fluuiū illū magnū esse terminū īpij romanorū et parthorū et īfeliciter deleto exercitu, occisus est ī plio, cui caput abscissum affixum est haste et portatū ītra ciuitatē carrarum, ubi aurū liquefactum īfusum est ī os eius, cum hac exprobratione, aurū sitisti aurū bibe. Et certe ista sitis magna, extincta ē sanguine suo et crassi filij sui nobilis adolescentis, et xj. pulcerimarū legionū, dicit ergo ugo. Vltimamente cosi crida o crasso loqtur de marco crasso ditissimo romanorum post sillam, qui ut dicit plinius dicebat nō esse diuitem, nisi q redditu ānuo, posset tenere legiones ī campis, nec fuit satis nisi totū pthorū exiuisset aurum di lei chel sai di che sapore e loro, qui expertus es, et ut uiuens sicut dignissimū erat certa tam sitis auri fuit ut sa sicut scribit Josephus cū iret 9 parthos, peruenit ad Judeā, et abstulit thesaurū tēpli quē pompeius reliquerat ītactū, cui custos pecuniarum tradidit trabem auream magni ponderis, ut redimeret cetera ornamenta preciosa templi. Jurauerat cū Crassus, nichil aliud de templo tollē, et tñ rapuit omne aurū templi quod erat maximum, quia nō minor fuit auaritia hebreorum q romanorū. Et hic nō op naliter loquendo sapores et odores metallorū, sub aliquali fetidi pp sulphur, sed aurū minime qui ht sulphur subtile sēmia, sed parum īmutat gustū et quasi nō est sensibile sed moralr loquēdo amarissimū fuit Crasso. ergo bn Crassus claudit cōuicio auarorum. Ex dictis ergo uide q amarissimus est sapor auri.

Talor parla luno alto e laltro basso
Secondo lafection cha dir ci sprona
hora amagior e hor aminor passo.
Po al ben chl di ci si ragiona
Di anci non era io solo ma qui
da presso
Nō alçaua la uoce altra persona.

hic ugo imponens finem suo longo sermoni remouet unā dubitationem, quia cū poeta dixerat supra, tu sola, rñdet ugo, q nō erat solus renouans illas laudes, sed solus audiebatur ex alijs, quia altius cātabat cū maiori affectione, dicit ergo tal hora parla luno alto laltro basso, in alterutra cantilena, secundo lafectione maiore uel minorem, cha dir ci sprona .i. stimulat, or amagior e hor aminor passo .i. nūc ad altiorem nūc ad bassiorem uocem, ideo concludit, pero io nō era solo dināci .i. paulo ante sicut tu estimabas, al bene chel dici si rasona .i. ad cōmendationem paupertatis et largitatis q hic dicuntur ī die, ma altra persona q ego ugo nō alciaua la uoce qui da presso, quia alij cantantes simul mecū ritebantur, uoce da presso:

Noi erauan partiti gia da esso
E brigauan di souerchiar
la strada
Tanto quāto al peder nera pmesso.
Quādio senti come cosa che cada
tremar lo mōte ōde mi pse un
gelo

Qual prēder suol colui cha morte
uada.

Ista est quarta pars istius capli, ī qua poe
ta noster describit mirabile accidens qd'
emersit ibi .s. tremorē et clamorē qui in
cussit sibi timorem magnū, bn̄ dicit con
tinuatiue, Huy erauam partiti qia da
esso .i. ab ipo boone zappeta, quī si fuāt
auarus denariorū ī uita, fuit tn̄ largus
uerbourm hic. e brigauam di souerchiar
lastrada .i. conabamur uiā, qr multū
tard auerā cū illo spū pmittēte uirgilio
tanto quāto al poder nr̄a promesso, .i.
quāto erat possibile facultati mee, qui
erā cū carne, nec poterā currere uel uo
lare, sicut uirgili⁹ uel angelus, quādo
senti tremar lo monte como cosa che
cada. Et est comparatio optima, terre
motus eī est res terribilis, qui sadit īter
dū montē euertit urbes ab magno in
teritu hoīū. Et hic poeta noster uideb
atur uidere morte pre oculis, nō eī tim
emus que uidentur nobis alonge, quia
nō timemus mortē nalem, quā non
credimus fore propiquam.

Certo nō si scotia si forte delo
Pria che latona ī lei facesse il nido
A parturir li due ochi del celo.

Hic poeta declarat hūc motū montis
p nobilē cōparationem, ad quā ītelligē
dam clare debes scire, qꝛ delos ē īsula
notissima apud poetas una de cicladib;
.s. ī arcipelago Romanie que olī dicitur
fuisse mobiles, donec latona mater ap
polinis et diane confugit ad hanc īsu
lam Junone psequēte eā, ubi peperit
duos filios supradictos. huī⁹ fictionis al
legoriam qdā ponūt sic: dicit eī qꝛ de
los fuit īsula quondā quassata magnis
et crebris tremotibus, qr cauernosa q
aliqn̄ stetit copta aquis nouē mēsibus
tempore diluuij quod fuit ī grecia re
gnāte ogigio rege. In fine uō apparue
runt ibi radij solis et lune, ideo datus
est locus fabule, qꝛ latona peperit ibi
solem et lunā. Verūtamen ꝗius ista ex
posicio consona uideatur, Macrobius
libro saturnaliū subtilius rimatur ueri
tatem huius rei profundius latentē,
dicit eī qꝛ ab origine mūdi, cū oīa ele
menta essent simul mixta ī uno corp
ore, quod antiqui appellauerunt chaos
cū cepisset fieri distinctio formalis ele
mentorū, terra adhuc humida sbstantia
ī molli et īstabili sede natabat, sed crescēte
paulatī calore celesti, hec duo sidera nata
uidentur, et sol quidē maxīa ui caloris te
nuit locū supiorem. luna uō uelut femia
humida tenuit locū īferiorem. Latona enī
ut phīa uolunt, est terra cui diu obuia
uit Juno ne luīa ista orirentur .i. qꝛ aer
qui tunc erat humidus et turbidus obstabat
celo ne splendor luminū appareret, sed
diuine prouidentie opa uicit que adiu
uit partū, pp quod fingitur parti īsula
delo qr ex mari nobis uidetur oriri, qr
partus .i. ortus luīū oīa facit apte clare
scere, delos eī interpretatur claritas. Ad
lrām ergo dicit poeta, Certo delo nō si
scotea sī forte .i. nō mouebatur, sicut
ita nūc mons purgatorij, pria che latona
profuga et grauidā, facesse ī lei el nido
.i. hospiciū et lectū, a parturir li doi
ochij del celo. s. solem et lunā. Et hic
nota quātū cōparatio est proprijssīa
sicut eī delos īsula clarissima luīa ad ce
lum, ita nūc mons purg⁹ clarissimus
emittebat ad celū duos clarissimos poe
tas unū antiquū .s. staciū. aliū moder
nū .s. dantem de uirg⁹, nō loquor quia
ibit ad celū.

Poi comiciò da tutto parti un grido
Tal chel maestro īuerso me si feo
Dicendo nō dubiar mētre ti guido.
Gloria ī excelsis tutti deo
Dicean p quel chio di uicin cōpresi
Onde īteder lo grido si poteo.
Noi a stauamo īmobili e sospesi
Come i pastor che prima udire
quel canto
Finchel tremar cessò et el cōpiesi.

Hic poeta describit clamorē, qui est secut⁹
ad tremorē, hunc clamorē magnū fece
runt spūs ex magno gaudio p liberacio
nē staci ut dicetur ī sequenti capº, dicit qº
poy comiciò da tutte parte un grido, p
omnes circulos montis, tal chel maestro
īuer de mi se feo, ad succursum, dicē
do nō dubiar mentre ti guido .i. nō ti
meas donec duco te, quia si defendi te
ī inferno contra oīa terribilia, quanto
magis ī purgatorio. Et explicat uocem
clamātiū .d.º tutti dicean gloria ī excelsis

deo per quel cha da uiari cõpresi, a spiritibus ibi iacentibus unde le grido si potea stendere. Et sic uide q merito poeta hoc fingit sicut cũ Angeli cantauerũt cũ leticia hymnũ istũ qñ natus est redemptor mũdi, ita nũc spus qñ liberata est aĩa, et tangit effectũ clamoris .s. si ui stauamo ĩmobili e sospesi, allecti suauitate cantus, come i pastori, tempore natiuitatis che pria udir quel canto .s. gloria ĩ excelsis. fin chel tremar cesso sic et clamor et e cõpresi, quia clamor durat q̃ diu tremor. Et hic nõ q ista 2a cõpo nõ esset mag̃ propria de pastoribus ad poetas quos semp Virgilius appellat pastores libro bucholicorum, et ipi duo erãt duo pastores optimi, unus uetus alter nouus.

Poi ripigliamo nr̃o camin sancto
Guardãdo lombre che giacean p terra
Tornate gia ĩ su lusato pianto.
Nulla ignorãza mai cotãta guerra
Mi fe disiderando di sapere
Se la memoria mia ĩ cio nõ erra,
Quãta parea alor pẽsando hauere
Ne p la fretta domãdar era oso
Ne p me li potea cosa uedere.
Cosi ãdaua timido e pensoso.

Hic poeta reuertitur ad materiã suã dicẽs poy ripigliamo nostro camin sancto, quod parũ intermiseramus pp tremorẽ et cantũ guardãdo lombre .i. aĩas auarorũ, che giaceã p terra tornate gia .s. post dictũ glia ĩ excelsis deo ĩ su lusiato pianto. Et subdit q fuit ẽ auidus sciendi cãuaz hui9 mirãde rei, unde dicit nulla ignorãtia mi fu mai cõ tanta guerra ĩ aĩo desiderando di saper aliquid se la memoria mia ĩ cio nõ erra, prouident quia tot milia dubiorũ quod dicebat, quãta parea alor pensãdo hauere, super dicto terremotu. Et dicit q sitis magna crescebat quia nec p aliũ nec p se poterat declarari unde dicit, ni era oso dimãdare .s. aurg9 p la fretta, quia ibant ualde uelociter, cũ multũ stetissent ĩ isto circulo, et ista nõ uidebatur mã leuis tractanda ĩ discursu, ne p me potea ueder cosa .s. aliquã que esset cãuã terremotus, Ideo concludit. cosi ãdaua timido e pensoso, et uere tẽpus erat nõ dicendi plura, ĩ isto xx° capitulo, quod continet ĩ se tot nobiles hystorias fabulas ~ suas.

La sete natural che mai
nõ sacia
Se nõ cõ lacqua onde
la feminetta
Samaritana dimãdo la gratia.
Mi trauagliaua e pũgiemi la fretta
P lampaciata uia dietro al mio duca
E cõdoliemi ala iusta uendetta.

Postq̃ ĩ pcedenti caplo poeta noster docuit multipliciter uitare uitiũ Auaritie. Hinc consequenter ĩ isto pnti xxi° cap° agit et tractat de purgatione prodigalitatis, que punitur eadẽ pena cũ Auariciã ĩ eodem circulo. Et istud potest diuidi ĩ iiii or partes gñales, ĩ quarũ prima ĩtroducit aĩaz unã illustrẽ antiquaz nup purgatã uitio prodigalitatis, cui Virgilius narrat ĩ gñali cõditionẽ suã et dantis. In 2a Virgilius inquirit a dicto spũ de cã terremotus et clamoris pdicti ibi ma dimi. In 3a Virgilius iquirit ab eodem quis fuit et de cã sue diuturne pene ibi, el sauio duca. Ad primũ ergo dico q poeta ĩtroducit aĩaz illustrẽ antiquã poete, sed primo pmittit suã cõtinuationẽ ad pcedẽtia, qr cũ ĩ fine capli pcedentis cõcluserat quãto ardore desiderat cãm illius terremotus. Ideo nũc replicans idem ondit suã dispositionem et dicit q appetitus sciendi nimis molestat eum. Sed ad pleniorem ĩtelligentiam lr̃e est pmo sciendũ, q cũ xpus de Judea iret ĩ gallileã, transiens p samariã peruenit ad locum ubi erat fons Jacob, et fatigatus ex itinere cepit sedere ibi, Et ecce mulier samaritana uenit ad hauriedũ aquã. discipuli eĩ iuerant ĩ ciuitatẽ ad emendũ cibos, dixit ergo iesus, da michi bibere, cui mulier rñdit, quo cũ sis iudeus petis a me samaritana bibere. Nõ eñ coutuntur iudei samaritanis, rñdit hiesus, si scires domũ dei quãti ualoris sit petisses ab eo, et dedisset tibi aquã uiuã. Et sbdit oĩs qui biberit de aqua hac sitiet iterum. de ista aqua dicetur paradisi caplo xxx. Hinc erat littera clara quã expone sic. la sete natural .i. desideriũ sciendi, nam oms nãlr scire desiderant cuius rõ uidetur quia unũ quodq appetit nãlit perfici.

Sĉa aūt perfectio aīe, licet talis perfectio nō
habeatur ī uia ad plenū, sed solū ī patria.
Ideo dicit, che mai nō sacia appetitū aī, se
nō cō laqua .s. uiua que est .s. grā spūs scī,
bn̄ .i. aqua la femenetta samaritana dimādo
la grana. cū dixit dn̄e da michi de hac aq̄
ut nō sitiā ī eternū sicut scribitur Johīs iiiiº
capº. Et hic nō q samaritani differunt a Iud
eis, sicut greci a latinis, quia sunt scismatici
ī fide. Nā qn̄ uidebant iudeos florē appel
labant eos cognatos q̄ de Joseph nati, cū
tn̄ uenerīt dis de psia. qn̄ uō uidebant eos
deletos nō curabant seciā. Ista ergo sitis mi
trauagliaua .i. turbabat et fatigabat m̄ mētē,
e pungeami la fretta .i. festinātia stimulabat
me ut cito irem, p la ipaciata uia, occupatā
ab illis spiritibus iacentibus, dietro al mio du
ca, qr ibat multū expedite, e condoleami ala
iusta uendetta .i. cōpatiebar pene auarorū
licet merite et uere pena istorū est amaris
sima quia sunt priuati magnis bonis .s.
luce quia nō uident nisi terrā et libertatem
oīū menbrorū. Et sic tria erant uexantia
autorē .s. auiditas sciendi, uelocitas eundi,
et misericordia aliene pene.

Et ecco si come a noi ne scriue luca
Che christo aparue ai due cheramo
ī uia
Gia surto for de la sepolcar buca.
Ci aparue unombra, e dietro a noi
uenia
Dal pie guardādo la turba ch̄ giace
Ne acorgemo di lei si parlo pria,
Dicēdo, o frati mei dio ui dia pace.

Hic poeta describit apparitionē unius illustris
poete per unā nobilē cōparationē, et ad ī
telligentiā huius peregrine et artificiose cō
parationis est primo sciendū q multi mirā
tur quia poeta noster christianissimus facit
Staciū xpianū, hic stare nescientes uidere cā.
Ideo primo poeta dico q poeta potuit con
iecturare ex multis īdiciis Staciū fuisse
christianū. Nā si Virgilius qui fuit ante
christū sensit aliqd de illo p carmina si
bille ut ē testatur Augustinus, q̄to magis
Stacius q uidet tpre suo crudele exterminiū
et īauditū antea quod fecit Titus de Judeis
et tot miracula facta p martires quos do
micianus tn̄ crudelissime persecutus est cū
christianū nomen semp magis cresceret.

fuit etiā Stacius ausus dicere ī maiori. Pri
mus ī orbe deos fecit timor. fuit et hones
tissimus et moralissimus ī oībus suis dictis.
Sed siue fuit christianus siue nō, nō facio
uī ī hoc, qm̄ subtiliter et necesse poeta hoc
fingit, quia multa erāt tractāda p eū que
nō poterant sine poeta christiano, ut pate
bit ī 24º capº et alibi. Sed poeta potius ītro
ducit eū hic, quia cōstat ipm uixisse ī su
ma egestate et īopia, quod nō uidetur po
tuisse cōtingere uiro tante excellētie ī urbe
ī qua dicitur Rhetoricā docuisse, nisi ex er
rore prodige largitatis, ītroducit aūt nunc
clarissimū poetā p nobilissimā cōparationē
dicens, Et ecco unombra, illustris aīa Stacii,
ci aparue .s. nobis duobus, si come ne scriue
Luca .s. xxiiiiº et ultīo capitulo, che christo
gia surto .i. leuatus p resurrectionem, for de
la sepolcrar boca .i. ex os sepulcri, aparue
a duy .s. discipulis cherano ī uia, euntes ad
castellū emaus et dicit, e dietro a nuy uenīa
illa umbra, da pie guardando la turba che
giace .s. multitudinē auarorū magnā iacē
tiū per terrā, ī quorū nūo et supplicio ipse
erat paulo ante et dicit, ne acorgemo di lei
.i. nō pcepimus de illius subita apparitiōe
si parlo pria dicendo, o frati mei dio ui dia
pace .s. eternā ad quā ego tendo. Et hic nō
quantū dicta comparatio ē propria, sicut
eī christus post resurrectionē de sepulcro ap
paruit duobus aplīs ignotus quos salutauit,
ita nūc Stacius post liberationē suā ex car
cere apparuit ignotus duobus poetis quos sa
lutauit.

Noi a uolgemo subito, e Virgilio
Rendelli il cēno chaccio si conface.
Poi comīcio nel beato concilio
Ti ponga ī pace la uerace corte
Che mi rilega nelo etno exilio.

Hic poeta post cōuersionē Virgilii qui redidit
illi uicem uultu et uerbo bn̄ dicit Nui cōuo
a uolgemo subito ad rem nouā, quia nōdū
uiderant ī toto circulo isto aīā liberā solutā
et letā nisi istam. Et hic nō q poeta noster
cū fecerit tā longū tractatū de auaris ī isto
circulo, nūc ītroducit unū solū prodigū, qr
auari sunt īfiniti et prodigi rari, et sunt
magis clari, dicit ergo. E Virgilio rēde alui
il cēno chaccio si conface, qr pari reuerētia
īclinauit caput illi et salutauit illū bn̄ dt.
poi comīcio, sup. dicē, la uerace corte .s. diui
na ī qua nō regnat īuidia nō ualet adu
latio, che mi rilega .i. cōfinat, nel eterno ex
ilio .s. ī limbo īferni, ubi sū exul etnaliter

a curia illius regis, ti ponga ī pace, quam nunciasti nobis, nel beato concilio .i. consistorio beatorū. Et sic vide quō virgilius captat beniuolentiā optando illi illud bonū, quod per se nūq̄ sperat.

Come disseli e parte andauan forte.
Se voi sete ombre ch dio su nō degni
Chi va p la sua scala tanto scorte.
El doctor mio, se tu riguardi i segni
Che questi porta e che langel profila
Ben vedrai che coi bon cōuen che
regni.

hic poeta ponit peticionē quā fecit Stacius ex admiratione dicens. disseli .s. Stacius come .i. quō est istud factū mirabile, se voi sete ombre che dio su nō degni .i. quos deus nō faciat dignas ascensione superna sicut tu dicis q̄ relegatis ī infernis, chi va tā to scorto .i. per tot gradus, p la sua scala .i. p montē purgatorij qui ducit ad celū et facit unā parenthesiz .d. e parte andava forte .i. et iterū ibamus velociter nec tardabamus illis loquentibus, ita q̄ li parte nō denotat hic portionem, nec nomē ymo aduerbiū, et tantū valet quantū ī isto medio, et est vulgare florentinū. Et subdit rn̄sionem virgilij ad stacium .d. el doctor mio .s. virgilius dixit, se tu riguardi i segni .s. nigra, che questi porti .s. iste noster poeta gerit ī fronte, e che langel profila .i. que singula angelus describit cū ense uniuscuiusque intranti purgatoriū, quarū quatuor iam deleuit et tria adhuc restant delenda, ben vederai che conven che regni coi boni .i. q̄ sit de numero saluādorū, licet ego sim dānatus.

Ma p che lei che di e notte fila
Nō li hauia tratta ancora la conochia
Che cloto ipone a ciascuno e cōpila.
Lanīa sua che tua e mia sorochia
Venendo su nō potia venir sola
Pero chal nr̄o modo nonadochia.
Ondio fui tratto for de lāpia gola
Dinferno p mostrarli e mostrerolli
Oltre quātol potra menar mia
scuola.

hic Virgilius assignat cām q̄r ex iferno venerit ad purgatoriū, et sic rn̄det quoniā tacite. poterat ei Stacius statī dicere quō ergo vel quare venisti cū saluando virgilius rn̄det, q̄r dantes adhuc vivus per se nō poterat ascendere, dicit ergo mia laīa sua .i. istius dantis que dedit speculationi, che e tua e mia sorochia .i. soror q̄r simus tres fratres amantissimi, et tres poete maximi ab uno patre deo, nō potea venire sola quia sociata erat carne et reddit cām, po chal nr̄o mō nō adochia, quia aīa iuncta nō videt acute nec speculatur sicut sepata. Et tangit quare iste vivit sub verbis occultis Ad quod est notādū, q̄ poete singunt tria fata, quorū officia figurāt sub spē triū mulierū, quarū una portat colū 2a trahit filū, 3a vō truncat filatū. pa vō vocatur cloto, que iterptatur productio de nō esse ad esse. Et p hanc dant itelligi natiuitatē hoīs. 2a vocatur lachesis que iterptatur sors et sigt cursū humane vite, que sub sorte laborat. 3a vocatur Antropos, que est adductio ul' deductio ab esse ad non esse, et iterptatur sine cōuersione, quia a morte ad vitā est īpossibile fieri regressū, dicit q° p che colei .s. lachesis, che di e notte fila, quia paulatī dū nō sentimus subtrahitur aliquid vite nostre, vn̄ vivēdo morimur, et stando currimus, nō li hauia ancora tratto la conochia .i. stuppam .q.d. nondū consūpserat calidū nāle et humidum radicale, che cloto impone a ciascun e cōplia, quia a principio est datus hoī terminus vivedi, hoc aūt totum nō vult aliud dicere, nisi q̄ iste adhuc vivus nō poterat solus huc ascendere quia more nr̄o nō poterat cōtemplari et cōcludit, ondio fui tratto for de lāpia gola de liferno .i. de limbo qui est primus magnus circulus ī introitu iferni p mostrarli .s. penas dānatorū, e mostrerolli ultra .s. penas purgatorū, quantol potra menar mia scuola .i. mea doctrina, bn̄ dicit quia ratio n̄ralis p̄ficit humanā cognoscat q̄ vicijs debentur supplicia, et omīs lex hoc iubet, et omīs phya hoc sentit.

Ma dimme se tu sai per che tai
crolli

Die dianzi il monte e per che tutto
aduna

Parue gridare ī fino a suo pie molli.

Si mi die dimādando p la cruna

Del mio disio che pur cola spanza

Si fece la mia sete men digiuna.

Ista est secunda pars principalis ī qua virgº querit a Statio de causa terremotus et cantus facti, dicit ergo Ma dimmi se tu say, veversiter ei debes fare cū steteris hic p tot secula annorum, p chel mōte de di āzi tai crolli .i. qr mons dedit paulo ante tam terribiles motus et agitatus, e p che tutti ad una .i. qr omnes spūs simul, parue gridar .s. gloria ī excelsis deo 7c ī fino a suo pei molli .i. usqz ad radices montis ubi sunt et humus mollis ut patuit pº capitulo huius libri. Et subdit poeta qꝫ ex sola petitione virgilij satis quietatus est animus eius quia .s. concepit spem certam sciendi quod optabat unde dicit. si mi die dimandādo, ille virgilius de pdctis p la cruna del magior disio .i. amabilitū desiderij, quia expectabam velut puer ī amabulo expectat lac a nutrice cū acuto appetitu, che la mia sete .i. desideriū sciendi, si fece men digiuna .i. appetens, pur con la spanza ante responsionem.

Quei comīcio cosa non e che sanza

Ordine senta la religione

Dela mōtagna, o che sie fuor de
lusanza.

Libero e qui da ogne alteratione

Di quel chel ciel dase ī se recene

Esser a puote e nō daltro cagione.

Hic poeta ponit rñsionem Stacij, qui exorditur parū alonge, et dicit qꝫ nulla rone nāli potest fieri tremotus, vel alia alteratio ī monte illo. Sed ratio divina est causa talis tremotus, dicit ergo quei .s. stacius, comīcio, suple dicere ī gnāli, cosa nō e, aliquid non est, che senta la religion de la montagna. Religio est id erga deum quod reverentia apud parētes vel maiores, senza ordine quo nichil pulcrius ī rerū natura, o che sia fuor de usanza, qr consuetudo ē altera nā .q.d. nichil fit hic fortuitū vel casuale, sed tm̄ quod fit, nō fit rone nāli sicut ī mūdo isto unde dic. libero e qui da ogne alteratione, que fit ī t'ris vel montibus nostris, sed bene, esser a puote de quel chel cel riceue da si ī si .q. nō per viā nature, e non daltra cagione, quia nō eo mō quo celū attrahit a terra et aqua vn̄ nō qꝫ sol suo calore attrahit vapores fumos et humores quos cōdensat ī nubes, et sic cōdensatos resolvit nūc ī pluvias, nūc ī rores, nūc ī nives, nūc ī pruinas, et sic de alijs.

Perche nō piogia nō grāde nō neue

Nō rugiada nō brina piu su cade

Che la scaletta di tre gradi breue.

Nuuole spesse nō paion ne rade

Ne corruscar ne figlia di taumāte

Che di la cāgia souente contrade.

Hic Stacius breviter colligit generales īpressiones, que nāliter fiūt ī aere, quarū nulla fit ab introitu purg. sup. Ad intelligendā lr̄am est p'mo notādū qꝫ sol ab inferioribus elemētis elevat vapores ad locum frigidū ubi īspissatur ī nubem et frigiditas loci īcipit expellere calidum. Et si expellit subito fit pruina que est dura si nō subito fit nix que ē mobilis de facili cōphensibilis. Mā eī huiusmodi īpssionū est una licet diverse. Mā eni pluvie est nubes frigida. Mā nivis ē mā calidis calida nubis. Mā roris est vapor temperatus et subtilis. Mā grandinis est nubes calidissima aqua sic totū egreditur frigidū, sed a nube nivis egreditur paulatī. vapor etiā nivis multū habet de terrestri admixto. unde aqua nivis nō est pura, ymo pnitiosa sed fecūdat multū terras, dicit ergo stacius vere hic nulla est alteratio, pche nō pogia, nō grande nō neue, non rosada nō pruina cade piu su cha la scaletta breue di tre gradi, que ducit ad portam purgatorij ut infra dicit. Et hic nō qꝫ sicut aliqui volunt vapores qui elevantur a sole ex quibus pluvia nix grando et ōis aerea īpressio gñatur ad plus tendūt ī altum p vijº miliaria, et abīde supra nō fit generatio aliqua. Et tangit materiā impssionū dictarū .d. nuuole spesse non paion .i. apparet nobis, ne rade ne corruscar

quia ignis fulgurus fit i(n)clusus i(n) humido aqueo. Et
tangit subtilius alia(m) impressiones. d. ne figlia de
thaumante .i. hyris que uocatur arcus pluui
alis. Ad quod no(ta) q(uod) hyris est nubes soli oppoi
ta, solis radijs multipliciter i(n)formata. Poete
aut(em) fingunt hyridem fuisse filia(m) thauma(n)tis,
na(m) thaumas grece latine i(n)terp(re)tatur mirabilis
e(st). et mirabilis apparet oculis n(ost)ris et dic. che
di la .i. que hyris i(n) mundo uro cangia souete
contrade .i. mutat sepe regiones. hoc dicit q(uia)
si hyris apparet mane uidetur ab occide(n)te
si i(n) uespis i(n) oriente.

Secco uapor no(n) surgie piu auante
Chal somo di tre gradi chio parlai
Doue al uicario di pietro le piante.
Trema forse piu qui poco o assai
Ma p(er) uento chenterra si nasconda
No(n) so come qua su no(n) tremo mai.
Tremaci qua(n)do alcuna a(n)i(m)a munda
Sentesi si che surga o che si moua
P(er) salir su e tal grido seconda.

Hic Stacius tangit r(ati)onem n(atura)lez uenti et
terremotus. Na(m) uentus est uapor siccus et
subtilis eleuatus a sole, et tremotus fit q(uando)
uentus i(n)trat uiscera t(er)re, et i(n)carceratus no(n)
potest exire, ideo uiolentus co(m)mouet t(er)
ram et tremere facit. dicit ergo, secco ua
por no(n) surge piu auante .i. magis sursu(m)
chal somo di tre gradi, illius breuis scale
chio parlai supra cap(itul)o ix(?)o, et glosat dic
tu(m) suu(m). d. doue al uicario de pietro le
pia(n)te, quia angelus d(omi)ni sacerdotem sedet
i(n) limine porte et tenet pedes i(n) summo gra
du. dicit ergo, trema forse piu qui, i(n)fra
dicti gradus, poco o assay, quia fit tremo
tus paruus ul(?) magnus. et tangit ca(usa)m tre
motus. d. tremaci q(uando) alcuna a(n)i(m)a munda
.i. perfecte purgata, sentesi si che surga, sic
auari iacantes, o che si moua, ad aliu(m) gra
du(m) sup(er)iorem sicut alij qui no(n) iacent, q(ui)a
no(n) sunt ligati, p(er) salir su, ad aliu(m) gradu(m)
sup(er)iorem, e tal grido, qualem audisti .s.
gloria i(n) excelsis deo, seconda .i. sequitur
i(m)mediate tremorem.

De la mo(n)dicia sol uer si fa proua
Che tutto libero a mutar co(n)uento
La a(n)i(m)a sorprende, e di uoler le gioua.
Prima uol ben ma no(n) lascia il tale(n)to
Che diuina giusticia co(n)tra uoglia
Come fu al peccar pone al torme(n)to.

Hic Stacius r(espo)ndet quo(d) tacite, poterat
ei uirgilius statius petere ad quid uel quo
cognoscatis uos, q(uod) a(n)i(m)a aliqua sit purgata
sol uoler .i. sola uolu(n)tas, fa proua che tutto
libero, sine aliqua necessitate, la a(n)i(m)a sorpren
der a mutar conue(n)to .s. ascensu(m) ad al
tiorem gradu(m) purgatorij, e di uoler la
gioua, et tunc delectat ipsa(m) a(n)i(m)am uelle
mutare co(n)uentu(m). Stacius facit alia(m) anti
pophora(m) necessario, quia uirgi(lius) statio dicturus
quo(d) no(n) uult semper exire pena(m), r(espo)ndet
Stacius q(uod) uult sed no(n) libere, q(ui)a a(n)i(m)a spo(n)
te subiacet se culpe, exigente diuina iu
sticia, dicit ergo, prima uol bene .s. illa
a(n)i(m)a mutare gradum ante q(uam) recedat a
pena, ma il talento no(n) lascia .i. appetit(us)
no(n) p(er)mittit. q. d. q(uod) licet uelit t(ame)n non
desiderat ascendere an(te) debita(m) satisfactio
nem, et eccie ca(usa)m, che .i. quia la diui(n)a
giusticia pone al tormento .s. ipsam
a(n)i(m)a(m) peccantem, contra uoglia, eade(m) uo
lu(n)tate libero como fo al peccato, de
tali uolu(n)tate dicetur i(n)fra cap(itul)o xxiii.

Et io che son giaciuto a q(ue)sta doglia
Ci(n)quece(n)to a(n)ni e piu pur mo se(n)tij
Libera uolu(n)ta di miglior soglia.
Po sentisti il tremito eli pij
Spiriti p(er) lo mo(n)te render lode
A quel signor che tosto su lin uij.
Cossi ne disse, e po chel si gode
Tanto del ber qua(n)te gra(n)de la sete
No(n) sapre dir quantel mi fece
prode.

Hic Stacius confirmat quod dixit ex(empl)o
suo, et sic ma(n)ifestat sua(m) liberatione(m). dic(it)
ergo, Et io che son giaciuto a questa do
glia .i. ego subiacui huic dolorose pene
auarorum, Ci(n)quecento a(n)ni e piu oltra,
quadri(n)gentesimu(m) a(n)nu(m), quo steterat
pro accidia i(n) q(uart)o circulo, ut dicetur i(n)fra,
pur mo senti libera uolu(n)ta di miglior
soglia .i. ascendendi ad meliorem et sup
iorem gradum. Et co(n)cludit stacius q(uod) iste
tremor montis et clamor sp(iritu)um factus

est propter eū dicit ergo po sentisti el terre
moto eli pij spiriti .s. auarorum qui ī uita fue
runt impij et alios spūs. p lo mōte renderlo
da quel signor dicente gloria ī excelsis deo
che tosto su lin uij .i. dirigat ad superiores
gradus sicut me īuiauit. Et ultimo poeta
poit effectū rn̄sionis facte a stacio quia re
mā̄sit quietatū desideriū eius oīo. dicit ergo
cōtinuatiue cossi li disse stacius virgilio, et
nō saprei dir quāto mi fece prode. q. d. ni
mis profecat sitī mee nāli de qua dictum est
ī principio capli. hoc aūt declarat p metha
phorā proprijssimā dns clare. p o se gode
tanto del bere quāto e grāde la sete. Et hic
nō ꝙ pocio est grata non tā ex qualitate
uini q̄ ex dispositione bibentis. Sicut asili
Xerses rex persarū potentissimus qui cum
īnūabili exercitu īuasit greciā vn̄ uiliter
debellatus turpiter et trepide fugeret uisa
uia aqua turpida fetida statim declinauit
ad terram et cepit auidissime bibere, de
quo īcrepitus a milite socio, dixit se nūq̄
melius bibisse, qr nūq̄ hūerat sitim. ./.

AL sauio duca, omai uegio la
rete
Che qui uī piglia, e come si scalapia
P che a trema, e diche cōgaudete.
Ora chi fusti, piacciati chio sapia
E p che tanti secoli giaciuto
Qui se, ne le parole tue mi capia.

Ista est 3a pars gn̄alis mel' pricipalis huius
Capli ī qua uirgilius īquirit a Stacio quis
fuit et primo asserit se clarū de rn̄sione
facta ad captādā beniuolentiam vn̄ dic El
sauio duca .s. virgilius supp dixit virgilio
stacio omai uegio la rete .i. peccatum aua
ricie, che qui ui piglia .i. tenet uos hic ca
ptos et ligatos, e come si scalapia et uideo
quō aperitur illud recte qn̄ liberamini
et sil'r uideo de che a trema .i. qua de cā
fit hic terremotus, e diche cōgaudete .i. cō
gratulamini īuicem regraciantes dn̄o de
liberatione alicuius aīe. Et pecat duo. d.
ora piacciati chio sapia chi fusti, ea plac
bilitate qua iam usus es meam placidissiē
uirorū, e p che siti giaciuto qui sicut et
alij auari p tanti secoli .i. p tot centenaria
ānorum .s. quiqz. q. d. vn̄ potest esse purga
ta auaritia ī te si fuisset auaritia Mide
uel Crassi et dicit, ne le parole toe mi capia
sicut Auari sunt ... capti hic, et alios capiūt
ī uita. q. d. loquere m̄ clare, rogo te sicut ego
locutus sum tibi. ./.

Nel tempo chel bon tito co laiuto
Del sōmo rege uendico le fora
Vnde uscil sangue p Giuda ueduto.
Col nome che piu dura e piu honora
Era io di la rispuose qllo spirito
Famoso assai, ma nō cō fede ancora.

Hic poit responsionē stacij ad primā peti
cionem virgilij qui prio describit se ab optio
principe, sub quō claruit. Et ad ītelligen
dā istam lr̄am quā multi ignoranter puertūt,
est attente sciendū ꝙ sicut potest colligi
ex multis autoribus. Nero imp̄ator ad re
frenādum furores ebreorum qui facti erant
rebelles Romano impio misit uespesianū
uirū sapientissimū et strenuissimū armor/
qui ferro et igne puastauit galliā, deinde
reliquas prouincias Judee. Sed certus factus
ꝙ omnis multitudo Judeorū cōuenerat ye
rosolimā ad offerendū sacrificia dn̄o suo
sm̄ morē antiquorū patrum, motis signis
cinxit totā urbem obsidione. Sed quia Ci
uitas nobilissima regalis erat īexpugnabil'
munitione murorū et multitudine uirorū
uetus perseuerantia romanorū plus potuit
q̄ obstinata et audita ptinacia Judeorum,
Ciuitas ergo ab ex hostium uiribus quassabat'
Nā tres tyrāni Johanes Simon Eleazarus
occupauerant tres regiones urbis, qui licet
uiderentur cōcordes contra hostes tn̄ sepe
bellis lacerabant. Sed nec discordia ciuiū
nec ruina murorum nec occasio uirorū nec
suasio romāi principis qui eos ad pacem
īuitabat potuerunt flectere gentem dure
ceruicis, ut nō pocius uellent oīa extrema
tolerare. Jnterī Nerone sublato uespesianus
licet īuitus et oīno recusans factus imp̄ator
a militibus uenit Romā. Et Titus eius filius
Juuenis oīum laudatissimus remansit dux
belli qui ipam yerusalem cognita ptinatia
pfide gentis magis certauit et ad tantam
inopiam deduxit ꝙ oīa mero ... humanis
ī suos abos cōuerterunt. tandem obsidione cō
tinuata urbs capta est et turres ... papuas
ī arcem ī templū secutum est et Ciuitas
muris nudata et vndecī centena milia Ju
deorū fame ferro īcendio ... et oī genere
pestis cōsumpta sunt. Cetera multitudo ī
captiuitatē et seruitutem gentiū deducta
est. Ex quo tempore misa gens deo et oībus
gentibus odiosa p uniuersum orbem dispsa

seruiliter uiuit et durat i sua miseria. Hec
ordina sic litteram, quello spirito .s. Stacius
rispose birgilius, io era di la i mundo uiu
entium, fermoso assay loquitur uerecunde i lau
dem suam, ma non con fede ancor .s. christiana
sed audacter laudat nomen sue professio
nis .d. col nome .s. poetico che piu dura, et
plus durare facit nomen aliorum. Ideo bene dix
Lucanus. O sacer et magnus uatum labor
omnia fato Eripis et donas populis mortalibus
euum. Et si dicas michi de Aristotile et de multis
philosophis antiquis, dicam tibi de homero et aliis
multis qui fuerunt diu ante quos ipse philosophus fre
quenter allegat et papue homerum, e piu
honora .s. hominem. nomen enim poete sicut nul
lum durabilius ita nullum honorabilius, ut
dicetur plene primo capitulo paradisi, et ecce quando
nel tempo .s. anno ab urbe condita VIIcXXV.
chel bon tito, qui considerata etate et im
pii bonitate de cuius laudibus dicetur VIo
paradisi, uendico le fora .i. foramina seu
uulnera christi, Onde usci el sangue per
Iuda uenduto .s. Anne et Cayphe, cum l'agi
uto del sommo rege .i. iuuante et permittente
te deo, sicut ipse titus fertur dixisse, cum
intrauit urbem clarissimam. Et hic nota quod
multi peruerse intelligunt et peruertunt istam
litteram, quia non est uerum quod titus uel Vespe
sianus fecerunt uindictam christi cum intentio
ne, cum non crediderunt christum et fuerunt
penitus pagani, sicut patet per Suetonium.
Et si testimonium non placet tibi quia fuit
gentilis infidelis. Certe Iosephus ebreus et
nobilis ciuis yerusalem quem beatus hieroni
mus enumerat i cathalogo sanctorum, hanc
hystoriam luculento stilo describit. Et egi
siphus compendiosius eo et beatus Ambro
sius qui Iosephum sequitur, et ut breuiter dicam
Augustinus, hieronimus, Rufinus, Oro
sius et ceteri i hoc concordant, sed bene diui
na maiestas sic statuit per peccata Iudeorum
quia de Inimicis cum Inimicis meis uindictam
faciam .i.

Tanto fu dolce mio uocale spirto
Che tolosano a se mi trasse roma
Doue meritai le tempie ornar di
mirto.
Stacio la gente ancor di la mi noma
Cantai di tebe e poi del grande Achille
Ma caddi i uia co la seconda soma.

Hic Stacius quia descripserat se a nobili
scientia, describit se a suaui eloquentia dicens,
tanto fo dolce mio uocal spirito, hic capitur
spiritus prout accidens sile .q.d. sonus uo
cis mee et pronunciationis cum magna eloq
uentia quod patet ex opibus eius, de qua dicit
Iuuenalis i satira. Curritur ad uocem iocun
dam et carmen amice Thebaidos letam cum
fecit stacius urbem, Promisitque diem tanta
dulcedine captas. A ffiat ille animos etc. che
roma trasse mi tholosano a se, fuit enim
Stacius origine de nobili thelosa que est
ciuitas i prouincia nerbonensi. Unde uenit ro
mam tempore uespesiani et usque i tempora domi
ciani perueit ubi enituit fulgor eloquentie
sue. Unde dicit, onde meritai le tempie
ornar de mirto .q.d. fui coronatus merito
fronde mirti que est arbor calida mittitur
ad denotandum ardorem igenii poetici. mitte
tamen erunt olim corone de quibus dicetur primo capitulo
paradisi, deinde describit se a nomine proprio
.d. la gente ancor mi noma di la .s. i mun
do uiuentium et sic loquitur stacius, quia
dantes erat ibi uiuus, stacio hoc nomen
sonat effectum, quia stetit diu occultus chri
stianus i uita, et post mortem stetit per tot
secula. Et sic birgilius dictus est a uirga
ita stacius dictus est surculus a surculo quod
idem sonat, deinde stacius descripsit se a
duplici materia de qua scripsit dicens, Cantai
di thebe .i. poetice descripsi materiam thebanam.
Nam stacius uidens discensionem esse inter
titum et domicianum, assumpsit ad instructionem
eorum hanc memorandam hystoriam duorum
fratrum describendam, de qua multa dicta
sunt i inferno et dicetur i isto purgatorio,
et tangit secundam hystoriam .d. e poi del grande
Achille, quia demum fecit librum minorem
i quo tractauit de Iuuenilibus gestis Achil
lis, de quibus iam plene scripsi purgatorii VIIIIo
capitulo. Et subdit, ma cadi i uia cola seconda
soma. Et hic nota lector quod contra istam litteram
multi multa dixerunt, alii pro poeta nostro
alii calumpniantes istud dictum, quia dicunt
quod stacius est mortuus secundo libro imperfecto, quibus
est respondendum breuiter et clare quod uere
secundum opus est completum, nec dantes hoc
tangit negat, sed uult dicere quod cecidit
cum secunda salma, quia debebat subire tertiam
hystoriam .s. geste domiciani, sicut ipse pro
testatur i prohemio sui thebaidos et in
prohemio Achileidos. Unde uidetur stacius satis
excusandus, si uideatur nimis adulari do
miciano audito rumore et defectione
germanorum cum esset ualde adolescens tamen
rei magnitudinem non recusauit sicut alii
fecissent sed apte hominis ingentam fortitudi
nem super etatem statim tendebat i barbaros.
Illi belli fama territi sine ullo damno ro
mano iugo se subiecerunt. domicianus quo
clarus et insignis etatem superantibus factis

et patri honorem afferentibus, Romam reuersus est, qui an̄ q̄ pater ueniret romaꝫ Capitoliuꝫ uiriliter defenderat ab hostibus. Ideo iuuenile Indoles potuit decipere staciū cōmendando domicianuꝫ ab his.

Al mio ardor for se me le fauille
Che mi scaldar ne la diuina fiama
Onde sono allumati piu di mille.
Del Eneide dico lo qual mām̄a
Fummi, e fummi nutrice poetando
Sanzessa nō fermai peso ne drām̄a.
E p esser uiuuto di la quando
Virgilio uisse, asentirei un sole
Piu che nō degio al mio uscir de bādo.

hic stacius describit se a nobilissimo poeta quē semper studuit imitari, et ista lr̄a ambigua hr̄e potest duplices ītellectum. Vnus ꝙ stacius sit factus poeta christianus p ipm̄. Sm̄ primū. lr̄a est sic exponēda le fauille .i. dicta uirgilij tāq̄ uiue scintille, onde sono allumati .i. illūati piu de mille, quia multa milia latinoruꝫ didicerunt poetriā et eloquentiā mediāte dogmate uirgꝰ, che mi scaldar de la diuina fiama .s. accenderunt mentem meaꝫ eius doctrina diuina, si seme .i. sementis et radix, al mio ardore .i. ardenti īgenio meo ad poetandū. Sm̄ aliū ītellectum lr̄a exponatur sic, le fauille che me scaldar de la diuina fiama .s. caritate fidei xp̄iane, fuo seme .i. fuerunt semine diminute, al mio ardore .i. meo amori q. d. stacius, licet habuerim ante crudelitatem fidei uēe, tn̄ amor meꝰ fuit sanus et lentus diu, et sic peccaui p accidiā, sicut testatur paulo post. Sꝫ hic nō ꝙ licet poeta ꝙ stacius fuerit utriusqꝫ boniū .s. poetrie et fidei, tn̄ pma expositio fuit melior, quia si stacius fuit illūatus luīe fidei p uirgiliū non mille sicut alij lr̄a dicit. propterea lr̄a sequens declarat expresse ꝙ loquitur sm̄ primū modū, vnde subdit, del Eneide dico qui liber potest dici speculuꝫ humane uite, sicut dixit Ar. de Odisea homeri ī rhetoricꝭ. la qual fummi mām̄a .i. mamilla dulcis, ul' mām̄a .i. mater propinans michi primū lac poetrie vn̄ dicit, e fo mia nutrice poetando

.i. studiū totis uiribus imitari ipm̄ opus, vnde dicit, senzesse nō fermai peso di drama .q. d. nō firmaui minimū punctum uel passum. Est eī drama paruulū pondus quo utitur medicꝰ. Et bn̄ qm̄ stacius ī suo thebaydos, semp nititur imitari eneyda uirgilij. d. e sentirei un sole .i. unū anuꝫ solarem, piu chio nō degio .i. plus q̄ debeam uisse pene mee, al mio uscir de bando .i. de exilio purgatorij, per esser uiuuto di la .s. ī mūdo stacius uiuentis qn̄ uisse uirgilio .q. d. stacius ego uellē adhuc de pacto stare p anuꝫ ī purgatorio, et fuisse illo tempore felici, sub Augusto quo claruit Virgilius.

Volse uirgilio a me q̄ste parole
Cō uiso che tacēdo disse taci
Ma nō puo tutto la uertu ch uole.
Che riso e piāto son tāto seguaci
Ala passion da che ciascun si spicha
Che mēseguon uoler, ne i piu ueraci.

Ista est quarta & ultima pars capituli, ī q̄ poeta ondit, qualiter ipē maifestauit uirgiliū stacio, qui tā multa cōtulerat cum Virgꝰ nō cognoscens eum, et primo ondt qualiter uirgilius imposuerit sibi silētiuꝫ, sed ille nō potuit se continere se a risu. Et ad declarādū istā lr̄am fortez, ē prīo notanduꝫ ꝙ appetitus aliꝰ ē ītellectiuꝰ aliꝰ sensitiuus. Et sensitiuus aliꝰ est irascibilis, aliꝰ cōcupiscibilis. Et sic gaudiū quod ondit p risum, procedit ab appetitu cōcupiscibili, et plantus q̄ mouetur p iniuriaꝫ procedit ab irascibili. Et ambo isti appetitus sunt de potētia sensitiua et alter seq̄tur alterū. Et appetitꝰ ītellectiꝰ qui est uoluntas, et p quem regulatur appetitus sensitiuꝰ, nō sēp ē potens sup sensitiuū, qr nō semper irascibile et concupiscibili obedit rōni siue rōnali uoluntati, que ē suū fundamētuꝫ ī intellectu, et hoc est quod uult dīe lr̄a hic qn̄ poeta ondit, ꝙ contra uelle virgilij .i. rōnis sensualitas sua risit, et dicit ꝙ imitans nām sm̄ cōplexionē nālem, appetitus sensitiuus minus obedit ītellectiuo, quia tūc plus operatur ī eo eius uirtus eoruꝫ. Hunc ad lr̄aꝫ dicit poeta, queste parole, dicta per Staciuꝫ

uolse uirgilio ami cō uiso tacendo amicando disse tacia .s. cū nutu faciei, et dicit ad excusationem suā, ma la uirtu che uole .i. uolūtas uel appetitus itellectiuus, nō po tutto supp passionem, et assignat rōnez cū subdit, che riso e pianto, que sunt passiones aie sono tanto sequaci ala passion .i. uirtuti concupiscibili, di che ciascun si spica .i. exa dantur, che men sequen uoler .i. uolūtatē nei piu uerac .i. etiāz i sapientioribus, quia etiaz uiros sapientes et ueridicos, oportet aliqn̄ ridere et plorare iuite, scd̄m leticiam et tristiciā quibus afficiuntur.

Io pur sorisi come lhuom cha micha
P che lombra si tacque e riguardomi
Ne liochi oue l sembiāte piu si ficha.
E se tāto labore isieme assōmi
Disse p che la tua faccia te stesso
Vn lampegiar di riso dimostromi.
Or sono io duna parte e dalt^a p̄so
Luna mi fa tacer, laltra scōgiura
Chio dicha ondio sospiro e sono iteso.
Dal mio maestro, nō hauer paura
Mi dice di parlar ma parla e digli
Quel chel dimāda cō cotāta cura.

Hic poeta ondit qualiter se tacente cū lingua locutus fuit cū risu, ex quo stacius suspitione capta adiurauit eū ut diceret cām sui risus, dicit ergo, io pur sorisi cō lhuom cha micha .i. qui iclinat faciem conniuendo uel affirmādo aliquid, per che lombra .s. stacij, si tace e riguardome cō liochi oue l sembiante piu si ficha. Et ponit petitionez eius .d. disse ille stacius, de loqtur admiratiue, p che la faccia tua, q uidetur michi rigidā et honesta, dimonstrami un lampegiar de riso te stesso, nc se assōmi tanto labor i seme .q.d. si deus det tibi tantaz grām, q feliciter perficias tam laboriosum opus, Ita q totū simul aggreges et poeta, deinde loquitur et ostendit suā perplexitatez i suo uoto duorū poetarū, quia pcepto unius nō poterat cōtire et adiurationi alterius nō audebat, unde dicit, Or sono io duna parte e dalt^a preso .q.d. prohibebor loqui et tacere nō possum luna .s. uirg^o. mi fa tacere e laltra .s. stacius, mi sconiura chio dicea ondio sospiro e sono iteso dal mio maestro .s. a uirg^o quez plus et plus reuerebar, qui uidebat meā auiditatem loquendi nūc qualē habebā, suspirius faciendi, Ideo dedit sibi licentiā sce ditendi vn dicit, e disse ille uirgilius, nō hauer paura di parlar pp me, ma parla e digli quel che domāda cō tanta cura .s. cām^e tui risus.

Ondio, forse che tu ti marauigli
Antico spirito del rider chio fei
Ma piu di miration uoi ch ti pigli.
Questi che guida i alto liochi mei
E quel uirgilio dal ql tu togliesti
Forza a cātar de gli huomini e de dei.
Se cagion altra al mio rider credesti
Lasciala per nō uera, et esser credi
Quelle parole che di lui dicesti.

Hic poeta poit responsionē suā, ad petitionem stacij .d. Ondio licentiatus a uirg^o dixi, o spirito antiquo qui peccasti iam mille ānis elapsis, forsi che tu te marauigli del rider chio fei, quia forte uideor tibi derisisse magnificas laudes quas fecisti de uirgilio et singularissimū amorē quez ondisti te hre ad illū celeberrimū poetam, ma uogli che tu pigli admiratione, Et ecce rē stupidaz, questi che guida i alto .s. ad sūmuz uirtutis, gliochij miei .i. speculationez itellectualē, e ql uirgilio nūq satis laudatur, dal qual tu togliesti forte a cantar .i. alte describere de lihomeni e de dei .q.d. imitationem uirgilij tu poetice descripsisti bella thebarū itroducendo hinc ide hoies et deos i arma sicut tu .s. uirg^o. fecisti et accepisti ab homero, credesti al rider mio lasciala per nō uera essere e credi quelle parole, suple esse uera, che di lui dicesti, quia et ego credo illud quod dixisti i cōmendationez uirgilij, ideo nō risi i cōtemptu eius tu ego fuiz illuīatus et iuatus ab eo ad poetandū, licet habuerit maius lumen q̄ ego q̄ tu uel ipse.

Gia si chinaua ad abracciar li piedi
Al mio doctor, ma egli disse frate
Nō far ch tu sē ombra e ōbra uedi.

Et ei surgendo or poi la quãtitate
Cõprender del amor cha te mi
scalda
Quãdio dismẽto nostra uanitate.
Trattãdo lõbre come cosa salda.

hic ultimo poeta cõcludit finẽ sue rñsiois
quia stacius repletus stupore et amore
cũ sũma reuerentia et gratulatione ĩcli
nauit se ad gratulãduz uirgilio, dicit q°
Gia sinchinaua ille stacius urbanus et
gratus, ad abraciar li piedi al mio doc
tore, cuius se discipuluz profitetur. Et
hic nõ q̃ poeta bene fingit staciũ uoluis
se procũbere ad pedes uirgilij, quia ipe
stacius hoc testatus est ĩ uita. Nã p̃fecto
ope maiori q̃ quod laborauerat annis xij.
sicut uirg°. ĩ suo xij. dicit ĩ fine libro suo.
Hec tu diuinã eneyda tẽpta, sed longe
sequere et uestigia semper adora. Et
subdit quõ uirg° remisit staciũ dnũ, ma
elli. s. uirgilius, disse o frate nõ far che
tu se ombra et ombra uedi. q. d. uterq̃
nostruz est aĩa sẽpata ĩtangibilis ĩsensi
bilis, deĩde dicit q̃ stacius urbane excusa
uit errorem suũ, unde dicit, Et ei. s. sta
cius õndit surgendo, or poi comprehen
dere la quãtitate del amor ardente, cha
ti mi scalda, ad amanduũ te, quãdo dis
mento nostra uanitate. i. obliuiscor nãz
mortaliũz qui sunt uani uaciũ corporis
tractando lombre. i. aĩas licet inuisibiles
como cosa salda. i. corporeã et sensibilẽ.

Gia era langel dietro
a noi rimaso
Langel che nauea uolto
al sexto giro
hauẽdomi del uiso un colpo raso.
E quei chãno aquisticia lor disiro
Detti naueã. beati en le sue uoci
Cõ sitio senzaltro cio forniro.
Et io piu leue che p altre foci

Mandaua si che senza alcun labore
Sequiua ĩ su li spiriti ueloci.

Postq̃ ĩ p̃cedenti capitulo poeta noster tractauit
de uitio prodigalitatis ĩ persona stacij. Hunc
cõnter ĩ isto xxij° cap° terminat mãz gule que
puñitur ĩ vj° circulo. Et pñs caplm põt breuit
diuidi ĩ iiij°r partes pñales. In quaruz poeta
ondit qualr uirg° ĩquirit a stacio de illius
uicij purgatione. In 2ª ipe uirgilius ĩquirit
ab eodem stacio de cõuersione eius ad fidem
christianã ibi E quãdo tu cãtasti. In 3ª staci°
ĩquirit a uirgilio de quibusdaz poetis illus
tribus ibi Tu donque. In 4ª et ultĩa parte
agit et tractat de purgatione uicij gule ibi
Li ceuasi giã. Ad primuz ueniens dico q̃ poẽ
ĩducit uirgiluz ĩquirentẽ de purgatione stacij.
Et primo cõtinuans se ad p̃cedentẽ materiã
promittit purgationẽ suã factã ab Angelo a
uitio auaritie et prodigalitatis. Et ad decla
rãduz nouũ modũ scribendi quo utitur hic
poeta, est considerãduz q̃ de more eius est
ĩ omnibus circulis circa finez ĩtroducere unuz
angelũ q purgat eũ a uitio pũnito ibi, et
dirigit euz ad aliũ circulum, hic aũt psup
põit hoc factuz esse. hoc aũt facit ut facile
dat ĩtelligi purgationẽ suã hic fuisse facilẽ
ita q̃ q̃i nõ aduerterat, quia locutus fuerat
cũ stacio facũdissimo tã delectabilr, et quia
parũ laborauit morbo auaritie et prodigali
tatis a quo recedit, et minus uicio gule, ad
quaz nunc ad litterã dicit poeta. Langel
de quo nichil adhuc dixit, sed nũc dicit
artificialiter breuiando, gia era rimaso
dietro a nui ĩ quĩto circulo, et repetit lan
gel dico che nauea uolto al sexto giro qu
lõsozum, hauendomi raso p̃t prius q̃ uol
ueret nos, uno colpo. i. uulnus mortale
. s. quintuz peccatuz, dal uiso. i. a fronte. Et
subdit gratulationez aliouz spũuz dicens.
E quei. s. aĩe auarorũ qui remanserunt
ĩ quĩto giro, chãno lor desir a iusticia. i.
ad iustificanduz se p purgationez, ditto
naueã beati uult dicere q̃ dixerant illud
dictuz Mathei quĩto cap°. beati qui esuri
unt et siciunt iusticiã, qm̃ ipi saturabuntur
et ita ĩfelices qui exuriunt et sitiũt. Alij
tñ subtilius exponentes dicũt, q̃ illi spũs
dixerunt. Beati quorũ remisse sũt iniq
tates et quorũ tecta sunt peccata, et hoc
propter dantez et staciũ, qui erãt nuper
absoluti, alter ab auaritia et alter a prodi
galitate, et dicebant ĩ fine sicio, cupiens
saluare humanũ genus, Ita isti affixi terre
ĩ suo cruciatu dixerunt sicio. s. saluari, sed
prior expositio magis uidetur de mente
autoris, et subdit effectum sue purgatiois
. d. Et io piu leue che p altre foci. i. alios

caulos et merito quia deposuerunt quinque
gravissima pondera capite suo. et restab
ant sibi duo levìora, Iandaua siche seg
uiua ī su. p scalā quītaz. li spirti veloci
.s. virgiliū et Staciuz qui erant sine gra
vitate carnis et habuerūt presto īgēia et
dicit. sença alcuno labore. ītelligas per
respectuz ad alios caulos qui h'uerūt
hūit tm̄ unū ducez virgiliū. nūc vō habebat
aliū .s. staciū qui loqbatur tā dulciter
cū sūmo poeta virgilio. qꝫ dantes non
sentiebat laborem vie quasi portaris
a vehiculo sermōis eorū ut statz seqtur.)

Quādo virgilio comīcio. amore
Acceso de vertu semp̄ altro accese
Pur che la fiāma sua paresse fore.
Onde dallora che tra noi discese
Nel libo de liferno giovenale
Che la tua affection mi fe palese.
Mia bēuolenza īverso te fu quale
Piu strinse mai di nō vista psona
Siche or mi pareā corte qste scale.

Hic poeta ponit nobilem orōnez virgilij
ad staciū qui primo ad captādā beni
volentiaz premittit notabilem sniam
de amore honesto q est qꝫ amor virtu
tis habet hanc potentē proprietatem
qꝫ cogit semper amatū redamare amā
tem. dū mō amor appareat ex pa
aliquod euidens signuz. dicit ergo poeta
ita ibā velociter. quādo virgilio comīcio
sup. dicere versus staciuz. amor acceso
da vertu semp̄ altro accese. ad reddēda
sibi vicez. quod nō facit amor boni utilis
vel delectabilis. et forte ista regula nō
est semp vera ī bono honesto et dicit.
pur che la fiāma sua .i. effectus. paresse
fuora .s. p opera. unde videmus qꝫ se
pe diligimus virū virtuosuz quis nō
visuz vel cognitū sic ego diligo dātez
mortuū. Et applicat virgilius istā sniaz
ad propositū et dicit. qꝫ amavit ipsum
staciū iā p multa secula quāuis nō co
gnitū sibi nō rōne alterius. dicit ergo
Onde mia bēvolenza mutua fu īverso
ti talis quale .s. benivolentia di psona
nō vista .i. nō vise nō cognite piu stri
se mai. aliquē amantez. unde dicit. si
che or mi pareā corte queste scale. q
restant ascendende. ita qꝫ salīā amon

sine labore et hoc dico fuit. dalora che
Iuvenale qui fuit poeta satirus de agno
magnus moralis. discese nel libo de li
ferno tra noi .i. īter poetas paganos
illustres de quibus dictū est īferni cū q°.
et dicetur ī hoc capitulo paulo īfra. che
mi fece palese tua affectione quā ha
bebas erga me. Et hic nota qꝫ aliqui di
cunt qꝫ poeta noster videtur hic errasse
dicēdo qꝫ Iuvenalis fuit mortuus ante
staciuz cuz hoc sit falsuz. quia Iuvenal'
facit mētionez de stacio ut iā dixi capo
precedenti. dicendū est br̄ qꝫ dātes non
dicit Iuvenalē fuisse an staciū. sed so
lū qꝫ Iuvenalis manifestavit sibi amorē
stacij erga virgiliū. Nā virgilius q fuit
diu ante staciuz nō poterat videre euz
vel opus eius qr stacius moriens non
ivit ad īfernū. Sed Iuvenalis qui fuit
post staciū bn̄ vidit opa stacij. et cuz ī
morte tāq̄ paganus ivit ad limbū ubi
erat virgilius, potērat dicere qualiter
quidā poeta nobilis fuerat post ipm p
longū tēpus. qui multū amauerat et
extulerat virgiliū et opa eius.)

Ma dimi. e come amico mi pdona
Se tropa sicurta malarga il freno
E come amico omai meco ragiona.
Come potea trovar dētro al tuo seno
Luogo avaritia tra cotāta senno
Di quāto p tua cura fosti pieno?
Queste parole stacio muover feno
Un poco ariso pria poscia rispuose
Ogni tuo dir damor me caro cēno.

Hic virgilius pmisso pulcro exordio facit
peticioēz suā. et querit a stacio cū admi
ratione de vicio ī quo videbatur fuisse
dicit ergo. ma dimi como avaritia po
teo trovar dentro luogo al seno .i. cap
acitatez tuaz cuz avaritia sit inimica
poetis. tra cotanto senno .i. īter tantam
sapiām. de quanto pieno fosti p tua cura
.i. studio. et facit parenthesiz .d. e como
amico me perdona qr beivolentia ut
nūc cōversa est ī verā amiciciaz. se tro
po sequrta malarga il freno .i. si nimis
fidenter et familiariter fuero locutus tecū
e como amico omai meco rasona. q deb
pati ab amico. qñ arguitur de aliquo
vicio. Et subdit quō stacius se h'uerit

actu et uerbo. d. queste parole feno mouer stacio un poco a riso prima. Stacius enim nunc risit de errore uirgilij sic dantes risit supra de errore stacij, e poi rispuose ogni tuo dir me caro cenno da morte. q. d. quicquid dicas contra me habeo pro signo ueri amoris, hoc dicit stacius. quia uirgilius petiuerat ueniam de nimia securitate dicendi.

Veramente piu uolte aparon cose
Che dãno adubitar falsa materia
P le uere cagion che son nascose.
La tua dimanda tuo creder mauera
Esser chio fossi auaro i laltra uita
Forse p quã cerchia douio era.
Or sappi chauaricia fu partita
Troppo da me, e q̃sta dismisura
Migliaia di lunari ãno punita.

hic stacius proprie facit orationem suam. Et ad magnificandam istam responsionem considera quanta arte utitur hic iste magnus orator. Nam ex uirgilius ut uideatur ipsum imitari in eius principio, primo assumit unam notabilem sententiam, super qua fundet dictum suum, et illa sententia est propria uirgilij. dicit ergo veramente piu uolte aparon cose. i. apparent multe res, che dãno a dubitar falsa materia, quia prestant causam dubitandi, cum tamen non sint uere dubitabiles, per le uere rasione che son nascose, quia ignorantur. unde dicit virgilius Re sancte cognita turbat. t. vult non quod multa que in se uera sunt non creduntur propter ignorantiam causarum, sicut quod nauis mari tranquillo et celo sereno subito absorbetur, et nunquam de cetero apparet et sic quod titus fecit uindictam de morte xpi ut dicitur in precedenti capitulo, quod tamen est falsum. Et tangit ipsum errorem uirgilij. d. la tua dimãda mauera. i. affirmat et declarat, esser tuo creder chio p fosse auaro i laltra uita. s. temporali mundana, forse p quella cerchia douio era, quia inuenisti me in circulo auarorum. Et detegit contrarium erroris uirgilij. d. or sapi chauaricia fo partita tropo da mi, propter prodigalitatem maxime distantem ab auaricia que ita excessiue fuit in stacio, ut aliquando deficeret sibi panis, cum erat in maiori amore et fauore in roma, ut scribit Iuuenalis. Et hic nota quod recte talis est effectus prodigalitatis, quia trahit hominem in omnia comoda, et contrahit membra in uili lectulo, uelat corpus paruo et sordido panniculo, uentri deducit ieiunia longo odio, et stomaco uacuo fit socia hiunda fames et auida sitis, illum sequitur creditor auarus importunus exactor repetitor prodigus sic fit misero uita pena mors solacium. ideo dicit stacius quod ad istud magnum uicium secuta est longa pena, e migliara de migliari. i. multa milia mensium. Nam annus lunaris est unius mensis, et utitur tali modo loquendi ut pena uideatur longior, hãno punita questa dismisura. i. prodigalitatem.

E se nõ fusse chio drizai mia cura
Quãdio intesi la doue tu chiame
Crucciato quasi al humana natura.
P che nõ reggi tu o sacra fame
Del oro li appetiti dei mortali
Voltãdo sentieri le giostre grame.
Allor maccorsi che tropo aprir lali
Potean le mani a spendere e pentermi
Cossi di quel come delialtri mali.

Hunc stacius describit suam emendationem ab isto uicio et dicit quod unum dictum uirgilianum retraxit eum. Et ad intelligentiam istius littere nota quod uirgilius 3° eneidos cum describeret crudelem auariciam polinestoris de qua dictum est supra capitulo xx°, exclamauit cum indignatione Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames. q. d. quod cupiditas auri compellit corda hominum ad omnia magna mala, tamen hic stacius interpretatur largius istud dictum et dicit quod uirgilius arguit intemperantiam diuitiarum, tam in dando quam in retinendo. Ordina nunc litteram sic. Et sentieri le giostre grame quas faciunt prodigi et auari in inferno uoltãdo ad punctus circuli. q. d. ego essem damnatus quia perseuerasset semper in prodigalitate, se nõ fusse chio drizai mia cura, super isto uitio quando intesi la doue tu chiami, tertio eneydos quasi crucciato indignatus al humana natura. d. o sacra fama del oro. i. execrabilis cupiditas auri p che nõ regiti lappetito di mortali, quia alij petunt immoderate propter dare, alij propter retinere et subdit

correctionē suā dn̄s. Alor ma cossi che le man potean troppo aprir lali, nimis prodigalitatem effundendo et uolādo ad expēsas epentirme cosi de quei .s. malo .i. prodigalitate como de gli altri mali :.

Quanti risurgeran coi crini scemi
P ignorāza che di questa pecha
Toglie'l penter uiuendo e neli stremi.
E sappi che la colpa che ribecha
P dritta opposiçion alcun peccato
Con esse i seme qui suo uerde secha.
Po s'io son tra quella gente stato
Che piange lauaricia p purgarmi
P lo cōtrario suo me īcontrato.

Hic Stacius dānat prodigalitatem ī hoībus qui ignorant maliciā istius uicij, sicut ipse fecit ad tēpus, vnde dicit īterogatiue quāti .s. prodigi risurgerā con crini scemi .i. cū capillis īcisis, quia ut dictum est ī inferno Auari resurgunt ī die nouissima cū manibus clausis, et prodigi cū crinibus diminutis p ignorantia che di questa pecca .q.d. mlti q̄si nō credunt peccare ymo uānegloriantur qn̄ plus expendunt, ideo dicit to glie'l penter .i. talis est penitentia et pena habetur hic ī mūdo, uiuendo neli extremi .ī uicijs que sunt extrema uirtutum sic auaritia et prodigalitas. Et ultio stacius dat unū notabile p quod respondet questioni tacite quia poterat dicere uirgilius quare ergo tu stetisti tā diu purgandus iter auaros. Rn̄det stacius q duo uitia recte ꝯ opposita puniūtur ī eodem et pari pena, dicit ergo, e sapi che la colpa che ribecca .i. aduersatur et occurrit, a becco a becco alcun peccato per dritta opposiçion qualia sunt ista duo, qui secca suo uerde .i. luit penā equalem, cō esso ī seme .i. cū illo peccato sibi ꝯtrio. Et hic nota lector q merito poeta noster dat eandem penam ambobus istis uicijs, licet semper plus detestetur auaritiā, sicut et phus facit, qr ī rei ueritate prodigalitas est minus dānosa pestis et inimica rei pu. Prodigus est qui expendit plus q̄ natura petat plus q̄ rā ministret, facit cito de pleno uacuū de dulce amarū, de luce luctum, de cresce codrū, laude ludibriū, de multo nichil, sic prodiga manus prodigū facit, nā cito reddit se cōtemptibilem illis qbus paulo ante uenerabilis uidebatur, et dolet dextrā male prouidisse sinistre, tarde penitet, ymo quod est mirabilius et dānabilius si fortuna redit nescit reuocare manū qua licēcius consueuerat uti, huius uicij pricipatum tenuit Alexander, qui et cui innumerabiles partes mūdi nō suffecissent ut male perderet omīs. Quid Nero? quid Gaius? quid Galigula? quid Antonius? O quot uiros ualenter istud uicium deduxit ī rabiē et desperationem. Et concludit stacius, pero s'io son tra quella gente stato che piange lauaricia p purgarmi, si paupertas nō satisfecerat ī me iudicatā huius consulti uicij, p lo contrario suo me īcontrario .i. propter prodigalitatem que est contraria Auaritie et destruit semp eam :.

Or quādo tu cantasti le crude armi
De la dopia tristicia di Iocasta
Disse'l cantor de buccolici carmi.
P quello che clio teco li tasta
Nō par che ti facesse ancor fedele
La fede senza qual bē far nō basta.
Se cossi e qual sole o quai cādele
Te stenebraron si che tu drizasti
Poscia di retro ai pescator le uele:.

Ista est secunda pars pricipalis, ī qua poeta ondit qualiter stacius narrauit uirgilio causam sue cōuersionis ad fidem, de quo virgilius mirabatur cū uideatur loqui pagānice ī libris suis. Et ad ītelligendā plene litterā oportet colligere summarie casum īfelicis Iocaste. Est ergo sciendū q sicut potest haberi ex stacio ī maiori, et seneca tragedo, Iocasta nobilis regina fuit uxor Laij regis thebarū, q̄ dum cōcepisset ex eo, Laius consuluit apollinē de prole nascitura et audito q erat occidendus manu filij stati mādauit partum abici ad feras, sed Iocasta puerū natū tradidit cuidā phorbanti pastori regis, qui cōpatiens etati temperauit mādatum regis, nā perforatis pedibus suspendit illū cum vinco ad arborem, et cōtinuo superueniens pastor peregrinus illum accepit et donauit cuidam de corintho, qui portauit eū ad meropon vxorē regis polibi

Regis corinthiorum.

regis corinthiorū carentis oī prole, ideo et a rege et a regina susceptus est ī filiū uelut missus a celo cū ptenderet idolem ī regalē et uocauerūt eū edipū a pedibus. Edippus iǫ factus Juuenis formosus fortis hns aūz et mores regales. Audito ꝙ nō erat filius polibi captus desiderio cognoscendi patrem, obtenta licentia difficulter a polibo ueīt ad oraculū delphicū ubi audiuit ꝙ prēz īuenī ret ī foade et matrez postea duceret ī ux orez qui stupefactus deueīt ī phocadez, ubi orta seditione īter forenses et ciues, Laius uolens sedare litez percussus fuit gladio ab edippo. demū ueīens thebas īcognitus fore ꝙ credebatur filius pollibi regis, datus est ī uirū Jocaste q̄ adhuc deplorabat mortez Lai quā Edippus libenter accepit timens ne duceret ī eropem, quā credebat esse matrē suā. iǫ lete regnās genuit quatuor filios ex matre. Sed ecce magna peste nata ī ciuite dū quereretur modus purgationis de more thiresias maximus augur dixit, ꝙ nūq̄ ces saret pestis nisi occisor patris et maculator matris deponeretur a regno, et hunc dice bat esse Edippū. Re horrenda detecta oīs turbata est leticia. Et iocasta deplorante īfames nuptias suas, Edippus abiecto hitu regali sponte eruit sibi oculos cū digitis, et ī ppetuas tenebras se dānauit, cuius tristiciaz filij deriserūt et maledicti a pre accensi cupiditate regnādi tādez couenerūt ut uno regnante p ānuz alter exularet sed cū post ānuz ethiocles denegaret scep truz reddere polinici natū est bellūz īpium de quo dictūz est īferni capº xxvjº, et alibi sepe dicit ergo poeta, e el cātar di bucolica carmi .i. Virgilius qui scripsit bucolicam īducens uiros collectores sub noīe pastorū disse. s. Statio, la fede. s. xpiana, senza la qual ben far nō basta, quia falsa uir tus est ī optimis moribus sine fide, non par che te facesse ancor fidel. s. xpianuz, p quel che clio li tasta .i. q̄ potest cōphendi ex sono lire poetice que loquitur tantuz de cultu deoruz. Clio eī est prima nouem musaruz que est dea glorie et fame, ut dictū est primo capº purgatorij, quādo tu cantasti le crude arme. s. mutuā cedem de la dopia tristicia de Jocasta .i. duorum filiorū eius p se īuicez occiderūt. Et uere magna fuit tristicia iocaste. Nā retractās īaudita mala que passa fuerat īpatiens tot doloruz et miseriarū transfixit sibi pcordia eo ense quo Edippus īterfecerat Laiū, uel sm alios uitaz īfelicē laqueo t minauit. Et ex hoc petit uirgº. se cosi e ꝙ fueris īfidelis usq3 ad illud tempus qual sole o qual candele te stenebraron .i. quis sapiens uel que eius dicta illuīnarūt te ī tanta tenebra ignorātie, siche drizzasti poscia le uele nauigando, a quā salutarē, diretro al pescator. s. beatū petrū principē fidei.

Et egli a lui tu primo m'inviasti
Verso parnaso aber ne le sue grotte
E prima apresso dio m'aluminasti.
Facesti come quei chi ua di notte
Che porta il lume dietro, e se nō giova
Ma dopo se fa le persone dotte.
Quādo dicesti. secol si rinova
torna giustitia, e pmo tēpo humano
E progenie scende dal ciel nova.
P te poeta fui per te christiano.

Hic poeta ponit responsionē Statij ad pe ticionez Virgilij .d. et egli a lui, s. sup. Stacius rndit uirgº. tu prima me menasti uerso parnaso ad poetanduz. Parnasus eī est mons celeberrimus dedicatus poetis, aber ne le sue grotte .i. ad hauriendū de fonte heliconico amenissimo, ut dicetur primo capº paradisi, e poscia apsso dio me lu minasti .q.d. tu uirgº fecisti me ex igno rante sapientem, ex prodigo parcuz, ex pagano christianū. Et hoc confirmat per cōparationē domesticā et propriā dicens, facisti come quei che ua de notte che porta el lume dreto sicū cereuz accensuz, et a si nō giova, quia parū uidet sibi ante oclos, ma da sposi. s. post tergū, fa le persone dotte Virgilius eī ambulās ī nocte ignorantie fidei, portans secū lumē sapientie clare fecit Staciū post se uenientez doctū uē fidei. Et sic patet quō comparatio bn̄ assonat proposito. Et ondit Stacius quō p illa uba Virgilius que sunt posita et exposita ple ne primo capº īferni, ideo dicit nō repe to, dicit ergo, quādo dicesti libro ȷ bucco licoruz, secol si rinova, et uere magna re nouatio seculi facta est sub Augusto, qui magna prudentia cōposuit mundū fluc tem ī uicia, torna giustitia, que appella tur uirgo a poetis, e primo tempo humano .i. etas aurea que fuit tempore saturni e progeīe scende dal ciel nova. s. Augustº uel christus, et concludit Stacius ex dictis p te poeta fui per te christiano. Et hic nō ꝙ unusquisq3 conatur reducere alta dicta sapientuz placentiū sibi ad seniores ītellectū

sicut egregie fecit probans que multa dicta homeri quam Virgilij reduxit placide in obsequium fidei christiane.

Ma perche veggi mei cio chio disegno
A colorare stendero le mano.
Gia era l mundo tutto quanto pregno
De la vera credenza seminata
Per li messagi de lo eterno regno.
E la parola tua sopra tochata
Si consonava a novi predicanti
Ondio a visitarli presi usata.

Hic stacius tacta in generali causa sue conversionis, nunc tangit ipsam in speciali, et dicit se facturum more pictoris, qui primo designat figuram grosso modo, postea colorat et exornat, dicit ergo, dicit ergo. ma perche vegi mei .i. ut intelligas melius et clarius, cio chio designo in confuso destendero le mano a colorare .i. ad declarandum, et ecce quomodo, gia era el mundo tutto quanto pregno .i. plenus, de la vera credencia fidei christiane, seminata quod semen germinavit miraculose, per li messagi de leterno regno .i. per apostolos missos ab eterno rege, nam missus interpretatur apostolus, e la parola tua sopra tocata .i. dictum suum .q. propheticum, se consonava ai novi predicamenti .s. apostolis qui dicebant christum virgine natum. Et vere verba Virgilij satis videntur consona fidei. tamen credo quod potius intelligat de Augusto quam de christo, ondio a visitarli presi usata .i. consuetudinem.

Venermi poi parendo tanto sancti
Che quando domiciano li persequette
Senza mia lagrimar non fuor lor
pianti.
E mentre chi di la per me si stette
Jo li soveni e i lor dritti costumi
Fer dispregiare a me tutte altre sette.

Hic stacius ondit suam dispositionem erga christianos tempore domiciani. Et ad intelligendam bene istam litteram, volo te scire quod domicianus iste fuit turbissimus hominum exercitus armorum neglexit sagittarum tantum peritissimus, qui circa initia principatus quotidie secrete petebat cameram et muscas stillo acutissimo configebat. unde cuidam interroganti, ant aliquis esset intus cum imperatore, alius non absurde respondit, nec musca quidem. multas et magnas crudelitates fecit. rapinas luxuriosus porcus fuit, qui filiam fratris virginem corrupit vivente adhuc patre tito superbus et vanus nimis, unde a principio imperij fuit dicere in senatu se dedisse imperium patri et fratri. Et alia vice fecit proclamari in senatu per preconem dominus et deus noster, si fieri iubet precipiens ne sermone vel scripto aliquis aliter appellaretur, propter que terribilis et odiosus factus est omnibus. unde coniuratio facta est in eum per libertos amicos intimos et uxorem, et multorum gladijs trucidatus est, cuius mortem pater vespesianus vaticinando predixerat. Cum ei semel ille in cena abstineret a fungis, dixit quia non potius ferrum timeres. Hinc ad litteram dicit, venermi poi parendo tanto sancti illi predicantes, che senza mio lacrimar non for lor pianti ex compassione innocentium, quando domiciam li persequette domicianus quidem post Neronem persecutiones fecit in xpianos, ymo in tantum flagravit odio xpi, quod teste Orosio fecit diligenter inquiri de Judeis, de stirpe david, ut perderet eos de terra, quia audiverat xpm natum de semine david. Et subdit quod non solum animo sed opere sucurrit illi dicens, e mentre che per mi di la se stette .i. quamdiu postea vitam hui rome io li soveni allor dritti costumi fer despresiar a mi tutte altre secte, sicut saracenorum Ebreorum.

E pria chio conducessi i grea a fiumi
Di tebe poetando ebio batesmo
Ma per paura chiuso xpian fummi.
Longamente mostrando paganesmo
E questa tipideça il quarto cerchio
Cierchar mi fe piu che al quarto
centesimo.

Hic stacius ondit, quando factus est xpianus dicens. E pria ebi io batesmo, vel fluvius vel aque, chio conducesse i grea ai fiumi di tebe poetando, antequam complevissem sextum librum, ubi descripsi adventum grecorum circa thebas cum vij. regibus suis

et confitetur nobilitatem suam. d. e fu mi .i. fuit
michi et dãno meo christiano chiuso .i. oc
cultus p paura sicut et seneca dicit q talia
sapiens seruabit nõ tamq̃ dijs grata, sed
tamq̃ uulgo placita, ideo dicit longame
te mostrando paganesmo, terrore mortis
quia nõ fui tam ardens ĩ amore christi
ut sponte subirem supplicium, et quod peius
erat ludibrium seuissime bellue domicianj
ideo nunc luo penã pro dignã, ideo dicit
e questa tepedezza .s. purgatorij circue
do cum accidiosis, piu chal quarto centesi
mo .i. ultra quadringentos ãnos.

Tu donque che leuato hai
il coperchio
Che mascondeua quãto ben io dico
Mentre che del salire hauẽ souchio.
Dĩmi doue Terencio nr̃o antico
Cecilio, Plauto, e uarro, se llo sai
Dĩmi se son dãnati, e ĩ qual uico.

Ista est Tertia pars capli ĩ qua poeta os
dit qualiter Stacius ĩquirit a uirgilio, de
quibusdã poetis latinis, Cui uirgilius
rñdet de illis et de alijs multis, tã grecis
q̃ latinis, dicit ergo Stacius, tu donque
poeta magne, che leuato hai il copchio
.i. qui detexisti uelum ignorantie mee,
che masccondeua quãto bene io dico .s.
bonum fidei, sine quo nõ peruenitur ad
summum bonũ. q. d. qui fecisti me christia
num uel dicit tu leuasti uellamen sub
quo stabã occultus, qr .s. ignorabatur
utrũ essem mortuus paganus uel christi
anus. Sed prior expositio uidetur ma
gis circa lr̃e, et dicit, mentre che del sa
lir hauen souerchio .i. donec restat ali
quid de die ĩ quo ascendere possimus
dime doncha Terencio nostro antico, hic
terencius fuit poeta maximus q scripsit
comedias delectabiles rome ĩ quibus
proprie descripsit mores iuuenũ, senũ
dñorũ, seruorũ, meretricũ, lenonũ, Adu
latorũ fuit natione Cartaginensis, romã
uenit captiuus tpre magni scipionis, nõ
pileatus sicut est cõis error multorũ quia
fuit ille alter terentius romanus liberatus
p Scipionem ut patet p ualeriũ et Eu
sebiũ libro tẽporum dicam plenius super
ualerio. Cecilio. Alius poeta latinus
cuius sñias sepe ponit Macrobius libro
saturnaliũ quas Virgilius imitatur.
Plauto. hic fuit nobilis poeta latinus ut
patet p Tulium ĩ libro tusculanarum, fuit
elloquentissimus suo tpre, et scemata
pulcra faciẽs ut scribit Agulius libro
noctiũ athicarũ, uel sm senechã fuit
sarcinas .i. de sarcina antiqua ciuitate
romandiole scripsit pulcras comedias ĩ
maiori egestate q̃ Stacius, qr de die
uoluebat molã pro uictu, de nocte uero
scribebat, e uarro hic fuit poeta latin9
cõtẽporaneus uirgilio, qui simul cum
tucca correxit Eneida uirgilij de mã
dato Augusti. Alij tñ uolunt, q ĩtelligat
poeta de uarone uiro doctissimo Roma
norũ, qui fuit mirabilis orator poeta hy
storicus tpre Cesaris, quẽ plutarcus
nõ erubuit cõparare Ar. de quo Tulius
facit altissimas laudes, tñ credo q au
tor potius loquitur de eo primo q fuit
amicus uirgilij, et pot ĩtelligi de utroq,
qr iste debet reponi ĩter alios illustres
paganos. Et dicit, se lo sai quia uerisi
militer debes scire ideo, dime se son
dãnati ĩ inferno, et si sunt dãnati
dic michi, ĩ qual uico .i. ĩ quo circulo.
Costoro e persio, e io, e altri assai
Rispuose il duca mio, siam con
quel greco
Che le muse lattar piu chaltr̃ mai.
Nel primo cigno del carcere cieco
Spesse fiate ragionan del mõte
Che semp̃ ale nutrici nostre seco.
hic ponit rñsionẽ uirgilij dicẽs, rispose
il duca mio .s. uirg9 illi stacio, costoro
nominati p te, e persio. hic fuit poeta sati
rus tuscus de antiqua ciuitate uulte
rarũ satirus magnus iuuenis mortuus
est, et iuuenaliter scripsit .s. superbe nimis,
Adeo q nisi cornutus magr eius decla
rasset eius dicta parũ comentulo male
ĩtelligeretur qui paruũ libellũ dimisit.
Et io, dicit uirg9 de se ipo, e altri assai
bñ dicit quia paucos poetas latinos
uirgilius nominauit q9 cap9 ĩ inferno, et
hic ubi de potterat hic nominare digni9
Enniũ lucretiũ, Siriũ, pacuuiũ, Ac
tiũ, Neuium, Catullũ a quibus uirgilius
accepit ut clare demonstrat Macro
bius, sian cõ quello greco .s. homero
che le muse lactaro .i. nutriuerunt
A dulci doctrina fuit ei homerus fons

igeciorum ut ait plinius, piu chaltrui mai .q. d. q nunq̃ habuit parem i poetria. Unde uocauit eum capitulo pallegato inferni supremum poetam et merito quia tantum debet uirgilius homero quantum statius uirgilio, unde uitruuius li° de architectura non solum uocat homerum diuinum, sed quendam deum eloquentie, ideo non plura dico de eo et subdit locum i quo moratur et quid operantur i eo. d. spesse fiate rasonan del monte .s. parnaso paradiso nostro, che sempre a le nutria nostre seco .s. poeticas musas, nam tractant fabulas fabri ut dicit oracius, nel primo cerchio .s. limbo del carcere ceco .s. inferni qui erat carcer eternus dampnatorum plenus cecitate ignorantie et tenebrarum.

Euripide ue nosco e antifonte
Simonide agantone e altri piue
Greci che gia di lauro ornar la
fronte.

Hic virgilius quia nominauerat homerum principem poetarum grecorum, sub cuius tutela sunt omnes poete, nunc nominat quosdam alios poetas grecos d. Euripide ue nosco cum ipsis loco i eodem, hic fuit ut dicit macrobius clarissimus poeta tragicus, quem sepe allegat plinius i suis libris moralibus qui fecit nobilem tragediam de meleagro i qua describit i quo habitu uenerit grecos ducum ad capiendum aprum, et ipse tandem laceratus est a canibus non i uenatione sed i aula Archelay regis macedonie. E antifonte poeta grecus q dicitur fecisse librum de interpretatione somniorum et ... Simonide poeta grecus qui mortuus est pre gaudio habita uictoria unius tragedie de quo multa sunt apud ualerium et plinium. Agathone iste fuit poeta grecus et tragicus et dicit Et altri piu assai .s. poete greci non minus famosi, sicut pindarus thebanus, sophocles Eschinus, alceus, Aristophanes antiquus, comicus, et plures alii a quibus omnibus uirgilius multa accepit et dicit che gia di lauro ornar la fronte .i. qui olim coronati sunt fronde laurea, sicut coronabantur magni tragedi et duces, ut dicitur primo c° paradisi.

Quiui si uegion de le genti tue
Antigona deifile e Argia
E hismene si trista come fue.

Hic virgilius nominatis quibusdam poetis grecis nominat aliquas mulieres grecas notissimas apud statium. Et primo duas sorores reginas Ad cuius intelligentiam est sciendum quod polinices de quo dictum est supra i secunda parte capitulo minor filius Edippi exul a thebis peruenit ad argos claram ciuitatem grecie, Et eodem tempore thideus pro meleagro fratre suo profugus ab Etholia regione peruenit ad eandem urbem, et ambo urgente tempestate intrauerunt uestibulum regie domus et deuenientes ad litem propter angustiam loci ceperunt alter alterum stimulante i male tractare Polinices corpore magnus, sed Thideus maior animo et uirtute tandem ultu autem feruescente Adrastus rex grauis senio excitatus a sono accensis luminibus diremit ciuilem pugnam istorum. Et uidens alterum cum pelle leonis alterum cum pelle apri, duas filias suas nobilis forme, et nubilis etatis disponsauit ambobus scilicet. Argiam polinici et deyphilem Thideo recordatus somnii sui i quo uiderat quod filias suas unam rapiebat leo, alteram aper, cum uideret amos habentes illos et uultus regales, qui facti generi regis fuerunt postea fratres et socii amantissimi de quorum motibus apud thebas dictum est plene i inferno. Ad litteram dicit ergo uirgilius statio, quiui se uegion de le genti tue de quibus tractasti i thebayde, deyphile et Argia sorores et nominat duas alias sorores infeliciores que fuerunt filie Edippi et Iocaste et sorores infelicissimorum fratrum Ethiodis et polinicis d. Antigone non loquitur de antigone filia laumedontis mutata i ciconiam et hysmene si trista come fue quia uidit extrema omnium tristitiarum sed cecitatem spontaneam patris, mortem uoluntariam matris, mutuam mortem fratrum, seruitutem patrie et tot regum interitum cum eorum exercitibus.

Vedessi quella che mostro langia
Eui la figlia di tiresia e teti
E cole suore sue deidamia.

Hic virgilius nominat aliam hysiphilem, que fuit magnum speculum fortune, de qua dictum est inferni capitulo xviij°. Ista enim decepta a Iasone, recessit ab insula Lenno que postea grecis uenientibus i obsidionem thebarum, et laborantibus siti mostrauit fontem, qui solus non aruerat siccitate .d. ergo, uedessi inter alias mulieres illustres, quella .s. hysiphile filia thoantis regis, che mostro langia, fontem thebanum de hoc dicam plene infra cap° xxvj°, ideo hic pertranseo, quia ibi est propria materia et dicit, Cui la figlia di tiresia .s. manto de qua plene dictum est inferni ca° xx°. Et

hic uidetur autor cōtradicē sibi qui posuit istam īter diuinatores, nūc ponit eaʒ īter aīas pioꝝ, potest dici br̄ ꝙ hic nō respicⁱᵗ ad limbū, sed ad carceres cecā. Etheti que fuit mater Achilis, de qua nimis dictuʒ est vrijᵒ capitulo huius purgatorij. E cō le suore sue deidamia uxor Achilis, de qua et eius sororibus habes plene ꝑ ꝓfato caplᵒ ideo nichil est :.

TAceansi ambedue gia li poeti
Di nouo atenti a riguardar
intorno
Liberi dal salire e dai pareti.
E gia le quatro ancelle erā del giōno
Rimase adietro e la quīta era al temo
Drizādo pure īsu lardente corno.

Ista est quarta et ultima pars gn̄alis istius nobilis capituli, nō minus curiosa et copiosa, q̄ alie ī qua poeᵃ tēdit ad sextū circuliʒ ī quo puniuntur gula. Et pᵒ cōtinuās partē pateᵐ dicit, taceansi gia ambedue li poeti .i. iā fecerāt fineʒ nobili sermoni ī tot pulcra et iocūda īuiceʒ retractauerant, di nouo attenti a riguardar ītorno circa nouaʒ mātiā poete dicūt liberi dal salire e dai pareti, qr iā transiuerant ꝑ totaʒ scalaʒ que est excauata ī monte, ita ꝙ hīt ī mōte hic īde gr̄ parietes et puenerūt ī uiaʒ planaʒ .i. ī corniceʒ. Et descripto loco descripsit tp̄us dn̄s ꝙ iā erat quīta hora diei vnde dicit E gia le quatro ancille del giorno .i. quatuor hore que ancillātur seruicio diei, erā rimase adietro .i. iā ꝓterierāt, e la quinta era al temo .i. gubnaculo solis .i. parabatᵗ ad huiuoiꝫ terciaʒ diei, drizādo īsur pur lardente corno. q. d. īcipiebat tūc ascendere sole subardenti, cū ei esset tūc equinoctiuꝫ erat prope meridiem.

Quādol mio duca io credo cha lo
stremo
Le destre spalle uolgier ne cōuengi
Girādo il mōte come far solemo.
Cosi lusança fu li nostra īsegna
E prendemo la uia cō men sospetto
Per lassentir di quella aīa degna.
Egli giuan dinaçi. et io soletto
Diretro e ascoltaua lor sermoni
Che a poetar mi dauano itelletto.

Hic poeta ondit q ondit quō de cōsilio Virgilij et consensu Stacij ītrauerūt corniceʒ sexti circuli .d. quādo el mio duca .s. uirgᵒ dixit, io credo che lostremo .i. extremitati ripe, ne conuēga uolgier le destre spalle qr ad dexterā semꝑ itur recte ꝑ purgatoriū, grādo el monte como gia solimo, qr per scalaʒ semper itur recte, sed ꝑ circulū circulariter et dicit cosi lusanza .s. nō appetᵗ ibi aliud signū. Et tangᵗ rōneʒ qr secure ibat .d. e pṙedimo la uia cō meu sospetto ymo cū magna confidentia, per lassentir di quella aīa degna .s. Stacij que erat digᵃ ascensione cū iā purgata et libata a penis purgatorij, ideo uerissimile erat ꝙ recte duceretur ꝑ uiā istā. Et subdit modū eundi .d. elli, duo poete antiqui, giuan dinançi q ꝓcesserant euꝫ iā ꝑ mille ānos, Et io soleto dietro, sup. ibam, et ascoltaua loro sermoni scientificos, cha poetar mi dauano itelletto et nulli dubiuꝫ ꝙ dantes ī uita attente ascultauit, et ruminauit dicta Virgilij et Stacij. Et multa didicit poetari ab utroqꝫ eorum, ideo nō īgratus reddit eis debitorem honorem :.

Ma tosto rupe le dolci ragioni
Vnalber che trouamo ī meza
strada
Cō pomi ad odorare soaui e bōi.
E come abiete ī alto si digrada
Di ramo ī ramo cosi q̄llo ī giuso
Credio ꝑche ꝑsona su nō uada.
Dal lato ondel camin nostro era
chiuso
Cadea delalta roccia un liquō chiaro
E si spādeua per le foglie suso.

Hinc poeta describit gn̄aleꝫ penā ī qua hic purgantur gulosi, Ad cuiᵘˢ pene itelligentiaꝫ est hic ꝑspicaciter ītuendū, ꝙ autor nr̄ facit fictionem cū magna arte utilem et delectabilē. fingit eī ꝙ rēperit ī

i medio vie unā arborem excelsam hntem poma pulcra suauia odorifera. cuius for[ma] erat cōtraria nr̄is arboribus. Stipes eī eius erat grossus sī desūp ubi solet apex p ramū p qns grossiores erant sirpius, ubi solent esse subtiliores, et erant reuoluti deorsū ita ut nemo ascendere posset. Et alatere mō tis fluebat aqua leuis sincera prospicua que faciebat cōtrariū nr̄az aquarū, quia ubi me aque balneant t̄raz ad pedes ar boris, illa ascendebat p folia pomi, qulosi āt stant sub arbore respicientes cōtinuo fructū dulcē delectabilem et aquā, Affi ciuntur sepe fame et siti. Hunc ad pro positū hic est cōuenientissimus modus purgandi uiciū qulositatis ut. s. qulosus uidens et sentiens cibaria splēdida deli cata, et suauia uina nō tangat sed affi ciat qulā et qusti fame et siti, et absti neat a cibis et potibus preciosis et utatur uilibus et grossis quod egregie figurat i arbore hac. Nā poma que sunt ꝑclara uisu et dulcia qustu, figurat oīa gnā cibariorū et appetibiliū, Aqua suauis et clara figurat omne genus poculorū, ꝙ arbor ē euersa, ita ut nullus ascendere ualeat figurat prohibitionē que auget concupiscentiā, ita ꝙ quantūcūq; uideat hō et sentiat ista incitamenta qule abstineat ab eis nec curat auide ad ea, sicut multi uiri faciunt. Gula eī uitiū est bestiale nimis, i quod faciliter labimur impulsi nāli delectatione quā nā posuit i qu stu ad substentationē uite. Hūc lr̄a apparebit clara que prius erat obscura dicit ergo poeta, ma unalber che troua mo i meza la strada mirabilis forme cō pomi ad odorar suaui e boni ut ma gis alliciant et cruciant, tosto ruppe le dolce rasion .i. iterrupit dulcia colloquia uirgilij et statij que nō minus alliciebāt aīum meū q̄ ista poma qusti. Et decla rat formā arboris p unā cōparationē pulcrā dicens, e como abatte i alto si digrada uersus celū, di ramo i ramo p multos gradus, cossi quello .i. illa arbor pōifera sup. digradabatur ibi i giuso uersus t̄rā et assignat cām .d. credio p che persona su nō uada, ad colligendū et comedēdū de fructu eius. Et uide ꝙ cōpo abiecta est ualde propria rōne altitudinis rectitudīs rectitudinis et diuersorū graduū. Ita qu la habet longitudinē profunditatē et diuer sos ramos i multiplicitatē epulaū. Et subdit poeta post cibū uictū .d. un liquō chiaro .i. aqua pura, cadea dalaltra roc cia .i. rippa dallato onde el camin nr̄o era chiuso .s. aperte montis et alte coste e se spandea p le foglie .i. frondes ramoz suso uersus celū p cōtrariū aliaz aquaz ita ꝙ qulosi uidentes et nō ualentes attingere magis cruciātur siti.

Li due poeti al alber sapressaro
E una uoce per entro la fronde
Grido, di questo cibo auerete caro.

Hunc poeta docet uitare uiciū qule fingens uocē procedere ab arbore que itercidat istū cibū uetitū, d. dicat .i. dui poeti uirg' et statius al alber sapressaro ad cōsiderādū istud uile uiciū, et una uoce grido p entro le fronde di qsto cibo auerete caro .s. caritudinē carestiā qr copiā ciborū debet castigare iopia q̄ delectationē primā .d. nō, ꝙ qula se per sollicita ē ad suscitādū mortuam famē et extinctā sitū, ut pallatū mol liat uentrē dilatet, et faciat corpus hospiciū morborū et receptaculū sord iciū. Et sic qula facit ea tormēta q̄ nā facit oblectamēta nūq̄ sobria oīa absor bet et ieiuna et plena semp cruciatur que multa et magna i uniū et paruū uentrē insulat et dolet, ꝙ nō pōt oīa uno claudere uentre, et uellet hrē reli quū corpus pigmeū dūmō stomacū hrēt giganteū, d. ergo cōstat caro qu la ipi qluloso qui emit ipaz precio uite.

Poi disse, piu pensaua maria onde
foster le nozze horeuole e itere
Che ala sua bocha chor per uoi
risponde.

Hic poeta describit aliā uocē cōmen dātem sobrietatē et detestationē qulo sitatis, et pō optio exō marie, que i nup ciis galilee dixit uinū nō hnt nō rōe ebrietatis, sed gra honoris sponsi. dic qō poi disse .s. illa uox, piu pensaua ma ria onde .i. ex qua re, fosse le nozze horeuole .i. solēnes, et itere sine aliq° deffectu ut scribitur Iohis 2° capo, cha la soua bocha ut biberet sibi, chora .i. que bucca nūc orat ad deū p nobis. Sciebat eī maria inimica qule quod ꝙ intrat p os nō inquinat aīam, et ꝙ homo potest uesci cibis splēdidis, et ui nis et ilq̄ribz qulose et ebrie. Et hic nō ꝙ sicut scribit macrobius de mēte galieni uacantes qule nō possunt diu uiuere nec esse sani nec quicq̄ celeste cogitare ne dū honorabile sicut modo Maria.

E le romane antiche p lor bere
Contente foron daqua.

Hic poeta tacta sobrietate marie q̄ fuit pfectissima mulierū, nūc adducit exēplū unius regis gēris mulierū clarū, et bene poterat enī dicē aliqua mulier, nō sū maria que repleta spū sc̄o, ymo sum fēia fragilis que hēo appetitus īordīatos, ideo ecce exemplū nō unius sed mltrꝫ paganarū. Nā romane olī ut est apud ualeriū nō bibebant uinū ne ī aliquod dedecus prolaberetur. Vnde narat ipse ualerius de romano q mactauit uxorē suā quā repit bibisse furtiū. Nā ab ebrietate ad libidinē fnale sit transitus maxīe ī muliere. nā quoqꝫ uinū appetit uicijs ianuā apuit, tn̄ romai pmittebāt eis uentres cultū pcone. Et tamē Seneca īa tpre suo conqueritur q mulieres nō minus potant q̄ uiri, et uiros uino prouocāt et dicit q olī nō patiebātur calculū nec pdagam sicut nūc, dicit ergo poeta q illa eadem uox uenīens ab arbore dixit. E le romane antiche foron cōtente daqua p lor bere, ut contētarent hodie uino et simplici uino.

E daniello, dispregio cibo e aquisto sauere.

Hic poeta adducit aliud exēplū sobrietatis ī iuuene ebreo. Ad quod ē sciendū, q sic habetur danielis p̄io. capº et ex Josepho Nabuchodonosor rex magne babilonis capta yerlm, adduxit secū reges Joachī et nobiles pueros cū thesauro magno. Et de mādato eius quatuor pueri principalis fuit daniel pulcri forma et doctes ī igenio electi sunt ut uescerētur cibis regalibꝫ, et erudirentur disciplina caldeorū. daīel aūt proposuit ī corde suo nō polluere uentrē suū cibo uel uino mense regalis, ideo impetrauit a custo de suo leguīa pro cibo, et aquā p potu et factus ē pulcrior ut promiserat illi silr et socijs suis quibus deus dedit sciāz et doctrinā, danieli aūt precipue dedit sapiaz et itelligentiā oīuz uisionū et sōniorū, ut hēbis plene paradisi quarto capitulo, dicit ergo bn̄. E daniello, ppha magnus, dispregio cibo regalis mense e aquisto sauere. s. sapiaz magnā qua uicit oīs sapientes et magos orientis.

Lo secol primo quādo oro fu bello
Fe sauorose cō fame le ghiande

E nectare cō sete ongne rusciello.

Hic poeta adducit aliud exemplū gn̄ale gentis uniuersitatis quā dicūt fuisse regnante saturno rege cretensi, ī qua hoīes uixerunt īnocētes et sobrie sine bello sine cibo, sine dolo et potu artificialiter pparato, dicit ergo. Lo secol primo quādo or fu bello, tpre saturni. nā illa etas uocata est aurea pp puritatē et perfectioēz et tale seculū fuit sine gula uel ebrietate bn̄ dicit, fe saporose le ghiande cō fame quia fames debet excitare gustū nō sapores et silr̄ secit, ogno rusello. i. riuulū aque pure, nectare. s. uidere dulcē et sapidū more nectaris, nectar ē. i. mulsū. s. poculū factū ex uino, cū aromatibꝫ, cō sete. qr nō comedebant nō bibebāt, nisi famescente et sicientes hora tarda. ideo bn̄ dicit se q etas aurea sub saturno cōtenta modico et simplici uictu, nō longo labore quesito sicut glandibus et aqua. Et hic nō q appellatione glādis oīs fructus cōtinentur, ut dicit lex ciuilis. de ista etate dicetur plenius ītra capitulo xxviij.

Mele e locuste furon le uiuāde
Che nudrigo il batista nel diserto
P chelli e glorioso e tanto grāde
Quanto p lo uāgelio ue aperto.

Hic ultīo poeta adducit aliud exemplū rigide sobrietatis de se clarū. nā gloriosissimus iohēs melle et locusta legitur educatus ī siluis, dicit ergo bn̄. Mele. liquor dulcis apū sobriarum ul̄ sm̄ alios mele. i. mala siluestria, e locuste. locuste sm̄ grisostomū fugatus figurant nos qui quasi quibusdā corporū saltibus efferebamur uolūtati uagi opibus, inutiles uerbis queruli sede peregrini. Hūc aūt summus sanctorū alimonia, foron le uiuāde che nutriron el batista nel deserto. s. Johēm qui ī vijº āno fuit ad desertū, p chelli e glorioso e tāto grande quāto per lo uāgelio ue aperto, ubi dicit inter natos mulierū rc. Sed quid oportet adducē exemplū sanguinis Johīs qui sāctificatus fuit ī utero matris, cū legimus gloriosissimos duces bellorū, pro terrena glia fuisse sobrietatis ācos, sicut Julium Cesarem Anibalem Pirrum rc.

Mentre che liochi per
la fronda uerde
ficaua io cossi come
far suole
Chi dietro alucelin sua uita pde.
Lo piu che padre mi dicea figliole
Viene ormai chel tēpo che ne posto
Piu utilmēte cōpartar si vuole.

Postq̄ i supiori capº circa finē, poeta noster tractauit de pena i purgatione gulosorum i gñali. nunc ōnt agit et tractat de eadem materia magis i spāli. Et pns capitulum xxiij pōt diuidi i quatuor partes gñales ad minus. In quarū prima describit formā gulosorū multis circulis. In 2ª itroducit unū spm singularē modernū notatū uicio gule qui sibi declarat penā, que obscure posita est i pcedenti capº ibi, qia era i admirar. In 3ª parte poeta mouet unā q̄ionē dicto spui ibi, Et io alui. In qª et ultīa manifestat se et suos duces dicto spui de frate. Ad primū ueniens dico, qp poeta declarat formā pene gulosorū, et pº pmittit suā disposicionem supra arborem supius descriptā per cōparationem. d. mētre .i. iterim, chio ficaua liochi itellectuales, per la fronde uerde .i. illius arboris a sili, si como far sole chi dietro alucelin sua uita perde. Et est comparatio propria, sicut ei homo iterdū fixe respicit itra ramos arboris, ut uideat auicullam ibi latentem et sepe perdit tēpus inutiliter, qr nō potest illam capere. Ita recte poeta nunc respiciebat attente per frondes illius arboris, ut uideret quis loquebatur sibi, sed frustra quia nō poterat illū cognoscere, io bn̄ uirgilius, reuocauit eū. d. lo piu che padre .i. uirgº pceptor et icortinator cū mei magis colendus q̄ pater, mi dicea figliole o fili mi, ueni ormai, quia nō est amplius standū hic, et ecce cām utilem et necc̄iam, chl tempo me posto, de quo modicū restat nobis, piu utilmente cōpartir si uuole, qr multa restant uidenda, que ambulando poterimus cōtemplari.

Io uolsi il uiso el passo nō mē tosto
A presso isaui che parlauan sie
Che lādar mi facean di nul costo.
Et ecco piāger e cantar si udie
Labia mea dn̄e per modo
Tal che diletto e doglia partorie.
O dolce padre che quel chio odo
Cominciai io. et egli ombre che uāno
Forse di lor douer soluēdo il nodo.

Hic poeta ondit qualiter motus a uirgilio recessit ab arbore, et accessit ad spus qui purgabantur ibi, dicit ergo statim, io uolsi el uiso .s. mētalem, il passo .s. processum ad aliud ptractandum, nō men tosto. q.d. remoui pariter oculū et pedem ab arbore, apresso isaui .s. uirgiliū et staciū poetas, che parlauansie .i. tā dulciter et delectabiliter che mi facean landar tosto di nulla. q.d. qp nullū laborem sentiebam i eundo, et merito qr i uita populus romanus currebat certatim ad audiendum alterutrū istorum poetarū, ymo hodie uidemus multos currere ad audiēdū libros istorū, sit aliqs bn̄ legens et itelligens. Et tangit quō propinquauit ad spus, quia audiuit uoces. Vnde dicit, Et ecco si udie .i. auditū fuit, piāger e cantar, qr illi de purgatorio plorādo cātāt et cātando plorant p spē et penā, et ecce quid dicebant, labia mea dn̄e, .i. illud dictū prophetarum quod ad oēs laudes diuinas decantatur .s. dn̄e labia mea aperies et os meum ānūciabit laudem tuā, que bn̄o optīe cōpetit gulosis istis. q. si dicant labia et os que exercui multū et sepe ad mādūcandum et glorificādum nomē tuum cū tanto studio et feruori et dicit, p modo tal .i. cum tanta affectione et efficacia, che partorie diletto e doglia, delectationem ex deuoto cantu, et dolorem ex cōpassione amare pene qr affecti extrema fame et siti uix poterant labia mouere, aut uerba formare. Et subdit peticionem suā cū breui rn̄sione uirgilij circa pdictos spus. d. cominciai io sup. dicere, o dolce padre .s. uirgili che quel chio odo et cetera .s. uirg. rn̄dit ombre sup. sunt, che uāno forse soluēdo il nodo di lor douer .i. debitum peccati pro cuius culpa sunt hic macerati et carcerati fame et siti.

Si come i pelegrin pensosi fāno
Giugnendo per camin gēte nō nota
Che si uolgono ad essa e nō ristāno.
Cossi diretro a noi piu tosto mota

Venēdo e trapassando a ammiraua
Danime turba tacita e diuota.
Ne liochi era ciascuna oscura e caua
Pallida nella faccia e tanto scema
Che da lossa la pelle sinformaua.

Hic poeta describit formā uenientium aīarum
p unā cōparationē clarā. d. turba. i. una
multitudo. s. gulosorū qui sunt īfiniti, et
multi saluantur, tacita e diuota. i. tacite
et deuote sedens ad purgationem, mota piu
tosto. i. que mouebatur celerius q̄ nos, qr
nō erat homo cū carne ī eorū societate, sicut
ī nr̄a uenendo drieto anuy e trapassādo
. s. cito ām̄ nos, a ammiraua cosi si como i pe
regrin pensosi fano. s. admirabatur quāgnēdo
p camin gente nō nota. i. aliā gentem
peregrinā nō notam eis. Et hic nō quātum
hec cōpo ē applicabilis proposito autoris, sic
ei peregrinātes uadunt p uiā ad īdulgen
tiā peccatorū suorum cum deuocione et ta
cita l' orone, Ita nūc isti spūs tendētes
ad purgationem, Et sic uenientes alios pere
grinos ignotos respiciunt sibi a tergo, et
nichil dicunt, Ita nūc isti uenientes uirgiliū
staciū et dantem nō cognitos sibi reflectūt
se, et nō retardant se suū iter, ne pdant
tempus et nichil dicunt. Et subdit hītum
dictarum aīarum. d. ciascuna illarū aīarum, era
obscura e caua ne gliochi propter famē plus
tū et minus sm̄ profūditatem gule, pallida
ne la faccia pp carentiā sanguinis, e tāto
scema. i. macra, che la pelle sinformaua
dal lossa. i. recipiebat formam ab ossibus
sub quibus erat tensa sine carne, hoc totū
faciebat fames, nūc ad purgandū pingue
dinem quā olim fecerat ingluuies oppositā.

Nō credo che cossi abuccia strema
Crisitōne fosse fatto si secco
P digiunar quādo piu nebbe tema.

Hic poeta manifestat extremā maciē istorum
famelicorū p unā pulcerimā cōparationem
et propriissimā. Ad cuius cognicionē est p°
sciendum, q sicut fingit Ouidius libro viij°
maioris circa finē. Herisiton de thesalia uir
sacrilegus, temere spernebat deā cererem, et
colētes eam, adeo q nemus consecratum
illi dr̄ c uiolasse. Et uni ex famulis formi
dātī īcidere qr̄ cū dedicatum dee ī furore
amputauit caput, et arborem ipam prostra
uit ad terrā. Irata dea altā uindictam fecit
de hoie īsano. Nam īmisit famem īauditā
ī uentrem eius, Unde herisiton ī nocte som
niabat comedere uane uorans uentum. Et cre
scēte ī dies fame uēdidit et comedit omnia
sua. Nā quod satis fuisset uni populo nō
sufficiebat uni hoi, et quāto plura uorabat
tāto plura appetebat more ignis, demū oi
bus cōsūptis, uendidit unicam filiā suā plib
uicibus. Et ad tātam extremitatem deuenit, q
cepit comedere menbra sua, uorās se ipm.
Uisa fabula cōsideremus uerā allegoriam
que latet sub cortice lr̄e. herisithon itaque
figuraliter est gulosus, qui ī cōsulte spernit
cererem deā bladi, qr. s. nō contētus pane
et uino et alijs fructibus terre querit sapi
da sūmo artificio pparata. ideo uindicta
debita iusto iudicio dei pata est, qr fames
īcrat corpus eius, quia si bn̄ prandet uult
melius cenare, si multū bibit, semp plus
appetit, et sic cōtinuo magis ardet appe
titus corruptus. Ita q ī nocte somniando cu
at labia et dentes, et uelut ignis cōsumit
illud de quo possent uiuere mille, qd
ultra hodie uēdit caput, cras uineam, ut
satisfaciat uentri īportunissimo creditori cō
sūpta pecuniā uēdidit demū equū, ueste
ancillam, et absorbet et deglutit oem substan
sua, demū uēdidit filiā propriā, uxorem
sororem qn̄ pstituit pudiciciā alti, pro
pcio ut respondeat īprobe gule, postreo
deficientibus omnibus uitit furores ī se ipsum
cum efficitur seruus alterius famulator
adulator leno, et quod est horribile dictu
comedit se ipm dum uadit ad hospitale
ymo ad fossatum, et ubi comedit oia sua
bona pediculi comedunt eū et uermes
paulatim ipm adhuc uiuentem comedunt
et rodunt q° sic maledicta gula dānosis
simū uiciū irremediabile malū, Hunc
ad lr̄am dicit ergo poeta nō credo che he
risitone fosse fatto secco. i. macilentus
et extenuatus, abucia strema, sine aliqua
carnositate, p digiunare. i. propter famē
quādo nebbe piu tema. s. cū cepit uorare
se ipm.

Io dicea frametello, pēsando ecco
La gente che perdo gierusaleme
Quando maria ne figlio die di becco.

Hic poeta maīfestata fame ex unius ma
nifestat ipam ex multorum, ideo cōpo est
propriissima ad factum. Et ad ītelligētiam
istius lr̄e, est sciendū q sicut hetur ex Iose
pho et alijs multis autoribus, tp̄re illius
durissime obsidionis, qua titus uespesia
nus pmebat yrlm oibus itollerabilibus in
cōmodis crudelissima et nulli alij cōpāda
plus q̄ cetera mala regebat miserā urbem
de qua nō possem breuibus uerbis dicere

qn̄ quidē hoībus stercora et urinas iumētoꝝ
coacti sint capere. sed quod miserabilius
fuit fuit et cū lacrimis memorādū. Mu
lier quedā nobilis gnē et diuicijs noīe
maria est ī alia multitudine que cōfluxe
rat ad urbem tp̄re obsidionis ut alibi dic
tum est supra. cuius facultates tirāni primo
inuaserant demū p̄ momenta satelites latro
num reliquias rapiebant pp̄ que mulier
īdignata et īsana accensa. sepe illos pro
uocabat maledictis et ad interficiēdum sed
cū nullus uel ira uel misericordia mactaret
illā. nec aliqua uia posset querere uictū
fame et ira pessimis cōsultoribꝫ īstigāte
armat ꝯ iura nature. Nā assūpto īfan
tulo quē lactabat dicere cepit īfelicis
matris īfelicior fili ī bello fame rapina
latronū cui te seruabo. Nā si uita spari
possit iugo romane seruitutis seruamur.
sed ita nūc ipam seruitutē fames p̄uenit.
et p̄dones peiores fame et seruitute
nos p̄mūt. Veni ergo mi fili esto mi
cibus p̄donibus furor seculis fabula
que sola deficiebat miserijs iudeorū. et
cū hoc dixisset filiū iugulauit. et medi
um assauit et reliquū reseruauit. Et
ecce p̄dones īstantē odore carnis mor
tem minātes nisi cibū quē sensiat daret.
tūc illa īturiata dixit. certe partem op
timā reseruaui. et cōti° detexit mēbra
īfantis. sed illi quis crudeles teruiti sūt
nimis nec potuerunt facere uerbū uin
cente nāli pietate. Illa uō uultu crudeli
ferocior latronibus dixit filius meus est
meus partus meū peccatum comedite.
Nā ego prior comedi que genui. nolite
fieri misericordiores matre aut femia me
liores. Illi trementes recesserūt huc solum
misere matri relinquentes. Et cōtinuo
repleta est ciuitas flebili rumore et q̄
libet adhorrebat factum uelut si ipe fe
cisset et laudabat mortuos postq̄ taliū
rerū pollueretur auditu. Huc ad frāz dic
poeta Io dicea fra mi stesso pēsando ecco
La gente perfida iudeorū che perde ierlz
bn̄ Iosephus narrans īfinitas calamitatibꝫ
eorū cōcludit ut at breuiter dicā neqꝫ
puto aliā ciuitatem unq̄ fuisse passam
talia. neqꝫ ullā nationem post hoīum
memoriā ferociorē fuisse maliae. et ecce
qn̄ maria ne figlio die di becco. Et hic
nō q̄ sicut maria filia Ioachim ebrea
uidit agnū filiū īmaculatum crudelit
affigi ligno crucis. Ita nūc alia maria
filia eleazari ebrea propriū filiū īnocen
tē crudelissimo affixit ī spito. et dente
siccat ī eū.

Parean lochiaie anella seza gēme

Chi nel uiso de li huomi lege
homo
Bene auria quiui conosciuto lēme.
Chi crederebbe che lodor dun pomo
Si gouernasse generādo brama
E quel dunacqua nō sapēdo como.

hic poeta adducit tertiā cōparatione ad
maifestādam formā istorū dn̄s lochiaie
.i. sedes oculorū pareā anelle senza gē
me quod probat p̄ aliud augumentum
quia ille. chi lege homo nel uiso degli
hoī bene hauerla quiui conosciuto lēme
hoc dicit qr istud nomen. homo est des
criptum ī facie eius. Nā ibi sunt duo ocu
li. sicut due lr̄e o et linea nasi cū duobꝫ
arcubus supaliorū faciūt formā huiꝰ lr̄e
M ī facie istorū famelicorū. h. uō nō est
lr̄a sed aspirationis nota. ideo qs̄ poterat
legere M ī facie istorū famelicorū. Et hic
nota q̄ Ouidius ubi sup̄ describens famē
dicit illā q̄ habebat oculos cauos capillos
hirtos. labia alba dentes rubinosos cutē
durā et subtilem p̄ quā poterat uideri
oīa ītestina pectus habebat pendens
et uentrē affixū spine digita uidebatur
longa genua īflata calcaneī magni.
Et subdit poeta q̄ nō poterat cognoscē
causam talis famis. qr nō poterat ymaginari
q̄ procederet ab arbore illa. ūn̄ dic in
terrogatiue. chi crederebbe: q. d. nullus
che lodor duno pomo generasse brama
.i. appetitum edendi. se gouernādo e quel
.s. odor dunacqua generaret appetitum
bibendi. nō sapiādo como ignorādo causam
quomō fiat:

Gia eran ī amirar che si li
affama
Per la cagion ācor nō manifesta
Di lor magreza. e di lor trista
squama.
Et ecco del profundo de la testa
Volse ame liochi un ombra. e
guardo fiso
Poi grido forte q̄l gratia me questa.

Ista est 2a pars generalis in qua poeta introdu
cit unum spiritum modernum de secta gulosorum.
Ad cuius cognitionem est prius sciendum quod iste
fuit quidam civis suus, nomine Foresius
natione florentinus quondam nobilis frater
famosi militis Cursii de Donatis civis
et affinis poete nostri cum quo vixerat ad
tempus familiariter et quia noverat eum mul
tum laborasse vitio gule, licet esset alias
vir bonus, ideo introducit eum hic ita ma
ceratum et primo ostendit quomodo fuit primo cogni
tus ab illo. d. qua era in amirar per la cagion
ancor non manifesta, de odore pomorum
et aque, di lor magrecca e de lor trista
squama .i. sicce scabiei, et ecco un om
bra .s. Foresius Donati, dovetus conspectui
suo, volsemi li ochi del profundo de la
testa .i. de concavitate oculorum, e guar
da fiso volens recognoscere me, poi gri
do forte ex magna affectione videns quod
eram Dantes, qual gratia me questa .q.
.d. mirabilis quod videam te hic vivum, et in
audita gratia est data tibi.

Mai nol avre riconosciuto al viso
Ma nella voce sua mi fu palese
Cio che laspetto in se havea conquiso.
Questa favilla tutta mi racese
Mia conoscenza ala cangiata labia
E ravisai la faccia di Forese.

Hic poeta ostendit qualiter recognoverit
eum d. Mai no avrei conosciuto al viso
ita erat transformatus. Et hic nota quod
poeta merito fingit quod numquam recognovisset
eum ad visum, per hoc volens denotare
tacite, quod ingluvies ventris multum et cito
transmutat formam hominis. Unde Domitianus
qui fuerat pulcer iuvenis factus deformis
calvicio capitis, et pinguedine ventris
scribit ad amicum quod nichil est gratius ni
chil brevius pulcritudine, et dicit ma
cio che laspetto suo me havea conquiso
.i. clauserat et celaverat cognitioni mee
mi fo palese .s. qualis erat, nella voce quia
non est ita de facili transmutabilis sicut
facies, unde dicit questa favella, mirabi
le est quod loquela iudicat de homine etiam
cum non videtur, mi racese .i. renovavit
tutta mia cognoscentia, que erat ex
tincta a la cambiata labia in facie mu
tata, e ravisai la faccia di Forese.

De no contendere ala sciuta scabia
Che mi scolora pregava la pelle
Ni a diffetto di carne chio habia.
Ma dimi il ver di te. Di chi son que
Due anime che la ti fanno scorta
No rimaner che tu no mi favelle.

Hic poeta ponit orationem Foresii ad se qui
primo petit ut dicat qui sunt duo duces
eius, non attenta eius figura trasformata
dicit ergo et ille Foresius, pregava me dante
dices deprecative, de no attendere .i. pro
deo non advertas, ala sciuta scabia .i. ad
siccam maciem, che me scolora la pelle .i.
facit me pallidum in facie, ne adiffetto
di carne chio habia per totum corpus. q. d.
rogo te non dedigneris loqui mecum licet
videas me ita horribiliter trasformatum
hoc ideo dicebat Foresius quia Dantes
respiciebat eum fixe non ex contemptu sed
ex adolescentia, ut statim patebit. d. ergo
ma dimme il vero de ti .s. quomodo tu venisti
huc quod numquam auditum fuit de alio vi
vente, et dicit di che son quelle doe anime
separate che la ti fanno scorta, ducentes
te per regiones mortuorum et rogo te no
rimaner ch tu no mi favelle, quia totaliter
eras tu solitus conferre mecum in vita.

La faccia tua chi lagrimai gia morta
Mi da di pianger mo no minor doglia
Rispuosi lui veggendolla si torta.
Po mi di per dio che si vi sfoglia
No mi far dir mentrio mi mera
viglio
Che mal puo dir chi e pien daltra
voglia.

Hic poeta ponit responsionem suam ad Foresium
et primo ad primum quod ille tetigerat
et dicit quod non ex indignatione sed ex com
passione respiciebat eum, dicit ergo, ri
spuosi lui .s. Foresio. la faccia tua chio
lagrimai gia morta, quia tempore mor
tis ploraverat super animam amatum, et
post mortem sepe suspiraverat eum sicut
dicit Augustinus de amico suo libro con
fessionum, mi da di pianger gia non
menor doglia .q. d. ymo maiorem quia
non dolui tantum videre te mortuum sicut
doleo videndo te ita transformatum

ideo dicit, uiugendo si torta .i. talit transmutata ab illa. Et hic nō q̄ istud maledictum uiciū gule nimis enormiter alterat omne corpus. Nā gula īducit macilentiā, thysim pinguedinē, bulsiā, trementez, paletiz, siacitez, ydropisiz, siccā scabiē, feruentē febrez, fedā nauseā, torsiones uiscerū, deformitatez tocius corporis, et īmaturā īmaturā īfellicitez mortē. hec aūt fames, qua purgatur gula, īducit tm̄ solā macredinem. Et dantes petit cām tante extenuationis ī eo ante q̄ respondeat ad petita. d. po me di p dio rogo te, che si ui sfoglia .i. qd est illud quod petis de me et scias, mentrio me marauiglio, de re īcognita, nec habeas pro malo, che mal po dir che piē daltra uoglia .s. maiori dē qua magis curat.

Et egli ame dal eterno cōsiglio
Cade uirtu nelaqua e nela piāta
Rimasa dietro ondio si mi sotiglio.
Tutta esta gente che piāgendo canta
P seguitar la golla oltre misura
In fame e ī sete qui si rifa sancta.
Di bere edi magiar nacende cura
Lodor chesce del pomo e dello sprazo
Che si distese su per sua uerdura.

Hic poeta ponit responsionē foresij ad petitionē suā, que satis est clara p ea que iā exposita sunt supra de mirabili potentia pomorū et aque. dicit ergo. Et elli ame sup. foresius dixit, uirtu cadde dal eterno consiglio .i. prouenit ī iusto iudicio dei ad purgandā gulā pinguē et unctā, nelaqua e nela piāta .i. ab arbore pomifera, rimasa drieto, que descripta est sup̄, ondio si mi sotiglio .i. excarnor. et subdit q̄ nō solū ipse sed ceteri taliter puniūtur. d. tutta sta gēte .i. ista multitudo magna quā cernis hic mecū transire sub arbore, che piāgendo cāta dicendo dn̄e labia mea apies ut dictū ē sup̄, si rifriscan qui ī fama et ī sete, ubi prius fuerit peccatrix, p seguitar la golla oltra misura .i. plus q̄ expedit ad sustentationē uite sm̄ cōplexionez etatē, locū tpus, laborem et regionē. Nā ī hoc oportet seq medium uirtutis qm̄ illud quod ē nimium sicut phus adducit exm̄ de milone gigante qui pugno mactabat taurū, et illuz totū comedebat nec grauabatur, et tm̄ pes illius tauri satis sufficisset michi. Et declarat causaz huius famis et sitis. d. Lodor chesce del pomo e de lo sprago .i. aqua, che se distende p sua uerdura .i. ī ramos arboris, nacende cura .i. gn̄at nobis appetitū, di ber e di māgiar.

E nō pur una uolta questo spazo
Girando si rifrescha uostra pena
Io dico pena e douria dir solazo.
Che questa uoglia ali alberi ci mena
Che mēna xpo lieto adir heli
Quādo ne libero cola sua uena.

Hic foresius assignata causa pene istorum assignat etiā itensionē eorū pene, quia cōtinuo uadunt et redeūt ad locū arbois et aque. dicit ergo, E questo spacio .i. ista deambulatio quaz cōtinuo facimus girando circa montē, si rifresca .i. renouat et reparat nostra pena .s. famē et sitiz, nō pur una uolta .q.d. imo sepissime. et talis debet esse recte pena gulosi, ut si ait sepe solebat ire ad coquinā ad tabnā, ita nunc sepe sustineat famē et sitiz uolūtarie. Unde facit colorē qui dr̄ correctio. d. Io dicea pena e douria dir solacio. Et subdit solaciosaz penaz eorū p deuotissimā comparationē. d. che qlla uoglia ce mena, multociens aqualtri. hoc dicit quia īueniunt aliā arborem ī eadem uia, ut patet ī fra capo sequēti, che meno christo lieto adir hely hely, ī ligno crucis existentez, quādo ne libero cola sua uena .i. pprio sanguine. Et hic nō quāliter cōparacio ē propria, xpus etiā ī arā crucis, quātumcūq̄ afficeretur amare pena corporali, tm̄ lete dixit hely hely, pro salute nr̄e redemptionis, ita aīe istorū dulciter cruciantur ī odore aque et pomi, grā sue salutationis. Et hoc uidemus esse uerum ī purgatorio morali, quia homo uolens purgare ī se uiciū gule, sponte abstinet a cibis et uinis sapidis, quāuis uideat sibi durissimū cessare a delectabilibus maxime. Et ulterius nō q̄ pena penitentialis ī uita est magis uolūtaria, quia est a uolūtate ipantez, sed pena purgatorij est a uolūtate sustinentē, quia uolūtarie tollerat, et cum hoc uehementer desiderant ad prīaz peruenire et ad hoc auxiliū optāt ab alijs.

A Tio alui forese da quel di
Nel qual mutasti il mondo

a miglior uita
Ci quatri no son uolti i fina qui.
Se prima fu la possa i te finita
Di peccar piu che souenisse lora
Del bon dolor che adio ne rimarita.
Come setu di qua uenuto ancora
Io ti credea trouar la giu di sotto
La doue tempo per tempo si ristora.

Ista est Tertia pars generalis in qua poeta noster mouet unum dubium Foresio et est dubium tale dicta est sepe circa principium huius libri in multis locis et capitulis quod differenter penitentiam ad extremum mortis stant relegati extra purgatorium per tantidem temporis. Cum ergo poeta sciret Foresium fuisse de numero talium merito dubitat et dubitando petit quomodo ante tempus peruenerit ad purgatorium. dicit ergo. Et io a lui sup. dixi e forsi cinque anni no son uolti i fina qui da quel di. scilicet mortis nel qual mutasti mondo a miglior uita. quasi dicat tu mortuus es quasi iam quinque annis elapsis. scilicet in MCCLXXXXVI hoc presupposito come setu uenuto ancora di qua ad uerum purgatorium se la possa del peccar piu in uoluptate gule cum semper fuisti usque ad mortem che souenisse lor del bon dolor. scilicet penitentie cha dio ne rimarita .i. reconciliat. Et est proprius modus loquendi quia anima est meretrix que recesserat a deo adulterando cum multis procis reconiungitur cum petendo suppliciter ueniam. quasi dicat si peccata tua prius prius dimiserunt te quam tu illa quomodo non es tu cum aliis concutibus Casella Belacqua et talibus unde dicit Io ti credea trouar la giu di sotto, in antipurgatorio errantem circa montem la doue tempo per tempo si ristora, quia tanto tempore statur extra quanto dilata est penitentia. Et hic nota quod poeta noster facit hanc petitionem ut ueniat ad unum suum propositum, ut statim patebit, quia cum sepe fecerat mentionem de Florentinis suis et uiciis eorum, ideo nunc captata opportunitate acuit stilum suum contra mulieres eorum.

Ondegli ame si tosto ma condotto
Aber lo dolce asenzo de martiri
La nella mia co suo piagner dirotto.
Co suoi preghi deuoti co sospiri
Tratto ma da la costa oue sasspetta
E liberato ma de li altri giri.

Hic poeta ponit responsionem Foresii ad se qui breuiter dicit quod intercessio uxoris sue accelerauit eum ascendere. Ad quod sciendum est quod Foresius predictus habuit in uita unam uxorem suam cui nomen fuit Anella mulier quidem sobria et pudica que temperantur uixit cum isto gulosolo, cui habebat semper preparare delicata in quo magis eius erubuit et sic in uita numquam cessabat reuocare eum ab errore suo ita post mortem numquam cessauit orare pro eo ita postmodo cum tamen mulier soleat faciliter obliuisci priorum affectuum, ut autor alibi iam dixit dicit ergo Vndelli ame. scilicet Foresius respondit la nella mia, uetula uxor sic uocata ma conduto tosto aber lo dolce assentio di martiri .i. dulces amaritudines penarum, quanto enim delectatio in cibo et potu fuit magna tanto pena est amara in fame et siti, et tamen dulcis uidetur ratione spei, col suo pianto dirotto ita quod sobria uini facta est prodiga lacrimarum et ita ma tratto da la costa. scilicet inferiori montis unde e sospetta ad tempus ut dictum est come suoi preghi deuoti, et ideo iustis, e co sospiri, a profundo cordis, e liberato ma de li altri giri inferioribus purgatorii. scilicet de circulo superbie Inuidie etc.

Tante adio piu cara e piu dilletta
La uedouella mia che molto amai
Quanto i ben operar e piu soletta.
Che la barbagia di sardigna assai
Nelle femine sue piu e pudica
Che la barbagia douio la lasciai.

Hic Foresius extollit singularitatem uirtutis Anelle que paucas habet socias inter tot et honestas mulieres Florentinas, et ut uideas quid autor noster sentiat sub nomine unius debes notare quod nichil est melius nichil utilius muliere pudica. Multa enim sunt que per se nobilitant clara ingenia uirorum mulierum propria uirtus pudicitia ideo summe laudanda quia bene meretur de maioribus quorum sanguinem futura sobola non uitiat bene de filiis qui non habent erubescere de sua matre nec dubitare de patre bene primo de se quia liberat a contumelia alieni corporis, ergo principalissime mulier debet habere curam pudicitie qua amissa omnis uirtus ruit, hec paupertatem commendat diuitem extollit deformem redimit et exornat pulcram, ergo beatus Foresius cui contingit habere

tales mulieres de qua dicit La vedovella .s. anella quā amudo desponsaverat, che molto amai et bñ redamavit me viventem et defunctum, e tanto piu cara piu diletta a dio quāto e piu sollecta i ben opar, i p(ri)ma nostra i qua mulieres nimis vane opātur. Et cōfirmat quod dixit de mulieribus florentinis p cōparationem ad quasdā mulieres barbaras, que dicit esse i Sardinia sine pudore sine hītu civili, dicit ergo che la barbagia di Sardegnia .s. mōtanea est altissima i insula illa, i qua hītat gens silvestris, sine lege sine religione vera que dr̄ remansisse ibi, qn̄ isula ē recuperata de manibus barbarorū de affrica quorū mulieres sunt nimis lubrice et ipudice, p mittentib͡z viris, nā pro calore et prava consuetudine vadūt īdute pano lineo albo excolate, ita ut ondat pectus et ubera recte more florētinarū, talis ergo barbagia e assai piu pudica ne le femine sue. q.d. minus ipudica, che la barbagia .i. florentia quā barbagiā alteram vocat, dovio la lassay.

O dolce frate che voi tu chio dica

Tempo futuro me gia nel cōspetto

Cui nō sara questora molto antica.

Nel qual sera i p(er)gamo i(n)tenderetto

Ale sfacciate dōne fiorentine

Lādar mostrādo cole pope il petto.

Quai barbare fuor mai quai saracine

Cui bisognasse per farlir copte

O spiritagli, o altre discipline.

Hic Foresius ōndit q(uod) ad vanam voluptatē mulierū florentinarū iā parata ē debita disciplina, quā p(ro)nūciat et .d. dicit. O dolce frate che voy tu chio dica de mulieribus n(ost)ris, tempo futuro, i brevi, me gia nel conspetto .i. est michi p(rese)ns, quia iā videor videre, cui nō seria questora molto antica .q.d. nō multū longe ab hodierna die et p(rese)nti hora, nel qual sera i tēderetto i pergamo .i. i quo tempore vetabitur publice i pulpito, ale sfaciate dōne fiorentine, que sine fronte sine pudore nō timent verecūdiā, landar mostrando il petto co le pope .i. etiam mamillis que sunt occultabilia, nec debent ōndi nisi legittīo viro, et ōndit q(uod) sic expedit eis pp nimiam impudicitiam earū. Unde dicit iterogative, qual barbare, qual saracine fo mai: q.d. nunquam vel nusq̄, cui bisognasse disciplina ospiali .i. vel spūales sicut exortatio vel hitus bonus, quales dedit btūs gregorius mulieribus romanis sub quo honesto latet o altre .s. vel discipline tpales, sicut statutum civitatis, vel pena officialis q̄ vetat ihonestā et enormē dicissiones panorū circa collū sicut aliqn̄ factum est florentie pp istas barbagienses. Et hic nō q(uod) poeta noster meritissime facit ivectivā cōtra. Nā nulli artifices i mūdo hn̄t tā varia organa, et diversa istra, et subtilia argumenta pro exercicio sue artis, sicut mulieres florentine pro cultu sue persone. Nō ē cōtente nali pulcritudine, semp conātur addere, et cōtra omīs defectus icredibili arte sagaciter se armat. Nam parvitatē adiuvant cū planula alta, carnē nigrā dealbant, faciē pallidam faciūt rubicūdam, capillos faciūt flavos dentes eburneos. Mamillas breves et duras. Et ut br̄ dicam oīa mēbra artificiose cōponūt. Quid mulierū tuscarū mores referā de quib͡z Serius de Arecio satyrā fecit ad imittacionē appulei. Nō solū āt mulieres tusce, sed ubiqz terrarum itemperantes facte sūt sicut Seneca o(stendit) de mulieribus romanis. Fere aut florētine comedūt et bibūt anteq̄ vadāt ad nuptias l(ve)l Ecclesiam.

Ma se le svergognate fosser certe

Di cio chel ciel veloce loro ammanna

Gia p urlar haurie le boche apte.

Che se lantivueder qui nō minganna

Prima fier triste che le guāze ipeli

Colui che mo si cōsola cō nanna.

Hic Foresius p(ro)nūciat mala eventura i brevi super florētiā que mulieres florētine habebunt deplorare. Unde dicit, ma se le svergognate, bene dicit, quia verecūdia est frenū mulierum, et silencium est ordenata ornamentum earū, que duro ramo tueni(?) untur i mulieribus florentinis, fosser certe, sicut ego sum, di cio chel ciel veloce loro a manna .i. cito preparat et predestinat eis, sicut cedes virorū et filiorū bonorū direptiones icendia domorū, que oīa i brevi iminebāt illi Urbi, gia per urlar que sunt uxores luporum, aurien le boche apte vociferēdo i celū, et ecce quare, che sel antivedere qui nō minganna.

.s. si pvidere futura no est h' falsum quod no credo, pria fien trista che colui .s. istis che mo se consola p vana .i. qui vagit i cunabulo et quietatur ad cantum mulieris que dicitur nana, ch'a cunnia empelli le guance .i. induat lanuginem. q.d. ant q ille qui est mo puer fiat barbatus. Et hic no lector audivi aliquos temere dicentes q istud pnosticu est vitupium poete, qr iam transiverat tot tpra, quibus evenerunt ea que psagire videntur i tam brevi spacio. Ad qd rndeo q autor loquitur hic de pteritis et factis, no de futuris vl fiendis, sed videtur prophetare qr respicit ad tepus sue visionis que fuit M°ccc°, ut iam totiens dictum est, magna et oi mala secuta sut post istud tps, sicut intestina discordia, civile bellu et expulsio ptiu que fuerunt 2° et 3° ano sequenti, et ano quarto venerunt de novo ad arma albi et nigri. Et flagrante furore belli accensus e ignis sive casualis sive artificialis ut multi dixerunt opera cuiusda Nery pbiteri de abbatibus qui ipm p° imisit i domum sua, et b' cremata e brevior pars melior civitatis plus q duo milia domus, cu dano iextimabili, nec iterum cessatum e ab armis. sed continuo facte sut magne prede. Et ano xv° receperunt illa terribile strage ap monte catinum ab vguiccione de faxiola.

De frate or fa che piu no mi ti celi
Vedi che no pur io, ma qsta gete
Tutta rimira la dove'l sol veli.
P chio alui. se tu riduci amente
Qual fosti meco e ql io teco fui
Ancor fie grave il memorar pste.

Ista est quarta et ultia pars, i qua poeta manifestat foresio quo venerit hic vivus et qui sunt duo duces sui. Et primo iduc foresiu istantem, ut no differat ulterius rndere ad petitione sua, dicit ergo foresius deprecative, de frate. q.d. rogo te carissime frater, or fa che piu tu no mi ti celi, postq rndi tibi plene et amicabilr ad utrumq quesitu tuu, ta publicu q pvatu. Et ad captanda plenius benivolentiam dicit, vedi che no pur io qui novi te i vita, et recognovi te statim paulo ante, ma tutta qsta gente .i. turba maxima gulosorum, rimira la dove'l sol veli .s. cu umbra corporis tui, quod no faciunt umbre mortuorum, et subdit quo respondet p° foresio occulte ita q faciat isinuatione captando benivolentiam, et finaliter vult dicere q foresius no est tantu imitatus vl mutatus i corpore postq mortuus e, quantum ipe mutatus est i aio, dicit ergo p chio alui simple dixi, se tu riduci .i. revocas ad mentem et memoriam, qual fosti meco i pria nostra iter illas sirenes, e qual teco fui conviuendo tecu, el memorar pste .i. psens recordatio vel recordacio. Ancor fia grave .i. erit molestu nobis qr memoria pteritorum iter nos no fiet sine dolore et pudore. q.d. tacite si tu recordaris modo eorum que dicebamus et faciebamus vane vacando lascivijs amoribus et alijs rebus vanis sequentes delectabilia no honesta. Certe talis memoria erit amara tibi qr hic purgaris ut pvenias ad beata vitam et michi qui quero virtutem et gloriam magnis virtutibus et vigilijs, et sum factus novus homo, maturus gravis et bene moratus.

Da quella vita mi volse costui
Che mi va i'anzi laltrier quado tonda
Vi si mostro la suora di colui.
El sol mostrai, costui p la profuda
Notte menato ma di veri morti
Co questa vera carne chl seconda.

Hic poeta respondet aperte qualiter vivus venerit illuc dicens. Costui che va i'anzi .s. virgilius, mi volse da quella vita vana et viciosa, laltreri, forte ex diebus, qn la sora di colui .s. luna soror solis, qui fuerunt gemelli nati ex uno patre Jove quos simul pepit Latona ut dictum est insula delo, vi si mostro tonda, quarta decima marcij sole i ariete. q.d. i bono et felici puncto ita q semper de bono i melius, ideo dicit il sol mostrai costui .s. virgilius valentissimus pveniente divina gra, menato ma sanu et salvu, p la profunda notte di veri morti .i. profundam noctem iferni ubi sunt vere mortui sine spe no sicut illi qui sut i purgatorio, co questa vera carne ideo facit de qua miraminj, chel seconda .i. sequitur eu pro finde et prospera.

In di man tratto su li suoi conforti
Salendo e rigirãdo la montagna
Che drizza voy chel mõdo fece torti.
Tanto dice di farmi sua compagna
Chio saro la doue sara biatrice
Quivi cõuien che senza lui rimagna.
Virgilio e questi che cossi mi dice
E aditallo. e questaltro e quelombra
Per cui scosse dianzi õne pendice
Lo uostro regno che da se la sgombra.

Hic poeta ostẽso quomõ descendit ad ĩfernum ducente uirgilio ostẽdit quõ ascendit purgatoriũ cũ eodem. vnde dicat. Indi .i. ex illo ĩferno ubi nũq̃ lucet sol, mi an tratto su li suoi cõforti ad purgatoriũ per quod nũq̃ itur nisi lucẽte sole, salendo .i. ascendendo ubi ĩ inferno tenditur semper deorsum, e rigirãdo la mõtagna .i. circulariter eundo, che drizza voy viciis deditos chel mondo fece torti, quia abusi estis rebus mũdanis. Et subdit spẽ promissam sibi de futuro. d. ille virgilius, dice te farne tãto sua cõpagna chio saro la doue sia biatrice .s. ĩ cacumine montis et dicat. quivi conuiene che senza luy rimagna quia non habet alas ad altiorem uolatum. Et declarat utrumq; ducẽ. d. virgilio e questo. qui uult pastor bonus cũ uirga sua me dirigat huc usq; ad summum. che cossi me dice et faciet ut dicat. e aditallo .i. digito ostẽdi eũ. e questaltro e quel ombra .s. anima stacii. per cui .i. cuius causa, ogni pendice, omnis pars montis precedentis scosse di nãa .i. mota est paulo ante ut patuit supra ĩ fine xx capituli. del uostro regno .s. purgatorii. che da se la sgõbra .i. liberat et mittit ipsam tamq̃ purgatam ad regnũ dei. Et hic nõ lector q̃ ex multis dictis supra potest coniecturari q̃ poeta noster finxerit q̃ totus mons tremit quando aliqua aĩa liberatur a pena. per hoc enim uidetur tacite dicere q̃ talis ãĩa concluditur a terrenis, et nichil terrenũ docet sapiet quasi quedã ymago deitatis : .

Nel dir landar, nel andar lui piu lento
Facea, ma ragionãdo ãdauan forte
Si come naue pĩta da buon uento.
E lombre che parean cose rimorte
Per le fosse de liochi ammiratione
Trahean di me di mio uiuere accorte.

Postq̃ ĩ precedenti capitulo poeta noster tractauit et determinauit de purgatione gule que punitur ĩ vi.º circulo. Hunc consequenter ĩ isto capitulo xxiiij.º agit et tractat de eadem mãa q̃ est multum copiosa ĩ multis aliis spiritibus modernis, uel tractat de alia spẽ gulosorũ qui fuerunt amatores uini. Et presens capitulum nõ potest diuidi ĩ pauciores quinq; partibus. In prima quarum ĩtroducat dictum spiritum foresii, a quo ĩquirit de quadã sorore eius et quibusdã gulosis. In secunda ĩtroducat alium spiritum de nõtatis per foresiũ qui cõmendat ipsum autorem a singuli eloquentia, et nominat quosdã poetas ĩuentores ĩ lingua materna ibi ma come fa. In 3ª poeta tẽdit ad cõferendum cũ foresio, qui predicat sibi aliqua futura ibi e como lom. In 4ª describit aliã arborem, et docet quõ refrenatur uiciũ gule ibi, e quando. In 5ª et ultimã ĩducit ãgelum qui purgat eũ a uicio gule ibi, poi relãgati. Ad primũ dico q̃ poeta ĩducit adhuc foresiũ, qui nõiat sibi quosdã alios spũs, sed primo pro cõtinuatione ostẽdit bonam dispositionẽ utriusq;. solent enim ambulantes simul ĩterdũ remorare ĩ uia, propter colloquiũ, et e contra colloquentes simul solent dimittere uel tardare colloquium propter accelerare iter. Ad propositum uõ poeta uult dicere q̃ h̃ uterq; faciebant, et bene dicat ergo. nel dir .i. mutua collacio ambo[rum], facea piu lento landar nostrũ, ne landar facea piu lento luy .i. ipsum loqui, ma ragionãdo andauan forte assai, sicomo naue pinta dal uento bon. Et est propria similitudo. Nauis enim istorum leuis ĩpellabatur a bono spũ, et tendebat ad bonũ portũ, cũ bona confidentia, quia habebat duos peritos patronos .s. Virgilium et staciũ, qui bene sciebant uitare scopulos et tenere rectũ iter. Et subdit dispositionẽ illarum aĩarum. d. e le ombre che pareano cosi rimorte .i. ĩ fame et siti, per le fosse de liochi ut dictum est ĩ capitulo precedenti, traheuan admiracione de mi. ille dico accorte di mio uiuere per ombram corporis poterant isti mirari q̃ dantes erat uiuus, nec erat macer, sicut ipsi licet esset macer per naturam et studiũ, nec erat ebriosus, sicut isti fuerat, ymo ualde sobrius.

Et io cotinuado al mio sermone
Dissi la sen ua su forse piu tarda
Che no farebe p altrui cagione.
Ma dimi se tu sai doue picharda
Dimi si uegio da notar psona
Tra qsta giente che si mi riguarda.

Hic poeta ondit quo processerit i s'mone icohato qr etiā i fine pcedentis capli loqndo cū foresio dixerat q aīa staci recedebat a regno purgatorij ideo nuc reflectit se ad illud dictū et dicit. Et io cotinuado el mio sermone disse foresio ella .s. umbra stacij sen ua su uersus celū forse piu tarda .s. pp me et uirgl'm i quorū societate uult ee tusqz ad summuz montis che no farebe per altrui cagione quia qua alterius no retardasset si no ocurrisset nobis i uia ymo iā euolasset i celum. Et uide sic q uerus amicus postponit ad tpus propriū comodū pro amico ut dicit phus nono Ethicorū .q. d. tacite me optet te expediri citius ante ne retardemus staciū qui tendit ad celū. Ideo dicit m rogo te ubi ē soror tua et facit peticionez suā .d. ma dimi post q dixi tibi de meis se tu sai doue picharda soror tua et iterū petit dime si uegio psona da notar dignā famaz tra qsta giente gulosorū che si mi riguarda cū tanta admiratione.

La mia sorella che tra bella ebuona
Nol so qual fosse piu triūpha lieta
Nel alto lipo gia di sua corona.
Si disse pria. e poi. qui no si uieta
Di notar ciaschun da che si munta
Nostra sembianza uia p la dieta.
Questi e mostro col dito ebonagiūta
Bonagiunta da Luca.

Hic poeta ponit responsionē foresij primo ad primā peticionez suā comendās sororē suā a merita laude dicēs. la mia sorella .s. picarda. che tra bella e bona no so qual fosse piu. Et est magna laus mulierum qr rara est concordia forme atqz pudicitie triūpha leta nel alto limpo .i. i celo impireo gia di sua corona qr pugnauit fortiter i mundo contra carnem ubi ē cotinua pugna sed rara uictoria ideo nuc fruitur uerā gloriam. Et sic uide q dantes tribus fratribus dat tria regna .s. picarde paradisum foresio purgatoriuz Accursio infernū ut patebit paulo infra. Et subdit resionē foresij ad secūdā peticionē .d. si disse pria e poi sup. dixit qui no si uieta di notar ciascun qr licenter possuz notare unumquenqz et nullus habebit pro malo quia est ita transformatus pena q no est cognoscibilis unde .d. da che si muta nra sembiāza .i. ex quo est ita exhausta et macrefacta apparētia sue figura nra uia p la dieta .i. longaz famē. Et cotinuo foresius notat unū ciuē uianū lucanū natione .d. questo e mostro col dito ut cognosceretur e bona giunta da luca nec describit eū aliter qr plenius dicet de eo infra paulo post posuit eū eū primū an omīs quia melius nouerat euz Et quia fuit maximus magister gulositatum.

E quella faccia di la da lui che lal
tre trapunta.
Ebbe la sācta chiesa i le sue braccia
Dal torso fu e purga p digiumo
Languille di bolsena e la uernaccia.
Molti altri mi nomo ad uno ad uno
E del nomar parien tutti cotenti
Sichio p o no uidi un atto bruno.

Hic foresius notat aliū spm qui fuit altissimus gurges gule. Iste fuit papa Martinus galicus ideo fuit multū fauens Carolo primo cotra siciliā et misit francos cotra forliuiuz uir bonus et prudens nimis tn splendide uiuens. Nā cū haberet curiā i Italia i Ciuitate Viterbij faciebat suffocari anguillas optimas illius lacus i uino optimo uernachino et illas sapidissimas auidissime comedebat nec minus bibebat cū illis quia anguilla uult natare i uino i uentre dicit ergo foresius describens istum spm a dignitate a pria a gulositate. E quā faccia di la da lui .s. post bonagiūtaz piu che laltre trapunta .i. magis macra qr grauius deliquit qui uaria arte laxabat uentrem cui utilior erat fames et utilissima sobrietas dū fedo et misero saculo tot pciosa cōfundebat. ebbe la sancta chiesa i le soe braccia plus tn huit curaz anguillarum q aīarū dal corso fu Turonis est Ciuitas Francie e purga p digiumo lan-

quille de bolsena locus est i ocā iter pusiū
et uiterbium, ela uernaccia. Istud uinum
plus ceteris nutrit et impinguat et nas
citur i montibus altissimis Ianue de quo
nō fit mentio apud autores, qr illa loca
nō erant olim culta. Et hic nō q utilius
erat isti magno sacerdoti bibisse de illo
uino i quo erant anguille neccate, quia
qui bibit de tali uino semp fastidit uinū
ut dicit Albertus magnus, et ego expe
rientiā uidi i uno magno epo. Et subdit
poeta, molti altri mi nomo .i. noiauit
michi ille Foresius, a uno a uno e del no
mar parean tutti contenti, pp causā
assignatā, si che pero nō uidi im atto
bruno alicuius turbationis.

Vidi p fame auoto usar li denti
Vbaldin da la pilla.

Hic poeta noiat aliū spm modernū de
gnē gulosorū. Iste fuit quidā nobilis
miles de clara familia Vbaldinorum, de q
fuerūt multi ualentes uiri, et ipe fuit li
beralis et ciuilis frater Cardinalis Octa
uiani magnifici, qui semel duxit cū tota
curia i montes ad domū et castellū istius
Vbaldini, et ibi stetit pluribus mensibus. Modo
poeta posuit cardinalem i inferno tamq
epycureū, et istū ponit i purgatorio, p
guloso. dicit ergo, Vidi Vbaldinū, nomen
est propriū et cognomen a qua fuit de
Vbaldinis et dicit, da la pilla, nomen
est loci, a quo unū membrum istius domus
Vbaldini fuerūt antiquus Florentini, qbus
date sunt alpes Florentie sub gubernatio
ne et deffensione, sed ipi salierunt pos
sessionem p longa tpra et diebus istis
sunt destructi p coē Florentie. usar li
denti a uoto .i. inanum p fame et bene
ista dant hunc actum, quia prodigi ingē
nij, ad oia irritamenta gule. Ipse enim
de more suo quottidie inquirebant ab
expensore suo qui ordinasset pro prandio
siue pro cena, et illo respondente hoc,
et illud respondebat, facias etiā sic nec
umq ille poterat tam uaria ordinare, qn
semper adderet aliud.

E bonifacio che pasturo col rocho
molte gienti.

Hic poeta noiat aliū magnū gulosum
gallicū qui poterat stare cū papa Mar
tino gallico quē bene posuit hic, qr galli
a sunt amica gule et uini. Et quia pre
lati maxie laborant morbo gule, iste
aūt fuit Archiepūs Rauene. dicit, Vidi
bonifacio nō dicas sicut multi dixerūt
q hic bonifacius fuit filius Vbaldini
predicti, et describit eū ab isignio sin
gulari magne dignitatis sue. d. che
pasturo molte gienti, quia archiepūs
rauēnas est magnus pastor, qui habet
sub se multos epōs suffraganeos ab ari
mino usqz parmam et dicit, col rocho.
Nam cū ceteri pastores habeant uirgam
pastoralem retortā, iste habet totam
uirgā rectam, et i sumitate rotūdam
ad modū calculi siue rochi.

Vidi messer marchese chebbe spatio
Gia di bere a forli cō mē secheza
E si fu tal che nō si senti satio.

Hic ultio poeta noiat aliū uinū potē
torem, et transit de Rauēna ad Forliuium
ubi sunt meliores potatores et meliora
uina. Iste fuit nobilis miles de Ario
gloso] de Foliuio pr dne lete, que
fuit mater dni bernardi de polenta
qui fuit dionisius Rauēnatum, Iste fuit
uir curialis et placidus multū. unde
cū semel adiuraret picernā suū, ut
sibi diceret quid diceretur de eo, et illo
respondente trepide, dne dicitur q nū
q facitis nisi bibere, dixit ridenter, et
qr nūq dicitur q semp sitio. dicit ergo
describens eū a noie proprio, uidi messer
marchese. Cū autor noiet tā multos
milites i toto poemate suo, nūq facit
istis honorē dni, nisi duobus .s. dno
Guidoni de Fano, et isti dno Marchesio
qr tā ualens fuit i bibacitate et ecce
quō, chebbe gia spacio di ber a Forli
qr diues et potens i patria sua, ubi sunt
uina magna furiosa, cō men secheza
q mō, quia tūc habebat copiam uini
et preueniebat sitim. Hunc uō i tanta
siti nō potest hre unā guttā aque,
et dicit, e si fo tal .s. bibitor che non
se senti sacio .s. unq. Et hic nō q sicut
eleganter dicit plinius hec necessitas se
quitur hoc uitiū, ut bibendi consuetudo
augeat auiditatem, quāto plus biberūt
tanto plus sitiunt, soli aialium nō sicien
tes bibimus. Et qui uinum nō habent
nāle faciūt sibi artificiale, et sic i nulla
pte mūdi cessat ebrietas, et peius est
irritamenta excogitantur cā bibēdi ple
ne infundunt ut statim uomant iterum
hauriūt et iterū atqz 3°, tamq ad per
denda uina genita et tamq effundi
illa nō possint nisi p corpus humanū
sed q fructus, uinū mentem mutat, fu
rores gignit, cadit i cenū, secreta reuel
lat, hinc pallor cogene pēdule, ulcera

oculorū, tremule manus effidētes plēa
uasa, que fit pena pns, finales sōni, et
īquietudo nocturna, sequenti die flat⁹
fedus ex ore et fere oīū rerū obliuio:·

Ma come fa chi guarda e poi
si preza
Piu dun che daltro fei a qł da luca
Che piu parea di me uoler cōteza.
El mormoraua e nō so ch̄ gētucha
Sentiua io la uel sencia la piaga
De la giusticia che li si pilucha.
O aīa dissi, che par si uaga
Di parlar meco, fa si chio tītenda
E te, e me col tuo parlar apaga.

Ista est secunda pars gñalis, ī qua poeta
īducit primū spm̄ nōiatū supius per
foresiū, et primo ōndit quō elegerit
de nūo multorū et requiesterit eum
ut loqueretur clare secū. Iste aūt fuit
bonaquīta de urbizaīs, uir honorabił
de Ciuitate lucana, luculentus ora
tor ī lingua materna, et facilis īuen
tor rithimorū, sed facilior uinorū q
nouerat autorem ī uita, et alīq scripse
rat sibi, ideo autor fingit eū ita fami
liariter loqui secū de ipō et alȳs īuen
toribus modernis, dicit ergo ma fecio
a quel da luca .s. bonaquīte, che piu
parea de mi hauer certeza, uel sm̄
aliaz litteraz, uoler conteza, adsū come
fa chi guarda multitudinez hoīuz, e
poi sa precia piu dun cha da laltro p
signa que uidet ī illo. Et ecce quō el
mormoraua de dāte itelligit ut patebt
paulo post, e io sentiua nō so che gētu
cha .i. gens obscura .na: tinba aūtuz
erat secaz ut patebit īfra, ita q̄ gētuci
la dicit hic diminitiuū ī qualitate
nō ī quātitate uel nūo et dicit, la
ouel sentiua la piaga de la iusticia
che si li pelucha .q.d. ibi prope arborez
ubi senciebat pena que iuste maccrat
eos, uel dic ibi ī quisti aquqite uel
gutture suo ubi senciebat cruciatū
famis et sitis. Et post peticionem
sua ad bonaquītaz .d. disse io o aīa
che par si uaga .i. auida, di parlar
meco fa si chio tintēda qr murmurabat
īter dentes, ita q̄ nō poterat ītelligi, io
dicit, e apaga .i. quietate, e me col
tuo parlar chiaro.

Fēa e nata e nō porta ancor bēda
Comīcio el. che ti fara piacere
La mia cita come chuon la ripnda.
Tu tene andrai cō qsto antuedere
Se nel mio mormorar prēdesti
errore
Dichiarerata ancor le cose uere.
Hic poeta ponit rñsionez bonaquīte ad
peticionē suā, qui loquitur de mā de q
pº murmurabat. bonaquīta eī ī illo mur
mure suo dicebat de dante ī 3ª pª. Iste q
alīn fuit locutus temere de ciuitate lu
cana cito ueñet ad uidendū eā, et amo
rabitur ibi, dicit ergo, El comīcio suple
dicē illi bonaqīte, femena e nata e
no porta ancor benda qr est īnupta
puella, ista uocata est pargoleta, de q
autor facit mētionē, ītra caplo XXX pº.
Cuiº amore captus est, dū tpr̄e sui exilij
uenisset Lucā, ideo dicit, che ti fara pia
cer la mia cita .s. lucā et dicit cō la
reprehenda, hoc dicit qr dātes ita arg
uit ciuitatez lucanā de baratria ubi
dixit de ancianis scenate. Et qr locut
fuerat obscure subdit, tu tene andray
cō questo ātiuedere .i. cū isto pronostico
ī quo tacite predixit sibi exiliū suuz
et dicit, se nel mio mormorar pndisti
errore credens q̄ dicerez de alia materia
dichiarerata ancor le cose uere .q.d. cito
uidebis effectū et recordaberis uerborū
meorū que uidentur modo clausa.

Ma di si uegio qui colui che fore
Trasse le noue rime comīciādo
Dōne chauete ītelletto damore.
E tio alui. io mi sono un che quādo
Amor mi spira uoto, e aqł modo
Che ditta dentro uo significādo.
Hic Bonaquīnta quia fecerat mētionez
de amore futuro autoris, nūc facit mē
tionez de amore pterito eius. Sciebat
eī q̄ dantes fuerat mirabiliter amoratus

et fecerat nobiles cantiones de amore, ideo
loquitur de eo tanq̃ de quodã tertio. d. Ego
quidẽ dixi tibi de quo murmurabã, ma
di sed tu dic m̃i, sio uegio qui colui. s. dã
tem. Erant eñ ibi tres poete sine pena
sed solus i dantes uiuus quẽ bñ iste cog
noscebat. Vnde dicit, che trasse fore ĩ pub
licũ, le noue rime cominciando unã cantio
nem que ĩcipit, dõne che hauio ĩtelletto
damore io no cũ t uoy dela mia dõna
dir ic. Et subdit poeta suam responsionẽ.
Et si bonfacius fuerat locutus caute. q. d.
es tu ille dantes qui tã egregie locutus fu
isti de mã amoris. Ipse respondet caute
et honeste. d. q scripserit sm q amor dic
tauit sibi, dicit ergo et io alui suple rndi
Io sõ uno che quando amor mi spira. i.
aspirat michi, et nõ ĩtelligas de amore
diuine gratie, sicut quidam falso exposuert
ymo de amo lasciuo, noto. s. ĩ mẽte, e uo
significando extra p uersus amoris, quel
modo che ditta dentrõ. s. q ipe amor ĩfla
mat me sicut olim apollo dicebatur ĩtrare
pectora poetarũ, et dictare materiã descri
bendã. Et hic nõ q olim fuit solũmõ dicta
men l̃rale tam ĩ prosa q̃ ĩ metro, poeta for
te aducentis anis citra ĩuentum est dicta
men uulgare et fuit ĩ principio inuen
tum pro mã amoris, sed hic poeta ipam
mirabiliter traxit ad mãm honestissimam
qualis est ĩ poemate suo.

O frate issa uegio io dissel il nodo
Chel notaro e guitone, e me ritẽne
Di qua dal dolce stillo nuouo chio
odo.
Io uegio ben come le uostre pẽne
Di retro al dittator sen uãno strette
Che de le nr̃e certo nõ auenne.
E qual piu a guardar oltre si mette
Nõ uede piu da luno a laltro stillo
E quasi cõtentato si tacette.

Hic poeta ondit quõ bonaquita extollit
eũ, et dat sibi palmã cõtemporaneos ĩ
uentores, vñ dicit, dissẽli ille bonaquita
o frate issa uegio. i. nũc uideo et cognos
co, al nodo. i. impedimentũ, il nouo chio
do. i. retinaculum, che ritene el notaro
iste est uocatus Iacobus de alentino et
p excellẽciam pp perfectionem artis dict
est notarius, e guittone. Iste uocatus est
frater guittonus de Arecio pulcerrimus ĩue
tor ĩ lingua materna, nõ tam rone stilli
q̃ grauitatis sniarum, quibus usus fuit ĩ nu
dis uerbis, cuius librũ ego uidi, e me. s.
bonaquitam, di qua dal dolce stille. i. citra
stillũ uestrum dulcem. q. d. nullus nrm potuit
attingere altũ et delectabilẽ modum dicẽdi.
Et subdit bonaquita declarans se, Io ue
gio bene como le uostre pẽne ĩ scribendo
sen uano stretto, nõ errãdo, diretro al dic
tador. i. amorem sicut iã dixisti q soles fa
cere, sicut amor dictat tibi. q. d. bñ ondis
q sis calidus amore qñ scribis cũ ardenti
ĩgenio, sicut solet dici uulgariter q male
cantat de amore qui nõ sentit, ideo bñ
cantauit uirg. Ouidius et alij poete antiq
et Sapho poetissa, et ut melius sit exẽplum
nouissimus poeta petrarca nõ tã egreg
ie scripsisset ĩ isto stillo nisi amor ĩcendis
set eum, et dicit, che de le nostre certo nõ
auẽne, ut. s. nr̃e pene sectarentur dicta
torem. q. d. stilus noster uester frigidus.
Et hic nõ lector q quasi omis hic fallunt
p errorem dicentes, q p dictatorem debet
ĩtelligi Tullius summus dictator et orator.
Sed nichil ad propositum, qr de tali dicta
mine nõ loquitur hic iste, nec fuit nom
inatus hic ĩter istos potatores, sed meli
eius filius Cicero, de quo dicit plinius, q
noluit auferre gloriam bibendi Marco antonio
ĩterfectori patris sui qui ante eũ auidissi
me apprehendit palmã bibendi facto uo
luĩe de sua ebrietate. Et ultio bonaquita
arguit qñ ex ĩdignacione certũ iudicium
quorundam qui ignoranter cõtendunt de hõ
Vnde dicit, e qual. i. quicũq se mette
piu ultra a gridar de hoc, nõ uede piu
i. nõ cognoscit plus, da luno stilo. s. antiq
moderno, a laltro. s. nostro antiquo, et dic
e quasi cõtentato si tacette. s. q tã pulcre
detexerat ueritatem. Et hic nõ qualiter poeta
noster hãc mãm bassam exaltauerit et uela
uerit uerbis nõ apertis.

Come li augeli che uernã lõgo il
nilo
Al aira uolta ĩ aere fãno schiera
Poi uolan piu ĩ fretta e uãno ĩ filo.
Cossi tutta la gente che li era
Volgẽdo il uiso raffretto suo passo
E per magreza, e p uoler legiera.

Hic poeta finita tali materia descẽbit recessum

illarum animarum.

illarū avium p unā comparationē satis claram. d. tutta la gente che li era. s. gulosorum que erat turba satis magna, volgendo il viso quē prius tenebat fixū ī me, rafrecto suo passo festinaverit tātū quātū retardaverant ad videndū dantē vivū, dum loquebatur cū foresio et bonagiūta. Illa dico gens, legiera p magreza e p voler quia libenter currebant ad purgationes cosi come li augelli. s. grues, che verna verso il nilo. i. hiemant ī egipto p quā labitur nillus, alcuna volta de si fanno schiera, cū magno ordine, poy volano piu ī fretta e vano ī filo. Et nō q comparacio est valde propria de aīab levib ad aves volātes, sicut eē grues cū magno ordine sollicite de salute sua faciūt de se lineā rectā, qn transeunt de tracia regione frigida ī egiptū regionē calidam, Ita recte aīe ille avide sue purgationis faciunt de se longā et ordinatā aciem qn volant p arctitudinē frigidū, ubi sunt poma frigida, et aqua frigida tempācia abaria, et vina calida versus circuitum calidū, ubi est ignis purgans luxuriosos demū volant versus circuitū avarorum quorū regio est frigidissima, sicut grues similiter revertūtur ad regionē frigidā.

E Come lhom che di trotar e lasso
Lasciandar li cōpagni e si passegia
Fin che si foghi lassolar del casso.
Si lascio trapasciar la sancta gr
eggia
Forese, e dietro meco seveniva
Dicendo. quādo fia chio ti rivegia.

Ista est Tertia pars gnalis, ī qua poeta revertitur ad alloquendū cū foresio, qui pdicit sibi aliqua futura ī pria eorū, et primo describit dispositionē foresij, per cōparationē gniā pcedenti, quia sicut illi festinaverūt recessum qui erat recess. Ita foresius tardavit recessū qui erat fatigatus, sicut ergo videmus, q ī turba viaterātiū festine alī unus fessus permittit alios pcedere festine, et ipe remanet solus ad recreandū spm, et sequitur plane cōfabulādo cū alio viatore qui nō est de turba illa, ita recte nuc faciat foresius remanēs cū dante ita qui cōpo est proprijssima. d. ergo. E foresi li lasso trapassar la sancta gregia gulosorū qui efficiūtur sca p privatā verum, corrio lorn che lasso di trotar lassa andar la cōpagna quā postea ī veniet fin che sfogi lassolar del casso. i. ressumat spm fatigatum. Erat aūt foresius lassus qr affectus fame et siti magna fecerat loquiū sermonē cū autore ita q vix poterat respirare et dicit, e dietro meco seveniva dicendo quando fia chio ti rivegia.

Nō so rispuosi lui quāto mi viva
Ma gia nō fia il tornar cotāto tosto
Chio nō sia col voler pma ala riva.
Po chel luoco u fui a viver posto
Di giorno ī giorno piu di bē si spolta
E a trista ruina par disposto.

Hic poeta ponit rnsionē ad petiaonem foresij, ondens dispositionē sui p dispōnem patrie vnde dicit, rispuose io lui. s. foresio nō so io quāto mi viva. vn dicit quia nemo tā diu habuit fautores crastinū ut possit sibi polliceri, ma el tornar mio. s. huc post mortē, nō fiam tantosto. i. nō erit tā festinū, chio nō sia prima col voler ala riva. i. ad terminū et finē vite, et loqtur autor ad modū boni viri cui tardū videtur mori qn videt desolationē prie futuram ī brevi ita dicebat Cato cū videtur parari bella civilia rome vn dicit, po chel loco. s. florentia, o fui a viver posto. s. a parentibus vel fortuna, piu se spolpa. i. spoliatur et excarnificatur da ben. i. bonis viris et bonis opib, da giorno ī giorno. i. ī dies. q. d. vos qui solebatis esse pingues nō ita demacramini sicut florentia de die ī diem videtur spoliāda civibus vn dicit e a trista ruyna par disposto hoc dicit qr ī illo mō cōcepta erat civilis discordia cito parturiendo p quā ipe erat expellendus nō rediturus.

Or va disse che quei ch piu na colpa
Vegio a coda duna bestia tratto
In ver la valle ove mai nō si scolpa.
La bestia a ogni passo va piu ratto
Crescendo sempre fin ch la percotte
E lascia il corpo vilmēte disfatto.

N ō hāno molto auolger q̄lle rote
E drizo liochi al ciel, chate fie chiaro
Cio chel mio dir piu dichiarar nō puote.

Hic poeta ondit et ponit cōsolationē forisij qui dicat q cito uidebit Judiciū dei sup illū qui erat causa et principalis autor istius turbationis. Et ad itelligētiā huius lr̄e que multis uidetur obscura, ē sciēdū q Cursius de donatis miles probatissimus cū manu et lingua, qui princeps partis nigre reductus i florētiā p Carolū sine tra deposuerat partē albam cū esset i magno flore et potētatu factus ē suspectus regentib; populū, uel qr uidebatur nō idigne tractari, cū fuisset recuperator partis nigre, sed precipue odiosus populo qr factus erat gener Vguzolus uel Vguciolis de faiola dn̄i pisarum potentissimi hostis florentinorū, qr cōcitato tumultu populi timentis ferociā audaciā eius i furor fuit citatus bānitus et cōdēnatus i parua hora, et sub uexillo iustitie cū potestate capitaneo et alijs magratib; itaq; ē ad eū tanq reū maiestatis, qui p̄sentiens impetū tante multitudinis p̄muniuerat se cū suis i burgo sancti petri et potenter p̄liabat usq; ad uespam. tādē deficiēt sperato auxilio soceri deseruit domos q cōtinuo sunt euerse, et fugiens solus cū nō posset flectere fabulas uel proximus Catella nos persequētes eū timens fieri ludibriū hostiū cum esset podragicus p̄misit sponte se cadē ab equo uel cāui cecidit, ut aliqui uolunt, et cū equs traheret eū retento pede i strapite, percussus est letaliter in gutture ab uno milite, quē mozibundū quidā monaci portauerūt ad abbatiā sancti salui, ubi sepultus est sine honore funeris. Hunc ad litterā dicit poeta dissei .s. foresius or ua chi uegio quel che piu na colpa tratto aco da dima bestia .s. ab equo deide ademone, iuer la ualle, primo cimalem deide ifernalē et dicit oue may nō se scolpa, quia i ualle cimi nūq liberabitur a pena, et tangit mortē eius .d. la bestia ua pur ratto ad ogni passo cresciendo sempre i cursu forti fin che lal percote, calcitrādo cū pedib; uel collidendo eū p saxa, e lascia il corpo uilmente disfatto .i. cōcussum et cruciatū .q.d. taciate uiste sicut hostis patrie mortuus est tractus ad caudā equi. Vn̄ melius fuisset sibi splendide uiuē i terra sua, sicut frater suus foresius. Et subdit q cito erit hec iusta uīdicta .d. nō hano molto a uolgier quelle rote .s. spe celestes, unde iterserit autor, e drizo li ochi al ciel .q.d. nō transibunt multi ān̄i, nā octauo āno post hoc tēpus fuit, che te fie caro .i. erit tibi manifestum, cio chel mio dir piu dichiarar nō puote, qr predico tibi cōfuse illud quod cito uidebis. Et sic uide qualiter cursus cordatus, corpore pulcer potentie auidus ifelicitē exterminatus est a suis nigris quorū fuerat exaltator.

Tutti rimani omai chl tēpo e caro
In questo regno si chio p̄do troppo
Venēdo teco si a paro a paro.
Qual esce alcuna uolta di qualoppo
Lo caualier di schiera chi caualchi
E ua p farsi honor del p̄mo i tropo.
Tal si parti da noy cō magior ualchi
Et io rimasi i uia cō essi due
Che fu del mōdo si grā mariscalchi.

Hic ultimo poeta ponit licētiā et recessū illius foresij, Vn̄ dicat q foresius cōcludit, tutti rimani omay cū ultimus, chel tempo e caro i questo regno .s. purgatorij quia cū i omib; rebus sit carū potissime i actu peñitendi. Vn̄ dicat, si chio perdo tropo uenēdo teco si a paro a paro plano passu qr habeo celeriter currere cū alijs sub arbores ad purgacionē gule et tu cū carne non posses uenire simul mecū. Et subdit formā recessus eius p pulcrā cōparatonē et clarā .d. et ille foresius se parti tal da noy cō magior ualcha .i. passibus maioribus q faciūt galopando, qual esce alcuna uolta di qualopo, qui est medius iter cursū et troytū, lo caualer de schiera chi caualchi 9 hostes, e ua p farsi honor del primo i tropo .i. de primo ocurrente sibi, et est cōparatio propria. Sicut eī miles animosus libenter et prompte recedens a suis accedit ad debellādū

aliquē hostem, ita nūc foresius recedens
ab istis libenter et aīose cucurrit ad expu
gandū uicaū gule, quo nullus hūit unq̄
peiorem inimicū et dicit, et io rimasi
ī uia cō essi duy .s. virgilio et stacio, che
for del mūdo si gran marescalchi Et op
time apellat istos duos magnos poetas
qm̄ uirgilius egregie descripsit rōas equo⁊
bella ͦ uirorū et staciꝰ bella grecoꝝ
et uterq̄ nouit mores hoīū, fortunas
regnorū, situs Locorum ⁊c.

E Quando īnanci aloro intrato
fue
Che liochi mei si fero alui seguaci
Come la mēte ale parole sue.
Paruemi i rami grauidi e uiuaci
Dunaltro pomo, e nō molto lōtani
P esser pur allora uolto ī laci.

Ista est quarta pars gn̄alis, ī qua poeta
describit aliā arborem sub qua cruciā
tur gulosi, et primo ondit qualiter sibi
respicienti foresiū recedētes apparuit
sibi arbor silis pⁱme. unde cōtinuans
se ad pcedentia dicit, e quādo ī anci
a uuy intrato fue ille foresius, che liochi
mei si fero alui sequaci post recessum
suū, come la mente .s. mea fecit se se
quacē, ale parole sue, que dixerat ua
ticinādo de morte cursi, quia sicut cū oc
ulis respiciebā ipm recedentē ita cū mē
te respiciebā ad uaticiniū eius, paruemi
ramo dunaltro pomo .i. arboris pomife
re, grandi .i. hūmi plēi multis pomis
e uiuaci .i. uirentes pp aquā recentē
que cōtinuo irrigat eos et dicit, e non
molti lontani .i. longe a me, p esser
pur allora uolto ī laciᵒ. q. d. rami arboris
erant michi satis propinqui, sed nō
ppenderā eam quia uenerā cōferēdo
cū foresio, deīde respiciebā post eum
recedentē, quo dispcīente apparuit m
noua arbor. Et hic nō q ista arbor sīa
est similiter euersa sicut pª, et ī oībus
silima, et poeta punit istos inter duas
arbores, sed ista secūda uidetur magis
cruciare q̄ pria forte quia pria punit
ī quāto secūda ī quali, uel qr prima
punit epuliones, sīa potatores q magis
peccant, ideo dirius cruciātur ut statī
patet.

Vidi gente sotto esso alçar le mani
E gridar nō so che uerso le fronde
Quasi bramosi fantolini e uani.
Che pgano, el pregato nō rispōde
Ma p far esser ben la uoglia aguta
Tiene alto lor disio e nol nascōde.
Poi si parti si come ricreduta.

hic poeta describit penā uororū p pulcē
rimā cōparationē et manifestā. d. uidi
gente sotto esso sub ista nouella arbore
alçar le mani ad rapienda poma si
forte caderent, e gridar nō so che rogātes
pro deo remediū appetitui magno, uer
so le fronde ubi erant poma recentia
que refrigerasset parū guttura eoꝝ sicca
astu, quasi bramosi fantolini e uani che
pgano aliquē habentem pomū et ostē
dentem, el pregato nō responde, quia
nō porrigit sibiᵒ manū, ma per far bē
esser la uoglia acuta .i. ut magis accen
dat appetitū eorū, tene al color desio
.s. pomū desideratū, e nol nasconde
Et hic nō quātū cōparatio est propriis
sima, tales nāq̄ gulosi sunt similes
īfantulis, qui sequūtur semp passionē
et appetunt qcqd uiderīt de nouo, et
sepe uolunt comedere et bibere, et si
negatur eis quod appetit statī cruciātᵘ
ymo uidentur suffocari, et mori more
pgnātiū mulierū, his tales molles iu
stissime purgantur, quia uidēt coram
oculis pendentia poma, nec ualēt atti
gere ea. Ex quo magis crescat pena, et
tangit recessum eoꝝ. d. poy se parti illa
gens si come ricreduta .i. sedata. q. d.
fatigata q̄ nō plus poterat quia nichil
lucrabatur.

E noi uenimo al grāde albero adesso
Che tanti pghi e lagrime rifiuta.
Trapassate oltra senza farui pīsso
Legno e piu su che fu morso da eua
E questa pianta si leuo da esso.
Si tra le frasche nō so chi diceua
P che uirgilio e stacio e io ristretti
Oltre andauam da lato che si Leua.

Hic poeta tangit accessuz suū ad arborem post recessū illarū aīarū et amoītionez sibi factam ab arbore. d. E noy uenmo al grande albero, sub cu' umbra manet īfinita milia gulosorū, ad esso .i. stati arborē dico che tāti preghi e lagrimi rifiuta, qr nō exaudit illos rogantes cū tanta audita te ut iā dictum est. Et subdit uocez uenientem ab arbore q̄ dicebat, trapassate oltra sença farue presso .s. prope arborez magnā et unde qualiter uox ista cōsonat cū uoce prime arboris. Illa eī dixit de hoc cito habebitis carestiā. Ista uō dixit nō appropinquetis ad pomū. Peshferū eī est gustatibus ideo tāgit cōtinuo originez eius. d. legno e piu su ī summitate montis ut patebit suo loco, che fo morso di Eua q̄ gustauit de pomo uetito arboris sciē boni et mali. E questa pianta se leuo da esso .s. ligno bn̄ dicit quia ī primo nata est gula .q.d. tacite uiteris miseri uicāu gule quod fuit principiū dānatiōis humani generis, licet gustatio pomi proprie non fuit causa, ut dic ipse Adam paradisi caplo xxbjº et dicit e tra le frasche nō so che dicea .q.d. audiebaz uocem sed nō dicentez sile dixit de uoce prime arboris quod respiciebat ī uanum quis esset autor uocis, sed paruerūt sicto edicto bn̄ dicit, p che birgilio stacio e io ristretti, ad fugiendū amplissimi uentris uoraginem, oltra andauan dallato che se leua ?.s. ascendit. q. d. iuxta ripaz altam montis qr adherebat uiatim.

Ricordiui dicea di maledetti

He nuuoli formati che sattolli

Theseo combater coi doppi petti.

Hic poeta ponit h'am uocez q̄ docet refrenare gulā memorans dānosos effectus eius. Et p'p' ex'm centaurorū. Ad cuius itelligētiaz est sciendū breuissime q Theseus clarissimus dux Athenarū quasi alter herculis ī uirtute fortitudinis, dū pns esset nupthis p itoi amicissimi sociī sui. Et centauri calefacti cibo et uino sponsaz superbe rapere conarentur magno labore, sed maximo honore feliciter superauit hanc pugnā iocosam diffuse scribit Ouidyus ī maiori. Isti quidē centauri pro parte hoīes, pro pte equi st̄ stipendiarij recte siles equis suis moribus et uita. Nulluz eī aīa est huilis nullū superbius dn̄o suo. Equus eī tāta fortitudīe et uolocitate uigens prouult abo uult fieri alterius, domari, ligari, ferro frenari, calcari armatū equitē ferre, stabulo carcerari, et tn̄ nō sicut seruus, sed dn̄us hostis et obediens dn̄o suo bn̄ de equo dici potest illud quod quesitum est de tullio cesare .s. an fuerit expediens uetos flari et cesare nasci. Ad propositū ergo Centauros fortissios tradidit Theseo faciliter superādos, dicit ergo poeta et illa uox dicebat, ricordeui o ciu gule amatores uini, de maledicti cētauris formati ne nuuoli, hoc dicit q centauri finguntur geniti ī aere et nube, ad idicāduz uelocitaz discursum eorū et facilez dissolutionem quia de hora ī horā disperduntur ideo uane īflantur, che sattolli .i. q satiati ciaj uino ~ cibo, cōbattero theseo .i. pugnauerunt, coi dopij petti .i. cū pectore humano et equo. Et hic nota q ī cōuiuio centaurorū a baco cōcurritur ad martez et misceat uinū cū sanguīe quod noluerat limphare aqua ideo bene male captaz cū sanguine uictoriam.

E delli ebrei chal bel si mostrar molli

Per chei nō uolle Gedeon compagni

Quādo īuer mādian discese i colli.

Si acostati a lun de due uiuagni

Passāmo udendo colpe de la golla

Seguite gia dai miseri guadagni.

Hic ultimo poeta adducto ex'o īmoderate potantiū uinuz qui pugnauerunt cū morte adducit exemplūz īmoderate bibentium aquā qui turpiter exclusi sunt a pugna et uictoria gl'iosa. Et ad itelligendūz est prius memorādūz q sicut potest h'ri ex libro Judicū et Josepho libro antiquitatū. Cū ebrei urgerentur fame et bello madianitaruz qui dui irato oppresserant eus, cōuersi ad dn̄m cū precibus et lacrimis mitiz petiuerunt. tunc angelus dn̄i Zedeon iuuenī mādans ut liberaret filios ysrl'. Et cū Gedeon cōgregasset xxx' Judeorū, que turba pauca uidebatur r'u modithanar / qui tāq̄ locuste cohopuerant terrā, dn̄us mādauit Gedeoni, ut remitteret timidos et reuersi sunt xxx' uirorū, Iterū dn̄us uolens sibi uictoriaz nō uiribus hoīuz imputari mandauit Zedeoni, ut duceret eos ad aquaz ī medio ardore solis, et qui biberent cū manu duceret secū, qui autē genibus flexis biberent more canū remittentur domū, quo facto iuenti sunt trecenti tantū manu bibentes, cū quibus Zedeon transiens Jordanem prima uigilia noctis īuasit exercituz inimicorū singulis portātibus singulas tubas lagenas et lampadas ardētes. Et signo dato receperunt omīs pulsare tubas et lagenas concuttere

retentis Lampadibus cu sinistris quo mostro da-
nanite morientes pterriti et confuse se īuicē
necantes conuersi sunt ī fugā, quos Zedeon per-
sequens trucidauit ad sancteritē, et plena uic-
toria potitus est capitis duabus, et occisis quasi
CXXm hostiū et arabū qui uenerant ī auxiliū
eorū et quieuit ysrl xl. anis quibus Zede-
on tenuit principatū. Hunc ad lrām dice-
bat uox. E delli Ebrei sup. recordamini, e
alber se mostrar molli quia bibendo flexe-
runt genua, p che nō gliebbe Zebeon cōpagni
illos molles qui Zedeon fuit oī uirtute sū-
mus ut dicit Josephus, qn discesi icolli .i.
castra uel montes ī uer madian .i. contra
madianitas. Et hic nota bn̄ q Zedeon iudex
ebreorū ex nūo XXm. subditorū recepit tm̄
trecentos sobrios. Et merito Zedeon canues
ī utile et officiū principis est cauere inutilia
et ea delere uel reuocare ad utilitatem,
et q iniquū est excludere a finib suis,
ut sic uictoriā obtineat de hostibus et legi
subicere, quos a iugo seruitutis liberauit.
Et br princeps debet esse oī uirtute sūmus
qualis fuit Zedeon. Et concludit poeta
ī ista mā qule .d. nos tres, si acostan alun
de iduy uiuagni .s. dexto latere montis pas-
samo udendo colpe de la gola, que pdica
bantur a uocibus arboris cuspe dicto, sequita
qia da miseri quadagni quot sūt cōmitte-
tes furta et lenocinia propter gulā, ymo
mutātes acacia more canis. cu fu mutas
nomen pro uno frusto panis:.

Poi relargati p la strada sola
Ben mille passi e piu cin
portar oltre
Cōtemplādo ciascam sēza parola.
Che andate pensando si uoi sol tre
Subita uoce disse, ondio mi scossi
Come fan bestie spauētate e poltre.

Ista est Quīta et ultima pars capituli ī
qua poeta ondit qualiter purgatus fuit
uicio gule ab angelo, et primo describit
nouaz dispositiones ipoz triū .s. magnaz,
et lōgaz meditacionē ūn dicit, bē mille
passi e piu ce portara ultra poi .q. d. iui-
mus plusqz uniz miliare, postqz audiui-
mus illas uoces, relargati qr ubi ibam
primo stricti ad ripā altaz montis, redi-
uimus ad mediā uiaz dimittendo arborē
post terga nra nos dico, cōtēplādo ciascū
senza parola. Et hic nō lector q autor
nō sine causa et sine magno ministerio
fingit q iuerit tm̄ abstracti sine locutiōe
cu essent tres elloquētissimi poete, nisi
q pparabat īgenia ad maz sequētis capli
inuestigādaz que profundissima ē, et ita
q ad ipam elucidādaz laborauerūt simł
tres, .s. Virgilius nālis, Stacius moralis, et
dantes diuinus. Nā pauca capitula īueni-
es ī toto poemate que hēant plus difficul-
tatis, et subdit nouā uocez auditā sup
noua consideratione eorū .d. subita uoce
que nō procedebat ab arbore sicut pcede-
tes, sed ab angelo, disse che andate pen-
sando uuy tri soli, que tacite tangit eos
uelut si diceret ista mā nō fuit plena
nota phis et poetis ideo dicit, ondio mi
scossi .i. motus et turbatus sum, tū quia
uox fuit subita, tū quia nō uisa est huma-
na a sūi, como fan bestie spauentate e
poltre .i. puelle .q. d. eraz iuuenis et no-
uus ubi socij mei erant antiqui et magis
expti ideo cōparatio est satis propria de
se ad puellaz.

Drizai la testa per ueder chi fossi
E qia mai nō si uidero ī fornace
Vetri o mettalli si lucēti e rossi.
Comio uidi un che dicea. se auoi
piace
Mōtar ī su qui si couien dar uolta
Quīa si ua chi uol andar p pace.
Laspetto suo manea la uista tolta
P chio mi uolsi dietro a miei doctori
Como hom che ua secōdo cheli ascolta.

Hic poeta describit ipm Angelū loqntez
et dirigentez eos, ūn dicit, drizai la testa
.i. uisuz itellectualem, p ueder che fossi .s.
autor illius uocis sicut fecerat ad utrāqz
arborem, sed nō frustra quia ibi nichil
uidit, hic pōt rez notabilem, ūn dicit, e
giamay nō si uidero ī fornace ignis ar-
dentis, uetri e metalli si lucenti e rossi
comio uidi un hic erat angelus lucentis-
simus ardentissimus rōne sūme purita-
tis et perfectissime caritatis, che dicena
sauuy piace mōtar ī su, erant eīz ī fine
ūn circuli. Qui se conuien dar uolta
ondebat angelus scalaz que ducit ad ūn
circulū, ideo dicit. Quīa si ua chi uol-

andar p pace .i. qui querit facere pacē
cū deo quē offendit, hēt transire p uiā
istā. Et subdit excellentiā ardoris et sp
lendoris angeli .d. laspetto suo mauea
la uista tolto sicut aspectus solis facere
solet ītuenti ipm. ideo recurrit ad re
liquū sensū. vn̄ dicit, p chio mi riuolsi
a miei doctori .s. ad uirgiliū et staciū
.q. d. audite quid dicit iste mirabilis
vadamus ergo, cō hom che ua secodo
che lascolta .s. sicut audit aduce suo
qui regit eū uel ab angelo qui dirigit
eū ad omēs circulum.

Equale annūciatrice delli albori
Laura di magio muouessi e oleza
tutta īpregnata dalerba eda fiori.
tal mi senti un uēto dar p meza
La fronte, e ben senti muouer
la piuma
Che fe sentir dambrosia loreza.
E senti dir. Beati cui alluma
tanto di gracia che lamor del
gusto
Nel petto lor troppo disir nō fuma
E suriēdo sēpre quāto e giusto.

Hic ultimo poeta describit purgationem
factā ab angelo a uicio gule quā leuiter
abrasit ab eo .6. s peccatum p unā nobi
lem cōparationem uenti leuis q trāsiēs
p aerem purū, et solū uirens spirat su
auiter ī facies hoīum, dicit ergo, e me
senti ī tal uento productū ex motu an
geli uolantis, dar p meza la fronte .i.
delere leuiter unū ī illa uentillatione
quale laura di magio .i. uētus mitis a
nūciatrice de li albori .s. clarorū, mouēs
si e oleza .i. ombrā et odorem spirat, au
ra dico, tutta īpregnata da lerba e da
fiori. p quos transiit et dicit, e ben senti
mouer la piuma .i. pēnam alarum ang
eli cuius suauitatem tangit p aliā cōm
parationem nobilissimā .d. che fe sentir
larechia .i. umbrā dambrosia .est aūt
Ambrosia herba qua dicuntur pasci
eq solares a poetis. Et nō qs sicut dicit
plinius Ambrosia denoīata ē Arthe
misia ab uxore Mausoli regis similiter eadem

ad modū Absinthij cū folijs maioribus
et pinguioribus que nascitur ī capadocia
vn̄ dicit q Ambrosia coronatur capado
ces. Sed de hac dicit diascorides q hēt
multas uirgas palmis tribus, et folia ī
inicio inīmica silia rute, et uirge sunt
plene seīe qui acutus odorē uini habet
que nō florescit. Radix eius subtilis et
longa duabus palmis, latine appellat
millefoliū et est calida et sicca sicut
ambra, et dicta est Ambrosia quasi
auxosia. Auxosis cū grece dicitur cibus
uel esca, ideo equi solis finguntur pasci
ea. quis nūc nō uideat quantū silitudo
sit propria. Quia angelus nūc uētillā
do propinat celestem escā autori qua
pasceretur aliter q isti gulosi odore po
mi et aque quo ita cruciatur amāte
et subdit poeta claudens capitulum
e senti dir illū angelū beati sup. sunt
illi, cui alluma .i. quos illuīat, tanto di
gracia et uere ꝑ beati qr pauci, che la
mor del gusto .i. appetitus edendi et
bibendi non fuma .i. nō emittat, tropo
di sir .i. īmoderatū desideriū, nel petto
lor cui uiciū est guttur, exuriēdo .i. de
siderando edere semp qn̄ e giusto, tā
tas cū escas sumere debemus quibus
nō oneretur corpus, nec libertas aīe
pgrauetur ut ait Iheronimus q optīe
īre hoc probauit, sed et plus fugiēda
est ebrietas q esca. Nā natura dedit
ad potū saluberrimū liquorem aque
quo cetera aīalia utuntur. ut dicit pli
nius et Loth qui euaserat liber ex
ebrietate corruit ī incestum.

Hora era onde il salir
nō uolea storpio
Chel sole hauea il c
erchio di merigge
Lasciato al tauro ela notte alo scorpio.
Pche come fa lhom che nō si affige
Ma uassi ala uia sua ch chelli apaia
Se di bisogno stimolo il traffige.
Cossi entramo noi p la callaia
Vno īanzi altro pndēdo la scala

Che p erteça il salitor dispaia.

Postq̃ i superiori capitulo poeta nr̃ deter minauit tractatũ gule que punitur i bj° circulo. nũc i pñti capitulo XXV° ptractat unã arduã quõnez q̃ nascatur circa dictã mãz et itrat tractatũ luxurie que punitur i vij° circulo. Et pñs capitulũ potest diuidi i quatuor ptes generales, i pª quarũ poeta propoit altã questione uirg°. cui uirg° respondet i q̃nali. In 2ª stancias pabus uirgilij ultio itolens soluere quões, quõ aĩa sepata patiatur iapit alonge et ptractat g̃nationem fetus ibi, sola iduta. In 3ª idez stancias describit productionez aie i ipm fetũ, et illius sepationez a corpore et separate passionez ibi ma come da cial. In qª et ultima itrat mãz luxurie, et describit penã eius i q̃nali ibi, eqia uiduto. Ad primũ dico, q̃ poeta mouet difficilẽ questionez uirgilio .s. quõ aĩa sepata potest pati penã. Et primo pmittit hora temporis, et sñialiter i effectu, nõ uult aliud dicẽ nisi q̃ nõ erat hora perdendi tps qr iã trãsiuerant due partes diei, i suo hemispio, sicut due ptes noctis trãsiuerant i nostro, ideo accelerabat iter, dicat ergo, hora era tã tarda, onde el salir nõ uolea scorpio .i. impedimentũz ymo festinaciaz potius, qr erat iter meridiem et uespas. vñ dicit, chel sole qui tũ erat i ariete, hauea lasciato el cerchio di meriçie .i. circulũz meridianũz, al tauro q̃ sequitur arietem, ela notte sup. reliqui erat ipm circulũ, al scorpio quod ẽ oppositũz tauro, ita q̃ quota hora diei erat ibi tota hora noctis erat hic. vñ subdit processũz eorũ p una cõparõnez propriã et clarã. d. per che nuy itramo p la scala gia .i. scalaz cauataz. vñ circuli, vno i anç laltro prio uirg°. 2°. stacius. 3°. dãtes, nec poterant trãsirẽ oms simul propter angustiã loci. vñ dicat, prendẽdo lascala ultima, che dispiaçia .i. dissepat il salitor .i. ascensorez quia nõ pmittit ipz ire parem cũ socio, p arteza .i. altitudinẽ sicut cõiter hñt testũ. Haz altitudo scale nõ impediret pqritatem etiã si ptingẽt usqz ad celũ uel deũ, et h̃ scẽamus, coñ cõ fa lom che nõ saffige .i. nõ firmat se, ma uassi ala uia soa che li appaya .q.d. continuat iter suũz quicqd occurrat sibi, se stimolo di bisogno el trafige .i. si urgens necessitas urgẽt pungit euz sicut nos modo qui hẽbamus multa et magna uidere itẽm breui spatio temporis.

E quale il cigogin che leua lala
Puoglia di uolar e nõ satenta
Da bandonar lonido e qui la cala.
Tal era io cõ uoglia accesa e spenta
Di domãdar uenẽdo i fino al atto
Che fa colui cha dicer sargomenta.
Nõ lasciò p landar che fossi ratto
Lo dolce padre mio ma disse, scocca
Larco del dir chẽ fino al fẽro ha tratto.
Allor sicuramente apri la bocca
E comiciai. come si puo far magro
La doue luopo di nudrir nõ tocca.

Hic poeta describit suã dispositione, circa quões que afficiebatur aĩuz eius, per unã cõparationez maifestã, ideo ordina tm litterã ne perdas tpus, ideo dicas, Io era tal cõ uoglia accesa e spenta .i. accita et extincta de domãdar, et sic dicat duo c̃ria respectu diuerso, et ecce quõ, uenẽdo i fino al atto .q.d. trahendo uerba usqz ad sumitatez lingue, che fa colui che dicer sarguments .i. pparat se ad dicẽ. diciz aslik°, quale il cigogin che leua lala p uoglia di uolar, e nõ satenta daban donar lonido e qui la cala. Et hic nota quãtũz comparatio est propria p oẽs ptes suas. Nã uirgilius et stacius alii poete tragici possũt assilari ciconiis faciẽtibus nidũz i altis tectis. Et dantes poeta minor rõne assilatur filio ciconie. nã sic filius cicõie desiderat leuare alam ante tpus, sed sentiens se ipotentez ad uolatũ depoit eam, ita dantes q̃ uenerat ultra miliare tacite, desiderabat mouere liquã auide ad altã questionez, sed si dubitas an tpus uolare reprimebat desideriũ suũ, expectãs licentiã seiouz. Et subdit licentiã datã sibi a uirgilio, et suã peticionez dicens lo dolce padre .s. uirgili°, nõ lassio, sup. dicere, p landar che fosse ratto .q.d. audacter solue linguaz, et emitte uerbum quod iã traxisti usqz ad dentẽ, et propria methaphora, uerbũ eñ leue uolat ut saqitta ireuocabiliter, et penetrat usqz ad uictima cordis, et poit effectũ .d. alora securamente apri la bocha quã sola timiditas tenebat clausaz, e comenciay

suple dicere / como se po far magro aliqs La doue ī aīabus luopo di notar .i. opus nutriendi .s. comedere et bibere nō tocca .i. nō habet locū . Et hic nō q questio ista quaꝫ autor nr̄ tā anxiose ꝑtractat hic erat oīno necessaria quia quicquid dictū est ꝑ totuꝫ ī īferno et purgatorio de tā diuersis penis aīarū uidebatur uanū, cuꝫ nō appareat ꝑ uiā nē q aīa separata a corpore possit affla, fame siti uel alia passione .)

Se tamētassi come meleagro
Si consumo al cōsumar dun stizzo
Nō fora disse ate questo si agro .

Hinc poeta ponit rn̄sionē Virgilis ad propositā quoēm qui soluit illaꝫ ī gn̄ali ꝑ duo argumēta exᵒʳᵘ . arguens a minori et asili q̄ꝝ pmū est de passione et cōsūptione meleagri que facta est tā mirabiliter et occulte . Et ad itelligentiaꝫ huius lr̄e satis obscure oportet succite colligē fabulā meleagri, de qua Euripides nobilis poeta fecit tragediā . Et ouidius latinus describit eam ualde diffuse more suo .viiiᵒ. maioris cuꝰ sūma hec est . tpe quo althea regina callidonie, uxor regis Oenei et mater fortissimi tydei, de quo tociens facta est mētio, pepit aliū filiuꝫ noīe meleagrū et subito facta affuerunt et īmiserunt ī ignē lignū siue ramū arboris et dixerunt q quādiu duraret torris, puer natus seruaretur ī uita, quē mater sta abstractū ex igne stati extinxit aqua et extinctuꝫ cū magna diligentia cōseruauit . Cuꝫ autē meleager factus esset adultus accidit q Aper terribilis īuasit agros calidoniorum, qui magnus ut taurus armatus setis ut sagittis et dentibus fulmineis uastabat oīa . quapp meleager ordinauit nobilē uenationē ad prendendū illū, ad quā cōcurrerunt certatim fere omēs iuuenes nobiles grecie gr̄a honoris et glie sicut strenuus theseus et pirrithous singula par amicorum, sir̄ castor et polux clarissimū par fr̄uꝫ, et iason īclitus postea argonautarū iunctatus fortis thelamō et senior cautus nestor . Et duo fr̄es ipsius altee speusippus et thosias . Et pelleus pr̄ fortis achillis uenit atlātis celeberrima uirgo forᵃ et hitu uenatricis, cuius amore uise subito captus est nobilis meleager . Sed incepta uenatione cū altissimo clamore iuuenum et latratu canū quisqꝫ pro se itendebat ad mortē Apri . Sed ī medio ardore pugne athlantis cū sagitta leuiter tetigit auriculā apri quo nō tantū letata ē ipsa quātum amans meleager ex quo magis accensus est furor uirorū, tādē magnanimꝰ Meleager, quē audacissimū faciebat amor pcussit hasta aprū tergo, et plaudentibus socijs caput amputatū donauit ex emulatione fr̄es althee rapuerunt donū uirgini . meleager ira frendens plus q aper, paulo an̄ īterfecit utrūqꝫ . Althea aūt audita morte fratruꝫ īterfectorū a filio ī furore abiecto amore filiali fatalē torreꝫ īmisit ī ignē, et cōtinuo Meleager deficiente torre deficere cepit cito ī modicū cinereꝫ resolutꝰ . Hinc uidendū est quid latet sub ista mirabili fictione . Althea siquideꝫ est oīs mater q parit filiū, cui nascenti statiꝫ sydera ꝓfinqūt tēpus uiuendi ut uolūt astrologi . Vnde Salamon dicit posuisti tminū quē nō transgredientur . Intelligas sm̄ cursuꝫ nature . Nā ꝑ accidens potest aliter euenire ut dicit propha uiri sanguinū et dolosi nō dimidiabunt dies suos q.d. nō uiuet medietate tpris quo debent uiuere sm̄ nāꝫ sicut accidit hic de facto ī meleagro qui iuuenis fudit sanguinē auūculorū suorū . Ideo itaqꝫ posthuc mortuus est, torris aūt madefactꝰ aqua figurat caloreꝫ nālem et humoreꝫ radicalē qui q̄diu durat uiget uita, qm uita humana ut dicit Auicenna est sicut lucerna que deficit, uel cū ignis cōsumit oleū nimiū extinguit igneꝫ . Venatio illa fuit famosa res hystorica magis q ficta . Hunc ad lr̄am dicit poeta ille uirgilius disse questo .s. dubiū nō for ati si agro .i. nō esset tibi tā difficile uel mirabile, se tamentassi .i. reduceres tibi ad mentē, cō meleagro se consumo paulatiꝫ deficiens al cōsumar dun stiço . Et hic nō lector q multi sepe petiuerunt a me quid faciat ad propositū istud exēplū meleagri, ad quod dico q corpō nō posset magis facere ad propositū, sicut eī meleager ad cōsumationē meleagri unius ticionis paulatī deficiebat, ita hic umbra ad odoreꝫ pomi et aque ꝑ ramos illius decurrētis paulatiꝫ macrescit . Et sicut meleager cōsumptus est a cā extrinseca, et ab īfluentia astroꝝ, ita umbra hic consumitur a cā extrīseca .s. a uolūtate diuina . Alij tn̄ dicunt, q mors meleagri facta ē ꝑ arteꝫ magicā, et tunc multū faceret ad propositū . Nā hic arguit a minori sicut recte Augustinus facit ī libro de Ciuitate dei ubi dicit, si nigromantia potest alligare umbrā corpori aereo quāto magis potētia diuina pōt alligare etiam igni corporali .)

E se pensassi come al uostro guizzo
Guiza dētro alo spechio uostra ymage
Cio che par duro ti parebbe mizço .

Ma pche dentro a tuo uoler tadage
Ecco qui stacio e io lui chiamo e prego
Che sia hor sanator delle tue piage.

Hic Virgilius adducit secundum exemplum naturale ad suum propositum quod est de ymagine que mouetur in speculo ad motum corporis oppositi. Vnde dicit e cio che te par duro ad cognoscendum ti parebbe uitio l'mezo .i. uidetur tibi molle et facile se pensasse come una ymagine .s. humana ymago guiza .i. commouetur dentro alo spechio dl uostro guizio .i. motum. Et hic nota quod hec corporo multum uidetur facere factum quia sicut ymago incorporea mouetur in speculo corporeo ita anima incorporalis cruciatur in aere corporali et sicut ymago uenit ab extrinseco ita passio uenit ab extra in animam. Sed quia opus est maiori discussione ideo virgilius committit questionem plenius soluendam Stacio unde dicit ma ecco qui stacio perche dentro tadage .i. accomodes te et contenteris al tuo uoler quia uideo te auidum audiendi profundius de ista materia quam per exempla artificialia uel naturalia ideo dicit et io luy chiamo e prego che sia hor sanator dele tue piaghe .i. quod remoueat ista dubia de mente tua que fuerunt et sunt magna uulnera animarum multorum sicut cito patebit infra. Sed hic merito oritur dubitacio quare uirgilius committeret hanc questionem stacio soluendam. Ad quod dico quod uirgilius secutus platonem posuit quod anime fuissent create ab eterno et ab stellis laberentur in corpora humana et postea in morte reuerterentur ad sydera sua. Et quamuis talis opinio esset minus mala quam opinio Auerrois et multorum tamen est erronea apud christianos ideo bene inducit stacium poetam christianum qui secundum philosophiam et fidem pertractat istam materiam. Similiter poeta describit infra ecclesiam dei militantem et alia multa que non erant multa nota ipsi uirgilio ideo non ualet quod dicit quidam quod uirgilius committit hic uices suas stacio quia fuit magnus phisicus et medicus stacius nam maxime dedit operam medicine:.

Se la ueduta eterna li dislego
Rispuose stacio la oue tu sie
Discolpi me non poter cio far nego.
Poi comincio se le parole mie
Figlio la mente tua guarda e riceue
Lume ti fiero al come che tu die.

Ista est secunda pars generalis in qua poeta inducit stacium qui motus precibus uirgilii intendit soluere specialiter dictam questionem et incipiens alonge primo pertractat generationem fetus et animam. Et excusat se quod presumat hoc coram uirgilio maiori magistro suo dicit ergo poeta rispuose stacio illi uirgilio cum magna reuerentia non poter farti nego .i. meus non posse facere negationem tibi domino et magistro meo discolpime .i. excuset et remoueat me a culpa temeritatis si li dislego .i. si explico et apio sibi la ueduta eterna .i. ueritatem eternam huius questionis la doue tu sie .i. in presentia tua. q. d. stacius uirgilio hoc unum solum excusabit presumptionem meam quod ego non possum denegare aliquid tibi cum omne tuum precamen sit mihi artissimum preceptum. Et subdit exordium stacius ad se quod promittit sibi declarationem questionis unde dicit poi comincio scilicet dicere mihi ille stacius ut redderet me attentum o figliolo quod habet duos patres .s. uirgilium et me se la mente tua guarda e riceue intellectualiter le mie parole te fien lume al come che tu die. q. d. ipsa uerba mea declarabunt te de questione quam nunc petebas uirgilium cum dicebas quomodo potest fieri quis macer etc.

Sangue perfetto che poi non si beue
Delle assetate uene e si rimane
Quasi alimento che di mensa leue.
Prende nel core a tutte membra humane
Virtute informatiua come quello
Cha farsi quelle per le uene uane.

Hic stacius incipit a generatione fetus ad cuius intelligentiam secundum phisicationem stacii est tota mente attendendum quod sicut tradunt omnes excellentes philosophi stomacus hominis tamquam generalis coquus cibum indigestum decoquit et digerit mediante calore cordis ex una parte et ex et epatis ex alia parte quia ex se et suo calore non posset et partem quidem grossam mittit ad intestina. Reliquam partem subtilem ad se et facit aliam ad epar quod calidum trahit illam partem ad se et facit aliam digestionem mise et superfluum mittit ad uesicam .s. Vrinam que est colamentum humorum et partem priorem retinet ex illo quod purissimum est transmittit ad cor tamquam ad regem totius machine corporalis et residuum mittit ad cetera membra per uenas ex quo nutriuntur et cibatis membris remanet aliquid quod uocatur sperma .i. semen et tale

tpre coitus ĩ hoīe decurrit ĩfra ad uasa se
minaria .s. testiculos, et ibi ex rubeo effia
tur albū et effunditur ĩ matricē mulieris
et ibi cōmiscetur cū sanguīe eius et agit
ĩ illū, et sicut ex coagulo et lacte fit case
eus, ita ex spmate et mestruo fit fetus .id.
Hunc ad litam dicit stacius, sangue pfetto
.i. spma qui ē decoctus et depurfatus che
poi nō se beue da le uene asetate .i. siti
bundis uel bibtibus sitz. q. d. quod non
transit ĩ alimentū sed pp gnationez est
eñ supfluitas utilis unde dicit, esi rimane
a sli quasi alimeto che leue di mensa .i.
tollis et remoues. Et nō q silitudo est
proprijssima sicut eñ ex cibo apposito re
gi uel dño illud quod remanet et leuat
de mensa, ē ita bonū sicut illud remanet
siue comestū est, qr est de eadē sba. Ita
est de sanguine dato cordi qr illud quod
restat facta cibatione et distributione
est ita bonū sicut illud quod transit ĩ ali
mentū. Ille inq sanguis prende nel cor
.i. acqrit ĩ corde uirtute ĩformatiua, naz
cor non solū habet rōnez pricipij 2ⁱⁱ epa
tis et cerebri sed etiā respectu oīuz mem
brouz cui seruit spūs qui exit cū spma
te maris ĩ quo ē uirtus ĩformatiua, ido
dicit a tutte membra humana .s. formā
da qr ĩ corde carpit potentiaz formāndi
oīa mēbra, come quo .s. sanguis che
.i. uadit et discurrit, p le uene affarsi
quelle .i. ut fiat illa membra, unde ap
paret q spma potēnaliter ē hō .i. aptuz
natū fieri homo, sicut ouū ĩ potentia
est gallina. Spma iḡ radicaliter est
ĩ corde sed formaliter est ĩ testiculis Vñ
genitalia trahūt quod supfluit mēbris
sicut uentosa sanguinez, sic patet quō
hic sanguis est pfectus.

Ancor digesto scēde oue piu bello
Tacer cha dire, e quīdi poscia geme
Soura altrui sāgue ĩ nāl uasello.
Iui sacoglie luno e laltro ĩseme
Lun disposto a patir e laltro a fare
P lo pfetto loco onde si preme.
E giūto lui comīcia ad operare
Coagulādo pma e poi auiua
Cio che per sua matera fe costare.

Hic Stacius posita uirtute potentiali spma
tis ponit eius cōparatione ad gnationez
fetus. d. ancor digesto talis sanguis, talis
factus spma, scende oue piu belᵒ tacer cha
dire pro honestate relinqt ĩtelligendū
lectori quod descendit ad testiculos e qn
di .i. ab istis testiculis geme .i. distillat
ĩ nāl uasello .i. ĩ matricez mulieris q est
apta nata ad recipiēdū tale semen. est
eñ sicut urinale uel bursa q strictissime
clauditur recepta limoneta, soura altrui
sangue .i. super sanguinez mulieris q dicitᵘʳ
mestruus .i. lunaris qr fluit sm lunatio
nes nimis diuerse ĩ diuersis mulieribus.
Et hic nō q quedā pars purior istius sā
guinis cōcurrit ad gnationez. Alia eñ est
pars ĩmūdissima que fedat et ĩficit oīa
mūda, ut testatur plinius. boᵒ nalis hystorie
et alibi sepe, cuius effectus detestabiles ho
nestius ē tacere q loqui sicut facit hic
honestissimus poeta, et subdit cōiūctionē
istorū duorū sanguinū. d. luno e laltro
.i. uterqz sanguisᵒ uiri et mulieris sacog
lie iui .i. ĩ illa matrice. luno .s. mestruus
disposto a patir .i. substinere laltro .s. sper
ma uiri dispositū a far .i. agere ĩ ipsū
Ita q pater dat formā filio, mater uō maz.
Spma aūt mulieris nō est necīū ad gen
erationez et dicit, p lo perfetto loco unde
si pme qr decidītur a corde, alij tñ dicūt
a cerebro. Et tangit stacius formationez
et aīationez fetus. d. e giūto lui .s. ipse
sanguis spmaticus giūctus cū sāguine mes
truoᵒ comencia o adoperar coagulādo p
ma, unde dictus est uersus, Tres ĩ lacte
dies, tres sunt ĩ sanguine trini. Bisseni
carnez terseni mēbra figurāt. E poi auiu
ua .i. uiuificabat, cio che fe costare .i. re
manere, p sua matera .s. sāguinē mestr
uū quod facit gsistere ibi, p sua matera
ĩ quā ĩprimit suā formā, et bene dicit.
Naz coiter nō fluit sanguis hic a muliere
ĩpregnationez Vñ hnt istud cōe signum
cōceptionis, et nō uult aliud dicere nisi
q generatur aīa uegetatiua ĩ fetu qualis
est ĩ arboribus.

Anima fatta la uirtude attiua
Qual duna pianta ĩ tāto differente
Che questa e ĩ uia e qlla egia ariua.
Tāto oura poi che ga si moue e sente
Como fongo marino, e ĩdi ĩprende
Ad organar le posse onde e semēte.
Or si spiega figliol or si discende

La uirtu che dal cor del generāte
Doue natura a tutte mebre ītende.

hic stacius tangit generationem aīe sēsitiue
ī fetu qua utraq; educitur de potentia
mē et nō datur ab ext sicut rōnalis de
qua dicetur postea et cōtinuās partem
pti dicit la uirtude actiua que ex parte
agentis fatta aīa qual dicta pianta
.i. qualis est aīa uegetatiua arboris. pla
nete ei hnt partes anime poaul q̄ aīaz
vn̄ earum aīa est impfecta qr educatur
de mā p uirtutem formatēz et est uege
tatiuū ī sensitiuo sicut potentia ī sub
actu, et sensitiua ī hoīe iuncta rōni ē
multo maioris uirtutis q̄ ī alijs aīalibz.
Intellectus uō aīe rōnalis educit suus
de luce pma sua, et nō de aliquo mate
rialiū pricipiorū ideo bn̄ dicit ī tāto
differente, cb aīa placte che queste. s.
aīa que est ī fetu ē ī uia .i. ī fieri qr
nūdum ht perfectionem suā, tāto oura
poi ī illaz mām, che qia se moue e sente
.i. q fit aīa sensitiua qualis est ī brutis
quod declarat p cōparationem propriā
.d. q talis ē tūc aīa ī hoīe qualis est
ī aīali impfecto sicut ī cochilio, quod
nulla ht formā mēbrorum, sed aliqd
loco cordis et cerebri et nō mouetur
a motu processiuo de loco ad locū, sed
tm̄ mō dilationis et constructiōis, qn̄
sentit aliquid cōferens uel nocēs, vn̄
ht solū sensum tact⁹, dicit ergo, come
fongo marino, sicut hostrea, et est con
uenienes cōpo ualde. Et postea ītendit
ad formationem mēbrorum, vn̄ dicit, et
īdi īprendi .i. deīde īcapit, ad organ
ar le posse .i. ad faciēdum organa potē
ciis corporalibz sicut oculū uisui, aurem
auditui, onde e semente ī quarū potē
tiarum ipsa est semen. Et concludit sta
tim ī hac parte .d. danti o figliolo, or
si spiega or si distende .i. nūc expli
catur et nūc declaratur .q. d. ex pre
dictis nūc sicaliter patet. La uirtu .s.
dcā uirtus īformatiua, che el del cor
del gn̄ante .s. masculi, doue .i. ī quo
corde, natura .s. nāta ītende sicut iā
dictum est supra, a tutte menbra .s. pro
creanda. Et hic nō q uirtus generatiua
pricipalis est ī corde ut dicit Auerroys
ī 2o sui coligeth. Et huic uirtuti pricip
ali deseruiunt testes. Cōcurrit aut sp
ma fēie ī gn̄atione nō tm̄ semp nec
de necitate, sed ad iuuamentum. Est eī
spma fēie humiditas quedā aquosa
et supfluitas sīlis urine discurres per
delectationes, sicut saliua ex ore. pater
ergo solus dat formā filio.

Ma come daīal diuegna fāte
Nō uedi tu ācor, qste tal poto
Che piu sauio di te fe gia errante.
Si che p suo doctrina fe diguito
Da laīa il passibile ītelletto
P che da lui nō uide organo assuto.

Ista est Tertia pars gn̄alis ī qua stacius
describit productionem aīe rōnalis, et pᵒ
uolens manifestare originē eius tangit
arduitatem istius passus, ut reddat poe
tam acutū et pcautū circa huiꝰ errorem
cōmētatoris. Ad cuiꝰ erroris cognitionē
oportet scire q Auerroys dixit ītellec
tuale naturā ēē sepatā ab aīa, et irra
diare sup hoīs aīaz sicut irradiat lux
solis sup spicula, et ex illa irradiatione
dicebat formas ītelligibiles fluere ī aīaz
sicut ex luce solis fluunt uisibilia ī pers
picuū. Et hoc mō dicebat multiplicari
ītellectū sicut multiplicatur lumē solis
scdm illuīata quibus immittitur, et sicut
illuīatis supdictis subtractis nō remāet
nisi unicū nomē solis, ita parentibus
hoībus dicebat unum ītellectum ppetuum
īcorruptibilem ex hoībus reliqui hunc
errorem pessimum multipliciter impbat
Albertus magnus ī suo libro de aīa et
sequeretur, q una nūo esset aīa uege
tabilis ī oībus, et una nūo sensibilis
et p cn̄s una nūo esset digestio et
unum augumētum, et unus uisus, et
una memoria, quod nimis ē absurdū
et irrisione dignum. Videmus etiā, q
uirtus sapia et felicitas tūc ueniūt
ad statū perfectiōis, cū uirtus organica
īcapit debilitari ī uergētibus ī senium.
Aristotes uō probauit formam ītellectu
alem esse sepatā, cuiꝰ cōtemplacio sit
felicitas firmam purā admirabilem hn̄s
delectationem cuius consensit tota scola
peripatheticorū, solus alexander dege
nerans transit ad epicuriū dicens illd
quod ē diuinum ī tota nā generabiliū
esse corporale, dicit ei ītellectū esse
ex elemētis et sic īterire simul cū corp
ore. aīa igr essentialiter est ymago et
silitudo prime cause et lucis ītellec
tiuū collestiū, que est quoddā sigillū
ītelligentiarū sepatarum cū qbusᵒ ht
eadem sepationem et esse eius est idem
bonum et optime quod est cause pme
et ītellectuum diuinorū his premissis

euidētialiter dicat Stacius cōtinuatiue, ma tu nō uidi ancor ex oībus dictis, come da nimal diuegna fante .i. fiat rōnalis, qr nullius aīalis propriuz ē fari nisi hoīs nullus etiaz aīal propriū dicatur famulari nisi hō, quō aūt fiat hoc est difficile uidere, unde dicat, questo e tal puncto .i. taz fortis, che piu sauio de ti .i. maiorē phuz q̄ sis .s. Auerroys. Vnde licet multi et magni phi enormiter errauerūt circa porciones aīe, tn̄ poeta 7 nr̄ nō curauit hic facere mētionez de Auerroy qui multos secū traxit ī errores, se q̄a errante, cū tamen hic sapiens gūllatus sit, q ipse satisfecit oībus dubijs eo q uisus ē saluare oīa que dicat Ar. de itellectu possibili. Et tangit ipm errorē, qr noluit q itellectus esset pars aīe cū tn̄ sit, unde dicat, siche fe disiuncto .i. diuisuz, de laīa .s. hoīs il possibel itellecto. Ad cuius itelligentiā nō, q itellectus possibilis est aptus natus rpere oīa itelligibilia, sicut tabula rasa ad picturaz. Et est locus spēz itelligibiliū ad quē itelligibilia mouentur ī pspiciuz itellectus, vn̄ agens est perfectio itellectus possibilis et itellectus agens illūiat possibilez sicut lumen diafanū, et est forma possibilis. Et sic uide q duplex est itellectus .s. possibilis et agens et isti duo sunt unū, sicut cōpositi, sed opatioībus sūt diuersi et diuisi et ī his duobȝ aīa est perfecta sba sēp pmanens īcorrupta, et hic itellectus possibilis et lūie agentis efficitur speculatiuus et dicat p sua doctrina que ī hoc nō fuit nā sicut nec ī quibusdaz alijs, ideo hoc nomen uidetur cōueniens Auerroys .i. sine uiro. vn̄ altissima igenia clarissimoz uiroruz posuerūt maximos errores sicut origines ī diuinis. Et assignat stacius cām que traxit Auerroym ī istuz errorez .d. pche da lui .i. ab ipo itellectu nō uide organo assumpto uidemus eū q uisus nō uidet sin oculo et auditus nō audit sine aure. Sed itellectus nō est uirtus orgaīca, sed sine corporis istrumēto oīa uniuersaliter opatur et de oībus rōnatur et uolūtas libera est cōuertendi se ad quod uoluit, ideo uisuz est Auerroy, q ītelligere oīo esset diuisum ab aīa, sed certe licet itellectus nō cōicet cū corpore cōicat tn̄ cū eo quod cōicat corpori.

A pri ala uerita che i uene il petto
E sappi che si tosto come al feto
Larticular del celebro e perfetto.
Lo motor primo alui si uolge lieto
Soura tātarte di natura e spira
Spirito nouo de uirtu repleto.

Hinc stacius dānato errore Auerroys de aīa corporali, ponit uerā sn̄iaz catholicoR .s. q aīa datur a datore, ideo pmō īuitat poetā ad uerā doctrinā itelligendā et retinedā .d. Apri el petto .i. cor tuū, ala uerita che uene .i. ad te post errorez tactum e sapi che si tosto come al feto qui est ī utero matris, larticular .i. iunctura del cerebro e pfecto .q.d. q̄cito corpus est organatuz ī muliere. Cerebrū eñ ē organūz uirtutis aīalis sicut cor uirtutis uitalis et epar uirtutis nālis. Et hic nō q sicut scribitur xvjo de aīalibȝ, cor ē quod primo formatur, et pmō uiuit, et ultimo morit, licet aūt epar et cerebrū pricipientur a corde, oportet formatione cordis esse ānexā formationez epatis et cerebri, que sunt tria pricipalia mēbra, testes autez faciūt ad suplēdaz idigentiā spēi. Lo motor primo .s. deus se uolge lieto aluy supra illuz fetuz sic perfectuz, sopra tāta arte di nā, uere ibi est mirabilis opera nature. Haz uis formatiua aīalis que format et efficit aīal est ī seīe p illuz modū quo artifex est ī artificiato quod fac p artem et nē oē artificiū hoīs est nich si cōsideretur opus nē ī gubernatiōe embrioīs, sed opus dei est mirabilius. Vnde dicat, e spira spirito nō itelligas phyce prout spiratus est uapor sanguinis tempati, qr tunc est spūs ille istrumentuz aīe, sed hic accipit spm pro ipa aīa sicut accipitur fere ī toto isto opere et cōiter ubiqȝ. Et dicat signāter nouo pp platonez qui dixit q aīa erat ab eterno, sed ut dicat Augustinus deus creat cōtinuo aīas qr creando infundit et ī fundendo creat et dicat, de uirtu repleto .i. potentia magna.

Che cio che troua actiuo quiui tira
In sua sustāza e fassi unalma sola
Che uiue e sēte e se ī se rigira.
E pche meno amiri la parola
Guarda il calor del sol ch si fa uino
Giūto alomor che de la uita cola.

Hic stacius tangit potētiā magnā noui spūs, qr assumit officiū uniuscuiusqȝ aīe pristētis vn̄ dicat. che qui .s. spūs, tira cio che troue actiuo .s. ī fetu quiui ī sua sba, qm̄ hec aīa rōnalis licet sit una hoīs tamen

habet diuersas potentias, qr colligit ĩ se oẽs
formas pcedentes se ordine nẽ. Vnde hᶜ aĩa
rõnalis que est forma hoĩs facit hoĩez esse
hoĩez totũ, et sola ultĩa forma dat esse spẽi.
Jdeo dicat, e fassi unalma sola ex multis ꝯ
platonẽ qui dixit ĩ uno corpore esse pres
aĩas spẽ differentes. sicut ĩtellectiuaꝫ ĩ cereb°
uitaleꝫ ĩ corde, cõcupiscibileꝫ ĩ epate, ĩrasci
bileꝫ ĩ fele, gñatiuaꝫ ĩ testiculis. Sed scdm
Augᵐ, una et eadeꝫ aĩa est q̃ uiuit sentit
ĩtelligit. Vnde dicat, che uiue quãtuꝫ ad ue
getatiuã aĩa dr̃ uiuere carnaliter, quod
est causa uite, et uiuens ĩ se ipa, sicut lux
dr̃ luĩosa et cã lucis, e sente quoad sẽsitiuã
esse ĩ si rigira quãtuꝫ ad ĩtellectiuã, quia
ĩtellectus ĩtelligit. Vn̄ ĩ eius opĩone ipe
ẽ pñcipiũ et fĩnis, uel hoc dicat qr motus rõ
nis procedit a causatore ĩ cãturã, deinũ
a creatura ĩ creatorẽ circulariter. Et mani
festat uirtuteꝫ istius aĩe, p unã nobilem cõ
parationeꝫ et clarã. d. E guarda el calor del
sol che se fa uino giũto al umor che de la
uite cola. i. q tali modo facit uinuꝫ tã mi
rabiliter et potenter. Haꝫ ex uilissimo hũo
re facit nobilissimũ liquoreꝫ. Et sic uide
quãtuꝫ cõpo sit pulcẽrima et propria, sicut
eñ sol calore suo facit uinũ, cuius effectus
sunt optimi et pessimi. Vnde nã uini aq
buidã assimulata est potentie deorũ. Jta
sol eternus boĩtate sua facit aĩam rõnalẽ
cuius opationes sunt optime et pessime.
Vnde natura aĩe est q̃i diuina, qr ẽ quasi
resultacio lucis eterne, ideo est q̃i oĩa ut
ĩquit themistiꝰ. et dicat, pche meno a miri
la parola, quia uere sermo est de re mira
bili.

Quãdo Lachesis nõ ha piu di lino
Soluessi da la carne e ĩ uertute
He porta seco el umano el diuino.

hic Stacius posita productione aĩe rõnalis
post illius sepationeꝫ a corpore poetice. d.
qñ lachesis nõ ha piu del lino quod est
dictuꝫ, qñ finita est hoĩs uita. tria eñ fata
ponũtur a poetis, de quibus clare dixi
supra caplo xxj°. Calcidius uõ cõmẽtator
sup thymeũ platõis dicat, fatũ dicimus ex
prouidentia fore, nõ prouidẽtiaꝫ ex fato.
Cloto eñ dr̃ portare coluꝫ cũ lino propter
tortuosaꝫ reuolutioneꝫ, quia proueniũt ea
que diuerse nẽ motus ĩmportat. Lachesis
dr̃ quasi sortita officiũ, ut oĩa opa et effec
tus suscipiat. ideo bñ ĩducit filuꝫ ĩtusum.
Antropos abrũpit filũ, post quod nõ ẽ
dare regressũ, Adueniente igitur antropo
illa alma, solue si di la carne, cũ qua prio
erat ligata, et ĩ uirtute. i. ĩ potẽtia sua, ne
porta seco lumano. s. uegetatiuã et sẽsitiuaꝫ
el diuino. i. rõnaleꝫ, aĩatã q̃ est quid diuinũ
et a deo datum.

Laltre potẽtie tutte quasi mute
Memoria ĩtelligẽtia, e uoluntade
Jn atto molto piu che pria agute.

hic poeta õndit quid aĩa sepata retineat
secũ et quid nõ. Et ad ĩtelligẽdaꝫ lraꝫ, est
notãduꝫ ꝙ potentiaꝝ aĩe quedã sũt proprie
passiones sine corpore, sic ĩtellectꝰ uolũtas
et uicũ. Alia accidentia sũt cõia sibi et cor
pori. Et istorũ accidentiũ aliqua passio ẽ
que ĩcipit ab aĩa et postea expletur p cor
pus sicut uisus auditus et oẽs sensus, et ue
getacio alia ĩcipit a corpore et redũdat ad
aĩaꝫ, ut somnꝰ, et uigilia q̃ ĩcipit ab euapo
ratione cibi, et efficitur ligamẽtuꝫ uel solucio
uirtutuꝫ aĩe, et oẽs tales passiones comu
nes euanescunt cũ fit sepacio aĩe a corpore.
prime uõ q̃ sunt proprie sunt liberationes
solute ergastulo amarissime seruitutis. dicat
ergo Stacius. Et illa aĩa recedes a corpore
porta secũ memoria. Et loquitur Stacius
hic sane tãq̃ poeta christianus, nõ tamq̃
phus paganus. Hã de memoria nõ uidetur
uerũ, quia est uirtus organica cõsistens ĩ
posteriori cellula cerebri. Sed scdm fideꝫ bene
dicat Jntelligentia. i. ĩtellectũ et rõneꝫ, e uo
luntate que est semper libera, molte piu
acute. i. ĩtensiores et uehementiores, che
prima pp impedimentuꝫ corporis, ĩ acto
i. actualiter. sicut eñ nõ debilitatur uel
deficit nauta naute destructa uel cõfracta
cassa uel ĩueterata, ita aĩa exuta corpore
habet uires suas, licet nõ utatur organice
nõ tñ remanet ociosa, ymo retinet uires
ĩtellectiuas fortius et perfectius. et dicat laltᵉ
potentie quãte mute, supple remanentibus
sicut uisu auditu sono uigilia ꝛc.

Senza arestarsi p se stesso cade
Mirabilmẽte a luna de le riue
Quiui cognosce pᶦma le sue strade.
Tosto che il luogo li la circonscriue
La uirtu formatiua ragia ĩ torno
Cossi e quãto nelle menbra viue.

hic Stacius õndit quo tendat aĩa sic sepata
et uult dicere uno uerbo, ꝙ talis aĩa subito
uadit ad ĩfernũ uel purgatoriũ. Vnde dicat
et illa aĩa, sencia ristarsi. i. sine mora, ca
de p si stessa ĩpellente diuina iustitia, mira

bilmente quia sinsibilis est . a luna de le riue .s. ut acheontis fluuis ubi charon nauta trasportat aias ad purgatoriu utreqz i naui. Aia eni obstinata statiz festinat ad dampnationem, peniters uo sponte festinat ad purgatoriu, ut purgata perueniat ad celu. Vn Aui et Algazel imitatores eius aia post morte conuertitur ad lumen itelligetie agetis. Ysaach uo dicit aias uirtuosas coletes se i orbe supmo i psalmo claritati et iocudi tate, que aut fuerut dedite obscenitatibus ac tibus deprimitur sub orbez tenebrosum et tristicia, et i igne magno perpetuis i cendiis concrematur et dicit quini. s. i alta riparu dictaru, cognosce prima le sue strade .i. qua uiaz tenere debeat uel ad gloriaz uel ad miseriam. Et subdit quomo aia disponitur ibi ad pena .d. tosto chel loco li la circonscriue .i. relegat ipaz aiaz uel i inferno uel i purgatorio. La uirtu formatiua q formal et distinguit suam spem, ragia itorno et loquitur materialiter sicut sit hic i corpore, ut facillius itelligatur unde dicit, cosi e quato nelle membre uiue .i. taliter et tatu qualiter et quatum radiabat primo i corpore, dans formaz toti et singulis partibus eius.

E come laere quado eben piorno
Per laltrui ragio che se si riflecte
De diuersi color diuenta adorno.
Cossi laire uicino qui si mette
In quella forma che i luy sugiella
Virtualmente lalma che ristette.

Hic statius manifestatur noua disponem qua acquirit aia ibi per nobilissima comparationem. Ad cuius itelligentie rones, bonu est scire quod omis tam phi q poete i hoc conuenire uidentur, quod Iris est speculum solis i aquosa nube. Iris eni est circulus rotundus uel quasi no excedens semicirculu, et frequenter portio minor semicirculi. Nam quanto sol e altior tato circulus est minor, et quato sol fuit iferior, tanto circulus est maior. Vnde no icouenienter Euripides poeta dixit, Iirides esse sagittas Apolinis affixas i superficie camerie Iunonis que est uis diuina i aere, dicit ergo e come laere qn e ben piorno .i. plenius pregnans uel ebrius nubibus itellige quo ad partes, quia Iris no apparet nisi i aere alicubi sereno et alicubi turbido, diuenta adorno .i. adornatus et isignitus, de diuersi colori. Nam bn dicit quia colores Iridis no sunt aliud nisi radii solis humore uaporis uel nubes diuersimode tincti per laltrui ragio chen se se reflecte, bn dicit quia causa efficiens Iridis et coloru est radius solis radiens repercussus et reflexus ad uaporem multiplici refractione, et dicit sic unde quia egregie poeta noster tetigit diffinitionem Iridis. Et no quatu comparatio sit propria sicut eni sol icorruptibilis ex potentia sua mirabiliter iprimit diuersos colores i corpus aeris nebulosi Ita et aia imortalis uirtute sua mirabiliter iprimit diuersos colores i corpus sicut et diuersa organa diuersaru potetiaru i corpus aeris sibi uicinu radiis suis, dicit ergo, cosi laer uicin qui se mette cu ma, i quella forma .s. corporis humani, che .i. quam forma sugiella i lui .i. representat i ipo aere uirtualmente lalma che ristette .i. aia que remansit ibi habet potentiam iprimendi talem formaz.

E simigliate poi ala flamella
Che seque il foco la onque si muta
Seque lo spirito suo forma nouella.
Po che quidi ha posca sua paruta
E chiamata ombra e quidi organa poi
Ciascun sentire i fino ala ueduta.

Hic statius per aliam subtile comparationem ondit uirtutem talis aie sic habituate et bn dicit q aia deinceps semper portat secu formam nouiter acquisitam sicut ignis flamaz. Et est propria comparatio de aia icorporea ad ignem qui est corpus subtile spuale Vn aliqui opinati sunt aiaz esse ignem dicit ergo, E forma nouella quaz idtuit sibi aia ex illo aere, seque alo spirito suo .i. aiaz, sorrigliante poi ala fiamella est eni flamma fumus accensus i aere, che seque el foco la onque se muta de loco ad locu. Et subdit nouu nomen quod acquirit aia .d. poche quidi .s. ab illa forma ha posca sua paruta .i. apparentia psone sicut dr vi° cap° iferni q.d. quia efficitur uisibilis, e chiamata umbra que a principio fuit quedam umbra corporis diuine lucis, nunc capit umbram corporis separata a corpore. Ideo quidam nollunt quod passiones corporu no remanent i aia post resolutionem corporis sed potius siles illis, que istrumenta exercentur i materiaz traducuntur, cu eni aia naliter sit perfectio corporis remanent i ea, et i potentiis eius habitus et passiones

îclinātes ad motus corporis, sic remanet
î nauta imaginationes nauis, postq̃ a
naui separatur. et dicit e quīdi .s. sub illa
forma aerea, illa aīa organa poi .i. orga
nizat postea, ciascun sentire .i. sensum
suū, î fino ala veduta .i

Quīdi parlamo, e quīdi ridian noi
Quīdi facian le lacrime e sospiri
Che p lo mōte hauer sētito puoi.
Secōdo che si figono i disiri
E li altri affetti, lōbra si figura
E queste la cagion di ch tu miri.

hic ultīo statius post longū discursū cōclu
dit principale propositum .s. q̄ aīa tali mō
patitur diuersimode uelut si esset î corp
ore cōstituta. vñ dicit, quīdi .s. ab illa for
ma parliamo p uocem que formatur î
nouis orgāis, exprimēdo cōceptū mentis
e quīdi ridian huiy ondentes î facie leti
tiam et sil'r quīdi facian le lagrime e i
sospiri sēm diuersa genera penarū, che p
lo monte hauer sentito poi, tu qui uiui
de circulo î circulum oīa uidisti usq; ad
ultimū cui appropinquamus. Et ut ge
neraliter dicam, lumbra se figura î corpo
re aereo, secondo che cia fingono i desiri
.i. diuersa desideria, e gli altri effetti, sic
dolor gaudiū, timor spes, fames sitis
&c. Et facit finem .d. e questa e la casion
di che tu miri .q.d. ista est rō q̄r aīa
separata potest pati, de qua re tu paulo
ante mirabaris et petebas virgilio :-i

E Gia uenuto alultima tortura
Sera p noi, e uolto ala mā dest.ª
Et erauamo attēti ad altra cura.

Ista est Quarta et ultīa pars generalis
î qua poeta nr̄ agit et tractat de ultīo
uicio .s. luxuria que purgatur î vij.º
et ultimo circulo purgatorij. Et primo
quidem oñdit suā dispositionem et attē
tionem ad nouā mām inuestigādā, unde
cōtinuās partem parti dicit, E gia se
era uenuto p nuy .s. p tres poetas sta
cio sic conferente î uia, alultima tor
tura .i. ad îtroitū ultimi circuli, ad
summitatem scale. Venerāt eī hucusq;
p scalā vij.us altam î qua fecerat altam
disputationem, que scala est recta sicut
et cetere, et nūc îtraturi ipm circulum ca
piebant torquere et flectere uiā. Ideo ta
les deflexiones appellat torturā. Ideo dic
eli uolte aluman dextra, ad quam semp
itur p purgatorium, et erauamo attenti
ad altra cura .s. ad purgationem libidinis
et sic uide q̄ poeta seruāt optimū ordi
nem. Nā gula parit luxuriam tamq̃ filia
matrem fouentem se, et cōtinuo eam deflat
refouentem, ideo bn̄ post longā sequitur
luxuriā gulā, et î utraq; est breuis dele
ctatio sed longa passio, et cū sint omnia
uicia grauiorā nullum est uilius gula
et luxuria .?

Quīdi la ripa fiāma î fuor balestra
E la cornice spira fiato î suso
Che la riflecte e uia da lei sequestra.
Onde ir ne cōuenia da lato schiuso
Ad uno ad uno, e io temea il foco
Quīa e quīdi temea cader î chiuso.

Hic poeta describit penā purgatoriā luxu
riosorū î gñali. Et ad îtelligendā clare
formā istius poete pene, Imaginare de
bes q̄ poeta fingit q̄ luxuriosi puniuntur
î uia, que circuidat montem quam ipse cens
uocauit cornicem, sicut eā patet ex sepedi
ctis. Via ista ht ab uno latere ripā exte
riorem vñ hō potest ruē, et ex alia parte
ht montem siue ripam îteriorem montis, mō
a latere mōtis spirat flāma ignis ardētis
et uētus quidam î oppositum reflectit flāmā cōtra
montem, ita q̄ uiam faciat transire uolētib;
vñ uia arta et parua remanet ex latere
apto. Ad lrām ergo dicit poeta, quiui .s.
î isto circulo septimo, la ripa .s. îterior
balestra .i. emittit uentū uiolentum contra
flāmam, che .i. qui uentus, la riflecte .i.
retorquet ipam flāmam, e sequestra .i.
diuidit et sepat, uia da lei .s. ab ipsa
flāma ita q̄ uiā dimittit pro transitu
ideo subdit, unde ir mi couēia da lalto
schiuso .s. extrinseco, ubi nulla est clau
sura muri sepis uel saxi, a uno a uno
et nō duo uel tres simul, ita q̄ iste calix
hēbat solum tm̄ latitudinis q̄ uix poterat
ire hō solus, ideo multū dubitabat unde
dicit, Et io qui solus erā ibi cū corpore
et poterā ledi, temea el foco quīdi .s. a
latere dextro, e quīdi .s. a latere sinistro
temea cader chiuso ab ex̄. Et hic nota
q̄ poeta dat optimam purgationē luxurio
sis quos fingit puniri î igne, qm̄ uolēs
î se purgare uitiū luxurie deb; reuocare

ad mentez ardorez istius uoracis ignis, et
ardere totis pudoris rubore, et considerare
īcendia istius ignis, libido eīī ardens simul
cremat aīaz et corpus. Nā cor ueneno exti-
ctuz ignis dr̄ nō posse cremare, sed istud
ardēs uenenū, sic cor īflāmat et urit. quā
cito consumit uenus face sua, cremauit tr-
oyā, que oīa aīalia cōmouet et īcitat, nō
etati parcit nō sexu, īmpiosa uenus n̄ hōi
quē carnū mordet acuteus, ideo bn̄ poeta
noster sponte subiyt maxiaz curā hui⁹ opis
p quod uitauit istud et cetera uitia.

Lo duca mio dicea per questo loco
Si uuol tener ali ochi stretto il freno
Po che errar potrebessi per poco.

Hic poeta ponit salutare cōsiliū uirgilij ad
se ī ista uia. d. Lo duca mio .s. uirgilius q
pcedebat me stacio medio, dicea p questo
loco se uol tener gliochi el freno stretto. Et
hic nō op uere hic sunt frenandi oculi ne
pes labatur ī īcendiū. hic eīī ignis blande
se offert īcautis, et sua ui penetrat ad medul
las, cū fecerit sanguinez ebulire īflāmatis
uenis, et iterato uisu noua cōtrahuntur ī
cendia que raro extinguntur sine fundaci
one lacrimarū, et post tolerātiā multor
laborū deducat hoīez ad mortez, et īterduz
ad laqueuz, uel gladiū propriū. Et assignat
cāam uirgilij sui dicti. d. Po che errar potes-
si p poco. q. d. faciliter posset falli si cum
homo adhereat igni aduritur, et si adheret
extremitati apte cadit ī peius pcipitiū. Et
bn̄ consulit uirgilius hic danti, qr uterqȝ
aliqn̄ fuerat expertus ardorez huius ignis
quod nō poterit finaliter euadere q oportebat
tebat intrare istū ignez, et transire ut pate
bit ī sequenti capitulo.

Summe deus clementie nel seno
Al grāde ardor allora udi cātando
Che di uolger me fe caler nō meno.
E uidi spiriti p la fiāma andādo
P chio guardaua loro, e amiei passi
Cōpartēdo la uista aquādo aquādo.
Apresso il fine che a quello hīno fassi
Gridauā alto, uirtu nō cognosco
Indi ricomīciauan lino bassi.

Hic poeta pōit orōnez quā cantant Luxuri-
osi ī purgatione suā et dicit q cantāt unū hym-
nū, qui directe facit cōtra luxuriā. Unde dicit
udi allora catando nel seno .i. ī capacitatez
illius ignis, al grande ardore .i. ad refrigeriū
magni cordis ardoris luxurie, summe summe
deus hunc quidez hymnū, et dicit, che me
caler nō meno che del uolgere .i. q de res-
piciendo ad uiaz ipāz. q. d. ego uolueram
primo cū tota cura oculos ad pedes ad dic-
tuz uirgilij, sed nūc reuolui eos ad ignem
ad cātuz illorū spiuuz nō minori cura, et
tn̄ ppendit de spiritibus quos prius nō ui-
derat, unde dicit, e uidi spiriti .s. luxurio-
sorū, andādo p la fiāma .i. euntes p ignē
et cātantes hymnū pdictuz. Et tangit for-
mā sue īspectiois. d. p chio guardaua loro
cū admiratione qr ibant cantādo p ignē
e cō mei passi, qr ex hoc nō erā oblitus
pceptorum uirgilij, cōpartendo la uista aqn̄
aquādo .i. uicissim nc̄ couertēdo uisuz ad
ignez ne urerer, nūc ad terrā ne irruerem
deorsum. Et subdit poeta aliā orōnem
quā cātabāt dicti spūs cōtra uiciū luxu-
rie dicens cōtinuatiue et illi spūs, apresso
al fine che quello hyno fassi. q. d. finito
illo hymno pdicto, gridauan alto uirū nō
cognosco uerbū beate uirginis signū summe
pudicitie, que fecit eam dignā deo, si eīī
nuptie replent terrā, uirginitas replet ce-
luz. Imo mulier īpudica deberet ardere
rubore audito uerbo marie. Alij tn̄ aliter
exponūt istaz litterā et dicūt q illi spūs
cantabāt alte, nō cognosco uiruz .i. istum
hoiem uiuū .s. dantez qui īcedit intactus
ab igne, sed prior expositio sanior et dicit
Indi .i. deīde, recomīciaua lyno .s. summe
deus clementie bassi .i. bassa uoce ita q
cātabant primo hymnū basse, deinde
rīsuz Marie ad angelū alte.

Finitolo anco ricomīciaua al boscho
Si tiene diana et helice caciaone
Che di uenere auia sentito il toscho.

Hic poeta pōit aliud dictū alior spirituū
ī uitupationez luxurie que sepat mulierē
a consortio aliarū pudicarū. Ad declara
tionez huius lr̄e est breuissime sciēduz
q sicut scribit Ouidius fo maioris. Iuppiter
p fraudez et uiz strupuit calistonez uirginē
de arcadia, solitā ire ī uenationez cū alijs
uirginibus, que pdita uirginitate, nō aude
bat appropiquare diane, nō leuare oclos
nō loqui. Cū aūt semel dea fessa uenacio
ne et cetere uirgines ī uiridi nemore nu-
date lauarentur ad fontez ad refrigerāduz
calorez calisto cognita est esse corrupta ī
utero īflato, ex quo diana īdignata turpit

expulit illā ut nō maculet purū fontē, et ma
cularet chorū sacratū uirginū, q̄ postea dr̄
mutate ī Ursaz Ira iunonis, que uxor Jouis
psequebatur pollicez mariti. Sed breuius
uideamus quid lateat sub cortice fabule. Iu
ppiter figuratiue est magnus adulter sic
de rei ueritate fuit qui ui et fraude flor
at uirginē, et fallit illā purā simplicez fra
gilem. Diana uō q̄ dr̄ dea castitatis ē lu
na que īfluentia sua facit uirgines, sicut
clare patebit 3° caplo paradisi, q̄ fingit cū
suis uirginibus ire ī uenationez ad psecu
tionē ferarū .i. ad mortificationē concupis
centiarū q̄ lacerat aīaz et carnez crudeli⁹
oī fera. Sed īfelix fēia nō potest tegē fallū
suū, ideo bn̄ exclamat O uidua ibi, heu
q̄ difficile est crimen prodere uultu. dia
na uō .i. dn̄a casta, repellit eā a societate
honestarū mulierū, et illa nō audet ap
parere ī conspectu earuz et maxīe Iuno
uxor adulteri psequitur eā, et illa sepe
efficitur ursa, que si domesticatur pmit
tit se tamq̄ palpari et equitari ab oībus
paruis et magnis, et impugnatur uerbe
ribus sicut dicitur Ursa. Ad lr̄am ergo dt̄
poeta finitolo .i. finito illo hymno basse gri
dādo ancor .i. iterū clamabat illi spūs al
te, diana se tene al bosco, qr solitudo
est maxime amica pudicitie et pulcre
ondit seneca ī psona ipoliti pudicissi
mi iuuenis, e caccione helice qr alio no
mīe dicta est calisto et assignat cāz hone
statz .d. che que est helice hauea sentito
il tosto di uener .i. gustauerat uenenuz
libidinis, que est dulce uenenū īebrians
cor hoīs.

Indi al cātar tornauaro, īdi done
Gridauaro, e mariti che fuor casti
Come uirtute e matrimōio īpōne.
E questo modo credo ch lor basti
P tutol tēpo chl foco li abruscia
Cō tal cura cōuien cō cotai pasti
Chella piaga da sezo si ricuscia.

Hic ultimo poeta ponit aliā cantilenam
ī comendationez castorū, et cōtinuās hac
partez pcedenti dicit Indi tornauano al
cantar .i. deinū illi spūs facto clamore
reuertebātur ad cātuz, sicut alternat̄ uo
ces nūc cātando basse, nūc clamando
alte. Et uidetur q hucusq3 uiri fecerūt
cōmēdationez uirorū castorū bn̄ dicit
Indi .i. deinū done .i. uxores q̄ fuerūt
adultere gridauan i mariti che for casti ser
uātes fidez uxoribus, ideo dicit come uir
tute e matrimōio īpone. Et hic nota q
matrimōiuz nō soluz ordinatuz ī ueteri et
nouo testo et p leges ciuiles et canonicas
sed etiā apud gentiles bn̄ uiuentes, sicut
oliz apud grecos et romanos. Imo et Ars
probat ī politicas q nāli homo ē aīal cō
iugale cōtentus una. Et concludit poeta
.d. et claudens caplm, e questo mō clamā
di credo che lor basti .s. mulierib3 p tutto
el tēpo chel foco gli abrusa ad purgationē
et ecce cāz cotal cura cōuien cō cotai pasti
.q.d. talis mediacina cōuenit cū talibus
morbis .s. ut ignis cōpescetur igne, che se
richuisa la piaga di sezzo hoc est dicere
ultimū peccatuz luxurie. Et ē cōueniēs
methafora, sicut eī medicus facit plagaz
magnā et aliqn̄ urit illā, ut putrescat
Ita eternus medicus peccatū luxurie hic
purgat ne periat finaliter.

Mentre che si per lorlo
uno ināci alaltro
Cenādauamo spesso il
buon maestro
Dicea guarda ī qui chio ti scaltro.
Feriami il sole ī su lomero destro
Che gia ragiādo tutto loccidente
Mutaua in biancho aspetto di
celestro.

Postq̄ ī supiori capitulo poeta nr̄ tractauit
ī parte finali de purgatione luxuriātium
luxuria nāli. Hunc cōsiter ī pnti capitulo
agit et tractat de pena luxuriātuz lux
uria ī nāli. Et isto caplm suffciat diuidē
ī tres partes gn̄ales. In quarū prima poeta
describit duas sectas luxuriosorū, de pria
quaruz ītroducit unū spm modernū ad
loquēduz et petendū de se. In 2a poeta rn̄
dens petitiōi sibi facte maīfestat se et sibi
maīfestari facit gentez utriusq3 aciei ibi
Io che de doe uolte. In 3a et ultīa maīfestat
illū spm ab arte īuenien uulgarit̄ mathe
et gratia illius notat aliquot alios īuen
tores tā gallicos q̄ Italicos ibi, poi che de
riguardare. Ad primū ueniens poeta des
cripturus utraq3 aciem primo p pfectione

sui operis faciat descriptionez tpis et uidetur dicere uno uerbo q ipsis sic ambulātibus p illā uiaz dubiaz sol tendebat ad occasuz. Ordina sic lrām, il sol feriame su lomero dextro, erat ei prope octauuz terrae diei ita q faciebat, ita q faciebat umbrā magnaz, che .i. qui sol, gia ra quando tutto loccidente, qr bassus erat, rantaua aspetto di alestro .i. colorē quē prius habebat celuz, ī biancho, qr tunc incipit occidens aliquantuluz albere, et hoc faciebat sol, mentre che sea nadauan p lorlo .i. extremitatez uie, uno ī ana alaltro .s. uirgilius primo, demuz staciuus 3o dantes, soliati circa uiaz dicea spesso, reflectens se uersus me, guarda .s. quo ueiās et caueas tibi ab igne et dt giouito ti scaltro .q. d. ualeat tibi q ego iaz fecit te peritiuz et scaltritū circa istud iter. Et hic nō lector q uirgs necio repetat hic bonū documētuz suuz, qr dantes nō poterat faciliter nec cito retrahi ab isto igne. Nā luxuriosi hnt excusationes suas, semp paratas, dicit eī q uiri fortissimi, sapientissimi sanctissimi istud uitiū uitare nō potuerūt, quia luxuria ludus est iuuētutis peccatuz nō maliae sed nē, ideo etatez refrenare nō possūt sed sapiens uirgs dicat considerare uilitatez obscenitatez brevitez, finez ī istius uicij, luxuria eī plus ceteris uicijs fedat corpus et breuiat uitā. Et si ad senectutez luxuriosius quod prauū est ueiāt male expensaz tarde conqueritur iuuentutez cū amplius restitui nō potest.

Et io facea cō lombra piu rouente
Parer la fiāma, epur atāto īdiao
Vidio moltōbre ādādo poner mēte.

Questo fu la cagion che diede inicao
Lor a parlar di me ecomīciarsi
A dir colui nō par corpo fitiao.

Poi uerso me quāto potean farsi
Certi si fero sempre cō riguardo
Di nō uscire oue nō fusser arsi.

Hic poeta describit primaz aciez luxuriātiuz ꝯ n̄aturaz, et prīo ondit quō illi pp̄edeūt de eo quod erat cū corpore uiuens. Vn̄ dicat. Et io facea la fiāma parer piu dolente .i. magis tristez qr faciebaz ipaz magis colubra .s. corporis mei, de quo ceptūt admirari aīe. Vnde dicat. e uidio molte ombre .i. aīas mortuorū, ādādo p ignez, por mente pur atāto īdiao .s. soluz ad istūz quod īdicabat ipz esse uiuū. Et subdit. questa la cagion che dede īdiao lor parlar de mi .s. q ceez uere uiuus, vnde dicat, e comīciarsi a dire īter se, colui nō par corpo fictiao .s. aereū quale nos habemus, sed uer. Et dicat q aliqui facti audi nouitate rei, accesserūt uersus eū, unde dicat, poi certi .s. spūs de turba hermofroditaruz ut patebit postea, se fero uerso mi ad extremitatez ignis, quāto potean farsi .s. usqz ad confinia, sempre com riguardo de nō uscir .s. extra ignem doue nō fosser arsi .s. ī uiaz ubi erant poete sine pena, sicut eī sponte peccauerūt ita spōte puniuntur ī igne.

O tu che uai, nō p esser piu tardo
Ma forse reuerendo ali altri dopo
Rispōdi ame cho sete e ī foco ardo.

He solo ame la tuo risposta e uopo
Che tutti qsti nāno magior sete
Che dacqua fredda indo o ethiopo.

Hic poeta poīt pulcrā orōnez unius de nūo pdictoruz qui primo captat beniuolentiaz multiplr. d. O tu che uai depo gli altri .s. uirgiliū et staciuz, non p esser piu tardo .q. d. nō ideo quia sis nouus poeta, et illi antiqui quia tpus magnū nō facit meliora crimina, sic facit meliora uina .q. d. bn̄ posses ire par cū pdictis licet sis modernus, sed ideo sequens illos ut facias honorem qr fecerūt tibi primo. Vn̄ dic. ma forse reuerente .i. uel forte ut sis reuerens pdictis quibus multa didicisti, rn̄di ami che sete et ī foco ardo .q. d. bene uides q male loqui possuz, qr multo durius crucior siti sub igne cū istis luxuriosis q gulosi sub aqua. Et cōfirmat dictuz suuz p propriā cōparationez .d. la tua risposta e opo .i. necīa, nō solo ad mi ad refrigerandū ardorez et sitiz, che tutti questi .s. socij mei, uāno magior sete .i. auiditatez bibendi uerba tua che indo .i. q aliquis hitor indie, que est ī extremo orientis sub ortu solis, o ethiopo .i. q aliquis hitor ethiopie que est ī extremo meredies, et multo calidior īdia, dacqua freda, licet ei habeāt magna flumina, nō tn̄ aquaz frigidā

et bñ dicit quia nulla itemperãtia solis ita afficit siti ethiopes, sicut iste excessus caloris ignis istos nulli etiã ethiopes ita affectant bibere aquã frigidã, sicut isti spũs nigri affectãt nũc audire hoiem quem uidebãt uiuentem ibi quod nũq̃ fuerat uisum uel auditũ ab alio.

Dime come che fai di te parete
Al sol pur come tu nõ fossi ancora
Di morte intrato dẽtro da la rete.
Si mi parlaua un dessi. e io mi fora
Gia maifesto, sio nõ fossi atteso
Ad altra nouita chapparse allora.

Hic poeta ponit primo spalem potetiam illius spũs qui dicit sibi, dime .i. dic michi nobis ergo, como e chi fa de ti parete al sole. q. d. quõ facit umbram que impedit solem uenire ad nos, quatinus tua umbra capit, como se tu nõ fossi intrato ancor dentro da la rette di morte. q. d. uelut si tu nõ esses adhuc mortuus et est coueniens methaphora, mors enim piscatur i magno mari mortaliũ et oĩa gña aĩantium capit, et dicit poeta si me parlaua un dessi q̃ fiatur affabilis i mũdo. Iste quidem fuit miles bonon de clarissima familia pricipum uocatus Guido quinocellus Guinocelli enim fuerunt unũ menbrum de pricipibus pulsis de bonoia sedicione ciuili quia iperiales erãt. fuit enim ipse Guido uir prudens eloquens iuueniens egregie pulcra dicta materna sicut aũt erat ardentis igenii et lingue ita ardentis luxurie q̃tales multi i ueiuntur sepe, o quot uiri uirtuosi cetera bona hac labe deformauerũt, io bñ fingit poeta q. ipse captus psuasione eius subito respondisset si nõ interuenisset ipedimentum, bñ dicit. Et io me fora qia maifestato se io nõ fosse atteso .i. nõn fuissem factus attentus ad altra nouita che parue allora, sic enim quido erat auidus audiendi rem nouam, ita dantes erat auidus uidendi rem nouam.

Che p lo mezo del cammino acceso
Vẽne gente col uiso ĩcõtro aq̃sta
La qual mi fece a rimirar sospeso.
Li uegio dogni parte farsi presta
Ciascuna õbra e basciarsi una cõ una
Sẽza ristar cõtente a brieue festa.

Hinc poeta describit aliã sectã nouam luxuriosorũ de gñe sodomitarũ occurretiũ istis et eorũ actus et uoces. unde dicit, che gente. s. sodomitica, uene p lo megio del camin acceso. s. ab igne, col uiso contra questa .i. cũ facie obuiã prime secte la qual mi feco a rimirar sospeso quia cepi expectare cũ admiratione quid factura esset, sicut illa prima gens expectabat cũ admiratione audire me. Et subdit quid uiderit ex utraq3 parte .d. li uegio dogni parte tã prime q3 secũde gentis, ciascuna umbra, que recte respondebat alteri umbre recta linea, farsi presta a basciar una cũ una i properiũ nephande couinctonis quam i secullo p̃egerunt, sicut poeta glosabit mille ãni q̃ fugerent abhoiantes semet, et quasi diceret, qui diabolus obsculũ tale iuerit aut quam delectationem potest habere uir de uiro, aut homo de bestia i actu libidinis.

Cossi p entro loro schiera bruna
Sammusa luna colaltra formica
Forse a despiar lor uia e lor fortuã.

Hic poeta specificat mutuos actus istarũ aĩarum p cõparationem clarã et propriã formicarum. Ad quã bñ adaptãdam nota q. formice i colligendo cibum omnes ambulant directe p lineam unã que ducit ad nidũ, et obsulant unũ locum i quem condiderũt thesauros suos ciborum suorũ, et multum istant operi. Ita iste aĩe ambulãt recte ad unã lineam ad querendã suam salutem et attendũt locum ubi thesaurizaũt i celo, et sicut formice presentientes frigus pluuiam et uentos tempestatũ colliguñt se ad casas. Iste aĩe iste preuidentes iminentem mortem et dãnationem reducunt se ad patriã, et sicut formice simul omnes mares et fẽie ad purgationem, ut iã patuit i fine pcedentis capituli, et ita uniuerse simul egrediũtur p turpes turmas suas more formicarum, et simul hitant boni nã gratia qui prius fecerant 𝔥 nãm. Et ut nõ plura dicam sicut formice nigre occurrũt sibi inuicẽ sub magno solis calore, ita aĩe iste denigrate obuiãt sibi sub magno calore ignis. Ad lrãm ergo dicit poeta, cosi luna formica cõ sa mula a laltra contin

gentes sicut invicem cum ore, per entro lor schiera
bruna et ecce quia, ad espiar lor via quam
debeant tenere ex naturali ingenio, e lor fortuna
.s. ubi debeant querere granna sibi ad victum.

Tosto che parton la coglieza amica
Prima chel primo passo la trascorra
Sopra gridar ciascuna sa fatticha.
La nuova gente sodoma e Gomorra
E laltra. nella vacha entra phasiphe
Perchel torello a sua luxuria corra.

Hic poeta ponit voces dictarum animarum quibus
rememorant turpitudinem suam .d. Tosto che par
ton illi spiritus la coglienca amica .i. recepti
onem cicabilem, quam supra vocavit breve
festam scilicet vituperando amicitiam et gratula
tionem dampnabilem ubi habuerunt momenta
neam delectationem sed longum dolorem, cias
cuna si fatica sopra gridar, quanto altius
possunt, prima chel primo passo li trascor
ra .i. transeat ibi vel transportet eos. q. dicat
statim immediate post actum prorumpunt in voces
vertentes sibi culpam sicut et diabolus dicitur
facere. Et subdit clamorem utriusque secte
.d. la nova gente que supervenerat postea
simpliciter clamabat, sodoma e gomorra. In hoc
propalant quo vicio sint polluti. q. dicat
provocavimus iram domini super nos sicut olim
sodomite. Quinque enim fuerunt civitates in confi
nibus olim arabie, cremate sunt igne cele
sti ob talem culpam .s. sodoma et gomorra
Adama, sebon et segor. Unde Josephus de
bello judaico, pentapolis olim tam fructibus
quam rerum civitatum fortunata, nunc tota exhau
sta fulminibus arsisse memoratur, adhuc
in ea licet videre reliquias ignis et terrarum
ymagines et renascentes in cineribus fructus
qui colore quidam sunt virentium similes carpen
tium vero manibus in fumum dissolvuntur et cine
res. Idem dicit Augustinus, et quod non
minus miraculum videtur, dicit Jheronimus
quod nocte qua natus est xpus, sodomite
extincti sunt, ne christus cum veniret in lucem
inveniret naturam humanam tam pollutam. Et dic
e laltra .s. gens prima clamabat detegens
suum flagitium .s. bestialitatem, extendens sua
libidinem ad utrumque sexum, phasiphe uxor mi
nois urgente flamma luxurie, Entra nella
vacca .s. artificiatam, per che torello .s. parvus
taurus iuvencus et vitulus, corra a sua luxu
ria quod videtur verum fuisse, unde valerius
scribit quod taurus apud siracusas compulsus
est ad amorem et concubitum enee vacce nimie
similitudinis in natamento.

Poi come grue chale montagne riffe
Volasser parte, e parte iver larene
Queste del giel quelle del sole schiffe.
Luna gente sen va laltra sen viene
E torna lacrimando a primi canti
E al gridar che piu lor si conviene.
Era costanti a me como davanti
Essi medesimi che me havian pregato
Attenti ad ascoltar nei lor sembianti.

Hic ultimo poeta ponit recessum illarum animarum
per comparationem propriam et claram. Ita enim recede
recta linea versus diversas partes sicut ven
erant Unde dicit. Luna gente que secundario
advenerant sen va .i. recedit. Laltra .s. pri
ma, sen vene ut revideat nos et audiat
me loquentem, come grue che volasser parte
ale montagne riffe, hoc est dicere versus
septentrionem. Montes enim riphei sunt in partibus
aquilonis sub nostro polo, parte iver lare
ne .s. meridiem, queste .s. que volant ver
sus arenas, schive del gielo .i. vitantes
frigus septentrionis, quelle .s. que volant
versus montes ripheos, schive del caldo
.i. vitantes calorem meridiei. Et hic nota
quod poeta bene assimilat luxuriosos gruibus
quia grus habet carnem calidam nigram et feti
dam et volat gregatim sicut et isti, et in
linea et cum clamore magno, et faciunt con
trarium volatum, non tamen ex frigore et calore
sicut grues, quia utraque ayeres hic cruciat
in igne et dicit, e tornan lagrimando ai
fin canti quia resumunt deinde hymnum
illum basse .s. summe deus rerum, et al gridar
.s. alte virum non cognosco, che piu lor si
conviene unde quia honestius est cantare
et clamare nomen clementis dei, et ma
rie virginis, quam sodomam et pasiphem. Et con
cludit poeta quod illi de prima acie redie
runt ad extremitatem ignis, expectantes
responsionem eius unde dicit et essi me
desimi che me aven pregato in persona
guidonis guinicelli, ascoltarsi a mi como
dampnati non exeuntes ideo ignem illi dico
attenti ad ascoltar nei lor sembianti
quia in apparentia videbantur velle au
dire quod faciebat umbram.

Io che due volte havea visto
lor grato

Incominciai

Incomincai o anime sicure
Dauer quãdo che sia di pace stato.
Non son rimase acerbe ne mature
Le mẽbre mie di la ma son q meco
Col sangue suo e colle sue giunture.
Quinci su uo p nõ esser piu ceco
Dõna e di sopra che mi acquista grã
P chel mortal p uostro mõdo reco.

Ista est secunda pars gñalis i qua poeta respondens peticioni sibi facte manifestat se et sibi manifestari facit utraq3 gentẽ vñ cõtinuãs partez parti dicit. Io che haueua uisto lor grato . qr gratũ habebant q res ponderem sibi doe uolte .s. semel supra qñ dixit Guido . q plus i digebat responsio ne sua q ethiopes aqua frigida . et nunc iterũ cũ uideret omnes nutu petetes quis tacentes. Incomincai simple dicere captando beniuolentiaz . o anime secure dauer stato di pace .s. eterne ubi nũc estis i cõtinua purg[a] sine requie i[n]tra ignem . quando che sia qr tẽpralis et finitura est ura pena q[uan]tũcu[n]q[ue] lõga le menbre mie nõ son rimase acerbe .s. i iuuentute . ne mature .s. i senectute . Erat ei mediocris etatis .s. xxxv ãnorũ . di la .s. i mũdo uiuentiuz . q. d. nõ sũ mortuus Vnde dicit ma son qui meco .s. iuuentia col sangue suo e cõ le sue giunture . Et qr i peticiõne dictũ fuerat sibi q nõ ibat post alios p tarditatez quod reddebat sibi siue cedebat ad gloriaz . Ideo ipe qui nũc non querit laudes . sed purgationez suorũ peccatorũ . rñdet humiliter cõfitens suã negligẽtiaz et ignorãtiã vñ dicit . quinci su uo . p motez istũ . p nõ esser piu ceco qr nimis diu fui et nimis tardaui penitentiã . sed grã dei succurrit michi vñ dicit donna e qui di sopra .s. beatrix ut totiens dictum est . che ne aquista gratia . ideo misit uirg[ilium] ad me . p chel mortale .s. corpus . reco per questo mundo .i. porto p purgatoriũ .

Ma se la uostra magior uoglia sacia
Tosto diuegna si chl ciel ualberghi
Che pien damore e piu ãpio si spatia.
Ditemi acio chãcor carte neuerghi
Chi sete uoi . e chie quella turba
Che se ne ua di retro ai uri terghi.

Hic poeta dulciter adiurat p[re]dictos ut manifestent se et alios recedentes i cõtrariaz partez vnde dicit ma se la uostra magior uoglia diuegna tosto sacia que nũc est ita auida si chel ciel ualbergi nõ celuz mobile sed semp quietuz che pien damore .s. celuz empireuz quod totuz est lux et amor piu ampio se spacia quia continet omnes celos i[n]tra se . ditemi che uui sete qui estis i ista turba . e chie quella turba che se neua diretro ai nostri tergi . et dicit acio che ancor ne uergi carte .i. litterez . q. d. ut scribaz de uobis et det uob[is] famaz si i mũdo remãsit i[n]famia libidinis .

Nõ altrimẽti stupido si turba
Lo mõtanaro e rimirãdo ammuta
Quãdo rozo e saluatico se i[n]urba.
Che ciascũombra fece i sua paruta
Ma poi che furon di stupor scarche
Lo qual ne li altrui cor tosto si muta.
Beato te che da le nostre marche
Ricomincio colei ch pria mi chiese
P morir meglio sperieza imbarche.

Hic poeta describit effectũ sue responsionis et dicit cũ cõparatione clara q illi sp[irit]us audito de suo uiuere p[re] stupore obmutuerũt sed paulo post deposito stupore . Guido guinicellus cepit respondere ad quesitũ suũ .d. lo mõtanaro .i. rusticus alpestris se turba stupido nouitate rei . e ammuta .i. obmutescit . rimirando quia stupor alñ reddit hoiem elinguem . quãdo rozo .i. rudis et nouus se i[n]urba .i. i[n]trat urbez nõ altrimẽte .i. similiter che ciascuna ombra feza i sua paruta .i. apparentia sine uoce . Et hic nota q hec cõparatio uidetur grossa et est tam ualde propria licet ei posse i[n]telligi de q[ui]lib[et] mõtano p[rim]o ueniente ad urbez tñ poeta sp[eci]aliter i[n]telligit de montano h[ab]itante i alpibus florẽtie . qui prima uice qua uenit florentiaz uidens excelsa palacia . hoies ciuiles mirabiles sirenes nõ saciatur uisu et uidens tot nũq[uam] uisa obstupescit . hunc actũ uiderat poeta alñ i ipa patria sua . sicut cũ montani mirantur uidentes p[rim]o florentiã florentẽ . Ita nũc isti mirabãtur uidentes p[rim]o ciuez florẽtinũ florentissimuz adhuc uiuentem . Et subdit orõnez Guidonis ad se . d. Ma poi che furon starche .i. exonerate di stupore qui fuit ualde breuis

Unde dicit, lo quale neli alti cori tosto se muta quia viri magnanimi nō mirantur aliqua diu, licet noua uel magna uideantur, hoc aūt dicit spaliter pro dn̄o Guidone qui fuit uir bn̄ cordatus. Vn̄ dicit colei che prima ne chiese .s. aīa guidonis guinicelli, ricomincio simple dicere mihi quia dixeram ex superna gratia ibā p purgatorium ī uita. beata ti o te felice che mi barche .i. colligis et reponis ī barcham tui īgenij Experientia de le nre marche .i. de nostris experiencijs mortuis p morir meglio, nec dubito q poeta melius dixit q uixit et melius mortuus est p cōpilationem huius operis.

La gente che nō uien cō noi offese
Di cio p che gia cesar triumphādo
Regina cōtra se chiamar sintese.
Po si parton sodoma gridando
Riprouerādo asse comai udito
E aguita larsura uergognando.

Hic Guido respondet de utraq; secta, et primo de illa q recedebat, et smaliter dicit q tale genus hoīm peccauit p sodomiam quod uiciū īfame fuit olim obiecto cesari clarissimo pricipi. Ad cuius rei ītelligentiam est sciendū q sicut scribit Seutonius primo de duodecim cesaribus, cesar multum ausi ione libidinis. Et primo quidē tpre adolescentie sue cū militaret ī asia sub termo pectore missus ab eo ad Nicomedem regem bithinie turpitudinem passus est. erat eī floridus et formosus nimis. Ex quo maxīa īfamia fuit et multa obprobria dicta sunt ī eum. vnus eū uocabit eū pellicem reginā aliū stabulū Nicomedis. Alius bithinicā reginam. Cum aūt quidam fatuus mēte ī maxima turba hoīm appellasset pompeiū regem salutauit cesarem reginam. Sed et amores mulierum fuit nimis pauius quare multas illustres cognouit et aliquot reginas pcipue cleopatram cū qua iter tot pernocta dormiebat. Et cui donauit regnū egipti ī premium suarū libidinū cognouit et uxorē pompei et matrē crassi et filiā eius, sz bn̄ recepit uicem ī uxore sua popea quā clodius rex sanatoriū cognouit ī teplo ī habitu mulieris. Cum aūt cesar oīa bella finita ageret suos triumphos, qui fuerūt quinq; ī primo gallico qui fuit gloriosior ceteris milites sequentes currus triumphalem de consuetudine cātantes carmina localiter clamabat galliā Cesar subegit Nicomedes cesarem sz. Et alij clamabant urbani seruate uxores mecū caluū adducimus &c. Ad litterā ergo dicit Guido La gente che nō uen cō nuy .s. que clamabat sodomam, offese deum et nām, di cio .s. eo peccato, p che cesaro triūphando .s. de gallia, gia sentendosse chiamar reginā quia more mulieris passus est, sintpiū contra se .s. a militibus suis. Et assignat cām quare isti recedentes sic clamabant. d. po se parteno gridando sodoma e riprouerando a se .i. improperātes sibi ipsis, comay udito et autum larsura uergognando q.d. q ardor uerecundie auget eis ardorem ignis. Unde erubescentia est eis magna pars pene.

Nostro peccato fu hermafrodito
Ma p che nō seruamo humāe lege
Seguēdo como bestie lappetitto.
In obprobrio di noi p noi si lege
Quādo partiā il nome di colei
Chessibestio nellebestiate schege.

Hic Guido manifestat sectā primā ī quā ipse erat, et uidetur dicē q peccauerūt contra nām agendo et patiendo hoc aūt dicit sub honesto et uelatō uerborū sicut iam fecit de pdictis. Et smaliter uidetur dicere q peccauerūt grauius q illi de alia secta, qr illi offenderūt nām uno modo uel agendo tm̄ uel paciendo tm̄, isti nō utroq; modo dicit ergo, nostro peccato fo hermofrodito, Ad quod nō q hermofrodita uocatur a poetis ille qui habet utrūq; sexū .s. masculinū et femeninū. Sed si magis ī calescat ī masculino censetur masculus, si ī femeino femīa. Unde si utatur utroq; iubetur cremari p leges. mō hic hermofrodita appellatur transumptiue ille qui agit et patitur īdebite, et talem uocat bestiales. Unde dicit ma p che nō seruamo humana lege que uult q masculi agant et gignant et mulieres paciātur concipiāt et pariant sequendo como bestie lappetito sine rōne humana, per nuy si lege ī obprobrio di nuy qn̄ partea .s. ab alijs alterius secte, el nome di colei .s. pasiphe ut patuit supra, che se ībestio faciens se uaccam ligneā. Et plinius dicit q semiramis adamauit equū usq; ad coytū, et forte sub nōie pasiphe poeta dat ītelligi

omnes bestialiter coeuntes uel actiue uel pas
siue sicut qui abutitur uxore q̄ meretrice
ut dicit Augustinus uel cognoscat cōsan
guineā quod nā abhorret unde narrat
idē plinius q equs cū ignare cognouisse
matrē p̄cipitauit se ab alto et audiui de
alio equo qui sibi casu dentibus se castra
uit.

Or sai nostri atti e di che fummo rei
Se forse a nome uuoi saper ch semo
tēpo non e di dire e nō saprei.
Farotti ben di me uolere scemo
Sō Guido guinicelli e gia mi pūgo
P bē dolermi prima chalostremo.

Hic Guido p̄dictus excludit excusans se
si nō nominat alios et nominat se unde dicit
or sai nostri acti .s. q̄ fuccarimus et cū
osculo clamamus e di che fummo rei .s. cui
sceleris e se forte uoi saper a nome p̄ nomina
propria chi simo tempo nō e de dir qr
erat hora tarda diei et alia erat dicēda
e nō saprei et si tēpus adesset qr magna
ē hic multitudo taliū quorū paucos no
uit ut patebit ī ultima parte sequenti fa
roti bene de mi noler scemo .i. diminu
tū quia nelles forte audire de plibus
et ego de me dicā et ecce son Guido
guinicelli nobilis ōne scīa et eloquentia
e gia me purgo ī isto igne a rubigine
nigra p ben doler mi prima chalostre
mo .q. d. quia iuste penitui ante mor
tē ideo non sum relegatus ī pede mon
tis iter tardos.

Quali ne la tristicia de ligurgo
Si fer due figli a riueder la madre
tal mi faccio ma nō attāto mi surgo.
Quādio odo nomar si stesso il padre
Mio e di qualt mei miglior ch mai
Rime damor usar dolci e legiadre.
E sēza udir e dir pēsoso andai
Lōga fiata rimirādo lui
He p lo foco ī la piu mapressai.

Hic poeta ondit qualiter cognito Gui
done exhillaratus est nimis et uoluit
ruere ī eū p una cōparationem nobilissi
mā. Ad cuius itelligentiā clarā nō pige
at memorare curiosā hystoriā quā sen
ose scribit stacius quinto maioris quā
cursū attingā. Isiphile iā clara pietate
parentis et natorū gratia prole s felix
īgratitudine Jasonis et indigno exilio
cū liberasset patrē suū thoantē regem
limniorū ab impio excidio quod cru
deles mulieres fecerāt uniuersaliter ī uiros
duos filios gemellos cōceptos ex Jasone
transmisit alienos ad patrē thoantem
ad insulā chiū quē se occidisse simula
uerat constructo rogo. Postea cū mani
festo pio furto suo Isiphile fugeret ī na
uicula a furore feminarū capta a piratis
data est ligurgo regi nemeo cuius infan
tulū archemorius commissus ē cure ipsius
mulieris eo tēpore Adrastus rex argiuorū
cū .vij. regibus duxit exercitū cōtra The
bas et cū nimia siccitate deficientibus
aquis ubiqz omnes laborarent mortifera
siti Isiphile p̄cibus Adrasti relicto ī
pratis paruulo iter flores ad mōstrādā
langiā fontē qui solus iter fontes nō
aruerat cuius aqua gratissima omnes
oportune recreati sunt et facta animositate
ueluti si cū aqua bibissent ignē belli.
Sed dū Isiphiles narraret p̄teritos la
bores suos placido sermone nārratione inter
rūpit casus īfelix. Nā serpens iter herbas
ludentē archemoriū mactauerat uerbere
caude quo audito īfelix Isiphile non
uerba nō lacrimas sed oscula tm tandem
uox fatigata dolore siluā replevit clamo
re mirabili uocans puerū dulcē imagi
nē filiorū solamen patrie et regni sui
et sue seruitutis honorem ligurgus uo
ro et furore accensus mittebat ad illā
iterficiendā. Sed thideus capaneus
et alij protexerūt eam interim milites
currerant ad terrā cū ferro et igne. Sz
sapiens senex Adrastus subito itrans
frementē turba ondens Isiphile saluā
quā secū portauerat reuocauit eos ab
excidio. Sed uolente fato ex tāto dolore
et timore et letitia nata est et īopinata
spes. Nā duo filij Isiphiles qui q̄rendo
matrē uenerant Nemeā nouiter et
audito rumore de morte filij statū iue
runt cū ligurgo ī eius furorem recogno
uerūt Isiphilē audientes nominari bēson
patriā et thoantē auū et p media
arma ruentes ambo matrē uicissim
amplexibus et osculis fatigabāt. Illa uero
p̄ro stabat ī saxū quia nichil credere
poterat. Sed tandem recognoscens per
certa signa ipsos filios Jasonis cū filios suos
p gaudio cepit flere. Nunc ad litteram

dicit poeta. tal me fecio gratulabũdũ. qual
se far dare figli .s. ochneus et thoas. a ri-
veder la madre .s. ysiphilem. nella tristicia
de ligurgo propter mortem filij sui Archemorĩ.
Et nota bñ quãtũ hec nobilis cõparatio bñ
faciat ad propositũ. sicut eñ filij ysiphilis re-
pleti gaudio magno videntes matrem vivẽ
et evasisse a tãto periculo quãto prius cogn
oscebant ruerũt ĩ oscula et amplexus eius.
Ita nũc poeta vocans Guidonem quem vocat
patrẽ suũ evasisse a periculo ĩferni repletus
gaudio volebat ruere ĩ amplexus et oscula
nisi ignis vetasset. unde restringens cõponẽ
dicit. ma nõ a tanto ĩsurgo quãntũ illi q
nõ fuit osculatus vel amplexus eũ timore
ignis. et vult dicẽ. nõ tñ credas q nõ fuit
maior letitia et festivitas filijs videntẽ ma
trem. Et assignat cãm tante gratulationis
dicens talem me fecia. quãdo me odi nomar
si stesso il padre mio .s. Guidonem quẽ voc
at patrem suũ. rõne etatis virtutis et sciẽ.
e de glialtri mei migliori loquitur humiliter
che .i. qui maiorũ. nõ usarme damor dolci
e legiadri. q.d. poeta nõ mirũ si letatus
sũ de salute Guidonis. qui fuit quasi quidã
pater mei. et aliorũ dictatorũ meliorũ me.
Et sic multũ honorat ipsũ Guidonẽ hic
cũ alibi supradixerit. q expulit de nido ut-
runque guidonẽ. Et cõcludit. d. Et andai
pensoso longa fiata .i. diu. sencia udir e
dir .i. sine verbo. rimirando lui q fuerit
fedatus tã turpi vicio et postea salvatus.
et tñ nolui tangere ipm. unde dicit. ne piu
la man pressai ꝑ lo foco. timens vitu ĩfamiã
sicut fecit brunetto latino. quia sapiens de
bet abhorrere tale viciũ. etiam ĩ patre et
preceptore.

Poi ch di riguardar pasciuto fui
Tutto mofersi proto al suo servigio
Co laffermar che fa creder altrui.
Et egli a me. tu lasci tal vestigio
ꝑ quel chio odo ĩ me e tãto chiaro
Che lethe nol puo torre ne far bigio.
Ma se le tue parole hor ver giuraro
Dimi che cagion ꝑ che dimostri
Nel dir e nel guardar avermi caro.
Et io a lui. li dolci ditti vostri

Che quãto durera luso moderno
Faranno cari ancor li loro ĩcostri.

Ista est Tertia et ultima pars gñalis ĩ qua po
eta cõmendat pfatũ Guidonem a nobilitate
dicendi. et grã huius ĩcidentis nõiat aliqt
egregios ĩventores tã gallicos q italicos. dic
q continuas partem parti. poi che di riguar
dar pasciuto fui .i. satur quia satis primo lo
cutus fueram secũ. deinde satis pspexeram
cũ admiratione. tutto mofersi prompto al
suo servire ĩ dando sibi famam. co laffermar
ĩ dando sibi famã. che fa creder altrui qr
ĩ sacro homo ĩvocat deũ ĩ suũ testem. Et sub
dit rñsionem Guidonis q dicit ĩ effectu. q nõ
oportet ipm amplius laborare ĩ hoc. quia
iam dedit sibi ppetuã famã. dicit ergo. Et
elli a mi .s. guido rñdit. tu lassi ĩ me tal
vestigio .i. signũ amoris. e tanto chiaro .i.
gloriosum. ubi dedisti michi glãm lingue
licet prulerus aliquos posteriores. che lete
.i. oblivio. nol po torre .i. auferre oĩno. ne
far bigio .i. obscurũ qr memoria semper
erit de me donec liber tuus erit ĩ fama
et dicit. ꝑ chel che odo. Audiverat eñ Gui
do ab aliquo spũ qualiter dantes fecerat
cõmendationem de eo. ideo petit guido po
de cãua affectionis quã videtur habere
ad eum. d. ma se le tue parole or ver giu
rato. q.d. si verũ est q sis ita promptus
ad serviciũ meũ. e nel guardar velut
si velles cognoscere me. quem tñ nũq vidi
sti. Et subdit poeta responsionem suã ad eũ
d. Et io a luy. simple respondi guidoni. li
dolci dicti vrĩ. scripta ĩ cantis. che faranno
cari ancora i loro ĩcostri .i. lrãs. q.s. erant
ĩ precio et laudabuntur. quãto durara lu
so moderno .i. q̃diu delectabit dicere ri
thimo quo delectantur moderni.

O frate disse questi chio ti cerno
Col dito a dito uno spirito inanci
Fu miglior fabro del parlar materno.
Versi damore e prose di romanzi
Soverchio tutti.

Hic poeta ĩtroducit dictũ Guidonẽ lauda
tũ ab eo ad cõmedãdũ quendã spũ moder
nũ. quem prefert sibi et alijs ĩ arte ĩveni
endi. Ad cuius cognitionem volo te scire
q iste magnus ĩventor fuit quidã provĩ
cialis tempore Raymũdi berengerij boni
comitis provĩcie. nõie Arnaldus cognomie
quidem Daniel vir quidem curialis prudens
et sagax qui ĩvenit multa et pulcra dicta

uulgaria a quo petrarcha fatebatur spōte
se accepisse modū et stilū cantilene, de qua
tuor rithimis et nō a dante. hic dū seruu
isset ī paupertate fecit cantilenā pulcerimā
quā misit p nuciū suū ad reges francie
Anglie et alios pricipes occidētis rogās ut
quemadmodū ipse cū psona iuuerat eos
delectatione, Ita ipi cū fortuna sua iuua
rent eū cū utilitate. Cū aūt nūcius rep
ortasset multā pecuniā dixit Arnaldus
nūc uideo q deus nō uult me derelinquē.
Et cōtinuo sūmpto habitu monastico parcis
sime uite semp fuit. Ad litterā ergo dicit
poeta, disse ille Guido .i. quinicellus qui est
ī societate mea ob sile uiciū, chio ti mos
terno .i. ondo tibi, col dir fu miglior fabro
.i. artifex et magister, del parlar materno
.i. uulgari. Et hic nō q quius lingua prouin
cialis nō sit pulcra, tn̄ est difficilis, et sne
ntie bone erant. Ita q dantes nūc potuit
dicere de dictis Arnaldi illud qd' olim uirg
ilius dixisse de scriptis Ennij. Et facit par
enthesim et dicit, e a ditto .i. digitto onē
in spirito ī anci que precedebat. Et con
firmat Guido quod dixit .d. ille Arnaldus
souerchio .i. supauit et excessit, tutti uersi
damor. Hic uersus uulgares pricipaliter
īuenti sunt pp materiā amoris, et prose
di rimāci .i. uulgariū. Unde gallici oīa
uulgaria appellarunt romāciā quod ē
signū adhuc ydiomatis romāi quod
imitari conati sunt.

E lascia dir li stolti
Che quel de lemosi credon cauāzi.
A uoce piu chal uer drizā li uolti
E cosi ferman sua opinione
Prima ch arte o ragion p lor sascolti.
Cossi fer molti antichi di guittone
Di grido ī grido pur lui dādo pgio
Fin ch lauito il uer cō piu persone.

Hic Guido quinicellus uolens ondere
arnaldū ēē cōmendabiliorē, ex idignatōe
irridet opinionē ignorātiū preferentiū
quendā aliū gallicū ipi Arnaldo. unde
dicit, e lassa dir li stolti qui temere opi
nātur che credon chauāti quel de limosi
.i. q quidā alius īuentor qui uocatus est
Girardus brunellus qui fuit de patria le
moicēū de qua diebus nostris fuerunt
plurenī pontifices Cardinales et prelati
magni ecclīam christi nimis lubrice trac

tantes, et bn̄ eis si purgatur ī istorigne. Et
ondit quid mouerit uulgus ad talē opinio
nem, et dicit q nulla rō sed multorum
bn̄ .d. illi stulti ignorātes, drizan li uolti
.i. oculos .q.d. respexerūt, a uoce piu chal
uero .i. magis q̄ ueritati, ideo dānantes ta
les dicit que plus placent sua opinione
et pertinaciter tenent et defendūt, prima
che arte o ragion p lor sa scolti. Et hic
nota bn̄ uerissimā sniam nostri poete qui
tā uiste mordet uulgus īsanū. Nam ī omi
posessione uidemus accidere, q multa mē
ta falsa et uana dicūt, et īterogati a pitis
si nouerūt talē artem uel si hnt aliqua
rōnem p quā tā certe affirment dictū suū
nesciūt aliud respondere nisi omīs sic di
cunt et sic iudiciū multitudinis īperite
facit sententiā suā. Et excluso uno īuentore
gallico qui p famā que est falsissima pre
ferebatur Arnaldo nūc excludit unū italicū
qui tā diu hnit famā ex opinione uulgi
et uult dicere ī effectu q sic opinio proui
cialiū fuit falsa ī illo de lemosi Ita opinio
tuscorū ī frē Guidone donec ueritas per
peritiores fuit demonstrata. Unde .d. cosi fer
molti antichi stoler de quidone. Iste uocatus
fuit frater Guitonus de arecio bonas snias
adīuenit sed debilē stilū, sicut patet ītelli
genti ex libro quē fecit ut uidi. unū dicit
pur dando luy pregio .i. famā maḡ q̄ uiro
di grido ī grido p multū tpus, fin chel
uero quod est res fortissima, lauito illū
arnaldum cō piu persone, qr multi sap
ientes tandē uicerunt errorē cū arte et
rōne.

O se tu hai si ampio priuilegio
Che licato ti sia dandar al chiostro
Nel quale xp̄o abate del colegio.
Falli p me udir dun pater nostro
Quāto bisogna a noi di q̄sto modo
Doue poter peccar non e piu nr̄o.
Poi forse p dar luogo altrui secondo
Che p̄sso auia disparue p lo foco
Come p laqua el pesce ādādo al fondo.

Hunc poeta ondit seruiciū quod ultimo
petiuit Guido, et breuiter dicit q Guido iā
erat cōtentus de fama quā dederat sibi
poeta rogauit ut daret sibi breuem orōnem
quia breuis orō penetrat celū. Unde dicit
repetens grām eius guido O se tu ai āpio

priuilegio .i. tam excellentem et singularē gratiam che licito te sia landar cū carne uiuente al chiostro .i. ad templū celestis yerusalem nel quale christo ne abatte del colegio .s. triumphantis ecclesie. fali per mi ī uso claustro taz deuoto, un dir di paternostro .i. orationē dominicam qua nulla est melior et perfectior ut bene expositū ē purgatorij cap°. xi°. et breuiat hanc orationem de se breuiter. d. quāto bisogna a nuy di q̄sto mūdo .s. purgatorio .q.d. usque ad illā particulam, et ne nos inducas ī tētationem quia nō possimus amplius temptari nec peccari ideo dicat, doue poter peccar nō ē piu nostro et tamen supra ī pallengato capitulo spiritus qui purgātur a superbia dicūt hanc totā orationem ītegraliter. Et concludit poeta recessum Guidonis .d. poi ille guido disparue p lo foco, quia retraxit se intus ignem ubi erat Arnaldus cui dixit ualde tunc, come p laqua sup disparet il pesso andādo al fondo .s. taz fidaliter et tam cito. Et ecce quia forse p dar loco altrui .s. Arnaldo quē totū laudauerat secondo che p̄sso hauea, quia Arnaldus erat secūdus ī mediate.

Io mi fei al mostrato ī anzi un poco
E dissi chal suo nome il mio disire
Aparechiaua gracioso loco.
El comīcio liberamēte a dire
Tan mabelis uotre cortes deman
Chieu nō pouis ne uoil auos coubrire
Jeu sui arnath que plur e uai zātan
Cōsitos uey la spassada folor
E uei giausen lo ior ch sper de nan
Ara us preu p aychella uallor
Cheus guida al som de la scalina
Souegna uos a tēps de ma dollor.
Poi sascose nel foco che li affina.

Hunc ultimo poeta ostendit ultimū ī ūentorē p̄dictum cui promittat famā. et ille petit p̄ces dicat ergo Io mi fei a un poco ī ana al mostrato .s. Arnaldo uolens deferre sibi honorem quia tantum fuerat in laudatus p Guidonem. E dissi chal suo nome famoso sine fama digno il mio disire .i. auiditas apparechiaua gracioso loco .s. scribendi aliquid de eo cū redissem ad mūdū uiuentium. Et subdit gratā responsionē eius .d. el comīcio .s. ille Arnaldus liberamente a dire ī suo Idiomate prouincialium. Tan mabellis .i. tantum placet mihi uotre cortes de man .i. uestra curialis petitio .q.d. latine, tanto mabellis la uostra cortese domāda che yeu nō possen ne uolauos cobrire .i. quia nō possum nec uolo uobis celare uel tegere me, et ideo dico eu sui arnath che pluor e uai zantan .i. ego sum Arnaldus qui ploro et uado cantādo sicut et alij qui purgantur, cōsiros uei .i. cogitādo uado la spassado folor .i. p̄teritā stultitiam siue foliam, e uei giausen .i. uideo gaudens le ior que sperdauan .i. diem quē spero ī antea, sicut si iam esset coram me. Et facit petitionē .d. ara uos pree .i. uos p̄cor et uiro p aquel ualor .i. per illū ualorem .i. uirtutem, che uos guida .i. qui ualor ducat uos al som de la scalina .i. ad sūmū scale purgatorij ī cuius fine summus posita et cito p̄ueniens ad celum souēga uos a temps .i. ueniat uobis ī mēte et recordamini mei suo tēpore de ma dolor .i. doloris mei rogādo deum pro me modicū, sicut petiuit Guido cum me .q.d. benedicatis etiam unū aliud pater noster pro me ut breuietur pena istius ignis. Et concludit poeta et finit capitulū .d. poi sascose ille Arnaldus nel foco chelli affina sicut aurum affinatur ī fornace, et unde quia poeta noster īseruit hic ista uerba prouincialia ad decorem latinitatis, et ut ostenderet se de omnibus aliquid sciuisse.

Si come quando i primi
raggi uibra
La doue suo fattor lo
sangue sparse
Cadēdo ybero sotto lalta libra.
Elonde i gange da nouo riarse
Si staua il sole ondel giorno sequia
Come langel de dio lieto capparse.

Postquam ī superiori capitulo, poeta noster a nono cap° huius libri hucusque descripsit uerū purgatorium distinctū ī vij. circulos

ĩ quibus purgantur diuersimode vij pecca
capitalia. Hunc 4 pñti capitulo usqȝ ad fi
nem describit post purgᵒ ĩ quo ponit pa
radisũ deliciarũ et figurat ecclãz dei
militãtez. Et pñs capitulũ xxvij. diuidit
ĩ quatuor ptes gñales. In pria quarũ poeᵃ
describit apparitionẽ unius angeli qui
purgat ipm ab ultĩo uicio luxurie, et inui
tat ad trãseundũ ad ortũ p ignẽ cũ auxº
uirgilij. In 2ᵃ scribit transitũ suũ ultra
ignẽ et suã bonã dispositionẽ ad regnũa
ibi poi dentro al foco. In 3ᵃ describit unũ
nobile somniũ ibi poco pareã. In qᵃ et ul
tiã scribit uirgilij exortationes et eius
recessũ ibi, E gia p li splendori. Ad pmũ
dico qd poeta describit angelum. Sed prĩo
ut procedat clarius ad nouũ tractatũ
describit horã tpris p dispositionẽ solis
et sĩnaliter nõ uult aliud dicẽ nisi qd ĩ
superiori hemispio fiebat dies ĩ oriente
ĩ signo arietis et ĩ inferiori fiebat nox ĩ
signo libre quod demonstrat p hoc qd
solᵒ ĩ ariete, qñ primo ascẽdit hemispiũ
nostrũ ĩ oriente libra descendit ĩ occi
dẽte, qr est signũ sibi oppositũ. Hunc
ordina sic lr̃am et expone, qᵃ multis
male cõstruitur. Il sol si staua .i. stabat
sibi, si come sup stat qñ libra .i. quãdo
i primi raqi ĩ ipo ortu suo. la doue el
suo factor .i. christus uerus sol q fecit
ipm solem sensibilem, sparse il sangue
quia passus est ĩ yerlm, p hoc dat ĩtel
ligi hemispiũ nr̃ũ, cadendo hybero, q
ẽ fluuiᵘ socialis realis hyspanie p quẽ
dat ĩtelligi partem occidentalem, sotto lal
tra libra ĩ qua fit equinoctiũ, e londe
si aquis riarse .i. cũ ebullis cõbustas, di no
uo de mane. In gange qui est fluuius
Indie maxĩus, p quẽ dat ĩtelligi ptẽ
orientalem. Ideo dicit, ondel giorno .i.
dies tercia, sen giua .i. declinabatur ad
occasum, como langelo de dio liete de
ultima purgatione mea ci parse.

Fuor de la fiama staua ĩ su la riua
E cantaua beati mundo corde
In uoce assai piu ch la nr̃a uiua.
Poscia piu nõ si ua se pria nõ morde
Aĩe sancte il foco ĩtrate ĩ esso
E al cãtar di la nõ siate sorde.
Ci disse come noi li fumo pss̃o
Per chio diuenni tal quandio

lontesi

Quale colui che nella fossa e messo.
Hic poeta ondit quõ angelus pronũciauerit
eum absolutũ a uĩculo libidinis que diu
tenuerat eũ constrictũ. d. For di la fiãma
staua ille angelus, ĩ su la riua illius cor
nicis discopte ab igne ubi consederat ante
eos, E cãtaua beati mũdo corde. Et hic
nõ qd hec uox cõuenientissime fiat cõtra
ĩmũdiciã luxurie. Hãz cũ pudicitia sit uir
tus mentis remanet etiaz ĩ corpore uiolato
Ideo bñ arguit Augᵘ lucretiã, quez ĩse pu
niuit peccatũ alienũ, bñ dicit duo fuerũt
sed adulteriũ unus admisit ergo, nc bñ
poterat dici poeta q erat mũdo corde, et
dicit qd angelus cantabat, ĩ uoce assai piu
uiua che la nr̃a qr nõ uidebatur huma
na sed diuina. Et subdit ĩuitationem
angeli ad transitũ. d. poscia ce disse ille
angelus, como nuj li fomo a presso, quia
cõtinuo ibamus, ipse stabat, piu nõ si ua
.i. iri nõ potest, o aĩe sancte quia iam
dantes et stacius erant purgati oĩbꝫ uicijs
et tendebat ad celũ. Virgᵘ uõ q erat pro
scorta paulo post recedet ut patebit, se
pria el foco nõ morde .i. assat pariũ uos
ideo ĩtrate ĩ esso et dicit nõ siate al cã
tar di la. q. d. confortamini uiri fortes
et habete paciẽtiaz ĩ igne, qr ultra ignez
audietis aliã uocez benignaz recipientez
uos, que dicit uenite benedicti &c. Et poᵗ
effectũ poeta ex parte sui. d. p che io di
uen tal quãdo io lintesi. s. quãdo audiui
qd oportebat me uiuũ trãsire p ignez, qu
ale coluy chie nella fossa messo. q. d. fac
tus sũ ita territus qd uidebar mortuus.

In su le man cõmesse mi protesi
Guardãdo il foco, e maginãdo forte
Humanĩ corpi gia ueduti accesi.
hic poeta ondit quõ se hñerit circa istũ
ignẽ. d. Io me psi ĩ su le man cõmesse. uult
dicere qd implicauit manũ cũ manu, et
cõnexuit digitos ad ĩuicẽ, sicut solet fiẽ
homo ĩ magña tristicia, guardãdo il foco
p quẽ ita arrebant aĩe pre dolore, et
dicebaz ĩtra me multo peius erit tibi q
cũ corpore uiuus. Vnde dicit, e imaginãº
forte humanĩ corpi gia ueduti accesi. q. d.
qd tunc uenit sibi ĩ mentez, qd aliqñ ui
derat hoĩes cõburi ĩ mũdo sicut forte
sodomitas. Et hic nõ br lector, qd quidã
uolentes philosophari ĩ rebus grossis dicũt
hic qd autor nõ loquitur hic de igne p
dicto purgatorij, imo de igne elementari
ĩ spera sua quod m uidetur ridiculũ qr

poeta ponit aerem supra istum ignē quod nō ē possibile p naturam ymo ut uidebit' ī processu poa nunq̄ noīabit talē ignē quia nichil facit ad suū propositum. Talis eī ignis nō lucet ī spera sua et nō urit. debes ergo considerare q poeta nr̄ de necessitate habebat transire p ignem istum etiā si fuisset sanctissimus, sicut et omēs aīe exeuntes purgatoriū. Nā ut patuit p totum omēs aīe purgantur ī cornice q circūdat montē p quam poeta nr̄o uenerat usq; ad ultimū circulū luxuriosorū circum cinctū igne. Ideo si uolebat nūc exire et ascendere ad cacumen mōtis nō poterat euadere qui transiret p istum ignē. Fingit autem bn̄ se tm̄ extimuisse, quia nāliter īcendium ignis ē terribile ualde, et ipse ī spiali quia fuerat aliqn̄ īcensus igne mulierū, sentiebat remorsum consciē. Ideo nūc bn̄ post purgacionem qualem oīum uiciorū fingit, q finaliter affinatur ī igne, que est qdam pparatio et rectificatio ad ascendēdum ad celum bn̄ postea lauabitur ī fluīe ut h̄etur finali capo purgr̄ij sicut et loco quā fecit sibi uirg' primo capo fuit quedā absterssio turpitudinis īfernalis. Et cīctura uīa fuit quedā preparatio ad purgatorium.

Volsersi uerso me le bone scorte

E uirgilio mi disse. figliol mio

Qui potesser tormēto ma nō morte.

Ricordati ricordati, e se io

Sovresso gerion ti guidai saluo

Che faro hora presso piu a dio:

Credi p certo, che se dētro al aluo

Di questa fiamma stessi bē mille āni

Nō ti porrebe far dun capel caluo.

Hic poeta ōndit pulcerrimā psuasionē uirgilij contra timorem suum. d. le bone scorte. s. uirgili' et statius boni poete et oratores qui pcedebant me e uirgilio qui erat pricipalis pater et pcurator meus, mi disse figliol mio qui pote esser tormento ma nō morte. q. d. iste ignis purgatorij urit et nō consumit, et melius ē uri q̄ mori. Et probat a minori q debeat bn̄ spare, ricordate ricordate, dicit bis ad maiorem expressionem, se io solus sine statio ti guidai saluo ne profundareris ī illo profundo gurgite, sovresso gerion. i. sup dorso gerionis, quō nullum est terribilius mōstrū nullum potentius ī inferno p oīa gn̄a fraudū, quāto magis nūc te purgatum p oīa gn̄a uiciorū eruam de igne purgatorij. Et confirmat dictū suum p experientiam. d. Credi per certo che se stesso ben mille āni dentro al aluo. i. uentrem di questa fiāma quam tm̄ pho[r]rescis, nō ti potrebbe fare dun capillo caluo. i. priuatum et diminuto et est propria locutio nā caluitiū cātur a calore nāli, et hic loquitur de isto igne spali. Et hoc est quia uirtus eius nō opatur ī natūo sed ī sba sbali.

E se tu forse credi chio tingāni

Fatti uer lei, e fatti far credenza

Co le tuo mani al lembo de tuo pāni.

Pon qui omai pon qui ogni temenza

Volgiti i qua, e uieni oltre sicuro

Et io pur fermo e cōtra consciēza.

Quādo mi uide star pur fermo e duro

Turbato un poco disse or uedi figlio

Tra biatrice e te e questo muro.

Hic virgilius īuitat poetā ad experientiā eius quod uetat. d. E se tu forsi credi chio tiganni, fingēdo hoc ad exortationem tuā sicut aliqn̄ fecit, fatti uer lei. s. flāmam, e fatti far credēnza sicut timentes uenenū facere solent sine preiudicio tuo, cō le toe mani al lēbo de tuo pāni quia sunt mani, nam si ponis extremitatem guarnachie tue ītra istū ignem nō perdet pilū, ita nec corpus tuū. Et petit uirg' pon qui omay pon qui ogni temēzia et cape bonam spem, uolgite ī qua, iā uirg' parabat ītrare ignem, e uieni oltra sicuro. s. frustra suadebat ideo dicit, et io pur duro. i. durus ī proposito propter timorem, e cōtra consciencia, qr bn̄ credebat uirgilium dicere uerum, sed pena retrahebat eū. Et ultimo ōndit quō uirgilius tamq̄ bonus orator fecerit ualidissimū argumentū quo expugnauit duriciē eius. bn̄ dicit, qn̄ io me uidi star piu fermo e duro. i. īflexibilis ad oīa iam dicta, turbato un poco more sapientis, disse cū aliquali īdignatione, or uedi figlio tra beatrice e te cie questo muro. q. d. īter te et btitudinem est iste paruus uirmeus murus igneus. q. d. uide bn̄ fili si pro breuissima pena uelis nūc perdere tot labores et sudores quos tulisti p totū īfernū et purgatoriū.

Come al nome di tisbe apse il ciglio

Piramo ī su la morte e riguardolla

Allor chel gelso diuento uermiglio.
Cossi la mia dureza fatta solla
Mi uolsi al sauio duca udẽdo il nome
Che nella mẽte sempre mi rãpolla.
Onde crollo la fronte e disse come
Volenci star di qua: i di sorrise
Com al fanciul si fa ch uito al pome.

Hic poeta ondit quõ uictus sit argumento uirgilij p unã iocundissimã cõparatione. Ad cuius cognitionẽ est breuiter dicendũ, ꝙ olĩ ĩ magna babilonia assiriorũ fuit puella pl'cerrima noĩe tisbe uicina piramo amoroso Juueñ cõtiguitate domus qui rõne uicinie fuerunt a teneris ãnis familiarez et blãdã cõuersatione ad ĩuicẽ. Inter quos crescente etate creuit flãma amoris ĩcendentis corꝑcordia, sed exigente etate adulta tisbe apẽtibus cepit teneri ĩtra domũ tã maiori sub custodia quãto formosior erat, quod moleste ferentes uterqz amore magro ĩuenerũt rimulaz ĩ cõi pariete ĩ loco abscõso p quaz mutua uota, suspiria et supplicia amoris hicinde pãdebant tandez prohibentib; illos copl'ari lege excogitauerũt locũ, ubi more amãtũz possent sine medio et aĩo et corpore cõiũcti fieri idem. Itaqz dato ordine ut de nocte clandestine egressi domum et urbez cõuenirẽt ĩ nemore apud fontez uicinũ sepulcro regis Nini, ubi alter preueniens alterũ expectaret. Sed tisbe ardentior priã uenit ad locũ, et ibi solliate expectans uisa leena que ueiebat ad aquã ad extinquẽdũz sitim trepide fugiens, delapso paltolo latuit post sepulcrũz, leena palliũz ĩuentũ ore et unguibus lacerans maculauit sanguine Ceruie quã paulo añ uorauerat. Et ecce piramus tardior deuenit ĩ siluã, et ĩuento pallio cruentato credens tisbez deuoratã a fera, facta dolorosa et magna querela, et amatissime uirgini prebuisset causaz mortis ĩdigne ĩfixit gladiũ pectori suo. Hec mora tisbe ne uideretur delusisse amãtem, aut cruciaret expectantez rediebat ad fontez ubi palpitantez adhuc piramũ sub lumĩe lunẽ recognouit, et ruens sup iacentez amplexibus et lacrimis fugientez iã aĩam reuocabat sed uidens mortez pñtem amplius uiuẽ nõ sustinuit, unde amore et dolore uicente extracto de uulnere ense sui uocãs piramũ eodez gladio se transfixit super eũz. quid plus: Piramus ad nomẽ tisbes iam fere clausos apruit oculos. Et sic paritez Piramus et tisbe relictis corporibus stricti cõflatis simul descenderũt ad ĩferos, ubi nullos spũs uelocius uolare et affectuosius cõgelari crediderũ. Hunc uide quãtũ exemplũ duorũ amatũz habet magnã cõuenientiã cũ amore dantis et beatricis. Nã piramus et tisbe de famosa babiloña Juuenes capti sũt amore mirabili ab ipa pueritia usqz ad mortez sine effectu, Ita dantes et beatrix de florenti florentia, et si tisbe amatũ piramũ mortuũ uoluit sequi p mortẽ, et dantes ꝯ mortuã amatãz uoluit sequi post mortẽ et felicius cũ illa fieri btus. Ad litterã ergo dicit poeta Ego dantes, mi uolsi al sauio duca ad uirgiliũ qui nũc ostendebat se durũ, uedẽdo el nome dolce beatricis che nella mente sempre me rampolla .i. repullulat et reuiuescat la mia dureza facta sola .i. molli, cossi come piramo, nomen est cõueniens piramus .i. ardens amore, apperse il ciglio clausũz ĩ su la morte al nome de tisbe et dicit, e riguãdola allora chel gelso .i. arbor que dicitur morus, diuento uermiglio. Et hic nõ ꝙ hec fuit historia uera et nõ fabula, cũ tñ Ouidius addit poetice ꝙ sanguis istorum decurrens ad radices mori uitine, fecit poma illius rubea que prius erant alba, per hoc dans figuraliter ĩtelligi nãm amoris qui primo apparet albus .i. purus, demũz efficitur rubeus p colorez et roborẽ, et expandit flamma que celari nõ potest ultimo efficitur niger .i. amarus et obscurus. Ita ꝙ sub dulcedine istius pomi latet amaritudo uenenosa que apparet ĩ fine. Et cõcludit poeta ꝙ Virgilius prudenter subrisit .d. Vnde .s. uirg; crollo la fronte ad modũz ĩdignãtis, e disse come .i. quõ est ĩ istud, uolemũ star di qua citra ignẽ .q.d. rephensione debemus ne stare contenti ĩ puris n'ãlibus moraliter ĩuestigando uicia et uirtutes et nõ transire ad supnãlia que sunt ultra ignẽ latentia ideo dicit Indi sorrise factus letus, como se fa a fanciullo che uinto al pomo .i. qui flectitur ubi ostendebat se durũz et sequitur offerentez, quẽ primo fugiebat:.)

Poi dentro al foco ĩ anci mi si mise
Pregado stacio che uenisse retro
Che pria pluga strada a diuise.
Comio fu dẽtro ĩ un bogliẽte uetro

Gitato mi sarei p rinfriscarmi
Tanto era iui lonceᵭio seza metro.
Lo dolce padre mio per cōfortarmi
Pur di beatrice ragionādo andaua
Dicendo li ochi suoi gia ueder parmi.

Ista est secunda pars gnalis huius capli i qua poeta noster describit suum ifelicem transitum p ignē tm̄ formidatum et prīo tangit ordinē .d. poi ille uirg̃ uidens me reductum . si misi dentro al foco ī āā ami ut redderet me securum . pregando stacio che uenisse dreto et dantes esset medi9 che pria .i. qui stacius uadens primo an̄ uirgilio . ci diuise .s. nos .s. uirgilium a me qui sequebar primo utrūqʒ . Et subdit q statim sensit q timuerat dicēs como fui dentro me sarei gitato ī uno boglientte uetro p rifriscarmi .q.d. tātē q uitrum bulliens ī fornace ardenti quod est summe calidū uideretur frigidū recēs et refrigerans aquā respectiue . tanto era iui lo icendio senza metro .i. men sura et bene fingit hoc q tam forte ignis exigitur ad purgationem tante tur pitudinis . Sed contra tm̄ icendiū cōtinuo subdit remediū uirgilij .d. lo dolce padre mio cōpatiens calori meo humano . pur de biatrice rasonādo andaua p cōfortar mi .i. ut essem fortis et patiens maxīe cum magnus dolor nō possit esse nimis longus . dicendo gia uider parmi gliochi suoi . i quibus principaliter cōsistit pulcritudo istius domine .

Guidauaci una uoce che cantaua
Dila . e noi attēti pur alei
Venimo for la oue si montaua.
Venite benedicti patris mei
Sono dentro ad un lume ch̄ liera
Tal ch̄ mi uīse equardar nō potei.
Lo sol sen ua soguīse e uien la sera
Nō uarestate ma studiate il passo
Mētre che locadēte nō si annera.

Hic poeta ad aliud refrigeriū tanti icē dij describit uocem alterius angeli uocātis et rpientis eos lete .d. Guidauaci una uoce .s. angelica . che cantaua di la sicut promiserat angelus primus sup̃ . E nui attenti pur alei .s. uoci que uidebatur nō minus diuina q prima . Venimo for .s. extra flamam . la oue se montaua .s. ad unam uiam cauatam qua salitur mōs . Et hic notanter aduerte q poeta p totū pur gatoriū huc usqʒ iuit ī circuitu montis et nūc primo itrat corpus ipius montis ī cacumine eius . Et tangit ipam uocem dn̄s . Venite bn̄dicti patris mei quod uerbum dicet dn̄us electis suis ī die iudicij siue nouissima . sono dentro ad uno lume .s. Angelicum . angelus enim luminosus erat ibi deputatus ad rēptionē animarum purgatarum . che gliera ī ipo itroitu . tal che me uīse qr nimietate splendoris . e guardar nō potei . sicut enim p totum ifernum reperiuntur angeli boni ministri diuine clementie . Et tangit aliā uocem istius angeli clauis sinii .d. et ille angelus soggionse amonēs nos salubriter . Lo sol sen ua .s. tertie diei e uien la sera .i. et fit nox .q.d. moralit̃ uita breuis est et mors propiquat . et modicū restat de tēpore concesso . ideo nō ui ristai more uani uiatoris . ma studiati il passo .i. sed maturate gressū nō facite moram ī primo limine orti amenissimi . mentre che locaidente nō sanera .i. ante q notescat .

Dritta salia la uia p entro il sasso
Verso tal parte chio toglieua i ragi
Dināzi ame del sol sol chera gia basso.
E di pochi staglion leuāmo isaggi
Ch̄l sol col car p lōbra ch̄ si spēse
Sētimo dietro e io eli mei saggi.
E pria che tutte le sue parti īmense
Fosse orizonte fatto duno aspetto
E notte hauesse tutte suo dispēse.
Ciascun di noi dun grado fea letto
Che la natura del mōte ca transe
La possa del salir piu el dilletto.

Hinc Poeta describit ipam uiā p quam puenerūt ad summum montis . unde uolo te notare q poeta noster p montem figu rat sīm uirtutis mons iste est altus ad celum . et rotūdus a pricipio asper . i summo

amenus. Et omnes anime saluandorum stant vel incedunt ultra montes petentes ipsam virtutem diuersis gradibus, sed numquam inueniunt ipsam nisi ultimo transito isto igne. Ideo bene poeta noster describit viam per quam intrauit montem dimissa cornice per quam diu ambulauerat, ideo dicit dritta salia la via per entro el sasso talis est recte via virtutis, verso tal parte .s. occidentem chio toglieua i raggi del sol chera gia basso in occasum dinanzi a mi reuerberante in faciem meam. Et tangit ipsam delectationem solis. d. eleuamo i saggi di pochi scaglion .q.d. fecimus paucos gradus passus per gradus illius scale recte, chel sol .s. in 3a die sentimo corcar .i. collocari. Nam sol videtur querere quietem quando recedit a nobis ad antipodes, et io eli mei saggi .i. alij duo poete sagaces hoc autem sensimus per lombra corporis mei que erat tunc valde longa, che spense .i. extincta est et euanuit, dietro .s. post me. Et ondt quid fecerit cum non possent amplius ascendere adueniente nocte, quare elegerunt sibi locum ad quietem, unde dicit, eciascun de nuy dun grado fece lecto .i. quo quiescerent per noctem, pria che in tutte le soue parte inmense .i. maximus, o grigionte qui est circulus finitor visus qui diuidit hemisperium superius ab inferiori de quo nunc loquitur poeta, fosse fatto dun aspetto .i. coloris obscuri, e nocte hauesse tutte soe dispense .i. dispensationes .q.d. antequam esset nox plena ubique, quia post occasum solis adhuc remanet aliqua pars aeris aliqualiter luminosa .q.d. adhuc durante lumine prouidimus de loco accomodo ad pausandum in nocte. Et hic nota quod hec poeta dat intelligi quod disposuit se ad meditationem nocturnam cum duobus poetis, altero magis naturali, altero magis morali, cum pararet describere materiam altam et subtilem ut cito patebit. Et ecce quia locauerunt se, che .i. quia la natura del monte per quem non potest iri de nocte, ci an[…] franse di salir .i. potentiam et delectationem ascendendi ulterius pro tunc.

Quali si fanno ruminando manse
le capre state rapide e proterue
Soura le cime auanti che sian prânse.
Tacite alombra mentre chel sol ferue
Guardate dal pastor chin su la uerga
Poggiato se e lor di posa serue.
E quale il mandrian che fuori alberga
Longo el peculio suo queto pernotta
Guardando perche fiera nollo sperga.
Tali erauamo tutti e tre allotta
Io come capra et a come pastori
Fasciati quinci e quindi dalta grotta.

Hic poeta ponit dispositionem suam et suorum ducum per unam comparationem subtilissimam. Ad cuius intelligentiam est notandum quod poeta noster proprijssime assimilat se capre et duces suos pastoribus, sicut enim videmus de facto capra leuitate corporis et acumine visus tendit ad alta cacumina montium et rapit apices arborum ut virgultorum, et quando est cibata pastor reducit eam ad umbram, ubi ipsa quiescendo ruminat et discutit illas sub cura et custodia suorum pastorum .s. virgilij et statij qui ducebant et dirigebant eum, et stetit per totam noctem tacitus sine verbis in loco et tempore solitario apto ad speculationem sue noue materie que erit multo altior precedenti. Nunc ordina litteram et construe sic tutti tri allotta Virgilius statius et ego dantes tunc, erauamo tali redi supra quale le capre state rabide et proterue .i. rapaces et temerarie, sopra le cime dananantes tales dicit, e cosi fanno sibi auanti che sian pranse .i. ante quam sint cibate quia tunc sunt multum auide et voraces, se fanno se sinase .i. mansuete, ruminando .i. reuocando cibum a stomaco ad guttur capre dico tacite alombra mentre chel sol ferue .i. circa meridiem ardente sole, guardate dal pastor chen su la uirga poggiato sse .q.d. qui quiescat quiescentibus illis unde dicit e lor di possa serue que satis laborauerunt saliendo saxa, equal il mandrian .i. pastor che fori alberga in campestribus, pernotta .i. de nocte vigilat queto longo el peculio prope gregem suum sic dictum a pecudibus cum quibus pastor sepe habet aliquot capras, guardando perche fera sicut lupus no lo sparga .i. dispergat demum declarat aliquam partem comparationis reddens singula singulis ut facilius lector possit adaptare comparationem non bene claram unde dicit. Io como capra .i. acutus et promptus volens transcendere carmen moralis, et super excellere preceptorem meum virgilium, et illius imitatores statium. Et ei .s. virgilius et statius co pastori tamquam duo magni pastores, ut patet per virgilium in libro bucolicorum. Et vult dicere uno verbo, dixi quod nos tres eramus sicut capre et pastor, sed volo quod intelligas quod comparatio caprarum respicit me, comparatio uero pastoris respicit ambos poetas. Et dicit fasciati quinci e quindi dalta grotta, quare via illa erat

tuta ex utraq3 parte clausa. Ita q nō poterat claudere l' cadere sicut ī cornice que erat apta ab una pte. ita q tendens ad uirtutē pot adhuc cadere si tendit uersus extremitatem sed postq̄ puenit ad locū felicitatis nō potest amplius cadere :·

Poco parer potea li del di
fori
Ma p quel poco uedea io le stelle
Di lor solere e piu chiare e maiori.
Si ruminādo e si mirādo ī quelle
Mi pse il sōno. il sōno che souente
Anci chel fatto sia sa le nouelle.

Ista est Tertia pars gn̄alis huius capituli ī qua poeta noster describit somnium quod fecit ī tali loco et tpre. sed primo describit tempus quo obdormiuit ut sic ordinatus deueniat ad somnium. et uult dicere q facta erat nox quia celum erat iā stellatum. Un dic poco del ciel parea li di fori. q. d. ex illa uia recta poterā uidere modicū de celo sicut si aliquis esset ī puteo et respiceret celū nō uideret nisi paruā partē eius. ma p quel poco uedea io le stelle chiare e magior di lor soler. stelle uidebantur clariores sibi et maiores solito quia erat uicinior celo et ī loco puro a nubibus distātia eī loca facit stellas uideri minimas qui sunt ī se maxīe. unde subdit. il sōno mi prese si ruminādo ī mente mea. e si mirādo ī quelle. s. stellis ad quas parabā cito peruenire. il somno dico che souente. i. sepe. sa le nouelle anti che fatto sia. qr poeta ī isto somnio fecit uerum somnium super re certa et pcogitata cū deflorasset ex aliis apibus apidibus pulcrior ex quibus contexeret nouā materiam.

Nelhora credo che del oriente
Prima ragio nel monte catharea
Che di foco damor par sēp ardēte.
Giouene e bella ī sogno mi parea
Dōna uedere andar p una landa
Cogliendo fiori.

Hinc poeta describit ipm somnium. ī quo fingit se uidisse mulierem pulcrā et pudicam cantantē rc. Ad intelligentiā aut huius nobilissime fictionis que cōiter male exponitur est primo sciendū q poeta describit hic occulte pclarissimā comitissā Matildā. Ideo pro exigentia rei aliqua cōpendiose dicā exordiens ab ipo ortu. Fuit ergo quidā nobilis princeps de ptibus tuscie ī comitatu Lucensi ortu studens suu nōis gliam ampliare longobardorū ī fines ingressus multas ciuitates terras et castella potenter acquisiuit. huius filius Artho castrū canosse inexpugnabile condidit ī comitatu regino. ubi postea Matildis sepe morā fecit et mlta magnifice. ex athone natus est tebaldus uirtutum paternarū imitator. Cui papa concessit ciuitatē ferrarie. Ex tebaldo natus est inclit' Bonifacius cui pater reliquit dominiū et thesaurū magnū. hic bonifacius claruit magnis uirtutibus uir strenuus sapiens. ī oībus prouidus liberalis. qui ex beatrice uxore probissima genuit Matildim. et mortuus ānō dnī Mᵒ. L. iiᵒ. sepultus ē Mantue. post quē egregia comitissa beatrix uixit ānis xxv. et mortua iacet pisis. Matildis aut illustris comitissa succedens parentibus oīum maiorū claritatem superans ī femineo sexu. uirtutes et mores uiriles gerens facta est famosissima multis ī regnis. et principes multos. inter quos quidā illius nuptias petiuerunt. Matildis aut magnanima matrem ecclam semp indefesse defēdit cōtra henricū quartū. qui impie uexabat papā. et scisma pessimū fecit. creato quodā antipapa quibert o quod durauit xxiiijᵒʳ ānis. Hec mors superueniens ipm potuit a pfidia reuocare. propter quod Matildis magnis fluctibus agitata aīum semp tenuit inconcussum. Eo siquidem tempore Mantua nobilis et potens ciuitas facta sibi rebellis. se reddidit Imperatori. et diu ī contumacia stetit. ferraria etiam defecit sed cito rediit. Et post multa gesta uictrix comitissa tandem Mantuā post xxiiijᵒʳ ānos magnis uiribus reduxit ad obedientiā suā. lz aut Matildis rebus bellis magnifice intenderet magnis tn̄ obsequiis religionis et fidei pie uocabat. multa donans pauperibus. Monasteria nobilia fecit. que magnis dictauit opibus. reliquit singulare romane ecclesie regnū appulie inuaserant et uastabant cū patria. Fertur aut comitissa habuisse uirum quē germanū. quē a se sequestrauit. quia nō poterat cognoscere eam ut dicetur xxxiiᵒ capᵒ paradisi. et nobili indignatione passa noluit decetero subire uiro. Alij tn̄ scribunt q ex uiro genuit filiū. sed propter dolores partus numq̄ uoluit postea uiro admisceri. Fuit comitissa potens ī principatu. habuit sub dicione sua Mantuā parmā Regiū Mutinā ferrariā. fuit etiā litterata. et magnā librorum habuit copiā. fuit corpore decora. facie hillaris

pecunia liberalis, linguã italicã germanicã et gallicã bñ nouit, tandez deuote spm reddidit deo suo ãno gre xpi. M°c°xv°. etatis sue ãno lxviiij° Imperante henrico quito, sedente pascali papa 2°, et sepulta est ĩ nobili monasterio apud paduã longe a mãtua decẽ miliarijs ĩ sepulcro grandi, ex allabastro. Reliquit at sibi heredem ecclaz romanaz, cũ ampliũ patrimoniũz possideret. his breuiter et sucintes collectis. Hunc cõsidera lector, si poeta noster elegantissime ĩtroducat istã Matildam, q ducit ipm p paradisũz deliciarũ, et ondit ecclaz dei militantẽ, ĩ cuius seruiciũ et honorẽ tã magnifice militauit ĩ uita et ĩ morte petrũ prĩapez huius eccle stetit heredẽ. Hunc ẽ ad lraz descendendũ quã ordina sic, mi parea ueder ĩ sogno dõna que fuit Impiosa ual de giouenẽ qr etiaz ĩ senectute iuuenilitez exercuit corpus et aĩuz, et quia fuit semper actiua opa memorãda faciens tã tpaliter q spũaliter. e bella forma corporis et uirtute aĩ, andar p una landa .i. placiez amenã talis est uia uirtutis ĩ fine, cogliendo i fiori .i. opa florida. Et describit horaz qua huit istaz uerã uisionem .s. aurorã diei. Et uult dicere similiter q nũc erat illa hora quã primo descripsit ĩ pricipio purgatorij quia .s. uenus qr hic erat orientalis appa rebat splendidissima ante ortũ solis. Unde dixit ibi, lo bello pianeto che ad amar cõforta facea tutto rider loriente ut ergo credo nel hora de cytharea, uenus sic dicta ab ĩsula ubi spũe celebrabatur cytharea dico, che de foco damor par semp ardente quia dicitur uenus mater amoris, et pstat omnez delectationem.

E cantando dicea

Sapia qualũque il mio nome dimandi
Chio mi sõ lia e uo mouẽdo itorno
le belle mãi afarmi una girlanda.
P piacermi alo spechio qui madorno
Ma mia suora Rachel mai nõ si smaga
Dal suo miraglio e siede tutto giorno.
E le de suo belli ochij ueder uaga
Comio del adornãmi colle mani
Lei lo uedere e me louirare apaga.

hic poeta describit cãtuz huius famose mulieris, que se magnifice maĩfestata nomĩe et operibus suis. Unde dicit, E cantãdo dicea dicta dña, sapia qualũcha il mio nome dimandi chio mi son lia .i. uita actiua. Unde aduerte q multi falluntur hic credentes q poeta loquatur simpliciter de Lya sed ẽ modus loquendi .q.d. sum sicut altera lya, ut grã exempli si una fẽia sollicita dicat de se ipa ego sum martha. Et si mulier peccatrix et penitens dicat, ego sum Magdalena. fuerũt due uxores Jacob, quarũ prima fuit lya que figurat uitaz actiuaz. Haz lya fuit lippa oclis quia uita sepe uidet minus recte, quia impeditur cura tpaliũ. Rachel uõ tota pulcra quia respicit diuina. Ideo poeta primo ĩducit lyam sub noĩe Matildis ĩ fine purgatorij, qr uirtus moralis ĩ opatione cõsistit. Rachel uõ ĩducit ĩ fine paradisi ubi cõtemplatur deum. Et tangit ista dña officiũ suũ dicens, e uo ĩtorno le belle mani hoc uerũz est hystorice quia uere Matildis exercuit manus suas ĩ uita arma tractando dona donãdo, et omnia opa magnifica faciendo, a farmi una girlãda .s. famã et gliam quã sibi fecit primo ĩ terra demum ĩ celo. Et subdit pmiuz sui laboris .d. e qui madorno istis floribus, p piacermi alo spechio .i. ĩ deo ĩ quo tanq̃z ĩ speculo relucet omne creatuz .q.d. hic facio opa uirtuosa ut possiz puenire ad creatorez cõtemplãdũ quez tñ soror mea me feliciorez iã contemplatur unde dicit, ma mia sore rachel formosior, may nõ si smaga .i. disturbatur, dal suo miraglio .i. speculo, e sede tutto giorno .i. quiescit ĩ speculatione ubi ego ambulo et manus exerceo unde declarans se dicit quia .s. Rachel e uaga di ueder isoy belli ochij .i. delectatur ĩ speculatione et cõtemplatione dei unde concludit, lor ueder .i. speculari, appaga lei .i. quietat Rachellez sororẽ, e loperar .i. agere, appaga mi .s. lyaz que est matildis ut patebit ĩ processu.

E Gia per li splendori antelucani
Che tanto a i pelegrin surgon piu grati
Quãto tornãdo albergã piu lontani.
Le tenebre fugiã da tutti i lati
El sõno mio cõ esse ondio leuami
Vegiẽdo i gran maestri gia leuati.

Ista est quarta et ultiã pars generalis ĩ qua poeta noster ondit qualiter uirgilius post somniuz bñ confortauerit et recesserit ab eo

dato sibi consilio salutari. Et primo quidem
ondit qualiter facta est dies et ipse euigila
uit a somno. d. E qia le tenebre . s. noctis fu
gian da tutti i lati . q. d. ex oi parte fiebat
dies, el sono mio . s. fugiebat, co esse . s. te
nebris, p li splendori ante lucani . s. aurore
que lucet ante diem et dicit, e che . i. qui
splendores, surgon tanto piu grati ai pelle
grini i aliena terra, quanto albergan me
lontan tornado . s. i patria qn ei peregri
nantes reuertuntur domu et appropin
quant patrie uident libentius luce diei
proxiaz et sic poeta facit coparationem
tractate de se ad peregrinu. Ipse eni uelut
peregrinus reuertens i patriaz sua que
celuz est ia appropiquans illi lete uide
bat diem fieri ut terminaret cito diem
desideriu et gaudiu suu. Ideo dicit Vn
io leuami a somno, uegedo i gra maestri
uirgiliuz et staciu qa letiate, uolentes aiare
auctorem ad prosequendu.

Quel dolce pome che p tati rami
Cierca̅do ua la cura de mortali
Oggi porra i pace le tue fami.
Virgilio inuerso me queste cotali
Parole uso, e mai no fuoron strene
Che fusser di piacer aqste yguali.
Tato uoler sopra uoler mi uene
Del esser su che ad ogni passo poi
Al uolo mi sentia crescer le pene.

Hic poeta ondit quo uirgilius accendit
desideriu suu proponens sibi desiderium
premiu expectatuz et tanto labore quesi
tum. d. uirgilio inuerso mi queste cotal
parole . s. quel dolce pome . i. summuz boniz
che p tanti rami . i. multiplicu studioru
ut dicit boetius, cercando ua la cura di
mortali ut imortales fiant, porra i pace
le toe fame . i. ponet i quiete desideria
tua, hoggi quia hodie uidebis beatricem
tua et totaz curia militantez si cras asce
des i celum. Et subdit effectuz uirgilii
quia repletus gaudio factus est alacrior
et audatior Vnde dicit, e may no foron
strene . i. munera que mane appellatur
Vnde oliz romani Imperatores dabat strenas
militibus ut sepe pz apud suetoniuz Ideo
bn poete nro qui taz strenue militauerat
debebatur strena, che fosse equal di pia
cere a quelle . s. strenis quas nuc uirg
promittebat Vnde dicit, tanto uoler mi
uene sopra uoler . i. ultra primuz uelle
magnuz quod habebaz del esser su cha
ogni passo poi mi sentia crescer le pene
. i. spem et gaudiuz, al uolo . i. ad ueloce
ascensum.

Come la scala tutta sotto noi
Fu corsa, e fummo i sul grado
superno
In me ficco Virgilio li ochi suoi.
E disse il teporal foco el eterno
Veduto ai figlio e se uenuto i parte
Doue p me piu oltre no discerno.
Tratto to qui e com igegno e
co arte
Lo tuo piacer omay prender
per duce
Fuor se del erte uie, fuor se del arte.

Hunc poeta ponit qualiter uirg recessu
rus ab eo informauerit eu et dixerit Vale
Vnde dicit, uirgilio ficco i mi li ochij soi
. i. firmauit ronez et itellectuz nalem i
me ut essem bene pparatus et dispositus
ad uidenda ea que ipse uidere no po
terat, come la scala . i. illa uia cauata
i monte facta ad gradus, fo corsa tutta
sotto a nuy e fomo i sul grado supmo.
Vnde aduerte q hic est supmus terre
et primus igressus i paradisuz deliciaz.
Ideo uirg no potest amplius ascendere.
Et subdit orationem euis ad se . d. e disse
more paterno, o figholo hay uidute me
mostrate il teporal foco . s. purgatorij
el eterno . s. iferni . q. d. tu uidisti ifernuz
et purgatoriu totuz, e sie uenuto i parte
oue p mi piu ultra no discerno quia
que restant uidenda requirut oculos
puriores, et oculi luna hitarentur i eis
sufficat tibi q fecit totu posse meu Vn
dicit, tracto tu qui usq ad lume padisi
co igegno e co arte . s. ronibus et psuasioi
bus que possunt hri p artem acqsitaz
igenio humano ergo, omay prendi
p duce lo to piacer . i. uolutate que est
i potentia itellectus. Na appetitus sensi
tiuus est rectificatus cu rone, et potes
amodo ambulare sine ~~tal~~ labore suspone

vnde dicit for sei de larte me for sei de larte. q. d. transisti p omes uias difficiles altas et anqustas per isternu et purqatoriu huisti ia coqnitione uirtoru et uicioru i primo reqno mortuoru et purqatione eoru i 2o. tine me trabis tan.

Vedi il sole che i fronte ti riluce
Vedi lerbetta e fiori eli arboscelli
Che qui la terra sol da se produse.
Mentre che uegnan lieti liochy belli
Che lagrimado ate uenir mi feno
Seder ti puoi e puoi adar tra elli.
Non aspetar mio dir pui ne mio ceno
Libero dritto e sano e tutto arbitrio
E fallo fora no far a suo senno
P chio te sopra te corono e mitrio.

hic Virgilius recessurus a poeta ne desperet si remanet sine duce probat q no possit errare vnde dicit Vidi il sole. s. qe dieri chon fronte te reluce. i. qui iam oritur et allegorice uult dicere radius ducet te et terra no est siluestris uel sterilis ymo amena et fertilis, unde dicit, uidi lerbeta ei fiori eli arboselli. Et debes ymaginari q uirgilius ondebat terraz digito che quella terra. s. paradisus terrestris, sol da si produce sine cultura hois, Ideo sedere ti po i herba, et sedendo expectare mentre che uegnan lieti egliochy belli. s. beatricis pro quibus uidendis ausus e intrare igne que tm tremebas, che lagrimado ati uenir mi feno, quia beatrix mouit cu lacrimis uirgiliu ad succurrendu danti ut plane patuit et plene 2o cao inferni et dicit e poi. i. post aduentu beatricis potes andar tra elli iter flores et arbores et cocludit, no aspectare pui mio udir ne mio ceno qr no est opus qr tuo libero arbitrio e dritto rectificatu amo e sano fora a fallo. i. foret fallum et nimis magnus error, no far a suo seno. i. ad uolutatez arbitrij. Et reliqt eu i maibus sui consilij. d. P chio te sopra te corono e mitro. q. d. facio te supra te regem et dominum :.

VAgo qia di cercar de
tro e dintorno
La diuina foresta spessa
e uiua
Caliochi tepaua il nouo giorno.
Senza pui aspettar lasciar la riua
Predendo la capagna leto lento
Su p lo suol che dogni pte uliua.

Postq i pcedenti capito poeta noster tractauit et determinauit qualiter puenerit ad apicem montis ubi poit paradisuz deliciar. Hunc qnter i isto caplo xxviij.o describit ipm paradisum. Et pns capitulu potest diuidi i quatuor partes pricipales. In pa quaru describit ipm locuz, quātuz ad uiredinez herbaru et arboru et uenti et aues et aqua. In 2a describit una illustre dnaz qua repit sibi coi per restricti. In 3a mouet quones illi dne de aua et uento que prio respondet sibi de uento faciete siluia sonare ibi, laqua diuiso. In qa et ultia dicta dna respondet de aqua ibi irrigante terraz, et addit magna nobilitatez huius loci ibi laqua che uidi. Ad primu ueiens dico q poeta noster describit ortu deliciaru multipliciter. Sed an q ueiam uolo primo te notare, q totum istud caplm est figurale, et alegoricu, alr pro magna parte esset uanu, aut flm p istuz ergo ortum ta floridu ta amenum poeta propoit nobis figuraliter statum felicez hois poita i perfectione uirtutis quatuz possibile est i hac uita miserie, io bene ponit ipm i loco altissimo oiuz propinquo celo remoto ab oibus altercatioibs sine oi molestia cu oi delectatione, dic ergo cotinuas se, uago qia. i. ego ia auid ex uerbis uirgilij, di cercar la diuina foresta. i. paradisuz deliciaruz, ubi deus posuit primu hoiem perfectu qui est locus remotus a tra hitabili sub equinoctiali ut aliqui uolunt, quibus poeta cosentit licet alij ponat ipm i parte orientali, sed ubicuq sit siue loquamur historice siue alegorice, locus est solitarius ad que pauci pueniunt, spesse propter frequentiam arboru uirētuz, e uiua qr nuq aret et dicit dentro. i. locus meditaraneus et itorno. s. i circuitu, agliochij tepaua. i. tēperate respiciebam, il nouo giorno. i. die qm qui de nouo oriebatur, Et subdit suiz igressu i istud uiridariu. d. lassay la riua. s. extremā ubi erā, sencia pui aspetar. q. d. nec potui expectare aduentuz beatricis sedendo sic uirgilius pdixerat michi, prendendo la capagna ubi primo ueneram p scalam rectaz, lento lento, hoc

dicat quia cu quoda timore et reuerentia intrabat locu sacrum ignotu uel lente incedebat ut plus delectaretur uel in hoc innuit difficultates noue et alte materie quam intrabat. Su p lo solo .i. terrenu herbosu che dogni parte oliua .i. redolebat quia locus est constitutus omni genere arboru .i. uirtutu ex quibus resultat magnus dolor.)

Vna aura dolce senza mutamento
hauere in se mi feria per la fronte
Nō di piu colpo che soaue uento.
Per cui le fronde tremolando pronte
tutte quāte piegauano a la parte
V la prima ombra gitta il sco monte.
Nō pero da loro esser diritto sparte
tāto che li augeletti p le cime
Lasciasser doperar ogni lor arte.

Hic poeta describit uentu leuem qui spirat ibi. d. una aura dolce senca hauer in si mutamento et inmutabilis quod contigit propter motu illius superioris aeris uniformes ut dr postea mi feria p la fronte quia motus aeris ab oriente hoc faciebat nō de piu colpo .i. maioris impetus, che soauento qualis est zephirus noster qui suauiter adducat nobis flores et frondes tempore ueris et hoc manifestat p signu .d. p cui le fronde illius silue, tremolādo tutte prompte quāto piegauano quia sequebantur motu spere ala parte .s. uersus occidentem o il sancto monte .s. purgatorij, gitta la prima ombra .s. in mane. Et hic nota q poeta mirabiliter p hoc dat intelligi, q in tali statu uirtutis licet spiret uentus aliquis .i. aliquis leuis perturbatio que paru flectit nō tn frangit, et prosternit arborem nec impedit uiros uirtuosos a suo placido officio uel exercitio Ideo bn subdit frondes dicens nō pero sparte .i. disparate, dalor esser drito quia arbor naliter tendit recte uersus celum. tanto che li augelletti p le cime lassasse doperar ogni lor arte .s. garritu et cantum. Et hic nota q p aues recte dat intelligi uiros sapientes et uirtuosos qui uolant p apices uirtutum, et cantat laudes deo cu letitia.)

Ma cō piena letitia lore prime
Cātando riceueno intra le foglie
Che teneuā bordone ale suo rime.
Tal qual di ramo in ramo si raccoglie
Per la pineta in su liato di chiassi
Quādo Eolo sciroccho fuor discioglie.

Hic poeta describit cantum illarum auiu et br dic q aues cantabant sm motu illius uenti qui percutiebat frondes arboru, et resonantiam faciebat sicut uentus orientalis facit in pineta apud Rauenam, et est proprissima comparatio. Silua enim Rauene in se habet pinus arbores odoriferas, sicut ista que pinus producunt fructus fortissimos protectos multiplici cortice nō timent uim uel tempestatem sicut et uirtutes et sicut uentus ueniens ab oriente spirat in illa silua, ita in ista dicit ergo ma cātando ille aues, lor prime .s. dici tunc surgentis qn uiri religiosi cantant primam, riceuano illu uentu intra le foglie che teneano bordone .i. firmu, alle soe rime .i. cantui bordone dico, tal qual si raccolie di ramo in ramo arboru excelsarum, p la pineta, que est silua magna plena pinis, in qua poeta noster se notauerat istam resonantiam uenti cu deambularet speculando p littus maris adriaci Vnde dicit in su illitto de classi. Ad quod est sciendum q classis fuit terra ex Rauenam in littore maris apud quā Iustinianus Imperator dicitur fecisse ecclesiam sancti Apollinaris. Leoprandus autem rex longobardoru, cu obsedisset Rauenam inuasit classem opidum atque destruxit Ibi fuit olim portus Rauene ubi Augustus tenuit magnā classem, ad defensionem maris Adriaci, Aliā tenuit apud Neapolim ad defensionem maris tireni, et hoc accidit quādo eolo rex uentoru, discioglie fuor sirocco .i. emittit eu uentum. Et est notandu q poete fingunt q eolus licet uentos in potestate sua, quos in spelunca tenet inclusos, et illos emittit et reuocat ad arbitrium suum Vnde homerus in odisea fingit q Eolus dedit uentos inclusos in utribus ulixi. et uirgilius qui multu imitatur homeru fingit p° eneydos q eolus relaxauit eos uentos ex carcere ad excitandam tempestatem contra Eneam. Veritas aut est, q eolus fuit rex insularu que sunt in mari siculo, quarum una ut scribit plinius in nali hystoria, uocata est lipparis, a lipparo rege qui successit eolo, Inter hanc et siciliam est insula uulcani, que nocturnas emittit flamas tertia strongile distans a lippare p miliare inclinans ad ortum solis in qua regnauit eolus que differt a lippara solum in clariore flamma cuius fumo incole dicuntur pnoscere, qui uenti sunt flaturi p triduum. Vn dictum est

uentos paruisse Eolo. Alie quatuor sunt mino
ris fame de quibus etiam loquitur Marcianus
capella. Justinus uero dicit quod eolus extinctis
ciclopibus regnum sicilie occupauit etc.

Gia mauean trasportato i lenti passi
Dentro ala selua anticha tanto chio
Non potea riueder onde mintrassi.
Et ecco piu andar mi tolse un rio
Che uer sinistra con suo picol onde
Piegaua lerba che su sua ripa uscio.
Tutte laque che son di qua piu monde
Parieno hauer in se mistura alcuna
Verso di quella che nulla nasconde.
Auegna che se moua bruna bruna
Sotto lombra perpetua che mai
Ragiar non lascia sole iui ne luna.

Hic poeta describit aquam ipsam amenissimi
orti, et primo continuans se dicit quod cum esset
satis elongatus a ripa repit fluuium interrumpen
tem suum iter rectum. Vnde dicit. Ia lenti passi
.q.d. licet incederem lente quia mauea trap
assato .i. transportauerant me cum magna del
ectatione quod non perpenderam, dentro ala selua
antiqua quam nulla est antiquior, quia ibi positi
fuerunt primi parentes, tanto chio non po
tea ueder onde mentrassi quum a principio
recessi a ripa. Et ecco uno rio profundus
et artus latitudinis trium passuum, ut postea
dicetur, hic autem erat fluuius letheus qui irrigat
istum ortum ex una parte, nam ex alia est fluuius
oppositus isti qui irrigat aliam partem. mi tolse
landar piu .i. procedere ulterius propter inceptum
tum. Ideo domina quam inueniet statim ducet eum
per ripam fluuis donec merget eum in aquam, et
transportabit eum ultra. Et subdit excellen
tem pulcritudinem istius aque per comparationem
claram .d. tutte laque che son di qua in nostro
mundo piu monde sicut aqua ticinij apud
papiam. et aqua benaci apud veronam. parean
hauer in si mixtura alcuna .i. turbulentiam
uerso di quella in comparatione ad aquam leth
eam, et bene dicit poeta, quod sit tam sincera
et limpida, quia aqua mundana non lauat
nisi sordes corporum. Ista uero sordes animarum
che nulla nasconde. quia parua festuca
posset uideri in fundo eius. Et tamen hoc uide
tur mirabile cum sit tota coperta unde dicit
auegna che se moua bruna sotto lumbra
perpetua uult dicere quod tanta est ibi densitas
arborum, quod ex connexione ramorum radij solis uel
lune penetrare non possunt Vnde dicit che
may ragiar non lascia sole iui ne luna et
per omnis nec die nec nocte potest esse ibi lux
maxima, nec ibi est calor uel frigus, sed
continua temperies. Ista enim aqua inducit obli
uionem peccatorum.

Coi pie ristetti e co liochij passai
Di la dal fiumicello per mirare
La gran uariation de freschi mai.
Et la mapparue si comegli apare
Subitamente cosa che disuia
Per merauiglia tutto altro pensare.
Vna donna soletta che si gia
Cantando e scegliendo fior da fiore
Onde era pinta tutta la suo uia.

Ista est secunda pars in qua poeta noster
describit mirabilem dominam quam repit ibi cantan
tem et flores colligentem. Et ad intelligen
dam plene istam nobilem partem uolo primo te
notare quod autor nunc ostendit se uidere de
facto illam dominam quam superius finxerat se
uidisse in somno in eodem habitu et actu hec
ergo comitissa Mathildis que deuota filia
petri pro matre ecclesia semper de hostibus
triumphauit. Ista ergo propter excellentiam sue uir
tutis inducitur hic ut doceat et ostendat
animas purgatas ascensuras ad celum oportere
transire per ecclesiam dei militantem mediante
balneatione duarum aquarum que hic inueni
untur, sic cato ponitur in introytu purgatorij
ad preparandum animas ad ascensum montis per
lotionem faciei etc. Ad litteram ergo dicit
coi pei ristetti .i. firmaui me in ripa fluuis
e passai cogliochij di la dal fiumicello .s.
letheum quem iam uocauit riuum, per mirar cum
uisu. la gran uariation di freschi maij .i.
uirentium ramorum qui erant diuersi in colo
re odore et sapore fructuum et talis locus
bene conuenit locato unde dicit. et li me ap
parue una donna soletta .i. solitaria, et uere
ista domina non habuit sociam in italia iam tempore
multo, ymo nec uirum sibi similem in uirtute
che segia cantando. quid cantaret audisti
in capitulo precedenti quia delectatur in bene operan
do, e sceglendo fior da fior .i. ascernendo

florentiora opera uirtutu̅ ad faciedu̅ su̅ust-tu̅ ut decebat supra i̅ so̅nio n̅ro poete. unde .i. ex quibus floribus, tutta la sua uia era pincta .i. eius uita erat ornata. Et decla-rat dictu̅ p̅ si̅le .d. si come lappare i̅tera-du̅, subitame̅te cosa mirabilis, che desuia p̅ merauiglia tutto altro pensero .q.d. ta-cite nu̅c accidit michi sicut peregrino transeunti p̅ solitudine̅ uirente̅ florum et arboru̅ ex i̅sp̅ato appareret pulcerrima uirgo que statu̅ retrahit uisu̅ ad illum dimissa i̅spectione silue.

De bella do̅na, chai ragi damore

ti scaldi, si uo creder ai sembia̅ti

Che soglion, esser testimo̅i del core.

Vegnati i̅uoglia di traherti auanti

Disio alei uerso questa riuera

ta̅to chio possa i̅tender ch̅ tu ca̅ti.

Hunc poeta ponit orone̅ sua̅ ad istam egregia̅ dn̅a̅, et primo quide̅ facit exor-diu̅ cu̅ peticione .d. disio alei illi dn̅e de dictio dep̅catiua est .q.d. rogo te. bel la do̅na sic co̅mendat ea̅ pulcritudine qua̅ maxime affectant mulieres, cha i ragi damor te scaldi .q.d. que uide-ris amorata iam debere esse placada se uoi creder ai sembia̅ti .s. signis exte-rioribus, che soglion essere testimoni del cor maxime i̅ facto amoris. quia amor celari no̅ potest. uegnati i̅uoglia de traherte auanti quia ego ulterius ue-re no̅ possum. uerso questa riuera .i. riuu̅ tanto .i. ta̅ prope. erat ei ipsa dn̅a satis alonge chio possa i̅tendere che tu canti .q.d. ut sentia̅ delectatione̅ tua̅. Et hic no̅ q̅ poeta merito t̅m affectat appropi̅quare ad ista̅ dn̅a̅, quia facta purgatione uitioru̅ optabat accedere ad op̅ationes uirtutis que rep̅ntatur i̅ ista dn̅a. Nota etia̅ lector q̅ q̅ pulcros rithi-mos poeta n̅r fabricauit i̅ ta̅ pulcra ma̅, ex quo apparet esse illud quod festiue dixit quida̅ i̅ co̅mendatione̅ eius, dicebat eni̅ q̅ q̅n̅ dantes p̅uo parabat se ad condendu̅ ta̅ nobile poema, om̅s rithimi poete p̅ntarunt se conspectui eius tamq̅ pulcerrime domicelle sim-pliciter rogantes singl̅e ut dignaretur admittere illas i̅ ope̅ ta̅to, at ille cepe-rit uocare nu̅c ista̅ nu̅c illam, et unaqua̅q̅ i̅ ordine s̅m exige̅tia̅ me̅ collocare libro tande̅ ad felix co̅plementu̅ p̅ducto nulla remanserat sub hoc celesti dicto uolens o̅ndere q̅ uidetur impossibile ex-torquere rithimu̅ danti.

Tu mi fai rime̅brar doue equal era

Proserpina nel te̅po che perdette

La madre lei e ella p̅mauera.

Hunc poeta co̅firmat dictu̅ suu̅ extolle̅s excellentia̅ istius dn̅e qua̅ assi̅lat dee ha̅-ti multas et magnas uirtutes i̅ ope suo. Et ad i̅telligetiam̅ istius littere et co̅pa-rationis fortis, est primo sciendu̅ q̅ ceres ut aliqui scripserunt fuit uetustissima siculoru̅ regina que mirabili i̅genio p̅a excogitauit cultura̅ terre cu̅ bobus do̅-tis et aratro, que ob ta̅ singl̅are mun̅ credita est i̅mortalis, et diuinis honorib̅ sublimata. Hec au̅t Ceres d̅r hu̅isse uni-ca̅ filia̅ proserpina̅ qua̅ a plutone rap-tam mater diu quesiuit accensis fa-cibus et post longos labores illa̅ repta̅ recuperauit cu̅ pacto pro sex me̅sib̅ esset apud supos et totide̅ apud i̅feros. Inue-nit au̅t i̅ sicilia iuxta monte̅ ethna̅. hanc re̅ Ouidius uerboru̅ prodigus m̅l-tu̅ late describit i̅ maiori. Et claudia-nus placidus poeta de hoc facit tractatu̅ i̅ suo minori que̅ no̅ compleuit. hui̅ fictionis duplex Alegoria i̅uenitur una, qua̅ subtiliter i̅uestigat Macro-bius. Scribit eni̅ cerere̅ no̅ esse aliud q̅ terra̅. unde sic dictu̅ est q̅i creas res. p̅ proserpina̅ uo̅ uoluit significari lu-na̅, que dicitur sic q̅ prope serpens quia propiquius terre mouetur q̅ ce-teri planete. p̅ plutone̅ uo̅ terra̅ siue corpus terre. Q̅ uo̅ proserpina dicitur filia terre no̅ est aliud nisi q̅ luna plus continet i̅ se de na̅ terre, et plus accedit nature eius q̅ ceteri pl̅e q̅r est obscurior et grauior. unde potest dici fex pl̅aru̅, sicut t̅ra fex eleme̅tor̅. hanc au̅t rapit pluto du̅ i̅terpositione tumoris terre luna nobis absconditur. ea̅ au̅t querit ceres cu̅ facibus quia si i̅ nimio estatis feruore terra maxi̅e repetit humore̅ lune, quo feruor ille temp̅ari possit, et unde etia̅ fructus sui recipiat augumentu̅, et hoc i̅ nocte quia tunc .s. humor plus habundat i̅ aere ex uicinitate ipsius lune. In die eni̅ nichil administrat humoris sub-ditis. uel si quid calore solis exsiccat. q̅ au̅t sol manifestauit p̅ splendore̅ que̅ recipit a sole, q̅ au̅t dicitur p̅ di-midiu̅ a̅ni morari cu̅ plutone, et p̅ dimidiu̅ apud superos nichil aliud est nisi q̅ luna p̅ sex menses est i̅ hemisp̅io

iferiori et no uidetur p tondem uo i supiori et nobis apparet. Aly uo p proserpina uolunt itelligi anonaz que ad tempus latet ad tpus apparet et qrit cu facibus quia no nisi i magno calore habetur et iuenitur i sicilia fertilissima frugiz ap igne et aqua .i. caloreni et humorez. Sed prima allegorica uidetur melior. Hunc ad litteraz dicit poeta ad matildez. tu mi fay remebrare .i. recordari doue qr apud locaz posuit i sicilia e qual era proserpina i etate i forma et actu nel tempo .s. uenis che la madre dicta ceres perdette lei raptaz a plutone et ella proserpina pdidt prima uera quia itrauit locu tenebraz. Et sic no quantu coparatio est propria Na proserpina pulcerrima iuenta est i prato florido colligens diuersa genera floruz iuxta motez qui ex sumitate emittit ignem apud locaz luadissiz. Ita Mathildis p oia iuenta est i motem purgatory propiqua igni et riuo purissimo colligens flores etc. Vt ergo concluda uno uerbo poeta uult dice tu uideris michi una dea pulcra honesta qualis est diana dea castitatis que est queda regina mundi.

Come si uolge cole piate strette
A terra e i terra se dona ch balli
E piede i ana piede a pena mette.
Volsessi su uermigli et su li qualli
Fioretti uerso me no altrimenti
Che uigine che liochi honesti auallı.
Et fece i prieghi mei esser cotenti
Si appressando se chel dolce sono
Venia a me co suoi itendimenti.

hic poeta ondit qualiter Mathildis p suam oratione eius exaudiuit eu p comparationez pulcra et clara vn dicit volsessi illa dna uerso mi ubi primo respiciebat suos flores su i fioretti uermigly e su igialy qui sunt ibi diuersoru colorum no altramente ymo similit che uirgine che gliochij honesti auallı .i. iclinet ad terraz quia erat pulcra et pudica licet esset iamorata a sili como dona che balli iuuenis pulcra sic ista se uolge co le piante strette a tra et itra se apte et humiliter e pedi i ana a pedi a pena mette quia uix uidetur tangere terraz et facit sicut dna Magnana que delectatur uidere et audire uiros ualentes et sapientes licet no sint pulchri Vnde dicit e fea i preghi mei esser cotenti si appressandosi .i. itantu chel dolce sono su cantus uenia a mi coi tendetti soy hoc est q poteraz itelligere ipm propter propiquitatem.

Tosto chio fu la doue lerbe sono
Bagnate gia da londe del bel fiume
Di leuar liochi suoi mi fece dono.
No credo che splendesse tato lume
Sotto le aglia a uener traffitta
Dal figlio suor di tutto suo costume.
Ella ridea da laltra riua dritta
Tratado piu colori co le suo mani
Che laltra terra senza seme gitta.

hic poeta ondit maiorez gratiam istius liberalis dne quia no contenta uenisse deppe dignata est leuare oculos suos plenos amoris et tunc uisa est sibi pulcrior Vnde dicit et illa dna mi fece dono .i. gratiam di leuar liochij soi quibus plus placet michi tosto che fu .i. statiz cu fuit i ripa la doue lerbe son bagnate gia da londe del bel fiume .s. lethei et sup exaltat pulcritudinez istius dne multiplicans coparationes pulcras. Ad declaratione istius coparationis est sciendu q Ouidius fingit i decimo maioris q cu cupido filius ueneris osculareretur matrez sagitta una exiliens de pharetra percussit eaz i pharetra pectore ex quo unius accensa amore uiso adone formosissimo iuuene filio ardenter adamauit illuz quez finaliter laniatuz ab apro Venus couertit i florez. Modo ad propositu ut uideas quantu coparatio sit decens poeta uult dicere q sicut uenus que dr mater amoris est de se semper pulcra et amans ta percussa sagitta filia uisa est fieri pulcrior et amantior Ita nc ista dna capta amore poete qui placuit sibi no minus q adonis ueneri qr mago labore p silua tendebat ad acquisitione uirtutis uisa est sibi fieri pulcrior et amantior q esset primo dicit ergo poeta no credo che tanto lume .i. tanta claritas splendesse sotto le ciglie .s. oculis a uenere trafitta cu saqitta aurea dal figlio .s.

cupidine fuor di tutto suo costume qr ultra
solitum transfixit cor eius plusquam soleat alios
uulnerare, et bene dicit quia multo luminosior
est amor uirtutis honeste quam uenereae uolup
tatis quantumcumque femina pulcerrima uideatur.
Et subdit actum dicte domine. d. ella. s. matil
dis, ridea quia delectatur in opere uirtutis
da laltra riua dritta ex opposito mei, ut
possem recte uidere studium eius, trahendo
piu colori .i. diuersorum colorum flores, de
le soe mani che .i. quos flores, lalta terra
qua nulla est altior, senca seme gitta .i.
producat.

Tre passi ci facea il fiume lontani
Ma hellespunto la oue passo Xerse
Ancora freno a tutti orgogli humani.
Piu odio da leandro non sofferse
Per maregiar intra sexto e abido
Che quel da me perche allor non saperse.

Hic poeta ostendit immensam auiditatem suam
transeundi ad istam dominam gratiosam per pulcer
rimam comparationem, et dicit breuiter quod ar
tus riuus aque impediens ipsum ~~ire~~ ire ad istam
amorosam dominam ita factus est nunc sibi odi
osus, sicut angustus ramus maris factus
est odiosus leandro prohibens sibi accessum
ad amatam suam. Ad quod est sciendum quod
helespontus est quoddam brachium maris
angustum per tria uel duo miliaria quod
hodie appellatur brachium sancti georgii ab
una ecclesia non longe a constantinopoli, di
uidens Asiam ab Europa. In cuius uno lit
tore .s. ex parte Asie est ciuitas uocata
abidos. In altero uero ex parte Europe est ciui
tas dicta sextos. de ciuitate autem abidena
fuit iuuenis nomine leander qui nimis in
sulte adamauit puellam nomine hero habitantem
in sexto, ad quam sepe solebat in tempore noc
tis transire natando, tandem semel seuien
te tempestate submersus eiectus est ad litus
quo uiso infelix hero mortua est pre dolore.
Est ulterius sciendum quod poeta ad decorem
sui tractatus inseruit aliud factum magis
memorabile ibi. Nam Xerses potentissimus
rex persarum cum exercitu mirabili, et infinita
classe transiuit in greciam facto ponte ex
nauibus. Sed in breui uictus fugiens tre
pide retransiuit helespontum cum nauicula
piscatoria. Nunc ad litteram dicit poeta, il fiu
me .s. letheus, ce facea lontani tre passi
si fuisset ita leuis corpore sicut erat animo
poterat transire ad eam uolando uel natan
do per tres passus sicut Leander per tria miliaria

la oue passo Xerse filius darii Xerses dico
ancor freno a tutti orgogli humani. Et
hic non quere hic Xerses est perpetuum exem
plum hominis refrenare superbiam potentum
regnantium, sicut ei scribit Iustinus mirabile
spectaculum. Videre aut latentem paruo na
uigio quem paulo ante uix omne mare ca
piebat et omnis terra tremebat, sed qui uide
batur calcare sydera uelut lepus, uel ut
mus pauidus uictus uilissime parua
scapha sine minimo seruo rediuit in asiam
dispersa multitudine inaudita prout dicet
plenius paradisi capitulo viii°. non soffer
se piu odio da leandro per maregiar .i.
fluctuare fortiter, fra Sexto et abido duas
antiquissimas ciuitates de quibus fit
frequens mentio apud omnes autores.
Vnde et Liuius refert mirabile facinus
de abidenis qui ex desperatione pro liber
tate sua trucidauerunt se inuicem, ne
uenirent in manus philippi regis mace
donum qui bellum gerebat cum romanis, che
quel .s. flumen letheum, da me substi
nuit odium per chalor non saperse ad dan
dam michi uiam. Et hic nota quod bene com
paratio facit ad propositum si consideres
partes eius comparando leandrum danti he
ro matildi strictum mare huic stricto
flumini amorem leandri ad dominam suam
amori dantis ad dominam istam odium leandri
ad mare odio danti ad flumen sed dan
tes fuit prudentior leandro quia non
deiecit se ad aquam sicut ille ymo expec
tauit usque quo matildis traheret eum ad
aliam ripam.

Voi sete nuoui e forse perch io rido
Comincio ella in questo luogo elletto
Al humana natura per suo nido.
Marauigliando tienui alcun sospetto
Ma luce rende il psalmo delectasti
Che puote disnebiar uostro intellecto.
E tu che se dinanzi e mi pregasti
Di saltro uuoli udir chio uegni presta
Ad ogna tua question tanto che basti.

Hic poeta ponit orationem matildis ad se
que excludit admirationem ab animo poe
tarum quam uidebatur concepisse ex eius risu
cantu et gaudio, et uidetur sinaliter dicere
non debetis de hoc mirari, quod mea delecta
tio non prouenit a uanitate sicut in mulieribus

inuenibus amorantis

Iuuenibus amorantis ĩ mũdo mortali, sed ab honestate uirtutis eĩ nõ solũ est bonũ sed honestũ, sed utile et delectabile hũa, diat ergo poeta, ella. s. dña ta leta, comencio .s. dicere, uoi. s. uos tres poete, siti noui et nouitas rei parit admirationẽ. q. d. uos estis ignari huius rei, forsi alcun sosp etto tenuis, marauigliãdo qr creditis q̃ sit philocapta ut tu dicebas pauloañ m̃ p chio rido cũ risus nõ uideatur laudabi lis ĩ muliere pfecta et ĩ loco perfecto, ĩ q̃sto loco e letto .i. destinato et deputato al humana nã si stetisset ĩnocentia p suo nido .i. hospicio siue hitaculo, et confir mat dictũ suũ p dictũ prophe qui diat delectasti me dñe ĩ factura tua et ĩ opib; manuũ tuarũ exultabo ũñ diat ma il psalmo delectasti quia nullus est sicut sapiens. Sed ĩ psalmo qui sapit bonũ est confiteri ĩ dño, est uersiculus q̃ sapit delectasti me ꝛc͡, rende luce .i. faciat de clarationẽ, che pote disnebiar .i. illuiare et illucidare, nostro ĩtellecto qui nõ capit que et qualis delectatio mea potest eciã aliter exponi lr̃a ista et nõ minus bene ut sit sensus q̃ accidentib; ñrp ad actũ uirtutis perfecte apice opo uirtutis nõ ui detur ita delectabilis, sicut est ĩ rei ueritate et sic uideatur hĩtuatis ĩ uirtutis. Q͡ aũt ista sit ĩtentio lr̃e uidetur pate ex pcede tibus qr dixit uos estis noui ex pcedentib; et ex sequentibus quia aliqui textus hñt dilatasti et hic ẽ uersiculus alterius psal mi ubi propha tendens ad perfectionem uirtutis que ĩ paradiso deliciarũ typice designatur, diat dilatasti dñe gressus meos ꝛc͡ deide matildis ĩ spali offert se nostro poete. d. e tu che sey dinãa qui solebas hactenus sequi socios, e me pgasti ubi dixisti q̃ facerem me propiquã ubi saltro uoli udir quia iã respondi ad quesita, chio uegni psto ad ogni toa do manda tanto che basti ad declaratione tuam.

Laqua dissio el suon dela foresta
Impugnã dẽtro ame nouella fede
Di cosa chio udi cõtraria aquesta.
Ondella. io dicero come procede
Per sua Cagion cio che amirar ti face
E purgero la nebbia che ti fede.

Ista est Tertia pars capituli ĩ qua poeta ñr mouet quõnẽ uenti de quo cũ uideatur ĩpossibile p nã diat ergo, dissio illi dñe laqua iuxta quã sumus, il son dela fore sta .i. uentus silue qui spirat et quatit arbores ĩpugna dentro ami nouella fede .i. nouã auiditatẽ sciendi, di cosa chio udi .s. sup a stacio capo xxi° cõtraria aq̃sta ubi ei dixit staaus q̃ nulla impressio ae ris fiebat a porta purgĩs supra, ideo nõ plus mirabatur de uento et aqua ĩ cagũe montis q̃ pauloañ de risu matildis. Et subdit r̃nsionẽ matildis que primo pro mittit solucionẽ dubij. d. vndella sup dix̃ michi ut faceret me attentũ, io dicero come cio che amirar te face .s. uentus et aqua procede p sua cagione nõ nãli, e purgaro la nebia .i. dissoluã nebulã ignorãtie, che ti fede .i. ferit et percutit mentẽ tuã ad mirationẽ. q. d. sicut uox prophete potest dissoluere et distenebrare tuũ intellectum de una re mirabili, ita uox mea distenebrabit ipm de alia re nõ minus mirabili.

Lo sũmo bene che solo esso asse piace
Fe luom buono e abene e q̃sto loco
Diede p arra lui deterna pace.
P suo difalta qui dimoro poco
P suo difalta ĩ pianto e ĩ affanno
Cambio honesto riso e dolce gioco.

hic Matildis uolens dissoluere ipãm quõnẽ sapit paru alonge ondens quare ad que finẽ factus est locus iste sine aliqua alta tione nãli, vnde diat lo sũmo bene. s. deus che solo esso asi piace quia solus deus se uidet se ĩtelligit et cognoscat perfecte, fece lom. s. Adam et Euaz, bono simplicẽ et rectũ ĩ statu ĩnocentie, abene .i. ad finem btitudinis, e dede questo loco .s. paradisũ terrestrem, alui. s. ade et eue, p arra deterna pace .i. pro parte celestis feliatatis. Et hic qr primi parentes satis magnã feliatatẽ habebant si nulla alia etiam etiã expecta rent ĩ isto loco ubi erat quies placida sine labore, sanitas sine langore, securitas sine timore, leticia sine dolore, pax sine bello, libertas sine seruitute, et quod est super oĩa uita sine morte, sed quanto feliciores ante peccatũ, Ideo diat et ille homo, dimoro qui poco qr paucis horis stetit ĩ isto paradiso, ut dicetur paradisi capitulo xxvj°, p sua difalta .i. propter suũ defectũ, quia p superbiã uoluit fieri sicut deus et quod fuit grauius ipe ho

cambio honesto riso qualis erat risus matildis paulo ante e dolce gioco .i. delectationes, i pianto et i affano a quo auspicatur miserias suas, p sua diffalta .i. defectum quia ingratissimus no fuit contentus tato bono sibi sine merito donato.

P chel turbar che sotto da se fano
Lexaltation de laqua e de la terra
Che quato posson dieto al calo uano.
Al ho no facesse alcuna guerra
Questo mote salio uer lo ciel tato
E liberone da indi oue si serra.

Hic poeta ondit qualiter deus ut homo pacifice frueretur bono sibi parato dedit sibi locum imunem ab omni alteratione unde dicit questo monte salio uer lo ciel tanto quia quasi tangit celum, p chel turbare .i. turbatio .s. terremotus ventus pruina nix ros et talia quorum generationes .d. che .i. quam multiplices turbationes, le exaltacione de laqua et de la terra .i. vapores qui exaltant ab aqua et terra no vapores aque et terre sunt causa malis omnium istarum impressionum. Nam vapores terre sicci faciunt ventos, et vapores humidi aque fluidi faciunt pluuia nivem etc., et causa efficiens earum est corpus celeste unde dic che quanto passono dreto al calor vano qr .s. sequuntur calores solis et aliarum stellarum attrahentis ipsos vapores usque ad media regione aeris, fano sotto da si .i. infra altitudinem huius montis quia ab introytu ueri purgatorij supra no fuit ista, no facesse alcuna guerra al homo habitatori istius loci sicut uidemus quod iste impressiones faciunt continuum bellum et inexorabile hominibus habitantibus in nostra terra habitabili unde dicit e liberone .i. altitudo istius montis liberauit homines et me et omnes tendentes ad uirtutem p totum purgatorium ab omni perturbatione tali, da indi .i. ab ipsa porta purgatorij citra, oue se serra ipse mons ab angelo clauigero. Et hic no quod in ista particula forti poeta no uult aliud dicere moraliter nisi quod iste locus factus est temperatissimus et amenus ut homo nullis perturbationibus impeditus spiritualibus delicijs frueretur.

Or p che in circuito tutto quato
Laere si uolge co la prima uolta
Se no lie rotto il cerchio dalcun cato.
In qsta altezza che tutta e disciolta
Nel aere uiuo tal motto percote
E fa sonar la selua per che folta.

Nunc Matildis ondit quia uentus noster uel aliqua alia peregrinarum impressionum no attingit locum istum quietum, nunc assignat ueram causam istius uenti, et uidetur uelle dicere in effectu quod quia mons iste sup extendit cacumen suum in aere uiuo, qui continuo uoluitur cum firmamento celi, ideo talis motus aeris superioris est causa sonitus uenti. Ad litteram ergo qr poeta noster poterat dicere isti domine, o bona femina satis dixisti michi, qr uentus noster non attingit istam altitudinem, sed hoc no est quod peto, ymo uellem scire causam istius uenti hic de quo miror, ideo matildis dicit, or il cerchio .i. circulus aeris uiui si uolge ratto .i. uelociter, qr qui nullam habet resistentiam sicut noster aer inferior da quel canto prope celum, p che in circuito .i. circulariter, tutto quato laria si uolge co la prima uolta .i. cum primo mobili, ideo tal motto .s. aeris, percotte in questa altezza .i. in siluam que est ita placide, che e tutta dissolta .i. aperta et no clausa alijs montibus, nel aere uiuo .i. puro sine nubibus ullis, e fa sonar la silua p che folta .i. arboribus plena, et sic uidetur dicere breuiter quod uentus qui est hic no est aliud quam motus aeris, quod multi etiam dixerunt de nostro uento inferiori. Sed hic nota lector quod poeta noster no uidetur ponere aliquod elementum ignis sicut aliqui philosophi antiqui qui dixerunt ignem generari ex confricatione aeris ad celum. unde ponit hic aerem uiuum continuari celo. Aliqui uero moderni posuerunt aerem uiuum sup ignem, sicut brunetus latinus qui nesciuit phyam, et Michael scottus qui fuit melior magus quam naturalis ut dicit Albertus. Sed credo quod poeta loquitur moraliter, ut ondat habitationem montis perfecti esse contiguam celo, sicut doctores dicunt paradisum deliciarum pertingere usque ad globum lune yperbolice loquentes.

E la pcossa pianta tanto puote
Che de la sua uirtute laura impregna
E qlla poi girado intorno scuote.
E laltra terra secondo che e degna

P se e per suo ciel cõcepe e figlia
Di diverse uirtu diverse legna.
Nõ parebbe di la poi marauiglia
Vdito questo, q̃n alcuna pianta
Senza seme palese uisapiglia.
E saper dei che la cõpagna santa
Oue tu se dogni semenza e piena
E frutto ha ĩ se che di la nõ si schiãta.

Hic Matildis ondit fructus ibi uirtute uenti .d. e la pianta .i. silua pcossa ab illo aere sine uento, tanto pote .i. est tãte potentie che de la soa uirtu ĩpregna laere .i. aerez e quella .s. aura uel aer sic ĩpregnatus scote .i. cõmouet et concutit poy gracado itorno. Et isto mõ fit multiplicatio arbor/ ibi bñ dicit e lalta terra illius silue, cõce pa e figlia .i. gignit et parit, diuersa legna .i. uaria gña arborũ de diuerse uirtu ss condo che e degna .i. disposita passiue p se sine sẽie, e p suo celo .i. sm puritez sui aeris et proximitatez celi. Et declar at quod dixit hic de gñatione arborũ p id quod accidit alñ ĩ nris arboribus nãliter sed occulte. Nã aliqua arbor ui gorosa ĩpregnat aerẽ circũstante odore suo, et aliquis uentus asportat illũ aerẽ ad terrã aptã ad cõcipiendũ et ibi nas catur silis arbor, et ita alñ portat semẽ arborũ ad aliqua partez longĩqua sicut uidemus q̃ iterdũ arbor domestica re pitur ĩ silua et arbor siluestris repitur ĩ orto. dicit ergo nõ parebbe poi mara uiglia de la .s. ĩ mũdo nro, udito q̃sto .s. q̃ terra p se concipiat sine sẽie, q̃n alcuna pianta .i. arbor nouella ui sa piglia .i. pululat ibi, sencia seme palese .i. manifesto q̃ patenter appareat, de quo hoĩes mirantur ignorantes causaz, sed audita cã nõ mirantur, et ita audi ta tu cã nõ debes admirari si uentus siue motus est cã generationis arborũ et concludit quãtũ ad hoc dãs unũ notabile .d. e saper dei che la cãpagna sancta .i. ista terra plana multo ferti lior est q̃ campania romana, oue tu sei piena dogni semenza, quia .s. ĩ ea sũt germina oĩuz arboruz .i. uirtutuz et uirtu osarũ cõpationũ, e ha fructo ĩ se che nõ schianta di la .i. qui nõ carpitur et colligitur ĩ mũdo nro iter tot turba tiones. Felicior eĩ est fructus laborãtis sub uirtute q̃ sub fortuna:.

L Aqua che uidi nõ surge di uena
Che ristori uapor che quel cõ uerta
Come fiume cha quista e pde lena.
Ma esce di fontana salda e certa
Che tãto dal uoler di dio riprende
Quãtella uersa da due parti aperta.

Ista est quarta et ultima particula q̃nalis ĩ qua cõtulla ondo unde oritur uetus ĩ ĩ paradiso deliciarũ nũc cõiter respõdet de aqua ondens q̃ ista aqua transcedit naz oĩuz aquarũ mũdanaz ymo est ĩ mutabilis et ĩuariabilis, unde dicit, laqua che uidi taz puraz et lucidã sub oculis tuis. Erat eĩ poeta tunc ĩ ripa lethei, nõ surge di uena sicut mẽ aque ĩferiores p subterraneos meatus amari sicut eĩz ĩ corporibus nris sanguis effundit a uena ita a uenis terre riuus et flumẽ effũdit, che .i. quã uenã ristori uapori .i. resti tuat uapores et nubes, chel ciel cõuerta .i. aer resoluat ĩ pluuias, como fiume che aspetta e pde lena .i. uires recapit et ãmittit p crementuz et decrementuz. Et hic nõ q̃ cõiter fluuia et fontes auge tur ĩ pluuia, et minuuntur ĩ siccitate ĩz cã idefficiente est ab occeano, qui ẽ pro prius locus aquarũ. hoc aũt nõ accidit ĩ flumĩe isto unde dicit, ma esce ista aq de fontana salda e certa que scaturit de solida petra, nõ de specu cauernosa quales repiuntur cõiter ĩ motiby ĩ qbus sunt receptacula magna, ubi est thesa urus et copia aquaruz multarũ, unde cõiter fluuia a montibus oriuntur et dic che .i. qui fons riprende .i. iterũ carpit tanto .s. aque, dal uoler de dio .i. diuina uolũtate que est profundior occeano magno. quãtella .i. quãtuz aqua uisa .i. effundit, apta da doe parte que .s. efficit duo diuersa fluuia de quibus sta tim subicit.

Da questa parte cõ uertu descende
Che toglie altrui memoria del peccato
Dalaltra dogni bẽ fatto la rende.
Quĩ lethe cosi dalaltro lato

Eunoe si chiama, e nõ adopra
Se quĩa e quĩdi pria nõ e gustato.
A tutti altri sapori qsto e di sopra.

Hic Matildis describit utrũq3 fluuiũ3 a uirtute mirabili et nõie conueniẽti. Ista eñ duo fluũa opposita hñt diuersas opationes ad unũ finẽ tendentes. A qua eñ unius pota fiat obliuiõ malũ pteritũ3, altera uõ cõmemorat bonũ et uiuificat uirtutes. dicit ergo, da qsta parte .s. sinistra ubi est lethe descende .s. aqua cõ uirtu .i. cũ tanta uirtute et potentia, che to glie altrui memoria del peccato da laltra parte .s. dextra ubi est Eunoe, la rende .s. ipa3 memoriã, dogno bon facto. Et sic uide q duo sunt necessaria hõi tẽdenti ad felicitatez, pº ablatio mali, ita q amplius nõ ueiat eũ i mẽtez eius peccare, 2º memoria boni que nõ pmittat ipm amplius peccare. Et noĩat ipa fluũa .d. quĩa .s. a sinistra si chiama lethe grece et latine ĩterpretatur obliuio, cosi da laltro se chiama eunoe .s. dextro sicut dictũ3 ab eu quod ẽ bonũ3 et nois qđ ẽ mens qĩ bona mens .i. memoria bonorũ3 que bñ sequitur ad obliuionẽ malorũ. Et tangit correlatiuã uirtutẽ ambor3 fluuiorũ .d. e nõ adopra .i. nõ prestat salutez hõi, se pria nõ e gustato istud flumen quĩdi e quĩa, pº de Letheo, 2º de eunoe, qr nõ suffiat abstinere a malo nisi fiat quid bonũ est. Ideo bñ dicit poeta, q oritur ab eodem fõte siue fonte diuine grẽ, q exit de petra uiua que est xps. In quorũ utroq3 poeta lauabitur, de utrius q3 aqua gustabit ut patebit. Et concludit boĩtatem istius aque que nõ hẽt parem .d. esto .i. iste sapor aque, e de sopra tutti altri sapori .i. super excedit oms sapores quĩt hẽt ĩ se oms sapores. ubi aqua nrã dr pfecta, quia nullum hẽt saporem.

E auegna chassai possa esser satia
La sete tua, pchio piu nõ ti scuopra.
Darotti un corelaio ancor p gratia
He credo chl mio dir ti sie men caro
Se oltre promission teco si spacia.

Hic ultimo ista alta dña addit unã potissimã cõclusionez ad ondendã felicitatem huius loci, et primo reddit eũ attentum promittit suã gratã libertatem. dicit ergo Et auegna chẽ assay possa esser satia la tio qlia tua .i. auiditas sciendi de aura et aq̃ huius montis, per chio piu nõ discopra, declarando et detegendo istam maz q uidebatur sibi satis occulta, dirotti uno corolario. Corolariũ appellatur ultiã conclusio que datur post alias quasi cõclusio cõclusionũ, sic dictũ a corola .i. parua corona qĩ coronariũ quia datur disputantibus ĩ pmiũ3. Ancor per grã quia tu nõ sõniabis hoc, et ego tibi nõ promiserã. Et excusat se de ista disgressione, quia hoc facit pp cõplacentiã suam .d. ne credo che il mio dir te sia men caro .q.d. ymo su3 certus q dictũ3 meũ3 erit tibi carius, se teco se spacia .i. extrauagatur oltra promission, qr nõ promisi tibi ĩ me rñsuraz de uento et aqua.

Quelli chãtiqamẽte poetaro
Leta de loro e suo stato felice
Forse ĩ parnaso esto loco sognaro.
Qui fu ĩnocẽte lumana radice
Qui pmauera sẽpre ogne frutto
Hectare e qsto di che ciascun dice
Io mi riuolsi a dietro allora tutto
A mei poeti e uidi che cõ riso
Vdito hauẽa lultimo construtto
Poi ala bella dõna tornai il uiso.

Hic Matildis explicat ipm corolariũ, et ult bñ dicere q poete antiqui finxerũt oli3 illã etatem felicez quã aureã uocauerũt, uoluerũt ĩtelligi statũ felicẽ pfecte uirtutis q figurat ĩ isto loco, hõ eñ positus ĩ pfectione uirtutũ est quodãmodo felix remotus ab alteracionibus quia nõ subiacitur passiõibus. Unde ad uerã declarationẽ istius lrẽ, uolo te attẽte notare q hanc etatez aureã pulcre describit seneca, et cõmendat ĩ una eplã. Et alter seneca ĩ una tragedia, et omnes poete ante et post eos, sed tibi uel qn fuerit hec etas ĩuidiosa, nõ ĩuenio si discurro p omnes etates et nationes mũdi, et ut õmittã barbaros sine more sine lege, nũq̃ apud grecos sapientissimos, nũq̃ apud romanos optimos, ymo ap ebreos cultores ueri dei ĩuenies istã etatem. Quod pmi fratres ĩ orbe, quid primi ĩ urbe, ĩ qua regione uel ĩ quo tpre fuit unq̃ gens que uiuerent cũ ĩnocentia et sobrietatẽ, sine cupiditate sine cõcupiscentia sine labore, sine cura uacãs simplr deo suo, aut seruãs uira nẽ, nisi forte uerũ sit quod scribitur de braginanis In India quorũ uita uidetur uere felix, mors tñ misera cũ se sponte ĩ ĩcendiũ mittant. Crede ergo q poete loquãtur nõ simpliat

sed sm̃ quid .s. q̃ talis etas fuit nũc ĩ uno
loco et tp̃re nũc ĩ alio et respectiue sicut
sub saturno ĩ creta, et sub augusto ĩ italia
sub quibus fuit magna pax, iusticia et
libertas, et sicut uidetur intelligere uirgilius
libro georgicorũ, ubi describens egregie
istã etatẽ .d. hanc olĩ uitã ueteres coluere
sabini. Et concludit q̃ talis est uita rusti
calã, nũc ad lrãz dicit matildis quelli
chãticamente poetaro .i. poetice descripse
runt tã greci q̃ latini, leta del broilo .s.
aureã semper el suo esser felice forse sign
aro .i. somniauerũt et somniũ fuit uerum,
uel segnato esto logo, quẽ ondi ee felicez
ĩ parnaso .i. ĩ parnaso monte ubi poete di
cebantur somniare, unde dicit psius. Et
sup extollit feliciatatez huius uiridarij .d. qui
ĩ isto paradiso, fo inocente lumana radice
.s. Adam et Eua sed paucis horis. Et ut
dicit Josephus simpliciatates qua uiuebãt
hoĩes Caym statiz puertit ad malicia et
rapinã ec. Addit, qui prima uera e sem
pre et ogni fructo, hoc tñ est ĩpossibile p
nãz ĩ nostro mũdo ymo si esset semper
uer perirent fructus, ideo poete mirabilr
loquitur ut dictũ est, questo .s. riuus, e
nettare diche ciascun dice quia dicunt
q̃ aqua erat tunc dulcior nectare nec
tar eĩ ẽ quod mulsũz .i. uinũ conditũz
aromatibus de quo loquitur omis poete
unde Ouidius flumina iaz lactis iã flumĩa
nectaris ibãt. Et concludit poeta effectũ
illius dicti .d. Jo mi riuolsi ĩdietro allora
atutto ai mei poete .i. ad uirgiliuz et
staciuz, quos pro meis spalitez habui, q̃
dicens tacite istud tangit uos antiquos
poetas, e uido che un riso qr placuit eis
sonus uerborũz, udito haueã lultimo
costructo .s. corolariũz pdictũz et dicit
poy alla bella dõna tornay il uiso .s. ad
matildẽz quez cantare cẽpit sicut ĩ sequ
enti cantu apparet :.

Cantando come dõ
na Jnamorata
Comĩcio col fin di
suo parole
Beati quorũ tecta sũt peccata.

Postq̃ ĩ capitulo proxime pcedenti, poeta
noster describit ortũ amenissimũ deliciarz
quoad omĩs sui partes, nũc cõnter ĩ isto
capitulo describit figuraliter ecclesiam dei milita-
tẽ quã sibi õndit illa dña actiua tota uirtuosa.
Et istud capitulum xxviiij° potest diuidi ĩ quatuor
partes ad plus. Jn pª quarũ poeta describit
actũ istius dñe, et luiaria pcedentia exer
citũ militantis ecclesie. Jn 2ª describit mi
rabilia ĩsignia ipsius exercitus sequentia lumi
nia ibi mentre. Jn 3ª describit gloriosũ exercitũ
cũ principibus suis ibi la dõna. Jn 4ª et ultĩa
describit currũ triũphalem cũ ducentibus
ipsũ ibi lo spacio. Ad primũ dico q̃ poeta
describit actũ istius dñe et luiaria, et pº
cõtinuãs mãz sequentez pcedenti dicit.
Cantando como dõna ĩnamorata .i. amore
uirtuose operationis illa continua, cõtinuo .i.
cõtinuauit col fine de soe parole quez ĩ fine
pcedentis capituli mathildis de loci feliciate
dixerat, chi fu inocente lumana radice .i.
nũc cantãdo alacriter dixit, beati quorũz
tecta sunt peccata, ista uerba prophetica
que sunt beati quorũ remisse sunt iniqui
tates et quorũ tecta sunt peccata, dixit ĩ
cõmendatione poete cuius oĩa peccata
purgata erant, q̃i dicens tacite, o te felicẽ
qui ĩ uita meruisti peruenire ad hũc sta
tum feliciatatis ubi uidebis delicias istius
loci sub figura.

E come niphe chessi giuar sole
P le saluatiche ombre desiando
Qual di ueder qual di fugir lo sole.
Allor si mosse cõtra il fiume adãdo
Su p la riua e io pari di lei
Picol passo cõ picol seguitando.

hic poeta describit incessum istius dñe, per
unã nobilem cõparationez que br̃ stat ĩ hoc
q̃ mathildis et ipse nũc incedebant p siluã
solitarie sed diuersimode, unde dicit eal
lor se mosse illa dña que prius steterat
ad loquendũ cũ poeta, andando contra
il fiume .i. contra cursũz fluminis uersus ortũ
eius, su per la riua di la .s. ulteriorez, et io
pari da lei .i. me moui et recessi p ripaz
citeriorem, seguitando picol passo illius
dñe cõ picolos .s. meo. Jta q̃ ibamus pari
passu uniformiter a sũ, come niphe .i. dee
fontiũ, che seguiar il sole .i. que ibant so
litarie, p le saluatiche umbre .i. p umbras
siluarũ et secus discursus aquarũz sed di
uerse, qual .i. aliqua, disiando de uider
il sole quia multũz stetit ad umbram
qual di fugir lo sole quia nimis stetit
ad solem, et nõ est dubiũ q̃ aquarum
aliqua appetit solem et aliqua non. Et

hic nō q poete fingunt diuersas ēē niph
as .i. deas fontiū siue aquarū p quas itelli
guīt uarias uires et potentiaz dei et aquis
rerūq3 uirtutis et proprietates aquaruz
sunt miraculose nimis et icredibiles i
diuersis partibus ut sciā et experientia
docet. Nota etiā q cōparatio est ualde
propria. Nā niphe ut patet ap̄ auctores
figurant uiros honestos et sapientes. io
bene figurat hic istaz .d. honestā et sa
pientez et nostrū poetam, et sicut niphe
.i. honeste dn̄e icedunt paruo passu, ita
nunc isti et ita ibant more niphazum
p diuersa loca. illa ab una ripa. ista ab
alia et ita p siluaz sub umbra inserta
aquas ꝛc.

Nō erā cento tra suoi passi e mei
Qn̄ le ripe igualmēte dier uolta
P modo cha leuāte mi rendei.
Ne āche fu cossi nostra uia molta
Quādo la dōna tutta ame si torse
Dicēdo frate mio guarda e ascolta.

hic poeta describit accidens factū ibi .d.
nō eran cento trai soi passi ei mei. q.d.
nō multū ambulaueramus ita tāte
qn̄ le ripe illius riui, igualmente der
uolta quia detorserunt se itegraliter
i oppositum, p modo cha leuante mi re
dei .q.d. ubi primo ibam uersus occi
dentem nunc conuersus suz i orientem
et ubi ibamus prīo ad striaz nunc ad
siam, hoc aūt figurat ut disponat loci
militie status uetitie, nā militās eccl'a
tendit uersus orientez qi uoluīt dicē
uetera transiuerūt et noua facta sunt.
Et subdit quō factus est dispositus et at
tentus ad uidendū et spectandū sequ
entia .d. ne anco fo cosi nostra uia
molta .q.d. nec adhuc feceramus post
passus post reuolutiones factaz, qn̄ la
dōna .s. matildis, tutta ami si torse
dicendo frate mio guarda et ascolta
quia uidebis et audies mirabiliora.

Et ecco un lustro subito trascorse
Da tutte parti p la gran foresta
Tal che del balenar mi mise i forse.
Ma pchel balenar come uien resta
E quel durādo piu e piu splēdeua
Nel mio pēsar dicea ch cosa e qsta.

Nūc poeta icapit describere eccl'az dei
militantem. Ad quod oportet primo no
tare q theologi distinguīt duplicem
eccl'am, quarū primā appellāt mili
tantem que i hoc seculo recte militat
et ē cōtinuo certaīe contra conātes sb
uertere eam, alterā uō uocat triūphan
tem, que i celo letatur de uictoriis
suis. Modo poeta nr̄ accessurus i breui
ad uidēduz eccl'az triūphātem, nūc me
rito primo figurat ipaz militātez, et po
icapit a luminib3 pcedentibus militiaz
sctam, et ondentibus uiā oībus uenie
tibus et dicit q subditus splendor in
modū fulguris aciez oculorū eius dicit.
Et ecco un̄ lustro .i. lumen C.xbij can
delabus primo apparens subito, trans
corse de tutte parte p la grā foresta .i.
spatiosam siluaz que tota est capax lu
minis et dicit tal .i. tā subitū et terri
bile che mi misi i forsi .i. i dubiū, de
balnear .i. fulguris. q.d. credidi q ful
gur esset, q pcedit tonitruū sed subito
et cito ppendit q nō erat illud unde
dicit, ma pche balnear .i. coruscatio
come uen resta .i. cessat i instanti qr
uiolenter erūpit calidū ex nube frigida
e quel .s. lustrū, durādo piu e piu spi
endea quia ueniebat a celo empireo nō
ab aere mobili, ideo nel mio pensar
i mente mea quia nō audebaz petere
ab illa dn̄a, dicea che cosa e questa. q.
.d. q mirabilis et stupenda, istud aūt
lumen procedebat a septez candelabris
ardentibus que sunt septē dona spūs
scī. ideo bene replet totaz siluaz .i.
statuz oīuz uirtuosorū et illustrat uele
eccl'am.

Et una melodia dolce correua
P laere luīoso. onde bon zelo
Mi fe ripndere lardimēto deua.
Chela doue ubidia la tra el celo
Feīa sola e pur teste formata
Nō sofferse di star sotto alcū uelo.
Sottol qual se deuota fossi stata
haurei qlle ieffabile delitie
Sētite pria e piu longa fiata.

hic describit cātuz suauem q seqbatur
illā lucez mirabilez. d. Et una melodia

dolce correa p laere luiioso Et hic nota q
iste cantus procedebat ab his qui erant i ex
ercitu .s. a prophis et apostolis doctori
bus martiribus et aliis sanctis qr gratia
spu illuminante cantaverent dulciter et sa
lubriter Alii scripturis, alii sonibus alii
pdicationibus, alii bonis exemplis. Et
subdit poeta iacenter q uidens tantam
claritatem, et audiens tantam suauitatem
motus est ad idignandum q prima mulier
que pepit nobis perpetuam ifelicitatem
et cui tanta felicitate frueretur. Ham
fallacia hostis decepta virum heu nimis
credulum i suam sniam traxit. dixit ergo
poeta Un bon zelo .i. amor caritatis non
qra detractionis sicut coiter faciunt ho
mines i ifamiam feiarum, mi fe ireder
lardimento de Eua copatiens humane
misie cui ista fuit ca, et ondit mul
tiplr eius temeritatem agrauans delictum
ex multis circumstantiis p° quia erat feia
et p ons debebat minus esse audax
pp ifirmitatem sexus, 2° erat sola, nam
societas que pstat auxilium consilium et
fauorem, solet facere hoies audaciores
3° quia silr nup formata, nam experientia
solet prestare audaciam hoi. q° erat facta
manu diuina, dicit ergo, che feia sola
sine alia feia itelligas, nam habebat uix
scam, e pur teste formata plasmata
sine istrumentis ne, non sofferse distar
sotto alcun uelo .i. honestate uel regu
la, la oue ubidia la terra il cielo .s.
ois creatura. Et i hoc tangit aliam ronem
non q euam. Na siltudo subiectorum
uel magna pars psumit q dnum uel
pximum crimen remanet multum, sed
quia unica mulier psumpsit q factore
et bnfactorem suum, ideo iuste lata
est snia i agentem et consentientem. Si
ergo ista mulier i tanta perfectione
creata noluit obedire pcepto altissi
mi, quo ergo feia ab hoie gnata erit
obediens uiro suo. Et subdit quid
consequitur ex obedientia .d. sotto
qual .s. uelo se diuota fosse stata no
temeraria appetens prohibita, hau
ria sentita prima quelle ieffabile
delicie, de quibus dictum est i pcede
ti capo, e poi lunga fiata .i. p tot
secula.

Mentre io mandaua tra
tante primitie
De leterno piacer tutto sospeso
E disioso ancora a piu letitie.
Dinanci a noi tal qual un foco aceso
Ci si fe laere sotto i uerdi rammi
E dolce suon p canto era gia enteso.

Ista est secunda pars gnalis i qua poeta
nr descriptis luminibus describit isignia
pcedentia exercitum militantis eccle. Et
p° qdem tangit unum signum idicans aduentum
illorum signorum. Signum aut fuit, q illud
lumen subito factum est rubicundum et
flammeum, hoc at significabat, q appro
pinquabant septem candelabra rutilantia
ardentia, dicit ergo, mentre io mandaua
.i. iterum dum ibam tutto sospeso .i. cogita
bundum abstractus, tra tante primitie
de leterno piacere primicias uocat lu
men et melodiam que erant quedam pre
ambula eternorum donorum ueniendum, e
desioso ex spetie illius luminis et cantus qr
expectabam uidere aliquibus utrumque pro
cederet, et ecce laire si fece dinanci anny
.s. poetis et Matildi, sotto i uerdi rami
arborum ibi uirentium, tal qual uno foco
accenso, erat idem lumen cum p° sed
magis propinquum et silr el dolce sono
.i. melodia pdicta, era gia itesa p canto
uult dicere q pp longinquitatem appa
ruit illa melodiam esse cantatum. Et non
q bn assilat istum splendorem igni, qr ueie
bat a spu sco qui ubique figuratur i igne.

O sacre sancte uergeni, se fami
Freddi o uigilie mai p uoi sofersi
Cagion mi sprona chio mercie ue chiami.
Or conuien che elicona p me uersi
E urame maiuti col suo coro
Forti cose a pesar metter i uersi.

Hic poeta descripturus altam materiam facit
iuocationem suam ad musas iplorans sub
sidium et fauorem earum, quia semp stu
duit ipsas honorare, Ideo debet dignari
adiuuare ipm. dicit ergo, O sacre sancte
uirgine .i. o diuine muse, que facitis ho
mines sacros et sonoros et sanctos, sicut
bn ondit Tullius i orone pro Archia p
ceptore suo, casion mi sprona .i. urget
et stimulat me qr sum i articulo forti
chio merce ui chiamo .i. iplore benigna
gratiam urm, se may soffersi, si pro qr fu
me fredo o uigilie. nam hec icomoda et

multa alia tali p iiij pro scia poetica acquirenda et suscitanda q mortua erat tpre meo or couien .i. mo expedit che elicona fons pernasi, de cui aqua dicitur portare poete p mi uersi .i. uersus faciat .q.d. nuc opoz q hauriaz de fonte poetico ad facieda carmia de mā diuina, Et quia nouez sunt muse quaruz noīa et officia plene scripsi primo caplo hui' purgatorij, ideo noīatiz ponit unā cui' uirtus maxīe facit ad p̄ntez māz unde dicit, Uranīa que latine sonat celestis mauiu co lo suo colo .i. cū consortio aliaz octo sororuz et eccte q̄r, forte cosa a pensar metter ī uersi .q.d. difficile est scribere talez māz ī metro ī quo requiritur plus artis et laboris q̄ ī prosa, ut dictuz est īferni capitulo xxxij°.

Poco piu oltre sette alberi doro
Falsaua nel parere il lungo tratto
Del mezo chera ācor tra noi e loro.

Nūc poeta facta nobili īuocatione aggreditur ualenter nobilez māz describens ipa candelabra, quorū lumen p̄sserat, dicit q° poco piu oltra .i. paulo post illud lumen sette arbori doro aurée erāt arbores propter pfectionez et splendorē fulgentissimuz, falsaua .i. falso ondebat michi ī apparentia quia ī rei ueritate nō erāt arbores sed cādelabra effundentia lumē īpellens totam siluā, alongo tratto del megio .i. magnū spaciū aeris medij chera ancor tra noy e loro et uidens q ī constructu debes īcipē alongo tracto, quia longus tractus et distātia faciebat candelabra uideri arbores. Et nō q ista erant vij. candelabra ī quibus uidebatur septez flāme īposite que figurāt vij dona spūs scti, que opponūtur septem uicijs tpralibus pricipalibus, quorū donoz primū est pietas ꝯ īuidiā, 2m timoris cōtra superbiā, 3m scīe ꝯ irā, 4m fortitudinis ꝯ accidiaz, 5m cōsiliū ꝯ auaritiā, sextū ītellectus cōtra luxuriā, septimū sapīe ꝯ Gulaz.

Ma qn̄ fui si p̄sso di lor fatto
Chl obietto comun chl senso īgāna
Nō perdea p distātia alcū suo atto.
La ūtu che ha ragion discorso ammāna
Si come eglierā cādelabri aprese
E nelle uoci del cātare Osanna.

hic poeta ondit q sicut distātia fuerat sibi cā erroris, ita propīquitas fecit ipm uidē ueritatē .s. candelabra et cātuz, dicit ergo ma la uirtu cha rason discorso amāna .i. uirtus uisiua que trāsmittit iterius ad aīaz spēz rei uise, et sic p̄parat discursū roni ad ītelligēduz, ne la uirtu .s. discretiua aprse .i. apphendit, si como elli eran cādelabri uere et recte apphendit, Osāna nella uoce del cātar .q.d. ītellexi ī uocabus cātātiuz q cantabant osāna .i. saluifica quod semp clamat eccla militās per oms suas acies vz salutez oīuz, qn̄ fui si presso di lor fatto qr uidebat contra me, chelo obiecto comun .s. figura, chel senso īgāna nō perdea alcū suo atto, qr nō decipiebat p distantia .s. lungā. Et hic nō q quilibet sensuū ht suū obiectū sicut uisus colorē, auditus sonū, odorat' odorabile, tactus tāgibile, gustus saporē et ht cōe sicut nūs et figura cognoscitur p tactuz, nō etiā q uisuz humanus non pōt alonge cognoscere et discernē qualitatem et quātitatez obiecti sicut patet ī stella que uidetur nobis paruula ī quantitate cū tn̄ sit maior tota terra. Ita ī terreis uidemus q si hō sit ī altissima turri uidetur parua auis, Ita ī proposito ista candelabra erāt ī se maxīa, tn̄ uidebātur parua ut arbores.

Di sopra flamegiaua il bello arnese
Piu chiaro assai che luna p sereno
Di meza notte nel suo mezo mese.
Io mi uolsi damiration pieno
Al buon virgilio, et esso mi rispuose
Cō uista carca di stupor nō meno.
Indi rendei laspetto alalte cose
Ch si mouieno ī contro noi si tardi
Ch forā uīte da nouelle spose

hic poeta ondso q uere cognouit cādelabra ondit q cognouit qualiter ab eis procedebat lumen illud unde dicit, il bel arnese .i. pulcer ornatus candelabroruz a quo manat oē pulcrū, fiamegiaua di sopra .i. sup se ardebat et emittebat flāmas facientes ī moē splēdorez ī moz ignis. Et declarat arnesij claritatē per nobilē cōpationē de se maifestā. d. piu chiaro assai illud arnesiū, che luna de sereno de megia nocte e nel suo megio meso .q.d. cū est iocūda et plena et lucet. Et nō q cōparatio ē pulcra et

propria q sicut luna recipit lumen sole, ita
ista luminaria ab eterno sole, et sicut luna
lucet clare i sereno, ita ista luminaria i aere
pulcro et claro luna etiā maxie lucet i
plenilunio et ita luminaria maxie lucet po-
sitis i isto excelso monte. Et subdit quō
pre stupore converterat se ad virgiliū, sicut erat
solitus facere sup admirādis. d. Jo mi ri-
volsi de miration pieno ex novitate
rei al bon virgilio ut declararet michi
quid sibi vellent ista iocalia aurea s; fru-
stra. Unde dicit, esso mi rispuose cō vista
carca di stupore nō meno q ego qi. d.
q virgilius strixit se et visus ē dicere
michi facei minus itelligo istud q tu, et
qr bn sapia mūdi ex pricipiis naturalibus, nō
potuit videre ista divina occulta. Et sic
additus est stupor stupori. bn addit i
di rendey laspetto a lalte cose. s. ad ca can-
delabra qn ablato celo pntantur i isto al-
to monte et dicit che se movean i cōtra
a nuy si tardi qr nō nisi tarde veniunt
ad visuz. i. ad cognitionez hois, che foro
vinte da novelle spose.

LA donna me sgrido p che
pur ardi
Si nello affetto de le vive luci
E ciò ch vien di retro alor nō guārdi.
Gente vidio allor comalor duca
Venire a presso vestite di bianco
E tal cādor di qua giā mai nō fuia.

Jsta est tertia pars gnalis i qua poeta
describit gnalem exercitū ecclie, qui cū
pricipibus suis sequebatur ista luminaria
cū signia precedentia, et prio ondit qliter
illa dña ne ipse amitteret tpus circa unū
invitaverit eū ad alia videnda, dicit ergo la
dōna. s. matildis me sgrido p che pur
ardi. i. ardenter iflāmatus, si nell affetto
de le vive luce. i. relucētium luminarium, e
ciò che vene alor nō guardi. q. d. et nō
consideras effectuz illarū luciū. s. multi-
tudinez magnā sanctorū spiriū, qui cō-
stituunt corpus istius militie. Et cōtinuo
ondit quid videt. d. vidio gente venire
i. sequi ubi erāt xxiiij^or seniores, a presso
i. post dicta candelabra, alor. i. tunc
como alor duca qr candelabra precedētia
ducebant et dirrigebant gentez istā sic
subtiliter onditur i pricipio sequentis

capituli gentes dico, vestito di biāco talis habitus
bn cōvenit tali genti ad idicandā puritatem
et mūdiciā eorū, et dicit ad ondendā pfectio-
nez e tal candor. i. talis albedo, gia mai nō fuia
i. fuit, di qua i nro mūdo, et verū dicit, qr
nūqz i vita apparuit tanta claritas i eis sicut
post btificationem.

Laqua ipprendeva dal sinistro fianco
E rēdea ame la mia sinistra costa
Sio riguardava i lei come spechio anco.
Quādio da la mia riva ebbi tal posta
Che solo il fiume mi facea distāte
Puder meglio a passi diedi sosta.

Hic poeta volens descendere ad pfectionē visi-
onis primo pmittit puritatē aque ex paussiōe
luis et videtur velle dicere q cū videret tātaz
claritatez et puritatē luminarium et cādorez ultra
hoc videbat etiā claritatez et puritatē aque
que repsentabat imaginē eius i modū speculi
si aliqn iclinabat visuz ad aquā, dicit ergo
laqua. s. rivi ipprendea. i. rpiebat, e rēdeami
i. repsentabat m, la mia sinistra costa. i.
latus, dal sinistro fianco. s. meo. q. d. repsen-
tabat me i illa propria forma quā erā, qr
ibā ad sinistrā, aqua dico, como spechio
anco simple reddit, sio riguardava i lei. i. si
et qn deiciebam oculuz i ipaz aquaz. Et sb-
dit quō se disposuit ad videdū perfectius
et vult dicere br i effectu, q dum appropi-
quasset plus ad cādelabra firmavit gressū
suū ad videndū, dicit ergo, dedi sosta. i. re-
quievi et vocavi icessiū p vider meglio. i.
proximitatez ea que videbā minus bene
p distantiaz, qn io ebbe tal posta dela mia
riva. s. sinistra p quā ibāz, solo chel fiume
me facea distante ab illis venientibus vult
dīe q cū ipse iret tarde et cādelabra veni-
rent i oppoitum tardius eo tādez factus ita
propiquus illis q nichil erat mediū nisi
fiumen firmavit se.

E vidi le fiamelle andar davante
Lasciādo dietro a sse laire depinto
E di tratti penelli havean sembiāte.
Di che li sopra rimanea distinto
Di sette liste tutte i que colori
Onde fa larco il sole, e delia il cīto.

Quesli ostēdalli ī dietro erā magiori
Ch la mia uista e quāto a mio auiso
Diece passi distauan qui di fuori.

Hic poeta ōndit quid uiderit factus sic dis
positus et dicit q̄ uidit mirabilē cōpara
tionem eorū cādelabrorū que ī transitu
suo totū aerem relinquerat adornatū uariis
coloribus, vn̄ dicit e uidi le fiamelle .i.
candelabra flāmātia andar dauante
.i. transire ante me et ultra me qr ego sta
bā et ōtrº cādelabra ibant lasciendo die
tro asi laire depicto .i. vij. candidis splē
doribus ī cometarū modū procedentibꝫ a
celo a spū sc̄to et specificat formā eorū
.d. et hauea ille aer pictus sembiāti
di penelli tratti a pictoribus et ecce quō
sichelli .s. aer rimanea distincto supra
usqꝫ ad celum, di sette liste .i. lineis linee
iste sunt radij gratiam spūs sc̄ti exōrnāt
uniuersitatē ecclesie nobilibus coloribus
quales sunt illi quos facit sol ī suo circ̄i
et luna ī suo circulo vn̄ dicit tutte ille
liste ī quei colori qualibꝫ et tā uariis
vn̄ .i. ex quibus coloribus il sol fa larco
.s. iridem de quo dictū est supra xxv
capº purgā, e delia .i. de luna sic dicta
a de insula il cincto .i. facit circulū cōtra
se p mediam distantiā qui circulus uo
catur kallo de quo dicitur paradisi cº
Et sic potes perpēdere q̄ proprie poeª
assimilat ista vij. lineamēta duobꝫ magnis
luminaribus celi .s. soli et lune ymo potiꝰ
assimilari vij. planetas. Et subdit excellen
tiā istorū lineamentorū .d. quisti osten
dali .i. iste vij. linee de dietro quia se
quebātur post cādelabra ī aere que vn̄
uocat ostendalia. Ondalia eī appellā
tur ī mūdo signa Imperatoris que ond
untur, qn̄ uadit ī expeditionem. Et ista
sunt signa summi Imperatoris qui uenebat
cū suo exercitu, erā magiori cha la mia
uista .i. q̄ maiori posset attingere qui
pungebant usqꝫ ad celū supmū, e qn̄
di fuori .s. cādelabra, distauan .s. ame
diece passi .q.d. modicum, quāto a mio
auiso .i. iuxta extimatione meam.

Sotto cosi bel cielo comio diuiso
Ventiquatro signori a due a due
Coronati uenian di fior dalliso.
Tutti cantauan benedicta tue
Ne le figlie dadamo e benedette
Sieno ī eterno le beleze tue.

Hunc poeta describit pricipes huiꝰ militie
spūali et dicit ī summa q̄ uidebat xxiiijº
coronati. Ad cuiꝰ itelligendiū ē sciendū
q̄ isti sunt figuraliter xxiiijº libri legis
antique sc̄m Jeronimū ī pricipio libri
regū, qui sunt qn̄ xxiiijº lr̄e, quemadmodū
enī ex elementis oīs uox humana com
phenditur sic istis libris qn̄ lxx et exor
dijs ī dei doctrina īfantia tenera et
adhuc lactens uiri instrueretur dicat q̄
poeta describens istos quātum ad hītum
et actū, uintiquatro signori qui dictāt
et dant hoībus leges et pcepta bn̄ uiuē
di, uenian a dui a dui, qr socialiter cō
ueniunt iter se coronati di fiori de liso
.i. lilio quod figurat fidem hi sūt xxiiijº
seniores quos Johānes scripsit ī apocali
psi se uidisse adorātes agnū, et offerē
tes coronas suas sotto cosi bello cielo .i.
sub aere tā colorato et adornato, comio
diuiso .i. qn̄ ego distīgo ī vij. ligat listas
mirabiles. Et subdit q̄ oīs exaltabant
sacrā scripturā .d. tutte cātauan bn̄dic
ta tu .s. beatrix, ne la figlia de Adam
.i. ī mulieribus quia tu dn̄a diuina
ille famule humane, ideo dicit, e bene
dette siano ī eterno le belleze toe.

Poscia che ifiori e laltre fresche herbete
A rīpetto di me da laltra sponda
Libere fuor da qlle genti ellette.
Si come luce luce ī ciel seconda
Venero a pr̄sso lor quatro animali
Coronati ciascum di uerde fronda.
Ognuimo era pennuto di sei ali
Le pēne piene docchi e lochi dargo
Se fusser uiui sareber cotali.

Hic poeta quia figurauerat ueteris testa
mentū quod ī libris xxiiijº ōtinetur nc̄
itendit describere nouū quod ordinat̄
p libros quiqꝫ. Et primo quidem descri
bit quatuor euāgelistas. Et ad itellige
tiā huiꝰ lr̄e est sciendū q̄ Ezechiel nar
rat se uidisse quatuor aīalia, quorum
unꝰ uultus erat facies hoīs alterius leonis
alterius bouis alterius aquile, hanc
uisionem exponit Gregorius p euāgelis
tas prima et ita loquitur hic poeta
noster, Matheus eī capit ab humana
gn̄atione, ideo habet faciem hoīs, lucas

uō ht faciez uituli · quia īcepit a sacrificio.
Iohānes ht faciez aquile · quia īcepit ad
diuinitatez uerbi · ideo more aquile īfixit
oculos ī eius solem. Hunc ordina litteraz
sic. Quatro aīali ·s· Euāgeliste · coronati
ciascun di uerde fronde quia erāt uire
tiores et florentiores q̄ illi seniores · qr Iu
niores · unde fides plus uigebat ī eis
uenero a presso lor ·i· post illos xxiiij° aīali
come luce seconda luce ·i· sequitur luce
ī cel. Et est propria cōparatio · quia sicut
ī celo una stella oritur post aliaz ad illu
minādūz mūdūz tpre noctis · Ita p° libri
antiqui luserūt ī mūdo tpre tenebrarū
postea uenerūt maiores luces ī tpre grē
·s· libri euāgelistarū · ideo dico uenerūnt
poscia chi fiori e laltre fresche herbete ·
quibus erat plena terra sancta ibi fuoro
liberi da quelle gente ·i· liberata ab illis
xxiiij^or · a rimpeto de mi ·i· faciez meaz
da laltra sponda ·i· ulteriori ripa · qr ista
tota militia transibat p ripā mathildis
pro hoc nō uult aliud dicere · nisi cū illi
seniores scriptores ueteris legis sicut mo
yses. Et describit hec aīalia quātuz ad
hītuz ·d· ognuno era pēnuto de sey ale
quia alte uolauerūt · le pene piene do
chy quia oīa acute uiderunt · quod pul
chre declarat ·d· e gliochy dargo · quia
hebat centū oculos · serebber cotali ·i· tales
istis · si fosser uiui sicut erāt oculi istorū
aīaliuz · sicut etiaz argus pastor magnus
plenus oculis · de quo dicetur ī capitulo
xxxij° et quidā uolūt q phyce figurat
celūz quod ht ī se diuersa lumia stellarūz
et sic uidetur dicere q aīalia ista hebat
oculos celestes et sidereos·i

A descriuer lor forme piu nō spārgo
Rime lector chaltra spesa mi strige
tāto cha q̄sta nō posso esser largo.
Ma leggi hezechiel che li dipingne
Come li uide da la fredda parte
Venir cō uēto · e cō nube e cō igne.
E quali trouerai ne le sue carte
tali erā quiui · saluo cha le pēne
Giouani e meco e da lui si di pte.

Hic poeta excusat se si nimis parce des
cribit tam stupenda aīalia · et cōuertēs
se ad lectorez ·d· O lector nō spergo piu
rime · uersus rithimos · a descriuer lor
forma ·i· figuras uarias sicut esset cōdecens.
Et ecce quare · chaltra spesse uolte mi cōstri
ge ·s· alia res describēda ex debito consio · cha
questa nō possū plus expendere ad satisfac
tionez istius debiti · qr ht statuz describere
currus totius militie · ideo nō uult larguus ee
ī scriptus ne sit parcus ī dño. Et si forte lec
tor uellet plus audire de m̄ā remittit
eū ad certū autorez ·d· ma leggi Ezechiel
·s· prophetam che le depogne ·i· describit p°
capitulo come le uide uenir da le fredde
parte ·s· a septentrione cū uento e nube
e cō igne · unde ezechiel dicit ibi uidi et
ecce uentus turbinis ueniebat ab aquilone
et nubes magna et ignis īuoluēs et sple
dor ī circuitu eius ·&c· Et subdit quō con
uenit cū Ezechiele preter q̄ ī uno ·d· e tali
eran qui ·i· apparebant ī ista silua quali
trouerai ne le sue carte ·i· ī suo libro · et ecce
quō disconuenit ab ezechiele saluo che le
pēne ·i· quātuz ad alas q sunt sex · Giouanni
e meco ·i· conuenit mecū ī apocalipsi q°c°
e da luy si disparte ·i· discordat ab ezechiele
qui ponit tm̄ quatuor alas ad īnuendūz
p quatuor mūdi partes uolauerūt · erant
etiaz facies eorū cōiuncte p unitatem
caritatis et concordia ueritatis·i

Lo spacio dentro allor quatro
cōtene
Vn carro ī su due rote triumphale
Ch al collo dun griffon tirato uene.
Esso tēdeua ī su luna e laltra ale
tra la mezana e le tre e tre liste
Si cha nulla fendēdo facea male.
Tāto saliuā che nō eran uiste
le mēbra doro hauea quāto era ucello
E biāche laltre di uermiglie miste.

Ista est quarta et ultima pars generalis ī q
poeta describit currū triumphalem cū duce
triumphante istius militātis ecclesie. Et ad
ītelligentiā istius littere · uolo te prīo no
tare q poeta nimis elegātez et peregrinā
fictionez facit hic. figurat eī sub specie
currus hntis duas rotas ipm corpus eccle
que uertitur sub duabus rotis ·s· ueteri
et nouo testo · et sub specie Griffi trahētis
currū figurat ipm xpm et bn̄. Griffus eī

partiz est fera hnr corpus leoninu pns auis
hnr alas et faciē aquile et sicut Griffus car
rit p terrā et uolat p aerez fortis et terribilis
ut leo nobilis et altus ut aquila rapiens
et prosternens hostez sicut griffus equm. Et
sic hoc aial nō est notu p experimenta physoru
uel rones nāles sed solum per scripturas Ita
recte xpus. Et sicut griffus i mōtibz altis remo
tis ab hoibus et hitatione hoium custodit auru
et gemas ita xpus i isto mōte altissimo remo
to ab hitatione hoium custodit ista preciosa iocalia.
Ad lram ergo dicit poeta lo spatio dentro
alor quatro .s. aīalia quia quatuor euāgelis
te papue muniut istu curru vn carro triun
phale i su doe rote que etiā possut dici
due uite actiua uel cōtemplatiua ul duo po
puli .s. ebrayci et gentilis chal collo duno
griffone qui habet caput aquile tracto uene
qr xpus est qui trahit eccl'am ad se. Et sub
dit achi griffi .d. et ello .s. griffus tendea su
uersus celū luna elaltro ale iter septem listas
un dicit tra la megiana elaltre ele tre liste
quod est dicere i tres et tres lineas media
remanente iter utraqz alā Ita qr griffus i
medio duaru alaru cōtinebat lineā mediaz
et hēbat ab uno latere tres lineas et ab alio
tres alias. Et dicit aliqui qr iste vii lincee lis
te .vii. sacramēta eccl'e. Et dicit sicha nulla
.s. liste fendēdo .i. secādo male facea qr
nullu sacrm cōfundebat erant aūt iste .vii.
linee reuerberationes candelabroru que pro
cesserat et tāgit utraqz nām xpi i uno cor
pore .d. tāto salivan che nō eran viste qr
nec oculus corporalis nec itellectualis e bian
che laltre quatuz ad carnez humanā purā
et dicit de uermiglio miste quia sāguine
rubricata i ipsa passione.

Nō che roma di carro cossi bello
Ralegrasse Africano ouer Augusto
Ma quel del sol saria pouer cō qllo.
Quel del sol che suiādo fu cōbusto
Ploration dela terra deuota
Qn̄ fu gioue arcanamente giusto.

Hunc poeta uolens exaltare supeminētiaz
currus et duas triuphalis dicit qr nō potest
iuenire cōparationem dignā tn̄ iter glorios
issimos duces triuphales nōiat duos plus
accedentes ad propositū quoru alter rem .p.
piclitantez mirabiliter recuparauit alter ipaz
feliciassime ordinauit et sic uide quantum
cōparatio sit conuenientissima. Scipio eī uir
tuosissimus hoium propter cuius uitaz et uir
tutes creditus est filius dei a iuuentute
uisitans templū et Octauianus propter eius
feliciatatē dedit pacē mūdo quē fluctez i una
alta prouidentia reformauit qui hitus est
pro deo i uita et post morte i uita alta
prouidentia quo tp̄re et sub cui ip̄io nat
est xpus redemptor mūdi qui attulit ue
ra pacem et uitia expulit. Ipse etiā aug
ustus ut dicit suetonius huit a natiuitate
i pectore et uētre notas i moz et formā et
numeru celestis urse quod fuit eiudes sigm
qr omīs hitantes i terraz regerentur ab eo
sicut omīs nauigantes requiruntur ab ursa hoc
aūt excellētissime conueīt xpo Ad lraz ergo
dicit poeta nō che roma .q.d. nō e ueruz
qr roma realegrasse Affricano itellige de
affrica maiore p excellentiaz cui triuph
ex affrica fuit gloriosissimus oīuz ut ait
liuius ouero augusto dictus Octauianus qr
nō tm̄ auxit impiū quātuz xpus eccl'am
qui augustus tres triuphos adduxit i tri
duo ut dicit suetonius idez. Et quia exm
humanū nō sufficit ondit etiā celeste nō
sufficere .d. ma quel del sol .i. currus sola
ris qui dr̄ trahi a quatuor equis sicut oli
currus triuphalis seria poco cō ello com
paratus illi currui licet habeat tm̄ duas
rotas. Et subiugatur alludens fabule fe
tontis que iā posita et exposita fuit sup
de qua dicit plato i thimeo qr nō fuit
fabula sed uera res sub qua tangitur nā
le icendiū rez dicit ergo quel del sole .q.
d. curru dico che suiādo qr excessit moz
solitum caloris fu cōbusto .i. fulminatus a Io
ue cū ipō fetonte p oration di la terra
diuota. Unde Ouidius itroducit terraz
que ardens porrigit querelā ad Ioue qr
pto bniciis suis paciebat idignū suppliciū
et meruit exaudiri. unde dicit quando
fo Ioue archanamente iusto hoc dicit qr
Iupiter fulminauit fetontez sine tonitru
sine nubibus quod est ipossibile p nāz
ut dicit Albertus nā cōpescant ignibus
ignes.

tre dōne i giro da la destra rota
Venir dāzando luna tāto rossa
Che a pena fora dētro al foco nota.
Laltra era come sele carni e lossa
Fossero fatte di smiraldo fatte
La terra parea neue teste mossa.
E hor parean da la biācha tratte
hor da la rossa e dal cāto di qsta

Laltre toglieam lādare etarde etratte.

hic poeta quia descripsat septē candelabra et septē flamas pcedentia currū nuc describit .vij. uirgines comitātes ipm currū . nā post .vij. dona et septē sacramēta . bn̄ sequitur septē uirtutes . Et primo quidē describit tres excellentiores quatū ad hitū .d. tre done uirtutes theologice ueian dancando .i. faciendo festū et gaudiū coraꝫ sponso ecclesie i qro more tripudiātium de la dextra rota ex parte noui testi qr tpe noui testamenti fuerūt note iste tres dne . Et ecce luna tāto rossa .s. caritas cha pena fora nota .i. esset cognita dentro dal foco quia caritas accendit et iflāmat homieꝫ ad amoreꝫ dei et proximi plq aliquis ignis . h aūt fecit Eurialū fortem iter tela et enses et ita de multis . laltra .s. spes era como se la carne elossa fossero state fatte di smeraldo qui est lapis uiridis coloris et significat uirtutē spei . Laltra .s. fides parea neue tese .i. modo mossa .q.d. erat altissima pp maxiāꝫ puritatem fidei . Et subdit alternas uices illarū dnarū .d. et or parean da libiaci tratte .s. a fide tripudiādo p quod figurat q alñ spes et caritas trahitur a fide et qr plus est fides i aīa ex qua isurgūt et creātur spes et caritas . et or dolorosa .i. a caritate . Caritas eī qui est amor ducat et uehit i aīuꝫ hois fidē et spem . Et dicit q ista principissa dabat normā et formā ambulādi alijs .d. et al canto di questa .i. aperte uoce . laltra .s. alba et uiridis . toglian laldar etarde etratte . quia sm q quis habet de caritate habet de fide et spe .

Da la sinistra quatro facien festa

In purpura uestite dietro al modo

Duna di lor chauea tre ochij i testa.

hic poeta describit reliquas ab hitu et actu .d. da la sinistra .s. ueteri testo . quatro .s. uirtutes cardinales . facean festa sic coruscātes . qr uirtutes morales uiguerunt i antiquis et ueteri testamento ut ostensum est p'rio capitulo hui' purgatorij . Ille dico . uestite de porpura quia olim induebātur pricipes . et iste pricipatur sup uirtutes morales ad quas cetere reducūtur . et harū quatuor unq est pricipalissima et regit ceteras . unde est magis uirtus itellectualis q moralis ut uult phylosophus dicit ergo dietro al mō duna di lor .s. prudentie . che hauea tri ochij i testa qr respicit pta pntia et futura . et est regina oīuꝫ . qr nulla uirtus pot hri sine prudētia . bn̄ potest hri sine alijs .

Apsso tutto il p trattado nodo

Vidi due uechi i habito dispari

Ma pari i atto e honestato e sodo.

Hic poeta describit alios seniores q sequebātur ad custodiā currus . Et ad hui' lre itelligentiā que multis est occulta . est primo sciendū q aliqui dicūt q isti duo senes .s. Enoch et helyas posita i paradiso deliciarū iā p tot secula . et mansuri usqꝫ ad diem judicij ideo bn̄ dicūtur senes . sz ista expositio nimis est alonge . quia isti non sunt deputati ad custodiā . Alij dicūt q sunt Moyses et Aron . Hec istud ualet qr isti fuerūt duces i ueteri testo . Alij dicūt q sunt paulus et lucas qui dr fuisse p'rio medicus tpalis deinū spūalis aiarūꝫ . nec isti bn̄ dicūt . nā lucā idꝫ nūatus est iter euāgelistas iter quos erat currus . sed michi uidetur q isti sunt duo pricipes apostoloꝝ .s. petrus et paulus . quoꝝ paulus figurat cū ense . qr rimatur profunda scripturarūꝫ uel quia uulnerat et fecit pungendo . rece pādo mordendo . Petrū uō representat i hitu medici . quia huit sanare uulnera aīarū soluendo et parcendo . et p'o curauit se ipm . Hunc ad lrām poeta describit istos spūs quo ad hitum et actū .d. Apsso tutto il p tratto nodo .i. post passū difficilem qieꝫ tanta arte descripsit . quia unus i hitu medici . alteꝫ militari . vidi dui uechij i habitu dispari .i. dissiles quia unus i habitu medici alteꝫ militari . ma pari i atto quia ambo apli nūcij xpi pugiles fidei qui ad unū finē militauerūt . ideo bene dicit . et honesto e sodo quia maturo et graui .

Lun si mostraua alcun di famigliari

Di quel summo ypocrate che natura

Ali aīali fe si chella ha piu cari.

Mostraua laltro la contraria cura

Comuna spada lucida e accuta

tal ch di qua da noi me fe paura.

hic poeta describit spāliter utrūqꝫ hoīū .d. lun .s. petrus . si mostraua alcuni di famigliari .i. medicorū . de quello sōmo ypocrate q fuit antiquus peritissimus medicus . ut dictū est i iferni capo vj'o. che .i. quieꝫ nā fa aliaīali .s. hoibus . che la piu acaro .q.d. nā puidit saluti hoīuꝫ de auxilio medicoꝝ .

propter quē oīa facta sunt. L'altro. s. Paulus. mostraua la contraria cura. i. curam contrariam medico, cō una spada lucida et acuta quā bn̄ exercuit ī claritate fidei, tal che dequa dal riuo mi fe pauura. s. cura letheum, quia rigidus uidebatur pro defensione cruciș. Vn̄ paradisi capo xxiiij°. beatrix loquens de paulo dicit ad petrum, che mise teco roma nel bon stilo.

Poi uidi quatro ī humile paruta
E di retro da tutti un uechio solo
Venir dormēdo cola faccia arguta.

Hic poeta describit bn̄ quatuor doctores ī habitu humili. d. poy uidi quatro ī humili paruta. qr si paulus fecerat michi timorem cū ense, isti fecerunt michi spē cū pena declarādo michi dicta pauli et aliarum scripturarū. horū primus ē Augustinus ī disputatione excellentissimus malleus herethicorum. secūdus Jheronimus excellens ī hystoriis, qui oīa nouisse uidetur. Tertius ambrosius potens pdicatione. quartus Gregoriꝰ ī moralitate de oībus istis dicetur plenius ī paradiso. Et ultīo poeta noīat unum senem quem fingit uenire dormientem, quē multi dicunt esse Johanem euāgelistam, qui obdormiuit supra pectus dn̄i. Sed hoc nō uidetur conueniens, tum qr ponitur post doctores, quos tāto tpe pcessit, tū qr positus est iā supra, tū quia iuuenis, sed credo qȝ loquatur de beato Bernardo unde sicut posuit supra matildā modernā pro uita actiua ī paradiso deliciarū ī fine purgatorij. Ita poit Bernardū modernū pro uita contemplatiua ī fine paradisi. Iste ergo maxīe conueniunt que huic dicit poeta quia fuit senex uenerabilis et doctor magnus, ideo statim poit eū post doctores. dicit ergo, e dietro da tutti post doctores. uidi uenir un uechio solo qr bernardus fuit ualde solitarius dormiendo qr contemplatiuus nimis, cō la faccia arguta qr fuit audax multum ī uocosis ut patebit paradisi penultimo caplo. Alij etiā uolunt qȝ loquatur de thoma de aquino, sed nō ita bene bn̄ conuenit quia iuuenis fuit, nec dicas sicut quidam, quō poit hic bernardū quē ponit ī paradiso, et etiā ī paradiso poit petrū paulū et Johanes. hic ergo poit eos ī Ecclesia militante, ibi uō ī triumphante.

E questi sette col primaio stuolo
Erano habituati ma di gigli
Dintorno al capo nō facean brolo.
Anci di rose e daltri fior uermigli
Giurati hauria poco lontano aspetto
Che tutti ardesser di sopra da cigli.
E quando il carro a me fu a rimpetto
Vn tuon s'udio, e quelle gente degne
Paruero hauer l'andar piu interdetto
Fermandossi iui cole prime insegne.

Hic poeta ponit conuenientiā et differentiam habitus istorū ad primos. d. questi sette. s. quatuor doctores, et petrus paulus et Bernardus, erano habituati uestibus albis, col primo stolo. i. exercitu xxiiij° seniorum tn̄ differebant ī corona unde dicit, ma nō facean brolo. i. girlandā, di gigli sicut primi faciebant anci de rose. ī. rubeis, e daltri fiori uermigli, hoc innuit qȝ fuerunt ardentiores ī caritate q̄ primi, unde dicit, aspeto poco lontano. i. uisus propinquus qui nō erraret p distantiam. sicut sup accipiendo candelabra pro arboribus, haueria giurato. i. iurare potuisset et firmare che tutti ardessero ab illo rubore, de sopra da cigli. s. ī capite ubi stat corona. Et subdit quō exercitus sta firmauit claudens capitulum vn̄ dicit, Et un ton. i. terribilis sonus, quia fuit uox diuina sudio ab oībus, e quelle gente degne tanta beatitudine, parrero hauer interditto. i. uetitū, landare piu. i. magis ultra fermandosse iui arestādo se, con le prime insegne. s. luminibus que ondebant uiam eibus, qn̄ ami fo ripetto ī faciem meam et p hoc notat aucte qȝ deus fecit sibi tantam gratiam qȝ ipse uiderit ista ut describeret alijs uidenda & cognoscenda.

Q Vando il septētrion
del primo cielo
Che ne occaso may
seppe ne orto

Ne daltra nebia che di colpa uelo.
Che facea li ciascuno accorto
Di suo douer comel piu basso face
Qual timon gira per uenire a porto.
Fermo s'affisse la gente uerace
Venuta prima tra 'l griffone et esso
Al carro uolse se come a sua pace.

Postquam in precedenti capitulo poeta noster descripsit figuraliter ecclesiam dei militantem, nunc conuenienter in isto XXX° capitulo introducit beatricem que docet utramque ecclesiam, ut per militantem preparet eum ad triumphantem. Et presens capitulum potest breuiter diuidi in quatuor partes generales. In prima quarum continuans se ad precedentia ostendit qualiter exercitus iste uictoriosus posuerit campum. In 2a describit ipsam beatricem in habitu et actu ibi: Jo uidi gia. In 3a ponit increpationem illius ad se et increpationis effectum ibi: quasi a miraglio. In 4a et ultima beatrix facit magnam commendationem de dante ut euidentius arguat errorem eius ibi: ella pur ferma. Ad primum ueniens dico quod poeta ostendit quomodo exercitus supscriptus primo fuit castramentatus per unam comparationem subtilissimam et propriissimam. Ideo est hic insistendum specialiter quod textus iste obscurus et male expositus a pluribus. Ideo antequam ueniam ad literam sententiam enucleabo. Scitur non lector quod poeta in effectu non uult aliud dicere nisi quod sicut constellatio septentrionalis, que dicitur currus, constans ex VII stellis, ubi est tramontana, dirigit omnes nauigantes in mundo nostro in uia sua ad portum suum, ita recte a simili ista VII candelabra que sunt septem dona spiritus sancti tamquam celestis constellatio dirigebat omnes euntes circa istam aquam, et eorum regebantur eorum motum et statum. Modo ad propositum dicit poeta quod tota militia firmauit se firmatis illis candelabris que tamquam signa precedebant. Hic expone et construe sic literam que est intricata et incipe ibi: La gente uerace que leuata supra fallacias mundi docet omnes ueritatem sicut patet in libris biblie, uenuta prima chel il griffone i. que precessit currum tractum a Griffone, s'affisse ferma i. arestauit se firmiter ut predictum est in fine precedentis capituli

et esso s. griffo qui est christus uolsesse al carro, firmans se ibi come a sua pace custodiens ecclesiam contra omnia bella. Hoc autem facit quoniam ista tunc redit supra, quando il septentrion qui constat ex VII candelabris ardentibus sicut constellatio ursae constat ex VII stellis lucentibus, del primo ciel s. empireo quod uenit immediate a deo, ubi noster septentrio est in VIII° celo s. firmamento et hic suple unum uerbum s'affisse et dicit che i. qui septentrio spiritus sancti ne mai sappe occaso ni orto quia numquam habuit principium neque finem et numquam occultatur uidentibus, sed est perpetue apparitionis sicut et currus nostri poli nec sup sciuit uelo daltra nebia che di colpa. Sensus est quod nulla nubes uel nebula potest eripere nobis conspectum istius septentrionis ad modum quo eripit nobis uisum celorum et stellarum, nisi sola culpa peccati, quia ignorantia peccati est quoddam uelum inter deum et homines et tangit uirtutem et officium huius septentrionis dicens: che faceali in illa silua ciascun accorto di lor douere i. debiti, quia s. docet unumquemque quid facere debeat et dirigit in finem suum more nostri septentrionis, unde dicit comel piu basso s. septentrio noster ubi est tramontana face i. facit accortum quel gira timon i. quicumque gubernat nauim in mari nostro per uenire a porto. Uult ergo dicere quod septentrio superior VII candelabrorum ardentium dirigit omnes militantes in ista ecclesia ad portum salutis, sicut inferior in VII stellis lucentibus dirigit omnes nauigantes in isto mari inferiori ad portum quietis.

E un di loro quasi dal ciel messo
Veni sponsa de libano cantando
Grido tre uolte et tutti li altri appresso.
Hic poeta describit solemne festum et gaudium celebratum super currum et griffum. Et primo quidem introducit unum senem cantantem laudes ipsius Ecclesie. Et ad intelligentiam litere debes scire quod hic erat salamon qui inter alios fecit librum qui intitulatur cantica canticorum in quo sub tipo describit statum ecclesie introducens sponsum et sponsam i. christum et ecclesiam ad loquendum mutuo. Ideo poeta merito introducit salamonem hic festantem dicens: Et un di loro de numero illorum seniorum s. salamon quasi dal ciel messo, quia salamon habuit sapientiam a domino et maxima dona gratiarum et tamen tamquam homo nimis enormiter creauit. Ideo dixit qui grido cantando tre uolte ueni sponsa de libano. Ista uerba scripta in predicto libro canticorum sunt uerba sponsi i. christi qui dicit ad sponsam

i ecclam ueni sponsa mea odorifera. Libanus est mons arabie ubi nascitur thus quod etiam dicitur olibanum sicut patet per bernardum qui pulcre scribit super isto libro. Et ceteri confirmaverunt dictum salamonis unde dicit e tutti ghaltri .s. seniores apostolo clamaverunt cantando:

Quali i beati al novissimo bando
Surgeran presti ognun di sua caverna
La rivestita voce aleluiando
Cotali in su la divina basterna
Si levar cento ad vocem tanti senis
Ministri e messagieri di vita eterna.

Hic poeta ostenso quod salamon cum suis senioribus decantavit laudes sponse introducit multitudinem angelorum decantantium laudes sponsi per unam comparationem claram et propriam .d. quod isti angeli subito surrexerunt de biga ad cantus salamonis sicut boni resurgent de sepultura ad sonum angeli. dicit ergo Cento .s. angeli et ponit finitum pro infinito ministri e messagieri de vita eterna quia angeli sunt missi a deo famulante ei. se levar ad voce canti senis .s. salamonis quia fuit senex etate et sapientia in su la divina basterna .i. supra illum sanctum currum ecclesie dei. Est enim basterna vehiculum itineris quod sic dicta vesterna quia vestibus mollibus sternitur et a duobus animalibus trahitur in qua nobiles mulieres ducuntur. et sic vide quod Methaphora sit propria quia ista biga ducitur in via qua peregrinatur in ista vita et trahitur ab animali dicto naturae, et est multipliciter adornata in qua defertur nobilissima domina .s. beatrix ministri dico cotali quali i beati sorgeran presto subito ognuno qualibet de sua caverna .i. sepultura al novissimo bando .i. ultima die iudicii quando angelus proclamabit surgite mortui etc. Alleluyando .i. cum gaudio cantando Alleluya quod nomen hebrayicum sonat secundum unam expositionem salvum me fac domine quod bene competit ipsis. et dicit la voce rivestita .s. a corpore q.d. resumptis organis corporalibus ita quod nunc erit perfectior. Et sic vide quod comparatio sit propria ex omni parte de bonis ad angelos de basterna ad caverna de voce angeli ad voce salamonis.

Tutti dicevan benedictus qui venis
E fior gittando e di sopra e ditorno
Manibus odate lilia plenis.

Hic poeta describit ipsum cantum Angelorum supra laudem sue sponse et dicit bene quod dicebat illud quod dictum fuit sibi in die palmarum a filiis ysrael festantibus et cantantibus in eius honorem unde dicit. Tutti dicevan benedictus qui venit in nomine domini etc. et dicit e gittando fiori illi angeli repente dicebant odate lilia plenis manibus. Ad cuius littere intelligentiam debes scire quod sicut virgilius fingit VI° Eneydos Eneas ductus ad infernum per sibillam reperit in loco ameno virorum illustrium anchisem patrem suum qui inter alios ostendit sibi animas virorum illustrium romanorum qui debebant descendere in genere suo inter quas ostendit animam gloriosam marcelli nepotis Augusti ex sorore qui adolescentulus mire Indolis sibi gratus et dilectus acerba morte raptus est in ipso flore etatis modo ad propositum. Anchises fecit magnam commendationem super marcellum et volens facere festum dixit. Tu marcellus eris manibus date lilia plenis q.d. date mihi de floribus in magna copia ut respergam Iuvenem istum. In hoc autem virgilius applaudit Augusto quod nimis dilexerat puerum istum. unde non potuit continere lacrimas cum virgilius in recitatione pervenisset ad istum passum. mater etiam pueri numquam voluit recipere consolationem usque ad mortem. Ita nunc in proposito dicit poeta quod nunc Angeli cum cantu et Iubilo clamabant petentes flores quibus exornaret currum. Et hic non lector quod quidam sapientes aliter exponunt litteram istam. dicunt enim quod ista solemnitas magna facta est hic propter conversionem auctoris unde exponunt illud benedictus qui venis tu dantes sed michi videtur quod littera habeat altiorem intellectum secundum quod iam exposui. Nam poeta volens facere venationem et investigationem beatricis toties sibi promisse et tam diu expectate facit preparationem ad hoc inducens magnum senem qui invitat ecclesiam .d. veni sponsa de libano. Et continuo ad vocem eius surrexerunt angeli de curru iacentes flores inter quos erit beatrix ipsa que prius quiescebat in gremio istius currus et non apparebat sed exivit in lucem per manus istorum sicut optime declarat littera sequens:

Io vidi gia nel cominciar del giorno
La parte oriental tutta rosata
E laltro ciel di bel sereno adorno.
E la faccia del sol nascer ombrata
Si che per temperanza di vapori

Lochio la sostenea lunga fiata.

Ista est secunda pars huius capituli in qua poeta nunc describit beatricem primo apparentem sibi per unam comparationem nobilem solis orientis, que breviter stat in hoc quod beatrix nunc visa est sibi apparere debiliter ibi inter nubes florum sicut aliquando sol visus est sibi corpore in mundo nostro ita quod poterat illos substinere. premittit ergo comparationem primo dicens Io vidi gia nel cominciar del giorno .i. in principio diei la parte orientale .s. celi, tutta rosata .i. rubeam a vaporibus e laltro ciel ab oriente di bel sereno adorno sine nubibus clarum, e la facia del sol surgentis vidi, nascer umbrata a nubibus tenuissime, siche lochio la sostenea longa fiata per temperanza di vapori quod aliter facere non potuisset quia vapores temperant potentiam luminis solaris. Ita nunc vidit beatricem. Et sic vide quantum comparatio est propria. beatrix enim est tamquam sol illuminans istum circulum. Et sicut oculus humanus non potest substinere splendorem solis nisi per medium vaporum, Ita intellectus humanus non potest videre splendorem beatricis nisi per medium istorum florum. sicut statim sequitur.

Cosi dentro una nuvola di fiori

Che de le mani angelice saliva

E ricadeva in giu dentro e di fuori.

Sotto candido vel cinto duliva

Donna mapparve sotto verde manto

Vestita di color di fiamma viva.

Hic poeta applicans dictam portionem ad propositum describit ipsam apparitionem beatricis in suo habitu, et dicit breviter quod mulier velata velo albo cum corona olive et desuper induta tunica rubea et clamide viridi apparuit sibi inter illos flores. unde dicit quod donna .s. beatrix supereminens ceteris, mapparve cosi sicut dictum est de ortu solis dentro una nuvola di fiori quia tanta erat multitudo quod faciebat quasi nubem, che saliva da le man angeliche, dictorum angelorum e ricadeva giu dentro intra currum et di fuori circa currum. Et hic nota quod ista nubes florum figuraliter est agregatio librorum facta ex floribus dictis a manibus doctorum et scriptorum qui habuerunt intellectum angelicos vere missi a deo ad dandam scripturam hominibus, ideo bene fingit quod beatrix apparuit inter istos flores, donna dico cincta de olivo .i. habens caput cinctum corona olive que ponitur pro sapientia. Est enim arbor dedicata minerve sic dicitur ipsa. sopral candido velo quia in capite velato habebat coronam et per velum album intelligere puram fidem que stat sub velamine. Nam fides incapit ubi ratio deficit argumentum, sotto verde manto per hoc intellige spem, sub qua viget sacra scientia, vestita di color di fiamma viva per hoc intellige caritatem, que est vivatior et ardentior ideo reponitur interius. Et respice quod auctor in precedenti capitulo representavit dictas tres virtutes divinas sub predictis tribus coloribus.

E lo spirito mio che gia cotanto

Tempo era stato che ala sua presenza

Non era di stupor tremando affranto.

Senza de liocchi haver piu conoscenza

Per occulta vertu che da lei mosse

Dantico amor senti la gran potenza.

Nunc poeta ostendit quomodo devenerit in cognitionem beatricis. Sed ad pleniorem cognitionem eorum que dicuntur hic et in capitulo sequenti de ista beatrice volo te scire quod cum quidam fulcus portinarius honorabilis civis florentie, de more faceret celebre convivium Kalendis maij, convocatis vicinis cum dominabus eorum, dantes tunc puerulus novem annorum secutus patrem suum Aldigerium qui erat unus de numero convivarum, vidit a casu inter alias puellas puellam filiam predicti fulci, cui nomen erat beatrix etatis octo annorum mire pulcritudinis sed maioris honestatis que subito intravit cor eius, ita quod numquam postea recessit ab eo donec illa vixit sive ex conformitate complexionis et morum, sive ex singulari influentia celi et cum etate continuo multiplicate sunt amorose flamme ex quo dantes totus deditus illi quocumque iret perquirebat credens in oculis eius videre summam felicitatem, pro qua lacrimas vigilias et infinitas tulit penas, tamen hic amor honestissimus semper fuit et numquam apparuit signum libidinosi actus in amante vel amato hoc autem fuit certissimum pronosticum et augurium futuri amoris quem habiturus erat ad magnam beatricem sacram, ad quam erat pronus a natura, ex his potes videre quod poeta aliqua dicit hystorice aliqua alegorice de beatrice sua. Nunc ad literam dicit poeta e lo spirito mio .s. speculatio mea, che gia cotanto tempo quasi fere per decennium ut dicetur postea, era stato co la sua presentia cum desiderio revidendi eam non era affranto de stupore .i. remotus ab admiratione unde subdit quod ista prima parvula visio penetravit acute precordia eius .d. senti la gran potentia dantico amor istius mulieris. Amor enim est res potentissima precipue antiquatus, per occulta virtu che da lei

mosse .i. ab ea processit, et vere occulta
virtus et digna admiratione magna fuit
q puer primo cospectu puelle, nunq vise
subito ita caperetur et ligaretur. Ista ergo
scintilla amoris nunq commovit mentem eius
senca haver piu cognoscença .i. quis no
videret ipam ulterius i oculis suis radia
tibus sub velo, ita q recordatus sit occu
lorum illorum vagorum.

Tosto che nela vista mi percosse
Lalta vertu che gia mavea trafitto
Prima chio fuor di puericia fosse.
Volsemi ala sinistra co rispitto
Col qual i fantolin core ala mama
Qn ha paura o qn eglie afflitto.
P dicer a virgilio men che drama
Di sangue mi rimase ch no tremi
Conosco i segni de lantica fiama.

Hic poeta ondit quo positus est i magna
agonia, et recurrit ad virgilium sicut sep
solebat i arduis p coparatione valde cla
ram. Uni pro continuatione repetes quod
dixerat dicit tosto che laltra vertu .i. q3
cito potentia amoris qua iam vocavit de
cultam che gia mavea transficta q olim
vulneraverat me suis telis aureis prima
che fuora di puericia fosse .q.d. dum
essem adhuc puer mi percosse nela vista
.i. i oculos i quibus capit vis amoris tunc
statim, volse mi a sinistra, ubi credebam
virgilium esse, co rispetto .i. cu respectu
col qual il fanzolin core ala mama
.i. matrem vel nutricem, quado ha paura
o qn eglie afflitto .s. alia passione sicut
amore alicuius rei, p dicer a virgilio
men che drama q.d. minimum. Est enim
drama parvula par ponderis quo vo
cabulo multum utuntur medici, di sa
que me rimaso chel no tremi, quia
amor induit tremorem unde dicit, cog
nosco i segni de lantica fiama .s. amoris
hoc aut dicit virgilius de didone. q.d.
dantes no ita dido arsit amore viso
Enea.

Ma virgilio navea lasciati scemi
Di se virgilio dolcissimo padre
Virgilio a cui p mia salute diemi.

Hic poeta dicit suum refugium fuisse vanum, qr
virgilius recesserat de quo multum conqueritur
et dolet. Et hic adverte q multi mirantur
de eo q dantes ita nude tangit recessum
virgilij a se q no perpendit q no dixit
vale nec facit verbum. Sed poeta noster
hoc no fingit sine misterio magno p hoc
ei reliquit tacite lectori considerandum q
ad primum conspectum istius mulieris alte
ipse fuit stupore passus, sed virgilius
territus statim evanuit a facie istius mulie
ris potentis qua viderat surgere inter
manus angelorum .i. theologorum et relinqt
ad infernum ad standum inter phyos et poe
tas et voluisset dicere libenter dam amo
relinquo te manibus istorum qui loquuntur cu
deo, sed timor no permisit, dicit ergo poe
ma virgilio navea lasciati scemi dise .s.
me et factum xpianum, qui et ipse te
debat ad celum et dicit virgilio dolcissimo
.i. videbatur sibi amarissimum dimittere
tantum poetam qui fecerat sibi viam, et re
petit ad cumulum maioris doloris, vir
gilio a cui de me p mia salute qr co
misi me regendum et ducendum sibi
ut patuit primo et secundo capo inferni.

Ne quantunque pdeo lantica madre
Valse ale guance nette di rugiada
Che lagrimando no tornassor adre.
Dante p che virgilio se ne vada
No piager anco no piager ancora
Che piager ti coviene per altra spada.

Hic poeta post querela tangit planctum
suum, et vult breviter dicere q tota fe
licitas illius loci no potuit obsistere
ne prorupit i lacrimas, tanta fuit vis
doloris, dicit ergo, ne quantunq .i. quicq
deliciarum, p deo lantica madre .i. per
didit eva, valse ale guance .i. proficeat
genis meis, nette de rosada, quia vir
gilius laverat sibi faciem i maritima
illa vel dic genis no madidis rore q
no cadit ibi. q.d. ubi nulla pot esse
alteratio, ubi no potest pluere ego plo
ravi, ideo dicit, che lagrimando non
torna essere atre .i. atre vel obscure
sicut accidit i planctu. Et no mireris
lector si dantes dimisit virgilium cum
planctu et lacrimis cui dederat opam
a puericia sm illud Augustini primo
de Civitate dei circa principium virg
ily. Ideo pueri legunt ut poeta magnus
omnium q praeclarissimus atq optimus teneris

edibit animus numquam possit oblivione abole
ri etc. Et introducit beatricem indignatam
super planctu eius, que interpellans eum
nomine proprio dicit. O dante perche vir
gilio se ne vada loquitur irate, non pia
ger ancora quia nondum habes causam
flendi che pianger te conviene per laltra
spada quia pungam te acrius et fortius
q. d. tacite quare non solum nimis virgilium
coluisti sed simul me deseruisti sicut dic
plenius infra ?.

Quasi amiraglio chen popa
e in prora
Vien a veder la gente che ministra
Per li altri legni e a ben far lincora.
In su la sponda del carro sinistra
Quando mi volsi al suon del nome mio
Che di necessita qui si registra.
Vidi la donna che prima appario
Velata sotto langelica festa
Drizar li ochi ver me di qua da rio.

Ista est Tertia pars generalis in qua poeta
describit increpationes beatricis ad se, et
increpationis effectum. Et primo apparat
ipsam tamquam dominam magne auctoritatis et
potentis per unam nobilem comparationem et
pulcram et dicit, quod visa est sibi quasi
quidam admiratus magne classis qui
discurrens per navigia confortat bene
agentes, pigros vero et tardantes dure in
crepat. ordina sic literam et construe, vidi
la donna. s. beatricem, che prima mappa
rio inter flores super currum, velata. s.
faciem ut dictum est, sotto langelica veste
.i. velo albo qualis est vestis angelorum
in su la sponda sinistra del carro ex parte
veteris testamenti ubi erant quatuor
virgines, drizar gliochi ver mi, res
piciens me torve, di qua dal rio. s. le
theum ubi eram, quando io me volsi al son
del nome mio. s. dantis, che de necessi
ta si registra .i. scribitur et sic vide
quod prudenter et caute poeta se excu
sat ne videatur iactator et vanus.
Nam non videtur de more philosophorum inserere
nomina propria, operibus eorum nisi raro
et ex causa. Unde virgilius iuvenis

verecunde se nominat dantes ergo dicit sed
non ex vanitate sed ex necessitate hoc fecisse.
Necessitas autem hic videtur quia beatrix
ex indignatione et ira nominat eum sicut
solemnis facere quando irati comminamur
iniuriati nobis vel ideo beatrix nomen expres
sit quare sub isto nomine tacite videtur tangere
eum. q. dicens vere es dantes dans te ad
diversa quare ad philosophiam et poetriam ymmo quasi
et gustare voluisti prius quam sacram scientiam,
sic ergo ipsam vidi quasi amiraglio prefectus
classis che vene a veder la gente che
ministra. s. remiges per gli altri legni ex
suum principalem in popa et in prora .i. incitat
a ben far .i. fortiter navigandum dum tem
pus habent vel pugnandum dum causa exigit.
Et hic non quantum comparatio est propria
quoniam ista domina admirabilis more admira
ti discurrens per omnium studium, sicut per pro
phetas evangelistas etc omnes ortatur ad bene
agendum et probiter pugnandum in ista mi
litia, et nunc poeta pungit qui tarde ve
nerat ad militandum iam transacto medio
termino sue vite.

Tutto chel vel che li scendia di testa
Cerchiato de la fronde di minerva
Non la lasciasse parer manifesta.
Regalmente nel atto ancor proterva
Continuo come colui che dice
El piu caldo parlar dentro risrva.
Guardaci ben, ben sem ben sem beatrice.
Come degnasti dascender al monte:
Non sapie tu che qui e luom felice.

Hic poeta posita dispositione beatricis,
nunc consequenter ponit increpationem eiusdem contra
se. d. illa domina, ancora proterva rigida
vel superba, nel atto regalmente quia
admodum regine irate tremenda continuo
ad primum dictum supius come colui che
dice porans contra aliquem el piu caldo
parlar dietro si serva .i. reservat in finem
fortiora argumenta ad persuadendum
et ita beatrix hic incipit a quibusdam comino
ribus et levioribus, taliter ergo et tam rigida
videbatur nunc beatrix licet non posset
bene videre eam impediente velo et serto unde
dicit, tutto .i. quamvis, chel velo. s. album, che
li scendea di testa super faciem, cerchiato
da le fronde de minerva .i. circundatum
corona olive que est arbor consecrata minerve

que est dea sapie multa rone primo quia sicut oleū supeminet oibus liquoribus Ita sacta sapia supexcedit ceteras. 2° qr oliua sēper uiret et ita sapia nūq̄ aret. 3° quia oliue est sig̃m pacis quod bn̄ cōpetit ipsi sapie. 4° quia ut scribit Oliua difficilimū crescit sed longo tpre uiuit et talis rectissime est sapia uera. 5° quia minerua fuit mulier carnea īuētrix multarū et bonarū artiū sicut sapia facit que hic ponitur sub nōie beatricis, nō lasciasse parer manifesta qr nō bn̄ apparebat turbacio eius et ecce quid pro dixit beatrix quarda mi bn̄ se io son ben beatrice. q. d. bn̄ sum illa quā aliqñ uisus es amare et postea uiliter desuisti, como dignasti di ceder al monte pnīe et uirtutū ibi nūc īueniens nō sapei tu che qui e lom felice. q. d. scire debebas nec accedere huc poteras nisi ego tibi grām peraurassem.

Liochij mei cader qui nel chiaro fōte
Ma uegiēdomi ī esso jo trassi al herba
Tāta uergogna mi grauo la fronte.
Cossi la madre al figlio par superba
Comella parue ame pche damaro
Sente il sapor de la pietate acerba.

Hic poeta tangit effectū istius īcrepationis qr nō potuit tenere frontē pmente pudore vn̄ dicit liochij mei cader qui nel chiaro fonte .i. flumē letheum ma uegiendome ī esso, sicut ī speculo sic uerecundū, trassi alerba ne uiderer me ita confusum, tanta uergogna mi grauo la fronte. Et ondit qualiter ira istius mulieris erat bona et utilis licet nō sic uideretur pmā faciē qr nō ex odio sed amore itenso vn̄ facit cōparationē propriissimā, cosi la madre al figlio par superba cū tn̄ nō sit comella parue a mi et nō erat p chel sapor de la piatate acerba ī ipā ira, sente amaro cū sit dulcissimus ab affectione ī mensa. Nā mater diligit filiū sup oīa etiā plus q̄ pater licet irascatur super errorē filij vnde malediat ipm̄ et īprecatur sibi mala ut corrigat illū. Et ita nūc beatrix arguit studiū ī de studio pro, cū tn̄ dilexit eum singularissime trahendo ipm̄ ad ipsam speculationem.

Ella si taque eli angeli cantaro
Di subito. Jn te dn̄e speraui
Ma oltra pedes meos nō passaro.

Hic poeta ponit remediū consolationis cōtra confusionem suā quia .s. angeli assupserūt cām suā vn̄ dicit cōtinuatiue ella .s. beatrix si taquero egli āgeli si cātaro di subito, ipo ne desperaret illū psalmū Jn te dn̄e spaui et merito hoc fingit, quia ī isto psalmo tractatur de spe usqꝫ ad certā partē eius vnde dicit ma oltra pedes meos nō passaro, uult dicere q angeli ceperūt cantare psalmū qui īcipit Jn te dn̄e spaui nō cōfundar ī eternū. Sed nō cantauerūt nisi usqꝫ ad decimū uersum ubi dicit Statuisti ī loco spacioso pedes meos et ulterius nō processerunt quia nō plus tractatur ibi de spe sꝫ īplorattur ibi mīa. Et hic nō q poeta noster bene fingit huisse angelos ibi propicios quia de sca ueritate multi et magni doctores ad tēpus capti dulcedine poetarum et oratorū neglexerūt sacrā scripturam sicut legitur de Jheronimo qui dū flagellatus ab angelis īterrogaretur quis esset ipso respondente q christianus erat dictū fuit Jmo Ciceronianus es tu, et uere ad tpus plus dilexit Tullium q̄ christum.

Si come neue tra le uiue traui
Plo dosso ditalia si congela
Soffiata estretta da li uenti schiaui.
Poi liqfatta ī se stessa trapela
Pur che la terra che pde ombra spiri
Si che par foco fender la cādela.
Cossi fu senza lacrimi e sospiri
Anzi il cātar di quel che nota sēpre
Dietro ale rote de li eterni giri.
Ma poi chio ītesi ne le dolci tēpre
Lor cōpartire ame par chesse detto
Auesser dōna pche si lo stempre.
Lo qiel che mera ītorno al cor ristretto
Spirito e aqua fessi e cō angoscia
De la bocha e di liochi uscì del petto.

Hic poeta describit effectum īntercessionis angelorum p unā cōparationem nālem et pulcram, quā ponit multū diffuse, sꝫ effectus

breuiter et ?

breuiter est q̄ cor ī eo quod erat īglaciatum ad uerba beatricis mollificatū est ad uerba angelorū ad modū quo nix p̄mo ī arborib̄ primo cōgelatur ad uentos frigidos, deinde liquatur ad uentos calidos. Nunc ordina litterā sic et construe sic, Io fui qua cosi sēza lacrime e sospiri .i. cū corde īdurato et īpetrato nimio dolore et pudore ancor cātar de quei .s. angelorū che notan sempre .i. canunt dietro ale notte di eterni giri .i. sm̄ armoniā et proporciones celorū, ma lo giel che mera dentro al cor ristretto .i. gelata confusio que īglaciauerat cor meū fesse spirito et aqua .s. suspiria et lacrime ensi del petto .i. de corde quod est ī pectore cō angoscia de la bocha e de gliochi .i. angustia oris quia emisit suspiria et angustia oculorū quia emisit lacrimas poi chio ītesi lor copartire ame .i. postq̄ ītellexi cōpassiones ipsorū angelorū erga me, ne le dolce tempre .i. dulcibus et tēperatis cantibus eorū, p che elli .s. āgeli auessero ditto beatrici, dōna per che si lo stempri .i. distempas ipm̄ dantē et exasperas eū dicēs mō redi supra, si cōmo ne ue si cōgela .i. glaciatur tra le uiue traui .i. arbores p lo dosso de italia .i. p iugū mōtis apenini qui diuidit totā italiā p mediū ab alpibus usq̄ ad forū siciliē nix dico soffiata .i. pflata, e stretta .i. cōgelata, da li uenti schiaui .i. borealibus q̄ ueniunt a septentrione et trāseūt p sclauoniā regionē ubi sūt uēti rigidi sicut expertus fuit nauales, poi liquefatta .i. resoluta trapella .i. distilat a sīli, siche poco par fender la candela .q. d. sic cera liquescit ad ignē ita nix ad uentū australem bn̄ dicit pur che la terra .s. australis ex̄ns sub equinoctiali che perde ūbra quia .s. sol nō facit umbrā ibi, quia directe respicit terrā illā, spiri .s. austrū. Nunc cōsidera si ista cōparatio est propria p omīs sui partes. nā bn̄ assimilat montē istū amenū apenino mōti alto ameno, et arbores apenini sibi nato ītēr mōtē apenini. Nix alba et pura est aīa eius h̄ depurata ab oī macula, uentus boreas qui est rigidus sed sanus est, orō beatricis aspa sed subtilis penetrans ad cor uentus auster calidus īducens pluuias ē cantus angelorū īducens lacrimas et distilare facit more niuis :.]

Ella pur ferma ī su la detta coscia
Del carro stādo ale sustanze pie
Volse le sue parole cosi poscia.
Voi uigilate nello eterno die
Si che notte ne sonno a uoi nō fura
Passo che faccia il secol p sue uie.
Onde la mia risposta e cō piu cura
Che mitendea colui che di la piagne
P che sia colpa e duol duna misura.

Ista est quarta et ultima pars gñalis ī qua poeta ondit qualiter beatrix fecerit magnā cōmēdationem de eo cū maiori īcrepatione. E primo ondit quō beatrix assignauerit cām sue īcrepationis īterceδentib̄ angelis pro eo bn̄ dicit ella .s. beatrix pur ferma ī rigiditate sua stando ī su la dextra coscia ita q̄ uidetur trāsisse a sinistra ad dexterā que est nomi texti. Alia tn̄ littera h̄t, ī su la docta coscia .s. sinistra nō mutata, uolse le sone parole cosi poscia ale sbie pie .i. ad angelos q̄ pie cōpatiebantur sibi, et ecce quid dixit, uoi uigilate nel eterno die .i. ī eternitate, siche notte ī sono qui nō cadit ī uobis, nō fura a uoi .i. nō eripit uobis latentē passo .i. momentū nel istans, che faccia il secolo p soe uie p decursus tporum .q. d. oīa sunt uobis manifesta quia uidetis ī deo ideo nō est opus q̄ dicā uobis manifesta errores et culpas huius hoīs qr ita bn̄ scitis sicut ego, sed tn̄ narrabo ad confusionē eius, unde dic, uede .i. ideo la mia risposta ad uos, e cō piu cura che mitenda colui .i. mag̃ q̄ uos, che de la piāge ultra riuū et ecce causā, p che colpa e duolo sia de una misura .i. ut dolor equetur culpe, quia tanta debet esse pena quāta fuit culpa.]

Nō pur p oura de le rote magne
Che drizan ciascun seme ad alcū fine
Secōdo che le stelle son cōpāgne.
Ma p largeza di gratie diuine
Che si alti uapori hāno allor pioua
Che nostre uiste la nō uan uicine.
Questi fu tal ne la sua uita noua
Virtualmēte dogni hito destro
Fatto haurebbe ī lui mirabil proua.

Ma tāto piu maligno e piu siluestro
Si fal terren col mal seme e nō colto
Quāto egli ha piu del bō uigor trest°.

hic beatrix diuiniś arguit poetā et primo facit magnā commendationez de eo ondens bonā aptitudinē eius et dispositionez nō soluz a deo sed etiā a celo. Ordina sic lrām dic beatrix respōdens angelis ī confusione poete, questi .s. dantes, fo tale nela uita soua noua .i. ī pueritia, aliqui tn̄ dicunt ī suo tractatu de uita noua quē fecit ī iuuetute, sed certe istud est ridiculū dicere qr autor erubescebat de eo ī matura etate, uirtualmēte .i. aptitudinaliter et potētialiter, chogni habito destro .i. sciā uel uirtus. Naz sciā est hit° oīs demirāte ut dicit phus prio posteriorū, et uirtus ē hitus electiuus, ut dic p° ethicorū, hauerebbe fatto ī lui mirabile proua de le rote magne .i. ex constellatione et īfluentia celoruz q siit spe maxie, che drizza ciascum seme ad alquī fine .i. omē quod producitur ad bonū finez sicut dicit p° paradisi, secondo che le stelle son cōpagne .i. cōiuncte sm cōiunctionez planetaruz et triplicitate eorū qr aliā cōpationez facit saturnus cū Ioue, aliā cū Marte, et ita de alijs et etiā idez planeta facit cōparationez ī suo domicilio, aliaz ī signo nō suo, et quod plus est, ma p° larghezza de gratie diuine chāno si alta uapori .i. profundos, alor proua .i. pluuiaz, che nr̄e uiste uiste la nonan uicine .i. speculationez ītellectualez .i. nō attingunt ad profunditatez diuinarū gratiaz. Et concludit ex hoc q grā cessit sibi ad damnū qr abusus est p una cōparatione nobilissimā et claraz dns, ma il terreno, qd' est de se beignuz et domesticaz, se fa tanto piu maligno e piu siluestro cōmal seme e nō colto .i. cultuz nō laboratū, q3 to ello ha piu di buon uigor terrestro de humore pinqui. Et hic nō q cpō e propria. Naz īgeniū uigorosuz recte assimilatur agro fertili cui si cōmittatur mala doctrina et nō excolatur uirtute facit malū fructū, qr melius sit facere malum.

Alaī tēpo il sostēni col mio uolto
Mostrādo liochi giouenetti a lui
Meco il menaua ī dritta pte uolto.
Si tosto come ī su la soglia fui
Di mia secōda etate e mutai uita
Questi si tolse ame e diessi altrui.
Quādio di carne aspirto era salita
E belleza e utu cresciuta m'era
Fu io alui mē cara e mē gradita.
E uolse i passi soi p uia nō uera
Ymagine di bē sequendo false
Che nulla promessiō rēdeno ītera.
Ne īpetrare spiration mi ualse
Cole quali e isogno e altrmenti
La riuocai si poco alui ne calse.
Tanto giu cadde ch̄ tutti argomēti
Ala salute sua eran giá corti
Fuor che mostrarli le pdute gēti.
P q̄sto uisitai luscio de morti
E a colui che la qua su codotto
Li prieghi mei piāgēdo furō porti.
Alto fato di dio sarebbe rotto
Se lethe si passasse e tal uiuāda
Fosse gustata senza alcun scotto
Di pētimēto che lacrime spāda.

hic beatrix ōndit q poeta a pncipio cepit recte cōsiuare et ambulare, s3 cito declinauit a uia bona, unī dicit Alaī tēpo .s. dū fuit puer, il sostēni col mio uolto ne erraret, mostrādo gliochi giouenetti alui qr ipe erat puer et ego puella, meco il menaua ī dritta parte uolto. Et hic nota q uerū dicit nā tpre pueritie dantes captus amore beatricis mire idolis, et ī eo appuerūt multa signa future uirtutis, s3 adueniente pubertate cepit crescere malicia cū etate et deditus est uanitati. Unde dicit si tosto como ī su la porta fui uel soglia di mia seconda etate .i. ī inicio adolescentie e mutai uita quia nupsi, q̄sti si tolsi ami e dese altrui .s. alijs mulieribꝫ. Alij tn̄ exponūt istaz lraz nō hystorice

sed alegorice, et dicunt q p oculos Junē
culos itelligit prima et leues parte theo
logie, et tunc dicit dedit se alijs scijs
et procedit ulterius beatrix gradatī i
narratione sua .d. qn di carne a spirito
era salita de uita corporali ad uitā spi
ritualez p mortez i xxv° ano, qn homo
itrat legittimā etatez, e bellezza e uirtu
mera cresciuta quia aīa separata a corpo
re est liberior i uoluntate ratione et me
moria ut pulcre dictū est sup capitulo
xxv. fo io lui .s. dāti, men cara e men
gradita. Et hic nō q sicut scribit boca
tius i suo libello de uita et morib, dātis
beatrix qn i fine xxiiij° āni rediuit ad
glīaz pdestinatā meritis suis cui morte
dantes fuit diu i planctu lacrimis et
merore adeo q sola morte uidebat posse
Juuari, ex quo factus est macilētus bar
batus uelut hō siluestris, tādez exortacio
ne suorū duxit uxorē, et cepit se dare
publicis officijs et honorib, i sua re. pu.ca
et si poterat iterdū uacabat poetis et
eloquentie ad supbā glīaz. Et de hoc co
quitur beatrix .d. e uolse i passi soi per
uia nō uera .s. p deuia mūdana, seque
do false ymagine di bene .s. honoris
dignitatis magistratus uel scias mūda
nas aut poeticas, nō sūt uera bona s3
ymaginaria, vn dicit, che nulla pro
mission redeno i terra Naz diuitie ui
dentur promittere sufficietiaz quaz
pstare nō possunt, et dignitates et
reuerētiaz rel. Sic scietie liberales ui
detur promittere felicitatez quā tn nō
possūt conferre, licet pparent ad felicī
tatem uelut qdā organa et istrumēta.
Nā hic beatrix ad gruuādū errore dā
tis, ondit obstinatā duritiē eius et tāz
uana uita. d. ne lempetrate spirone .i.
qre quas ipetrauerā pro eo apud deuz
quia rogabat pro eo cū esset facta beata
mi ualse .i. nichil profiiciut michi, co
le quai li reuocai .i. reuocare uolui. Et
isogno et altramenti .q. d. i somnio et
i uigilia qr uere uir tanti igenij īditā
do et studendo poterat ppendere finē
nō bonū suarū occupationū, sicut oli3
sciebat occidisse Tullio et boetio qi imi
scētib, se gubnationibus rei. p. iā mortua
et deplorata libtate cōstituti sūt exulu
et mortez idigne, si poco alui ne calse
.i. ita modicā curauit sibi de me quez
tātā curā gerebā de eo, et ideo merito
accidit sibi quod querebat, nā tanto
giu cade i uanitatez ifimā ubi debebat
sicut poterat dare se speculationi alte
supiorū et uerborū bonorū, che tutti
argumenti erano corti .i. oīa remedia

erat iā defectiua, ala salute sua .s. recupā
de iā tū procelsbat errando p siluā, for che
mostrargli le pdute gēte .q. d. saluo q in
clinare aīuz eius ad cōsiderādaz misiā
et ifelicitatez miseroū, un dicit p questo
ob hanc cāz, uisitai luco di morti .i. desce
dendi ad ifernū, eli preghi mei piagen°
for porti a colui .s. uirgilio, che la qua su
condutto .i. q reduxit eū ad me, hoc to
tū tactū est 2° capo° iferni et alibi sepe.
Et cōcludit ultiō beatrix ondens angelis
ad illud quod dixerat supra, qr dnā sic
distēpans eū, et dic ergo, o substatie pie
alto fatto de dio .i. profūdū decretū uel
iudicium diuinū, sarebbe rotto .i. uiolatū
quod ēē nō pot, se lethe si passasse, ab
isto dante, e tal uiuanda .i. tā dulcis
pocio aque lethee, fosse gustata ab eo
senza alcun scotto dipedimento .i. pnīe
et pene debite, che lagrime spāda et
cōtricione cordis cū confessione oris. bn
statū beatrix cōuertit sermonez suum
ab angelis ad ipm dantez sicut patet
i sequenti Capitulo :-

O Tu che se di la dal fiu-
me sacro
Volgendo suo parlare
ame p punta
Che pur p taglio mera paruto acro.
Ricomincio sequēdo senza cunta
Di di, se questo e uero a tāta accusa
Tua cōfession conuien esser cōgiunta.

In supiori capitulo poeta noster descrip
sit mordacez increpationē beatricis ad se
i gnāli. Hunc cōnter i isto capitulo xxxi°
ponit increpationez eiusdez mordatiorez i
spiāli. Et pns capitulum pōt diuidi i iiij ptes
gnāles. In pª quarū beatrix cōpellit dātez
ad cōfitenduz suū errorem et erroris cās.
In 2ª arguit et cōmittit eū q nō debuit
sic errasse ibi. tutta uia. In 3ª poeta ondit
qualr penitens lotus fuit i flumie et assi
gnatus duabus ibi. E come. In 4ª et ultiā
ondit quō puenerit i perfectionez cognicio
nez beatricis ibi cosi cantādo. Ad primū
ueniens dico q beatrix requirit a poeta cō
fessionē sui erroris et cās. Et primo faciens

cotinuatione ondit dispositione beatricis ꝯ
se. Ad quod notandum q sicut patet ex pcedē
ti capº dum poeta deplorasset recessum uirgilij
beatrix minata est sibi q ploraret p aliud
spatum quod factum est qn ipa rndit angelis
et tunc exeraut spatam .i. linguam celum. nunc nō
cepit exercere eam p puncta quod est durius. Uñ
nota ulterius q melius et tutius ē pugnantē
ferire punctum q cesum teste uegentio i suo dere
militari. primo qr feriens puncti ht icidere
minus de armis. 2º qr iuenit minorē resistē
tiam i corpore. tertio quia aduersarius nō ita
bn uitat ictum. 4º quia feriens minus se dete
git. ergo uide q pulcra sit methaphora
dicendo q beatrix nunc cepit parcere punctum
dicit ergo et illa beatrix. uolgendo il suo par
lar ami p puncta icrepādo mē acuius. che
mera paruto acro .s. satis acerbum. pur per
taglio ricomincio .s. dicere. sequendo .i. conti
nuando dictum suum ab angelis ad dantē. d.
e tu .s. dantes et debes dicere. e et nō. o. che
sie de la dal fiume sacro .s. letheum et optas
transire citra ad me. dindi se questo e el
uero de quo accusauit te angelis. qr tua cō
fession couien essere coniunta accusa ut pro
merearis ad solutionem.

Era la mia uertu tanto confusa
Che la uoce si mosse e pria si spese
Che da lorgani suoi fosse dischiusa.
Poco sofferse poi disse. che pense:
Rispōdi ame che le memorie triste
In te nō sono ancor da lacqua offēse.

Hic poeta ponit effectum petitionis beatricis .s.
suam confusionem. d. la mia uertu .i. potentia
aie. era tanto confusa timore et pudore pre
cedenti et pnti. che la uoce se mosse pria
rndendo. ese spense .i. et mortua est qr de
ficit. pria che da liorgani soy. que sunt labia
lingua dentes. pallatum guttur et pulmo.
fossi dischiusa .i. exclusa et expressa. Et sb
dit replicationem beatricis. d. poco sofferse .i.
expectauit. poi dissi che pensi. q. d. hic nō
ē opus cogitationum quia nō habes n dicere
sic. respondi ami. Et ne dantes possit dicē
sicut coiter dicunt hoies qn icrepantur ego
nō recordor dicit beatrix hoc nō accidit
i eo ex obliuione. Uñ dicit. che le memorie
triste .s. preteritorum malorum que contristant
animum recordantis. nō son ancora offense da
laqua .s. lethea i te. q. d. e nundum gustasti
de fluuio obliuionis. de quo paulo post
gustare habes.

Cōfusione e paura isieme miste
Mi pinser un tal si fuor de la bocha
Al qual itender fur mestier le uiste.
Come balestro frange qn scocha
Da tropa tesa la sua corda e larco
E come ifoga lasta il segno tocha.
Si scopiai io sotto grave carco
Fuori scorgado lacrime e sospiri
E la uoce aleto per lo suo uarco.

Hic poeta ondit suam confusionem quam tādem
ficat cū difficultate et anxietate. d. cōfusion
e paura uerecundie et pene. isieme miste
.i. simul coagte. mi pinsero itallsi .i. tam
debile. for de la bocha al quale itendere
fo mistero le uiste. q. d. q oculi beatricis
fuerunt necessarij ad itelligendum. sicut ut
faciam cōparationem propriam uidemus sepe
de facto. q uirgo nouicia tpre sponsaliorum
iterrogata utrum uelit talem i uirum. confusa
timore et pudore rndet ita tam plane. q
auris nō possit iudicare de affirmatione
eius. nisi oculus uideret nuptum illius rndē
tis. et declarat istum actum debiliter loquntis
p pulcram cōparationem sagittantis que de
se patet. d. si scopia io sotto esso graue car
co .i. pondere cōfusionis et timoris. fo ris
gorgando .i. ex gutture emittēdo. lacrime
e sospiri. Et sic uide q satisfactum ē iustitie
prout beatrix pdixerat i fine pcedentis
capli. e lauoce alento p suo uarco .i. trāsitum
p medium aeris. como balestro frange la
corda el arco de tropo tesa qr stetit plus
tensa. qn scocta e como lasta .i. sagitta
tocha il segno i fuga nō fisse. Et sic uide
q cōparatio est propria. nam uerbum recte
assimilatur sagitte qr nocet irreuocabiliter
Sicut aūt sagitta lente uolat cū frangitur
arcus i emissione. et debiliter uenit quo
tendit ita nunc uerbum autoris emissum
afracto ore debiliter et tarde peruenit
ad audientem expectantem.

Onde ella ame. p etro i mei disiri
Che ti menauan ad amar lo bene
Di la dal qual nō ne a che saspiri.
Quay fosse atrauersate o quai catene
Trouasti p che del passar i anci

Douessiti cossi spoliar la spene:
E quali agevoleze o quali avanzi
Ne la frõte deli altri si mostraro
P che douessi lor passeggiar anzi:
Doppo la tratta dun sospiro amaro
A pena hebbi la uoce che rispuose
E le labra afatica la formaro.
Piãgendo dissi le presenti cose
Col falso lor piacer uolser mei passi
Tosto chel uostro uiso si nascose.

Hic poeta ponit qualiter beatrix petiuerit de causa sui erroris cũ nulla fuit iusta que debuerit eũ reuocare ab amore eius ad amorẽ aliorum. Et primo petit de causis impedientibus accessum ad eã et detrahentibus ad accessũ aliarũ dñe. ergo Ondella ami .s. beatrix petiuit et dix qual fossato atrauersate o qual cathene trouasti. q. d. que obstacula que ĩpedimẽta ĩuenisti tu ĩ uia p entro mei desiri .i. iter desiderii que hebas ad me ĩ pueritia tua. qñ semp me sequebaris che ti menia uano ad amar il bene .s. sũmuz deũ ad quod theologia duat hoĩes. di qua dal quale .s. bonũ nõ ne ãco saspiri .i. nõ est aliud bonũ ad quod tendatur. p che douessi ti cossi spoliar la spene .i. abiicere spem del passeggiar ĩnanzi .i. procedendi ulterius ĩ uia recta ĩ quaz te duxerã. q. d. mille fosse .i. mille catene nõ debuissent ĩterũpere tuũ iter optimũ. Et hic nõ lector q̃ beatrix arguit hic multũ subtiliter et fortiter uult enĩ dicere tacite siue ĩplicite. licet sacra scriptura uideatur multũ difficilis et hñs fortes passus qr cogit hoĩes credere que nõ sunt nota p natũ uel ad sensum. et qr precipit multa q̃ dura uidentur. tñ considerato fine optĩo qr sola docet sũmuz bonũ et duat ĩcognitionẽ dei debet uideri facilis. et oĩs labor pro ea acquirenda debet uideri leuis. et eõ petit q̃ cõmoda traxerint eũ ad amorez aliarum. d. e quali agevoleze .i. facilitates o quali avanzi .i. quẽ prerogatiue .i. facie et pulcritudine. de le altre .s. aliarũ dñarũ .i. scientiarum p che douesse anzi .i. potius. passeggiar loro .i. sequi eas et sic uult dicere sub ista petitione. q̃ licet sciẽ seculares uideantur sũme delectabiles. tñ effectus earũ sepe est uanus. qr nõ ad usũ uere uirtutis. sed ad superbiã gloriam ymo quod uilius uidetur ad miseriã cupiditates sue rñsionis. d.

a pena ebbi la uoce che rispuose qr timor et pudor ĩualuerat ĩpa ferieñte punctu. di po la tratta dun sospiro amaro qr tangebat me ad uiuũ. e le labre afatica la formaro. Et sic uide q̃ poeta satisfecit beatrici que dixerat sup̃ q̃ cõfessio erat sibi necessaria. Et ecce piagendo dissi le pñte cose. sicut honores dignitates gl̃ia et artes liberales et poetica que hñtur ad sensũ et presentes et nõ promittunt futura et ĩuisibilia sicut beatrix. uolser mei passi .i. auerterunt gressus meos a uia uera recta. col falso lor piacer qr adulãtur hoĩ. Adulator enĩ est apparẽs amicus sed beatrix pocius rigida ĩcrepat et minatur sicut uerus amicus et dic. tosto chel uõ uiso se nascose .s. adueniente pubertate. qñ deffuit eã ut dictũ est Capo
In illa enĩ ĩcipit hõ dare se artibus et scienciis.

Et ella se tacessi o se negassi
Cio che cõfessi nõ fora men nota
La colpa tua da tal judice sassi.
Ma quãdo scopia de la propia gota
La cusa del peccato ĩ uostra corte
Reuolgessi cõtral taglio la rota.

Hic poeta oñdit q̃ beatrix audiẽs cõfessionez eius dixit sibi qr requisiuerit ab eo cõfessionez et assignat cõfessionis cãz ̃ d. Et ella .s. beatrix rñdit la colpa tua nõ fora men nota .i. nõ esset magis patens et mãifesta. se tacessi o se negassi cio che negassi confessi. Et ecce qr da tal qui dice sassi .i. scitur ab eterno judice. qui nõ hñt sicut medicus uulnus et judex cãz et cõfessor terrenus scrutari cõsciãz peccatoris. Et uult dicere beatrix deus scit tuã culpã et angeli sciunt et ego scio. Et quia forte poeta uidebatur dicturus quid ergo q̃ris ideo subdit ma la rota uolgessi cõ il taglio. q. d. cõtemperatur diuina ira ĩ nostra corte .s. celesti quãdo la cusa del peccato q̃ fit p confessionẽs. scopra da la propria gotta .i. excipit ex proprio ore hoĩs contritione extrudente. Est aũt confessio legittima corã sacerdote peccatorũ declaratio. Et iste nõ confitetur corã sacra sciã que conformat et ĩformat oĩs confessores terrenos. Et nõ q̃ cõtrarĩũ accidit ĩ mũdo nõ. qr qñ homo confitetur sponte peccatũ ab humano judice citius cõdẽnatur sed uberius dimittitur sibi a diuino judice.

Tutta uia per che mo uergo
gna porte
Del tuo errore e pche altra uolta
Vdendo le sirene sie piu forte.
Pon qui la seme del piagner e ascolta
Si udirai come i contraria parte
Muouer doueati mie carne sepolta.

Ista est secunda pars generalis huius capituli
in qua beatrix arguit nunc dantem et pro
salute eius conuicit eum de errore suo ut red
dat eum cautum in futurum. Et primo facit
poetam attentum ad dicenda. d. tutta uia .i.
nichilominus, pon qui il semo del pianger quia
tempus est medicine non querele, po che
mo uergogna porte del tuo errore, quia
recognoscis ipsum esse maiorem, e pche
sij piu forte piculo tuo factus prouidus
vdendo le serene que incautos mergunt
in medio tempestatum .i. artes liberales et
poetica precipue que dulciter cantas et
sua delectatione abducunt homines a sacra
scriptura. Unde Iheronimus hoc expertus
dicit demonum cibus sermo poeticus secu
laris scientia rethoricorum pompa uerborum. Et
hic nota quod Iheronimus hoc dicit quia ad
tempus amoratus pulcritudine dictarum
scientiarum fastidiebat sacram scripturam, cuius
sermo uidebatur sibi incultus. Unde postea
conuertit animum ad diuina sermo poeticus
factus est sibi cibus angelorum sicut patet
in epistolis et aliis libris suis purpuratis flori
bus poetarum et oratorum. Unde Ruffinus
obicit sibi. Iste doctor noster qui fatetur se
abrenunciasse poetis nescit dicere uerbum
quin dicat Virgilius meus et Oratius noster
licet enim poete scripserint multa uana et
lasciua sicut de amore et similibus, quia
non solum homines fuerunt sed pagani, sicut
dicit Petrarca in quadam epistola quam ad me
scribit tamen poetria eque bene potest cadere in
bonam mentem que magis describit honestatem
sicut fecerunt Marcianus Capella, Boetius
Rabanus Iuuencus Sedulius Arator et
alij multi. Et dicit et ascolta sindirai
como mia carne sepolta postquam fui mor
tua douease mouer in contraria parte
.s. ad deserendum alias et sequendum me
et tunc tu dedisti te uanis honoribus et am
oribus, et tunc sacra scientia apud te mor
tua est et sepulta.

Mai non ta presento natura o arte
Piacer quanto le belle membra in chio
Rinchiusa fui e che son in terra sparte.
E se il sommo piacer siti fallio
Per la mia morte, qual cosa mortale
Douea poy traier te nel suo disio.

Hic beatrix probat quod amor suus erat pre
ferendus amori ceterarum ratione excellentie
sue, quam nulla alia potest attingere. unde dicit
natura o arte .i. aliqua forma naturalis uel
artificialis, sicut mulier pulcerrima uiuens
in carne uel picta uel sculpta, que maxime
solet allicere oculos hominis, o may non ta presen
to piacer tanto suple, quanto le belle membra
.i. in quibus richiusa fui, quia resoluta in uita
e che son terra sparte quia resoluta in terram
sparsa sunt, et hic nota quod ista littera potest intelligi
hystorice pro muliere carnea, que uisa
est sibi pulcerrima omnium et anagogice pro
scientia sacra pro pulcerrima omnium scientiarum sicut
dicit Cassiodorus, quod omnis etc. tunc dicitur quod
pulcra membra sunt pulcri libri qui consti
tuunt corpus theologie, et sunt sparsi in terra
ubique locorum, quanto ergo fuit maior amor
tuus erga me, tanto maior error. Unde petit
cum indignatione, qual cosa mortal .s. tem
poralis siue mulier siue dignitas siue
scientia douea poi trarti nel suo disio .i. in de
siderium et amorem, sel sommo piacer quod
de me habebas, si te fallo per la mia morte
quando facta sum mortua et neglecta tibi.

Ben ti doueui per lo primo strale
Dele cose fallaci leuar suso
Diretro ame che non era piu tale.
Non ti douea grauar le pene in giuso
Ad aspetar piu colpo o pargoletta
O altra nouita con si breue uso.
Nuouo angeletto due otre aspetta
Ma denanci da liochi di pennuti
Rete si spiega indarno o si saetta.

Hic beatrix aggrauat delictum poete qui
semel deceptus debebat respicere et non
permittere se amplius decipi. dicit ergo
procedens in sua increpatione, ben ti doueui
leuar suso .i. erigere te a terrenis rebus
ad celestia alta, diretro ami .i. ex mei
uestigio post me que ascenderam a carne

ad spm, che nō era più tale qr facta erat
inmortalis, aliqui tn̄ exponūt que nō erat
amplius talis q fui primus de bn̄ sapiētib
quod puto ridiculum, p lo prime strale .i.
ictū et passionē, dele cose fallaci, que
nō servant quod pmittunt ut iam dictum ē
Et ita etiā amor aliarū mulierū nō debebat
trahere te deorsum. vn̄ dicit, O pargoletta
.s. ita fuit iuvencula virgo, de civitate luca
na cuius amore captus est aliqn̄ post mor
tem beatricis et pot ītelligi de scīa poetica
que maxime pulcra et delectabilis cōpetit
iuvenibus, o altra vanita .i. alia mulier vana
vel dignitas vana vel scīa vana, cō si
breve uso qr parū durat q̄lia mūdana
et que videtur durabilior, nō dovea gra
var le pēne ī giuso .i. nō debebat depri
mere alas tuas ad īferiora ad ponēdum
spem ī illis, ad aspetar più colpi, qr una
adversitas vel fallacia debuisset sufficere
ad reddendū te cautum, et ↄfirmat dictum
suū exēplo avis, que parvula nō cito vl' statim
vitat īsidias, sed avis matura sic dic̄ q°
novo uxoletto īexptā quia hʒ parvas pē
nas, sporte due, ore .s. passiones ante q̄
fugiat vel evadat, ma retto se piega
īdarno ad capiēdum, e se saetta ad ītersi
ciendum, dināzi da gliochij de pēnuti .i.
magnarum avium. Et hic nō q̄ beatrix sub
similitudine avis respondet tacite questioni
ne poeta posset dicere ad excusationem
suā. ego puerus et simplex ī talib hoc
ↄcludit ipa quia iā dantes erat legit
time etatis, qn̄ mortua est beatrix et
assimilat eū avi qr erat aptus natus ad vo
lādum ad alta sicut postea apparuit.

Quali i fanciulli vergognādo mutti
Cō liochi a terra stannosi ascoltādo
E se riconoscēdo e ripentuti.
Tal mi stava io, et ella disse quādo
Per udir se dolente, alza la barba
E prenderai più doglia riguardādo.

Hic poeta ponit effectum huius argume
tationis qr .s. recepit verecundiam magnam
sm q̄ sibi pmiserat beatrix p una cōm
paratione pulcrā et clarā. d. tal mi sta
vio .s. mutus cū erubescentia respiciens
terram, quali i fanciuli stāno si mutti ver
gognādo de fallo suo, cō liochij a terra as
coltando ī corpatem .i. prīam agentes de
errore cōmisso cū pudore et dolore. Et
subdit poeta q̄ beatrix ex hoc provocavit
eum ad multo maiorem verecūdiā qr videns
ipm stare cū oculis defixis ī terrā, mādavit
ut levaret faciem et despiceret eam ut mag
confunderetur, dicit ergo, Et ella .s. beatrix
volens addere afflictionē aflicto, disse
qn̄ pro quia vel postq̄ se dolente per
udir .i. ex solo auditu verborum meorum,
alza la barba .q.d. leva vultū et vide pl
critudinem meam, e prenderai più doglia
.i. maiorem dolorem ultra pudorem, regvar
dando quia tūc cognosces turpitudinem
aliarum.

Cō men di risistēza, si di barba
Robusto cerro overo a nostral vēto
Overo a quel de la terra di yarba.
Chio nō levai al suo cōmādo il mento
E qn̄ p la barba il viso chiese
Ben conovi il velen del argomēto.

Hic poeta ōndit q̄ difficiliter erexit oculos
ī faciem beatricis p unā cōparationē pulcrā
et ultra dr̄e q̄ magna arbor facilius spoliat
folijs suis q̄ ipse erexerit oculos ī beatricē
dicit ergo, Robusto cerro fortis quercus. se
di barba .i. defoliatur, overo al nostral vēto
.i. a borea q venit a nr̄o polo septentrionali
o vero da quel .s. vento austro qui venit a
polo meredionali qui ventus transit p affri
cam, unde dicit de la terra de Jarba. Jarbas eī
fuit rex libie, tempore didonis, ut dicetur
paradisi capo° vmjo, Cō men de resistentia
.i. minori labore, chio nō levai il mento
.i. faciē, al suo comādo. Et sic bene recepi
dolorem michi pmissum. Et hic nō q̄ com
paratio propria, quercus eī arbor ł fortis
bn̄ cōvenit huic viro forti. et sermo beatri
cis bn̄ cōvenit vento boreali et australi, qr
nūc serenat nūc turbat aerem, et sicut
violentia boree vel austri nō facilius spo
liat arborem, ita nūc rigiditas smonis
beatricis vix cōpulit poetā attolere faciē
ita q̄ facilius fuisset depillare barbā sibi.
Et ōndit quid maxīe turbaverit eū .s.
vocabulum barbe .d. e ben conobbi il velen
de argumento .i. venenatum motum, per
la barba .q.d. bn̄ ītellexi q̄ volebat dicē
ha senex del rre qui es barbatus iam p
multos anos.

Come la mia facia si distese
Possarsi quelle prīme Crea
ture

Da loro aspersion locchio compreso.
E le mie luci ancor poco sicure
Vider beatrice volta in su la fiera
Che e sola persona in due nature.
Sotto suo velo e oltre la riviera
Vincer pariemi piu se stessa antica
Vincer che laltre qui quando la cera.

Ista est tertia pars generalis huius capituli in qua poeta ondit quo penitens et confessus fuerit lothus in letheo et traditus virtutibus. Et primo quidem ondit qualiter angeli dederunt sibi locum videndi beatricem quia cessaverunt ab opere suo dicit ergo. E quelle prime cre ature .s. angeli qui primo rogaverunt pro eo postulati ab aspersione florum sub quorum nube beatrix latebat ut dictum est precedenti capitulo e locchio comprehense da lor apparision .i. apparitione como la mia faccia si distese versus faciem beatricis. Et tangit quomodo videret eam d. e le mie luce .i. mei oculi ancor poco sicure licet angeli reddidissent sibi satis audacie et spei cum timore suo veder beatrice volta in su la fiera .s. griffum che solo una persona .s. xpistus in doe nature humana et divina. Et describit beatricem quam tunc vidit ab excellentia pulcritudinis sue. Et finaliter vult dicere quod beatrix nunc ondit magis excellere se ipsam in pulcritudine antiqua quam excelleret alias dominas dum viveret in mundo quanto ergo in vita excellebat pulcritudinem illam antiquam construe ergo sic illa beatrix pareami vincere piu se stesse antica .i. erat hinc in vita quam olim erat in mundo isto quando ella cera .i. erat hic in vita sotto suo velo .q.d. licet esset latens sub illo velo albo et oltra la riviera .i. quamvis esset ultra flumen in alta ripa.

Di penter si mi punse ivi lortica
Che di tutte altre cose qual mi torse
Piu nel suo amor piu mi si fe nemica.
Tanta riconoscenzia il cuor mi morse
Chio caddi vinto. e quale alora femi
Salsi colei che la cason mi porse.

Hic poeta ponit effectum visionis beatricis que fuit tante virtutis et sue efficatie et subito convertit amorem quem habebat ad alias creaturas de le odium dicit ergo lortica del pentire .i. stimulus penitudinis mi punse .i. ita penetravit cor meum ivi .i. in illa ripa mea che qual .i. quecumque res di tutte altre piu mi torse .i. traxit nel suo amor propter pulcritudinem piu me se fe inimica et propterea tanta ricognoscenza .i. recognitio erroris mi morse il core .i. remordit conscientiam meam chio caddi vinto .i. convictus viribus suis cecidi ad terram. Nam visa tanta excellentia pulcritudinis cognovi quod verum dixerat. Et dicit quod non potest describere tantam consternationem dicit suam quia perdidit sensum et intellectum dicit ergo e qual alor femi .i. quod alienatus salsi colei .i. beatrix scit sibi hoc non ego che mi porse la casion quod fierem talis.

E quando il cuor di fuor virtu rendemi
La donna chio havea trovata sola
Sopra me vidi e dicea tiemmi tiemmi.
Tratto mavea nel fiume nel fino a gola
E tirandosi me dietro sene giva
Sovresso lacqua lieve come scola.
Quando fui presso ala beata riva
Asperges me si dolcemente udissi
Ch nol so rimembrar non chio lo scriva.

Hic poeta ondit quo post debitam dictam penitentiam ipse fuit mersus et lotus in flumine dicit ergo. E quando il cuor rendemi virtu di fori .s. sensitivam .q.d. postquam virtute cordis recuperavi sensus perditos quia nichil plus videbam vel sciebam vidi sopra mi la donna .s. mathildam cointissimam chio havea trovata sola in introytu istius paradisi cantantem et colligentem flores ut supra patuit e dicea tiemmi per hoc presupponit quod mathildis ceperat eum et trahens in aquam dicebat tene me tene me ne mergaris. Et subdit modum trahendi et eundi illius domine d. tratto mavea il fiume .s. letheum e tirandome se dietro sequia sovresso laqua cum planctis ita quod non mergebatur quod declarat per similitudinem propriam .d. lieve como scola. Est enim scola prout hic accipitur genus navigii longum leve aptum ad bella navalia et talis fuit hec mulier longa levis apta ad bella. Et describit orationem que cantata fuit in ista lectione sua que multum competit mei .d. e quando fui presso ala beata riva .i. ad alteram ripam ubi erat tota militia et sancta cum circa udisse .i. auditum fuit cantari ab angelis et beatis quod

erant illic illud dictũ prophe .s. Asperges me dñe ysopo et mũdabor et lauabis me et super niues dealbabor q̃ uerba quãtũ conueniat nũc poete ĩ isto casu quilibet uidere potest. Et dicit si dolcemẽte quia illa erat uox diuina nõ humana chio nol so rimenbrar .i. recordare nõ chio la scriua .i. nedũ q̃ nũc describam reuersus ad terrã nostrã.

La bella dõna ne le braccia apriss
Abracciomi la testa e mi somerse
Oue cõuẽne chio lacqua ĩghiottissi.
Indi mi tolse e bagnato mofferse
Dentro ala danza de le quatro belle
E ciascuna del bracio mi coperse.

Hic poeta ondit qualiter fuit potatus aqua obliuionis et assignatus uirtutibus. dicit ergo la bella dõna .s. mathildis apprise .i. appe ruit se nelle brazia faciẽs eũ dignũ grã et amore suo familiariter abracciomi la testa ubi uiget memoria e me somerse usq̃ ad os oue cõuene che laqua ĩchiotisse .i. imbiberẽ de aqua illa. Et sbdit ĩdi mi tolse .s. mathildis postea extraxit me de aqua e mi offerso bagnato .i. lotũ et mũdatũ ĩ illa aqua purissima ab oĩ prauitate uiciorũ dentro ala dancia .i. tripudiũ et festum de le quatro belle .s. uirtutũ moraliũ que erant a rota sinistra et dicit e ciascuna del bracio mi coperse qui recepit me ĩ ãm et seruitorem suũ.

Noi sen qui niphe e nel ciel semo stelle
Pria che beatrice discẽdesse al mõdo
Fummo ordinate a lei p̃ sue ancelle.
Merenti aliochi suoi ma nel giocõdo
Lume che dẽtro aguzerãno i tuoi
Le tre di la che mirã piu profondo.

Hic describit orõnẽ quã cãtabãt ille quatuor pulcre que dicebãt nuy siam qui niphe .i. dee fontiũ ĩ ista silua .q.d. sum᷒ pegrinãtes ĩ ista eccl'a militãte e nel ciel sian stelle ilyminãtes mũdũ. Vñ poeta finxit se uidere istas quatuor stellas lucentes ĩ pricipio purgatorij et fuimus ab Inicio p̃destinate. Vnde dic̃ pria che beatrice descendesse al mũdo .s. ante ĩcarnationẽ uerbi dei fõmo ordinate a lei p̃ sõe ancile .q.d. fuimus ĩ cõgñe hoĩũ ab antiquo p̃ multa secula ante christũ s; im perfecte quia expectabamus alias tres theologicas. Vnde dicit meneren ti .i. ducemus te coram ea et bñ dicit quia pars theologie est de rebus hũanis sicut de uirtutibus et moribus. Sed alia pars diuinior est de diuinis. Vnde dicit ma le tre di la .i. alie tres pulcriores che miran piu profundo quia uident occulta diuinitatis aguciaranno i tuoi .s. oculos tuos nel gioc͠ondo lume .s. oculorũ eius q̃ nũc uidere nõ potes quia hẽt oculos uelatos che dentro .i. quod lumen est intra oculos et nudũ p̃uenit ad tuos.

Cosi cantando cominciaro. e poy
Al petto del griffon seco menarmi
Oue beatrice uolta staua a noi.
Disser fa che le uiste nõ respiarmi
Posto tauen dinãzi ali smiraldi
Onde amor gia ti trasse le sue armi.

Ista est Quarta et ultiã pars gñalis ĩ qua poeta noster describit quõ p̃uenerit ĩ p̃fec tiorem cognitionẽ beatricis et p̃mo õndit quõ ille quatuor ĩmanẽrũt eũ uersus beatricẽ et ĩuitauerũt ad ipãz uidẽdãz dicit ergo cõtinuatiue Cosi cãtãdo ille dñe cominciaro suple dicere sicut iã dictũ est e poi menarmi seco al petto del griffon q̃ stabat reuolutus ad currũ tãq̃ ad suã patrem ut iã dictum est sup̃ oue beatrice staua uolta a nuy et tñ nõ poteramus bñ uidere eãz p̃p̃ uelũ ideo sbdit exortaciones illarũ ad aspiciẽdũ bñ illã cũ se õndet .d. dissero fa che nõ risparmi le uiste .i. nũc ĩtente et exacte uirtutẽ uisiuãz q̃r posto tñ dinãci ale smeralde .i. ãn oculos p̃ciosos beatricis. Vnde .i. a quibus amor .s. cupido filius ueneris gia te trasse nelle sõe arme .i. olĩ emisit sua tela ĩ te q̃r pass(us) sit te utraq̃ sagitta p̃mo aurea ĩ pueritia qñ primo amoratus es de ea: demũ plũbea qñ deseruisti eam.

Mille disiri piu che fiama caldi
Strisermi liochij aliochij relucenti
Che pur sopral griffone stauan saldi.

Come i lo spechio il sol nō altrimēti
La doppia fiera detro ui ragiava
Or cō altri, or cō altri regimenti.

Pensa lector sio mi mermaravigliava
Qn̄ vedea la cosa i se star queta
E nelidolo suo si trasmutava.

Hic poeta ponit effectū exortacionis dictarum dnarum qr .s. statim ardentissime defixit intuitū i oculos smiragdinos lucentes unde dicit mille desiri .i. desideria videndi, caldi piu che fiāma quia nullus ignis ardens sicut flāma amoris, strixer mi liochy .s. meos agliochy relucenti .s. beatricis che stavan saldi .i. firmi, pur sopral griffon et nō respiciebant me, nam speculatio theologie maxime respicit xpm. Et subdit quid viderit i illis oculis p nobilem cōparationem dicens, la doppia fiera .s. griffus qui ē aqla et leo .i. deus et homo, i ragiava p reflectione dentro .s. intra oculos beatricis, non altramente .i. similiter, il sol i spechio simple radiat et propissima cōparatio de sole ad christum qui est sol iustitie, et de oculis beatricis ad speculū quia oculus est de nā speculi et dicit or cō altri regimenti .i. varijs et diversis cōparationibus, qr nc̄ humanus nc̄ divinus vel nc̄ taliter qd videbatur mirabile oculis suis, io apostrophat invitans auditorem ad consideratiōnem rei mirabilis .d. o lector pensa sio mi travagliava i mente, quādo videa la cosa .s. griffonem, star queta i si quia nō mirabatur, e si transmutava ne lidolo suo apparentem oculis beatricis. Est enim Jdolum forma apparens i aqua vel speculo ex reverberatione i obiectum. Nam ydos grece latine forma fiebat ergo transmutatio i speculo, quia videmus i sacra scriptura qd xpus aliquando hēbat actus humanos .s. cum famebat sitiebat, aliquando divinos sicut cum pavit quinque milia hominum etc.

Mētre che piena di stupore, e lieta
Lanima mia gustava di quel cibo
Che saciando di se di se asseta.

Se dimostrando del piu altro tribo
Li atti laltre tre si fero avanti
Danzando aloro angelico caribo.

Hic poeta describit intercessiones aliarum trium virginum ad beatricē ut ondat se plenius amico suo. Et primo apparat eas ad orandum ondens earū excellentiā, dicit ergo le altre tre .s. dn̄e, demostrādossi de piu alto tribo qr videbatur de nobiliori gn̄e qr alie sunt humane iste vō divine, ne qliatti quātum ad cōparationes earū, quantō ei tribus Jude de qua fuit david, et de qua descendit xpus fuit altior alijs tanto iste tres sunt altiores illis quatuor se fero avanti .i. traxerunt se ante cōspectum beatricis danziando alor angelico caribbo .i. ad gratulationes et cantiones angelicarum ipsarum vel ad cantum angelorū, ita qd conformabat motum suū voci sue, vel vocā angelorū sicut solent facere tripudiātes vel cantātes simul, mentre che lanima mia piena di stupore e lieta spectaculo tam admirāde rei, gustava de quel cibo .i. tā dulci contēplatione che saciando dissē aseta di se quia quāto magis reflatur mens hominum tali vita tāto magis crescat fames et sitis eius. Et bn̄ dicit qd delectacio novem musarū nulla est i cōparatione ad istas dn̄as novē honoratas currum triumphalem, erant ei septem virtutes mathildis et beatricis.

Volgi beatrice volgi liochi santi
Era la sua cāzone al tuo fedele
Che p vederti ha mossi passi tāti.

P grā fa noi gratia che disvele
Alui la bocha tua, si che discerna
La seconda belleza che tu cele.

Hic beatrix explicat formā cantilene ipsarum dn̄arum .d. la sua cantion illarum triū, era o beatrice volgi liochij santi hoc dicebant qr beatrix tenebat tantum oculos fixos sup griffum et nō videbatur dignari respicē dantē, al tuo fidele q est amans virtutis et nō virtute sicut tu dixisti virgilio, et qui est fidelis xpianus, et pro fide laboravit plusqm unquam aliquis poeta, che p vederti ha mossi passi tanta. Et hic nō qd istud est verum tam hystorice qm alegorice, qm hic poeta cum concepisset accedere ad gl'iam ubi erat ista beatrix .i. describere istud gloriosum opus sentiens se satis habere lr̄e phye et poetrie, ivit parisius iam factus paup et exul, et magno ingenio et studio quesivit teoq theologiā, demum cum mēte descendit ad infernum, et inde ascendit ad purgatoriū, In cuius

similitate recipit eã ĩ paradiso isto deliciarũ ideo bñ potest tot et tantos labores corporis et aĩ meretur amo quietez felicitatez et petit per grã fine gratia .q. d. ex gratia spiali supplicamus tibi qr etiã multitz nos soluit che disuelli .i. detegas la uista tua a lui sicut eĩ patuit supª beatrix erat uelata uelo albo supra uultũ et cincta corona oliue circa caput ideo rogãt eam fides spes et caritas ut detegat uultũ suũ ita ut clara patet pleitudo et splendor fraciei sue .i. profũditas sacre scripture unde dicit siche discerna .i. discernere possit la secunda bellezia che tu cele .i. detegis sub uelo. Et hic nõ qᵽ beatrix habet duplicẽ pulcritudinez, nã prĩo tractat de rebus humaĩs .s. de uicijs et uirtutibꝫ, et istaz primã pulcritudinez iã uidit poeta describendo ĩfernũ et purgatoriũ, 2º tractat de diuinis et altissimis sicut de deo et angelis, et istã pulcritudinẽ 2ᵃᶻ statiz ondit hic beatrix ĩconfuso quia paulo post uidebit spialiter et gradatiz semper crescẽte ĩ paradiso.

O isplendor di uiua luce eterna
Chi palido si fece sotto lombra
Si di parnaso obeue ĩ sua cisterna.
Che nõ paresse hauer la mẽte ĩgõbra
tentãdo arender te qual tu paresti
La doue armonizando il ciel ta dõbra
Qñ nelaere aperto ti soluesti.

Hic ultĩo poeta ondit qualiter beatrix mota fabulis illarũ dñarũ, ondit sibi pulcritudinẽ oris sui .s. diuinitatẽ. Et uolens ondere excellentiã istius pulcritudinis facit pulcrã exclamationez cũ admiratione ad excusandũ se si nõ facit hic discretionez huius pulcritudinis admirãde, et dicit sĩnaliter qᵽ nullus fuit unq̃ tã studiosus poeta et acutus qui nõ uideretur rudis et ignarus si pᵃsumeret describere pulcritudinẽ quã nũc meruit uidere hic dic ergo O isplendor diuina luce eterna .i. o beatrix qui es quidaz radius diuine lucis qui tota ista militia irradiatur chi .i. quis unq̃ poeta magnus si fece si pallido ᵽnimio studio quod maxĩe macerat corpus poetarũ ut patet apud persiũ et multos sotto lombra de pnaso qui est mons poetarũ ubi coronabantur poete, e beue piu ĩ sua cisterna .i. qui poeta plus hausit de fonte parnasi q̃

dictus est elicon de quo dixit supª cũ inuocaret musas che nõ paresse hauer la mẽte ĩgõbra .i. ĩpeditam temptando a rendeate .i. referre et representare te beatricez qual tu paresti ĩ pulcritudine faciei la doue .i. ĩ illo loco oue el cielo tadõbra sub nube florũ armõizãdo cũ eius dulci armonia quã faciũt angeli cãtando ut iã supª patuit qñ ti soluisti .i. detexisti faciez tuam que prius erat ligata uita nel aero aperto .i. puro luminoso.

Tanto eran liochij miei
fissi e attenti
A disbramarsi la decente
sete
Che li altri sensi meran tutti spenti.
Et essi quinci e quindi hauea parete
Di nõ calere cossi lo sancto riso
A se traeli cõ lantica rete.
Qñ per forza mi fu uolto il uiso
Ver la sinistra mia da qlle dee
ᵽ chio udi da loro un tropo fiso.

Postq̃ ĩ proximo pᵃcedenti capitulo poeta noster ondit plenaz et pfectã pulcritudinem beatricis. Nũc ɔnter ĩ pñti capitulo XXXIJº describit reuersionez militãtis eccle ĩ pñiaz. Et totũ istud caplm potest breuiter diuidi ĩ quatuor partes ɔñales. In pñia quarũ describit dispositionẽ illius exercitus. In 2ª describit fundamẽtũ ecclesie ibi forsi ĩ tre uoli. In 3ª redditũ illius exercitus ad celũ ibi Jo no lessi. In qª et ultĩa describit sub figura notabiles persecutiões quas passa ẽ ista militãs ecclesia ibi qui serai tu. Ad primũ ergo dico qᵽ poeta describit dispositionez istius exercitus, et pº ᵽ cõtinuatione ᵽmittit suã magnã attẽtionem ad beatricez, et ĩ effectu nõ uult aliud dicere nisi qᵽ erat tm firmatus et tã audens ĩ oculis beatricis qᵽ nullã aliaz rem poterat audire uel uidere, dicit ergo qlio chij miei perspicaces eran tãto fissi e attenti ĩ respiciendo oculos beatricis a disbramarsi la decente sete .i. ad sedandam

auiditatem decem ãnorũ et uere desiderium uidẽdi beatricẽ erat decẽnale ĩ mõ .ccc. q̃n poeta ĩchoauit hoc opus quia per decẽ ãnos añ beatrix mortua erat, ideo tãta erat nunc sitis eius q̃ ĩ decẽnio nõ fuisset extincta. che gl'altri sensi .s. alij a uisu et etiã uisus ceterarũ rerũ, merian tutti spenti .i. mortui ĩutiles q̃r nichil aliud uidebat audiebat uel sentiebat. Et tangit quõ .d. Et essi .s. oculi mei quia e quindi a dextra et a sinistra hauean parete .i. obstaculũ da nõ calere .i. curandi de aliqua re, vñ nõ poterat uisũ flectere ĩ aliquas partes, ita erat ligatus vñ dicit, così lo scõ riso .i. honesta facies istius mulieris sancte traeli asi .i. traxit eos ad se cõ lantica rete .i. delectatione amoris, quã antiquitus habebat ĩ ea uel memoria antiqui amoris, qui diu extinctus nũc reaccensus est, licet aũt esset sic dispositus, tñ uolens coactus est uoluere uisũ sinistrorsũ vñ dicit quñ p forzia rei audite, mi fo uolto il uiso a dextra ubi erat, uer la sinistra mia da q̃lle dee .s. fide spe et caritate que sũt uirtutes diuine, p chio audi da loro .i. ab ipsis dicentibus vnde tropo fixo uoluerunt dicere iste tres, q̃ dantes nimis fixe respiciebat beatricem, sed consiliũ sibi datũ supius ab illis primis quatuor qui dixerunt ' fa che nõ risparmi uolebat ergo iste tres q̃ poeta remoueret uisũ a beatrice, ut uideret exercitũ redeuntẽ ut statĩ sequitur .?

E la disposition che a ueder ee
He liochi pur teste dal sol pcossi
Senza la uista alquãto esser mi fee.
Ma poi che al poco il uiso riformossi
E dico al poco p rispetto al molto
Sensibile onde a forza mi rimossi.
Vidi sul braccio destro esser riuolto
Lo glorioso exercito e tornarsi
Col sole e cole sette fiamme al uolto.

Hic poeta describit dispositionẽ suã qualis erat ad alia uidenda cũ remouisset oculos a beatrice, et sĩnaliter uult dicere q̃ sicut q̃ respexit aliquãtulũ solem remanet ibi ebetatus ita q̃ nõ potest uidere alia sensibilia minora donec paulatim reformatur ita a simili oculus poete qui respexerat beatricẽ nõ poterat uidere alias personas illius exercitus n̄ postea reformatione facta, dicit ergo faciens cõparatione nobilem et clarã, e la disposition .s. talis cha uidere e .i. quale est uidere ne gliochij alicuius hoĩs, pur teste .i. tñ nuc, percossi dal sole .i. a lumĩe solari, alquãto mi fe essere senza la uista .i. q̃i excecauit me, ma poi chal poco .s. sensibile .i. ad splendorem aliarum scãrum, il uiso .s. meus, riformossi quia illa obumbratio solis recessit et corrigit dictũ suũ p colores qui dr̃ correctio .d. e dico al poco, nõ quia lumẽ aliarũ scãrum esset ibi modicũ, sed p rispecto al molto sensibile .i. ad magnũ splendorem beatricis, vnde .i. a quo, mi rimossi a forza q̃r cõpulsus ab illis dñabus remoui uisũ a beatrice ut p̃dicitur et bñ dicit, quia licet lumen aliarũ scãrum que erãt ibi, esset magnum, tñ uidebatur paruũ r̃ᵘ maximi luminis beatricis, quia ipsa est que dat ĩtellectũ humano omĩe lumen dei angelorũ uirtutũ donorum r̃c, ymo christus reluceat nobis ĩ cartis sacre scripture, sicut ergo deformatus. Vidi lo glioso exercito illorũ militantiũ, riuolto sub bracio dextro q̃r ad dextrã ptem se reuoluerant, e tornarsi uersus orientem col sole .s. uero sensibili, al uolto .i. cũ facie e cõ le sette fiamme .i. cũ septem luminibus candelabrorum .?

Come sotto li scudi per saluarsi
Volgiesi schiera e se gira col segno
Prima che possa tutta ĩ se mutarsi.
Quella militia del celeste regno
Che p̃cedeua tutta trapassonne
Pria che piegasse el carro il pᵒ legno.

Hic poeta describit reuolutionem et reuersiones illius exercitus p una cõparationem propriã que breuiter stat ĩ hoc q̃ sic ĩ mutatione exercitus p unã cõparationẽ propriã uoluitur ĩsignia et tota acies armatorũ añ q̃ ultimi moueantur, ita nũc tota militia illa erat reuoluta cũ luminaribus añ q̃ currus flecteretur, dicit ergo, quella militia .i. gens militaris, del celeste regno qui militat pro triũpho che precedentia .i. fuerat añ currum luminaribus .s. xxiiijᵒ coronati r̃c tutta trapassone circuiendo currum tãq̃ polũ suum pitet ĩ se rotantem, pria chel carro quẽ trahebat griffus, piegasse il primo legnio .i. temonem ad girandum sibi sicut illi fecerat a sibi, como schiera uolgiesse stretta sotto i scudi seruãdo ordinem aciei, p saluarsi ne recipiant detrimentum, e se gira et uoluit se ĩ girum, col segno .i. simul cũ uexillo, pria che possa tutta ĩ si mutarsi .i. añ q̃ posteriores possint omnes esse reuoluti, verbi gr̃a

si carrus vadens versus occidens aliquo casu
retorquetur se ad oriens ymo ad huc erant respi
cientes versus occidens. Et hic nota quod poeta
dat intelligi per hoc quod omnes prophecie et leges
veteris testamenti erant adimplete antequam christus fir
maret primitivam ecclesiam, ideo dixit Consu
matum est.

Indi ale rote si tornar le donne
El griffon mosse il benedetto carco
Si che po nulla pena crollone.
La bella donna che mi trasse al varco
E Stacio e io sequitavan la rota
Che fe lorbita sua con minor arco.
Si passegiando lalta selva vota
Colpa di quella chal serpente crese
Temperava i passi una angelica nota.

Nunc poeta ostendit quomodo currus movetur capiti
post exercitum qui iam transiverat et continuans
se tangit comparationem factam dicens. Indi idest deinde
le donne scilicet vii virgines se tornar ale rote il
lius currus quatuor ad unam tres ad aliam que
prius recesserant et iverant ad beatricem in fa
vorem poete. el griffon mosse il benedetto car
ro scilicet currum in quo erant angeli et beatrix
siche po nulla nulla pena crollone alarum
suarum quia nichil de divinitate mutatum
est quamvis mutaretur forma ecclesie. Et subdit
qualiter ipse est secutus currum cum paucis dicens
la bella donna scilicet mathildis comitissa xpiana
che me trassi al varco per aquam fluminis
ad se e stacio poeta christianus qui occulte
iuverat xpianos et io quia poeteris christianis
roboravi poetice fidem sequitavam la rota
scilicet dextram ad quam currus se voluit ut supra
dictum est et figurat quod ecclesia volvitur super unum
testamentum ideo bene isti xpiani sequebantur illam
rotam et specificat ipsam rotam per signum dicens che
fe lorbita sua idest vestigium quod facit rota in
via con minor arco idest circulo quam fecerit sini
stra rota. Et hoc videmus de facto quod quandoque
aliquis currus revolvitur rota interior facit
minorem circulum quam exterior nunc autem rota
interior habet dextra in ista revolutione. hoc
etiam patet allegorice quia novum testamentum facit
multo minus volumen quam vetus vel quia
per novum testamentum facilius et citius ascenditur
celum. Et subdit quod secundum motum ambulantium
resonabat mellodia angelorum, temperava
i passi conformando pariter et proporcionabiliter
se passegiando in nobis parentibus lalta silva

qua nulla est altior quia propinqua celo vota
idest vacuata et privata habitatoribus, colpa di
quella scilicet Eve chal serpente crese que credi
dit diabolo et sibi credidit vir unde paulo infra
ponit querelam de Adam sed certe ad culpam
continuo secuta est pena. Nam uterque factus
est exul miser et pauper omnium egenus subiectus
morti videt omnia dura auditu nedum tolleratu
et inter anxietates et anguistias longam et fessam
malis terminavit vitam. Si ergo prohibitio auxit
concupiscentiam huius mulieris excelse quid mirum
si nullus motus mortalis ceteras potest continere
quarum corpus molle animus vilis precipitat in omnes
turpitudines nec freno coherceri potest indo
mitum animal cuius vir frequentius est in culpa.

Forse i tre voli tanto spacio
prese
Distrenata saetta quanto eramo
Rimossi quando Beatrice scese.
Io senti mormorar a tutti adamo
Poi cerchiaro una pianta dispogliata
Di foglie e daltra fronde in ciascun ramo.

Ista est secunda pars generalis in qua poeta des
cribit fundamentum primitive Ecclesie mili
tantis. Et primo ostendit quomodo beatrix descendit
de curru cum appropinquaret ad arborem cui
alligandus erat currus quia remansura erat
ad custodiam currus recedente griffo. et per con
tinuationem tangit quantum iter fecerant quando
pervenerunt ad arborem per unam comparationem
claram dicens saeta distrenata ad tractum prese
forsi tanto spacio idest transivit tantum iter in tre voli
idest in triplici iactu arcus, quanto eravam rimossi
idest quantum eramus facti longinqui a loco unde
moveramus quasi dicat nos tres scilicet Mathildis Sta
cius et ego ivimus forte per tres bali
stratas sequentes currum quando beatrice scese idest
descendit de curru prope arborem maximam
spoliatam ideo subdit Io senti tutto mormorar
Adamo redarguendo eum de inobedientia propter
quam arbor erat ita spoliata quasi dicat Adam Adam
ubi es qui fuisti causa tanti mali peccando hic.
unde dicit poi cerchiaro idest circuierunt una pian
ta hec erat arbor scientie boni et mali, dispoglia
ta di folie ad altra fronde con suo ramo. Et
sic vide quomodo ista fuit prima duarum distribatio
num de quibus dicetur infra capitulo proximo
que facta fuit per Adam.

La coma sua che tanto si dilata

Piu, quāto piu e su fora da lindi
He boschi lor per alteza amirata.
hic poeta describit alte istā arborē ab alti-
tudine sua p cōparatione pulcrā altissi
morū arborū. Ad cuius itelligētiā ē pmo
sciendū, q sicut scribit uirgilius 2° georgicorū
i parte Indie que est iuxta occeanū orie
tale nascitur arbor tante altitudinis q nl
la sagitta ualet attingere summitatē eius
licet sint ibi optimi sagittatores. et descri-
bit deinde uirgilius aliā arborē alterius
prouintie orientalis. s. medie que ē arbor
simillima lauro i frondibus et odore hēt
tn maiorē dolorem odorē hec aūt arbor
mirabilis producit pomū optimū ō omnē
uiz ueneni quod hēt saporē ualde amarū
ūn curat subito pueros, quibus crudeles
nouerce dederūt uenenū pestiferū, et sic
uide quātū arbor hec saluberrima conue-
niat cū arbore tali, differt tn i hoc q Ar-
bor paradisi p ōtrariū ītrarū arborū semp
īgrossatur ascendendo dicit ergo, La coma
sua .i. corona ramorū huius arboris, che
tāto piu si dilata .i. ampliatur, quāto piu
e sue .i. ascendit sursum, fora admirata
.i. esset ispecta cū admiratione, da lindi
.i. ab illis de India, ne i boschi loro p altezza
.q.d. q illa arbor que est arbor i India est
breuis 2a istius. Et hic nō q hec est illa
arbor a qua fuit excisa illa arbor de qua
dictū est i circulo gulosorū q hēt partē
supiorē ampliorem, quia recipit nutri-
mentū a celo, ubi arbores nre r̄piunt
a terra. Nota etiā hic q teste seneca uir-
gilius magis uoluit delectare lectorē qz
docere agricolam.

Beato se griffon che nō discindi
Col becho desto legno dolce al gusto
Poscia chel mal si torse il uētre qndi.
Cosi dintorno al albero robusto
Gridaron lialtri ela sua binato
Si si conseruia il seme dogni giusto.
E uolto al temo che li hauea trato
Trasselo al pie de la uedoua frasca
E quel di lei a lei lasso legato.
Hic poeta q dixerat q omēs culpauerant
iobedientiā Ade nūc ondit qualiter omnes
comēdauerunt obedientiā christi q renoua-
uit arborem quā Adam spoliauerat, dicēs
beato sey o griffon che nō discendi .i. dissū-
pis, col becho .q.d. q nō gustas desto legno
sciētie boni et mali, hoc dicit quia christus
factus est obediens nisi p paucas horas,
ideo bn̄ dicit, dolce al gusto .s. amarum
uentri bn̄ dicit, poscia chel uentre mal
si storze .i. amare torquetur et tormētatur
quīdi ab illo gustu ut iā patuit i p̄mis
parentibus. Et tangit uī uenerit istud
dictū et confirmatio dicti .d. da glialtri
.s. beati gridaron cosi sicut dictū est i
laudem griffi, dintorno alalbero robusto
magnū et fortem, e la sua binato .s. christus
qui est duarū naturarū suple clamauit
si se conseruia il seme dogni giusto .s. per
preuerantiā obedientiā. Et tangit demū
qualiter hic uisus erat primū fundamē-
tū eccle .d. e uolto ille griffus al temo car-
rus, che li hauea tratto ad collū suū, trasse-
lo al pe de la uedoa frasca .i. ad arborem
induatā frondibus ut iā dictū est, e la
scio quel .s. currū, ligato da lei a lei gr .s.
cū ramo arboris alligauit currū arbori
et ascendit i celum. Et hic nō q aliq
dicunt q dictū lignū hēt notare crucē
tu uō dic q p hoc poeta notat q xpūs
cū obedientia alligauit ecclā obediētie.

Come le nostre piāte, qn̄ casca
Giu la gran luce mischiata cō qlla
Che raggia dietro ala celeste lasca.
Turgide fansi, e poi si rinouella
Di suo color ciascun pria chel sole
Giunga li soi corsieri sotto altra stella.
Men che di rose, e piu che di uiole
Colore aprēdo si nuoua la piāta
Che pria hauea le ramora si sole.
Hic poeta describit effectū mirabilē illius
ligationis p unā nobilē cōparationem
et itendit summarie dicere q ligato curru
ad planctā cōtinuo illa reuixit et reflo-
ruit i tpre qrē, sicut nre arbores adueni-
ente uere reddunt flora et frondes, et
omē ornamentū suū que fuerūt primo
spoliate p totū tpus hyemis. Hunc ex-
pone et construe sic literam que subtilis
est et icipe ibi, La piāta lignū illud,
che pria hauea le ramora si sole sine
folijs et floribus, apprendo .i. appiendo
se, si nouo .i. renouauit, colore medium
mē che di rose e piu che di uiole. Et hic

nō subtilem fictionez poete p quā dat nobis
ītelligi q arbor que erat primo sic spoliata
fuit postea colorata quodā nouo colore mi-
nus rubente q rose et plusq uiole. Et hoc
p passionem xpi et eius obedientiaz. Sicut
eī p peccatū primi parentis spoliata erat
planeta illa obedientie et nō saluabatur
aliqui quis iusti sic propter obedientiaz
xpi renouata fuerūt folia ī planeta illa
az reconciliatiz fuit genus humanū dei-
tati nō tn̄ ita q reduceretur ad primaz
grāz .i. ad statū īnocentie sicut erat prius
ideo bn̄ dicat q folia erant colorata nō ut
rose sed plus qz uiole. sicut ergo renoua-
ta est planeta. come le nr̄e piante qñalt
et coiter fusi turgide .i. īflantur īpiguāt
et pariūt flores qn̄ le gran luce .i. sol
cascā .i. cadit siue descendit qui .s. ad trā
meschiata cō quella .i. giūcta tūz luce arie-
tis che ragia dietro ala celeste rasca .i. sigm̄
piscis. Naz lasca est genus piscis. Aries eī
īmediate sequitur signū piscaū. e poi ciaś-
cuna si rinouella di suo colore sm̄ suaz
ē spēm. pria chel sol giūga li soi corseri
.i. equos currentes plqz aliqui equi barba-
ri uel arabes. sotto altra stella .i. constellatio-
nez. q. d. añ q intret aliud signū .s. tau-
rūz qui sequitur arietem.

Io nolo intesi ne qui nō si
canta
Lymno che quella gēte allor cantaro
He la nota sofferssi tutta quanta.
Sio potessi ritrare como assonaro
Li ochi spietati udēdo di siringa
Li ochi cui pur ueghiar costo si caro.
Come pitor che com exēpli pīga
Disignerei commo madormentai
Ma qual uuol sia ch lassonar bē figa.
Po trascōro a quādio mi sueglai
E dico chun splēdor mi squarcio il uelo
Del sōno, e un chiamar surge ch fai:

Ista est Tertia pars gñalis, ī qua poeta
describit reuelationes illius bti exercitus
ad celestem priaz. Et pmō ut preparet se

ad talez mā, describit quō obdormiuit
ad delectationez soni mercurij. Ad cuius
rei euidentiaz oportet pmō scire q hysis
que ante uocata fuerat Io fuit oliz regia
clarissima egiptiorū, et postea sctissima
et uenerabilis dea, de cuius tpre et parē-
tibus apud illustres autores uarie et ua-
ne opiniones sunt. Sed ut Ouidio fauea-
mus fuit filia ynaci primi regis arquiorz
et soror phoronei magni legiz latoris
tpre Iacob. hoc ut oīuz poetarūz figmēta
omittatur et hystoria uerā et alegoriam
sequar fuit mulier forma decorā īgenio
nobilis q a Ioue magno adultero deflorata
uirginitate facta est meretrix. Ideo bene
dr̄ mutata ī uacā et tradita argo custo-
dienda. rapta dr̄ a mercurio qr hermo
dr̄ taz arguitus oculatus et astutus q
mulieres ualeat custodire ab īsidiosis arti-
bus mercurij qui uiget eloquētia astutia
et oī gn̄e fictiue mulieris, ideo bn̄ dicat
apposuisse ascilū sub cauda .i. stimuluz
libidinis, quo pungente diu uaga discurit.
Est eī asilus apis que supposita caude
bouis facit illū currere p multa miliaria
ideo bn̄ res nō honesta colorata est sb
honesta fictione et uelamē fabule. hec igr̄
diu uagata p orbem multis partis pro-
uicijs, tandez deuenit ī egiptum, ubi tāq
greca sapiens docuit egiptios homines
imbeciles superstitioni aptos colere agros
et ex frugibus panez conficere et quod lon-
ge nobilius fuit dedit nouū illiz lrāz
usus propter que taz excellentia opa nō
ex grā hysidem uenisse sed ex celo
cecidisse sibi crediderunt unde et illi adhc
uiuenti tribuerunt diuinos honores. Mo
ad propositūz uult dicere poeta sicut ar-
gus audiens mercuriū pulsantez obdor-
miuit nimia delectatione, ita ipē nimia
dulcedine cantus auditi obdormiuit. Et ē
sic optīa cōparatio de poeta nr̄o ad arguz
quorū uterqz sopitus est dulcedine maga.
Hunc ad lrām poeta tangit ipm cātuz
d. Io nō ītesi limno .i. laudez debitam
che quella gente q remāserat ibi circa
currum, alor cantaro pmmo gaudio, e
qui nō a si canta quia talis hymnus non
cantatur ī mūdo isto uel nō cantatur hic
.i. nō poetice describitur ī isto libro quia
nō possuz. p hoc notat poeta q iste
cantus fuit excellentissimus, quez nō
potuit ītelligere qr īmensuz gaudium
et festū fiebat ibi pro renouatione pla-
nete. Naz si sepe gaudiū factū ē pro
purgatione unius solius hoīs .s. dantis
quanto magis nūc pro saluatione hu-
mani gn̄is. Unde dicat, ne la nota sofferssi
tutta quāta qr .s. somnus rapuit me

ex nimia dulcedine, sicut contigit Argo. Unde
subdit quod si posset describere modum obdormiti-
onis, hoc faceret exemplo Argi, quod multum facit
ad propositum. Ordina sic litteram et construe.
Ego designarei .i. describerem poetice, como io
mi addormentai ad cantum, como pictor che
pinge com exempli; et est optima similitudo
de pictore ad poetam, quoniam uterque intendit
representare. Co gliochi spietati .s. Argi qui ipse
delectabat vo... commissam sue custodie tenere eam
sub arta custodia, assomiaro .i. repleti sunt
somno, udendo che si ringha .s. a Mercurio
pulsante fistulam et narrante quomodo fistula illa
facta fuerat de Syringa virgine que mutata est
in cannulam et repetit, liochi dico a cui piu
vegiar costo si caro, quia Argus ex hoc per-
didit lucem vite mactatus a Mercurio, et
voluit aliquis quod Mercurius sit sol et Argus
celum, cuius omnia lumina sol extinguit lumine suo.
Et subdit excusans se quod non potest scribere ob-
dormicionem et transit ad evigilationem unde
dicit: ma qual vol sia .i. quicumque poeta
magnus, che bene finga lassonar, quasi dicat nul-
lus bene posset fingere ob dormitionem, pero
transcorro et quomodo me svegiay, dico ch'un fiereunt
excitantia ipsum .s. lux magna et vox, unde
dicit: e dico ch'un splendor .s. recedentium in
celum, mi squarcio il velo dal sonno .i. rupit
michi somnum qui velabat michi visum, et
un chiamar, hec erat hec vox Mathildis di-
centis: surge, che fai, quasi dicat non est amplius
tempus dormiendi, quia iam milicia illa sancta
redierat in celum post griffum. Et hic nota quod
poeta more suo quando vult scribere aliquid pul-
crum de novo primo fingit se dormire de-
inde in diluculo evigilare.

Quali a veder de fioretti del melo
Che del suo pome li angeli fa ghiotti
E perpetue nozze fa nel cielo.
Pietro e Giovanni e Jacobo condotti
E vinti ritornaro ala parola
Dala qual foron magior sonni rotti.
E vidoro scemata loro schuola
Cossi di Moyse come d'Elya
E al magistro suo cangiata stuola
Tal torna io.

Hic poeta ostendit qualiter evigilaverit et
quid viderit per nobiles comparationes, et
vult similiter dicere quod sibi nunc accidit sic
discipulis Christi tempore quo se transfiguravit.
Nam excitatus a somno cum stupore vidit mu-
tatam formam militantis ecclesie, quia .s. tota mi-
litia illius exercitus precedentis redierat in
celum post Christum qui resumpserat suam veram
figuram, sicut discipuli excitati cum timore
viderunt Moysen et Helyam disparuisse, et
Christum resumpsisse primam figuram. Nunc vide
litteram et construe que est satis fortis et cape
ibi: Io tornai tal in vigiliam omnibus recedentibus
remanente Beatrice, quali simplices apostoli
redierunt .s. Petrus, Giovanni e Jacobo fratres
eius; istos enim tres assumpsit Christus, qui omne
meritum fidei consistit vel credendo cum Petro
vel supplantando vicia cum Jacobo vel operando
bonum cum Johanne, in quo est gratia. Conducti
.s. a Christo in montem Tabor qui est quarto mi-
liario a Nazareth, ubi Christus transfiguratus
est coram eis sicut et hic transfiguratus est
in griffum in monte excelso. A veder di fioretti
del melo .i. summi boni unde dicit quia vi-
derant florem beatitudinis postea visuri
fructum .i. maiestatem divinitatis et essentiam
trinitatis in celo, sicut et poeta vidit hic in
figura, postea visurus in divina essentia, ideo dicit
che fay li angioli giotti del suo pomo quia
pascuntur fructu beatitudinis, e perpetue
nozze fa nel cielo quia vescuntur eternaliter
talibus epulis in celo non aliter sicut in terra
gustaverunt in monte, et dicit: e vinti a subito
splendore, sicut nunc poeta, tornaro ala
parola .s. Christi qui dixit eis: surgite, sicut
et nunc Matildis dixit poete: surge. Et dicit:
dala qual foron rotti magior sonni .s. sopor-
parum quos ipsi excitavit deus vel
dic quod maior somnus .s. mortis ipsi fuit victus
ad verbum domini sibi sicut ibi Lazaro et quibus-
dam aliis. Et dic: et videro scemata lor scola
.i. societatem, cossi da Moyse como de Elya.
Adduxerat enim Christus legis latorem Moysen
et dei zelatorem Helyam dominus vivorum
in Helya et mortuorum in Moyse. Et al mae-
stro suo .s. Christo mutata stola .i. veste. Nam
in illa transfiguratione resplenduerat facies
eius facta sicut sol et vestimenta eius facta
erant sicut nix, non tamen assumens novam
faciem vel figuram, sed candor ille vestium
procedebat a candore faciei ut ait Augu-
stinus, postea autem vanuerat.

E vidi quella pia
Sovra me starsi che conducitrice
Fu de mie passi lungo il fiume pria.
E tutto in dubio dissi ove Beatrice.
Ond'ella: vedi lei sotto la fronda

Noua sedere ĩ su la sua radice.
Vedi la cõpagnia che la circonda
Li altri dopo l griffon se uano suso
Cõ piu dolze cãzone e piu profunda.

Hic poeta ondit qualiter recessus a se uideat ecclam remanentem post discessũ xpi et exercitus .d. E uidi quella pia .s. mathildis que pie me receperat p siluã erratem. vñ dicat che fo conduatrice pria da miei passi lungo l fiume .s. letheũ, e tutto ĩ dubio quia non uidebã .s. beatricem, dissi oue beatrice .q. uolens dicere recessit forte ipa ĩ celũ cũ alijs et nõ duxit me secũ, et tñ nõ poterat hoc credere, qr totiens fuerat sibi pmissũ et pdam, ideo vñ dicat ĩ dubio. Et subdit responsionẽ Mathildis .d. vndella .s. mathildis sup dixit. uidi lei sotto la frõde quã de nouo pduxerat arbor ut prediatur nõ ua sedere ĩ su la sua radice quia fundata est sup radicẽ talis arboris sic renouate. Et ministrat honorẽ sibi de quo uiuit. Et addit uidi la compagnia .s. partẽ q̃ remansit, che la circonda .s. septẽ uirtutes et dona. Ita q̃ ista excelsa dña meli⁹ pot dicere quod Iuno, sũt ĩ bis septẽ pstãtes corpre niphe, gli altri .i. reliqua pars milicie, sen uãno suso .s. ad celũ, di po il griffon .s. xpm cõ piu dolce cannone e piu profunda, q̃ esset cancio remanentiũ et merito quia cũ christo recedebat prophete Euãgeliste et doctores.

E se piu fu lo suo parlar diffuso
Nõ so po chq qua ne liochi mera
Quella chadalt° ĩteder mauea chiuso.

ĩtender mauea chiuso .s. ad speculãdũ aliud de remanentibus, ita q nõ poterã amplius audire de recedentibus, qia mera ne gliochy .i. iã cõtemplabar ipam que remãserat loco xpi. vnde dicat, solo e sedeasi illa beatrix ĩ su la terra uera ubi est arbor sãe boni et mali como guardia lasciata illi de el plaustro .i. currus qui remanserat ibi. Et uere sacra scriptura est illa que post xpm xpm custodit et conseruat ecclam ĩ terra, che ligar uidi .i. quẽ currũ uidi ligari ad arborẽ ut sup dr alla biforme fiera .i. xpo duarũ formarũ .s. aquile et leonis. Et tanqũ nobilẽ comitiuã illius nobilissime domine q̃m̃ . vn. uirgines domicelle auallabãtur sibi, vñ dic le sette niphe .i. uirtutes que sunt tamq dee uagantes ĩ terris et ĩ celis. sunt septẽ stelle lucentes ut alibi dictũ est, li faceã daustro di se ĩ cerchio quia ĩ modũ corone circũstabant et claudebant eã et dicat cõ quei lume ĩ mano .i. cũ illis septem lũĩaribus que relinquerant ibi ĩ aere illa septẽ cãdelabra ardẽtia que sunt septẽ dona spũs sci, che son sicuri daquilon e daustro quia nõ extinguuntur aliquo uento quia nõ a borea uel austro qui sunt magis uiolenti q̃ zeffirus uel circius soluũ cũ uelũ culpe nõ sinit illa lucere oculis nris, ut iam patuit.

Sola sedo esi ĩ su la terra uera
Come guardia lasciata li del plaustro
Che legar uidi ala biforme fiera.
In cerchio si faceuã di se daustro
Le sette niphe, cõ quei lumi ĩ mano
Che son sicure daquilone e daustro.

Hic poeta ondit qualiter redierit cũ oclis et ãio ad beatricem, et qualiter uiderit eam, dicat ergo cõtinuatiue, e sse piu fo il suo parlar diffuso .i. et si plura dixit illa Mathildis, nõ so quia alia dña maioris pulcritudinis et bonitatis me uocabat. vñ dicat, p che quella .s. beatrix, cha daltro

Qui sarai tu poco tẽpo siluano
E sarai meco senza fine cive
Di quella roma onde christo e romano.
Po ĩ pro del mõdo che mal uiue
Al carro tiene or liochi, e q̃l che uedi
Ritornato di la, fa che tu scriue.
Cosi beatrice, e io chi tutto ai piedi
De suoi comãdamenti era diuoto
La mẽte e liochi oue la uolle diedi.

Ista est Quarta et ultima pars hui⁹ penultimi capituli, ĩ qua poeta describit magnã desolationẽ que uenit super currũ triũphalẽ quã christus ligauerat ad arborem. Et primo ponit orõnẽ beatricis ad se quẽ ĩuitat ad uidendũ quedã terribilia affligentia et uexãtia multipli currũ, dicat ergo faciẽs poetã beniuolũ et attentũ ad dicendũ. Tu seray poco tẽpo seluano qui .i. habitator istius silue

deliciose, quia ciuis meus eris i celo. vn dicit e serai meco i eterna uita senza fine cive roa .i. superne patrie unde xpo romano qr est Imperator illius ciuie. Et no q potius faciat mentione de roma qz de Ierusalem h quia i tpre qre fuit patria istius ciuis sedens et sedis pontificis terra fere madida tota sanguine martirum. Et quia statim taqumtur persecutiones quas fecerunt romani Imperatores contra istu ciuem. Roma etia fuit patria libertatis. vn ois liber ho appellabatur ciuis romanus i iure ciuili. Vult ergo dice beatrix Tu qui nuc es ciuis terrene ciuitatis rome eris ciuis celestine rome. q. d. qr tu es ita ellectus et predestinatus ut uiuus uenias ad hanc ciuitatem. Pero tieni or gliochi al carro. quia si xps fudit sanguinem suum pro eo. et successores sui dui fuderunt suum. I pro del mondo .i. ad perfectam instructionem mundanorum chel mal uiuer e tornato di la. s. ad mundum. fa che scriui quel che uidi qr tu bonus i opere tuo intendis facere alios bonos. et continuo ondit qualiter obediuerit sibi .d. continuatiue. cosi beatrice siple dixit michi. et io chera tutto diuoto co pieri di soi comandamenti presto ad omnes famulatum. dedi la mente e gliochi .i. oculos mentales oue la uole. s. ad currum.

Non scese mai cosi ueloce moto
Focho di spessa nube quando pioue
Da quel confine ch piu ua remoto.
Comio uidi calar luciel di Ioue
Per lalber giu rompendo dela scorza
Nonche di fiori e dele foglie nuoue.
E ferir il carro di tutta sua forza
Ondel piego, come naue i fortuna
Vinta da londa or da piogia or da orza.

Hic poeta incipit describere tribulationes ecclesie. et primo quidem describit figuraliter primam generalem maximam persecutionem quam ondit persecutionem unius aquile fulminantis sub hac aut dat intelligi persecutiones Imperatorum romanorum quibus signum erat aquila, multi enim post xpm persecuti sunt ecclam sicut Hero domicianus, decius. diocliacinus, et alij decem. en fuerunt persecutiones magne ad similitudinem decem plagarum egipti, ut dicit Orosius. nec tn putandum est ecclam no habuisset uel no habitura fuisse alias ut dicit Augustinus de Ciuitate dei.

Ad literam ergo poeta tangit terribilem descensum unius aquile per comparationem propinquissimam fulminis. d. Foco no scese may di spessa nube qn pioue. i hoc tangit generationem fulminis de qua dictum est alias et dicitur. da quel cofine che piu ua rimoto .i. a remotiori parte medie regionis ubi fiunt tales impressiones. cosi ueloce moto .i. tam repentino impetu fulmen iq fulgurat altam potentiam potestatum superborum q faciat tantas strages. comio uidi calar luciel di gioue .i. descendere aquilam que dr Auis Iouis. ut dictum est nono capo huius purgatorij. et dicetur sexto paradisi. per lalbor cui alligatus est currus. qui rompendo di la scorzia que erat durior. no che di fora .i. nec dum de floribus nouis que erat teneriores. e dele foglie noue quia no solum christianos nouellos nuper conuersos sed etiam iam firmatos i fide percussit. et hec est 2a duarum distrobationum de quibus dicitur infra capitulo proximo. deinde ab arbore conuertit uires suas contra currum. vn dicit. e feri il carro. s. bigam. co tutta sua forza. ut exterminaret Ecclam primitiuam nouiter pullulantem. sed subuertere no potuit. ideo dicit. vndel ipse currus piego co naue i fortuna tpre tepestatis uinta da londa .i. fluctuatione maris or di pogia or da orza .i. nuc ab uno latere nunc ab alio. sunt enim duo funes. Et hic no q nauicula petri alqn flectitur sed nuqm mergitur. vn mille crudelitates Neronis qui faciebat omne triste ludibrium de christianis ut refert cornelius tacitus poterant umq conuincere illos de quo mirabantur omnes.

Poscia uidi auentarsi nela cuna
Del triumphale uehiculo una uolpe
Che dogni pasto buon parea digiuna.
Ma riprendendo lei di laide colpe
La donna mia la uolse i tanta futa
Quanta sofferser lossa senza polpe.

Hic poeta descripta persecutione facta per uim nuc describit 2am persecutionem siue persecutionem ecclesie hereticorum. Cessante enim persecutione principum per constantinum cepit pullulare hereses multe et uane quas complectitur sub una uulpe fraudulenta. dicit ergo. poscia uidi una uolpe .i. uersutam astutiam multorum hereticorum sicut sabelliarij et aliorum. auentarse nela cuna .i. uentrem uel grebum. qr heretica

nõ aqnitur pacienter, sicut principes contra ecclam sed occulte, del triuphale uehiculo .i. currus militantis ecclesie, que triumphauerat iam de Imperatoribus, che parea digiuna .i. famelica uel uana, dogni bono pasto .i. omni bona doctrina, sed oĩ prauo dogmate pasta. Et subdit resistentiã quã facit sapiens et potens dña contra uulpem de Iure et de facto .d. ma la mia dona .i. sacta scriptura cuius impio nũc erã dedita, respondendo lei .s. uulpem, de larde colpe .i. turpibus erroribus. Nã beatrix opposuit ad defensionem suam qui erãt ĩ curru .i. magnos doctores contra magnos hereticos sicut Augustinus contra faustum, et Iheronimũ contra Iouinianũ, qui posuerunt enormes errores, sicut ipse Iouinianus, qui uoluit uirginitatem nullã esse uirtutem &c. Et ita cũ argumentis fidei la uolse ĩ tanta fuga quia fugerãt a facie eccle, quanto sofferse ossa senza polpe quia macerauit uulpem et spoliauit carnibus, ita quod remansit sola pellis extensa sup ossibus, et uult dicere quod remanserunt ossa conbusta carne, quia eccla ĩ cineraut hereticos, qui inuenit eos contumaces ne effundãt uenenum ĩ alios credulos .i.

Poscia per indi ondera poi uenuta
La quglia uidi scẽder giu nelarca
Del carro elasciar lei di se pennuta.
E qual esce di cuor che si rimarca
Tal uoce uscia del ciel, e cotal disse
O nauicella mia cõ mal se carca.

Hic poeta tangit aliã persecutionem factã ab aquila Imperiali, sed contrario modo quia quia prima uice spoliauerat ecclam, nũc nõ uestiuit eã nudam de proprio, per hoc tangit dotationem quã fecit Augustinus quã poeta ponit pro magna persecutione ecclesie que gñaliter infecit platos. Auaricia que est fundamentum omnium malorum, dicit ergo, poscia uidi laquglia quã Constantinus transportauit ĩ greciam ut cederet pastori apostolico, scender per indi .i. per arborem undera prima uenuta giu ne larca .i. uentrem del carro e lasciar lei di se penuta quia deplumauit se et depauperauit ut uestiret et ditaret ecclam. Et probat poeta quod dotatio fuit magna persecutio eccle quia tempore illius prodige donationis audita est uox de celis .d. hodie diffusum est uenenum ĩ eccla dei, dicit ergo, e tal uoce .i. tam amara et querula, uscia del

celo audita a quodã sancto uiro, qual esce de cor che se ramarca .i. qualis uox ex aĩo hoĩs dolentis qui queritur pro cõquestu e cotal .s. uox, disse o nauicella mia .i. ecclesia que dicitur nauicula petri, cõ mal se carca .i. onusta malis moribus quas melius esset abicere tempore tempestatis quam simul perire cũ illis. Et ipse poeta supra iã de hoc fecit amarã querelam ĩferni capitulo xviiij ubi clamauit ha constantin &c.

Poi parue ame che la terra saprisse
Trambo le rote, e uidi uscirne un drago
Che per lo carro su la coda fisse.
E come uespa che ritrage lago
A se trahendo la coda maligna
Trasse del fondo, e gissen uago uago.

Hic poeta describit quartã pestem quam maius nocumentum dedit eccle que detraxit magnã partem xpianitatis ui et fraude, ita quod hic draco magnus plus mali fecit quam aquila predãdo uel donãdo, et quam uulpes prauũ seminando dogma, quia maiorem ruinã fecit sicut plene notatũ est Inferni capitulo xxviij°. Sed ulterius est sciendũ pro maiori cognitione quod heraclio xpianissimo Imperatore romanum gubernãte Impiũ ãno dñi vjc xj° Macometus christiane fidei perfidus aduersator se dei prophetam mẽtiens orientales plagas, et maxime labefecit, legem ei a diabolo dictatã ministerio Sergij monaci potestate a potãte et heretici tradidit Saracenis Arabie scriptã fuit Macometus uir luxuriosus bellicosus asserens se per gratiam dei posse gignere plus quam iiij xpta, hñs multas uxores et concubinas, ideo tradidit leges ĩmũdas suis arabibus quorũ erat gens grossa, sine lege sine dño cognouit et uxorem dñi sui mercatoris ditissimi quã post mortem illius duxit ĩ uxorem tandem ĩ etate xl. ãnorũ extinctus est ueneno fraude suorum. Ad litterã ergo poeta describit istũ sub figura draconis .d. poi parue ami chela terra saprisse ut pareret istum draconem quem uere uisa est emittere ab ĩferno. fuit ei hõ totus carnalis terrenus, trambe le rote .i. inter duas rotas .s. uetus et nouum testm̃ constituit legẽ saracenis. Asserebat enim se missum ad declarãdum legẽ Moysi Iudeis, et legem christi christianis, et ut male ĩtelligentes coniugeret et doceret et necaret ĩcredulos vñ dicit, e uidi uscirne uno

drago, draco dicitur serpens templi, et iste intravit templum domini. Fuit hic draco immense
magnitudinis maior serpente quem romanum
vexavit exercitum sub Marco regulo in africa.
Fuit hic draco allatus qui volavit ab oriente in occidentem. Unde dicit, per che lo carro in sula
coda fisse caudam venenatam qua infecit magnam partem fidelium. Et quia fixerat caudam suam
contra deum, subdit quod retraxit eam
ad se per comparationem vespe, dicens e trasse del
fondo illo currus, la coda maligna, idest male
ignitam ille draco, comprehendo asi como vespa
che retrate l'ago, idest aculeum suum, et est comparatio
propria de vespa que est inimica api et
vastat fructum dulcem eius, sicut macometus
Christi, e gissen vago vago, idest recessit ille draco.
Et hic nota quod macometus vagatus est postea
per orbem terrarum, quia suis malis artibus
Arabes, Siros, Medos, Persas, Egiptios, Ethiopes
et usque ad hyspaniam suo errore seduxit. Et
bene in ecclesia dei tantus error factus est quod ab
infantia ecclesie usque ad eius senium, idest usque
tempus antichristi, nec maior fuit unquam in futura
videtur abominatio desolatio vel maius
flagellum ecclesie dei. Ita quod illud de macometo verificatum videtur, quod de hysmaele Genesis xvi°. Iste erit ferus homo manus
eius contra omnes et manus eius contra eum, et merito
talis draco tante malitie et nequitie venit
de Arabia. Nam semper ab antiquo Arabes
latrocinantes insidiati sunt populo dei, ut sepe
patet sacra scriptura. Et nunc beatrix cum
suis christianis poterat dicere macometo et
suis ignotum nobis Arabes vestris in orbem. Nota
etiam quod quidam petunt per hunc draconem volunt
intelligi arrium quem sepe Augustinus vocat
serpentem. Sed certe macometus fuit maior
serpens. Quidam etiam per vulpem intelligunt
macometum quod nullo modo habet veritatem.

Quel che rimase come di gramigna
Vivace terra dela piuma offerta
Forse con itencion sana e benigna.
Si ricoperse e fune ricoperta
E l'una e l'altra rota, el temo tanto
Ch' piu tiene un sospir la bocha aperta.

Hic poeta ostendit quod draco asportavit secum
in errorem magnam partem currus. Nunc ostendit
quod pars que remansit fuit multum viciata
cupiditate unde renovatur ad donationem
Constantini, dicens quel che rimase, idest illa pars
currus que non est secuta macometum, scilicet curia
romana, ut papa, cardinalis qui remansit
in fide christi, si ricoperse da la piuma, idest sua
dicta dote offerta, scilicet a constantino, como terra
vivace que est de se fertilis simplex cohoperitur
di gramma, gramen enim de facile germinat et
difficile eradicatur. Est enim comparatio propria.
Quanto enim terra est naturaliter melior cum malo
semine vel non culta efficitur peior, sicut dixit
supra ipsa beatrix pro ipso poeta et dicit, forte
con itencion sana e benigna, quia intentio silvestri fuit bona forte ad deffensionem currus et
redintegrandum sacras reptas. Intentio etiam constantini fuit recta, licet malus sequeretur effectus
ut dicitur paradisi capitulo xx°. Unde subdit, e l'una e
l'altra rota, fone ricoperta illa dote, il temo
simul cum rotis fuit recopertus, quasi dicat tota ecclesia
locupleta est in tanto, idest valde modicum cum
illa bona itentione, che piu tene un sospiro
la bocha aperta, quasi dicat parvo momento.

Trasformato cosi il dificio sancto
Mise fuor teste per le parti sue
Tre sovra'l temo, e una in ciascun canto.
Le prime eran cornute come bue
Ma le quatro un sol corno havean per fronte
Simile mostro visto ancor non fue.

Hic poeta describit sub terribili figura malum
effectum huius dotationis, quia currus factus
est velut animal monstruosum habens multa capita et cornua, dicit ergo, il dificio sancto, idest
currus hedificatus manibus tot sanctorum
prophetarum evangelistarum, transformato
sì quia ex paupere factus in divitem alterum,
mise for teste, idest vii peccata mortalia que
pullulare ceperunt in ecclesia crescente dote per
le parte sove et ecce tre sopra'l temo, idest
principalibus prelatis regentibus currum.
Ista sunt tria vicia peiora et magis spiritualia
scilicet superbia invidia et ira, et una in ciascun canto, idest quod quatuor erant in quatuor angulis currus, idest in alijs prelatis sedentibus in
curru per totum a quatuor plagis mundi
et ista erant quatuor vicia minora et
magis corporalia, Accidia, avaricia, Luxuria et Gula, et hoc ordine purgavit poeta ista vii vitia sicut patuit per totum
verum purgatorium. Et distinguit dicta
peccata capitalia per signum dicens le prime,
scilicet tres, eran cornute como boe quia habebant duo capita ferientia sicut bovis
indomiti qui facit duas offensas, scilicet in deum
et proximum, ma le quatro havea per
fronte uno solo corno quia faciunt magis
offensam in deum quam in proximum, licet quandoque
offendant utrumque. Et sicut nata sunt
septem capita ita fugata sunt septem

Lumina

limina ab Ecclesia dei, ideo concludit, simile mostro no fu ancora visto, quia si ydra herculis habuit septem capita, no habuit decem cornua.

Secura quasi rocha i alto monte
Seder sovresso una putana sciolta
Ma parue co le ciglia itorno pronte.
E come p che noli fosse tolta
Vidi di costa alei dritto un gigate
E basciavansi isieme alcuna volta.
Ma p che locchio cupido e vagate
A me rivolse, quel feroce drudo
La fragello del capo i fin le piate.

Hinc poeta ultimo describit novissimam persecutionem ecclesie qua viderat tepore suo, qua nulla videtur fuisse turpior quis maior .s. morte Bonifacij de qua ia sepe dictu est. Introducit aut curia romanam sub noie meretricis, sicut alias fecit, et regem francie, sub noie gigantis, dicit ergo una putana sciolta .i. lubrica dissoluta, hec est meretrix magna que sponte se subiciat pricipibus, et vendit honorem suu, ma piu seder sovresse .s. curru, co le ciglie prompto itorno prompta ad fornicandu cu procis ex omi parte, meretrix dico secura quasi rocha i alto monte propter cultu sedis aplice. Et quia de rei novitate boifacius tuc representabat se maxime securu quia erat i sua pria anagnia iter suos cu .v.c satelitibus ad custodia sui corporis, et subdit, e vidi un gigate .s. regem francie qui fuit magnus corpore et regno vn dictus est pulcer et fuit vere gigas totius terrenus, etia isurgens q deum more gigatu, di costa prope illa meretrice, dritto alei .s. ex opposito como p che no gli fosse tolta ne adhereret alteri regi vl Imperatori, sed esset sub custodia sua sicut fuerat diu vn dicit e basciavasi isieme alcuna volta, et hoc fuit verum de facto, quia ante dissensionem alter faciebat alteri, et alii boifacius faciebat gras l philippo, sed postea philippus factus est sibi hostis acerrimus, vn subdit, ma quel feroce drudo .i. crudelis procus, la flagello .i. verberavit peius q soleat fieri de meretrice, dal capo i fina ale piate sicut scriptu est supra capitulo xx.o huius purgatorij, perche illa meretrix, rivolse a mi locchio cupido e vagante .q.d. q bonifacius voluit respicere ad gentem ytallica dimissa gallica quia nolebat amplius pati sruitute philippi.

Poi di sospetto piena e dira crudo
Disciolsi il mostro e trassil p la selua
Tato chel sol di lei mi fece scudo
Ala putana e ala nuova belua.

Hic poeta subanectit aliud dam̄nu quod paulo post fecit ipse philippus, quia cu magna fraude transportavit eccl'a ultra montes i gallia ubi postea transiuit de malo i peius, sicut plene scripsi capitulo xviiij.o, dicit ergo, poi illa gigas, pieno de sospetto timens ne eccl'a perveniret a plius ad manus alterius bonifacij, qui faceret vindictam de eo, e dira crudo .i. crudelis ira, quia nolebat facere vindicta de templarijs, disolse il mostro .i. curru illu mostruosum ab arbore cui erat alligatus, e trasse p la selua no p ista silua de qua locutus sum s3 qua descripsit i principio iferni, tanto chel sol di lei .s. silua, mi fece scudo .q.d. quia iter me et monstru iterposita est silua. Nam ta longe traxit curru qr amplius videre no potera, ala putana .s. boifaciu et ceteros, et ala nova bellua .i. bestia nova .s. curru qui factus e aial monstruosum, quia traxit eu supra roda nium i galliam, data sibi alia meretrice .s. pastore Clemente.

Deus venerunt gentes
alternando
Or tre or quatro dolce
psalmodia
Le done icominciaro e lagrimando.

Postq i supiori capitulo poeta noster descripsit multipliciter persecutiones militantis ecclesie. Hunc consequenter i isto xxxiij.o capitulo describit planctu quem fecerunt ille domine cu beatrice de persecutione ultima, qua indigne patitur Eccl'a romana a regibus francie. Et istud penultimu capitulu quod no habet minus certam procedentes sequitur ipm i ordine dividendi. Ht ergo quatuor partes

quales, prima quarum continet complanctum dominarum et suam preparationem et bonam dispositionem suam ad dicenda. In 2a beatrix predicit per consolationem vindictam secuturam in brevi ibi, sappi chel vaso. In 3a arguit negligentiam et ruditatem poete intelligendo res visas ibi, dormi lingegno. In 4a et ultima poeta ondit qualiter ipse pervenerit ad sitinam et ultimam preparationem virtutis ibi, e piu corusco. Ad primum ergo dico quod poeta describit comploratum illarum dominarum. Et similiter vult dicere quod ille domine ex dolore plorantes ceperunt decantare unum psalmum david qui incipit deus venerunt gentes in hereditatem tuam etc. In quo quidem psalmo propheta deplorat desolationem terre sancte quam hinuria erat, et ondit quomodo iniusti et ingrati subiciant flagellis hominum, Et est oratio ad deum quod cordialiter convertat a malo. Tangit autem ordinem quo cantabant, et tamen ordinate sic litteram, le donne s. septem virgines incominciaro lacrimando supple clamare dolore extorquente lacrimas, et dicere dolce psalmodia .i. cantum psalmi dulcem licet esset de materia amara. psalmus autem erat talis, deus venerunt gentes et vult dicere propheta odeus gentes .i. gentiles vel alienigine, sicut sirii et egipcii Arabes venerunt in hereditatem tuam etc. et ita in terram sanctam et sic assimiliter domine volebant dicere, sicut deo volente gentiles invaserunt et oppresserunt terram sanctam propter peccata iudeorum, ita nunc deo permittente gallia occupaverunt et usurpaverunt ecclesiam sanctam dei propter peccata romanorum. Et dicit alternando .i. alternative per vices, or tre s. domine ex una parte, or quatro s. domine ex alia parte ita quod tres incipientes dicebant primum versiculum s. deus venerunt gentes in hereditatem tuam, et alie quatuor ex opposito dicebant secundum versiculum s. et polluerunt templum sanctum tuum etc. sicut assimili quotidie cantant moniales simbolum in choro et ita Clerici.

E beatrice sospirosa e pia
Quelle ascoltaua si fatta ch poco
Piu ala croce si cambio Maria.
Ma poi che laltre uirgini dier loco
Alei di dir leuata ritta in pie
Rispuose colorata come foco.

Modicum et non uidebitis me
Et iterum sorelle mie dillete
Modicum et uos uidebitis me.

Hic poeta ondso qualiter se habuerunt domine ad tantam stragem ecclesie et pastoris eius nunc ondit quomodo se habuerit ipsa beatrix ad cantum illarum dominarum que erant ancille sue, et primo tangit perturbationem eius per comparationem devotissimam Marie .d. E beatrice sospirosa e pia .i. dolens et compatiens tante indignitati ascoltava quelle s. dominas cantantes et plorantes sic si fatta .i. affectata dolore che maria si cambio poco piu ala croce xpistus enim in ara crucis immolabat carnem Maria non animam ille patiebatur in corpore et maria in corde, Ipsa ad sanguinem filii sui optabat addere sanguinem carnis sue et bene dicit poco piu quia numquam fuit dolor mulieris similis dolori marie. Et tamen comparatio est valde propria, quia Maria vidit christum capi et occidi inter latrones ita beatrix christum deum s. bonifacium. Et subdit dispositionem ipsius ad dicendum .d. ma levata ipsa beatrix, ritta in pie quod primo sedebat super radice plancte poi che laltre uirgine .i. bene virtutes dier loco s. de cantando toto illo psalmo virginibus, rispose illis virginibus colorata como foco .i. rubicunda ardens et verecunda de ludibrio facto de curru et rectore eius. Et posuit orationem beatricis que dixit eis verba que dixit xpistus discipulis suis bene dicit, O sorelle mie dillete et unde quod vocat virgines istas sorores suas ex caritate que supra vocaverant se ancillas eius ex humilitate et est angelicus modus loquendi, sicut Magnificatus dominus vocat servum amicum. modicum et non uidebitis me q.d. pauco tempore stabo sine vobis quia parum durabit ista persecutio, et iterum [illegible] modicum et non uidebitis me q.d. cito sequitur vindicta, et ecclesia erit libera a formatione et fornicatione sicut dicetur paulo post et postea sepe in multis locis et capitulis paradisi.

Poi lei se misi inanzi tutte e sette
E dopo se se solo acenando mosse
Me ela donna el sauio ch ristete.
Cosi sen giua e non credo ch fosse
Lo decimo suo passo in terra posto

Qn̄ co liochi liochi mi paiosse.
E cō traquillo aspetto, uē piu tosto
Mi disse tāto che sio parlo teco
Ad ascoltarmi tu sie ben disposto.
Si como fui, comio doiua seco
Dissemi, frate p che nō tatenti
Adimādarmi omai uenēdo meco.
hic poeta ondit qualiter beatrix post exor
tationem factam ad bn̄. uirgines dispos
uerit alios tres et ipm̄ precipue ad dice
da unde dicit cōtinuatiue, se mise īanzi
tutte sette sicut magnifica dn̄a pmittit
sibi pulcras puellas, qn̄ accedit ad locū
honestum, e mosse me di pose ut sequere
tur eam, solo azenando solo nutu oris
nō uerbo uocauit me post se de quo po
tissime curaz gerebat, e la dōna .s. mathil
diz que hebat custodiaz silue sicut bea
trix curruis, el sauio .s. statiū, che ristette
recedente uirgilio. Haz statius post exi
liū tot seculorum, nūc redibat ī priaz
et subdit quō Inuitauerit eū spaliter ad
loquendū secū .d. cōtinuatiue, così sen
giua quella illa beatrix cū illis prece
dentibus et nobis sequentibus, e nō credo ch
lo decimo suo passo fosse ī terra posto
.q.d. et modicū ambulauerat postqz
recesserat a plancta iuxta quā primo sed
ebat, quādo mi paiosse liochi .s. me
os cō liochi .s. suis .q.d. q̄ beatrix sic am
bulando iterum et iterū retroflexit se et
nutu et uerbo ut redderet me attentū
unde dicit, e mi disse cō tranquillo as
petto .i. benigno uisu ubi primo uideb
atur Irata et īflāmata, nūc facta erat
placata uel sm̄ aliā lrām, cōtra quello
aspetto .i. ad cōtemplādū aspectū pri
mū rigidū narrādo michi uindictam
de breui, uieni piu tosto ibat eī poeta
aliquātulū a longe post eam pro ma
iori reuerentia, tanto che tu sie ben dis
posto ad ascoltarmi appropinquando
michi, sio parlo teco si pro quid. Haz
uolo aliquā dicere tibi ad consolatiōem
tui et aliorū Celātium statū ecclesie
dei. Et addit poeta q̄ beatrix uidēs
eum adhuc timidū et tacitū uenit ad
pettēdū pstando sibi audaciā un̄ dic
et illa beatrix, dissemi sicomo fui co
mio doiua seco .q.d. cū essem factus p
pinquus sibi ita q̄ possem bn̄ ītelligere
uerba loquentis, nō tn̄ ita q̄ rem par
sibi pp nimiā reuerentiā, frate uocat
eū frēm, ut ondat familiarius agere secū
per che nō tatenti deposito timore et pu
dore, adimādarmi omay uenendo meco
Scio eī q̄ ualde cupis petere si tanta of
fensa deo facta ī uicario suo preteribit
diu ipunita: n

Come ī color che tropo reuerenti
Dināzi a suo magior pālādo sono
Che nō tragon la uoce uiua a deti.
A uēne ī me che sanza ītero suono
Incomiciai, madōna mia bisogna
Voi conoscete, ecio ch adessa ebono.
Et ella ame da tēma e dauergogna
Voglio che tu omay ti disuluppe
Siche nō parlo piu comon ch sogna.
hic poeta ondit qualiter persuasus a
beatrice commiserat se totū arbitrio eī adhc
primo timore et rubore durāte p unam
cōparationem domesticā et clarā .d. Auē
ne .i. cōtingit amī como ī coloro suple
contingit, che sono tropo riuerenti dinazi
a suo maiori sicut discipulus corā ma
gistro, parlādo che nō tragono la uoce
uiua ai denti, et ecce quō, che icomiciai
suple respondere et dicere senza ītero
sono .i. cū tremula uoce, madōna uoy
conoscatis mia bisogna .i. quid est neces
sariū michi, e cio che a esso ebono et
quid est utile necessitati mee. Et hic
nō bn̄ q̄ loquitur poeta ualde sapiēt
et caute. uult eī dicere o bona dn̄a ego
possem fortiter petere de futuris que nō
liceret michi scire ita q̄ petitio mea nō
esset honesta, ideo uos que cognoscatis
quid sit michi bonū scire sine petitio
ne mea, pdicate michi. Et subdit pe
titionem meā rīsionem btricis que ul
terius nō patitur tantā timiditatem
eius .d. et ella ami suple dixit, uolio
omai chi te disuiluppi qr nimis
diu inolutus es sicut tociens appuit
supra, da tema e da uergogna quia
meā gratiam meruisti, et familiaritatem
Mathildis socie mee et ancillarū me
arū que singule te rpeciunt ī amplex
us suos siche nō parli piu com homo
che sogna .q.d. nō sub figura nō sub
ymagine sicut huiusqz fecisti, ymo lo
quaris de rebus ueris. unde uide q̄ nūq
amplius poeta noster caruit supremitū

uel faaet somnu ī tota terca pte paradisi :-2

Sappie chel uaso chel serpēte ruppe
Fu e nō e ma chi na colpa creda
Che uendetta di dio nō teme suppe.

Ista est secunda pars ī qua nūc beatrix pdicit poete uīdictaz secutura ī breui ad offensaz eccle et repetens illud quod dictū est ī pcedēti ca° de dracone dixit Sapi .i. uolo te sare chel uaso .i. currus chel serpente roppe qn̄ fixit caudaz īter ambas rotas q.d. Ecclesia quaz Macometus diuisit et secū traxit ī errorem partē ita q maior pars meliorē uiat fu e nō e. Et hic nō bene q nōnulli peritissimi ītellexerūt istam lr̄am sic, quia ecclesia dei fuīt eccla ante bonificacīū, sed tpre boīfa cij nō fuīt, quia ut dicit nō fuit recte papa qr electus p fraudez, sed q̄uis ista exposicio uideatur subtilis nō est tamē sana, ideo dicē dum est sic q eccla fuit simpliciter, et nūc est s̄m qd, quia fuit prius libera nūc uero serua sed tyrānide gigantis, ideo stati sub iugit uīdictaz .d. ma chi na colpa creda che uendeta di dio nō teme suppe. Et hic nota q ista lr̄a potest ītelligi dupliciter .s. de boni facio s̄m primā expositionez qui fraude adulterauit ecclam, et sic boīfacius bn̄ luit penā dignā, quia rabida morte perdidit papatū. pōt etiaz ītelligi de philippo rege s̄m secūdaz expositionez qui fecit ecclam seruā procedēdo turpiter cū Clemente, et sic philippus etiaz ī breui luit penā sicut poeta describit paradisi capitulo xviiii°.

Hō etiā q ī florentia solebat esse quedam opinio praua firma q si quis poterat co medere offam sup corpus īterfecti a se nūq̄ amplius fiebat uindicta de illo tali. Et hoc fecerūt multi famosi florētini sicut dn̄us cursius donati, modo ad propositū dicit beatrix q uīdicta dei nō timet sup pas q.d. q fraus uel malicia nō ualet cōtra deū qui est iustus iudex et uidex īiuriaz. Hō etiā q alij aliter exponūt illaz litteraz fuit et non est, et dicit q eccla nō est ī antiqua dispositione sua sicut fuit ante macometū et post donationem Constantini, nā tūc currus transportauit l transformauit se. Sed ipa expositio uidetur nimis a lōge unde littera que statī sequitur ondit q loquatur de gigante.

Nō sera tutto tēpo senza reda
La guglia che lasso le pēne al carro
P che diuēne mostro e porsia pda.
Chio uedo certamēte, e po il narro
A darne tēpo gia stelle propinque
Secure dogni ītoppo e dogni sbarro.
Nel quale un cīquecēto diece e cīque
Messo di dio ancidera la fuia
Cō quel gigāte che cō lei delinque.

Hic Beatrix describit ī spiali illū qui facturus est uīdictaz de īiurijs eccle. Et ī ista littera q̄ multis uidetur fortissima, poeta nō uult aliud dicere sīnaliter ī effectu nisi q nō est post multū tpus ueniet ex alta prouidētia dei et bona īfluentia stellarū quidā iust pricepis romanus qui uirtute et felicitate sua reformabit mundū, restituendo ecclaz pristine libertati excomunādo reges Francie dicit ergo La guglia .i. Imperiū romanum Naz per signū dat ītelligi signatū, che lasso le pēne al carro sub cōstantino qui dotauit ecclam, p che .i. pp quā dotez ipe currus, diuene mostro cū vii. capitibus et .x. cornibus e porsia preda facta a gigante nō sera tutto tempo senza reda .i. sine successore Impatore sicut nūc est. Naz tpre bonifacij nullus erat Impator nisi Albertus uocatus q nō uenit ad liberandaz Italiā, de quo poeta cōquestus est vi° cap° huius purgatorij. Et hic nō q caute loquitur hic poeta, uult eī dicere tacite sicut unus Imperator romanus dedit plumas .i. diuicias ecclesie ex quibus nata est īsaciata auaricia platorū que est destructio mūdi, Ita quidaz alius Impator romanus eripiet sibi plumas .i. temporales diuicias et dabit libertatē eccle. Et declarat ipm pricipez futurū sub uelaīe uerborum .d. chio uegio certamente si astra nō mentiuntur, e pero narro .s. tibi ut no tes et scribas, gia stelle propinque .i. constel laciones que erūt de proximo, dicit aliq ī etate saturnali que reditura est sic redijt tpre Augusti, stelle dico secure dogni ītoppo .i. ocasū e dogni sbarro .i. atrīsuetiarmine q.d. quarū īfluentie nichil poterit obuiare uel resistere, a darne tempo felix nel qual .s. tpre un cinque cento diece e cīque .i. unus dux .d. semel positū apud Arismeticos sigt quīgentos .v. uō Importat quīqz .x. decē et iste tres littere cōstituūt illud nomē dux messe de dio hic est ille ueltrus sapiens iustus de quo tanta dixi primo capitulo īferni, ancidera la fuia .s. meretricē magna

Scilicet placcones pastorũ ecclesie, quorum uxor est lupa, In eis enĩ uiget auaritia, et sic dicit Idem ĩ effectu ĩ isto ultĩo capitulo purgatorij quod dixit ĩ pĩo Inferni cõ quel gigante .s. regem francie, che delinque co lei .i. peccat secũ fornicando.

E forse che la mia narraciõ buia
Qual temi e spĩge men ti psuade
P che allor modo lõtelletta actiua.
Ma tosto fier li fate lemneiade
Che solueranno q̃sto enigma forte
Sẽza dãno di pecore o de biade.

Hic Beatrix excusat se de obscura descriptione quia cito uenit effectus qui declarabit eius dictũ dubiũ, Vnde dicit, E forse che la narratione mia buia .i. obscura, men ti psuade .i. psuadet me tibi obscure, qual temi e spinge. Ad quod itelligendũ debes scire q themis fuit oliz sacerdotissa que dabat responsa ĩ monte pnaso ualde obscura, unde post illud diluuiũ particulare quod fuit oliz ĩ grecia, respondit deucaliõi regi et pirre eius uxori consulẽti de prima repatione hoĩũ pditorũ ex aqua q iacerẽt ossa parentis post terga sua, hoc aũt rñsũ obscurum, deucalion ĩterptatus est de lapidibus qui sunt ossa terre rcl, sicut scribit Ouidius primo de transformatis. Spĩx sicut scribis stacius primo thebaydos fuit quoddã terribile mõstruz .i. ut quidã dicũt quidã monstruosus latro ĩ monte apud thebas qui cuilibet trãseunti proponebat unuz poblema, occideret ipm, si uõ soluere nõ posset ĩterficeretur ab ipo. poblema aũt erat tale, dic michi quod sit aĩal quod pĩo ĩcedit quattuor pedibus deĩde duobꝫ postea tribus et ultimo quattuor, que uerba Edipus ĩterpretatus est de hoĩe et soluens quõnez ĩterfecit monstruz. Modo ad propositũ, forte dictũ meuz nõ mouet aĩuz tuũ ad prophetiã meaz, qr nõ est itelligibile et tñ fuit itellectum et uerificatuz per euentuz rei, ideo dicit pche. ipa narratio mea, actiua .i. obscurat et obturat lintelletto .s. tuũ, alor modo .s. themis et spingis. Et hic nota q cõparatio est pprijssima, sicut eñ oraculuz themidis erat ĩ se obscurũ et tñ deucalion ipm declarauit et reparauit genus humanum Ita nunc responsuz beatricis erat obscuruz ĩ se, sed princeps futurus ĩ breui declarauit ipm reformãdo mũduz, sicut eniz poblema spingis erat dubiũ, et tñ edipus declarauit ipm et ĩterfecit monstrũ Ita dictũ beatricis nunc erat dubiũ, et tamen pricepsfuturus ipm declarabit destruẽdo monstrũ .s. capita et cornua currus que extirpabit et sanabit Ecclam, auferendo sibi plumas, ideo bñ subdit, ma tosto fien le fata .i. constellationes de nayade .i. dearuz dearum. Nayades eñ sunt dee fontiuz .q.d. cito nascetur dictus Impator romanus che solueranno questo enigma forte. Enigma qdẽ est orõ aut ĩpossibilis aut difficilis ad uniuz aliquez certuz ĩtellectũ, ut dicit Ar. ĩ fine sue poetrie Ideo bñ poeta appellat istud dictuz difficile, et dicit Auerroys ibi q istud frequẽter ĩuenitur apud poetas Arabũ. Et dicit senza dãno di pecore o di biade, loquitur adhuc enigmatice, et uult dicere q cito manifestabitur dictũ suũ p experientiaz facti ĩ extis aĩaliũ, ita q nõ expediet inquirere fata ĩ extis aĩaliuz, sicut gentiles oliz faciebãt q imolabãt uictimas Ouiuz et ponebãt fruges ĩter cornua tauri quez mactabant ĩ sacrificio ad ĩuestigandũ quid pdicatur hic quia cito per se patebit.

Tu nota. e si como da me son porte
Cosi q̃ste parole segna a uiui
Del uiuer che e un correr ala morte.
E aggi amẽte quãdo tu lo scriui
Di nõ celar qual ai uista la pianta
Che or due uolte dirubata qui.
Qualũque ruba q̃lla, o q̃lla schiãta
Cõ bestemia di fatto offẽde a dio
Che solo al uiso suo la creo sancta.
P morder q̃lla ĩ pena e ĩ disio
Ciquemilia ãni e piu lañia prima
Bramo colui chl morso ĩ se punio.

Hic poeta ponit preceptũ beatricis ad se circa pdicta tradenda memorie ad utilitatez uiuentiuz .d. tu nota quia notanda sunt, e segna .i. signes uel doceas, q̃ste parole prophetica cõ a uiui, et restringit dictuz suũ .d. del uiuer che e uno correr ala morte que est uiuorũ corruptio .q.d. si uestrũ uiuere pot dici uiuere et dicit como da mi son porte .s. tibi .q.d. tã cito refer hoĩbus de mũdo tuo uerba mea ĩ ea

forma que dicta sunt per me. q.d. Ista ita ob
scure sicut obscure dixi, nec queras decla
rationem a me quam facere nolo. Et subdit
quod non pretermittat ex oblivione offensam
factam plante. d. et aqi a mente spiritualiter
inter alia scribenda, quando tu le scrivi ista
verba obscura, de non celar .i. tacere qual
hay vista la pianta .i. arborem scientie, che or
doe volte dirobata quam primo ab Adam
2° ab Aquila. Et hic nota quod per hoc beatrix
non vult aliud dicere, nisi quod tu dante
narrabis hominibus vindictam quam deus pa
rat facere contra illum gigantem qui temere
attentavit violare ecclesiam dei narrabis
pro optimo exemplo qualiter deus fecit
altam vindictam de primo parente qui temere
temptavit spoliare arborem divinam, que quia
facta erat arida per adam facta erat flo
rida per xpm. et ita erit cito de ecclesia, et
quod hoc sit intentio poete statim declarat litera
sequens, In qua beata beatrix dat conclu
sionem generalem. d. quod non solum Adam sed omnis
violator arboris incurrit indignationem dei
unde dicit, qualunca rubba quella .s. plac
tam, sicut Adam primo, Aquila 2°, Gi
gas nunc tertio, e quella schianta .s. gig
as qui solvit currum a plancta, con biastema
de fatto offensa a dio. Nam qui offendit
ecclesiam offendit deum, che solo a luso suo
non ut serviret regibus terre, la creo santa
sine ruga, hoc confirmat, quia primus
offensor expectavit per tot milia annorum
redemptorem suum unde dicit, l'alma prima
.s. Ade, bramo colui .i. optavit et voca
vit christum, chel morso in se punio qui
christus punivit morsum Ade in se ipso,
cinque milia anni e piu .s. CLXXXXVIII°
plus, per morder quella quia Adam mo
mordit ipsam planctam :.

Dorme longegno tuo se non
extima
Per singular cagione esser excelsa
Lei tanto e si travolta ne la cima.
E se stati non fosser acqua de Elsa
Li pensier vani intorno ala tua mente
El piacer loro un piramo ala gelsa.
Per tante circonstantie solamente
La giustitia di dio nel interdetto

Conosceresti lalber moralmente.

Ista est Tertia pars generalis in qua beatrix que
voluerat declarare poete amplius suam
prophetiam. Hinc declarat quedam dicta
de arbore ipsa que videbatur obscura. Et
primo arguit ipsum de ruditate et negli
gentia quia non videbatur intelligere per se
ex his que dicta sunt quod arbor ista sit
tantum alta et ita eversa, dicit ergo, linge
gno tuo quod alii vocasti altum, dorme
.i. videtur sopitum et hebetatum se non
extima .i. coniecturat lei .i. dictam arborem
esser tanto excelsa .i. altam quantum dixi
tibi supra capitulo proximo, ubi dixi
quod excedit altitudinem omnium arborum Indie,
e si travolta ne la cima, quia habet ramos
curvatos ad terram per contrarium nostrarum
arborum, per singulare cagione, Altitudo
siquidem arboris huius significat quod scientia
dei est altissima et infinita, Revolutio
autem significat quod nullus potest ascendere
vel attingere ad illam altitudinem unde
primi parentes qui voluerunt scire plus
et altius quam esset eius permissum, quia ex al
titudine scientie fuerunt in istam vallem igno
rantie. Et subdit causam ignorantie poete
quia .s. vacavit aliis studiis vanis que in
duraverunt mentem suam ne cognosceret
ista divina. Ordina sic literam, e cognos
ceresti la iustitia di dio nel interditto q.d. et
cognoscere posses quod iuste deus vetuit
ascensum illius arboris, et iuste punivit
expoliatores eius. Nam interdixit Ade ne
comederet de fructu illius ad innuendum
quod manus inobedientium non extenduntur ad tan
tam excellentissimam .s. excellentiam, sic sup
bus curiosus qui vult sapere plusquam opor
tet, ideo dicit, e lalbero moralmente
hec enim arbor fingitur in tali modo contra figuram
et modum aliarum arborum propter causam moralem
iam supra assignatam. Alia autem causa que
videtur magis naturalis assignata fuit su
pra, quia .s. hec arbor habet radices in celo
ubi alie arbores habent rec. per tante circun
stantie solamente, quot vidisti et audi
visti. Nam circunstancie multum faciunt
ad cognitionem facti, e se li penser vani
.i. si alie cure tue circa scientias seculares
et honores temporales, non fosser stati acqua
delsa intorno ala tua mente q.d. non
indurassent animum tuum sicut aqua delse
induratur in petram. q.d. nisi mens tua
esset saxificata eo modo quo aqua helse.
Ad quod clare intelligendum volo te scire
quod sicut scribit plinius in naturali hysto
ria libro VIII° et seneca libro naturalium
questionum nature et proprietates aquarum
valde varie sunt et mirabiles et diversis

partibus mūdi, sed ne uadā p ambages longe a proposito. In italia ĩ multis locis sunt aque que uertūtur ĩ lapides sicut aqua fluīs sarni que a pricipio sui ortus efficitur lapis durissimus ĩ breui. Unde ĩcole loci de ĩdustria ponūt ibi sub aqua tabulas cū uarijs formis et figuris, sup quibus fiūt lapides cū eisdē ĩpressionibus. Est aūt hic fluuius ĩ apulia, et nō est Arnus tuscie sicut quidā falso scripserunt sicut Orosius, sed est alius fluui⁹ ĩ tuscia ĩ agro florentino noīe helsa, cui⁹ aqua a pricipio cōuertitur ĩ petrā et lapides pulcros sicut accōmodos domibus iuxta Castellū quod dicitur Colle sicut ĩ aqua sarni. Albertus aūt libro ĩnumerabiliū dicit mirabilius de aqua fontis gorthe p oīa ĩmissa uertit ĩ lapidem, quod expertus est federicus Imperator mittens cirothecā suā, cuius medietas uersa ĩ aquā, uersa est ĩ lapidem, reliq pte media remanēte ĩ materia prima. Tūc ergo bn̄ poeta dicit nisi tua uanitas fuisset talis qualis aqua helse dicit el piacer loro .i. nisi delectatio earū uanarū fuisset un piramo .i. alter piramus, al gelsa .i. ad arborē pomerij cuius poma alba cōuertit ĩ rubea, qn̄ se occidit manu propria amore tisbes sicut plene scriptū est supra cap° xxbij°. Et est optiā similitudo, nā piramus excecatus nimio amore Tisbes ĩterfecit et se, et dantes amoratus pulcritudiē musarū ad tēpus occiderat aīā suā.

Ma p chio uegio te nel itelletto
Fatto di pietra e ĩpetrato tinto
Siche tabaglia il lume del mio detto.
Voglio anco e se nō scritto almē dipĩto
Che te nel porti dẽtro a te p quello
Che si recha il bordon di palma cĩto.
E io si come cera da sugiello
Che la figura ĩpresa nō trasmuta
Segnato e hor da uoi lo mio ceruello.

Hic beatrix assignat cām quare uelit ipm referre secū ad mūdū ea que sibi dixit obscure, qm̄ licet nō possit ĩtelligere clare neq̄ declarare alijs saltē reportabat uerba nuda uelāmina factū donec ueniat effectus rei, et sic saltē portabit signū si nō rem. dicit ergo ma uoglio ancor .i. adhuc, che te ne porti .i. quod dixi obscure, al men depinto .i. signatū per uerborū difficultatē, dentro sciã ĩ aīo, e se nō scritto .i. quis nō possis portare cū claro ĩtellectu, et ecce quare ut facias more pegrinatiū qui uadūt ultra mare et reportant de palma ĩ signū q̄ uisitauerūt terrā sanctā ubi habūdāt palme, et ita tu qui trāsiuisti maria et montes et uisitas istā terrā, poteris referre uerba mea ĩ signū q̄ fuis ĩ loco sco ubi audiueris mirāda licet nō ĩtellexeris illa. Unde dicit per quel che se reca .i. pp illud quod portatur a pegrino, il bordon cincto de palma, unde tales peregrini uocantur palmerij, et hoc uolo portes, p che io uegio ti facto de pietra nel ĩtelletto .i. nō intelligas de aqua helse et piramo et ĩpetrato cincto .i. uideo te nigrū ĩ intellectu, si chel lume del mio dicto tabaglia .i. abluinat te ita q̄ materia nō est disposita ad rpiendū lumen meum. Et subdit poeta suā rñsionem asserens se habere signū affixū memorie iuxta pceptionē eius .d. Et io supple rñdi, al mio ceruello ĩ quo est memoria et reminiscentia magna, e or signato da uuy quia uerba habeo ĩpressa menti licet nō ĩtelligā a sibi, si como cera de sugiello supple signatur, che nō trāsmuta la figura ĩpssā. Ita nec memoria trāsmutabat formā nrōrū uerborū ĩpressā sibi et sic uides q̄ cōparatio est optima.

Ma p che tãto soura mia ueduta
Vostra parola disiata uola
Che piu la pde quãto piu sa iuta.
P che conosce disse quella scuola
Chai seguitata e uegi soua doctrina
Come po seguitar la mia parola.
E uegi uostra uia da la diuina
Distar cotãto quãto si discorda
Da terra il ciel che piu alto festina.

Nunc poeta mouet questionē circa predicta, et petit cū admiratione q̄ non ĩtelligit uerba eius .d. ma uostra parola desiata .i. sermo uester dictus sub parabola quē diu desideraui audire et ĩtelligere, p che tanto uola .i. transcendit sopra mia uiduta .i. cognitionē ĩtellectualem, che piu la perde ipa cognitio mea ipm

verbum et bene dicat, quia quanto quis magis conatur cognoscere divina eloquia per naturalia tanto magis confunditur ignorantia. Et subdit responsionem beatricis ad istam petitionem suam. dicens. disse illa beatrix hoc ideo accidit tibi perche conosca quella scola. scilicet poetarum et philosophorum, chai sequitata recedendo a me ut bene sequatur tibi, e vegi soua doctrina. scilicet sciam poeticam et philosophiam, como poi sequitar la mia parola. id est meum loqui divinum, quod differt ab humano quantum celum a terra unde dicat, e vegi vostra via. id est processum scientie naturalis, rotando di star. id est differentem esse, da la divina quanto dal ciel che piu alto festina. id est primum mobile quod velocius movetur in sua revolutione, se discorda da terra. id est differt in qualitate quantitate et motu.

Ondio rispuosi lei, nō mi ricorda
Chio straniassi me giamai da voi
Ne hone coscienza che rimorda.
E se tu ricordar nō te ne poi
Sorridēdo rispuose, or ti ramenta
Come bevesti de lethe ancoi.
E se dal fumo foco sargomenta
Cotesta oblivion chiaro cōchiude
Colpa ne la tuo volia altrove atēta.
Veramēte oramay sarāno nude
Le mie parole quāto converrassi
Quelle scovrire ala tua vista rude.

Hic poeta ponit responsionem suam in qua pro sui excusatione videtur negare quod tamen iam confessus est supra. scilicet quod numquam deseruit beatricem propter alias unde dicit. Ondio rispuosi a lei. scilicet beatrici, nō mi ricorda chio straniasse me giamay da vuy. quasi dicat. ymo semper habui theologiam pro nobiliori scientia omnibus aliis, ne ēnē conscientia che rimorde. scilicet me. Est enim conscientia lex intellectus nostri et dictamen rationis que iudicat et ligat ad faciendum vel non faciendum. Et subdit poeta responsionem beatricis ridentis dictum suum approbantis quod quod deliquit unde dicat, e rispose illa beatrix, sorridendo se tu ricordar nō te ne poi, quia recordatio nō est de re bona, or ti ramenta. id est recordare, como bevisti di lethe ancoi quando mersus fuisti a mathildi in aquam, cuius potio tollit memoriam peccatorum. Et arguit a con-

accidentibus quod oblivio peccati presupponit peccatum. dicens. e cotesta oblivione generalis omnium malorum, cōchiude chiaro colpa. id est peccatum fuisse, ne la tua voglia attenta altrove. scilicet in aliis scienciis, se dal fume foco sargumēta. id est argumentum a contrario accidentibus, unde vide quod beatrix bene arguit sic lethe a memoria delevit quod erat in culpa, si ergo delevit hoc fuit in culpa sicut dicimus si est fumus est vel fuit ignis. Et ad confirmationem poete in bonam spem beatrix promittit de cetero se locuturam clare et nō sub enigmate sicut fecit huc usque nunc dixerim tibi obscura le mie parole or mai. scilicet per totum paradisum loquendo de divinis, serāno nude. id est clara et aperta sine velamine, et restringit dictum suum. dicens. quanto convenisse a scoprir quelle. scilicet verba, ala tua vista rude. id est intellectum grosso. quasi dicat. sed capacitatem humane mentis infirme.

E Piu corrusco e com piu lēti passi
Tenea il sol il cerchio di merigge
Che qua e la come li aspetti fassi.
Quando saffisser si come saffige
Chi va denāzi agēte per scorta
Se truova novitade in suo vestigge.
Le sette dōne al fin dunombra smorta
Qual sotto foglie verdi e rāmi nigri
Sopra i suo freddi rivi lalpe porta.

Ista est Quarta et ultima pars generalis huius ultimi capituli in qua poeta ostendit qualiter pervenerit ad ultimam cognitionem perfecte virtutis. Et primo ut procedat ordine magno describit horam temporis, quia. scilicet sol erat altus et ardens in meridie quando pervenit ad ultimum terminum virtutis, qua hora ille domine firmaverunt se, dicat ergo il sol. scilicet qui dici, piu corusco. id est splendidius sic accidit in meridie, e piu cō lenti passi, quia tunc videtur tardius moveri, tenea il cerchio di meregie. id est circulum meridianum, de quo plene dixi 2º capitulo huius purgatorii. Et tangit naturam meridiani. dicens. che fassi qua e la come gliaspetti, hoc glosant aliqui in hoc emisperio et in illo sed male. Nam circulus meridianus fingitur esse ductus secundum directe

p ambos polos et cenith capitis. Ita q qlibz
Ciuitates et terre equaliter distantes ab ori
ente hnt suu meridianu. Et sic quot sut
terre equaliter distātes, tot sunt
meridiani ubiqz fuerīs, siue ī hoc siue ī alio
hemispio, qn le sette done que pcedebāt
beatricem, s'affisero .i. firmauerūt se a sili
si como s'affige chi va dinanzi agente per
iscorta. Ita ei septem uirgines precedebant
tamq duces puenientes aduentū istius
imperiose dne, se troua nouitate .i. nouaz
gentem, o suo uestigie relicta atali gente.
Iste aūt dne īuenerūnt tūc nouā arborem
sub qua decurrebant duo fluuīa. vn diat
al fino de una ombra smorta .i. spissa a
sili, quale lalpe porta .i. producit, sotto
foglie uerdi e rami nigri sopra isoi uerdi
riui. Et hic nota q licet poeta noster hoc
uidisset ī multis partibus ī alpibus tn
hoc sapius uiderat ī montibz apenini
prope florentiā ī ualle Arni desuper
ubi est ager pulcerrimus oīuz īter fesul
as et Aretiū vnde transiuit hanibal ut
scribit liuius.

Dinanzi ad esse Eufrates e Tigri
Veder mi parue uscir duna fontana
E quasi amici di partirsi pigri

hic poeta describit ortū duorum fluuiorum
quos iā descripsit supra quibus irrigatur
tota silua sancta .s. lethe et eunoe. quos
diat ex eodem fonte nasci sicut illa duo
fluuīa Eufrates et tigris que similr dicūtur
nasci ex eodem fonte. Ad cuius itelligētiā
est breuiter sciendū q Tigris et Eufrates
sicut testantur clarissimi autores Salustius
plinius et alij multi manāt ab uno monte
Armenie maioris et ex eodem fonte apte
meridiei et tigris quod plus respiat septē
trionez et decurrit usqz ad babiloniam mag
naz syrie, sed nō intrat meiā. Eufrates
uō vbi īgreditur Ciuitatez. Ista aūt duo
fluuīa hntia unū caput iterum conueniūt
ī unuz ut diat boccatius ī quito. licet aūt
ī sacra scriptura dicatur ortū de paradiso
deliciarum, hoc potest esse de primo ortu
īcognito, sed postea nobis apparet primo
ī armenia. Ad litām ergo, diat poeta
paruime ueder ī anzi ad esse .s. cū istas
dnas. Eufrate e tigre uscir duna fontana
Et hic nō q hic poeta loquitur poetice .i.
moraliter, quia fingit duo fluuīa tantum
.s. lethez et Eunoe ī isto paradiso deliciar
scriptura eī sancta poīt quatuor flumina
ibi .s. pdicta .s. Tigrim et Eufraten, et alia
duo .s. Nilū et Gangē, et diat, e partir
si pigri quasi amici. Et est pulcra

methaphora, uult enī innuere q hec duo flu
mīa uidebantur male libenter recedere ab ī
uicem, sicut recte duo amici, qn recedut
unus ab altero ituri ad loca longiqua. Nā
tamqz nati ex eodem utero amoris recedūt
pigriter et cū lacrimis nō reuisuri se nisi
post longū tpus.

O luce o gloria, de la luce humana
Che acqua e questa che qui si dispiega
Da un pncipio e se da se lontana:
P cotal priego detto mi fu prega
Matelda che til dica, e qui rispuose
Come fa chi da colpa si dislega.
La bella dōna, questo e altre cose
Dette li son p me e son sicura
Che lacqua di lethe noliel nascose.

Nunc poeta ponit suā orōnez ad beatricez
petens que sit aqua ista, vnde stupefactus
nouitate rei mirabilis exclamat captans
beniuolentiā, et dicens ad eā. O luce o gloria
de la gente humana. q. d. o beatrix sactia
luīosa et gliosa que illustras cognicione
diuinorū cultores tuos, sicut Iheronimū Au
gustinū rcl. che aqua e questa chesi des
lega .i. soluitur uel scdm aliaz litteraz se dis
piega qui da uno pricipio ubi est thesau
rus et copia aquarum īdeficiendus, e sa dasi
lontana quia magno spacio elungantur
ab īuicez ista fluuīa. et alterū quidez tendit
uersus orientem. et alterū uersus occidētez
Et subdit rñsionem beatricis q committit
uicez suaz alteri dne, que declarat ipsum
de re petita. diat ergo. ditto mi fo a beatri
ce p cotal prego .i. quia affectuose rogaue
ram ipaz, pregā matelda dnaz q seqtur
me che tal dica. Et hic nota lector q me
rito beatrix committit illud negocium math
ildi tanq sue negociorū gestrici, que iaz
merserat poetaz ī letheo, et nūc merget
ipm ī Eunoe. fuit eī mulier actiua mul
tuz et uirtutis amatrix, de qua iā touens
facta est mentio et comēdatio magna.
Sed nūc hic ultimo expresse noīat eā de
qua nouissimus poeta petrarcha ī quadaz
epla loquens de mulieribus sacris et claris
diat Apud nos nuper nō exiguā mathildis
comitisse ptez Italie possedit et ipa Romani
Impij nō leuius emula, et que uirili aīo bella
tractaret copiosa ī suos hostes acerrima libe
ralissima ī amicos cuius pertusiz femeaz

largitatem, Romana ī primis testatur eccl̄a
ergo bn̄ ista reponitur ministra sacrarum
rerum ecclesie. Et subdit rnsiones Mathildis
ad beatricem. d. ela bella dōna. s. Mathil
dis, rispuose qui .i. ad dictum beatricis, co
mo fa chi se desliga di colpa. vult dr̄e
q Mathildis respondit ad excusationem
sui nō negligens uideretur quod turpis
simum esset ī dn̄a Actiua, et dixit, que
sto quod petit de aqua, et altre cose, sic
de uento, ditte li son p mi sicut patuit
supra capitulo xxviiiº, ubi ista dn̄a s
tiliter describit multa de nā et uirtute
huius loci. Et quia forte uidebatur posse
dicere quis ista dixerit michi tū quia
potasti me letheo nō memini, dicit ipsa
e son sicura. q. d. scio firmiter, che laqua
di lethe nō glie nascosa, quia tollit me
moriam malorum tantum nō bonorum.

E beatrice, forse magior cura
Che spesse uolte la memoria priua
Fatta ala mente sua ne gli ochi oscura.
Ma uedi Eunice che la diuia
Menalo adesso, e come tu se usa
La tramortita sua uirtu rauiua.
Come aīa gental che nō fa scusa
Ma fa suo uoglia de la uoglia altruy
Tosto che p segno fuor dischiusa.
Cossi poi cha da essa preso fui
La bella dōna mosessi, e a Stacio
Donescamēte disse, uien cō luy.

Hic poeta ondit qualiter Beatrix excusauerit
eū alia ratione et precepit q mergeretur ī alio
nouo flūe, dicit ergo, E beatrice, simple dix
Mathildi, forsi magior cura et uidit postea
tot mirabilia magna, sicut uictores et exer
citū currū triumphalem et duces triumphantes
et talia multa, et ideo dicit, che spesse uol
te la memoria priua actualiter facta la
mente sua .i. facit memoriā dantis neglio
chij scura et quod habet ī memoria uidē
nō credit, sed de hoc nō plura, ma uidi
Eunice che di la diuia contra lethe, men
alo a esso o mathildis, e rauiua .i. resu
scita reuigora ut fiat susceptibilis sumi
boni, la uita sua tramortita nō dicit
mortua, sed quia dormit ad tpus, como
tu sie usa. Nam officiū suū est reducere
memoriam bonarū operationū, ergo uade
et laua ipm et pota ī hoc secūdo flumine
sicut fecisti ī primo. Et subdit qualiter
Mathildis cōtinuo fecit excusationē mādati
p unā nobilem cōparatione que breuiter
stat ī hoc q mathildis facit, sicut nobilis
ancilla, q nō ex natura uel fortuna uel le
ge, sed solumō ex uero et sincero amore
quem habet ad reginā excelsam libenter et
prompte sine ulla mora adīplet illius uo
luntatē maxime, qn̄ capitur sibi res ho
nestissima pro salute alterius, sicut erat ī
pn̄ti proposito, dicit ergo, la bella dōna et
cui opa pulcra sunt ī mosessi poi che fui
presso di essa cossi como aīa gentil nō
uilis nō seruilis, che nō fa scusa qr habz
pro grā facere quod capitur. vn̄ dicit
ma fa sua uoglia da la uoglia altrui qr
confirmat aīam suam uoluntate precipientis
tosto che glie discusa .i. statim cum est sibi
aperta, p segno absq eo q faciat uerbū
sicut precepit uirgilius nr̄o poete Inferni
capitulo xxiiiº, et dicit, E disse a stacio
ipsa mathildis, donescamente more do
minantis, uien cō luy .s. cum dante quem
iā sociasti p longum iter. Et nota q ma
thildis lauit et potauit utrumq ī flumine
Eunoe quod patet p sequentia, et ē modus
abreuiandi poeticus.

Sio hauessi lector piu longo spatio
Da scriuer, io pur cantare ī parte
Lo dolce ber che nomauria satio.
Ma p che piene son tutte le carte
Ordite a questa cantica seconda
Nō mi lascia piu ir lo fren de larte.
Jo retornay da la sanctissima onda
Rifatto si come piante nouelle
Rynouelato di nouella fronda
Pur e disposto a salir ale stelle.

Hic ultimo poeta cōcludens capitulum
et diuidens istū secūdū librū, excusat
se si nō describit dulcedinē huius potus
quia ordo libri nō patitur. vnde apostro
phans dicit, O lector io pur canteray poe
tice describerem, lo dolce bere qui ine
briat aīam, che may nō me haueria
sacio quia quāto magis potatur, tanto
magis accendit potatorem ad bibēdum

salubriter sicut pocio uini plus incitat
ad bibendū mortifere. per hoc innuit
q est sūme delectabile operari uirtuose
hn̄ti hoī habitum uirtutis cuius dispositionis
nūc erat ipe poeta, sio havesse piu lon
go spacio de scrivere .i. dilatādi mat̄
ma il fren de larte .i. ordo pconceptus nō
mi lascia piu ire .i. ulterius extendi, q
hic liber excederet alios. vn̄ dicit, p che
pien son tutte le carte .s. scripturā, ordi
te p xxxiij capitula, a questa cantica
secunda .i. ad secūdū librū .s. purgatorij
ī quo satis cantavi cantionē numq̄ ab alio
decantatam, ideo aīūz ppparo ad nouum
altissimū cantuz s[u]ccab euolante ī celuz
empireū. Unde dicit, io ritornay da la
sanctissima unda que facit hoīes sctis
simos, et facit comparationez pulcrā .d.
rifatto .i. renouatus mente, sicomo piā
te nouelle rinouellate di nouella fron
de, sicut dictuz est supra de plancta sīie
boni, ad quā alligatus fuit currus. Et nō
q cōparatio est proprissima, sicut eniz
plancta que steterat quasi arida p totū
tempus hyemis adueniente uere reuiui
scit et efficitur tota pulcra, Ita aīa poete
que fuerat diu inutilis sine fructu, nunc
sapiente uere refloruit ad uerū fructū.
vn̄ dicit, puro .i. purgatus ab oī rubigi
ne uiciorū, e disposto a sallir ale stelle
.i. ad celos. q.d. adeptus ab actione pfata
uirtutū ascendere ad perfectā cōtempla
tionem celestium. Cuius participes nos
faciat, qui poetam ipm adhuc ī carne
uiuentem p tam arduam scalaz ad se
rapere dignatus est :. Amen.

Hactenus ipse suas uidi tolerantia penas
Crimina et afflictas medijs cruciatibꝫ almas
Cōcanuisse tn̄ gentes nō roborat illas.
Venturi spes quippe boni pacisq futurę
Est mons qui celsus uētos contēnit et imbres
Jma tenēt segnes primis radicibus errant.
At iuga p septem cīguntur ī ordine giros
Purgat quisq suos. sūmo sꝫ culmīe currū
Multe cū sacro conspexi et mistica signa
Me nūc astra uocant sedes & regna beatū.

Deo GRAS AMEN. Johanes.

De anno dni 1519. die 26 aplis dedi[t] cum

Predicator sci sps / d pace tertie die post festu Resurrectionis locut[us] est

Indixit nobis pacem / Nos pacis Amore

Captemus pacis Vincula chara bone.

Nam voluit nobis pace per tempora pbent

Sic Vos Impurum tollite pace Nefas.

Is dubium dixit nobis quod ipa resolui

Nam deus In cunctis & Unica vincla dedit.

Unicus est xps: cui Nomina trina supersunt.

Connomit: et unus Unicus extat Amor.

Si s connomit / ta Nomina congrua eodem

Discrepat a nullo Nomine Nomen Idem.

Sunt elementa simul / quamuis distantia fratres

Quatuor a dimi nomine facta vides

Attamen ipsa simul pstant Vires et fecundat.

Omnibus atque satis dant elementa Vires

Diversis diversa tum dant premia Rebus

Consonat et toto Tempore dulce sophos

Finito qz simul nobis pstabitur Amor

fructus humus Vina / cetera qz orta dabit

Jupiter hec Tanto nobis moderamine adauxit.

Ut merito Cunctis sit clementia Vires.

Sunt elementa feris / Animalia cuncta Vigescant.

Secz satis terre frugibus cuncta Viget.

Cuncta parent nobis elementa creata superne

Dissona sint quamuis / sint elementa tamen.

Consona diversis Viribus resonantia Amorem

Temporibus pacem Dant elementa suis.

his ita dispositis repetita pace fruemur

Pacem do Vobis / Pax qz relicta manet

Jupiter / cunctis hominibus sit pace salutem

Principio pacem fuiez prestat Item.

Er correr miglior aqua alza le uele
Omai la nauicella del mio ingegno
Che lascia dietro asse mar si crudele.

Vm poeta bonus et peritus sit ille qui describit et determinat unaquāq; rem secundū suam proprietatem et ueritate ut scribit phus ī sua poetria. Poeta dantis descripto pfecte īferno secundum exigentiā rei ī quo agitur de statu uiciosorū realiter et moraliter, iuxta formā promissi ordinis describit purgatoriū ī quo agitur de statu recedentiū a uitiis. Ego uō exoneratus expositione libri primi uelut ipē ī parte laboris fuerī, cū autore alacrius accedo ad declaratione secundi qui plus difficultatis uidetur habere ratione materie altioris et ignotioris. Et primo quidē totū istū librum distinctū ī xxxiij capl'a ut per se patet diuido ī tres partes ītegrales. quarū pmā uoco Antipurgatoriū. 2ā uō post purgatoriū. 3ā uō post purgatoriū. Prima pars continet solū aliquos relegatos ex purgatoriū pp tardatā penitētiam qui uadunt errando nec possunt ītrare purgatorium sed ad tpus sunt circumuagantes et ista pars durat usq; ad nonū capl'm. 2ā pars .s. purgatoriū continet ī se septem gnā peccatorū qui purgantur a septem peccatis mortalibus ī vij gironibus, et ista durat a nono capl'o usq; ad uigintiseptē. 3ā pars .s. post purgatoriū continet paradisum deliciarū ubi poeta describit Ecclia dei militante et pmā beatricis apparitionem et durat a xxvij c°. usq; ad finem. Primum Capl'm phemiale tam nobile q̄ difficile huius ī se passus fortes, potest breuiter diuidi ī q̄tuor partes gnales ī pma quarū poeta more suo pponit et īuocat. In secūda describit tempus amenū quo īcepit hoc sacrū opus et īspectionē celi et uenerabilē custodem isti loci qui facit eis aliquas peticiones ibi. Dolce color. In tertia ondit quō birgilius rndet ad quesita illi portario et querit introitū ab eo ibi. Lo duca mio. ī quarta et ultima ondit quō custos psuasus concedit sibi īgressum et dat quedā precepta seruanda ibi. Martia. Alie uō sunt particule speciales quas assignabo iuxta modū solitum discurrendo p singulas. Ad pmū igr ueniēs dico q Poeta pmo proponit, proponit siquidē materiā dicendorū circa quā aperit ītentionem suam et breuiter dicit q aīus eius disponitur et apparatur ad meliorē mā describēdā q̄ fecerit huc usq; ordina litterā sic. La nauicella del mio ingegno .i. īgenium meū quod est tanq̄ nauicula et dicit diminutiue ratione honestatis et humilitatis, quia puenit ad materiā humilem naz ī c° īferni faciens īuocationē suā dixit satis supbe. o alto īgegno, uel respexit metaphoram magis propriā quia nauicula uelocius currit p aquā et nihil uelocius est īgenio quod pcurrit uniuersū cito et multa cōplectitur. Nauicula etiam facilius penetrat aqua et ita ingeniū acutū mā bel dicit nauicula quia postea nauigabit cū magna naui armata aquam paradisi ubi dicit 2° c°. Dietro al mio legno che cantando uarca omai .i. deinceps. alzā le uele .i. erriget altam speculationez et hic nō q poeta noster ī toto poemate suo procurrit tres aquas, quarū pma est bassa et mortua .s. īfernalis et istam nauigauit hucusq; ad littus cū remo, 2ā est alta et uiua et ī ista nuc īcepit erigere uellū. 3ā ē altissima et profundissima .s. paradisi et ibi ītrabit profundū pelagus. che lascia dietro asse mar si crudele .i. tā amarā mā qualis est īfernalis ubi uidit tot crudelia tormenta penarū amariora omi mari ut patuit p totum librū pcedentem et ondit ad quid erigat uella dicens p correr miglior aqua .i. cauā describendi meliorem materiā et magis piā. et hic nō q prima aq .i. mā est bona rōe iustiae que ī se bona est que etiā fiut bona pro poeta et sequentibus eum. 2ā ē melior quia habet ī se iustitiā idest misericordiā. 3ā est optima quia habet ī se summū bonū et perfectā felicitatem.

Ecantero di quel secōdo regno
Doue lumano spirito si purga
E di salir al ciel diuenta degno.

Hic autor aperit ītentionē suā circa materiam propositā dicens. E cantero .i. ego poeta dantis qui cātaui de primo regno īfelicitā dānatorū, nunc cantabo idest poetice describā. Di quel secondo regno .s. purgatorio .i. de secūdo statu aīe, que recedens a uitiis c. ī purgatorio morali iuncta corpori et essentiali sepata a corpore prout notaui clarius, pmo c° īferni, ideo bene se declarans

ΕΚ ΤΩΝ ΠΑΝΤΖΙΑΤΙΚΩΝ
III.